CEM DİLÇİN

ÖRNEKLERLE

TÜRK ŞİİR BİLGİSİ

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

SEVİNÇ BASIMEVİ—ANKARA 1983

ÖRNEKLERLE
TÜRK ŞİİR BİLGİSİ

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 517

CEM DİLÇİN

ÖRNEKLERLE
TÜRK ŞİİR BİLGİSİ

ÖLÇÜLER - UYAK - NAZIM BİÇİMLERİ
SÖZ SANATLARI

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

Dil ve edebiyat konusundaki ilk hocam,
sevgili babam DEHRİ DİLÇİN'in
yüce anısına...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	XV
BİRİNCİ BÖLÜM	
ÖLÇÜLER VE UYAK	
ARUZ ÖLÇÜSÜ	3
ARUZ KALIPLARI	19
HECE ÖLÇÜSÜ	39
HECE KALIPLARI	41
DİVAN ŞİİRİNDE UYAK VE REDİF	59
HALK ŞİİRİNDE UYAK VE REDİF	73
YENİ TÜRK ŞİİRİNDE UYAK VE REDİF	83
İKİNCİ BÖLÜM	
NAZIM BİÇİMLERİ VE TÜRLERİ	
NAZIM BİÇİMİ VE TÜRÜ	95
DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE TÜRLERİ	99
A. NAZIM BİÇİMLERİ	99
MISRA'	99
BEYİT	101

I. BEYİTLERLE KURULAN NAZIM BİÇİMLERİ 104
1. GAZEL 104
2. KASİDE 122
3. MESNEVİ 167
4. KIT'A 202
5. MÜSTEZAD 204
II. BENTLERLE KURULAN NAZIM BİÇİMLERİ 207
A. TEK DÖRTLÜKLER 207
1. RÜBÂİ 207
2. TUYUĞ 211
B. MUSAMMATLAR 212
a. DÖRTLÜLER 212
1. MURABBA' 212
2. ŞARKI 214
3. TERBİ' 216
b. BEŞLİLER 217
1. MUHAMMES 217
2. TARDİYE 219
3. TAHMİS 223
4. TAŞTİR 225
c. ALTILILAR 227
1. MÜSEDDES 227
2. TESDİS 230
ç. MÜSEBBA' 230
d. MÜSEMMEN 230
e. MÜTESSA' 231
f. MUAŞŞER 231
g. TERKİB-İ BEND VE TERCİ'-İ BEND 233
1. TERKİB-İ BEND 233
2. TERCİ'-İ BEND 250

B. NAZIM TÜRLERİ 251
1. TEVHİD VE MÜNACÂT 251
2. NA'T 257
3. MERSİYE 259
4. MEDHİYE 263
5. HİCVİYE 264
6. FAHRİYE 266
EK
1. NAZÎRE 269
2. TEHZİL 273
3. TAZMİN 276
4. BAHR-I TAVİL 277
HALK ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE TÜRLERİ 279
I. HECE ÖLÇÜSÜYLE YAZILAN HALK ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE TÜRLERİ 279
A. ANONİM HALK ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ 279
1. MÂNİ 279
2. TÜRKÜ 289
B. ÂŞIK EDEBİYATI NAZIM BİÇİMLERİ 305
1. KOŞMA 305
2. DESTAN 315
3. SEMÂİ 334
4. VARSAĞI 335
C. ÂŞIK EDEBİYATI NAZIM TÜRLERİ 337
1. GÜZELLEME 337
2. TAŞLAMA 339
3. KOÇAKLAMA 341
4. AĞIT 342
Ç. TEKKE EDEBİYATI NAZIM TÜRLERİ 343
1. İLÂHİ 343
2. NEFES 346

3. NUTUK 348
4. DEVRİYE 348
5. ŞATHİYÂT-I SOFİYÂNE 351

II. ARUZ ÖLÇÜSÜYLE YAZILAN HALK ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ 354

1. DİVAN 354
2. SEMÂİ 356
3. KALENDERÎ 359
4. SELİS 360
5. SATRANÇ 362
6. VEZN-İ ÂHAR 362

YENİ TÜRK ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE TÜRLERİ 367

A. NAZIM BİÇİMLERİ 368

I. DÜZENLİ NAZIM BİÇİMLERİ 368

1. SONE 368
2. TRİYOLE 369
3. ÇAPRAZ UYAK 370
4. SARMA UYAK 370
5. ÖRÜŞÜK UYAK 371
6. DÜZ UYAK 372
7. HALK ŞİİRİNDEN ALINAN NAZIM BİÇİMLERİ 373

II. SERBEST DÜZENLİ NAZIM BİÇİMLERİ 375

A. EŞİT DÜZENLİ BİÇİMLER 375

1. ÜÇLÜLER 376
2. DÖRTLÜLER 376
3. BEŞLİLER 378
4. ALTILILAR 380
5. YEDİLİLER 381
6. SEKİZLİLER 382

B. KARIŞIK DÜZENLİ BİÇİMLER 383

C. SERBEST NAZIM 385

III. DİVAN ŞİİRİNDEN GELİŞTİRİLEN NAZIM BİÇİMLERİ 391

B. NAZIM TÜRLERİ 395

1. LİRİK ŞİİR 395
2. PASTORAL ŞİİR 396
3. DİDAKTİK ŞİİR 397
4. EPİK ŞİİR 401

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖZ SANATLARI

MECAZLAR 405

1. TEŞBİH 405
2. İSTİARE 412
3. MECAZ-I MÜRSEL 415
4. KİNAYE 416
5. TA'RİZ 417
6. TEŞHİS VE İNTAK 419

ANLAMLA İLGİLİ SANATLAR 421

1. İHAM 421
2. TEVRİYE 427
3. İSTİHDAM 429
4. MUGÂLATA-İ MA'NEVİYE 430
5. TENASÜB 431
6. LEFF Ü NEŞR 437
7. TECÂHÜL-İ ÂRİF 441
8. HÜSN-İ TA'LİL 443
9. SİHR-İ HELÂL 445
10. İRSÂD 446
11. MÜBALAĞA 447
12. TEZAD 449
13. İSTİDRÂK 451
14. TEKRÎR 452

15. NİDA 453
16. İSTİFHAM 456
17. RÜCÛ' 457
18. TEFRÎK 459
19. KAT' 459
20. TERDÎD 460
21. İLTİFAT 461
22. TELMİH 461
23. İRSÂL-İ MESEL 464
24. İKTİBAS 465

SÖZLE İLGİLİ SANATLAR 467

1. CİNAS 467
2. KALB 481
3. İŞTİKAK 483
4. AKİS 485
5. İÂDE 486
6. TARSİ' 488
7. MUAMMA VE LÜGAZ 489
8. HARFLERLE YAPILAN OYUNLAR 491
9. AKROSTİŞ 493
10. LEB-DEĞMEZ 499
11. NOKTALI - NOKTASIZ VE BİTİŞEN - BİTİŞMEYEN HARFLERE İLİŞKİN SANATLAR 500

EK

1. TARİH 502
2. MÜLEMMA' 506

KAYNAKÇA VE DİZİN

KAYNAKÇA 511

TERİMLER VE ŞAİRLER DİZİNİ 517

ÖNSÖZ

Divan şiiri, oluştuğu ve geliştiği çağların sanat anlayışını yansıtan özellikleri yanında, yalnızca aruz ölçüsü, uyak kuralları, nazım biçimleri ve türleri açısından bile üzerinde durulmayı gerektiren geniş bir alandır. Hece ölçüsü, halk şiiri nazım biçimleri ve türleri için de aynı durum söz konusudur. Yeni Türk şiirinin Tanzimat'tan günümüze değin uzanan dönemlerdeki biçim sorunları da bu konunun sınırları içinde düşünülmelidir. Ayrıca, divan şiirinin iç yapısının ayrılmaz bir bütünleyicisi olan söz sanatlarının, Türk şiirinin her döneminde önemli bir yeri ve işlevi olmuştur. Divan şiirinde, sözcükler arasında söz sanatlarıyla kurulmuş olan "girift" anlam örgüsünü çözmeden, şiiri gereğince duyabilmek ve özdeki soyut güzelliğin tadına varabilmek olanağı yoktur.

Bu kitapta, Türk şiirinin ölçü, uyak, biçim gibi dış yapısıyla ilgili konularla birlikte, iç yapısının oluşmasında en büyük etken olan söz sanatları da ele alınmış; bunlara ilişkin kurallar gereksiz ayrıntılardan arındırılarak kısa ve öz tanımlar halinde verilmeye çalışılmıştır. Kurallar, ölçü kalıpları, nazım biçimleri ve türleri, sanatlar elden geldiğince birer örnekle tanıklanmıştır. Gerekli görülen yerlerde çok sayıda verilmiş örnekler de vardır. Örneklerin çok ve çeşitli oluşu, metinden kurala ulaşma yöntemini uygulama düzeyine çıkardığı gibi, kitaba Türk şiiri nazım biçimleri ve türlerinin büyük çoğunluğunu içeren zengin bir seçki niteliğini de kazandırmıştır. Örnekler olanaklar ölçüsünde değişik şairlerden seçilmeye çalışılmış ve birkaçı dışında şiirlerin tamamı kitaba alınmıştır.

Konular, Türk şiirinin gelişim çizgisi göz önüne alınarak sınıflandırılmış ve daha önce benzeri yayınlarda yer almamış birkaç konuya da değinilmiştir. Bu arada, Arap harflerinin yazım özelliklerine dayanan sanatlar da özgün örnekleriyle verilmiştir.

Özellikle divan şiiri metinlerinin yazımında doğru okumayı sağlamak amacıyla — ölçü zorunluğuyla kısa okunması gereken yerler dışında — Arapça ve Farsça sözcüklerdeki uzun ünlüler gösterilmiştir. Bunlar arasında, k ve g ünsüzlerinden sonra gelen ve hem uzun hem de kalın okunan a ve u ünlüleri, ā ve ū harfleriyle yazılmıştır. Metinlerde geçen kimi çekim eklerinin eskicil biçimleri bugünkü yazı dilindeki biçimlere yaklaştırılmıştır.

Görüşler ve örnekler açısından yararlanılan bütün yapıtlar kaynakçaya alınmıştır. Kitabın bir seçki olarak kullanılabilmesini sağlamak için, sonuna "terimler ve şairler" dizini eklenmiştir.

* *
*

Bu kitap on üç yıl önce hazırlanmıştı. O yıllardan yayın alanına çıktığı bugüne değin, hocalarımın, dostlarımın ve arkadaşlarımın değerli katkılarıyla bu boyuta ulaştı. Hepsine içten teşekkür borçluyum. Bu arada, Sayın Prof. Dr. Mustafa Canpolat'ın ve Sayın Emel Vardarlı'nın yardımları benim için unutulmaz ölçüdedir, belirtmeyi görev sayıyorum.

Kitabın basılması konusunda olumlu görüşlerini bildiren değerli araştırmacı, sayın hocamız Hikmet İlaydın'ın çok yararlı öneri ve uyarılarını da saygıyla anıyor, teşekkürlerimi sunuyorum.

Cem DİLÇİN

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖLÇÜLER VE UYAK

Aruz Ölçüsü

Aruz, "çadırın ortasına destek olarak dikilen direk" demektir. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında "hecelerin uzunluk ve kısalıkları temeline dayanan nazım ölçüsü" anlamında kullanılır.

Arapların *ilmü'ş-şi'r* dedikleri *şiir bilimi, aruz bilimi (ilmü'l-aruz)* ve *uyak bilimi (ilmü'l-kâfiye)* diye ikiye ayrılır. *Aruz bilimi, aruz ölçüsü (aruz vezni)*'nün kurallarını bildirir.

Aruz ölçüsü, Arapçanın hece dizgesine sıkı sıkıya bağlıdır, ondan ayrı düşünülemez. Arapçada temel harfler ünsüzlerdir. Bu harfler ya *harekesiz (sâkin)* ya da *harekeli (müteharrik)* olurlar. *Hastalıklı harfler (hurûf-ı illet)* denilen ا (elif), و (vav), ي (ye), yani bizim uzun â, û, î ile gösterdiğimiz ünlüler, Arap dilcilerine göre bir hareke ile bir harekesiz ünsüzden birleşmiş seslerdir. Buna göre bir beyti oluşturan harfler arasında harekesiz ve harekeli harfler birlikte bulunacaktır. Bu harflerden ikisinin birleşmesine *sebeb* (ip), üçünün birleşmesine *veted* (ağaç kazık) denir. Bunların da kendi aralarında ikiye ayrılmasından dört çeşit temel hece yapısı oluşur :

a. *ben, gel, kar* gibi yatay bir çizgi (—) ile gösterilen kapalı heceler.

b. *te-pe, ka-ra, ya-ra* gibi bir nokta (.) ya da ters bir yay (◡) ile gösterilen açık heceler.

c. *gö-nül, ka-lem, se-pet* gibi bir açık bir kapalı (·—) heceler.

ç. *bâ-de, hâ-ne, lâ-le* gibi bir kapalı bir açık (—·) heceler.

Bu temel parçaların birleşmesinden 8 ana kalıp ortaya çıkar. Her beyitte en az dördü bulunan bu parçalara *tef'il, tef'ile* ya da *cüz* denir. Bu temel parçalar şunlardır:

1. fa'ûlün (fe'ûlün) (· — —)
2. fâ'ilün, fâ'ilât (— · —)
3. mefâ'ilün (· — · —)
4. fâ'ilâtün (— · — —)
5. müstef'ilün (— — · —)
6. mef'ûlâtü (— — — ·)
7. müfâ'aletün (· — · · —)
8. mütefâ'ilün (· · — · —)

Bu ana parçaların hece düzenlerinden birtakım değişik parçalar daha doğmuştur. Bunlar da şöyle gösterilebilir:

1. fa', fâ' (—)
2. fa'ûl (fe'ûl) (· —)
3. fa'lün, fâ'il (— —)
4. fa'ûlün (fe'ûlün), mefâ'il (· — —)
5. fe'ilün, fe'ilât (· · —)
6. fâ'ilün, fâ'ilât (— · —)
7. mef'ûlü (— — ·)
8. mef'ûlün, mef'ûlât (— — —)
9. fe'ilâtün (· · — —)
10. mefâ'ilün (· — · —)
11. mefâ'îlün (· — — —)
12. mefâ'îlü (· — — ·)
13. fe'ilâtü (· · — ·)
14. fâ'ilâtün (— · — —)
15. müstef'ilün (— — · —)
16. müfte'ilün (— · · —)
17. fâ'ilâtü (— · — ·)
18. mef'ûlâtü (— — — ·)
19. mütefâ'ilün (· · — · —)
20. müfâ'aletün (· — · · —)
21. müstef'ilâtün (— — · — —)

Bu *tef'ile* ve *cüz* adı verilen temel parçaların türlü biçimlerde yan yana gelmelerinden daha büyük *kalıp (vezin)*'lar ortaya çıkar. Bunların sınıflanmasıyla ortaya çıkan dizge de *bahir*ler ve *daire*lerdir.

Bu ölçüler Arap sınıflanmasına göre 19 *bahir* 6 *daire*, İran ve Türk sınıflamasına göre 14 *bahir* 4 *daire*dir. Bu *daire* ve *bahir*lerdeki ölçüler örneklerle birlikte aşağıda gösterilmiştir.

*Aruz bilimi*ni böyle bir öğreti biçiminde ilk olarak ortaya koyan ünlü Arap dilcisi İmam Halil bin Ahmet (öl. 786)'tir. Bu bilimle ilgili kuralların bir bölüğü İslâmlığın ilk çağlarında bilinmiyordu. İmam Halil'in ortaya attığı bu dizge ilk zamanlar kabul edilmedi. Öyle ki, zamanın kimi ünlü şairleri kendilerini bu ölçülerin üstünde görerek onlara uymayan ölçülerde şiirler yazdılar.

Arap aruzu, önce İran'a geçmiştir. İranlılar aruzun kendi eski ölçülerine yakın olanlarını seçmişler, bu ölçüler içinde *bahir*ler bile uydurmuşlardır. Örneğin, *hezec bahri*nin türlü biçimlerinden oluşan 24 *rübâi kalıbı*nı İranlılar bulmuşlardır.

Türklerin çok eski çağlardan beri güçlü bir halk şiiri geleneği vardı ve *hece ölçüsü*nü kullanıyorlardı. İslâmlığı kabul ettikten sonra, İran edebiyatının etkisiyle Türkler de Farsça şiirler yazmışlar ve Farsçayı şiir dili olarak benimsemişlerdir. Böylece Türkler, ilk şiirlerinde İran aruzunu kullanmaya başlamışlardır. Türkçede *Kutadgu Bilig* adlı yapıtta ilk olarak kullanılan kalıp, fa'ûlün fa'ûlün fa'ûlün fa'ûl'dür. Firdevsî *Şeh-nâme*'sini bu kalıpla yazmış olmasından dolayı, bu kalıba *Şeh-nâme vezni* de denilir.

Aruzu kullanmaya başlayan Türk şairleri büyük bir güçlükle karşılaştılar. Çünkü Tükçenin yapısı Arapça ve Farsçaya benzemiyor. du. Türkçede uzun ünlü bulunmaması Türkçe sözcüklerdeki kimi ünlülerin uzatılması sonucunu doğuruyordu. Bununla birlikte Türkler ilk zamanlarda hece ölçüsüne en yakın olan kalıpları seçerek işe başlamışlardır. Türkçenin yüzyıllarca direnerek karşı koyduğu aruz, —birkaç ünlü divan şairi dışında— ancak XIX - XX. yüzyıllarda Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Yahya Kemal gibi şairlerin elinde bir Türk aruzu durumuna gelmiştir.

Tanzimattan sonra başlayan toplum yapısındaki değişme ve yenileşme, edebiyatı da etkilemiştir. Özellikle Fransız edebiyatın-

dan Türk edebiyatına aktarılan yeni tür ve kavramlarla birlikte, eski sorunlar da yeni bir bakışla tartışılmıştır. Bunlar arasında en önemli yeri tutan *aruz - hece* sorunudur.

Tanzimat döneminde, aruza karşı ilk tepki, Ahmet Cevdet Paşa'dan gelmiştir. Ahmet Cevdet Paşa, Türk şiirinin doğal ölçüsünün hece ölçüsü olduğunu söyleyerek aruzun Türk lehçesini bozduğunu ileri sürmüştür. Namık Kemal de birçok yazılarında hece ölçüsünü savunmuş ve özellikle tiyatro yapıtlarında aruz yerine hece ölçüsünün kullanılmasını sağlık vermiştir. Buna uyarak Abdülhak Hamit, *Nesteren* ve *Liberte* adlı oyunlarını hece ölçüsüyle yazmıştır.

Recaizade Mahmut Ekrem, "aruz ölçüsü içinde Türkçe sözcüklerin imalelerle bozulduğunu" kabul etmekle birlikte yine aruzu heceye yeğler. Ekrem, La Fontaine'den kimi hikâyeleri hece ölçüsüyle Türkçeye çevirmek ister, fakat, başarı sağlayamayarak aruza döner.

Aruzun, önemli bir edebiyat sorunu olarak ele alınması Servet-i Fünun şairleriyle başlar. Servet-i Fünun şairleri, aruz kalıplarını önce, müzik değerleri bakımından ele almışlar; sonra, kullanılan kalıbın, şiirin konusuna ve dize içindeki sözcüklerle olan uygunluğu üzerinde önemle durmuşlar, hatta, ölçünün müzik değeri açısından konu ile bağlılığını sağlayabilmek için, konunun gelişmesine göre bir şiir içinde birkaç kalıp kullanmışlardır. Bunun en başarılı örnekleri Tevfik Fikret ve Cenap Şahabettin'de görülür. Aşağıdaki iki örnekte, şiirin kompozisyonuna göre 3 ayrı kalıp kullanılmıştır. Kalıpla birlikte uyak düzeninde de değişiklik yapılmıştır.

Hemşirem İçin

I*

(fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün)

Biz çocuktuk, seni defn eylediler
Bî-vefâ kumlara bî-kayd eller.
O zamandan beri, müştâk u zebûn,
Ne zaman kıbleye dönsem dil-hûn.

---

* Bölüm numaraları şiirlerin aslında yoktur. Kalıp değişikliğini göstermek için konulmuştur.

Seni bir mahfede pûyan görürüm;
Sonra kumlarda perîşan görürüm.
Bir diken belki delîl-i kabrin,
Develer belki ziyâretçilerin;
Kim bilir belki de pâ-mâl-i gubâr,
Ne diken var, ne ziyâret, ne mezâr;
Ne de sen... Bense bugün derdimle
Seni inletmeğe geldim, dinle.
Dinle her nerde isen, her ne isen:
Toz, bulut, rûh, melek, taş ya diken;
Bunların hepsini giryân edecek
Bir cinâyet ki... Cinâyet, gerçek!
Bir cinâyet ki kavânîn, edyân
Koymamış ismini; lâkin vicdân,
O büyük hâkim, o kânûn-ı mübîn
Veriyor hükmünü: La'net, nefrîn!

II

(mefâ'îlün fe'ilâtün mefâ'îlün fe'ilün)

Bu la'net ile fakat muztarib mi vicdânın?
Sorun fazîleti tahkîr eden esâfilden,
Sorun tabîatı terzîl eden erâzilden;
Bu la'net ile evet muztarib mi vicdânın?
Sorun şu ismeti tesmîm eden o kâtilden.

Zavallı kardeşim! İnsan tasavvur ettikçe
Sonunda toprak olan ser-güzeşt-i mü'limini,
Şu on sekiz senelik dehşet-i mezâhimini,
Tahammül etmiyor... Artık bu böyle gittikçe
İçim zehirlenecek yâd edip mekârimini.

Koşardı pîş-i mehâsinde dâimâ hevesin,
Küçüklüğünde henüz mâil-i fazâildin,
Ulüvv-i kalbe, ulüvv-i hayâle nâildin...
En ibtidâ bana telkîn-i şi'r eden sensin;
Çocukluğunla berâber zarîf ü âkildin.

Zarîf ü âkil idin, düşmesen bu âileye
Kalırdı belki kadınlıkta bir büyük yâdın,
Yaşardı belki onun gölgesinde ahfâdın.
Sen inmedin, seni indirdiler o mezbeleye;
Sen ölmedin, seni öldürdüler, zavallı kadın!

III

(mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün)

Öldürdüler... Bu hem de bugün, şimdi olmadı;
Çoktan gömüldü hüsn-i şebâbın, zarâfetin,
Kalbin, kadınlığın, şerefin, istirâhatin.
Bir an didiklemekten o hâin yorulmadı,
Bittin çamurlu tırnağı altında gılzetin!

Tırnak, çamur, tokat... Bu senin kısmetin değil
Ey ismet-i mübâreke, ey hüsn-i zî-hicâb,
Ey hande-i tulû'-ı hayâ, bikr-i gül-nikâb...
Tırnak, çamur, tokat... Sonu bir ömr-i mübtehil;
Tırnak, çamur, tokat... Sonu mahv-ı ebed, türâb!

Elbet değil nasîbi mezellet kadınlığın,
Elbet değil melekliğin ümmîdi zulm ü şer,
Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer;
Lâkin bugün hep onlara âid yığın yığın
Endîşeler, kederler, eziyyetler, iğneler!

Bî-çâre kardeşim, ezilip bittin öyle mi?
En sonra ezdiler seni, öldürdüler seni.
Ben yıkmak istedim yapılırken o medfeni,
Lâkin hatâ bırakmadı; muzlim, cehennemî
Bir kuvvetin elinde müzehher fakat denî

Bir kabr olan muhîtine gördüm nüzûlünü;
Cebrî, sürüklenir gibi indin adım adım!
Arkanda ben bu hâle, bilirler, çok ağladım.
Kaldındı bir ufukta ki hattâ üfûlünü
Islak nazarlarımla uzaktan selâmladım.

Bilmem ki şimdi hangi tecellîne ağlasak
Bir tâze mahv olup gidivermek, bu bir kader;
Mahv olmanın sebebleri hep ayrı darbeler;
Lâkin bu tâzenin ebedî aşka müstahak
Bir kalb iken ezilmesi... Mahv olmadan beter!

Ba'zan felâketin de olurmuş hayırlısı:
Kurtuldun işte lahzada bin kerre ölmeden.
Öldürdüler fakat... Beni yalnız bu titreten;
Ölmek değil, bu öldürüş en kahırlısı;
Çektiklerinle muztaribim en ziyâde ben!

Nâmınla, ey vücûdunu tezlîl eden sefil,
Kaldır taşından olsun o jeng-i hacâleti;
Gölgen karartacak bu cebîn-i şehâdeti...
Ey karha-i hayâtı olan mel'anet, çekil!
Toprakta bâri inlemesin rûh-ı ismeti!

Siz toplanın başında bu na'ş-ı mükerremin,
Siz, ey kadınlığın ebedî iştikâları,
Ey za'f ü zilletin mütevahhiş bükâları;
Siz toplanın ve ağlaşalım... siz, bu mâtemin
En doğru, en yakın, en asîl âşinâları! *(Tevfik Fikret)*

*

Elhân-ı Şitâ

I

(Uzun dizeler : fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün, kısa dizeler : fe'ilün ve fa'lün)

Bir beyaz lerze, bir dumanlı uçuş,
Eşini gâib eyleyen bir kuş
gibi kar
Geçen eyyâm-ı nev-bahârı arar.

Ey kulûbun sürûd-ı şeydâsı,
Ey kebûterlerin neşîdeleri,
O bahârın bu işte ferdâsı:
Kapladı bir derin sükûta yeri
karlar
Ki hamûşâne dem-be-dem ağlar.

Ey uçarken düşüp ölen kelebek,
Bir beyaz rîşe-i cenâh-ı melek
gibi kar
Seni solgun hadîkalarda arar.

Sen açarken çiçekler üstünde
Ufacık bir çiçekli yelpâze
Na'şın üstünde şimdi ey mürde
Başladı parça parça pervâze
karlar
Ki semâdan düşer düşer ağlar.

Uçtunuz, gittiniz siz ey kuşlar;
Küçücük, ser-sefîd baykuşlar
gibi kar
Sizi dallarda lânelerde arar.

Gittiniz, gittiniz siz ey mürgân,
Şimdi boş kaldı ser-te-ser yuvalar,
Yuvalarda —yetîm-i bî-efgân:—
Son kalan mâi tüyleri kovalar
karlar
Ki havâda uçar uçar ağlar.

II

(mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün)

Destinde ey semâ-yı şitâ tûde tûdedir
Berg-i semen, cenâh-ı kebûter, sehâb-ı ter...
Dök ey semâ revân-ı tabîat gunûdedir.
Hâk-i siyâhın üstüne sâfî şükûfeler!

Her şâh-sâr şimdi —ne yaprak, ne bir çiçek!—
Bir tûde-i zılâl ü siyeh-reng ü nâ-ümîd...
Ey dest-i âsümân-ı şitâ, durma, durma çek
Her şâh-sârın üstüne bir sütre-i sefîd.

III

(mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün)

Göklerden emeller gibi rîzân oluyor kar,
Her sûda hayâlim gibi pûyân oluyor kar,
Bir bâd-ı hamûşun per-i sâfında uyuklar
Tarzında durur bir aralık, sonra uçarlar.

Soldan sağa, sağdan sola lerzân ü girîzân
Gâh uçmada tüyler gibi, gâh olmada rîzân
Karlar, bütün elhânı mezâmîr-i sükûtun,
Karlar, bütün ezhârı riyâz-ı melekûtun.

Dök hâk-i siyâh üstüne ey dest-i semâ dök;
Ey dest-i semâ, dest-i kerem, dest-i şitâ dök:
Ezhâr-ı bahârın yerine berf-i sefîdi,
Elhân-ı tuyûrun yerine samt-ı ümîdi. *(Cenap Şahabettin)*

Cumhuriyet döneminde, hece ölçüsü aruza karşı kesin bir üstünlük kazandıktan sonra bile *aruz-hece* tartışması sürmüştür. Aruz ölçüsünün Arapça sözcüklere göre düzenlenmiş bir çeşit ezgi olduğu, bugün de dilimizde Arapça ve Farsça sözcükler bulunduğu için, aruz ölçüsünü bırakmamızın olanaksızlığı üzerinde durulmuştur. Ayrıca, Arapça olan *aruz kalıplarının*, örneğin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün" parçaları, "geldiğim gün geldiğim gün" gibi bir sözle karşılanırsa, Türkçeleştirilmiş olacağı da ileri sürülmüştür.

Aynı görüşten yararlanarak, İbrahim Alâettin Gövsa, Osmanlıcayı bilmeyenlere, aruzu "fi'l" sözcüğünden üretme kalıplarla anlatmak yerine, "sevmek" eyleminin türlü çekimleriyle bunu sağlamayı düşünmüş ve adını da "sevmek, sevilmek" ölçüsü koymuştur. Bu ölçüye göre fâ'ilâtün "sevmeseydim", fe'ilâtün "sevebildim", mefâ'ilün "sever misin", mef'ûlü "sevmezse", fa'ûlün "severken" gibi sözlerle karşılanmıştır.

Bütün bu çalışmalardan sonra, aruza yeni bir düzen verme çabaları başlangıç noktasından ileri gidememiş ve sonuçsuz kalmıştır.

Aruz ölçüsünün temeli hecelerin uzun ve kısa olmaları özelliğine dayanır. Ölçünün doğru olarak bulunabilmesi için önce, dizedeki hecelerin değerlerinin saptanması gerekir. Türkçe, Arapça ve Farsça sözcüklerdeki heceler iki ana bölümde toplanır. *

A. Açık hece : Buna *muallak* (asıllı, boşlukta duran) da denir. Ölçü uygulamasında *açık heceler* bir nokta (.) ya da ters bir yay (◡) işaretiyle gösterilir. (+) işaretiyle gösterenler de vardır. Türkçe sözcüklerde iki türlü *açık hece* bulunur.

1. Yalnız bir ünlü olan heceler : *a*-dım, *e*-rik, *e*-kin, *ı*-şık, *i*-pek, *o*-zan, *ö*-rümcek, *u*-zak, *u*-sanmak, *ü*-züm, *ü*-şütmek gibi.

2. Bir ünsüz ve bir ünlüyle kurulmuş heceler : *ka-ra, ke*-mik, *sa-rı, de-li, to*-pak, *kö*-mür, *su-lu, yü-rü*-mek gibi.

Arapça ve Farsça sözcüklerde de iki türlü *açık hece* vardır.

1. Yalnız bir kısa ünlü olan heceler : *a*-rak, *e*-mel, *ı*-yan, *İ*-rem, *Ö*-mer, *u*-beyd, *ü*-büvvet gibi.

2. Bir ünsüz ve bir kısa ünlüyle kurulmuş heceler : *ha*-zân, *me*-kân, *rı*-zâ, *ri*-câ, *rü*-bâb, *sü*-han gibi.

B. Kapalı hece : Buna *müsned* (dayanılmış) de denir. Ölçü uygulamasında *kapalı heceler* yatay (—) ya da dikey (|) bir çizgiyle gösterilir.

Türkçe sözcüklerde 4 türlü *kapalı hece* bulunur.

1. Bir ünlü ve bir ünsüzle kurulmuş heceler : *ak, al*-mak, *es*-mek, *ış*-lak, *iç*-mek, *or*-man, *öl*-mek, *uç*-kur, *ür*-kek gibi.

2. Bir ünsüz, bir ünlü ve bir ünsüzle kurulmuş heceler : *bak, kar, kes-mek, gel-mek, kır-mak, giz*-li, *koş-mak, köp*-rü, *kur-şun, küs-mek* gibi.

---

* Arapça ve Farsça sözcüklerdeki heceler, Latin alfabesiyle yazılışlarına göre değerlendirilmiştir.

3. Bir ünlü ve yan yana iki ünsüzle kurulmuş heceler : *ast, art, ört*-mek, *üst* gibi.

4. Bir ünsüz, bir ünlü ve yan yana iki ünsüzle kurulmuş heceler : *kart, tart*-mak, *kert*-mek, *kırk, sırt, dört, yurt, sürt*-mek gibi.

Arapça ve Farsça sözcüklerde de 9 türlü *kapalı hece* bulunur.

1. Yalnız bir uzun ünlü olan heceler : *â*-şık, *â*-fet, *î*-câd, *î*-câb, *û*-lâ gibi.

2. Bir ünsüz ve bir uzun ünlüyle kurulmuş heceler : *bâ*-de, *sâ*-de, *bî*-kes, *dî*-dâr, *sû*-ret gibi.

3. Bir kısa ünlü ve bir ünsüzle kurulmuş heceler : *es*-'ad, *er*-kân, *im*-kân, *üş*-tür gibi.

4. Bir uzun ünlü ve bir ünsüzle kurulmuş heceler : *âb, âş*-nâ, *âf*-tâb, *ûd* gibi.

5. Bir ünsüz, bir kısa ünlü ve bir ünsüzle kurulmuş heceler : ta-*ham-mül, bül-bül, gül, mül*, e-*mel*, e-*cel* gibi.

6. Bir ünsüz, bir uzun ünlü ve bir ünsüzle kurulmuş heceler : *bâb, yâr, zîr, şîr, sûz, rûy, bûy* gibi.

7. Bir kısa ünlü ve yan yana iki ünsüzle kurulmuş heceler : *asr, aşk, eşk, emr, ömr, ufk* gibi.

8. Bir ünsüz, bir kısa ünlü ve yan yana iki ünsüzle kurulmuş heceler : *rahm, zahm, derd, dest, çeşm, gird, dürd, mürg, müşg* gibi.

9. Bir ünsüz, bir uzun ünlü ve yan yana iki ünsüzle kurulmuş heceler : *dôst, pôst* gibi.

Aruzu dizelere uygularken göz önüne alınacak birkaç kural vardır. Bunlar, ölçü *takti*'inde çok önemli yeri olan kurallardır.

1. Vasl : "Bağlayış, ulama" demektir. Sonu ünsüzle biten bir sözcüğü, ondan sonra gelen sözcüğün ünlü harfine bağlamaktır. *Ulama*, ölçüde yan yana iki *açık hece* gerektiği zaman yapılır. *Ulama* yapılan sözcükler aralarına bir (‿) işareti konularak belirtilir.

Hürr ‿ olmak ‿ eğer ister ‿ isen olma cihânın
Zevkında safâsında gamında kederinde *(Ziya Paşa)*

Yukarıdaki beytin ölçüsü mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün'dür. Beyitteki "olmak eğer" ve "ister isen" sözcükleri arasında iki *açık hece*ye gerek vardır. Eğer bu sözcükler *ulama* yapılmadan okunursa ölçü bozuk olur. Ölçüyü düzeltmek için bu sözcüklerdeki heceleri şöylece ulayarak yani birbirine bağlayarak okumak gerekir: "ol-ma-ke-ğer", "is-te-ri-sen" gibi.

Aynı ölçüde olan aşağıdaki beyitlerde de yay'la bağlanan heceler arasında *ulama* vardır:

Bülbüller ◡ öter güller ◡ açar şâd gönül yok
Hiç böyleliğin görmemişiz fasl-ı bahârın *(Ş. Yahya)*

*

Dâim arayan bulsa civânım seni bende
Bir gonce gül ◡ olsan da senin gül-şenin ◡ olsam *(Nedim)*

*

Ey şûh Nedîmâ ile bir seyrin ◡ işittik
Tenhâca varıp Göksu'ya işret var ◡ içinde *(Nedim)*

2. İmale: "Çekme" demektir. Ölçüde, *kapalı hece* gereken yerlerde *açık hece*yi biraz uzatarak okumaktır. *İmale*, aruzda bir kusur sayılır. Arapça ve Farsça sözcüklerdeki kısa hecelerde yapılmaz. Daha çok Türkçe sözcüklerdeki kısa heceli eklerde ve Farsça tamlamalardaki "izafet kesreleri"nde yapılır. Yazıda uzun okunması gereken hecelerdeki ünlülerin altı küçük bir çizgi (—) ile çizilerek gösterilebilir. Ölçüsü mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün olan aşağıdaki beyitte, ölçünün doğru olabilmesi için altı çizilen hecelerin uzun okunması gerekmektedir.

Dehân-ı gonceyi bâz et zebân-ı sûseni ter kıl
Şikest-i tevbeye dahl edene hâzır-cevâbımsın *(Nedim)*

Aşağıdaki beyitlerde altı çizgiyle gösterilen hecelerde *imale* vardır:

Kamu bîmârına cânân devâ-yı derd eder ihsân
Niçin kılmaz bana dermân beni bîmâr sanmaz mı *(Fuzulî)*

*

Serv ser-keşlik kılur kumrî niyâzından meğer
Dâmenin duta ayağına düşe valvara su *(Fuzulî)*

*

Atan anan senin var ◡ ise mihr ü mâhtır cânâ
Ki bir bakışta mihre bir bakışta mâha benzersin *(Nedim)*

İmale aruzda her ne kadar kusur ise de, Türkçeyi ve aruzu başarıyla kullanabilen şairler, cümle vurgusunu da *imaleli* hecelere getirerek sözün anlamını daha da güçlendirmeyi sağlamışlardır. Örneğin :

Bu ne gerdiş bu ne cünbüş bu ne devrân olsun
Böyle kalursa felek hâk ile yeksân olsun *(Nef'î)*

beytinin ölçüsü fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün'dür. İkinci dizedeki "kalursa" sözcüğünün "ka-" hecesinin uzun okunması gerekmektedir. Böyle okunduğunda sözcüğün uyumu bozulmadığı gibi, feleğe olan kin ve kızgınlık da daha güçlü olarak anlatılmaktadır.

Döğülmeğe söğülmeğe koğulmağa bi'llâh
Hep kâilim ammâ ki efendim senin olsam *(Nedim)*

beytinin ölçüsü mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün'dür. Birinci dizede arka arkaya gelen sözcüklerde 3 *imaleli* hece vardır. Bunların uzun okunmasıyla, sevgiliye karşı boyun eğiş, onun her türlü eziyetine gönül rızasıyla katlanış en canlı bir biçimde anlatılmaktadır. Yine ölçüsü mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün olan aşağıdaki beyitte "kanı" sözcüklerindeki ikinci hecelerin arka arkaya uzatılarak okunması, sevgiliden beklenen haberin nasıl bir heyecanla beklendiğini ve rüzgârın vefasızlığına karşı yapılan sitemi çok canlı olarak anlatmaktadır.

Kanı selâmı kanı bir peyâmı cânânın
Sabâ senin de işin hep hevâ imiş hayfâ *(Nahifî)*

Yine, aşağıdaki beyitte "mı" soru ekinde yapılan *imale*, sözdeki soru anlamını çok güçlendirmektedir.

Bîgâne meşrebâ bize tâ key tegâfülün
Bir âşinâ nigâha da mı fursat olmasın *(Nedim-i Kadim)*

3. Med : "Uzatma" demektir. Yani iki kapalı hece arasında bir açık hece bulunması gerektiğinde, sonu bir uzun ünlü ve bir ünsüzle biten birinci heceyi imaleden biraz daha uzun okumaktır. İmale çoğu yerde bir ölçü kusuru olmakla birlikte, *med* bir ses sanatıdır ve şiirde iç uyumu yaratan en önemli öğelerden biridir. *Medli* olan heceler yazıda, imalenin gösterildiği çizgiden biraz daha uzun olan bir çizgiyle (—) hecenin üzerinde gösterilebilir. Ölçüsü mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün olan aşağıdaki beyitte uzun çiz-

giyle gösterilen heceler uzun okunduğunda hem ölçü düzelmekte hem de sanatlı bir iç uyum doğmaktadır.

Ya bir nigâha dahi tâb yok mu çeşminde
O nâz hastası tâ böyle bî-mecâl midir *(Nedim)*

Med, son iki harfi ünsüz olan Arapça, Farsça ve Türkçe sözcüklerde de yapılır. Ölçüsü fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün olan aşağıdaki beyitte olduğu gibi:

Dost bî-pervâ felek bî-rahm devran bî-sükûn
Derd çok hem derd yok düşmen kavî tâli' zebûn *(Fuzulî)*

Med, bu tür heceli sözcüklerden başka, "var", "yok", "çok", "az" gibi tek heceli Türkçe sözcüklerde de yapılmıştır. Ölçüsü fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün olan, aşağıdaki beyitte olduğu gibi:

Yâr hâl-i dilimi zâr bilüptür bilürem
Dili zârımda ne kim var bilüptür bilürem *(Fuzulî)*

Ölçüsü mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün olan şu beyitte de "az" sözcüğünde *med* vardır.

Ağyâra nigâh etmediğin nâz sanırdım
Çok lutf imiş ol âşıka ben az sanırdım *(Nef'î)*

4. Zihaf: "Kısma" demektir. Aruzda, ölçü zorunluğuyla Arapça ve Farsça sözcüklerdeki uzun bir heceyi kısa okumaktır. Bu da *imale* gibi güzel kullanılmadığında bir ölçü kusuru sayılır. Aşağıdaki beytin ölçüsü fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün'dür. "Pehlû" sözcüğünü, ölçüye uyması için "pehlu" biçiminde yani uzun olan "-lû" hecesini kısaltarak okumak gerekir.

Ol kadar âsûde âlem sâye-i adlinde kim
Hâb-gâh eyler gazâle pehlu-yı şîr-i neri *(Nef'î)*

Ölçüsü mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün olan aşağıdaki beyitte de aslında uzun olan "Nef'î" sözcüğünün "-î" hecesini ölçüye uyması için kısaltarak okumak gerekir.

Nedir bu tâli' ile derdi Nef'i-i zârın
Ne şûhu sevse mülâyim dedikçe âfet olur *(Nef'î)*

Bundan başka ünsüzle biten bir uzun heceden sonra yine ünsüzle başlayan bir sözcük gelirse, bir önceki sözcüğün uzun hecesini

kısa okumak yoluyla da *zihaf* yapılır. Bu bir ölçü kusuru sayılmaz, zaten ölçü böyle okumayı gerektirir. Ölçüsü mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün olan aşağıdaki beyitte, "cânân" ve "rindân" sözcüklerinin ikinci heceleri aslında uzundur. Ölçü zorunluğuyla bunların kısa okunması gerekir. Uzun okunduğunda ölçü bozulduğu gibi cümle vurgusu da kaybolur :

Cânan gide rindan dağıla mey olan rîzân
Böyle gecenin hayr umulur mu seherinde *(Ziya Paşa)*

Aynı ölçüde olan aşağıdaki beyitte uzun heceli "cân" ve "cihân" sözcüklerinin de (ikinci dizedeki "cân" hariç) kısa okunması gerekir :

Can verme gam-ı aşka ki aşk âfet-i candır
Aşk âfet-i cân olduğu meşhûr-ı cihandır *(Fuzulî)*

5. Kasr : "Kısa kesme, kısaltma" demektir. Aruzda, uzun olan Arapça, Farsça bir sözcüğü "hafifleştirerek" okumaktır. Yani "mâh" yerine "meh", "şâh" yerine "şeh" "nigâh" yerine "nigeh" denmesi gibi. Ölçüsü mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün olan aşağıdaki beyitte aslı uzun olan "şâh-süvâr" sözcüğünü "şeh-süvâr" biçiminde kısaltarak okumak gerekir.

Ol şeh-süvâr-ı mülk-i saâdet ki rahşına
Cevlan deminde arsa-i âlem gelirdi teng *(Bakî)*

Bundan başka kimi özel adlarda da *kasr* yapılmıştır. "İstanbul", "İskender", "Eflâtun", "Aristo" sözcüklerinin "Stanbul", "Skender", "Felâtun", "Risto" okunması gibi. Ölçüsü mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün olan aşağıdaki beyitte "İstanbul" sözcüğünün ölçüye uyması için "Stanbul" biçiminde okunması gerekir.

Bu şehr-i Stanbûl ki bî-misl ü bahâdır
Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır *(Nedim)*

Ölçüsü mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün olan aşağıdaki beyitte, "İskender" sözcüğü "Skender" biçiminde okunmalıdır.

Hakkâ ki zîb ü zînet-i ikbâl ü câh idi
Şâh-ı Skender-efser ü Dârâ-sipâh idi *(Bakî)*

6. Sekt-i melîh : Sözlük anlamı "güzel kesme, güzel durgunluk"tur. Yalnız mef'ûlü mefâ'ilün fa'ûlün kalıbında yapılır ki "mef'ûlü mefâ'ilün" parçalarındaki "-lü" ve "me-" *açık hece*lerinin birleşerek bir uzun hece oluşturmasıyla bir uyum kesikliği yarat-

maktır. Bu durumda ölçü mef'ûlün fâ'ilün fa'ûlün biçimine girer. Bu ölçüyle yazılan şiirlerde bütün dizeleri böyle yazmak koşulu yoktur. Yalnız bu ölçüyle yazılan mesnevilerde şair, tekdüzeliği önlemek için istediği dizelerde *sekt-i melîh* yapar.

Aşağıdaki şiirin, ikinci ve dördüncü beyitlerinin ikinci dizeleriyle son beytin birinci dizesinde *sekt-i melîh* vardır.

Gece

Kandilli yüzerken uykularda
Meh-tâbı sürükledik sularda.

Bir yoldu parıldayan, gümüşten,
Gittik... Bahs açmadık dönüşten.

Hülyâ tepeler, hayâl ağaçlar...
Durgun suda dinlenen yamaçlar...

Mevsim sonu öyle bir zaman ki
Gâib bir mûsıkiydi sanki.

Gitmiş kayb olmuşuz uzakta,
Rü'yâ sona ermeden şafakta...

(Yahya Kemal Beyatlı)

7. "Fe'ilâtün" (··——) parçasıyla başlayan ve çok kullanılmış aşağıdaki kalıplarda baştaki ilk "fe'ilâtün" şiirin herhangi bir dizesinde ya da dizelerinde "fâ'ilâtün" (—··——) olabilir.

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün

Ölçüsü fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün olan aşağıdaki gazelin, ikinci beytinin ikinci dizesi ve üçüncü beytinin ikinci dizesi dışında öteki dizelerin ilk "fe'ilâtün"leri "fâ'ilâtün" olarak gelmiştir.

Gittin ammâ ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile

Devr-i meclis bana gird-âb-ı belâdır sensiz
Meyi zehr-âb-ı sitem sâgar-ı gerdânı bile

Bâğa sensiz varamam çeşmime âteş görünür
Gül-i handânı değil serv-i hırâmânı bile

kısa okumak yoluyla da *zihaf* yapılır. Bu bir ölçü kusuru sayılmaz, zaten ölçü böyle okumayı gerektirir. Ölçüsü mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün olan aşağıdaki beyitte, "cânân" ve "rindân" sözcüklerinin ikinci heceleri aslında uzundur. Ölçü zorunluğuyla bunların kısa okunması gerekir. Uzun okunduğunda ölçü bozulduğu gibi cümle vurgusu da kaybolur :

Cânan gide rindan dağıla mey olan rîzân
Böyle gecenin hayr umulur mu seherinde *(Ziya Paşa)*

Aynı ölçüde olan aşağıdaki beyitte uzun heceli "cân" ve "cihân" sözcüklerinin de (ikinci dizedeki "cân" hariç) kısa okunması gerekir :

Can verme gam-ı aşka ki aşk âfet-i candır
Aşk âfet-i cân olduğu meşhûr-ı cihandır *(Fuzulî)*

5. Kasr : "Kısa kesme, kısaltma" demektir. Aruzda, uzun olan Arapça, Farsça bir sözcüğü "hafifleştirerek" okumaktır. Yani "mâh" yerine "meh", "şâh" yerine "şeh" "nigâh" yerine "nigeh" denmesi gibi. Ölçüsü mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün olan aşağıdaki beyitte aslı uzun olan "şâh-süvâr" sözcüğünü "şeh-süvâr" biçiminde kısaltarak okumak gerekir.

Ol şeh-süvâr-ı mülk-i saâdet ki rahşına
Cevlan deminde arsa-i âlem gelirdi teng *(Bakî)*

Bundan başka kimi özel adlarda da *kasr* yapılmıştır. "İstanbul", "İskender", "Eflâtun", "Aristo" sözcüklerinin "Stanbul", "Skender", "Felâtun", "Risto" okunması gibi. Ölçüsü mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün olan aşağıdaki beyitte "İstanbul" sözcüğünün ölçüye uyması için "Stanbul" biçiminde okunması gerekir.

Bu şehr-i Stanbûl ki bî-misl ü bahâdır
Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır *(Nedim)*

Ölçüsü mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün olan aşağıdaki beyitte, "İskender" sözcüğü "Skender" biçiminde okunmalıdır.

Hakkâ ki zîb ü zînet-i ikbâl ü câh idi
Şâh-ı Skender-efser ü Dârâ-sipâh idi *(Bakî)*

6. Sekt-i melîh : Sözlük anlamı "güzel kesme, güzel durgunluk"tur. Yalnız mef'ûlü mefâ'ilün fa'ûlün kalıbında yapılır ki "mef'ûlü mefâ'ilün" parçalarındaki "-lü" ve "me-" *açık hece*lerinin birleşerek bir uzun hece oluşturmasıyla bir uyum kesikliği yarat-

maktır. Bu durumda ölçü mef'ûlün fâ'ilün fa'ûlün biçimine girer. Bu ölçüyle yazılan şiirlerde bütün dizeleri böyle yazmak koşulu yoktur. Yalnız bu ölçüyle yazılan mesnevilerde şair, tekdüzeliği önlemek için istediği dizelerde *sekt-i melîh* yapar.

Aşağıdaki şiirin, ikinci ve dördüncü beyitlerinin ikinci dizeleriyle son beytin birinci dizesinde *sekt-i melîh* vardır.

Gece

Kandilli yüzerken uykularda
Meh-tâbı sürükledik sularda.

Bir yoldu parıldayan, gümüşten,
Gittik... Bahs açmadık dönüşten.

Hülyâ tepeler, hayâl ağaçlar...
Durgun suda dinlenen yamaçlar...

Mevsim sonu öyle bir zaman ki
Gâib bir mûsıkiydi sanki.

Gitmiş kayb olmuşuz uzakta,
Rü'yâ sona ermeden şafakta...

(Yahya Kemal Beyatlı)

7. "Fe'ilâtün" (··——) parçasıyla başlayan ve çok kullanılmış aşağıdaki kalıplarda baştaki ilk "fe'ilâtün" şiirin herhangi bir dizesinde ya da dizelerinde "fâ'ilâtün" (—··——) olabilir.

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün

Ölçüsü fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün olan aşağıdaki gazelin, ikinci beytinin ikinci dizesi ve üçüncü beytinin ikinci dizesi dışında öteki dizelerin ilk "fe'ilâtün"leri "fâ'ilâtün" olarak gelmiştir.

Gittin ammâ ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile

Devr-i meclis bana gird-âb-ı belâdır sensiz
Meyi zehr-âb-ı sitem sâgar-ı gerdânı bile

Bâğa sensiz varamam çeşmime âteş görünür
Gül-i handânı değil serv-i hırâmânı bile

Sîneden derd ile bir âh edeyim kim dönsün
Aksine çarh-ı felek mihr-i dırahşânı bile

Hâr-ı firkatle Neşâtî-i hazînin vâ-hayf
Dâmen-i ülfeti çâk oldu girîbânı bile *(Neşatî)*

Sonu "fe'ilün" (··—) parçasıyla biten ve çok kullanılmış aşağıdaki kalıplarda, sondaki "fe'ilün" şiirin herhangi bir dizesinde ya da dizelerinde "fa'lün" (——) olabilir.

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Ölçüsü mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün olan aşağıdaki gazelin ikinci, üçüncü ve beşinci beytinin birinci dizelerinin sonundaki "fe'ilün"ler "fa'lün" olarak gelmiştir.

Ne tende cân ile sensiz ümîd-i sıhhat olur
Ne can bedende gam-ı firkatinle râhat olur

Ne çâre var ki firâkınla eğlenem bir dem
Ne tâli'im meded eyler visâle fursat olur

Dil ise gitti kesilmez hevâ-yı aşkından
Nasîhat eylediğimce beter melâmet olur

Belâ budur ki alıştı belâlarınla gönül
Gamın da gelse dile bâis-i meserret olur

Nedir bu tâli' ile derdi Nef'i-i zârın
Ne şûhu sevse mülâyim dedikçe âfet olur

Ne şeb ki kûyuna yüz sürmesem o şeb ölürüm
Ne gün ki kâmetini görmesem kıyâmet olur *(Nef'î)*

8. Bütün kalıplarda son parçanın son hecesi karşılığında, dizede açık bir hece de bulunsa, kapalı bir hece olarak işlem görür. Yani dizelerin sonundaki *açık heceler kapalı hece* sayılır.

Örneğin, ölçüsü fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün olan aşağıdaki gazelin "üstüne", "gurbete" ve "hakkıma" sözcüklerinin son heceleri bu kurala göre *kapalı hece* değerindedir.

Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne
Urma zahm-ı sîneme peykân peykân üstüne

Rîze-i elmâs eker her açtığı zahma o şûh
Lutfu var olsun eder ihsân ihsân üstüne

Dilde gam var şimdilik lutf eyle gelme ey sürûr
Olamaz bir hânede mihmân mihmân üstüne

Yârdan mehcûr iken düştük diyâr-ı gurbete
Dehr gösterdi bize hicrân hicrân üstüne

Hem mey içmez hem güzel sevmez demişler hakkıma
Eylemişler Râsih'e bühtân bühtân üstüne *(Râsih)*

9. Aruzla yazılmış bir dizeyi veznin parçalarına ayırmaya *takti'* denir. Bu da dizedeki sözcüklere göre değil hecelere göre yapılır. Kalıbın bir parçasına birden artık sözcük rastlayacağı gibi, parçaya göre sözcükler başlarından, ortalarından, sonlarından bölünebilir. Ölçüsü fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün olan, Fuzulî'nin şu kıt'asının *takti'*i şöyle olur:

İlm kesbiy / le pâye-i / rif'at
— · — — · — · — — —
Ârzû-yı / muhâl imiş / ancak
— · — — · — · — — —
Aşk imiş her / ne var â / lemde
— · — — · — · — — —
İlm bir kîl / ü kāl imiş / ancak
— · — — · — · — — —

ARUZ KALIPLARI

Türk aruzunun 14 *bahir* ve 4 *daire* üzerine kurulmuş olduğunu söylemiştik. Bu *daire* ve her *daire*deki *bahir*ler ve *kalıp*lar (*vezin*ler) şunlardır:

I. DÂİRE-İ MU'TELİFE

1. BAHR-İ HEZEC

1. mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün
· — — — / · — — — / · — — — / · — — —

Gazel

Tahammül mülkünü yıktın Hulâgû Han mısın kâfir
Aman dünyâyı yaktın âteş-i sûzan mısın kâfir

Kızoğlan nâzı nâzın şeh-levend âvâzı âvâzın
Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir

Ne ma'nâ gösterir dûşundaki ol âteşîn atlas
Ki ya'nî şû'le-i can-sûz-ı hüsn ü an mısın kâfir

Nedir bu gizli gizli âhlar çâk-i girîbanlar
Aceb bir şûha sen de âşık-ı nâlân mısın kâfir

Sana kimisi cânım kimi cânânım deyi söyler
Nesin sen doğru söyle can mısın cânan mısın kâfir

Şarâb-ı âteşînin keyfi rûyun şu'lelendirmiş
Bu hâletle çerâğ-ı meclis-i mestan mısın kâfir

Niçin sık sık bakarsın öyle mir'ât-ı mücellâya
Meğer sen dahi kendi hüsnüne hayran mısın kâfir

Nedîm-i zârı bir kâfir esîr etmiş işitmiştim
Sen ol cellâd-ı dîn ol düşmen-i îman mısır kâfir *(N e d i m)*

2. mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün
· — — — / · — — — / · — —

Şarkı

Aceb nâzende tıfl-ı dil-sitansın
Güzelsin tâzesin tersin civansın
Gözümde nûrsun sînemde cansın
Heman kalbimdeki râz-ı nihansın

Neden işkestedir tarf-ı külâhın
Neden mestânedir çeşm-i siyâhın
Niçin kanlar döker tîğ-ı nigâhın
Niçin sen böyle âşûb-ı cihansın

Varıp bîgânelerle ülfet ettin
Dil-i zârım esîr-i mihnet ettin
Beni mehcûr-ı tâb u tâkat ettin
Yamansın mâ-hasal zâlim yamansın

Söz açma Hızr ile âb-ı bekādan
Efendim sevdiğim ben bildiğim ben
Bu şekker hand ile bu kadd ile sen
Hayât-ı tâze ömr-i câvidansın

Gönül kim ıkd-ı bend-i kâkülündür
Hevâ-dâr-ı şemîm-i sünbülündür
Nedîm-i zâr kurbânın kulundur
Sen anın cismine rûh-i revansın *(N e d i m)*

3. mefâ'îlün fa'ûlün mefâ'îlün fa'ûlün
· — — — / · — — / · — — — / · — —

4. mefâ'îlün fa'ûlün
· — — — / · — —

5. mefâ'îlün mefâ'îlün
· — — — / · — — —

6. mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlü mefâ'îlün
— — · / · — — — / — — · / · — — —

Müseddes

Tedbîrini terk eyle takdîr Hudâ'nındır
Sen yoksun o benlikler hep vehm ü gümânındır
Birdenbire bul aşkı bu tuhfe bulanındır
Devrân olalı devrân erbâb-ı safânındır
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz pîr-i mugânındır

Mey-hâneyi seyr ettim uşşâka matâf olmuş
Teklîf ü tekellüften sükkânı mu'âf olmuş
Bir neş'e gelip meclis bî-havf ü hilâf olmuş
Gam sohbeti yâd olmaz meşrebleri sâf olmuş
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz pîr-i mugânındır

Ey dil sen o dil-dâra lâyık mı değilsin ya
Da'vâ-yı muhabbette sâdık mı değilsin ya
Özrü nedir Azrâ'nın Vâmık mı değilsin ya
Bu gam ne gezer sende âşık mı değilsin ya
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz pîr-i mugânındır

Mahzûn idi bir gün dil mey-hâne-i ma'nâda
İnkâra döşenmiştim efkâr düşüp yâda
Bir pîr gelip nâ-gâh pend etti ale'l-âde
Al destine bir bâde derd ü gamı ver bâda
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz pîr-i mugânındır

Bir bâdecik efzun kap mecliste zeber-dest ol
Atma ayağın taşra mey-hânede pâ-best ol
Alçağa akar sular pây-ı huma düş mest ol
Pür-cûş olayım dersen Gâlib gibi ser-mest ol
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz pîr-i mugânındır *(Şeyh Galip)*

7. mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün
— — · / · — — · / · — — · / · — —

Gazel

Hoş geldi bana mey-kedenin âb u havâsı
Bi'llâh güzel yerde yapılmış yıkılası

Men' eyler imiş mes'ele-i aşkı müderris
Ey hâce anın var ise yaklaştı kazâsı

Gitmez o mehin râ gibi hançer kemerinden
Âşıklarını öldüren âh işte bu râsı

Zîbâ yaraşır hil'at-i nâz ol boyu serve
İki kolumu kılsam ana bel dolaması

Dikkatler ile seyr ederiz yâri ser-â-pâ
Görmez mi idik biz de eğer olsa vefâsı

Dünyâ değer ol mâh-likā dil-ber-i garrâ
Yûsuf'ta dahi yoktur anın hüsn ü bahâsı

Meddâh olalı çeşm-i gazâlânına Bâkî
Öğrendi gâzel tarzını Rûm'un şu'arâsı *(Bakî)*

8. mef'ûlü mefâ'îlü fa'ûlün
— — · / · — — · / · — —

Parıltı

Âteş gibi bir nehr akıyordu
Rûhumla o rûhun arasından.
Bahs etti derinden ona hâlim,
Aşkın bu onulmaz yarasından...

Vurdukça bu nehrin ona aksi,
Kaçtım o bakıştan o dudaktan;
Baktım ona sessizce uzaktan
Vurdukça bu aşkın ona aksi. *(Ahmet Haşim)*

*

Karanfil

Yârin dudağından getirilmiş
Bir katre alevdir bu karanfil...
Gönlüm acısından bunu bildi.

Düştükçe vurulmuş gibi yer yer,
Kızgın kokusundan kelebekler,
Rûhum ona pervâne kesildi. *(Ahmet Haşim)*

9. mef'ûlü mefâ'îlün
— — · / · — — —

10. mef'ûlü fa'ûlün
— — · / · — —

11. Mef'ûlü mefâ'ilün fa'ûlün
— — · / · — · — / · — —

Gazel

Bu gamze değil belâdır ey dost
Bu hande değil cefâdır ey dost

Şekker lebin ağzıma söğerse
Söğmek değil o duâdır ey dost

Ben yâd mıyım ki cân seninle
Halk olmadan âşinâdır ey dost

Dil mürşidine hayâl-i zülfün
Hem hurka vü hem asâdır ey dost

Genc-i ruhuna kim el suna kim
Bekçilerin ejdehâdır ey dost

Yeryüzü hevâ-yı kaddin ile
Cennet gibi hoş-hevâdır ey dost

Ni'met bileli belânı Ahmed
Bâlân ile mübtelâdır ey dost *(Ahmet Paşa)*

12. mefâ'îlün mefâ'ilün mefâ'îlün fa'ûlün
· — — — / · — — — / · — — — / · — —

2. BAHR-İ RECEZ

13. müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün
— — · — / — — · — / — — · — / — — · —

Gazel

Âb-ı hayât-ı la'line ser-çeşme-i can teşnedir
Sun cür'a-i câm-ı lebin kim âb-ı hayvan teşnedir

Can la'lin eyler ârzû yâr içmek ister kanımı
Yâ Rab ne vâdîdir bu kim can teşne cânan teşnedir

Âb-ı zülâl-i vaslına muhtâc dil tenhâ değil
Hâk üzre kalmış huşk-leb deryâ-yı umman teşnedir

Bezm-i gamında cân u dil yandı yakıldı sâkiyâ
Depret elin sür ayağı mecliste yâran teşnedir

Cânâ zülâl-i vaslını ağyâr umar uşşâk umar
Âb-ı sehâb-ı rahmete kâfir müselman teşnedîr

Giryân o Leylî-veş nola sahrâya salsa Bâkî'yi
Mecnûn'un âb-ı çeşmine hâk-i beyâban teşnedir *(Bakî)*

Gazel

Çünki yâr ağyâr ile dem-sâzdır
Bana günde bin kez ölmek azdır

Dürlü dürlü derde uğratan beni
Kalb-i mâil çeşm-i şâhid-bâzdır

Gamzenin etdiklerin zülfün bilir
Giceler uğru ile hem-râzdır

Nice bir yile yanınca it rakîb
Gel bizimle git ol iti azdır

Çok cefâ eyler bilip çok sevdiğim
Nola nola bu da bize azdır

Gussadan mahlas dilersen ey gönül
Adını dîvân-ı aşka yazdır

Ol gözü mestânenin etdiklerin
Ey Necâtî cevr sanma nâzdır *(Necatî)*

25. fâ'ilâtün fâ'ilün
—·——/—·—

26. fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
··——/··——/··——/··—

Gazel

Yaraşır kim seni ser-defter-i hûban yazalar
Nâme-i hüsnün için bir yeni ünvan yazalar

Nola gelse hat-ı sebzin ne hatâsı ola kim
Ka'be'nin çevresine âyet-i Kur'an yazalar

Korkaram kim lebinin örneğin alıp sanemâ
Çin musavvirleri bir sûret ile can yazalar

Din etibbâya ki Kânûn-ı şifâ yazmaktan
Hüner oldur ki gam-ı dil-bere derman yazalar

Bana dirlik yeter ol kim ölicek derdin ile
Meşhedim mermerine küşte-i cânan yazalar

Beni ser-defter-i ışk eden erenler umarın
Sen şehi pâdişeh-i milket-i Osman yazalar

Şi'r-i dil-sûz-ı Necâtî var iken hayf ola kim
Yine yazıp yanılıp defter ü dîvan yazalar *(Necatî)*

27. fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün
. . — — / . . — — / . . — — / . . — —

Gazel

Veh ne kāmet ne kıyâmet bu ne şâh-ı gül-i terdir
Ne belâdır nazar ehline ne hoş medd-i nazardır

Göz yoludur ki gönül mülküne hublar girer andan
Dutma ey eşk anı bi'llah ki aceb râh-güzerdir

Ne güher bulsa beğenmez bırakır yazıya deryâ
Gālibâ kim ana maksûd dişin kimi güherdir

Aşk aybını bilüpsen hüner oy zâhid-i gāfil
Hüneri aybdır ammâ dediği ayb hünerdir

Sitemin gerçi yamandır anı terk eyleme bi'llâh
Ki tegāfül siteminden dahi elbette beterdir

Âhir olmaz nice kim göz yaşı akarsa hemânâ
Ki dem-â-dem ana imdâd kılan hûn-ı ciğerdir

Serserî basma kadem aşk tarîkına Fuzûlî
İhtiyât eyle ki gāyetde hatar-nâk seferdir *(Fuzulî)*

28. fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün
. . — —/ . . — —/ . . — —

29. fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
. . — — / . . — —/ . . —

Nazar

Gece, Leylâ'yı ayın on dördü,
Koyda tenhâ yıkanırken gördü.
"Kız vücûdun ne güzel böyle açık!
Kız yakından göreyim sâhile çık!"
Baktı etrâfına ürkek ürkek
Dedi: "Tenhâda bu ses nolsa gerek,"
"Kız vücûdun sarı güller gibi ter!
Çık sudan kendini üryan göster."
Aranırken ayın ölgün sesini,
Soğuk ay öptü beyaz ensesini.
Sardı her uzvunu bir ince sızı;
Bu öpüş gül gibi soldurdu kızı.
Soldu, günden güne sessiz, soldu!
Dediler hep: "Kıza bir hâl oldu!"
Tâ içindendi gelen hıçkırığı,
Kalbinin vardı derin bir kırığı.

Yattı, bir ses duyuyormuş gibi lâl.
Yattı, aylarca devâm etti bu hâl.
Sindi sîmâsına akşam hüznü.
Böyle, yastıkda görenler yüzünü,
Avuturlarken uzun sözlerle,
O susup baktı derin gözlerle.
Evi rüzgâr gibi bir sır gezdi,
Herkes endîşeli bir şey sezdi.
Bir sabah söyledi son sözlerini,
Yumdu dünyâya elâ gözlerini;
Koptu evden acı bir vâveylâ,
Odalar inledi: "Leylâ! Leylâ!"
Geldi köy kızları, el bağladılar...
Diz çöküp ağladılar, ağladılar!

Nice günler bu şeâmetli ölüm,
Oldu çok kimseye bir gizli düğüm;
Nice günler bakarak dalgalara,
Dediler: "Uğradı Leylâ nazara!"

(Yahya Kemal Beyatlı)

30. fe'ilâtün fe'ilün
· · — — / · · —

31. müstef'ilün fâ'ilün
— — · — / — · —

32. fe'ilâtün fe'ilâtün fâ'ilün
· · — — / · · — — / — · —

II. DAİRE-İ MUHTELİFE

4. BAHR-İ MÜNSERİH

33. müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün
— · · — / — · — / — · · — / — · —

Gazel

Kimsede ruhsârına tâkat-i nezzâre yok
Âşıkı öldürdü şevk bir nazara çâre yok

Bağrı bütünler bana ta'ne ederler müdâm
Hâlimi şerh etmeğe bir ciğeri pâre yok

Yığdı benim başıma dehr gamın neylesin
Bâdiye-i aşkta ben kimi âvâre yok

Dehrde hem-tâ sana var perî yok dimen
Var güzel çok velî sen kimi hun-hâre yok

Gözde gezer çizginip katre-i eşkim müdâm
Katre-i eşkim kimi çarhda seyyâre yok

Çâk görip göğsümü kılma ilâcım tabîb
Zâyi' olur merhemin bende biter yara yok

Zârlığım aşktan var Fuzûlî velî
Ol meh-i bî-mihrden rahm men-i zâra yok *(Fuzulî)*

34. müstef'ilün fa'ûlün
— — · — / · — —

5. BAHR-İ MUZÂRİ'

35. mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün
— — · / — · — · / · — — · / — · —

Gazel

Derdin nedir gönül sana bir hâlet olmasın
Sad el-hazer ki sevdiğin ol âfet olmasın

Gâhî girişme gâhi tegâfül gehî itâb
Ol mest-i nâz mest-i mey-i nahvet olmasın

Dünyâya oldu velvele-endâz-ı rüste-hîz
Gül-zâra azm eden o sehî kâmet olmasın

Bîgâne meşrebâ bize tâ key tegâfülün
Bir âşinâ nigâha da mı fursat olmasın

Ey andelîb nâle-i âteş-feşânı ko
Terdir mizâc-ı nâzik-i gül sıklet olmasın

Gelmez o şûh meclise ağyâr gelmese
İster ki arz-ı hâle bile ruhsat olmasın

Gâhî nigâh-ı nâza da ver ruhsat-ı niyâz
Nâz etmemek niyâza da bir âdet olmasın

Merhem-pezîr olmadı zahmım benim Mesîh
Etme telef ilâcını sen zahmet olmasın

Şâyed eser ede nefes-i âteşîni hayf
Söylen Nedîm-i zâr ile germ ülfet olmasın

(Nedim-i Kadim)

36. mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün
— — · / — · — — / — — · / — · — —

Bu kalıp "müstef'ilün fa'ûlün müstef'ilün fa'ûlün" *tef'ile*leriyle de kullanılır.

Gazel

Olsaydı bendeki gam Ferhâd-ı mübtelâda
Bir âh ile verirdi bin Bî-sütûn'u bâda

Verseydi âh-ı Mecnun feryâdının sadâsın
Kuş mu karâr ederdi başındaki yuvada

Ferhâd'a zevk-ı sûret Mecnûn'a seyr-i sahrâ
Bir râhat içre her kim ancak benim belâda

Eşk-i revânıma il cem' oldu var ümîdim
Kim ola vara vara cem'iyyetim ziyâde

Geh gamzen içmek ister kanımı gâh çeşmin
Korkum budur ki nâ-geh kanlar ola arada

Serverlik ister isen üftâdelik şi'âr et
Kim düşmeden ayağa çıkmadı başa bâde

Ger görmemek dilersen resm-i cefâ Fuzûlî
Olma vefâya tâlib dünyâ-yı bî-vefâda *(Fuzulî)*

37 mef'ûlü fâ'ilün
— — · / — · —

6. BAHR-İ MUKTEDÂB

38. fâ'ilâtü müfte'ilün
— · — · / — · · —

7. BAHR-İ MÜCTES

39. mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
· — · — / · · — — / · — · — / · · —

Gazel

Hevâ-yı aşka uyup kûy-i yâra dek gideriz
Nesîm-i subha refîkız bahâra dek gideriz

Palâs-pâre-i rindî be-dûş kâse be-kef
Zekât-ı mey verilir bir diyâra dek gideriz

Tarîk-ı fâkada hem-kefş olup Senâî'ye
Cenâb-ı Külhani-i Lây-hâr'a dek gideriz

Verip tezelzül-i Mansûr'u sâk-ı arşa tamâm
Hudâ Hudâ diyerek pây-ı dâra dek gideriz

Ederse kand-i lebin hâtır-ı mezâka hutûr
Diyâr-ı Mısr'a değil Kandehâr'a dek gideriz

Felek girerse kef-i Nâilî'ye dâmânın
Seninle mahkeme-i Girdigâr'a dek gideriz

(Nailî-i Kadîm)

40. mefâ'ilün fa'lün
· — · — / — —

III. DAİRE-İ MÜTENEVVİ'A

8. BAHR-İ SERÎ'

41. müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün
— · · — / — · · — / — · —

Türkî-i Basit Gazel

Döktü omuzdan poşu saçağını
Açtı gönüller deli bayrağını

Ay yenisi gökte ne ülker satar
Değmeyicek kestiği tırnağını

Gözceğizim boyamak ister benim
Al boyayıp kan ile dudağını

Saldı gönül illerine âfeti
Kurdu göz ırmağına otağını

Nice tabur dağıtır ol yosmanın
Saç dağıtıp eğmesi kalpağını

İçip içip kendi elinden anın
Duramayıp öpmüşüm ayağını

Çok sürünüp gözlemişim özleyip
Ayağının izini toprağını

Vermedi bir kimseye Gâlib geçit
Kanda çevirdiyse söz ırmağını

Hazret-i Monlâ'yı bilenler bilir
Bilmeyenin kim çeke kulağını *(Şeyh Galip)*

42. mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
· — · — / · — · — / · — · — / · — · —

Hân-ı Yağmâ

Bu sofracık, efendiler, —ki iltikâma muntazır
Huzûrunuzda titriyor— şu milletin hayâtıdır;
Şu milletin ki muztarib, şu milletin ki muhtazır!
Fakat sakın çekinmeyin, yiyin, yutun hapır hapır...
Yiyin, efendiler, yiyin; bu hân-ı iştihâ sizin;
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!

Efendiler, pek açsınız, bu çehrenizde bellidir;
Yiyin, yemezseniz bugün yarın kalır mı, kim bilir?
Şu nâdi-i ni'am, bakın, kudûmunuzla müftehir;
Bu hakkıdır gazânızın, evet, o hak da elde bir...
Yiyin, efendiler, yiyin; bu hân-ı zî-safâ sizin;
Doyunca, tıksırınca, patlayıncaya kadar yiyin!

Bütün bu nazlı beylerin ne varsa ortalıkta say:
Haseb, neseb, şeref, şataf, oyun, düğün, konak, saray;
Bütün sizin, efendiler, konak, saray, gelin, alay;
Bütün sizin, bütün sizin, hazır hazır, kolay kolay...
Yiyin, efendiler, yiyin, bu hân-ı iştihâ sizin;
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!

Büyüklüğün biraz ağır da olsa hazmı yok zarar,
Gurûr-ı ihtişâmı var, sürûr-ı intikâmı var.
Bu sofra iltifâtımızdan işte âb u tâb umar
Sizin şu baş, beyin, ciğer, bütün şu kanlı lokmalar...
Yiyin, efendiler, yiyin; bu hân-ı can-fezâ sizin;
Doyunca, tıksırınca, patlayıncaya kadar yiyin!

Verir zavallı memleket, verir ne varsa: Mâlini,
Vücûdunu, hayâtını, ümîdini, hayâlini,
Bütün ferâğ-ı hâlini, olanca şevk-ı bâlini.
Hemen yutun, düşünmeyin harâmını, helâlini...
Yiyin, efendiler, yiyin, bu hân-ı iştihâ sizin;
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!

Bu harmanın gelir sonu, kapıştırın gider ayak!
Yarın bakarsınız söner bugün çıtırdayan ocak!
Bugün ki mi'deler kavî, bugün ki çorbalar sıcak,
Atıştırın, tıkıştırın kapış kapış, çanak çanak...
Yiyin, efendiler, yiyin, bu hân-ı pür-nevâ sizin;
Doyunca, tıksırınca, patlayıncaya kadar yiyin!

(Tevfik Fikret)

43. mefâ'ilün mefâ'ilün
· — · — / · — · —

Bahâr-ı Terâne-dâr

Sabâ eser, gusûn-ı ter
Ki mürg-ı aşka lâne-dâr,
Fısıldaşır, sükût eder...
Bu bir güzel terânedir.

Akar çağıl çağıl o su.
Ki bağlara revânedir;
Meler başında bir kuzu...
Bu bir güzel terânedir.

Çoban kaval çalar, anın
Hayâtı şâirânedir;
Güler perîsi tarlanın...
Bu bir güzel terânedir.

Öter hezâr-ı nağme-ger,
Ki şevkı bî-bahânedir;
Öter, öter, öter, öter...
Bu bir güzel terânedir.

Fakat şu tıfl-ı can-rübâ,
Ki rûhdan nişânedir,
Gülerken ağlıyor... bana
Bu en güzel terânedir! *(T e v f i k F i k r e t)*

44. müstef'ilün müstef'ilün fâ'ilün
— — ⏑ — / — — ⏑ — / — ⏑ —

9. BAHR-İ KARÎB

45. mef'ûlü mefâ'îlü fâ'ilün
— — ⏑ / ⏑ — — ⏑ / — ⏑ —

10. BAHR-İ CEDÎD

46. fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
⏑ ⏑ — — / ⏑ — ⏑ — / ⏑ ⏑ —

Gazel

Koparır başıma kıyâmet âh
Ne belâdır bu kadd-i kâmet âh

Devletimdir visâl-i yâr ammâ
Bana yâr olmadı o devlet âh

Baş komak pâyına saâdettir
Lîk yok başta bu saâdet âh

Hat-ı tezvîrine kaşı şâhid
Gör ne eğri kılur şahâdet âh

Çünkü zulmü yine sen eylersin
Cem kime eylesin şikâyet âh *(Cem Sultan)*

47. fe'ilâtün fe'ilâtün mefâ'ilün
· ·— — / · ·— — / · — ·—

11. BAHR-İ MÜŞÂKİL

48. fâ'ilâtü mefâ'îlü fa'ûlün
—·—·/ · — — · / · — —

IV. DAİRE-İ MÜTTEFİKA

12. BAHR-İ MÜTEKÂRİB

49. fa'ûlün fa'ûlün fa'ûlün fa'ûlün
· — —/ · — — / ·— — / · — —

Gazel

Ne devran muvâfık ne tâli' müsâ'id
Kolun boynuma salmaz ol sîm-sâ'id

Zamîrin şikest etme erbâb-ı aşkın
Yine sana râci' yine sana â'id

Yeter kirpiğim kûy-ı aşkında çârûb
Üzülsün kesilsin heman rîş-i zâhid

Ferâgat güzel sevmeden tevbe meyden
Zehî re'y-i bâtıl zehî fikr-i fâsid

Sözünden ne gam Bâkiyâ müddeînin
Sana mâil olunca âlemde şâhid *(Bakî)*

50. fa'ûlün fa'ûlün fa'ûlün fa'ûl
· — — / · — — / ·— — / · —

Yağmur

Küçük, muttarid, muhteriz darbeler
Kafeslerde, camlarda pür-ihtizâz;
Olur dem-be-dem nevha-ger, nağme-sâz
Kafeslerde, camlarda pür-ihtizâz;
Küçük, muttarid, muhteriz darbeler...

Sokaklarda seyl-âbeler ağlaşır,
Ufuk yaklaşır, yaklaşır, yaklaşır;

Bulutlar karardıkça zerrâta bir
Ağır, muhtazır dalgalanma gelir;

Bürür bir soğuk gölge etrâfı hep,
Nümâyân olur gündüzün nısf-ı şeb.

Söner şimdi, manzûr olurken demin
Heyûlâsı karşımda bir âlemin.

Açılmaz ne bir yüz, ne bir pencere;
Bakıldıkça vahşet çöker yerlere.

Geçer boş sokaktan, hayâlet gibi,
Şitâbân ü pûşîde-ser bir sabî.

O dem leyl-i yâdımda, solgun tebâh,
Sürür bir kadın bir ridâ-yı siyâh.

Saçaklarda kuşlar —hazindir bu pek!—
Susarlar, uzaktan ulur bir köpek.

Öter gûş-i rûhumda boş bir enîn,
Boğuk bir tezâd-ı sükûn-ı tanîn:

Küçük, pür-heves, gevherin katreler
Sokaklarda, damlarda pür-ihtizâz;
Olur muttasıl nevha-ger, nağme-sâz;
Sokaklarda, damlarda pür-ihtizâz
Küçük, pür-heves, gevherin katreler... *(Tevfik Fikret)*

51. fa'ûlün fa'ûlün fa'ûlün
·— — / · — — / · — —

52. fa'ûlün fa'ûlün fa'ûl
· — — / · — — / · —

13. BAHR-İ MÜTEDÂRİK

53. fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün
— · — / — · — / — · — / — · —

54. fe'ilün fe'ilün fe'ilün fe'ilün
· · — / · · — / · · — / · · —

55. fa'lün fa'lün fe'ilün fe'ilün
— — / — — / · · — / · · —

14. BAHR-İ KÂMİL

56. mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün
· · — · — / · · — · — / · · — · — / · · — · —

Gazel

Yeter ey felek bu cefâ yetir men-i zâra serv-i revânımı
Meh-i tal'atıyla münevver et dil ü dîde-i nigerânımı

Ruhun üzre hatt-ı sirişkimi defe'ât ile kalem-i müjem
Rakam etdiğiyçün il okuyup bilir oldu râz-ı nihânımı

Bu belâya saldı meni kadin ki yaşurdu yeryüzünü yaşım
Bu yere yetirdi meni gamın ki felek işitti figânımı

Ciğerim odunu nihân iken ile zâhir etdi mürûr ile
Göreyim yere geçe âb-ı çeşm-i ter-i şerâre-feşânımı

Tutalım ki zülf-i siyâhımı tutan üzre sâbit olur günâh
Ne revâ ki gamze-i kātilin güneh etmeden döke kanımı

Nice kadd ü hâl ü hat u ruhun gam u renc ü derd ü belâ ile
Büke kaddimi döke yaşımı yıka gönlümü yaka cânımı

Sitemin taşı ile başı sınık bedeni şikeste Fuzûlî'yem
Bu alâmet ile bulur meni soran olsa nâm u nişânımı

(Fuzulî)

57. mütefâ'ilün mütefâ'ilün
. . — .— / . . — . —

Köylü Kızların Şarkısı
—Nişanlı Kız—

Tepeden nasıl iniyor bakın
Şu kızın nişanlısı şanlıdır
Yaradan nazardan esirgesin
Koca dağ gibi delikanlıdır

Fese bak fese ne güzel de al
Ne de hoş belindeki morlu şal
Demedim ya ben sana bak da al
O kadar da bakma ziyanlıdır

Ne kadar kızardın aman aman
Neden öyle başına çıktı kan
Beri gel bayılma a kız heman
Yüreğin de pek halecanlıdır

Yakışıklıdır seviyor cihan
Anı ben de pek severim inan
Benim olsa bârî şu kahraman
Olamaz ne çâre nişanlıdır

Ne darıldın Ahmet'in oynaşı
Darılır mı adama kardaşı
Sana benziyor şu dağın başı
Ne zaman bakılsa dumanlıdır

Somudup oturma darıl da git
Bizi ihtiyâra şikâyet it
Beni istemekte olan yiğit
Daha şanlıdır daha anlıdır *(Muallim Naci)*

58. mütefâ'ilün fa'ûlün mütefâ'ilün fa'ûlün
· · — · — / · — — / · · — · — / · — —

Gazel

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâra düştü
Dayanır mı şîşedir bu reh-i seng-sâra düştü

O zaman ki bezm-i canda bölüşüldü kâle-i kâm
Bize hisse-i muhabbet dil-i pâre pâre düştü

Gehi zîr-i serde desti geh ayağı koltuğunda
Düşe kalka haste-i gam der-i lutf-ı yâra düştü

Erişip bahâra bülbül yenilendi sohbet-i gül
Yine nevbet-i tahammül dil-i bî-karâra düştü

Meh-i burc-ı ârızında gönül oldu hâle mâil
Bana kendi tâli'imden bu siyeh sitâre düştü

Süzülüp o çeşm-i âhû dedi zevk-ı vasla yâhû
Bu değildi neyleyim bu yolum intizâra düştü

Reh-i mevlevîde Gālib bu sıfatla kaldı hayrân
Kimi terk-i nâm u şâna kimi i'tibâra düştü *(Şeyh Galip)*

59. mütefâ'ilün fa'ûlün
· · — · — / · — —

Yukarıdaki kalıplardan başka yalnız rübâide kullanılan ve *"rübâi vezinleri"* adıyla anılan 24 kalıp daha vardır. Bunlar *hezec bahri*nden çıkmıştır. *Ahreb* ve *ahrem* adı altında 12 kalıplık iki bölüme ayrılır. "Mef'ûlü" parçasıyla başlayanlara *ahreb,* "mef'ûlün" parçasıyla başlayanlara *ahrem* denir.

I. Ahreb kalıpları

1. mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlün fâ'
— — · / · — · — / · — — — / —

2. mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlün fa'
— — · / · — · — / · — — — / —

3. mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlü fa'ûl
— — · / · — · — / · — — · / · —

4. mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlü fa'l
— — · / · — · — / · — — · / —

5. mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlün fâ'
— — · / · — — — / — — — / —

6. mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlün fa'
— — · / · — — — / — — —/—

7. mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlü fa'ûl
— — · / · — — — / — — · / · —

8. mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlü fa'l
— — · / · — — — / — — · / —

9. mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'îlün fâ'
— — · / · — ·· / · — — — / —

10. mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'îlün fa'
— — · / · — ·· / · — — — / —

11. mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'îlü fa'ûl
— — · / · — ·· / · — — · / · —

12. mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'îlü fa'l
— — · / · — ·· / · — — · / —

II. Ahrem kalıpları

1. mef'ûlün fâ'ilün mefâ'îlün fâ'
— — — / — · — / · — — — / —

2. mef'ûlün fâ'ilün mefâ'îlün fa'
— — — / — · — / · — — — / —

3. mef'ûlün fâ'ilün mefâ'îlü fa'ûl
— — — / — · — / · — — · / · —

4. mef'ûlün fâ'ilün mefâ'îlü fa'l
— — — / — · — / · — — · / —

5. mef'ûlün mef'ûlün mef'ûlün fâ'
— — — / — — — / — — — / —

6. mef'ûlün mef'ûlün mef'ûlün fa'
— — — / — — — / — — — / —

7. mef'ûlün mef'ûlün mef'ûlü fa'ûl
— — — / — — — / — — · / · —

8. mef'ûlün mef'ûlün mef'ûlü fa'l
— — — / — — — / — — · / —

9. mef'ûlün mef'ûlü mefâ'îlün fâ'
— — — / — — · / · — — — / —

10. mef'ûlün mef'ûlü mefâ'îlün fa'
— — — / — — · / · — — — / —

11. mef'ûlün mef'ûlü mefâ'îlü fa'ûl
— — — / — — · / · — — · / · —

12. mef'ûlün mef'ûlü mefâ'îlü fa'l
— — — / — — · / · — — · / —

Hece Ölçüsü

Her *ölçü (vezin)* bağlı bulunduğu dilin yapısından doğar. Bu nedenle Türk dilinin doğal ölçüsü *hece ölçüsü (hece vezni)*'dür. Eskiden *vezn-i benân, hesâb-ı benân* (heceler parmakla sayıldığı için parmak ölçüsü, *parmak hesabı* denmiştir) adıyla anılırdı.

Türk edebiyatı İran ve Arap edebiyatlarının etkisine girmediği çağlarda, Türkler yalnız *hece ölçüsü*nü kullanıyorlardı. İslamiyetin kabulünden sonra bu yeni uygarlığın türlü öğeleriyle birlikte *aruz ölçüsü* de edebiyatımıza girmiş oldu. Böylece divan şairleri aruzu kullanır, halk şairleri de *hece ölçüsü*nü sürdürür oldular. Bununla birlikte divan şairi Nedim hece ölçüsünü kullanmış ve şu koşmayı yazmıştır :

Sevdiğim cemâlin çünki göremem
Çıkmasın hayâlin dil-i şeydâdan
Hâk-i pâya çünki yüzler süremem
Alayım peyâmın bâd-ı sabâdan

Kebûd çeşmi bî-rahm etti nigâhın
Âşıkların göğe çıkardı âhın
Sordum gerdeninden zülf-i siyâhın
Bir cevâb vermedi aktan karadan

Sevdiğim bendene düşerse hizmet
Kapında kul olmak cânıma minnet
Göre idim sende bûy-i muhabbet
İstediğim budur sen bî-vefâdan

Nedîmâ hüsnüne olmuştur âşık
Öyle bir âşık kim kavlinde sâdık
Kereme ne kadar değilse lâyık
Âr etmez efendim şehler gedâdan *(N e d i m)*

Hece ölçüsü, halk şairlerince yüzyıllarca kullanılmış ve bugün de kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, Cumhuriyet döneminde Türkçülük akımının etkisiye Türk edebiyatının her sınıf şairince de kullanılmıştır.

Hece ölçüsü, dizelerdeki *hece sayısının* belli bir düzene bağlı olarak eşitliği temeline dayanır. Bu kurala göre hece ölçüsünde iki önemli özellik vardır:

1. Dizelerdeki hece sayısı: Bu, şiirin bütün dizelerindeki hece sayısının eşit olması demektir. Hece sayısının eşitliği o dizenin ölçüsünü, kalıbını gösterir. 7 heceli bir dizenin kalıbı "yedili", 11 heceli bir dizenin kalıbı "onbirli" diye anılır.

Dize içinde bulunan yabancı sözcüklerdeki heceler uzunluk, kısalık bakımından dikkate alınmaz. Türkçe sözcüklerdeki heceler gibi hece sayımına girer.

2. Durgulanma ve durak: Hece ölçüsünde dizenin belli bölümlere ayrılmasına *durgulanma*, bu bölüm yerlerine de *durak* denir. Hece ölçüsünde *durak*, aruzdaki *takti*'in karşılığı olarak kabul edilebilir. Takti'de sözcükler ortalarından bölünebildiği halde, hece ölçüsünde sözcükler bölünerek *durak* yapılamaz. *Durak*, ancak, kulakta uyumlu bir izlenim bırakan anlamlı söz öbekleri arasında olur. Sözün akışına göre *durak* gerekli ve doğal olmalıdır. Bunun için de dize içinde anlamlı söz öbeklerinin kendiliğinden tamamlanması ve yeni bir anlamlı söz öbeğinin başlaması gerekir. Bundan başka, vurgulu hecelerden biri durağın sonuna getirilerek de *durgulanma* yapılabilir.

Az heceli kısa dizelerin kalıpları genellikle tek *duraklıdır*. Bu durak da dizenin sonunda bulunur.

Durakları her dizede değişen şiirlerin dizelerindeki hece sayısı eşittir, fakat *duraksız* sayılırlar. Bununla birlikte, aynı kalıp içinde, değişik *duraklı* dizeleri, belli bir düzenle şiire yerleştirmek, ölçünün tekdüzeliğini yok ettiği gibi, kulağa hoş gelen güzel bir uyum da yaratabilir. Aşağıya aldığımız koşmanın, birinci dörtlüğünün ikinci ve dördüncü dizesi, ikinci ve üçüncü dörtlüklerin dördüncü dizeleri, 11 heceli kalıp içinde (4+4+3); öteki dizeler de (6+5) olarak durgulanmıştır. Her ne kadar bu *durak*lar uyak zorunluğuyla yapılmışsa da, koşmaya güzel bir uyum kazandırmıştır.

Nâ-dâna esrârı etmeyiz ızhâr
Nâ-ehline ârifandan sır çıkmaz
Bezme kadem bassa hezârân ağyâr
Dilce söyler tercümandan sır çıkmaz

Bir dişi incidir çeşmim yaş eden
Münâfıktır yârin bağrın taş eden
Ced-be-ced fâsittir sırrı fâş eden
Dîni bütün müslümandan sır çıkmaz

Güzeller hançerle vursalar Nûrî
Sîneni sîneye sarsalar Nûrî
Neler var bağrını yarsalar Nûrî
Can çıkar da âşıkandan sır çıkmaz *(Tokatlı Nurî)*

Hece ölçüsünün kalıplarındaki *durak* sayısı en az 2 en çok 5 olabilir. Duraklardaki *hece sayısı* da 1'den 10'a kadar değişir. Bu *durak*lar ve duraklardaki *hece sayı*ları şöyledir :

1. İki duraklılar

Üçlüler (1+2, 2+1), dörtlüler (1+3, 2+2, 3+1), beşliler (2+3, 3+2), altılılar (3+3, 4+2, 2+4), yedililer (3+4, 4+3, 5+2, 2+5), sekizliler (4+4, 3+5, 5+3, 6+2, 2+6), dokuzlular (6+3, 3+6, 5+4, 4+5), onlular (5+5, 6+4, 4+6, 7+3, 3+7), onbirliler (6+5, 4+7, 5+6), onikililer (6+6, 7+5, 5+7), onüçlüler (8+5), ondörtlüler (7+7), onbeşliler (8+7, 7+8), onaltılılar (8+8), onsekizliler (8+10).

2. Üç duraklılar

Onbirliler (4+4+3), onikililer (4+4+4), onüçlüler (4+4+5), onsekizliler (4+4+10).

3. Dört duraklılar

Onbeşliler (4+4+4+3), onaltılılar (4+4+4+4).

4. Beş duraklılar

Ondokuzlular (4+4+4+4+3), yirmililer (4+4+4+4+4).

HECE KALIPLARI

Hece ölçüsünde 2 heceliden 20 heceliye kadar birçok *kalıp (vezin)* vardır. İki heceli, üç heceli, dört heceli ve beş heceli kalıplara

genellikle atasözleri, deyimler, tekerlemeler, bilmeceler ve türkü kavuştuklarında rastlanır. Hece kalıpları içinde en çok kullanılmış olanlar, *yedililer, sekizliler, onbirliler* ve *ondörtlüler*dir. Bu *kalıp*lar şunlardır :

1. İKİLİLER

Bu kalıp duraksızdır.

2. ÜÇLÜLER

(1+2), (2+1) ve duraksız olur.

3. DÖRTLÜLER

(1+3), (2+2) ve (3+1) duraklı olur.

4. BEŞLİLER

(2+3) ve (3+2) duraklı olur.

İlâhî

Yar yüreğim yar
Gör ki neler var
Bu halk içinde
Bize güler var

Ko gülen gülsün
Hak bizim olsun
Gâfil ne bilsin
Hakk'ı sever var

Bu yol uzaktır
Menzili çoktur
Geçidi yoktur
Derin sular var

Girdik bu yola
Aşk ile bile
Gurbetlik ile
Bizi salar var

Her kim merdâne
Gelsin meydâna
Kalmasın câna
Kimde hüner var

Yûnus sen bunda
Meydân isteme
Meydân içinde
Merdâneler var *(Yunus Emre)*

5. ALTILILAR

(3+3), (4+2) ve (2+4) duraklı olur.

Nefes

Şol benim şeyhimi
Görmeğe kim gelir
Zevk ile safâlar
Sürmeğe kim gelir

Şeyhimin özünü
Severim sözünü
Mübârek yüzünü
Görmeğe kim gelir

Şeyhimin illeri
Uzaktır yolları
Açılmış gülleri
Dermeğe kim gelir

Hak için malını
Hep veren varını
Aşk için ârını
Dökmeğe kim gelir

Ahd ile vefâlar
Zevk ile safâlar
Bu yolda cefâlar
Çekmeğe kim gelir

Âh ile göz yaşı
Yûnus'un haldaşı
Zehr ile bu aşı
Yimeğe kim gelir *(Yunus Emre)*

6. YEDİLİLER

Türk edebiyatının ilk çağlarından beri çok kullanılan bir kalıptır. Özellikle mâniler ve kalıpla yazılır. Türlü duraklı biçimleri bol bol kullanılmıştır. (3+4), (4+3), (5+2) ve (2+5) duraklı olur.

a. (3+4) duraklılara örnek mâniler :

A benim bahtı yârim
Gönülde tahtı yârim
Yüzünde göz izi var
Sana kim bahtı yârim

*

Çağırdım sesin aldım
Başından fesin aldım
Gam yemem güzellerin
Beğendim hasım aldım

*

Dereyi düzde gördüm
Sürmeyi gözde gördüm
On iki gelin sevdim
Cilveyi kızda gördüm

Bu kalıpla yazılmış mânilerin üçüncü dizeleri kimi zaman (4+3) duraklı olur. Mânilerde söylenmek istenen söz genellikle son dizede verildiği için, üçüncü dizede durakların değişmesi dizenin anlamını güçlendirdiği gibi, mâniye de hoş bir uyum getirir. Örnekler:

Dağlarda gezer oldum
Okuyup yazar oldum
Ben bir güzel uğruna
Kuruyup gazel oldum

*

Dereler akmaz oldu
Yüzüme bakmaz oldu
Yolladığın çiçekler
Burnuma kokmaz oldu

*

Gel benim alışığım
Bal ile karışığım
El yanında küsülü
Gizlide barışığım

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, yalnız üçüncü dizede durakların değişmesinden başka, mâninin herhangi bir dizesinde de duraklar değişebilir. Bunda, mâninin önceden düşünülmeksizin söylenmesinin etkisi kuşkusuz vardır. Örnekler:

İğnem düştü yerlere (4+3)
Karıştı gazellere (3+4)
Tabiyetim kurusun (4+3)
Sarkarım güzellere (3+4)

*

Kar yağıyor inceden (4+3)
Gül açılır goncadan (4+3)
Ben yâri kıskanırım (3+4)
Yerdeki karıncadan (3+4)

b. (4+3) duraklılara örnek mâniler :

Elma verdim almazsın
Hiç hâlimi sormazsın
Hangi bağın gülüsün
Vaktin gelir solmazsın

*

Kız saçların örmezler
Seni bana vermezler
Sen bu gece bana kaç
Ay karanlık görmezler

*

Rakı içtim fincandan
Kenarları mercandan
Çek hançeri vur beni
Ben de bıktım bu candan

(4+3) duraklı mânilerde üçüncü dize kimi zaman (3+4) duraklı olur. Örnekler :

Dere boyu saz olur
Gül açılır yaz olur
Ben yârime gül demem
Gülün ömrü az olur

*

Dam üstünde duran kız
Bayram geldi dolan kız
Kurbansız bayram olmaz
Olam sana kurban kız

*

Saçlarını sökünce
Omuzuna dökünce
Sandım gül tomurcuğu
Dudağını bükünce

c. (5+2) duraklılara örnek mâniler :

Sarı kavunu dildim
Çamura düştü sildim
Yârim gurbete gitti
Şimdi kıymetin bildim

ç. (2+5) duraklılara örnek mâniler:

Kahve Yemen'den gelir
Bülbül çemenden gelir
Beyaz gerdan sırma saç
Her gün yabandan gelir

Her ne kadar dize duraklarının aynı olması bir kural değilse de, *yedili* kalıpla yazılmış şiirlerde dize durakları değişik olabilir. Fakat, bu durak değişmeleri rastgele dizelerde yapılırsa şiirin uyumu bozulur. Ancak, şiirin *uyak düzeni*ne göre belirli dizelerde durak değişirse uyum sağlanabilir. Aşağıya alınan şiirlerin dizelerinde çeşitli duraklar kullanılmıştır.

Mâniler

Gözlerin mâvi mine,
Vuruldum perçemine,
Aşkın beni çevirdi
Aslı'nın Kerem'ine!

Çıkar şu elbiseni,
Böyle istemem seni,
Öptüğüme kızdınsa
Geriye al bûseni!

Sağ derken sola düştüm
Açık bir kola düştüm
Ben Âdem'le Havvâ'nın
Düştüğü yola düşdüm!

Naz edip beni üzme,
Öyle gözünü süzme,
"Gel öpeyim!" deyince,
Dudaklarını büzme!

Yoktur ellerde gözüm
Sorma ki: Nerde gözüm?
Sînendedir vatanım,
Doğduğun yerde gözüm! *(Yusuf Ziya Ortaç)*

*

Koşma

Kirpiğine sürme çek,
Kına yak parmağına;
Bu yıl yaşın girecek
Kız, gelinlik çağına...

Anlatıyor duruşum,
Ben sana vurulmuşum
Ko, düşsün gönül kuşum
Saçlarının ağına.

Yaş olsam gözden akmam,
Göz olsam gayre bakmam,
Vatanımsın, bırakmam
Ellerin kucağına.

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

7. SEKİZLİLER

Çok kullanılan bir kalıptır. Semâiler, varsağılar ve kimi türküler bu kalıpla yazılır. (4+4), (3+5), (5+3), (6+2), (2+6) ve (3+3+2) duraklı olur.

a. (4+4) duraklılara örnek:

Semâi

Bize nisbet mi sultânım
Adûlarla salınırsın
Yûsuf misli misin cânım
Sevildikçe alınırsın

Benim dostum melek misli
Bu cefânın nedir aslı
Âfitâb-ı şitâ misli
Gâh doğar gâh dolunursun

Hançer-i zerrin belinde
Kelâm cevherin dilinde
Destemâl nâzik elinde
Nazla nazla salınırsın

Gevherî geçti serinden
Cefâ gördü dil-berinden
Bu güzellik defterinden
Sen de bir gün silinirsin *(Gevherî)*

b. (3+5) duraklılara örnek:

Semâi

Sabahın seher vaktinde
Bir garib bülbül dolaşır
Yanağında gül açılmış
Ol güle sünbül dolaşır

Efendim sensiz olamam
Olursam da hiç gülemem
Arayıp semtin bulamam
Özge yerde yol dolaşır

Mâilim tatlı diline
Bülbülüm gonca gülüne
Efendim ince beline
Korkarım yad kol dolaşır

Cefâ-kâr olduğun bildim
Gamzenle sînemi deldim
Sana bir niyâza geldim
Söylemeğe dil dolaşır *(Gevherî)*

Bunlar içinde en yaygın olarak kullanılanlar (4+4) ve (5+3) duraklı kalıplardır. Yedililerde olduğu gibi, bunda da şiirin dizeleri *sekizli* kalıbın türlü duraklarıyla yazılmış olabilir. Aşağıdaki semâinin dizelerinde sekizlinin türlü durakları kullanılmıştır.

Semâi

Bizim sahraların başı
Pâre pâre duman şimdi
Kavuşması bir hoş olur
Ayrılması yaman şimdi

Gülün çevresi kar m'ola
Çektiğim âh u zar m'ola
Aceb bizi sorar m'ola
O kaşları keman şimdi

Arasam yâri bulurdum
Yoluna kurban olurdum
Bir gün görmesem ölürdüm
Gör neyledi zaman şimdi

Ördek çalkanır göllerde
İsmim söylenir dillerde
Kalmışım gurbet illerde
Dağlar başı duman şimdi.

Benim aşnam şimdi çıkar
Çıkar da yollara bakar
Emrah'ı odlara yakar
Boyu serv-i revan şimdi

(Erzurumlu Emrah)

8. DOKUZLULAR

Çok az kullanılmış bir kalıptır. Atasözleri ve deyimlerde (6+3), (3+6), (5+4), (4+5) duraklılarına rastlanır.

9. ONLULAR

(5+5), (6+4), (4+6), (7+3) ve (3+7) duraklı olur. Genellikle atasözleri ve deyimlerde rastlanır. Bu kalıp şiirde az kullanılmıştır.

Türkü

Karşıyaka'da İzmir'in gülü
Seyran ediyor elinde mülü
Beri yakada gönül bülbülü
Ne garip garip uçar havada
Ne hazin hazin öter yuvada

Bakın şu kızın elâ gözüne
Sabah güneşi vurmuş yüzüne
Sitem hançeri takmış göğsüne
Ne garip garip uçar havada
Ne hazin hazin öter yuvada

10. ONBİRLİLER

(6+5), (4+4+3), (4+7), (7+4) ve (5+6) duraklı olur.

Türk edebiyatının her döneminde çok kullanılmış bir kalıptır. Koşmalar, destanlar, tekke şiiri nazım türleri ve bunların dışında kalan çeşitli folklor ürünleri hep bu kalıpla yazılmıştır. Bu kalıp, Türkçülük akımıyla yeni Türk şiirine girmiş ve hecenin beş şairince (Halit Fahri Ozansoy, Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Enis Behiç Koçyürek) başarıyla kullanılmıştır.

a. (6+5) duraklılara örnekler:

Bu kalıbın en çok kullanılan durak biçimidir.

Koşma

Hazan ile geçti gülşen ü bostan
Eyler dertli bülbül zâr garip garip
Harâba yüz tuttu bezm-i gül-istân
Ağla şimden gerü var garip garip

Hançeri feleğin ucu ciğerde
Gittikçe artıyor yara bu serde
Diyâr-ı gurbette tutuldum derde
Gel tabib yaramı sar garip garip

Emrah bizim elin gonca gülleri
Açılmıştır öter dost bülbülleri
Ben sefil ser-gerdan gurbet illeri
Gezeyim bir zaman yâr garip garip

(Erzurumlu Emrah)

(6+5) duraklı kalıpla yazılmış koşmalarda, dörtlüklerin son dizeleri kimi zaman (4+4+3) durağında olur. Son dizede durakların değişmesi, kulağa hoş gelen bir uyum verdiği gibi, son dize içinde arka arkaya gelen düşünce, kavram ve benzetmelere söyleme kolaylığı sağladığından şiire ayrıca bir çeşni de kazandırır. Gevherî divanından seçtiğimiz aşağıdaki koşmalarda olduğu gibi, dörtlüklerin dördüncü dizelerinde, bir önceki dize ile ilgili kavram ve benzetmeler (4+4+3) durağı içinde arka arkaya dizilmiştir. Örnekler :

Cemâlin bağında seyrân eyledim
Bülbül sesi gonce sesi hâr sesi
Gûşuma dokundu ihsâna geldim
Ayva sesi turunç sesi nâr sesi

Sende ne hâlet var ey peri sanem
Gönül verir sana her gören âdem
Kâkülünden gelir gûşuma her dem
Zencir sesi Mansur sesi dâr sesi

Dost ele alınca tîr ü kemânı
Gör nice eyledi dîvâne beni
Gördüm âşıkların tutmuş cihânı
Efgan sesi girye sesi zâr sesi

Gevherî göz yaşım döndü ırmağa
Yine minnet düştü elden ayağa
Beni Mecnun edip düşürdü dağa
Âhû sesi maral sesi yâr sesi *(Gevherî)*

*

Güzellerin bahçesinde açılan
Lâle midir sünbül müdür gül müdür
Beyaz gerdanına inip saçılan
Zülüf müdür kâkül müdür tel midir

Sencileyin güzel nerde bulunur
Her kaçan ki görsem aklım alınır
Rûzigâr estikçe durmaz salınır
Selvi midir semen midir dal mıdır

Kaşın kudret kalemiyle yazılmış
Güzel hicrin ile bağrım ezilmiş
Meh yüzünde çifte çifte dizilmiş
Benler midir fülfül müdür hal midir

Güzelsin Yûsuf'un mânendi eşi
Bir olmaz kavgaya uğrattın başı
Gevherî deryâ mı gözünün yaşı
Murat mıdır Ceyhun mudur sel midir *(Gevherî)*

Aşağıdaki koşmanın birinci dörtlüğünün ikinci ve dördüncü, öteki dörtlüklerin son dizeleri, *onbirli* kalıbın (3+3+3+2) duraklı biçimindedir.

Bu aşkın esrârın şerh edem desek
Cevâba elkāba lisâna sığmaz
Mahbûblar şâhına medh edem desek
Kitâba hesâba dehâna sığmaz

Mahbûbun aşkını ayân eylesem
Hak sözü derunda pinhân eylesem
Bir noktanın ilmin beyân eylesem
Deftere fermâna dîvâna sığmaz

Gönül bâkî meydan mestâne olsa
Ayılmaz haşre dek irfâne olsa
Aşk ile bir kişi dîvâne olsa
Dünyâya uhrâya cihâna sığmaz

Seyrânî göz yaşın şarâb eylesen
Yaka yaka cismin kebâb eylesen
Derdimin nısfını hesâb eylesen
Kantara batmana mîzâna sığmaz *(Seyranî)*

b. (4+4+3) duraklılara örnekler :

Rumeli türküsü

Uzun kavak ne gidersin engine
Yaprakların benzemiyor rengine
Ana beni verecen mi dengime
(Ah) dolanıver (yâr) dolanıver boynuma
Akşamdan gel gir koynuma koynuma

Uzun kavak dalın malın kurusun
Yaprakların suda muda çürüsün
Herkes sevdiğini alsın yürüsün
(Ah) dolanıver (yâr) dolanıver boynuma
Akşamdan gel gir koynuma koynuma

*

Koşma

Gel a nazlım bizim bağdan derelim
Lâlesinden sünbülünden gülünden
Senin ile anda meclis kuralım
Sâkîsinden makisinden mülünden

Bu derdime çâre bilmem neyleyim
Kanda gider isem medhin eyleyim
Başım alıp bilmem nere gideyim
Rakiplerin siteminden dilinden

Aceb ol yâr el sözüne uyar mı
Helâk edip bendesine kıyar mı
Meğer insan bakmak ile doyar mı
Cemâlinden cenâbından elinden

Gedâyî ol ma'şûk yüksek uçmasın
Rakiplerin dolusundan içmesin
Lutf eylesin kerem-kânı geçmesin
Bendesinden gedâsından kulundan *(Gedayî)*

Kimi şiirlerin dizeleri, *onbirli* kalıbın türlü duraklarına uyabilir. Aşağıdaki koşmada olduğu gibi :

Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı
Câmlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sâkîler meclisten çekmiş ayağı

Hangi dağda bulsam ben o maralı
Hangi yerde görsem çeşm-i gazâli
Avcılardan kaçmış ceylân misâli
Göçmüş dağdan dağa yoktur durağı

Lâleyi sünbülü gülü hâr almış
Süleyman tahtını sanki mâr almış
Zevk u şevk ehlini gam efkâr almış
Gama tebdîl olmuş ülfetin çağı

Zihnî dehr elinden her zaman ağlar
Vardım ki bağ ağlar bâğ-bân ağlar
Sünbüller perîşan güller kan ağlar
Şeydâ bülbül terk edeli bu bağı *(Bayburtlu Zihnî)*

11. ONİKİLİLER

(6+6), (7+5), (5+7) ve (4+4+4) duraklı olur.

Bu kalıpla türküler ve çeşitli şiirler yazılmıştır. Yeni Türk şiirinde de kullanılmış bir kalıptır. Atasözleri ve deyimlerde de bu kalıba rastlanır.

a. (6+6) duraklılara örnek :

Gece Başlarken

Ebrûlu semâya hilkat elmas serper,
Durgunca bir deniz sâhilleri öper,
Söner ufuklarda sevdâlı bir kamer;
Yıldız gibi uçar ateş böcekleri,
Gecenin gözyaşı öper çiçekleri.

Bir mahmurluk sarar etrâfı, herkesi,
Kesilir hayâtın uğuldayan sesi,
Üfler ışıkları zulmetin nefesi;
Kapanır semânın bî-huş mâi gözü
Leylin kucağında uyurken yeryüzü.

(İhsan Raif)

b. (7+5) duraklılara örnek :

Münzevi

Bir sonbahar akşamı... Sahillerdeyim,
Gamlı bir heykel gibi, kayalarda ben,
Dağınık saçlarımdan pervâsız esen
Rüzgârların elinde kırık bir neyim.

Engin bana yâd eder kimsesizliğimi,
Göz yaşlarıyla düşer dalgalar kuma!
Issız bir yoldayım ki hasta ruhuma
Herkes yabancı... Kimden sorayım kimi?

Gökler esmer ve derin... Sular dalgalı...
Sâhilden uzaklaştı son yolcular da...
Enginleri dinliyor yalnız kenarda
Sararmış bahçesiyle tenhâ bir yalı.

Dumanlarla örtünen bir deniz gibi
Canlanıyor en hazin dalgalar bende.
Bekliyoruz yuvanı şimdi bahçende
Ben kimsesiz, ağaçlar kimsesiz gibi.

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

(8+5) ve (4+4+5) duraklı olur.

Bu kalıba, atasözleri, türküler ve çeşitli şiirlerde rastlanır. Yeni Türk şiirinde de kullanılmış bir kalıptır.

a. (8+5) duraklılara örnekler :

İstanbul türküsü

Üsküdar'a gider iken bir mendil buldum
Mendilimin içine lokum doldurdum
Ben kâtibi arar iken koynumda buldum
Kâtip benim ben kâtibin el ne karışır
Kâtibime setreli pantol ne güzel yakışır

Üsküdar'a gider iken aldı bir yağmur
Kâtip uykudan uyanmış gözleri mahmur
Kâtibin setresi yırtık eteği çamur
Kâtip benim ben kâtibin el ne karışır
Kâtibime setreli pantol ne güzel yakışır

*

Kimsesizlik

Yıllardır ki bir kılıcım, kapalı kında,
Kimsesizlik dört yanımda bir duvar gibi,
Muztaribim, bu duvarın dış tarafında
Şefkatine inandığım biri var gibi.

Sanıyorum saçlarımı okşuyor bir el,
Kıpırdamak istemiyor göz kapaklarım;
Yan odadan bir ince ses diyor gibi "gel"
Ve hakikat bırakıyor hülyâmı yarım.

Gözlerimde parıltısı bakır bir tasın,
Kulaklarım komşuların ayak sesinde,
Varsın gene bir yudum su veren olmasın,
Baş ucumda biri bana "su yok" desin de.

(Kemalettin Kâmi Kamu)

b. (4+4+5) duraklılara örnek :

Bu duraklı şiirler çoğu zaman (8+5) durağına da uyar.

Türkü

Akşam olur güneş gider şimdi buradan
Garip garip kaval çalar çoban dereden
Pek küçüksün esirgesin seni Yaradan
Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım
Sonra yârdan ayrılırsın gel yavrucağım

Dağları duman bürümüş ağyâr seçilmez
Vefâsız yâr meclisinde bâde içilmez
Anadan vaz geçilir de yârdan geçilmez
Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım
Sonra yârdan ayrılırsın gel yavrucağım

(Ziya Paşa)

13. ONDÖRTLÜLER

(7+7) duraklıdır. Halk şiirinde ve yeni Türk şiirinde bu kalıbın en çok kullanılmış duraklı biçimi budur. Bu kalıbın (3+4+3+4), (4+3+3+4), (4+3+4+3), (5+2+5+2) biçiminde olan duraklarına da rastlanır. Fakat, bunların en yaygın ve kullanışlı olan (7+7) duraklıdan hiç bir ayrımı yoktur. Örnekler:

İlâhi

Bir kez yüzünü gören ömrünce unutmaya
Tesbîhi sen olasın ol ayruk din tutmaya

Tâat eden zâhide nazarın erer ise
Unuda tesbîhini mihrâba secde etmeye

Ağzına şeker alıp gözü sana tuş olan
Unuda şekerini çiğneyüben yutmaya

Ben seni sevdiğime bahâ dilerler ise
İki cihan mülkünü verip bahâ bitmeye

İki cihan toptolu bâğ u bostan olursa
Senin kokundan yahşı gül ü reyhan bitmeye

Sekiz uçmak hûrisi bezenip gelir ise
Senin sevginden artık gönlüm kabûl etmeye

Gül ü reyhan kokusu âşık ile ma'şûktur
Âşıkın ma'şûkası hiç gözünden gitmeye

İsrâfil sûr urıcak mahlûk yerden turıcak
Senin ününden artık kulağım işitmeye

Zühre gökten inüben sâzın nevaht ederse
İşretim sen olasın gözüm senden gitmeye

Niderler hânümânı sensiz cân u cihânı
Yeğsin iki cihandan kimse güman tutmaya

Yûnus seni seveli beşâret oldu cânı
Her dem yeni dirlikte ömrünü eskitmeye *(Yunus Emre)*

*

Ölümü Hatırlatan Kadın

Kayalıklarda gördüm seni, bir sisli günde,
Fırtınadan saçların çözülmüş bir demetti.
O kayalıklarda ki bir yıl evvel üstünde
Çöllerden âşık dönen bir genç intihar etti...

Seni her nerde, artık, her ne sûrette görsem
Bir gölgenin duyarım rûhuma düştüğünü.
Ben de o âşık gibi burda bir gün ölürsem
Tanrım mukaddes etsin seni gördüğüm günü!

Kayalıklarda bir genç öldüğü gün beldenin
Halkı seni karanlık rüyâlarında görmüş.
Ey yâdı gönlümüzden çıkmayan âfet senin
Sevmediklerin değil, sevdiklerin ölürmüş.

Bazı ruhum kararır kefenlerden, mezardan
Yok mu, Rabbim, ölümün bir güzel şekli? derdim.
O kayalıklarda ilk seni gördüğüm zaman,
Hayâlimde ölüme en güzel şekli verdim.

Başka bir göz yaşını dudaklarınla silsen
Ürpererek bu, derdim, mezardan bir nefestir,
Buna kıskançlık deme, bence yalnız değil sen,
Seni gören göz bile ne kadar mukaddestir.

Kimse karşında belki titremez gönlüm kadar,
Bense hâlâ korkarım dizinde ağlamaktan.
Temâsı korku veren tatlı bir ölüm kadar
Daha hoştur kalbime görünüşün uzaktan...

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

14. ONBEŞLİLER

Bu kalıba türküler ve çeşitli şiirlerde rastlanır.

a. (4+4+4+3) duraklılara örnek:

Nefes

Ben yitirdim ben ararım yâr benimdir kime ne
Gâh giderim öz bağıma gül dererim kime ne

Sofular secde ederler mescidin mihrâbına
Yâr eşiği secde-gâhım yüz sürerim kime ne

Gâh giderim medreseye ders okurum Hakk için
Gâh giderim mey-hâneye dem çekerim kime ne

Gâh çıkarım gökyüzüne hükm ederim âleme
Gâh inerim yeryüzüne yâr severim kime ne

Kelb rakibler haram dermiş bu aşkın şarâbına
Sâkî doldur ben içerim günah benim kime ne

Ben melâmet hırkasını deldim taktım eğnime
Âr u nâmus şişesini taşa çaldım kime ne

Nesîmî'ye sordular ki yârin ile hoş musun
Hoş olayım hoş olmayım o yâr benim kime ne

(Kul Nesimî)

b. (8+7) duraklılara örnek:

(8+7) durağı, (4+4+4+3) duraklı biçime de uyar.

Taşlama

Ey gönül il aynasına bakmanın faydası ne
Ser-mâyeden zararım var satmanın faydası ne

Kargaya kokmuş leş gerek hem yiye hem çağıra
Karganın önüne sükker dökmenin faydası ne

Çobana kepeng gerek yatıp anda gerine
Çobanı mescide imam etmenin faydası ne

Ey Nesîmî söz cevherdir dime her bir âdeme
Merkebin boynuna cevher takmanın faydası ne

Ey Nesîmî sırrını fâş eyleme sen âleme
Arabı hamama koyup yumanın faydası ne *(Kul Nesimî)*

15. ONALTILILAR

Bu kalıba, (4+4+4+4) ve (8+8) duraklı biçimleriyle çeşitli şiirlerde rastlanır.

İlâhi

Nidem ben bu gönül ile benim ile bile durmaz
Ma'şûk yüzün gördü meğer öğütleyip öğüt almaz

Tanrı için ey uslular gönlüm bana alıverin
Vardı bilişti dost ile geri bana boyun vermez

Bunun gibi gönül ile nice dirlik ediverem
Bıraktı yabana beni bir gün gelip hâlim sormaz

Gönlüm bana yoldaş iken zühd ü tâ'at kılur idim
Yıkıldı bu tertiblerim gönülsüzüm elim ermez

Gönül içeri dost ile ben kapuda feryâd ile
Bin bin zârı kılur isem işbu noldu deyip sormaz

Eğerleyin eydür isem gör boynunda borç kalmasın
Kakır söver boşar bana eydür ki ey Hakk'ı görmez

Ağız ağızdan kutludur ola ki sözünüz tuta
Ben yüz bin yıl söyler isem sözüm kulağına girmez

Gönlüm dahi cânım dahi el bir etti şol ikisi
Yüz bin Yûnus'tan ferâgat dost yüzünden gözün ırmaz

(Yunus Emre)

16. ONYEDİLİLER

(Bu kalıba örnek bulunamadı.)

17. ONSEKİZLİLER

Çok az kullanılmış bir kalıptır. (8+10) duraklıdır, (4+4+10) duraklı biçime de uyar.

18. ONDOKUZLULAR

Çok az kullanılmış bir kalıptır. (4+4+4+4+3) duraklı biçimi vardır.

19. YİRMİLİLER

Çok az kullanılmış bir kalıptır. (4+4+4+4+4) duraklı biçimi vardır.

Divan Şiirinde Uyak Ve Redif

A. UYAK

Uyak (kâfiye), en az iki dize sonunda, anlamca ayrı, sesçe birbirine uyan iki sözcük arasındaki ses benzerliğidir.

Belini dikkat edip fehm edemez mûy-şikâf
Deheni sırrını her kim ki bilirse insâf *(Bakî)*

Beytinde "mûy-şikâf" ve "insâf" sözcükleri *uyaklı (kâfiyeli, mukaffâ)*, "-âf" sesleri de *uyak*tır.

İki sözcük arasındaki ses benzerliğinin uyak sayılabilmesi için, bu sözcüklerin anlamca ve sesçe bir olmamaları gerekir. Örneğin :

Gönül her dil-berin meftûnu olmaz hayli ser-keştir
Velî ol gamzesi fettânı bilmezsin ne dil-keştir *(Âkif Paşa)*

beytindeki "ser-keş" ve "dil-keş" sözcüklerindeki "-keş"ler Farsça "çeken" anlamında bir sözdür. Gerek anlam gerek ses bakımından aralarında bir ayrım yoktur. Bu nedenle, bu sözcükler arasında ses benzerliği *uyak* değildir ve beyit *uyaksız (kâfiyesiz)* sayılır. *Uyaklı* sözcükler arasında bulunması gereken ses ve anlam ayrılığı üç türlüdür :

1. Hem anlam, hem de ses bakımından ayrılık :

Cemâlin âfitâbından alır nûr
Meh-i tâbâna döndü câm-ı billûr *(Bakî)*

Bu beyitteki "nûr" ve "billûr" sözcükleri arasında hem anlamca hem de sesçe ayrılık vardır.

2. Yalnız ses bakımından ayrılık :

Sözünle dâimâ ratbü'l-lisânım
Sözünden kalmasın hâlî zebânım

Bu beyitte *uyaklı* olan "lisân" ve "zebân" sözcükleri, birincisi Arapça'da ikincisi Farsça'da "dil" demektir. Aralarında anlam bakımından bir ayrım yoktur, yalnız sesçe ayrılık vardır.

3. Yalnız anlam bakımından ayrılık :

Var mı bir câriyede böyle bahâ
Mümkin olmaz buna takdîr-i bahâ

Bu beyitte "bahâ" sözcüğünün birincisi Arapça "güzellik", ikincisi Farsça "değer" anlamındadır. Anlamları ayrıdır, fakat sesçe birbirlerinin aynıdır. Bu tür uyaklara ileride görüleceği gibi *cinaslı uyak* denir.

Uyağı oluşturan ve *uyak harfleri (hurûf-i kâfiye)* denen 9 harf vardır ve divan şiirinde uyaklar bunlara göre sınıflanır ve ad alır :

1. Revî : Uyağın temel harfidir ve sonda bulunur :

Gönlüne katı gelip bu bî-dâd
Yumşak yumşak dedi ki sayyâd *(Fuzulî)*

Bu beyitte *revî* harfi, "bî-dâd بیداد " ve "sayyâd صیاد " sözcüklerindeki "-d" (د dal) harfleridir.

Revî ikiye ayrılır :

a. Reviyy-i mukayyed : *Vasl* harfi bulunmadığından harekesiz olan *revî*dir.

Tek yerde gökte ârif-ârâma bir yer olsun
Olmazsa efser-i zer tâc-ı kalender olsun *(Nailî-i Kadim)*

Bu beyittle "yer یر " ve "kalender قلندر " sözcüklerinde "-r" (ر re)'ler *reviyy-i mukayyed*dir.

b. Reviyy-i mutlak : *Vasl* harfine bağlanması dolayısıyla harekeli olan *revî*.

Elmâs-ı gam olsak da nemek-dâna dökülsek
Nâsûr-ı leb-i zahm-ı dil ü câna dökülsek *(Nailî-i Kadim)*

Bu beyitte, "nemek-dân نمکدان " ve "cân جان " sözcüklerinde *revî* "-n" (ن nun) harfleridir. Üstünle harekelenmiş olduğundan *reviyy-i mutlak*tır.

2. Te'sîs : *Revî* harfi ile aralarında harekeli bir harf bulunan (elif)'tir.

Beni zikr etmez il efsâne-i Mecnun'a mâ'ildir
Ne benzer ol bana derdi anın dermânı kābildir *(Fuzulî)*

Bu beyitte, "mâ'il مائل " ve "kābil قابل " sözcüklerindeki "-â-" (ا elif)'lar *te'sîs*tir. Böyle sözcükler arasında yapılan uyaklara *kāfiye-i müessese* (tesisli uyak) denir. Fuzulî'nin aşağıdaki gazeli bu tür uyaklarla yazılmıştır.

Büt-i nev-resim namâza şeb ü rûz *râgıb* olmuş
Bu ne dindir Allah Allah büte secde *vâcib* olmuş

Eser-i kabûl-i tâ'at ana vermiş öyle hâlet
Ki kulûb-ı ehl-i hâle harekâtı *câzib* olmuş

Ferâhım görüp cefâsın hasenâta dâhil eyler
Ne melek kim ol perînin ameline *kâtib* olmuş

Ne aceb ger olsa gamdan dünüm ü günüm berâber
Nazarımdan ol yüzü gün nice gün ki *gā'ib* olmuş

Gam-ı hecrdir ki artar eseriyle aşk zevki
Galat eylemiş Fuzûlî ki visâle *tâlib* olmuş *(Fuzulî)*

3. Dahîl : *Revî* ile *te'sîs arasında* bulunan harftir.

Ne devran muvâfık ne tâli' müsâ'id
Kolun boynuma salmaz ol sîm sâ'id *(Bakî)*

Bu beyitte "müsâ'id مساعد " ve "sâ'id ساعد " sözcüklerindeki —Arap harfleriyle yazılışına göre— ع (ayn)'lar *dahîl* harfidir.

4. Redîf : Aralarında harekeli bir harf bulunmadan *revî*den önce gelen ا (elif), و (vav) ve ی (ye) harfleridir. Latin alfabesiyle bu harfler, uzun â, uzun û ve uzun î ile gösterilir. Bu harflerle yapılan uyaklara, *kāfiye-i müreddefe* (redifli uyak) denir. Aşağıdaki gazeller bu tür uyaklarla yazılmıştır.

a. ا (elif)'e, uzun â'ya örnek :

Derdim nice bir sînede *pinhân* ederim ben
Bir âh ile bu âlemi *vîrân* ederim ben

Âh ile komam dilleri zülfünde huzûra
Cem'iyyet-i ağyârı *perîşân* ederim ben

Cem'iyyet-i ağyârı ger etmezse perîşân
Çarh-ı feleği aksine *gerdân* ederim ben

Yâr olmayıcak zehr-i sitemdir bana bâde
Bilmem nice def'-i gam-ı *hicrân* ederim ben

Gûyâ ki olur dîdelerim ma'den-i yâkūt
Her-gâh ki yâd-ı leb-i *cânân* ederim ben

Bu hâl ile âvârelik el verse bana ger
Baştan başa dünyâyı *gül-istân* ederim ben

Nef'î gibi yârâna demem dahi nazîre
Yâ bu gazeli zîver-i *dîvân* ederim ben *(Nef'î)*

b. و (vav)'a uzun û'ya örnek :

Mahûrdan Gazel

Gördüm ol meh dûşuna bir şâl atıp *Lâhûr*'dan
Gül yanaklar üstüne yaşmak tutunmuş *nûr*dan

Nerdübanlar bûsiş-i nermîn-i dâmâniyle mest
İndi bin işveyle bir kâşâne-i *fağfûr*dan

Atladı dâmen tutup üç çifte bir zevrakçeye
Geçti sandım mâh-ı nev âyîne-i *billûr*dan

Halk-ı Sa'd-âbâd iki sâhil boyunca fevc fevc
Va'de-i teşrîfine alkış tutarken *dûr*dan

Cedvel-i Sîm'in kenârından bu âvâzın Kemâl
Koptu bir fevvâre-i zerrin gibi *mâhûr*dan

(Yahya Kemal Beyatlı)

c. ى (ye)'ye, uzun î'ye örnek :

Alp Arslan'ın Rûhuna Gazel

İklîm-i Rûm'u tuttu *cihân-gîr* savleti
Târih o işte gördü nedir *şîr* savleti

Titretti arş u ferşi Malazgird önündeki
Cûş u hurûş u rahş ile *şemşîr* savleti

On yılda aldı sâhil-i Konstantaniyye'yi
Yer yer vatan diyârını *teshîr* savleti

Ey şanlı cedd-i ekberimiz âb-ı tîğının
Bî-hadd imiş güneş gibi *tenvîr* savleti

Tasvîr eder mi böyle şehenşâhı ey Kemâl
Şimşekten olsa şi'rde *ta'bîr* savleti

(Yahya Kemal Beyatlı)

5. Kayd: *Revî*den önce gelen harekesiz harftir. Böyle harflerle yapılmış uyaklara *kâfiye-i mukayyede* (kaydlı uyak) denir. Aşağıdaki gazel bu tür uyaklarla yazılmıştır. Uyaklı sözcüklerdeki "-s-"ler (س sin'ler) *kayd*'dır:

Âlem-i vahdette ey sâkî bizi bezm-i *Elest*
Etti ikrâr-ı safâ mey-hânesinde şöyle *mest*

Nice câm-ı Cem nice mir'ât-ı İskender dilâ
Dest-i mihnetten cefâ taşıyla bulmuştur *şikest*

Sûret-i esnâmdan döndü sana etti sücûd
Râhib-i deyr-i cemâlin eyledi Yezdân-*perest*

Rüstem-i Zâl'in tutuştum pençesin burdum dedi
Koyup el arkası dedi dest ber-bâlâ-yı *dest*

Bâkiyâ sen nahl-bend-i gül-şen-i ebyâtsın
Eyledi nazm-ı bülendin hâsılı Selmân'ı *pest* *(B a k î)*

6. Vasl: *Revî*den sonra gelen harftir.

7. Hurûc: *Vasl*dan sonra gelen harftir.

8. Mezîd: *Hurûc*dan sonra gelen harftir.

9. Nâire: *Mezîd*den sonra gelen harflerdir.

Aşağıdaki gazelde uyaklı sözcüklerdeki *revî* harfi olan "-n-"den sonra gelen "-n-"ler (Arap alfabesine göre " ك kef"ler) *vasl*, birinci "-d-"ler (Arap alfabesine göre " د dal"lar) *hurûc*, "-a-"lar (Arap alfabesine göre " ه he"ler) *mezîd* ve ikinci "d-"ler ve "-r-"ler de *nâire*dir:

Âşiyân-ı mürg-ı dil zülf-i perîşânındadır
Kanda olsam ey perî gönlüm senin yanındadır

Aşk derdiyle hoşam el çek ilâcımdan tabîb
Kılma derman kim helâkim zehri dermânındadır

Çekme dâmen nâz edip üftâdelerden vehm kıl
Göklere açılmasın eller ki dâmânındadır

Gözlerim yaşın görüp şûr etme nefret kim bu hem
Ol nemektendir ki la'l-i şekker-efşânındadır

Mest-i hâb-ı nâz ol cem' et dil-i sad-pâremi
Kim anın her pâresi bir nevk-i müjgânındadır

Bes ki hicrânındadır hâsiyyet-i kat'-ı hayât
Ol hayât ehline hayrânam ki hicrânındadır

Ey Fuzûlî şem'-veş mutlak açılmaz yanmadın
Tâblar kim sünbülünden rişte-i cânındadır *(Fuzulî)*

Yukarıda sayılan 9 *uyak harf*inden yalnız *revî* temel harftir. Bunlardan *te'sîs, dahîl, redîf* ve *kayd revî*den önce; *vasl, hurûc, mezîd* ve *nâire, revî*den sonra gelir. *Revî*den sonra gelen 4 harf *redîf* sayılır.

Divan şiirinde, Arap harfleriyle yazılışları aynı, fakat harekeleri değişik olan sözcükler arasında uyak yapılamazdı. Eğer yapılırsa kusurlu uyak sayılırdı. Bu uyak kusurları da 4 tanedir :

1. **Sinâd :** Uyaklı sözcüklerdeki *redîf* harflerinin aynı olmamasıdır. "Zâr زار " ile "zîr زير " ve "zor زور " gibi.

2. **İkvâ :** Uyaklı sözcüklerin Arap harfleriyle yazılışları aynı, harekelerinin ayrı olmasıdır. "Devr دور " ile "dûr دور ", "derd درد " ile "dürd درد ", "gül گل " ile "gil گل " gibi.

3. **İkfâ :** Uyaklı sözcüklerde *revî* harfinin Arap harfleriyle yazılışları ayrı, fakat okunuşta ses bakımından benzer olmasıdır. "Sabah صباح " ile "sipâh سپاه ", "ihtiyât احتياط " ile "i'timâd اعتماد " gibi.

Uyaklı Arapça ve Farsça sözcüklerde kimi harfleri bir araya getirmek de *ikfâ*dır Örneğin : Arapça "tarab طرب " ile Farsça "çep چپ ", Farsça "serâçe سراچه " ile "hâce خواجه " gibi.

4. **Îtâ :** Şiir içinde bir uyağın aynı anlamda yinelenmesidir. *Îtâ* ikiye ayrılır :

a. **Îtâ-yı celî :** Yinelendiği pek belli olan yani *açık îtâ*dır. Örneğin "füsûn-ger" ile "sitem-ger"in, "nigûter" ile "zibâter"in uyak yapılması gibi.

Arapça, Farsça ve Türkçe sözcüklerin sonuna gelen aynı görevdeki ekler de *îtâ-yı celî* sayılır. Örneğin, "muallim-în" ile "müslim-în"i, "zerr-în" ile "sîm-în"i, "sûz-iş" ile "nevâz-iş"i, "gel-mek" ile 'git-mek"i, "yaz-an" ile "koş-an"ı *uyak yapmak (takfiye, kâfiyelemek)* gibi. Ancak bu tür uyak kısa bir şiir içinde bir kez kullanılabilir. Kasidelerde ve başka uzun şiirlerde bu tür uyaklar 7 beyit ara verilerek kullanılır.

Nabî, aşağıdaki 5 beyitlik gazelinin 3 beytinde *îtâ-yı celî* sayılan "yâr-ân", "rind-ân", "peleng-ân" ve "hûb-ân" uyaklarını kullanmıştır :

Cem' oldu bezm-i sohbete yârân birer birer
Câm aldı dest-i işrete rindân birer birer

Ey reh-rev ol o râh-güzerden gürîz-pây
Cem' oldu kûh-ı aşka pelengân birer birer

Oldu çegân yine katarât-ı şarâb-ı sürh
Mânend-i silk-i dâne-i mercan birer birer

Dârü'ş-şifâ-yı vuslatı etti küşâde yâr
Bîmâr-ı hicre eyledi derman birer birer

Nâbî hayâl-i mâh-ruhân doldu sîneye
Gûyâ ki geldi mektebe hûban birer birer *(N a b î)*

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi çoğul ekleri ve bunların dışında *îtâ-yı celî* ile yapılmış uyaklara *kâfiye-i şâygân* denir.

b. Îtâ-yı hafî : Yinelendiği çok belli olmayan yani *gizli îtâ*dır. Nef'î Şeyhülisam Es'ad Ef. için yazdığı bir kasidesinde "gül-âb" ve "âb" sözcüklerini birbirini izleyen 2 beyitte kullanarak *îtâ-yı hafî* yapmıştır :

Reng-i lafz u nükhet-i ma'nâyı nazm-ı pâkime
Nola eylerse hased reng-i gül ü bûy-i gül-âb

Bir gül-istandır kasîdem kim safâ vermiş ana
Bu neşât-engîz ü can-perver gazel mânend-i âb

Bunlardan başka, kimi sözcüklerin yazımını değiştirerek ya da başka yollardan yapılan uyak kusurları da vardır :

1. *Uyak* ile *redif* arasında bulunan "izafet kesresini" kimi yerde kullanmamak.

Geldi hurûş u cûşa yine dilde âb-ı aşk
Etti esâs-ı sabr u şekîbi harâb-ı aşk

Feyz-i müessirât-ı havâs âzmûdedir
Vâsıf ederse nola eger şeyh ü şâb aşk

(Enderunlu Vasıf)

Yukarıda birinci beyitte uyaklı sözcüklerle redif arasında *terkîb* vardır, fakat ikinci beyitte yoktur.

2. Sözcüklerin yazımını değiştirmek de uyak kusurudur. Örneğin: "vatan وطن " sözcüğüne uyak olsun diye, "utan" (utanmak'tan emir) sözcüğünü " اوطن " biçiminde yazmak gibi.

Ey muğbeçe minnet ile yanmaksa elinden
Erbâb-ı harâbât yıkılsın temelinden

(Enderunlu Vasıf)

Bu beyitte "temelinden تملندن" sözcüğünün yazımına uydurmak için Arap harfleriyle " الكدن " biçiminde yazılması gereken "elinden" sözcüğü " الندن " olarak yazılmıştır.

Divan edebiyatında şiirler iki uyaklı da olabilir. Böyle iki uyaklı şiire *zû-kāfiyeteyn* denir. Bu da iki türlüdür:

a. Mütekarrin: Uyakları arka arkaya gelen *zû-kāfiyeteyn*dir.

Âfitâb-ı subh-ı ma'nâ bezm-i endîşemde câm
Bâde feyz-i *lâ-yezâl*-i *câvidân*ımdır benim

Haşr olunca tâ ki şevk-engîz-i bezm-i ehl-i dil
Keyf-i sahbâ-yı *hayâl*-i *şâd-mân*ımdır benim *(Nef'î)*

*

Efzûni-i *hayât kem-âzâr*lıktadır
Sermâye-i *necât sebük-bâr*lıktadır *(Nabî)*

Aşağıdaki gazel *zû-kāfiyeteyn* ile yazılmıştır:

Kemâl-i za'f-ı muhabbetle *âh*a *kuvvet*imiz yok
Ne âha ârızına bir *nigâh*a *kudret*imiz yok

Ne dilde tab'-ı ferâgat ne elde sâgar-ı işret
Sevâba himmet ü kâr-ı *günâh*a *cür'et*imiz yok

Bu cûş-ı eşk-i dem-â-dem bu sûz u sâz ile bir dem
Gubâr-ı der-geh-i yâr-ı *penâh*a *ruhsat*ımız yok

Cihânın âlemin eyler gedâ-yı bî-ser ü pâyız
Ki taht-ı kâm-revâyîde *şâha minnet*imiz yok

Felek o mertebe etti bizi zebûn ki Fasîhâ
Zebanla şekve-i baht-ı *siyâha tâkat*ımız yok *(Fasih)*

b. Mahcûb : Uyakları arka arkaya gelmeyen *zû-kâfiyeteyn*dir. Bu uyaklar arasına giren sözcük ya da sözcüklere *hâcib* denir. Aşağıdaki beyitte "esîr-i dest-i" ve "zebûn-ı pençe-i" sözleri *hâcib*dir.

Âlem esîr-i dest-i *meşiyyet* değil midir
Âdem zebûn-ı pençe-i *kudret* değil midir *(Nabî)*

İkiden artık uyağı olan şiire *zü'l-kavâfî* denir. Aşağıdaki beyitte "erbâb" ile "âdâb", "kalem" ile "ümem" ve yine "ümem" ile "kalem" sözcükleri uyaklıdır.

Erbâb-ı kalem ma'rifet-âmûz-ı *ümem*dir
Âdâb-ı ümem mâ-hasal-ı feyz-i *kalem*dir

(Yenişehirli Avnî)

Zû-kâfiyeteyn ve *zü'l-kavâfî*de sondaki uyağa *kâfiye-i aslıyye (temel uyak)*, öteki uyağa ya da uyaklara *kâfiye-i mülhaka (katılmış uyak)* denir.

Divan şiirinde, uyaklı sözcüklerin aynı sözcük türünden olmasına da çok dikkat edilirdi. Yani uyak, ad ise ad, sıfat ise sıfat, eylem ise eylem olurdu. Fakat, türlü nedenlerle bu kurala uyulmadığı da görülür.

Uyaktaki bu kural çokluğu ve yazım ile ilgili gereksiz ayrıntılar, sözcüklerin Arap alfabesine göre yazılış biçimleriyle ilgilidir. Uyaklı sözcüklerin ses değerleri üzerinde durulmayışı, uyağın bir çizgi ve resim sanatı gibi göze yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Bundan dolayı divan şiirindeki uyağa *göz uyağı (göz kafiyesi)* adı verilmiştir. Örneğin, Şeyh Galip, divan şiirinin klasik uyak geleneğine bağlı kalarak yazdığı aşağıdaki gazelinde, "sulanır, uyanır, inanır, kapanır" sözcüklerini uyak yapmıştır. Gerçekte, bu gazelde "utanır"a "tanır", "uyanır"a "boyanır", "sulanır"a "dolanır, "uzanır"a "kazanır", "kuşanır"a "kaşanır" uyak olur; ötekiler olamaz :

Tâb-ı sevdâ-yı hatın dersem eğer baht utanır
Mebhas-i silsile-i zülf açılır söz uzanır

Leb-i la'li bana nukl olduğunu nakl etsem
Mey-i gül-reng ile câm-ı Cem'in ağzı sulanır

Gün doğar meclis-i uşşâka şeb-i hayrette
Her ne sâat ki o hurşîd-i sabâhat uyanır

Ne gerek eyler isem dirhem-i dâğı îsâr
Ser-i bâzâr-ı muhabbette biri beş kazanır

Ol eder seyrini bu hâne-i sad-nakşın kim
Sâf âyîne gibi gördüğü renge boyanır

Acabâ dağdağa-i câha düşen bî-çâre
Terk-i âsâyişi ser-mâye-i devlet mi sanır

Kec-nîhâdân bulur rast sühandan kuvvet
Pîr-i ham-geşte-kadi gör ki asâya dayanır

Küleh-işkeste siyeh-mest ü şemşîr be-dest
Kahramân-ı nigeh-i çeşmine kimler dayanır

Nice kızsın yüzümüz arz-ı merâm eylemeğe
O gül-i bâğ-ı hayâ geh açılır geh kapanır

Ruh-ı gül-gûnunu öptürmeğe va'd etmiş idin
Mekr ü âlin dil-i dîvâne ne bilsin inanır

Âteş-i aşkta mahv etmeğe çâr unsurunu
Dört yanından kemer-i gayreti merdan kuşanır

Kadri kemdir veli ma'nâ-yı sühan zâhirdir
Ne kadar bilmese de halk hüner-mendi tanır

Vakt bâzîçe-i gaflet mi olur sandın sen
Vakt olur kim dil-i dîvâne de ey çarh utanır

Lafz-ı rengîn değil cümle-i şîr-i tab'ım
Esb-i Şebdîz-i kalem gördüğü dem kan kaşanır

Hazret-i Neş'et'e tâ pey-rev olunca Gâlib
Hâme vâdî-i belâgatte dahi çok dolanır *(Şeyh Galip)*

Divan şiirinde uyağın önemli işlevlerinden biri de kasidelere ad olarak verilmesidir. Eğer bir kaside *nesîb* bölümünde betimlenen konuyla adlandırılmamış ya da redifsiz ise, bu durumda uyağın son harfine göre yani *revî* harfine göre ad verilir. Revî harfi "-r" olan kasideye *kasîde-i râiyye*, "-l" olan kasideye *kasîde-i lâmiyye* denir.

B. REDİF

Sözlük anlamı "arkadan gelen"dir. Uyak sözcüğünün *revî* harfinden sonra gelen harf, ek, takı ve sözcüklere denir. *Redif*in birçok çeşidi vardır. Bu sınıflama, uyağın *revî* harfinden sonra gelen *"vasl, hurûc, mezîd* ve *nâire"*ye göre düzenlenmiştir.

a. *Revî* harfinden sonra yalnız ek ve takı olan *redif*ler :

Ârızın arz et güle gül-şende zîbâ*lanmasın*
Serve göster kaddini nâz ile ra'nâ*lanmasın*
(Ahmet Paşa)

*

Gönül aktı gözüm yaşı gibi ol kadd-i dil-cû*ya*
Niçin meyl etmez ol serv-i hırâmânım akar su*ya* *(Bakî)*

*

Aşk bir şem'-i İlâhîdir benim pervâne*si*
Şevk bir zencîrdir gönlüm anın dîvâne*si* *(Hayalî)*

*

Dîdeden gitmez hayâli ol mücellâ sîne*nin*
Cilve-gâhı manzar-ı çeşmimdir ol âyîne*nin*
(Nailî-i Kadim)

*

Fikr-i zülfünle perîşanlıktır ey meh pîşe*miz*
Gayri sevdâya dolaşmaz rîşe-i endîşe*miz*
(Şeyh Galip)

b. *Revî* harfinden sonra ayrı bir sözcük olan *redif*ler :

Yine bu cevr ü cefâlar bize cânâ *neyiki*
Bu kadar hışm u belâlar dil ü câna *neyiki*
(Ahmet Paşa)

*

Feryâdıma ol kāmet-i şimşâd *yetişmez*
Benzer ki anın gûşuna feryâd *yetişmez* *(Bakî)*

*

Biz ol âşıklarız kim dâğımız merhem *kabûl etmez*
O gül-zârın ki âteştir gülü şeb-nem *kabûl etmez*
(Rami Paşa)

*

Gam diyârında ecel peyki güzâr *etmez bana*
Yok sanır varım meğer kim i'tibâr *etmez bana* *(Fuzulî)*

*

İsterim hüsnün gibi cevrine pâyân *olmasın*
Tek seni sevmek cihan halkına âsân *olmasın*
(Şeyh Galip)

c. *Revî* harfinden sonra hem ek hem de ayrı bir sözcük olan *redif*ler :

Nice kâkül nice mû sünbül-i gül-bû*dur bu*
Dil-i uşşâkı perîşân edici bu*dur bu* *(Necatî)*

*

Ezelden şâh-ı aşkın bende-i fermân*ıyız cânâ*
Mahabbet mülkünün sultân-ı âlî-şân*ıyız cânâ* *(Bakî)*

*

Ey şûh aceb ki derd-i nihân*ı bilir misin*
Aşkın ne hâle koydu bu cân*ı bilir misin* *(Rasih)*

*

Bağlanır zülfüne diller nice câdû*sun sen*
Harem-i Ka'be'yi dâm eyleyen âhû*sun sen*
(Nailî-i Kadim)

*

Efendimsin cihanda i'tibâr*ım varsa sendendir*
Meyân-ı âşıkanda iştihâr*ım varsa sendendir*
(Şeyh Galip)

Kimi zaman *redif*, dizenin başındaki uyak sözcüğünden sonra dizenin bütününü de kaplayabilir. Aşağıdaki beyitte olduğu gibi :

Sâfâ-*yı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim*
Vefâ-*yı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim*

Redifli şiirlere *müreddef* adı verilir. Redifli şiir Arap edebiyatında yoktur. Araplar, uyakta *revî*den sonra gelen harfleri *redif* saymazlar, yani *vasl, hurûc, mezîd* ve *nâire* onlara göre uyak harfleridir. Türk ve İran edebiyatında, bu 4 harf *redif* sayılırsa da *müreddef* şiirden "murad", uyaktaki ek ve takılardan sonra ayrı bir sözcükle yazılmış olmasıdır. Bu tür redif, İran ve Türk şiirinde vardır. Güçlü ve sanatkâr şairler değişik redifler bularak ve bunları iyi kullanarak şiirlerine ayrı bir güzellik vermişlerdir.

*Redif*in bir önemi de gazellere ve özellikle kasidelere kendi adlarını vermelerinden ileri gelir. Yani kasidelerin adları çoğu zaman redifleriyle anılır. Örneğin, Ahmet Paşa'nın "kerem" redifli kasidesi "Kerem Kasidesi", Fuzulî'nin "su" redifli kasidesi "Su Kasidesi", Bakî'nin "sünbül" redifli kasidesi "Sünbül Kasidesi", Sünbülzade Vehbî'nin "sühan" redifli kasidesi "Sühan Kasidesi" olarak hep redifleriyle anılır.

Redifin ek olsun, takı olsun ya da ayrı bir sözcük olsun ilgili her dizede hiç değişmeden yinelenmesi bir genel kuraldır. Buna karşılık, Necatî aşağıdaki gazelinde, "dersen işte" sözcüklerinden sonra gelen redifi, bir dizede "sen", bir dizede "ben" diye sırayla kullanarak çift redif denemesi yapmıştır.

Bir yüzü gül gonce-leb dil-dâr dersen işte sen
Sen güle bülbül gibi kim zâr dersen işte ben

Zülfü anber boyu ar'ar serv-kadd ü lâle-had
Bir semen-ber gonce-leb dil-dâr dersen işte sen

Mihnet ü derd ü gam-ı ışkınla olmuş haste-dil
Bir belâ-keş âşık-ı dîdâr dersen işte ben

Hecr ile cân u gönül mülkünü yağmalar kılur
Bir kaşı yâ gözleri mekkâr dersen işte sen

Her zamanda der Necâtî hây ömrüm hâsılı
Zülfümün dârına kim ber-dâr dersen işte ben *(Necatî)*

Necatî'nin bu gazeline Bakî'nin de bir *nazîre*si vardır:

Bir lebi gonce yüzü gül-zâr dersen işte sen
Hâl-i gamda andelîb-i zâr dersen işte ben

Lebleri mül saçları sünbül yanağı berg-i gül
Bir semen-ber serv-i hoş-reftâr dersen işte sen

Pâyına yüzler sürer her serv-i dil-cûnun revân
Su gibi bir âşık-ı dîdâr dersen işte ben

Zülfü sâhir turrası tarrâr şûh u şîve-kâr
Çeşmi câdû gamzesi mekkâr dersen işte sen

Bâkiyâ Ferhâd ile Mecnûn-ı şeydâdan beter
Âşık-ı bî-sabr-ı dil kim var dersen işte ben *(Bakî)*

Bundan başka Esrar Dede de redif kullanmakta daha değişik bir deneme yapmıştır. Esrar Dede, Ahmet Paşa'nın:

Gül yüzünde göreli zülf-i semen-sây gönül
Kuru sevdâda yeler bî-ser ü bî-pây gönül
Demedim mi sana dolaşma ana hây gönül
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vây gönül

dörtlüğüyle başlayan ünlü *murabba*'ından esinlenerek, ölçüde nazım biçiminde ve redifte değişiklikler yaparak yazdığı muhammeste, "dilim" redifini her dizede yineleyerek kullanmıştır. Yalnız, her dörtlükte aynı redif yinelenmekte ise de dörtlüklerin uyakları ayrıdır.

Muhammes*

Zahm-ı elemin tuttu ser-â-pây dilim
Âteşlere yandı yine ey vây dilim
Ortada gezer bî-ser ü bî-pây dilim
Olmuş bütün âlemlere rüsvây dilim
Ey vây dilim vây dilim vây dilim

Düştü düşeli ol büt-i ağyâra dilim
Seng-i sitemi eyledi sad-pâre dilim
Bir âşık-ı üftâde-i âvâre dilim
Derd oldu benim başıma bî-çâre dilim
Ey vây dilim vây dilim vây dilim

Dil olduğu günden berü giryân dilim
Durmaz gice gündüz eder efgān dilim
Hicr âteşine olmada sûzân dilim
Dil olduğuna oldu peşîmân dilim
Ey vây dilim vây dilim vây dilim

Min cevr ü cefân ile safâ-mend dilim
Kan ağlamadır şimdi şeker-hand dilim
Laht-ı ciğerimdir bana gül-kand dilim
Tercî'-i figānım gibi ser-bend dilim
Ey vây dilim vây dilim vây dilim

Vasf etsem eğer hâl-i diğer-gûn-ı dilim
Hâmemle zebânımdan akar hûn-ı dilim
Esrâr ben ol âşık-ı meftûn-ı dilim
Kim oldu bu mısra' bana mazmûn-ı dilim
Ey vây dilim vây dilim vây dilim *(Esrar Dede)*

---

* Bu muhammes rübâi kalıplarından mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûl kalıbıyla yazılmıştır

Halk Şiirinde Uyak Ve Redif

A. UYAK

Halk şiirinde uyak, *uyak* ya da *ayak* terimleriyle anılır. Divan şiirinde olduğu gibi, halk edebiyatının *uyak* konusunda kuralcı bir tutumu yoktur. Halk şairleri en eski dönemlerden beri, *uyak* konusunda hafif bir ses benzerliğini dahi kesin kurallara bağlamadan şiirlerinde kullanmışlardır. Halk şiirleri, genellikle saz eşliğinde söylendiğinden, başka bir deyimle halk edebiyatı ürünleri sözlü olduğundan, halk şiirinde *göz uyağı* söz konusu değildir. Kulakta hoş bir uyum bırakan her ses benzerliği halk şairi için bir uyaktır. Halk şairi *uyaklı* sözcükleri ararken, onların ad, sıfat, eylem gibi söz bölükleri yönünden birbirlerine uygun olmalarını aramaz. Yapıları ve yazılışları başka da olsa kullanır. Bunda halk şairlerinin belirli bir öğrenim görmemiş olmalarının etkisi olduğu da düşünülebilir.

Halk edebiyatının ilk ürünlerinde *uyak*, genellikle ilkel bir nitelik gösterir. Yüzyıllarca işlenen halk şiiri, giderek uyaktan yana bir durum kazanır. Fakat, halk şiirinde yaygın olan yine de *yarım uyak* (assonance)'tır. Kimi şiirlerde *tam uyağa* sık sık rastlanırsa da, bu uyaklar ya şiirin bir dörtlüğündedir ya da şiirin *ana uyağını* oluşturur. Örneğin aşağıdaki koşmanın bütün uyakları *yarım uyak*tır:

Elâ gözlerine kurban olduğum
Yüzüne bakmağa doyamadım ben
İbret için gelmiş derler cihâna
Noktadır benlerin sayamadım ben

Aşkın ateşidir sînemi yakan
Lutfuna erer mi cevrini çeken
Kollarım boynuna dolanmış iken
Seni öpmelere kıyamadım ben

Terk eyledim ağalarım beğlerim
Busbulanık seller gibi çağlarım
Anın için ben âh edip ağlarım
Ayrılık oduna doyamadım ben

Kaldı deli gönül kaldı hep yasta
Mevlâm erdir beni murâda kasta
Âşık Ömer eydür sevgili dosta
Allah'ısmarladık diyemedim ben *(Âşık Ömer)*

Aşağıdaki semâinin *ana uyağı,* birinci dörtlükte "kan" ile "can", ikinci ve üçüncü dörtlükte ise "sen" ile "ben"dir. Her ne kadar "kan" ile "can", "sen" ile "ben" kendi aralarında *tam uyak* olurlarsa da, şiirin bütünü dikkate alınırsa *yarım uyak* değerindedir. Birinci dörtlüğün birinci ve üçüncü dizesi *uyaksız,* öteki iki dörtlüğün birinci, ikinci ve üçüncü dizeleri de *yarım uyaklı*dır:

Elâ gözlü nazlı dil-ber
Seni kandan sakınırım
Kandan değil hey efendim
Seni candan sakınırım

O yana bu yana bakma
Beni âteşlere yakma
Elini koynuna sokma
Seni senden sakınırım

Gevherî der ben bir merdim
Yüreğimden çıkmaz derdim
Sen bir kuzu ben bir kurdum
Seni benden sakınırım *(Gevherî)*

Kimi koşma ve semâilerin *ana uyaklarında* önemli bir özellik göze çarpmaktadır. Bu da, *ana uyağın* iki ayrı uyaktan düzenlenmesi biçiminde görülmektedir. Rastladığımız örneklerde, genellikle 3 dörtlükten kurulmuş koşma ve semâilerde bu türlü uyak vardır. Bu uyak düzenine göre, birinci dörtlüğün ikinci ve dördüncü dizesi ayrı uyakta, ikinci ve üçüncü dörtlüklerin dördüncü dizeleri de, ötekinden ayrı olarak, kendi aralarında aynı uyaktadır. Geriye kalan öteki dizeler de yine kendi aralarında uyaklıdır. Bu *uyak düzeni*ni harflerle şöyle gösterebiliriz: x a x a — c c c b — d d d b ...

Örnekler:

Koşma

Kalktı göç eyledi Avşar illeri
Ağır ağır giden iller bizimdir
Arap atlar yakın eyler ırağı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir

Belimizde kılıcımız kirmanı
Taşı deler mızrağımın temreni
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman pâdişâhın dağlar bizimdir

Dadaloğlu yarın kavga kurulur
Tüfek öter davulbazlar vurulur
Nice koç yiğitler yere serilir
Ölen ölür kalan sağlar bizimdir *(Dadaloğlu)*

*

Semâi

Tutam yâr elinden tutam
Çıkam dağlara dağlara
Olam bir yaralı bülbül
İnem bağlara bağlara

Birin bilir birin bilmez
Bu dünya kimseye kalmaz
Yâr ismini desem olmaz
Düşer dillere dillere

Emrah eydür bu günümdür
Arşa çıkan tütünümdür
Yâra gidecek günümdür
Düşem yollara yollara *(Erzurumlu Emrah)*

Yukarıdaki *ana uyak* düzeninin kimi zaman uygulanmadığı da görülür. Şair, dörtlüklerin herhangi bir dördüncü dizesinde *ana uyağı* değiştirebilir. Böyle şiirlerde sonraki dörtlüğün dördüncü dizesi aynı uyakta olur. Bu da kesin bir kural değildir, uyak, yalnız bir dörtlükte değişmiş de olabilir. Bu uyak değiştirme öteki dizelerde de görülür. Bu durumda dörtlüğün ilk 3 dizesinin biri uyaksız olur.

Aşağıdaki koşmada *ana uyak* birinci ve ikinci dörtlükte "uyumadığım, doyamadığım, kıyamadığım" sözcükleriyle düzenlendiği halde, üçüncü ve dördüncü dörtlükte, bu sözcüklere "alamadığım, bulamadığım" uyak yapılmıştır. Yine aynı koşmanın ikinci dörtlüğünde birinci dize uyaksızdır. Yalnız *redif*lerdeki ses benzerliğiyle yetinilmiştir :

Nedendir de kömür gözlüm nedendir
Şu geceki benim uyumadığım
Çetin derler ayrılığın derdini
Ayrılık derdine doyamadığım

Dostun bahçesine yad eller dolmuş
Gülünü toplarken fidanın kırmış
Şunda bir kötünün koynuna girmiş
Şu benim sevmeğe kıyamadığım

Kömür gözlüm seni sevdim sakındım
İndim has bahçene güller sokundum
Bilmiyorum ner'lerine dokundum
Bir belli haberin alamadığım

Karac'oğlan der ki yandım kül oldum
Her bir deliliği kendimde buldum
Dolanıp da kavil yerine geldim
Kavil yerlerinde bulamadığım *(Karacaoğlan)*

Aşağıdaki semâinin son dörtlüğünde *ana uyak* yoktur. Yine son dörtlüğün üçüncü dizesi de uyaksızdır:

Elâ gözlü nazlı dil-ber
Hâlimden haberin var mı
Seni benden ayırdılar
Zulümden haberin var mı

Bugün dersin yarın dersin
Ağyâra yardım edersin
Ayrılığı zulüm dersin
Ölümden haberin var mı

Elâ gözlerin süzülmüş
Lebinde şeker ezilmiş
İbrişim kuşak çözülmüş
Belinden haberin var mı

Ömer ider gülüşmüşler
Âşıkların yanılmışlar
Bahçende gülün dermişler
Bağından haberin var mı *(Âşık Ömer)*

Kimi zaman halk şairi *ana uyağı* hiç kullanmaz. Aşağıdaki semâide *ana uyak* yoktur. Uyum, "severim, çekerim, yanarım, tüterim, ölürüm" sözcüklerinin *redif*leriyle sağlanmıştır.

Ey benim nazlı cenânım
Severim kimseler bilmez
Bir iştir geldi başıma
Çekerim kimseler bilmez

Bak şu kalbimin işine
Saldı sevdâyı başıma
Gece gündüz aşk ateşine
Yanarım kimseler bilmez

Varın söyleyin şu hayına
Girmesin benim kanıma
Bir ateş düştü canıma
Tüterim kimseler bilmez

Gevherî ümidim Hak'tan
Yandı bu bağrım firaktan
Ey efendim derd-i aşktan
Ölürüm kimseler bilmez *(Gevherî)*

Halk şairleri, şiirlerinde *cinaslı uyaklar* da kullanmışlardır. *Cinaslı uyak*, özellikle mânilerde çok görülür. Öteki türlerde az rastlanır. Bütün uyakları cinaslı olan şiirlere, halk şairleri *tecnis* adını verirler. Bu *tecnis*lerin dışında kimi şiirlerin birkaç uyağı da cinaslı olabilir. Aşağıdaki koşmanın *ana uyağı* cinaslı olarak düzenlenmiştir :

Sorsa yâr derdimi bilse hâlimi
Tenhâda çıkarsa *yâr yüze* beni
Bildirse cürmümü çekse bıçağın
Nesîmî tek tutup *yâr yüze* beni

Yâr güzeldir bulamanım yalısın
Avcı isen maral geldi alasın
Bahâmı bulmazsa azad eylesin
Vermesin doksana *yâr yüze* beni

Gevherî der benim meylim sendedir
Sende inci sende gevher sendedir
Bende suç yok hep kabahat sendedir
Cevr ile çıkardın *yâr yüze* beni *(Gevherî)*

Saz şairleri, bireysel şiirlerde uyak seçerken ince bir özen göstermedikleri halde, *deyişme* ve *karşılaşma*larda birbirlerini güç duruma düşürmek için çok az rastlanan sözcüklerle uyak yaparlar. Böyle uyaklara saz şairleri *dar ayak* adını verirler. Aşağıdaki karşılaşma, Huzurî ile Müdamî arasında *dar ayak*la yapılmış bir karşılaşmadır :

Tekellüm

Huzurî — Hâtırıma düştü eski bir sanat
Bâr'da ber'de bir'de bor'da ma'nâ var
İşitmeyenler der bu nasıl hikmet
Târ'da ter'de tîr'de tor'da ma'nâ var

Müdamî — Eski tekellümü eylediniz yâd
Çâr'da çer'de çir'de çur'da ma'nâ var
Çer derttir çir sudur çur da ser-mâye
Zâr'da zer'de zîr'de zûr'da ma'nâ var

Huzurî — Sözlerimi bir bir idem netîce
Yığıldı meclise çok kadri yüce
Dâr yapıdır der kapıdır dir Türkçe
Dâr'da der'de dir'de dûr'da ma'nâ var

Müdamî — Yeni bir tekellüm yâdıma geldi
Kâr'da ker'de kir'de kür'de ma'nâ var
Nazar kıl aşk ile bak bünyâdıma
Har'da her'de hır'da hor'da ma'nâ var

Huzurî — Herkes kulak versin bu bir sanattır
Hiç işitilmeyen eski sohbettir
Zâr ağlamak zûr yalandır zîr alttır
Zâr'da zer'de zîr'de zûr'da ma'nâ var

Müdamî — Herkes nazar kılsın bu da bir düştür
Dinleyen ahbâba latife hoştur
Sar kuştur sır gizli ser dahi baştır
Sar'da ser'de sır'da sûr'da ma'nâ var

Huzurî — Hakikat arşına başını değdir
Muhabbet lezzeti her şeyden yeğdir
Mâr yılandır mûr karınca mîr beğdir
Mâr'da mer'de mîr'de mûr'da ma'nâ var

Müdamî — Görmemişler mala sarılır kıvrak
Düşünmez olacak sonumuz toprak
Par cilâdır per kanattır pur yaprak
Par'da per'de pîr de pur'da ma'nâ var

Huzurî — Huzûrî söz söyle iktidârınca
Ehl-i kemâl çoktur arşa varınca
Mâr yılandır, mîr beğdir mûr'da karınca
Mâr'da mer'de mîr'de mûr'da ma'nâ var

Müdamî — Müdâm avn-i Hak'la çekme hacâlet
Mürşidin üstâdın eyle ziyâret
Ker merkep kir pislik kâr da ticâret
Kâr'da ker'de kir'de kür'de ma'nâ var

Saz şairleri, karşılaşmalarda *dar ayak*tan başka, uyaklı sözcükleri, Arap harfleriyle yazılışlarına göre, noktalı, noktasız ya da başka özellikte seçerek uyağı daraltırlardı. Aşağıdaki Huzurî ile Müdamî karşılaşmasında uyağı, Arap harfleriyle yazılışlarına göre beş harfli ve her hangi bir harfte bir nokta bulunan sözcüklerden seçmişlerdir. Bu beş harfli bir noktalı sözcükler birinci dörtlüklerin birinci ve ikinci dizelerinde, öteki dörtlüklerin de üçüncü dizelerinde kullanılmıştır :

Tekellüm

Huzurî — Düşelim bir yola Hak versin uğur (اوغور)
Beş hurûf bir nokta cânım Müdâmî
Her zaman isterim cezâ-yı mevfûr (موفور)
Beş hurûf bir nokta cânım Müdâmî

Müdamî — Ayakta çıkmazsa görelim ma'zûr (معذور)
Beş hurûf bir nokta baba Huzûrî
İstikbâr eyleyip olmayın mağrûr (مغرور)
Beş hurûf bir nokta baba Huzûrî

Huzurî — Derd-i aşk hayâtı eylermiş ma'mûr
Ba'zılar bu işe diyormuş menfûr
Güzeli sevmekte var mı bir mahzûr (محذور)
Beş hurûf bir nokta cânım Müdâmî

Müdamî — Görmedim gençlikte eyyâm-ı mesrûr
Yaradan son demde eyleye mağfûr
Geçmekte ömrümüz dün ü gün mâ'zûr (معذور)
Beş hurûf bir nokta baba Huzûrî

Huzurî — Der Huzûrî olsun sa'yiniz meşkûr
Hem nîk-i nâm ile olasın meşhûr
Olasın her iki âlemde me'cûr (ماجور)
Beş hurûf bir nokta cânım Müdâmî

Müdamî — Şi'riniz âlemde söylenir meşhûr
Aruz hece ile her yandan ma'mûr
Müdâm son çağında olacak mehcûr (مهجور)
Beş hurûf bir nokta baba Huzûrî

Saz şairlerinin *dar ayak*tan başka, bir de *kapanık ayak* dedikleri bir uyak çeşidi daha vardır. Uyak olabilecek sözcük sayısı dördü

geçmeyen uyaklara *kapanık ayak* denir. Saz şairleri bunu da deyişme ve karşılaşmalarda kullanırlar. Bunun dışında *kapanık ayak*la koşmalar da yazılmıştır. Aşağıdaki koşma *kapanık ayak*la söylenmiştir:

Olan oldu gitti iş işten geçti
Şimdi gaflet uykusundan *ayıldım*
Kâh diken bitirdim kâh da gül açtı
Sular gibi her tarafa *yayıldım*

Başımı hırkaya çekip büzüldüm
Düştüm kalktım üzdüm hem de üzüldüm
Yüz haddeden geçtim kaptan süzüldüm
Bir yarım yamalak adam *sayıldım*

Huzûrî biçmez mi kim ki ne eker
Bazan zehir çıktı bildiğim şeker
Açmış sarığını ufaktan çeker
Sofiy(i) mey-hânede gördüm *bayıldım*

(Yusufelili Huzurî)

Halk şairleri uyak konusunda çok geniş düşüncelidir. Söz içinde, mimikleri, ağız, dudak hareketlerini bile uyak olarak kullanmışlardır. Şu dizeler bunun en güzel örneğidir:

Gül-i ra'nâ ne bilinsin hele *(koklama hareketi ve sesi)* demeyince
Leb-i dil-cû ne bilinsin hele *(öpme hareketi ve sesi)* demeyince

*

Dedim: Dil-ber
Dedi: Lebpik
Dedim: Buk buk *(öpüş hareketi ve sesi)*
Dedi: Cık cık *(hayır işareti ve sesi)*

B. REDİF

Redif, halk şiirinin en eski ve en önemli öğelerinden biridir. Halk şairleri *redif*e uyaktan daha çok önem vermişlerdir. Bütün duygu, düşünce ve benzetmeleri *redif*ten doğar. Halk edebiyatı ürünlerinin çoğunluğu *redifli*dir.

Halk şiirinde *redif* çok çeşitli biçimlerde görülür. Genellikle *redif* dizenin sonundadır. Kimi zaman dizenin ilk sözcüğü uyak, geri kalan sözcükler *redif* olabilir. Halk şairleri bu rediflerde

dilin çeşitli özelliklerinden yararlanmışlar, çeşitli söz oyunlarını ve deyimleri çok çekici biçimlerde kullanmışlardır.

Aşağıdaki koşmaların redifleri bu durumu yansıtan en güzel örneklerdir :

Gönlümüz bağlandı zülfün teline
Alınmaz gözleri mestim alınmaz
Sencileyin cevr edici kuluna
Bulunmaz gözleri mestim bulunmaz

Karışmasın kimse benim kârıma
Rahm etmesin gören âh u zârıma
Hudâ takdîr etmiş yazmış serime
Silinmez gözleri mestim silinmez

Düştüm ateşlere durmaz yanarım
İçip aşkın dolusundan kanarım
Müşkil işi ululara sorarım
Bilinmez gözleri mestim bilinmez

Hasretinle her dem bağrım deliktir
Kül oldu vücûdum şehri yanıktır
Cümle yollar bağlı harâmiliktir
Gelinmez gözleri mestim gelinmez

Gevherî der yoktur derdime çâre
Onulmadı gitti sînemde yâre
Gönül bir şahindir her bir şikâre
Salınmaz gözleri mestim salınmaz *(Gevherî)*

*

Benim velvele-i feryâd u âhım
Esen rüzgârlara benzer de benzer
Halka halka tüten dûd-ı siyâhım
Gerdiş-i devvâra benzer de benzer

Râh-ı meşakkatte çektim çok cefâ
Maraz-ı hicrâna bulmadım şifâ
Zevk u âlem deyü sürdüğüm safâ
Elem ü efkâra benzer de benzer

Sevdiğim âlemde varım dediğim
Seninçündür âh u zârım dediğim
Şimdi yüz çevirmiş yârim dediğim
Gittikçe ağyâra benzer de benzer

Hâlime rahm etmez ruhları alım
Yıkıldı hâtırım kalb-i melâlim
Cevr ü istiğnâda her-câi zâlim
Çarh-ı sitem-kâra benzer de benzer

Aşk ile kılalım cengi savaşı
Tazelenip gider bağrımın başı
Der ki Âşık Ömer gözlerim yaşı
Akan çeşme-sâra benzer de benzer *(Âşık Ömer)*

Aynı redifin bir şiir içinde bütün dizelerin sonunda kullanıldığı da görülür :

Türkü

Gökyüzünde tüten *olsam*
Yeryüzünde biten *olsam*
Al benekli keten *olsam*
Yâr boynuna sarsa beni

Yâr kolunda burma *olsam*
Yedikleri hurma *olsam*
Alçım alçım sürme *olsam*
Yâr kaşına sürse beni

Karac'oğlan uşak *olsam*
Yâr beline kuşak *olsam*
Bir atlastan döşek *olsam*
Yâr altına serse beni *(Karacaoğlan)*

Yeni Türk Şiirinde Uyak Ve Redif

A. UYAK

Türk edebiyatında, Tanzimattan sonra uyak sorunu ilk kez ele alınmış ve üzerinde tartışılmıştır. Önce divan şiirinin *göz uyağı* anlayışı eleştirilmiş, buna karşı *kulak uyağı* savunulmuştur. Bu görüş, uyağın şiir içinde gerçek işlevini ve değerini belirtmesi bakımından çok önemlidir.

Uyağın göz için değil, kulak için olduğu görüşünü ilk ortaya atan Tanzimat dönemi şairlerinden Recaizade Mahmut Ekrem'dir. Bu uyak tartışmasının ortaya çıkmasına neden olan, Hasan Asaf adlı bir şairin aşağıdaki beytidir :

Zerre-i nûrundan iken muktebes
Mihr ü mehe etmek işâret abes

Eski uyak anlayışına göre "muktebes" ve "abes" sözcükleri uyak yapılamazdı. Çünkü, "muktebes" Arap harfleriyle مقتبس biçiminde (س sin)'le, "abes" de عبث biçiminde (ث se) ile yazılırdı. Her ne kadar bu sözcüklerdeki uyak harflerinin yazılışları ayrı ise de, Türk hançeresine göre aynı sesle yani bir tek "s" sesiyle telaffuz ediliyordu. Beyit yüksek sesle okunduğunda, kulakta bir ses benzerliği izlenimi bıraktığına göre bu iki sözcük uyak olabilirdi.

O tarihten başlayarak genç şairler, *kulak uyağı* ışığında, Arap harfleriyle yazılışları birbirine uymayan sözcüklerle bol bol uyak yaptılar. Sonraları bu görüş, Arap harfleriyle sonu ayn (ع)'la yazılan sözcükler ile sonu yumuşak g (ğ) ile yazılan Türkçe sözcükleri uyak yapma yolunu açmıştır. Bugün böyle uyaklı sözcükler Latin harfleriyle yazıldığında uyaksız gibi görünmektedir. Fakat,

Arap alfabesindeki ayın (ع) harfinin Türkçede yumuşak g (ğ) gibi telaffuz edilmesi, Türkçede sözcük sonundaki yumuşak g (ğ) sesinin de kendinden önceki ünlüyü uzatma özelliği, böyle sözcükler arasında ses benzerliği doğurmaktadır.

Aşağıdaki dizelerde sonu ayın (ع)'la yazılan Arapça "veda' وداع " sözcüğüyle, sonu yumuşak g (ğ) ile yazılan Türkçe "dağ" ve "Viranbağ" sözcükleri uyak yapılmıştır:

Adalardan yaza ettik de vedâ
Sızlıyor bağrımız üstündeki dağ,
Seni hâtırlıyoruz Viranbağ!

(Viranbağ'dan — *Yahya Kemal Beyatlı)*

*

Mevsim boyunca kendini hissettirir vedâ,
Artık bu dağdağayla uğuldar deniz ve dağ.

(Sonbahar'dan — *Yahya Kemal Beyatlı)*

Aşağıdaki dörtlükte de sonu uzun â ile yazılan Arapça "sevdâ سودا " sözcüğüyle, yine sonu yumuşak g (ğ) ile yazılan Türkçe "ağlamak" ve "çağlamak" eylemlerinin kökleri uyak yapılmıştır:

Ne şair yaş döker ne âşık ağlar
Tarihe karıştı eski sevdâlar:
Beyhude seslenir, beyhude çağlar
Bir sola, bir sağa çoban çeşmesi...

(Çoban Çeşmesi'nden — *Faruk Nafiz Çamlıbel)*

Aşağıdaki beyitte "ağa" sözcüğünün halk ağzındaki telaffuzu korunarak "ya" sözcüğüyle uyak yapılmıştır.

— Yolunca terbiye verdin ya âferin Hasan Â
— Bıraksalar beni çoktan marizlemiştim ya!...

(Mahalle Kahvesi'nden — *Mehmet Âkif Ersoy)*

Uyakta yenilik konusunda ikinci adım olarak uyaklı sözcüklerin aynı sözcük çeşidinden olması sorunu ele alınmıştır. Eski uyak geleneğine göre ad adla, sıfat sıfatla, eylem eylemle uyak yapılabilirdi. Bu kural da yıkılarak, kulakta hoş bir uyum izlenimi bırakan her sözcükle uyak yapılabileceği ortaya atıldı ve uygulandı.

Bu görüşün ilk başarılı örnekleri Tevfik Fikret'in şiirlerinde görülür. Tevfik Fikret uyağı eski tekdüzeliğinden kurtararak ona bu incelik ve yumuşaklık vermiştir. Tevfik Fikret *Hasta Çocuk* adlı şiirinde ayrı cinsten sözcüklerle uyak yapmıştır. Bu şiirde "elbet" zarfının "nevbet" adıyla, "acaba" edatının "hummâ" adıyla, "edeyim" çekimli eyleminin "vâlide" adıyla, "zarar" adının "ağlar" çekimli eylemiyle, "hiç" zarfının "tervic" adıyla ve "mâder" adının "titrer" çekimli eylemiyle uyak yapılması sert tepkilere yol açmıştır.

Bu anlayışla böylece genişleyen uyak, şiirde bir çağrışım öğesi olmaktan kurtulmuştur. Giderek büsbütün eriyip silinmiş, şiir içinde bir ses durumuna ulaşmıştır. *Yeni uyak* ya da *sanatlı uyak* denilen bu uyak çeşidi aşağıdaki beyitlerde görülmektedir :

> Yanıp tutuşmadan aylarca yummadım gözümü,
> Nücûma sor ki, bu kirpikler uyku görmüş mü?

Mehmet Akif Ersoy'un *Sudanlı'nın Ölümü* adlı şiirinde geçen bu beyitte, "gözüm" sözcüğüne, "sözüm, yüzüm, özüm" gibi sözcükler uyak yapılmamıştır. "Gözüm" sözcüğüne, ayrı bir ses kuruluşunda "görmüş mü" sözü uyak yapılarak etkili, çarpıcı bir durum yaratılmıştır.

Yine Yahya Kemal Beyatlı'nın *Deniz* adlı şiirinde geçen aşağıdaki beyitte de "ürkek" sözcüğüne "çek" uyak yapılarak etkili, çarpıcı bir uyak doğmuştur :

> Kalbimse bu hengâmede kuşlar gibi ürkek,
> Kalbim heyecandan dedi : "Artık dönelim, çek!"

Mithat Cemal Kuntay'ın *Talat'ın Tabutu Önünde* adlı şiirinde geçen şu beyitte de aynı çarpıcı uyak vardır :

> Neymiş sana heykel, ne demekmiş sana türbe?
> Arkanda kalan tertemiz ismin yetişir be!...

Yeni Türk şiirinde uyak çeşitleri, divan ve halk şiirindeki ortak özelliklerin birleştirilmesiyle yeni adlarla sınıflandırılmıştır. Divan şiirindeki uyak kuralları daha çok Arap harflerinin yazılışlarıyla ilgilidir. Bugün divan edebiyatı ürünleri Latin harfleriyle yazıldığından, bunların uyakları da yeni sınıflamaya göre değerlendirilmektedir. Divan ve halk şiiri uyaklarının ortak özelliklerini de içine alan bu sınıflamaya göre 4 çeşit uyak vardır :

1. YARIM UYAK

Bir tek ünsüz benzerliğine dayanan uyaktır. Genellikle halk şiirinde kullanılır. (Bkz. Halk Şiirinde Uyak) Aşağıdaki semâinin uyaklarının hepsi de *yarım uyak*tır.

Eğer sorarsan hâlimden
Bir cansız ölüyüm şimdi
Aldayıp gönlüm alâldan
Dîvâne deliyim şimdi

Ben çektiğim kimler çeker
Gözlerim kanlı yaş döker
Bulanık bulanık akar
Dağların seliyim şimdi

Kul Mustafa eydür coştum
Aşkın deryâsına düştüm
Çok şükür yâre buluştum
Âlemde uluyum şimdi *(Kul Mustafa)*

Bu şiirde, ana uyaklı sözcükler olan "ölüyüm, deliyim, seliyim, uluyum" sözcüklerinde "-l-" sesi *yarım uyak*tır. Öteki dörtlüklerin uyaklı sözcükleri olan "çeker, döker, akar"da "-k-" sesi ve "çoştum, düştüm, buluştum"da da "-ş-" sesleri *yarım uyak*tır.

Yarım uyak, kimi zaman çıkakları birbirine yakın olan ünsüzlerle de yapılır. Bu durumda aslında yarım olan uyak büsbütün zayıf kalır.

Kimi zaman da bir yerine iki ünsüzle uyak yapılır ki, bu durumda ses benzeşmesi biraz daha artmış olur.

Aşağıdaki semâinin son dörtlüğünde "çoştu", "aştı" ve "göçtü" sözcükleri uyak yapılmıştır. İlk iki sözcükte "-ş-" sesi uyaktır. "-ş-"ye, buna yakın bir çıkağı olan "göçtü" sözcüğündeki "-ç-" sesi uyak yapılmıştır. Yine birinci dörtlükte "çimen" ve "zaman" sözcükleri uyaklıdır. Bu sözcüklerdeki "-e-" ve "-a-" sesleri ayrı da olsa, iki ayrı ünsüz "-m-" ve "-n-" sesleri uyaktaki ses benzerliğini artırmaktadır :

Vardım yârin yaylasına
Gezdiği yer çimen olmuş
Ben gideli devran dönmüş
Zaman başka zaman olmuş

Yücede yaptım kaleyi
Yüzünden çektim belâyı
Terk ettim ana babayı
Dert benimdir sana nolmuş

Coştu deli gönül çoştu
Sevdâ gelip serden aştı
Dediler Selvi Han göçtü
Emrah hâlin yaman olmuş *(Erzurumlu Emrâh)*

Türkçe, *yarım uyak* için sözcük bulma bakımından çok zengindir. Bu durum şaire büyük kolaylık sağlamıştır. Çok sevilen halk türkülerindeki insanı büyüleyen güç ve tat, bu belirli belirsiz ses benzerliğinden ileri gelmektedir.

Yarım uyak, halk şiirinin etkisiyle Cumhuriyet dönemi şiirinde benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır.

2. TAM UYAK

Bir ünlü ve bir ünsüzün ses benzerliğine dayanan uyaktır. Yeni Türk şiirinde en çok kullanılan uyak çeşididir. Aşağıdaki şiirin uyakları *tam uyak*tır :

TELÂKÎ

Yollarda kalan gözlerimin nûrunu yordum,
Kimdir o, nasıldır diye rüzgârlara sordum,
Hulyâmı tutan bir büyü var onda diyordum,
Gördüm : Dişi bir parsın elâ gözleri vardı.

Sen miydin o âfet ki dedim, bezm-i ezelde
Bir kanlı gül ağzında ve mey kâsesi elde,
Bir sofrada içtik, ikimiz aynı emelde,
Karşımda uyanmış gibi bir baktı sarardı.

(Yahya Kemal Beyatlı)

Ünsüz benzerliği olmayan ve uzun â, uzun û ve uzun î ünlüleriyle biten Arapça ve Farsça sözcüklerle yapılmış uyaklar da *tam uyak* sayılır. Uyakları uzun â ve uzun û olan örnek iki gazel :

Kadrî'ye Gazel

Mey-hâne böyledir bir içen dâimâ içer
Mahfîce başlayan giderek bî-riyâ içer

Her rind-i Hak dolup boşalan bir piyâleden
Dünyâyı refte refte saran bir ziyâ içer

Bir sermedî bahâr idi gördüm cihân-ı aşk
Dil-dâdegân içer dil içer dil-rübâ içer

Zâhid de olsa âkıl-i kâmil de olsa bir
Bir gün bu kâinâta giren mutlakâ içer

Der-pîş edince ömr-i azîzin hudûdunu
İnsan günâha girse de etmez hatâ içer

Kalkıp Hudâ'ya doğru açılmış sefînede
Erbâb-ı neşve mest gider nâ-hudâ içer

Gurbette dost kadrini der-hâtır et Kemâl
Âlemde ehl-i derd ile derd-âşinâ içer

(Yahya Kemal Beyatlı)

*

Hazan Gazeli

Hazan ki durmadan evrâkı sû-be-sû dökülür
Hazînesinde eteklerle reng ü bû dökülür

Ne inkırâz-ı bahârın ki hân-ı yağmâda
Şarâb mahzen-i Cem'den sebû sebû dökülür

Nevâ-yı meydir esen bâd câm-ı meydir gül
Çemende eşk ile sahbâ misâl-i cû dökülür

Makm-ı pîr-i mugandan akarken âb-ı hayât
Cihanda tâli'e beyhûde âb-ı rû dökülür

Hazan da erse Kemâl el çeker mi cânândan
Lebinden ol mehe îmâ-yı ârzû dökülür

(Yahya Kemal Beyatlı)

Yarım uyak bir tek ünsüz benzeşmesine dayandığından, Türkçe sözcüklerde bir tek kısa ünlü benzerliğiyle yapılan uyaklar da bu bölüğe girebilir. Bu tür uyaklar genellikle "u" ünlüsüyle yapılmıştır. Yahya Kemal Beyatlı'dan seçilen aşağıdaki örnekler incelendiğinde, "u" ünlüsünün uyaklı sözcüğün yalnız son hecesinde değil önceki hecelerinde de bulunduğu görülür. Ya da "u" ünlüsüne yakın bir ses olan "o" ünlüsü vardır. Ayrıca, uyakları böyle olan dizelerde, u, ü, o ve ö ünlüleriyle yapılmış ses yinelemeleri (alliterasyon) de vardır:

"Yalnız duyan yaşar" sözü, derler ki, doğrudur
"Yalnız duyan çeker" derim, en doğru söz budur.

(*Düşünce*'den)

*

Geldikleri yol... Ömrün ışıktan yol*udur* o;
Âlemde bir akşam ne semâvî koş*udur* o!

(*Vuslat*'tan)

*

Her yaz, şimâle doğru asırlarca bir koş*u*,
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultul*u*...

(*Açık Deniz*'den)

*

Artık güneş görünmez olur, gök bulutl*udur*,
Râhatça dal, ölüm sonu gelmez bir uyk*udur*.

(*Geçiş*'ten)

*

Sâkin koyu, şen cepheli kasrıyle Küçüks*u*,
Ardında yatan semtinin ormanları kuyt*u*.

(*Ses*'ten)

*

İnsan vücûdu bâzan açık, bâzan örtül*ü*,
Her çizgisiyle san'atı canlandıran büy*ü*.

(*Bergama Heykeltıraşları*'ndan)

*

İstinye Körfezi'nde bu akşam garipliğ*i*
Bir mihnetin sonunda tesellî kadar iy*i*.

(*İstinye*'den)

3. ZENGİN UYAK

İkiden artık ses benzerliğine dayanan uyaktır. Buna *tunç kafiye* de denir. Birbirine benzeyen seslerin sıralanışında belirli bir kural yoktur. Benzer ses sayısı üçü geçince uyumda zenginleşme derecesi artar. Ancak, şiirde sözün doğallığını yitirmeden, dizeleri kulağı tırmalayan benzer ses yığınları durumuna sokmadan *zengin uyak* kullanabilmek ustalık isteyen bir sanattır.

Bir gün dedim ki: "İstemem artık ne yer ne *yâr!*"
Çıktım sürekli gurbete, gezdim diyar di*yar*

(*Açık Deniz*'den — *Yahya Kemal Beyatlı*)

*

Ertesi gün başladı gün doğmadan yolcul*uk*,
Soğuk bir mart sabahı... buz tutuyor her sol*uk*.

(*Han Duvarları*'ndan — *Faruk Nafiz Çamlıbel*)

*

Baygın bir ihtizâz ile bî-hûş akar *dere,*
Sâhillerinde kızlar uzanmış çemenl*ere*...

(Sa'd-âbâd'dan — *Orhan Seyfi Orhon)*

Arapça ve Farsça sözcüklerdeki bir ünsüz ve bir uzun ünlü ile yapılan uyaklar da *zengin uyak* sayılır. *İstiklâl Marşı*'nda geçen aşağıdaki dörtlükte "-dâ" heceleri arasında bu türlü *zengin uyak* vardır. Ancak, "fedâ" ile "şühedâ" ve "Hüdâ" ile "cüdâ" sözcükleri arasındaki uyaklar da, "e" ve "ü" seslerinin benzerliği dolayısıyla daha zengin bir duruma gelir.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hüdâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ.

(Mehmet Âkif Ersoy)

4. CİNASLI UYAK

Ses bakımından aynı, anlamca ve kimi zaman vurguları da ayrı sözcüklerden ya da söz öbeklerinden yapılmış uyaktır. Divan şiirinde kullanıldığı gibi genellikle halk şiirinde *tecnis*lerde ve *cinaslı mâni*lerde kullanılmıştır. Daha çok, bir söz oyunu niteliğinde olduğundan tam bir uyak değerinde sayılamaz. Bu amaçla, dize içinde ya da düzyazıda bir söz sanatı olarak kullanılır. "Tahsîl-i *kemalât, kem âlât* ile olmaz" cümlesinde olduğu gibi.

Cinaslı uyak yeni Türk şiirinde çok az kullanılmıştır. İki örnek :

Dönülmez akşamın ufkundayız. Vakit çok *geç*:
Bu son fasıldır ey ömrüm, nasıl geçersen *geç*!

(Rindlerin Akşam'ından — *Yahya Kemal Beyatlı)*

*

Geçtikçe bembeyaz gezinenler üçer *beşer*;
Bildim ki âhiret denilen yerdedir *beşer*.

(O Taraf'tan — *Yahya Kemal Beyatlı)*

Cinaslı Mâniler

Derdim ele
Girdim aşk kalburuna
Gel gözüm *derdim ele*
Ben yürekten yanarım
Söylemem *derdim ele*

*

Gül erken
Bilmem ki yaz mı gelmiş
Niçin açmış *gül erken*
Aklımı kayıp ettim
Nazlı yârim *gülerken*

*

Asılsızı
Hak muvaffak etmesin
Dünyâda *asılsızı*
Asılsızlar getirir
Gönüle *asıl sızı*

*

Yarada mı
Gel tabip nabzım yokla
Bak fitil *yarada mı*
Böyle Mecnun gezdirir
Vefâsız *yâr adamı*

*

Yâre derdim
Aceb insâf eder mi
Söylesem *yâre derdim*
Bir münâsip yâr olsa
Kendime *yâr ederdim*

*

Senin için
Bunca aşk u sevdâyı
Çekerim *senin için*
Ben çekerken sevdânı
El sarsın *seni niçin*

*

Al ateş
Yanaklar vişne rengi
Dudakların *al ateş*
Yandı gönül kül oldu
Getir kürek *al ateş*

B. R E D İ F

Redif, divan ve halk şiirindeki özel yerini ve değerini yeni Türk şirinde tümüyle yitirmiştir. Tanzimat, Servet-i Fünun ve

Fecr-i Âtî şairleri divan şiiri etkisiyle yazdıkları şiirlerinde, Cumhuriyet dönemi şairleri de halk şiiri etkisiyle yazdıkları şiirlerinde kullanmışlardır. Bunların dışındaki şiirlerde, ek durumundaki redifleri saymazsak, eski anlayış ve geleneğe uygun rediflere rastlanmaz. Ancak, kimi şiirlerde söze bir ses değişikliği vermek, anlama bir güç katmak ya da yeni bir duygu ve düşünceye ortam hazırlamak için şiirin her hangi bir beytinde kullanılmıştır. *Han Duvarları* adlı şiirden aldığımız aşağıdaki parçada "yollar", "yaslı yollar" ve "duvarları" redifleri, iç uyuma yeni bir canlılık, duygu ve düşünceye yeni bir güç verecek biçimde kullanılmıştır :

Ellerim takılırken rüzgârların saçına
Asıldı arabamız bir dağın yamacına.
Her tarafta yükseklik, her tarafta ıssızlık,
Yalnız arabacının dudağında bir ıslık!
Bu ıslıkla uzayan, dönen, kıvrılan *yollar,*
Uykuya varmış gibi görünen yılan *yollar*
Başını kaldırarak boşluğu dinliyordu.
Gökler bulutlanıyor, rüzgâr serinliyordu.
.....

Aradan yıllar geçti, işte o günden beri
Ne zaman yolda bir han rastlasam irkilirim.
Çünkü sizde gizlenen dertleri ben bilirim,
Ey köyleri hudûda bağlayan *yaslı yollar,*
Dönmeyen yolculara ağlayan *yaslı yollar!*
Ey garip çizgilerle dolu han *duvarları,*
Ey hanların gönlümü sızlatan *duvarları!...*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

İKİNCİ BÖLÜM

NAZIM BİÇİMLERİ VE TÜRLERİ

Nazım Biçimi Ve Türü

Nazım Biçimi

Nazım biçimleri (nazım şekilleri, eşkâl-i nazm), dize ve uyağın bir düzen içinde birleşmesinden oluşur. Dizeler bir şiirde, en az ikili olmak üzere, üçlü, dörtlü, beşli, altılı, yedili, sekizli, dokuzlu ve onlu olarak kümelenirler. Bu kümelenişten *dize düzeni*, dizeler arasında uyakların dağılımından da *uyak düzeni* doğar. Beyitlerden kurulu *nazım biçimleri*nde beyitlerin ikinci dizesinde, dörtlüklerden kurulu *nazım biçimleri*nde dörtlüklerin son dizesinde yinelenen uyak, şiirin *ana uyağı*dır. Buna *temel uyak* da denir. *Nazım biçimleri* bu dize ve uyak düzenine göre çeşitli adlar alır.

*Nazım biçimleri*nde ölçü olarak kullanılan parçaya *nazım birimi* denir. Divan şiirinde *nazım birimi* beyit (kimi biçimlerde dize), Halk şiirinde dörtlük ve yeni Türk şiirinde de dizedir.

*Nazım biçimleri*nin dize ve uyak düzeni şemalarla gösterilir. *Dize düzeni*ni göstermek için düz çizgi kullanılır. *Uyak düzeni* de bu çizgilerin sağ başında, Türk alfabesindeki harflerle gösterilir. Harfleri kullanırken c-ç, g-ğ, ı-i gibi birbirine benzeyen harfleri kullanmaktan kaçınmak doğru olur. Çünkü, uyaklar birbirleriyle karışabilir ve ilk bakışta seçilmesi güçleşir. *Ana uyak* genellikle "a" harfi ile gösterilir. *Serbest* yani *uyaksız dizeler* de "x" harfiyle gösterilir. Ancak şiir içinde birkaç *uyaksız dize*nin "x" harfiyle gösterilmesi, harf benzerliğine dayanarak uyaklı sanılmamalıdır. *Nakarat* olan dizeler uyak harflerinin sağ üst köşesine küçük bir "n" harfi konularak belirtilir. "b^n" gibi. Örneğin :

Gül-zâra salın *mevsimidir* geşt ü güzârın
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın
Dök zülfünü semmûr giyinsin ko izârın
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın

Bülbüllerin ister seni ey gonce-dehen gel
Gül gittiğini anmayalım gül-şene sen gel
Pâ-mâl-i şitâ olmadan iklîm-i çemen gel
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın

Sal hatt-ı siyeh-kârını ruhsâre-i ala
Semmûrunu kaplat bu sene kırmızı şâla
Al deste eğer lâle bulunmazsa piyâle
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın

Cennet gibi âlem yine her mîve firâvân
Sen mîve-i vaslın dahi etmez misin erzân
Uşşâka birer bûse edip gizlice ihsân
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın

Bir mısra' işittim yine ey şûh-ı dil-ârâ
Bir hoşça da bilmem ne demek istedi ammâ
Ma'kūl dedi zann ederim anı Nedîmâ
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne bahârın *(N e d i m)*

şarkısının *dize* ve *uyak düzeni* şema olarak şöyle gösterilir:

———— a
———— a
———— a
———— a

———— b
———— b
———— b
———— a

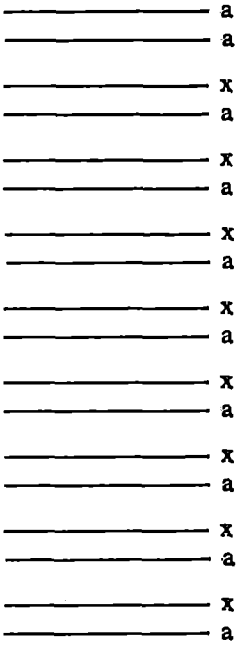
———— c
———— c
———— c
———— a

———— d
———— d
———— d
———— a

———— e
———— e
———— e
———— a

Şemaya göre bu şarkı, 5 dörtlükten oluşmuştur. Her dörtlük 4 dizelidir. *Ana uyak* birinci dörtlükte ikinci ve dördüncü dizelerdedir ve bu dizeler öteki dörtlüklerde *nakarat* olarak yinelenir. Birinci dörtlüğün birinci ve üçüncü dizeleri öteki dörtlüklerin de birinci, ikinci ve üçüncü dizeleri kendi aralarında uyaklıdır.

Aşağıdaki gazelin *dize* ve *uyak düzeni* de şema ile şöyle gösterilir :

Bu şemaya göre gazel 9 beyitten oluşmuştur. Birinci beyit musarra', öteki beyitlerin ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklıdır. Matla'dan sonraki beyitlerin birinci dizeleri de uyaksızdır.

Hikâyet-i gam-ı hicrân-ı yârı mı diyelim
Şikâyet-i sitem-i rûzgârı mı diyelim

Ya hod bu şîşe-i nazük-mizâc gönlümüze
O seng-dilden eren inkisârı mı diyelim

Edeb değil gile cevr ü cefâ-yı cânandan
Ne hûb özr diler rûy-ı yârı mı diyelim

Yazıp letâ'if-i hüsnün beyan varaklarına
Benefşe berg-i gülün perde-dârı mı diyelim

Girih girih resen-i müşg-bârı mı analım
Dizin dizin güher-i âb-dârı mı diyelim

Ya âb-ı lutf-ı izârın mı yâ kenârında
Letâfet ile biten sebze-zârı mı diyelim

Visâle va'de verir gamzen ana biz inanıp
Kabûl-i mestin olur i'tibârı mı diyelim

Gönülde sûzen-i gam var usanmadan biz ana
Hayâlin ayağının reh-güzârı mı diyelim

Belâlı bülbülün anıp sorarsa Ahmed dost
Gülün firâkını yâ zahm-ı hârı mı diyelim *(Ahmet Paşa)*

Dize ve *uyak düzeni*ni göstermek için daha yalın olan ikinci bir yol daha vardır : Bu durumda çizgiler kullanılmaz. Harfler, hem *dize* hem de *uyak düzeni*ni gösterir. Bunlar da, beyit ve dörtlükler arasına bir çizgi (—) konarak bir satır halinde yazılır. İkinci duruma göre yukardaki şarkı ve gazelin dize ve uyak düzeni şöyle gösterilir :

a a^n a a^n — b b b a^n — c c c a^n — d d d a^n — e e e a^n

a a — x a — x a — x a — x a — x a — x a — x a — x a

Nazım Türü

Türlü *nazım biçimleri*nin konu bakımından adlandırılması *nazım türleri*ni ortaya çıkarır. *Nazım türleri*nin incelenmesinde *dize* ve *uyak düzeni*nin hiç bir önemi yoktur. Sonra nazım biçimleriyle türler arasında kesin bir bağ aranamaz, yani şu konu, ancak şu nazım biçimiyle yazılır diye bir kural yoktur. Kimi konuların belirli nazım biçimleriyle yazılmış olması, giderek bir gelenek doğurmuş ve buna çoğunlukla uyulmuştur. Bunun dışına çıkan örneklere de sık sık rastlanır.

Divan Şiiri Nazım Biçimleri Ve Türleri

A. NAZIM BİÇİMLERİ

Divan şiiri nazım biçimleri, I. Beyitlerle Kurulan Biçimler ve II. Bentlerle Kurulan Biçimler olmak üzere iki ana bölümde incelenebilir. Birinci bölümdeki biçimlerin birimi beyit, ikinci bölümdeki biçimlerin birimi de dizedir. İkinci bölüm içinde *nazım birimi* beyit olan biçimler de vardır. Bunlar biçimi oluşturan bentlerin birimidir. Örneğin, *terkîb-i bend* biçimi bentlerden oluşur, bu bentlerin birimi de beyittir.

MISRA'

Mısra' (dize)'ın sözlük anlamı, "çift kapılı bir kapının bir tek kanadı"dır. Ölçülü ve anlamlı bir satırlık nazım parçasına denir. *Dize* en küçük *nazım birimi* olduğu gibi, bağımsız olduğunda, yani bir şiirden kopmamış olması durumunda da en küçük bir nazım biçimidir. Böyle bir şiire bağlı olmayan ve başlı başına bir anlamı olan dizelere *mısra'-ı âzâde* (bağımsız dize) denir. Muallim Naci'nin gülümserken çekilmiş bir fotoğrafının altına yazdığı aşağıdaki dize bağımsız bir dizedir:

Mudhikât-ı dehre ben ölsem de tasvîrim güler

Bir beyit içinde, birbirlerinin anlamlarını tamamlamayan ya da aralarındaki anlam bağı kesin olmayan dizeler de *âzâde* dize sayılır. Aşağıdaki beyitte dizeler arasında kesin bir anlam bağı yoktur, tek başlarına da anlam bütünlüğü vardır:

Kalbini sâf eyleyen câm-ı safâyı neylesin
Aşk ile dem-sâz olan sâz u nevâyı neylesin *(Nev'î)*

Gerek bir şiire bağlı, gerek bağımsız olsun, öz ve güzel anlamlı, kolayca anımsanabilen, sağlam kuruluşlu dizelere *mısra'-ı ber-ceste* (seçkin dize) ya da *şeh-mısra'* denir.

II. Sultan Mahmud'un Hekimbaşısı Abdülhak Molla'nın levha olarak yazdırıp ecza dolabı üstüne astığı :

Ne ararsan bulunur derde devâdan gayri

dizesi *ber-ceste* bir dizedir. Bu anlayışa göre, divan şairleri, gelişigüzel gazel ve kaside yazmaktansa *ber-ceste şiir* söylemeğe değer vermişlerdir. Koca Ragıp Paşa bu düşünceyle şu beyti söylemiştir :

Eğer maksûd eserse mısra'-ı ber-ceste kâfidir
Aceb hayretteyim ben sedd-i İskender husûsunda

Gerçekten güzel ve eşsiz bir kaside, gazel ya da herhangi bir şiir ve söz için de *ber-ceste* terimi kullanılır : *Şi'r-i ber-ceste, beyt-i ber-ceste, fikr-i ber-ceste* gibi. Ziya Paşa *Harabat Mukaddimesi*'nde Sabrî için şöyle demiştir :

Eş'ârı latîf lîk azdı
Bir ber-ceste kasîde yazdı

Nailî-i Kadim için de şöyle der :

Tenkîh eder sözü o dânâ
Ber-cestedir anda lafz u ma'nâ

Halk şairleri, dize için genellikle *satır* terimini kullanırlar. Bir beytin birinci dizesine *üst* ya da *üst satır*, ikinci dizesine *alt* ya da *alt satır* derler.

Divan şiirinden örnekler :

Hâlini bilmez perîşânın perîşân olmayan *(Ahmet Paşa)*

*

O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler *(Hayalî)*

*

Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yoktur *(Nev'î)*

*

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş *(Bakî)*

*

Dahl eden dînimize bâri müselmân olsa *(Küfrî Bahayî)*

*

Varak-ı mihr ü vefâyı kim okur kim dinler *(Kâmî)*

*

Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar *(Rahmî)*

*

Neler çeker bu gönül söylesem şikâyet olur *(Ş. Yahya)*

*

Hasmın sitemin anlamamak hasma sitemdir *(Nef'î)*

*

Şecâat arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler *(Ragıp Paşa)*

*

Bir dokun bin âh dinle kâse-i fağfûrdan *(Ragıp Paşa)*

*

Bilemem eyleyecek girye midir hande midir *(Nabî)*

*

Sitem hep âşinâlardan gelir bîgâneden gelmez *(Nabî)*

BEYİT

*Beyt*in sözlük anlamı "ev"dir. Aynı ölçüde ve anlamca birbirine bağlı iki dizeden oluşan nazma denir. Divan şiirinde *nazım birimi* olması dolayısıyla, divan şairlerinin divan ve mesnevilerinin oylumu beyit olarak gösterilir. Böyle olması da anlamın bir beyitte tamamlanma kuralıyla ilgilidir.

Beytin dizeleri, *birinci* ve *ikinci dize (mısra'-ı evvel* ve *mısra'-ı sânî)* olarak adlandırılır. Bir beytin dizeleri, üç parçaya ayrılır: Birinci dizenin ilk parçasına *(tef'ile*sine, *cüz'*üne) *sadr*, son parçasına *arûz;* ikinci dizenin ilk parçasına *ibtidâ*, son parçasına da *acz, darb* ya da *kâfiye* denir. Bunlardan *sadr* ile *arûz ve ibtidâ* ile *acz* arasında kalan parça da *haşv* adını alır. Beytin bu bölümleri şöyle bir şema ile gösterilebilir:

Birinci dize	:	sadr	haşv	arûz
		1	2	3
İkinci dize	:	ibtidâ	haşv	acz
		1	2	3

Dost bî-pervâ felek bî-rahm devran bî-sükûn
Derd çok hem-derd yok düşman kavî tâli' zebûn *(Fuzulî)*

Bu beytin parçaları yukarıdaki şemaya göre şöyledir: Birinci dizede "Dost bî-pervâ" *sadr*, "bî-sükûn" *arûz* ve "felek bî-rahm dev-

rarı" *haşv*'dir. İkinci dize de "Derd çok" *ibtidâ*, "zebûn" *acz* ve *haşv* de "hem-derd yok düşmen kavî tâli'"dir.

Beyit, bir manzume içindeki durumuna, uyaklı ve bağımsız olup olmamasına göre çeşitli adlar alır: Uyaklı beyte *beyt-i musarra'*, uyaklı olmayan beyte de *ferd* ya da *müfred* denir. *Musarra'* beyit ayrıca *matla'* adını da alır. *Müfred*ler divanlarda *müfredât* başlığı altında ayrı bir bölümde toplanır. Örneğin, Şeyh Galip divanında 7 sayfa tutan müfredler, *ebyât-ı müfredât başlığı* altında toplanmıştır. Böyle beyitler uyaklı olduğu gibi uyaksız da olabilir. Uyaklı olanlar yani *musarra'* beyitler genellikle *metâli'* adı ile divanlarda yer alır. Nef'î divanının *metâli'* bölümünde 9 beyit vardır. Birkaç örnek:

Urunca şâne gîsû-yi hayâl-i yâre müjgânım
Gül-âb-efşân olur yâd-ı ruhiyle çeşm-i giryânım

*

Ruh-ı rengîni kim yârin letâfet gül-sitânıdır
Zenahdân sanma ol gül-şende bülbül âşiyânıdır

*

Ne âdemler helâk eyler görün ol çeşm-i cellâdı
Anılsa yine ammâ nâ-tüvan bir hastedir adı

Gazel ve kasidenin ilk beytine *matla'*, özellikle gazelin son beytine *makta'* denir. *Matla' beyti* gazel ve kaside de mutlaka *musarra'* olur. Bir manzumenin *musarra'* olmayan ilk beytine de *matla'* denebilir. Gazelin *matla'*dan sonraki beytine *hüsn-i matla'*, *makta'*dan önceki beytine *hüsn-i makta'* denir. Bir kasidenin en güzel beytine *beytü'l-kasîd*, *beyt-i kasîd*, bir gazelin en güzel beytine de *beytü'l-gazel* denir. Yahya Kemal bir gazelinde bu konuyla ilgili olarak şöyle der:

Bir tek gazel bıraksa yeter bir gazel-serâ
Her beyti ancak olmalı beytü'l-gazel gibi

Nerede olursa olsun bir manzumenin en güzel beytine *şâh-beyt* ya da *şeh-beyt* denir. Kasidelerde şairin mahlasının bulunduğu beyte *tâc-beyt* gazellerde ise *mahlas beyti* ya da *mahlas-hâne* adı verilir. Kasidenin nesîb bölümünü, medhiye bölümüne bağlayan beyti, *girîz* ya da *girîz-gâh*tır. Terkîb-i bend ve tercî'-i bendlerde terkîb-hâne ve tercî'-hâneler arasındaki beyitler *vasıta beyti*dir. Anlamı, başka bir beyit ile tamamlanan beyte de *merhun* denir. Halk şairleri gazel şeklinde yazdıkları şiirlerin *matla' beyti*ne *beyit* ötekilerine *müfred* derler. *Makta'* beytine de *imza beyti* denir. Mahla-

sın bulunduğu beyte, halk arasında *karalama* ya da *karalama beyti* adı da verilir. *Mühür beyti* de denilmiştir.

Öz ve güzel anlamlı dizelere ber-ceste denildiği gibi, güzel olan beyitlere de *beyt-i ber-ceste* denir. Divan edebiyatında böyle yüzlerce beyit vardır. Örnekler:

Men ki sana âşıkvam uslu iken delüvem
Delü gibi ırlarvam taralallâ taralallâ *(Sultan Veled)*

*

Gel gel berü ki savm u salâtın kazâsı var
Sensiz geçen zamân-ı hayâtın kazâsı yok *(Nesimî)*

*

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı *(Fuzulî)*

*

Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yâran saf saf *(Bakî)*

*

Hep seninçündür benim dünyâ cefâsın çektiğim
Yoksa ömrüm varı sensiz neyleyim dünyâyı ben *(Bakî)*

*

Garîbindir anı hoş tut efendim işte biz gittik
Gönül derler ser-i kûyunda bir dîvânemiz kaldı *(Hayalî)*

*

Bülbüller öter güller açar şâd gönül yok
Hiç böyleliğin görmemişiz fasl-ı bahârın *(Ş. Yahya)*

*

Kâşkî sevdiğimi sevse bütün halk-ı cihân
Sözümüz cümle heman kıssa-i cânân olsa *(T. Yahya)*

*

Şîrler pençe-i kahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek *(II. Selim)*

*

Kudemânın görüp âsârını biz zevk ettik
Kudemâ görmedi hayfâ bizim âsârımızı *(Nabî)*

*

Vermez selâm o serv-i hırâman gelir geçer
Yollarda ömr-i âşık-ı nâlân gelir geçer *(Nazim)*

*

Bîmâr ise de her ne kadar çeşm-i siyâhı
Uşşâkı perîşân edecek kudreti vardır *(Nabî)*

*

Bu dünyâyı seninle sevmişim ben
Benim sensiz bu dünyâ nemdir ey dost *(Kânî)*

*

Gören sanır ki safâdan sema'-i râh ederim
Döner döner bakarım kûy-i yâre âh ederim *(Esrar Dede)*

*

O gül-endâm bir al şâla bürünsün yürüsün
Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün *(E. Vasıf)*

I. BEYİTLERLE KURULAN NAZIM BİÇİMLERİ

1. GAZEL

Gazel, sözlük anlamı "kadınlarla âşıkane sohbet etmek" olan Arapça bir sözcüktür. Özellikle aşk, güzellik ve içki konusunda yazılmış belirli biçimdeki şiirlere denir.

Araplarda *gazel*in oldukça erken çağlarda (göç yıllarında) bulunduğunu *Kitâbü'l-Agânî* adlı yapıt bildirmektedir. Bunun yanısıra, bu yüzyılda, Kayravanî'nin *El-Umde fi-Sınâ'ati'ş-Şi'r* adlı yapıtında, *gazel* yerine kaside biçiminin kullanıldığı da yazılıdır. *Nesîb, teşbîb* ve *tegazzül* terimleri de *gazel* anlamında kullanılmaktadır.

Arap şairlerinin divanlarında bu şiirler *bâbü'l-gazel* (gazel bölümü) başlığı altında toplanmıştır. Fakat, bu başlıkların, çok sonraları divanları düzenleyenlerce konulduğu hakkında elde kanıtlar vardır. Kimi divanlarda bu şiirler *bâbü'n-nesîb* adı altında verilmiştir. Bundan anlaşıldığına göre, Arap edebiyatının başlangıcında *gazel* biçimi yoktur. Ancak, aşk ve kadından söz eden kaside biçimi vardır. Bu kasidelerin başında aşk, kadın konulu bölüme *nesîb,* sevgilinin bulunduğu yerin anlatılması, şairin sevgilisiyle olan serüveni ya da geniş anlamda doğa betimlemesi yapılırsa bu bölüme de *teşbîb* denirdi. Böyle şiirler söylemeğe *tegazzül* deniliyordu. *Kitâbü'l-Agânî*'de bu *gazel* ya da *nesîb*lerin kasideler gibi bestelenerek okunduğu yazılıdır.

İran edebiyatında *gazel* terimi ilk çağlardan beri vardır. İran edebiyatının ilk dönem şairlerinden Rudegî (öl. H. 329 - M. 941) gazelleri ile ün yapmıştır. İran edebiyatındaki bu gazel biçiminin de kasidelerden kopmuş *nesîb* ve *teşbîb* bölümleri olduğu sanılmaktadır. Gerek Arap edebiyatının, gerek İran edebiyatının ilk dönem gazellerinin çoğunda şairler *mahlas* kullanmamışlardır.

Gazel, Türk edebiyatına bağımsız bir nazım biçimi olarak İran edebiyatı yoluyla girmiştir. Biçimde hiç bir değişiklik yapılmadan, Türk şairlerince en çok sevilen bir nazım biçimi olarak yüzyıllarca kullanılmıştır.

Gazel, beyitlerle yazılır. Birinci beyti *musarra'*dır, yani dizeleri birbiriyle *uyaklı*dır. Öteki beyitlerin, ikinci dizeleri birinci beyitle *uyaklı*dır. İlk beyitten sonraki beyitlerin birinci dizeleri *uyaksız*dır. Aşağıdaki gazelin *uyak düzeni* şöyle olur:

a a — x a — x a — x a — x a — x a — x a

Hâsılım yok ser-i kûyunda belâdan gayrı
Garazım yok reh-i aşkında fenâdan gayrı

Ney-i bezm-i gamem ey âh ne bulsan yele ver
O da yanmış kuru cismimde hevâdan gayrı

Perde çek çehreme hicran günü ey kanlu sirişk
Ki gözüm görmeye ol mâh-lik[â]dan gayrı

Yetti bî-kesliğim ol g[â]yete kim çevremde
Kimse yok çizgine gird-âb-ı belâdan gayrı

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı

Bozma ey mevc gözüm yaşı habâbın ki bu seyl
Komadı hîç imâret bu binâdan gayrı

Bezm-i aşk içre Fuzûlî nice âh eylemeyem
Ne temettu' bulunur neyde sadâdan gayrı *(Fuzulî)*

Gazelin *musarra'* olan ilk beytine *matla'* (doğuş yeri) denir. *Matla'*dan sonra gelen beyte de *hüsn-i matla'* adı verilir ki, bu beytin matla'dan daha güzel olmasına dikkat edilir. Eğer gazel içinde birden artık *musarra'* beyit varsa böyle gazele *zâtü'l-metâli'* ya *da zü'l-metâli'* adı verilir. Aşağıdaki gazelin birinci, ikinci ve üçüncü beyitleri *musarra'dır, zü'l-metâli'* bir gazeldir:

Kad-i bülend mi ömr-i hezâr-sâl midir
O la'l-i nâb mı ser-çeşme-i zülâl midir

Şafak mı şebde ya hattında rûy-i al midir
Subuh sitâresi mi gerdeninde hâl midir

Dehen mi nüsha-i hüsnündeki meâl midir
Miyan mı mısra'-ı kaddindeki hayâl midir

İzâr ü çeşmine sorsan henûz bilmezler
Ki reng-i vesme siyeh-rûy gāze al midir

Tamâm hüsnüne söz yok o âfetin ammâ
Aceb serîre-şinâs-ı lisân-ı hâl midir

Ya bir nigâha dahi tâb yok mu çeşminde
O nâz hastası tâ böyle bî-mecâl midir

Heman murâdı tegāfüldür ol bütün yoksa
Zebânı beste-i nâz ise çeşmi lâl midir

Kemâl-i hüsnünü derk eyledikte dil-dârın
Önünde mahv-ı vücûd eylemek kemâl midir

Fürûg-ı gāze mi bi'llâh söyle rûyunda
Bu reng ü tâb Hudâ verdiği cemâl midir

Leb ü miyandan idi bahsiniz Nedîm ile hep
Dahi miyânede ey dil o kîl ü kāl midir *(N e d i m)*

Aşağıdaki beş beyitlik gazelde de ilk dört beyit *musarra'*dır ve dizeleri birbiriyle uyaklıdır. Böyle her dizesi aynı uyakta olan şiirlere de genel olarak *musarra'* ya da *müselsel* adı verilir.

Bir hüsn dahi bağladı hattın izâr-ı yâr
Etrâf-ı bâğ hûb olur olsa benefşe-zâr

Ebr-i bahâr-ı hüsndür ol zülf-i müşg-bâr
Yağdı izârı bâğına hat sanma zînhâr

Gül-zâr-ı hüsnü olmaz idi böyle sebze-zâr
Akıtmayaydı yaşımı çok çok o gül-izâr

Esdirmeyeydi sarsar-ı âhım cefâ-yı yâr
Mir'ât-ı hüsnü olmaz idi böyle pür-gubâr

Bâkî izâr-ı yârda hat sanma görünen
Zerrâttır ki mihr-i münîr etti âşikâr *(B a k î)*

Kimi zaman şair, *matla'*ın birinci ya da ikinci dizesini *makta'*da yani gazelin son beytinde yineleyebilir. Buna *redd-i matla'* denir. *Matla'* ve *makta'*daki dizeler dışındaki bir dize *makta'*da yinelenirse buna da *redd-i mısra'* adı verilir. Yalnız yinelenen dizenin hoş bir etki yapabilmesi için güzel olması gerekir. Aşağıdaki gazelde bu durum vardır :

Bir şeker handeyle bezm-i şevka câm ettin beni
Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm ettin beni

Cilve-i hüsnünle her mûyum perî-hîz olmada
Aşk ile ser-tâ-kadem âyîne-fâm ettin beni

Şu'le serv âsâ çıkar hâkimden ol yerlerde kim
Pây-mâl-i tevsen-i âteş-hırâm ettin beni

Nükhet-i gîsû ile geldin bize âh ey nesîm
Turra-i sünbül-sıfat âşüfte-kâm ettin beni

Böyle ser-mest ü harâb etme Nedîm-i zârını
Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm ettin beni *(N e d i m)*

Gazelin son beytine *makta'* (kesme yeri), *makta'*dan bir önceki beyte de *hüsn-i makta'* denir. Bu beytin de *makta'*dan güzel olmasına dikkat edilirdi. Şair, mahlasını ya *makta'*da ya da *hüsn-i makta'*da kullanır. Buna göre şairin mahlasının bulunduğu beyte *mahlas beyti* ya da *mahlas-hâne* denir. Kimi zaman şair, mahlasını uygun düştüğünde iki ayrı beyitte de kullanabilir. Aşağıdaki gazelde şair, mahlasını hem *makta'*da hem de *hüsn-i makta'*da iki kez kullanmıştır :

Olmayayın cemâline pervâne yâ neyin
Yanmayayın firâk oduna yâ ne yanayın

Başımda od yana tütünün çak tepemdedir
Gelsin bu derdi şem'-i şeb-istâna yanayın

Merdâne aşk-ı yâr ile meydâna girmişem
Meydân içinde hecr ile merdâne yanayın

Zindan içinde çün gece gündüz yanar çerâğ
Dünyâda ben de âteş-i hicrâna yanayın

Kanlı ciğerden iledeyin goncaya haber
Dâğ-ı derûnu lâle-i Nu'mâna yanayın

Yanaşdığını kâmet-i dil-dâra nâreven
Sahn-ı çemende serv-i hırâmâna yanayın

Dâim Necâtî nâleye âheng eder gönül
Tâ erganûn-ı âh ile efgâna yanayın

Mahlâs gibi Necâtî'nin alçakta kaldığı
Eş'ârım ile defter ü dîvâna yanayın *(N e c a t î)*

Mahlas kullanılmamış gazeller de vardır. Örneğin, Kadı Burhanettin, sayısı 1500'e yaklaşan gazellerinde mahlas kullanmamıştır. Nedim, aşağıdaki gazelinde, *mahlas* kullanmayarak üslûbunun özelliğiyle gazelin kendisine ait olduğunun anlaşılabileceğini ince bir nükteyle belirtmiştir :

Uşşâkın olsa nola fedâ nakd-i canları
Seyr etmedin mi dünki fedâyî civanları

Şevk âteşine sen de tutuştun mu ey gönül
Gördün mü dün güreş tutuşan pehlevanları

Ol perçemin nazîrini hâtırda mı gönül
Görmüş idin geçen sene sünbül zamanları

Çeng ü çegâne zevki biraz dursun el-amân
Seyr edelim bu seyre gelen dil-sitanları

Ma'lûmdur benim sühanım mahlas istemez
Fark eyler anı şehrimizin nükte-danları *(N e d i m)*

Şair, kimi zaman mahlasını kullanırken, yalnız sözünü değil, mahlasının anlamını da kastedebilir, yani mahlasını *tevriyeli* olarak kullanır. Mahlasın, aynı zamanda hem sözünü hem de anlamını "murad etmeye" *hüsn-i tahallus* denir. Bakî, mahlasını aşağıdaki beyitlerde bu yolda kullanmıştır :

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalır sahîfe-i âlemde adımız

*

Zevk-ı *Bâkî* bulayın dersen eğer âhir-kâr
Âlemin zevk u safâsın gam u âlâma değiş

*

La'lin esrârı nigârâ beni hayrân etti
Acabâ böyle kalır mı ki bu hayret *Bâkî*

Nedim de aşağıdaki beyitte mahlasını tevriyeli olarak kullanmıştır :

Çeşmânının öğrensem o kâfirce nigâhın
Bir lahza *Nedîm-i* nigeh-i pür-fenin olsam

Mahlas, kimi zaman gazelin daha önceki beyitlerinde bulunabilir. Bu durumda *mahlas beyti*nden sonraki birkaç beyitte şair, zamanın padişahı, devlet büyükleri, din büyükleri ya da tarikat ulûları için övgüde bulunur. Böyle gazellere *gazel-i müzeyyel* denir. Şeyh Galip divanında Mevlâna Celâlettin-i Rumî övgüsünde yazılmış *gazel-i müzeyyel*ler vardır. Nef'î aşağıdaki *müzeyyel gazel*inde, "padişah" sözüyle II. Murad'ı kastetmektedir :

Gamze mahmûr-ı girişme sâki vü müjgân mest
Olsa gördükçe aceb mi âşık-ı hayrân mest

Göz ucuyla nâz eder mestâne hem hançer çeker
Görmedim ol gamze-i câdû gibi fettân mest

Gönlü açılmaz elinde câm-ı gül-fâm olmasa
Bâdesiz bâğ-ı Behişt olsa sanır rindân mest

Başına çalsın dokuz câmını devran bâdesiz
Sabra kādir mi kadeh pür olmasa bir ân mest

Oldu Nef'î fikr-i la'l-i yâr ile mest-i müdâm
Bâde de nûş etse olmaz sôfi-i nâ-dân mest

Hak Taâlâ Pâdişâh'ın ömrün efzûn eylesin
Etmez oldu devletinde yok yere efgān mest *(Nef'î)*

Gazelin en güzel beytine —yeri neresi olursa olsun— *beytü'l-gazel* ya da *şâh-beyt (şeh-beyt)* denir.

Gazellerin beyit sayısı 5 ile 9 arasında değişir. Beyit sayısı çift rakamlı yani 6 ve 8 olan gazeller genellikle azdır, çoğunlukla tek rakamlı, yani 5, 7 ve 9'dur. Beyit sayısı, bu sayıların altına ve üstüne çıkan gazeller de vardır. Fuzulî divanında 5 beyitten az bir tek gazel bile bulunmamasına karşılık, Nedim divanında 4 beyitli 9 gazel, 3 beyitli de 3 gazel vardır. 3 beyitli gazeller ve 4 beyitlilerden *mahlas beyti* bulunmayanlar *nâ-tamâm* (tamamlanmamış) gazeller sayılabilir. Beyit sayısı 9'dan 15'e kadar olan gazellere özellikle Şeyh Galip divanında rastlanır. Bunun dışında beyit sayısı 9 ile 15 arasında değişen gazeller başka şairlerin divanlarında da vardır.

Gazel, konu bakımından lirik bir nazım biçimidir. Divan şiirinin duygu ve öz şiir yönünü en çok gazel belirtir. Üslûp yönünden kusursuz olması gerekir.

Gazelde en çok anlatılan konu kadın ve aşktır. Bunun yanı sıra sevgilinin güzelliği, çekiciliği, ona duyulan özlemin ve sevgilinin yaptığı kötü davranışların ıztırabı da anlatılır. Bunun dışında, içki âlemleri, şarabın zevki, baharın verdiği neşe, talihin iyi ve kötü cilveleri, aşkın mutluluk ve sıkıntısı sık sık işlenen konulardır. Dinle ilgili düşünceler, tasavvuf, ham sofularla alay, hayat, dünya ve âhiret hakkında hikmetler de gazellerde sık sık sözkonusu edilmiştir. İşte bu konuların yoğun olarak işlendiği gazeller üslûp yönünden çeşitli adlar alır:

Aşkın verdiği mutluluğu, sıkıntıyı, sevgiliden yakınmayı, sevgiliye karşı yakarışları, içli ve duygulu olarak anlatan gazellere

âşıkâne (garâmî, lirik) gazel denir. Divan edebiyatında bu alanın tek temsilcisi Fuzulî'dir. Örnekler:

Kıldı zülfün tek perîşan hâlimi hâlin senin
Bir gün ey bî-derd sormazsın nedir hâlin senin

Gitti başından gönül ol serv kaddin sâyesi
Ağla kim idbâra tebdîl oldu ikbâlin senin

Zînet içün cism dîvârında etmezdim yerin
Çekmeseydi aşk levh-i câna timsâlin senin

Tîz çekmezsin cefâ tîğın beni öldürmeğe
Öldürür âhir beni bir gün bu ihmâlin senin

Gark-ı hûn-âb-ı ciğer kılmış gözüm merdümlerin
Arzû-yı hâl-i müşgîn ü ruh-ı alin senin

Dâm-gâh-ı aşktan tut bir kenâr ey mürg-ı dil
Sınmadan seng-i melâmetten per ü bâlin senin

Sâye-veş çoktan Fuzûlî hâk-i kûyun yasdanır
Ol ümîd ile ki bir gün ola pâ-mâlin senin *(Fuzulî)*

*

Benim tek hîç kim zâr u perîşân olmasın yâ Rab
Esîr-i derd-i aşk u dâğ-ı hicrân olmasın yâ Rab

Dem-â-dem cevrlerdir çektiğim bî-rahm bütlerden
Bu kâfirler esîri bir müselmân olmasın yâ Rab

Görüp endîşe-i katlimde ol mâhı budur derdim
Ki bu endîşeden ol meh peşîmân olmasın yâ Rab

Çıkarmak itseler tenden çekip peykânın ol servin
Çıkan olsun dil-i mecrûh peykân olmasın yâ Rab

Cefâ vü cevr ile mu'tâdım anlarsız nolur hâlim
Cefâsına had u cevrine pâyân olmasın yâ Rab

Dimen kim adli yok yâ zulmü çok her hâl ile olsa
Gönül tahtına andan gayrı sultân olmasın yâ Rab

Fuzûlî buldu genc-i âfiyet mey-hâne küncinde
Mübârek mülkdür ol mülk vîrân olmasın yâ Rab *(Fuzulî)*

Genellikle içkiyi, içki zevkini, içki ile ilgili türlü düşünceleri, hayata karşı kayıtsızlığı, yaşamaktan zevk almayı konu olarak işleyen gazellere *rindâne gazel* denir. Divan edebiyatında bu yolda en başarılı olan Bakî'dir. Örnekler:

Sâkî zamân-ı ayş u mey-i hoş-güvârdır
Birkaç piyâle nûş edelim nev-bahârdır

Bûy-i nesîm ü reng-i gül ü revnak-ı bahâr
Âsâr-ı fazl u rahmet-i Perverdigâr'dır

Gāfil geçirme fursatı kim bâğ-ı âlemin
Gül devri gibi devleti nâ-pây-dârdır

Eyyâm-ı zühd ü mevsim-i zerk u riyâ değil
Hengâm-ı ayş u işret ü geşt ü güzârdır

Zâyi' geçirme ömrü bu dem künc-i gamda kim
Menzil kenâr-ı bâğ u leb-i cûybârdır

Dil zevrakını lücce-i gamdan hevâ-yı aşk
Elbette bir kenâra atar rûzgârdır

Bâkî nihâl-i ma'rifetin meyve-i teri
Ârif katında bir gazel-i âb-dârdır *(B a k î)*

*

Ezelden şâh-ı aşkın bende-i fermânıyız cânâ
Muhabbet mülkünün sultân-ı âlî-şânıyız cânâ

Sehâb-ı lutfun âbın teşne-dillerden dirîğ etme
Bu deştin bağrı yanmış lâle-i Nu'mânıyız câna

Zamâne bizde cevher sezdiğiyçün dil-hurâş eyler
Anınçün bağrımız hundur ma'ârif kânıyız cânâ

Mükedder kılmasın gerd-i küdûret çeşme-i cânı
Bilirsin âb-ı rûy-ı mülket-i Osmâniyiz cânâ

Cihânı câm-ı nazmım şi'r-i Bâkî gibi devr eyler
Bu bezmin şimdi biz de Câmi-i devrâniyız cânâ *(B a k î)*

Kadını ve aşkın zevklerini konu alan, zarif ve çapkın bir anlatımla söylenmiş gazellere de *şûhâne gazel* adı verilir. Nedim bu yoldaki gazelleriyle tanınmıştır. Öyle ki bu yolda gazel söylemeğe *Nedîmâne tarz* denilmiştir. Örnekler :

Mest-i nâzım kim büyüttü böyle bî-pervâ seni
Kim yetiştirdi bu gûne servden bâlâ seni

Bûydan hoş renkten pâkîzedir nâzik tenin
Beslemiş koynunda gûyâ kim gül-i ra'nâ seni

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder
Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiyâ
Kankısın alsam gülü yâhud ki câmı yâ seni

Sandım olmuş ceste bir fevvâre-i âb-ı hayât
Böyle gösterdi bana ol kadd-i müstesnâ seni

Ben dedikçe böyle kim kıldı Nedîm'i nâ-tüvân
Gösterir engüşt ile meclisteki mînâ seni *(Nedim)*

*

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şîşeden ruhsâr-ı al olmuş sana

Bûy-i gül taktîr olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana

Sihr ü efsûn ile dolmuştur derûnun ey kalem
Zülfü Hârût'un demek mümkin ki nâl olmuş sana

Şöyle gird olmuş fireng-istan birikmiş bir yere
Sonra gelmiş gûşe-i ebrûda hâl olmuş sana

Ol büt-i tersâ sana mey nûş eder misin demiş
El-amân ey dil ne müşkilter suâl olmuş sana

Sen ne câmın mestisin âyâ kimin hayrânısın
Kendin aldırdın gönül noldun ne hâl olmuş sana

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sîn-i bûseden
La'lin öptürmek bu hâletle muhâl olmuş sana

Yok bu şehr içre senin vasf ettiğin dil-ber Nedîm
Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana *(Nedim)*

Ahlakla ilgili öğütler veren, türlü hayat görüşlerini yansıtan, özdeyiş niteliğindeki sözlerin ağır bastığı gazellere de *hikemî gazel* denir. *Hikemî tarz*daki gazelleriyle Nabî ün kazanmıştır. Koca Ragıp Paşa'nın da bu yolda gazelleri vardır. Örnekler :

Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtın da gamın da rûzgârın görmüşüz

Çok da mağrûr olma kim mey-hâne-i ikbâlde
Biz hezâran mest-i mağrûrun humârın görmüşüz

Top-ı âh-ı inkisâra pây-dâr olmaz yine
Kişver-i câhın nice sengin hisârın görmüşüz

Bir hurûş ile eder bin hâne-i ikbâli pest
Ehl-i derdin seyl-i eşk-i inkisârın görmüşüz

Bir hadeng-i can-güdâz-ı âhtır ser-mâyesi
Biz bu meydânın nice çâpük-süvârın görmüşüz

Bir gün eyler dest-beste pây-gâh-ı cây-gâh
Bî-adet mağrûr-ı sadr-ı i'tibârın görmüşüz

Kâse-i deryûzeye tebdîl olur câm-ı murâd
Biz bu bezmin Nâbiyâ çok bâde-hârın görmüşüz *(N a b î)*

*

Harâbâtı görenler her biri bir hâletin söyler
Safâsın nakl eder rindân zâhid sıkletin söyler

Ser-âğâz eyledikçe bahse bülbül revnak-ı gülden
Bezimde kulkul-i mînâ melek keyfiyyetin söyler

Tecellî neş'esin ehl-i şikem idrâk kâbil mi
Behişt andıkça zâhid ekl ü şürbün lezzetin söyler

Ne zabt-ı hâkim-i şer'î ne hükm-i zâbit-i aklî
Cünûn iklimini seyr eyleyenler râhatın söyler

Miyân-ı güft ü gûda bed-meniş îhâm eder kubhun
Şecâat arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler

Muvâfıktır yine elbet mizâca şîve-i hikmet
Tabîbin olsa da kizbi marîzin sıhhatin söyler

Perîşânî-i hâtır nükte-i ser-beste-veş kaldı
Ne kimse hikmetin anlar ne Râgıb illetin söyler

(Koca Ragıp Paşa)

Divan şiirinde, XVII. yüzyılda *sebk-i Hindî* adı verilen bir akımın başladığı görülür. Bu yola, eski *mazmun*ları yinelememek ve şiire yeni bir söyleyiş getirmek amacıyla girilmiştir. Bu yolda şiir söyleme, Türk edebiyatına İran'dan gelmiştir. Türk şairleri, bu yolun temsilcisi olan İran şairlerinden Urfî, Sâib, Bîdil, Husrev-i Dehlevî ve Şevket-i Buharî'nin etkisinde kalarak şiirlerini yazmışlardır. Bu yolda şiir söyleme önceleri Hint'te geçerli olduğundan buna *sebk-i Hindî* (Hind tarzı, Hind üslûbu) adı verilmiştir. Bu yolun özellikleri de, ince istiare, benzetmeler, özel kinayeler yapmaya, yeni mazmınlar *(bikr-i mazmûn)* bulmaya, müraat-ı nazir sanatını çok kullanmaya, girift hayaller ve nüktelere dayanır. Divan şiirindeki bu yolun en belli başlı temsilcileri Neşatî, Nailî-i Kadim, Vecdî, Cevrî, Fehim-i Kadim, Nedim ve Şeyh Galip'tir. Bu şairlerin divanlarında bu yolda yazılmış gazellere çokça rastlanır. Örnekler :

Şevkız ki dem-i bülbül-i şeydâda nihânız
Hûnuz ki dil-i gonca-i hamrâda nihânız

Bu cism-i nizâr üzre döküp jâle-i eşki
Çün rişte-i can gevher-i ma'nâda nihânız

Olsak nola bî-nâm u nişân şöhre-i âlem
Biz dil gibi bir turfa muammâda nihânız

Mahrem yine her hâlimize bâd-ı sabâdır
Dâim şiken-i zülf-i dil-ârâda nihânız

Hem gül gibi rengîni-i ma'nâ ile zâhir
Hem neş'e gibi hâlet-i sahbâda nihânız

Geh hâme gibi şekve-tırâz-ı gam-ı aşkız
Geh nâle gibi hâme-i şekvâda nihânız

Ettik o kadar ref'-i ta'ayyün ki Neşâtî
Âyîne-i pür-tâbı mücellâda nihânız *(Neşatî)*

*

Reng hurşîd-i şikestin gül-i hod-rûy gibi
Nâz gül-gonce-i hüsnünde nihan bûy gibi

Iztırâb-âver-i envâr-ı ruhumdur nîgehim
Bahr-ı ummân ile âmîziş eden cûy gibi

Cüst ü cûy-ı ham-ı çevgân-ı ser-i zülfün eden
Âfitâb olsa da pâ-mâlin olur gûy gibi

Tâb-ı hüsnünden olur ham-be-ham u pîç-â-pîç
Târ-ı cân âteş-i sûzâna düşen mûy gibi

Şerm-sâr-ı ruh-ı pür-tâbınım âh ettikçe
Ma'zeret-hâhım olan bahr-ı siyeh-rûy gibi

Nigehin sâki-i sâgar-be-kef-i hûn-ı ciğer
Nâilî teşnesi mahmûr-ı kadeh-cûy gibi *(Nailî-i Kadim)*

*

La'lin tebessüm ile pür-âb u tâb göster
Yâkt-ı sürh içinde dürr-i hoş-âb göster

Aks-i ruhunla eyle âyîneyi münevver
Âğûş-ı mehde rahşan bir âfitâb göster

Etme lebin küşâde ehl-i niyâza ammâ
Her bir suâle gamzen hâzır-cevâb göster

Mey iç ki rûy-i alın olsun yine hoy-efşân
Âb içre âteşi gör âteşte âb göster

Âb-ı hayâtı vaslın hâb içre câna arz et
Dil-teşne-i ümîde bârî serâb göster

Ser-mest ü dil-şikeste düş pây-i çeşm-i meste
Mîmâr-ı lutfa kendin hâne-harâb göster

Küstâh-çeşme etme rûy-i dili nümâyân
Âyîne-i ruhunda reng-i hicâb göster

Sundukça câm-ı zevkı ol mest-i nâza sâkî
Sad çeşm-i mübtelâyı anda habâb göster

Var mı cevâb söyler bu nev-zemîne Vecdî
Şi'rinde ehl-i nazma tâze hitâb göster *(Vecdî)*

*

Garîk-ı lücce-i aşkım fenâ nedir bilmem
Ümîd-i sâhil için âşinâ nedir bilmem

Ne câme giysem olur âteş-i dilim sûzan
Cihanda şûleden özge kabâ nedir bilmem

Hemîşe saykal-ı âyînem oldu jeng-i belâ
Henûz pertev-i nûr-ı safâ nedir bilmem

Ne bîm-i mihnet-i dûzâh ne ârzû-yi behişt
Şarâb-ı şûle-i havf u recâ nedir bilmem

Belâ-yı hükm-i kazâya tereddüd etsem olur
Velî o gamzeye çûn u çirâ nedir bilmem

Heman vücûdumu mahv eylesem yeterdi Fehîm
Ümîd-i hesti-i mülk-i bekā nedir bilmem
(Fehim-i Kadim)

*

Gözümde âb değil cûy-bâr-ı hasrettir
Tenimde şerha değil reh-güzâr-ı hasrettir

Sümûm-ı âhım ile âb-ı telh-i eşkimden
Zemîn-i sîne-i dil şûre-zâr-ı hasrettir

Ne turfa âlem olur âlem-i muhabbet kim
Hemîşe ziynet-i bâğ-ı bahâr-ı hasrettir

Dikilse hâk-i behişte nihâl-i ümmîdim
Yine resîde olan berg ü bâr-ı hasrettir

Aceb mi dâmen-i dil çâk çâk ise Cevrî
Biten bu bâğda hem-vâre hâr-ı hasrettir *(Cevrî)*

*

Sabâ ki dest ura ol zülfe müşg-i nâb kokar
Açarsa ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar

Ne berg-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şarâb kokar

Aceb ne bezmde şeb-zinde-dâr-ı sohbet idin
Henûz nergis-i mestinde bûy-i hâb kokar

Nikāb ile göremezken biz anı vâ-hayfâ
Rakîb o gerden-i sîmîni bî-nikāb kokar

O ten ki hâk ola aşkın güdâz u sûzundan
Biten giyâhı dem-i haşre dek kebâb kokar

Seni meğer ki gül-efsûn-ı nâz derletmiş
Ki şîb-i gabgabın ey gonce-leb gül-âb kokar

Nedîm sen yine ma'nî-şikâflıkta mısın
Ki nevk-i tîğ-ı kalem hûn-ı intihâb kokar *(Nedim)*

*

Açıldı bâğçe-i reng ü bûda bâr-ı bahâr
Pür etti gül-şeni hep tuhfe-i diyâr-ı bahâr

Nihâlin ağzı köpürdü şükûfe zannetme
Cihânı eyledi dîvâne cûy-bâr-ı bahâr

Sadef değildir eder çâk zehre-i bahrı
Figān-ı aşk ile ebr-i güher-nisâr-ı bahâr

Esürdü cûş-i mahabbetle ehl-i sevdâ hep
Dimâğâ bûy-i cünûn verdi rûzgâr-ı bahâr

Zemîni tâzeledi feyz-i hâme-i Gālib
Eğerçi köhnedir eş'âr-ı âb-dâr-ı bahâr *(Şeyh Galip)*

Divan edebiyatında, sade bir Türkçeyle yazılan gazellere *Türkî-i basit gazel* denir. Aydınlı Visâlî'nin, Tatavlalı Mahremî'nin Edirneli Nazmî'nin bu yolda yazılmış gazelleri vardır. Şeyh Galip de bu yolu denemiştir:

Türkî-i Basit Gazel

Döktü omuzdan poşu saçağını
Açtı gönüller deli bayrağını

Ay yenisi gökte ne ülker satar
Değmeyicek kestiği tırnağını

Gözceğizim boyamak ister benim
Al boyanıp kan ile dudağını

Saldı gönül illerine âfeti
Kurdu göz ırmağına otağını

Nice tabur dağıtır ol yosmanın
Saç dağıtıp eğmesi kalpağını

İçip içip kendi elinden anın
Duramayıp öpmüşüm ayağını

Çok sürünüp gözlemişim özleyip
Ayağının izini toprağını

Vermedi bir kimseye Gālib geçit
Kanda çevirdiyse söz ırmağını

Hazret-i Monlâ'yı bilenler bilir
Bilmeyenin kim çeke kulağını *(Şeyh Galip)*

Gazelin önemli bir özelliği de beyitler arasında doğrudan doğruya anlam bağı bulunmamasıdır. Öyle ki, matla' ve makta' beyitlerinin dışında, öteki beyitler arasında yer değişikliği yapılsa, gazelin genel anlamında hiç bir değişme olmaz. Bununla birlikte, beyitler arasında anlam açısından bir uyum bulunması ve gazelin bütününe aynı kavram, düşünce ve benzetmelerin egemen olması gerekir. Bunu da sağlayan uyak ve rediftir. Bakî'nin aşağıdaki gazelinin redifi "saf saf"tır. Beyitler arasında da sıkı bir anlam bağı yoktur. Ancak, her beyitte sıra sıra dizilen şeyler, ya da o durumda bulunanlar anlatıldığı için bir kavram ve benzetme birliği vardır:

Müje haylin dizer ol gamze-i fettan saf saf
Gûyyâ cenge girer nîze-güzâran saf saf

Seni seyr etmek için reh-güzer-i gül-şende
İki cânibde durur serv-i hırâman saf saf

Leşker-i eşk-i firâvân ile ceng etmek için
Gönderir mevclerin lücce-i umman saf saf

Gökte efgān ederek sanma geçer hayl-i küleng
Çekilir kûyine mürgān-ı dil ü can saf saf

Câmi' içre göre tâ kimlere hem-zânûsun
Şekl-i sakkāda gezer dîde-i giryan saf saf

Vasf-ı kaddinle hırâm etse 'alem gibi kalem
Leşker-i satrı çeker defter ü dîvan saf saf

Kûyin etrâfına uşşâk dizilmiş gûyâ
Harem-i Ka'be'de her cânibe erkân saf saf

Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yârân saf saf *(Bakî)*

Gazelde, redifin yarattığı kavram birliği dışında, beyitler arasında anlam birliği bulunan gazellere *yek-âhenk* denir. Aşağıdaki gazelin bütün beyitleri sonbaharla ilgilidir ve *yek-âhenk* bir gazeldir:

Nâm u nişâne kalmadı fasl-ı bahârdan
Düştü çemende berg-i diraht i'tibârdan

Eşcâr-ı bâğ hırka-i tecrîde girdiler
Bâd-ı hazan çemende el aldı çenârdan

Her yanadan ayağına altın akıp gelir
Eşcâr-ı bâğ himmet umar cûy-bârdan

Sahn-ı çemende durma salınsın sabâ ile
Âzâdedir nihâl bu gün berg ü bârdan

Bâkî çemende hayli perîşân imiş varak
Benzer ki bir şikâyeti var rûzgârdan *(Bakî)*

Aşağıdaki gazelin bütün beyitlerinde, savaş ve sevgili arasındaki türlü ilgiler anlatıldığından konu değişmemektedir ve *yek-âhenk* bir gazeldir :

Râyete meyl ederiz kāmet-i dil-cû yerine
Tuğa dil bağlamışız kâkül-i hoş-bû yerine

Heves-i tîr ü keman çıkmadı dilden aslâ
Nâvek-i gamze-i dil-dûz ile ebrû yerine

Süreriz tîğımızın zevk u safâsın her dem
Sîm-tenlerle olan lezzet-i pehlû yerine

Gerden-i tevsen-i zîbâda kutâs-ı dil-bend
Bağladı gönlümüzü zülf ile gîsû yerine

Süreriz esb-i hüner-mend ü sabâ-reftârı
Bir perî-şekl sanem bir gözü âhû yerine

Gönlümüz şâhid-i zîbâ-yı cihâda verdik
Dil-ber-i mâh-ruh u yâr-ı perî-rû yerine

Seferin cevri çok ümmîd-i vefâ ile velî
Olduk âşüftesi bir şûh-ı cefâ-cû yerine

Olmuşuz cân ile bi'llâh Gazâyî teşne
İçeriz düşmen-i dînin kanını su yerine *(Gazi Giray)*

Gazelde, anlam birliğinden başka, beyitlerin aynı güçte, aynı değer ve güzellikte olması da sözkonusudur. Böyle gazellere *yek-âvâz* denir. Ancak, bu türlü gazelleri güçlü şairler söyleyebilmişlerdir. Fuzulî'nin aşağıdaki gazelinin her beyti güzeldir ve *yek-âvâz* bir gazeldir :

Âh eylediğim serv-i hırâmânın içindir
Kan ağladığım gonce-i handânın içindir

Ser-geşteliğim kâkül-i müşgînin ucundan
Âşüfteliğim zülf-i perîşânın içindir

Bîmâr tenim nergis-i mestin eleminden
Hûnin ciğerim la'l-i dür-efşânın içindir

Yaktım tenimi vasl günü şem' tek ammâ
Bil kim bu tedârük şeb-i hicrânın içindir

Kurtarmağa yağmâ-yı gamından dil ü cânı
Sa'yim nazar-ı nergis-i fettânın içindir

Can ver gönül ol gamzeye kim bunca zamanlar
Cân ile seni beslediğim anın içindir

Vâ'iz bize dü ndûzahı vasf etti Fuzûlî
Ol vasf senin külbe-i ahzânın içindir *(Fuzulî)*

Gazel, aruz ölçüsünün türlü kalıplarıyla yazılır. Genellikle en çok kullanılan kalıplar şunlardır :

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlü mefâ'îlün

mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün

müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

mütefâ'ilün fa'ûlün mütefâ'ilün fa'ûlün

mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

mef'ûlü mefâ'ilün fa'ûlün

Bu kalıplar dışında, yalnız rübâide kullanılan kalıplarla da gazeller yazılmıştır. Aşağıdaki gazel rübâi kalıplarından mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün fâ' kalıbıyla yazılmıştır.

Bir dildeki aşkın odu ola peydâ
Hâşa ki sivâ yanmaya hâşâk-âsâ

Her katresi gûyâ ki bir âteş-pâre
Aşk âteşini gözyaşı etmez itfâ

Dilde ola mı tâb-ı celâle tâkat
Envâr-ı cemâle doyamazken cânâ

Olmasa eğer mâye-i aşkın humda
Dünyâya salar mıydı bu şûru sahbâ

Bir câm araya dem gele şâyed sâkî
Dök hûn-ı dili şîşeyi pâk et Yahyâ *(Ş. Yahya)*

Aşağıdaki gazelde de iki ayrı kalıp kullanılmıştır. Uyaklı dizelerin ölçüsü rübâi kalıplarından mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûl'dür. Uyaksız dizelerin ise mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün'dür.

La'l-i lebine rûh desem lâf değil
Şâir sözü bî-rûh ola insâf değil

Hâk-i derini farkıma tâc eylediğim bu
Fark eylemeyen cevheri sarrâf değil

Bağlandı gamınla girih-i rişte-i candır
Ol mûy-i miyân üzre duran nâf değil

Ol mâh görünmez deyü âşık niçin ağlar
Aşk ile meğer âyinesi sâf değil

Cânâ seni cân ile severse nola Nev'î
Hakkâ ki seni sevmemek insâf değil *(Nev'î)*

Dize ortalarında *iç uyaklı* olan gazeller de vardır. Böyle gazellere *musammat gazel* denir. *Musammat gazeller* genellikle aruzun iki eşit parçaya bölünebilen kalıplarıyla yazılır. Baştan ya da ikinci beyitten başlayarak bu eşit parçalardan ilk üçü kendi aralarında uyaklanarak her beyit küçük bir dörtlük biçimini alır. Yani, uyak düzeni a a — x a — x a — x a — x a olan bir gazelin uyakları :

x a x a — b b b a — c c c a — d d d a — e e e a

ya da :

b a b a — c c c a — d d d a — e e e a — f f f a

biçiminde gibi görünür. Örnek:

Tutalım ki ey semen-rû gül-i nev-edâ imişsin
Hele anlaşıldı kim bu katı bî-vefâ imişsin

Nedir ey dil âh u zârın neye müntec oldu kârın
Acabâ bilir mi yârin kime mübtelâ imişsin

Dili bend edip o perçem eder âşıkâne derhem
Behey âfitâb bilmem ne kara belâ imişsin

Varıp âşiyân-ı yâra diyelim ol gül-izâra
Bu çemende sen hezâra meğer âşinâ imişsin

Dili eyleyip nişâne eğer ursa zahm-ı câna
Sakın ol kaşı kemâna deme keç-atâ imişsin

Revişinden aldanırdım bilemez de hoşlanırdım
Kerem ü vefâ sanırdım sitem ü cefâ imişsin

Demiş idi Gālib-i zâr sakın olma bend-i dil-dâr
Yine oldu dil giriftâr sen o dil-rübâ imişsin *(Şeyh Galip)*

Şairler aşk konulu mesnevilerde yeri geldikçe türlü nazım biçimleriyle şiirler de söylemişlerdir. Bu biçimler içinde en çok kullanılan gazeldir. Bu gazeller genellikle mesnevi kahramanlarının ağzından yazılır. Fakat şair, bu gazellerde normal bir gazel gibi mahlasını kullanır. Bu gazeller mesnevinin ölçüsünde olduğu gibi başka ölçüde de olabilir. Fuzulî'nin *Leylâ vü Mecnun*'u mef'ûlü mefâ'ilün fa'ûlün ölçüsündedir. Aşağıdaki gazel bundan ayrı olarak mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün kalıbıyla yazılmıştır ve "Mecnun'un atası dilindendür".

Can verme gam-ı aşka ki aşk âfet-i candır
Aşk âfet-i cân olduğu meşhûr-ı cihandır

Sûd isteme sevdâ-yı gam-ı aşkda hergîz
Kim hâsıl-ı sevdâ-yı gam-ı aşk ziyandır

Her ebru-yı ham katline bir hançer-i hun-rîz
Her zülf-i siyeh kasdına bir ef'i yılandır

Yahşi görünür sûreti meh-veşlerin ammâ
Yahşi nazar ettikte ser-encâmı yamandır

Aşk içre azâb olduğun andan bilürem kim
Her kimse ki âşıktır işi âh u figandır

Yâd etme kara gözlülerin merdüm-i çeşmin
Merdüm deyip aldanma ki içtikleri kandır

Ger derse Fuzûlî ki güzellerde vefâ var
Aldanma ki şâir sözü elbette yalandır *(Fuzulî)*

Divanların ağırlık noktasını gazeller oluşturur. Divan şairleri, tam bir divan düzenleyebilmek için, uyak ya da rediflerin son harfi, Arap alfabesindeki harflere uyan gazeller yazarlardı. Öteki nazım biçimleri divanlara gelişigüzel konulduğu halde, gazeller uyaklarının ve rediflerinin son harfine göre alfabe sırasıyla dizilir. Bu dizilişte alfabe sırası Arap alfabesine göredir.

2. KASİDE

Kaside sözcüğünün anlamı "kastetmek, yönelmek" olan Arapça "kasada" sözcüğüyle ilgilidir ve "belli bir amaçla yazılmış manzume" demektir. Türk edebiyatında din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla belirli kurallar içinde yazılan uzun şiirlere denir.

Kaside, Arap edebiyatında ilk dönemlerden beri bulunan bir nazım biçimidir. Bu *kaside*lerin *nesîb* bölümünde şairler, sevgilisinin çadırının bulunduğu yere yaptığı ziyareti, onu orada bulamayınca duyduğu üzüntüyü anlatır. Bunu, övmek istediği kişinin yanına gitmek için yaptığı gezinin anlatılması izler. Daha sonra da *medhiye* ya da *hicviye* bölümüne geçer ve kaside dua ya da bir öğüt ve ahlaki düşünceyle sona erer.

Bir söylentiye göre, ilk kasideyi, Arap şairlerinden Mühelhil (Göçten 5 yüzyıl önce) söylemiştir. Bu dönemde şairler, her yıl Kâbe'de toplanırlar ve kasidelerini okurlarmış. İçlerinden en güzeli Kâbe duvarına asılırmış. Bunlara *muallaka* denir. En ünlü 7 kasideye *Muallakāt-ı Seb'a* ya da *Seb'a-i Muallaka (Yedi Askı)* denir. Bu 7 kasidenin içinde en güzeli İmrü'l-Kays'ındır.

Kaside, Arap edebiyatından, önce İran edebiyatına, bu yoldan da XIII. yüzyıldan sonra Türk edebiyatına geçmiştir.

Kaside, beyitlerle yazılan bir nazım biçimidir. Uyak düzeni, gazelin uyak düzeninin aynıdır. Yalnız ondan çok uzundur. Kasidenin ilk beytine *matla'* denir. Şair kaside içinde her hangi bir yerde matla'ı yenileyebilir. Buna *tecdîd-i matla'* adı verilir. Bu matla'lar birden çok olduğunda bunlar, sırasıyla *matla'-ı evvel* (birinci

matla), *matla'-ı sânî* (ikinci matla), *matla'-ı sâlis* (üçüncü matla) adını alırlar. Böyle olan kasidelere *zâtü'l-metâli'* ya da *zü'l-metâli'* denir. Şair, kaside içinde *tecdîd-i matla'* yapmadan önce bunu bir beyitle bildirir. Örneğin, Nedim:

Habbezâ ey tâc u tahtın mâye-i zîb ü feri
Âlemin ârâyişi mülkün tırâz u zîveri

matla'lı kasidesinde 15 beyit söyledikten sonra:

Rast geldi peyk-i endîşem bu garrâ matla'a
Çarh-ı çârümden öte arş-ı muallâdan beri

beytiyle *tecdîd-i matla'* yaptığını belirterek *matla'-ı sânî*yi söyler:

Dest-i kahrından ruh-ı çarh-ı kühen nîlûferî
Bâğ-ı lutfundan behişt-i heşt bir verd-i tarî

*Kaside*nin son beytinin adı *makta'dır.* Şairin mahlasının bulunduğu beyte kasidede *tâc-beyt* adı verilir ve kasidenin sonlarına doğru bulunur. Kasidenin en güzel beytine de *beytü'l-kasîd* ya da *beyt-i kasîd* denir.

Kaside, en az 31, en çok 99 beyit olur. Beyit sayısı 31'den az olan kasideler de vardır.

Divan edebiyatında kasideleriyle tanınmış şair Nef'î'dir. Özellikle kasidelerinin *nesîb* bölümünde çok geniş bir hayal dünyası yaratmıştır. Övgüleri de çok abartmalıdır ve övdüğü kişiyi göklere çıkarır. Nef'înin kasidelerinde dikkati çeken bir özellik de *fahriye*leridir. İstediği kişiyi abartarak öven şair, bu övgünün bir o kadarını da kendisi için yapar.

Nedim de kasidelerinin özellikle *nesîb* ve *girîz-gâh* bölümlerinde başarı göstermiştir. Betimlemeleri somut ve gerçeğe yakındır. Kaside içinde gazel söylemediği zamanlarda bile, duygu ve düşüncelerini, ince hayallerle süsleyerek gazel söyler gibi çok zarif olarak anlatmayı başarmıştır.

Kaside 6 bölümden oluşur. Bunlar sırasıyla ve özellikleriyle şöyledir:

1. Nesîb ya da **Teşbîb**

Kasidenin girişi ve şiir yönünün en ağır basan bölümüdür. Genellikle 15-20 beyit kadar olur. Kasidede asıl amaç, bir büyüğü öv-

mektir. Fakat, şair doğrudan doğruya övgüye başlamaz. *Nesîb* bölümünde bir betimlemeyle (tasvir) başlamak ister *Nesîb*in konusu çok çeşitli olur. Genellikle, bahar, kış, gece, savaş alanı, at, bir güzelin anlatılması, betimlenmesi gibi konulardır. Fakat, bu betimlemeler, gerçekten uzak, soyut bir doğa betimlemeleridir.

Kasideler, genellikle *nesîb*in konusuna göre adlandırılır. Kimi zaman da redifi, eğer redif yoksa uyağına göre ad verilir. Nesîb bölümünde anlatılan konulara göre kaside çeşitleri şöyledir:

a. Bahariye ya da **Rebîiye**

Nesîb bölümünde baharın anlatıldığı kasidelere denir. Baharın güzelliği, çiçekler türlü benzetmelerle çok soyut bir biçimde anlatılır. Aşağıdaki parça, Bakî'nin Ali Paşa için yazdığı *bahariye*nin *nesîb* bölümüdür:

Rûh-bahş oldu Mesîha-sıfat enfâs-ı bahâr
Açtılar dîdelerin hâb-ı ademden ezhâr

Tâze can buldu cihân erdi nebâtâta hayât
Ellerinde harekât eyleseler serv ü çenâr

Döşedi yine çemen na't-ı zümürrüd-fâmın
Sîm-i hâm olmuş iken ferş-i harîm-i gül-zâr

Yine ferrâş-ı sabâ sahn-ı rıbât-ı çemene
Geldi bir kāfile kondurdu yükü cümle bahâr

Leşker-i ebr çemen mülküne akın saldı
Durma yağmâda yine niteki bâğî Tatar

Farkına bir niçe per takınır altın telli
Hayl-i ezhâra meğer zenbak oluptur ser-dâr

Dikti leşker-geh-i ezhâra sanavber tuğun
Haymeler kurdu yine sahn-ı çemende eşcâr

Döşedi mihr-i felek yolları dîbâlar ile
Etti teşrîf çemen mülküne sultân-ı bahâr

Subh-dem velvele-i nevbet-i şâhî mi değil
Savt-ı mürgān-ı hoş-elhân u sadâ-yı kûh-sâr

Çemen etfâlinin uykuların uçurdu yine
Subh-dem gulgule-i fâhte gül-bang-i hezâr

Dâye-i ebr yine goncaların şeb-nemden
Başına akçe dizer niteki etfâl-i sıgār

Mevsim-i rezm değildir dem-i bezm erdi deyü
Sûsenin hançerini tuttu ser-â-pâ jengâr

Semenin sîne-i sîmînin açıp bâd-ı seher
Çözdü gül-şende gülün tüğmelerin nâhun-ı hâr

Pîrehen berg-i semen gûy-i girîban şeb-nem
Gül-sitân oldu bu gün bir sanem-i lâle-izâr

Zîb ü fer vermek için rûy-i arûs-ı çemene
Yâsemen şâne sabâ mâşıta âb âyine-dâr

Dür ü yâkūt ile bir nahl-i murassa' sandım
Ergavân üzre dökülmüş katarât-ı emtâr

Şîşe-i çerhde gör bunca murassa' nahli
Nice ârâste kılmış anı sun'-ı Cebbâr

Berg-i ezhârı havâ şöyle çıkardı feleğe
Pür kevâkib görünür günbed-i çerh-i devvâr

Dem-i Îsâ dirilir bûy-ı buhûr-ı Meryem
Açtı zenbak Yed-i Beyzâ'yı kef-i Mûsî-vâr

Zenbakın goncasıdır bâğa gümüş bâzû-bend
Za'ferân ile yazılmış ana hatt-ı tûmâr

Câm-ı zerrîni dolu bâde-i gül-reng almış
Gül-i ra'na seherî kılmak için def'-i humâr

Dehen-i gonce-i ter dürlü letâif söyler
Gülüp açılsa aceb mi gül-i rengin ruhsâr

Güher-i fursatı aldırma sakın devr-i felek
Sîm ü zerle gözünü boyamasın nergis-vâr

Câm-ı mey katreleri sübha-i mercân olsun
Geliniz zerk u riyâdan edelim istiğfâr

Lâle sahrâyı bugün kân-ı Bedahşân etti
Jâle gül-zâra nisâr eyledi dürr-i şeh-vâr

Dâmenin dürr ü cevâhirle pür etti gül-i ter
Ki ede hâk-i der-i Hazret-i Paşâ'ya nisâr

b. Şitâiye

Nesîb bölümünde kışın anlatıldığı kasidelere denir. Özellikle yalnız "kar"dan söz edilirse *berfiye* adını alır. Aşağıdaki parça, Nedim'in III. Sultan Ahmet için yazdığı *şitâiye*nin *nesîb* bölümüdür:

O rütbe etti bu keskin soğuk zemîne eser
Miyân-ı cûyda gömgök kesildi nîlûfer

Başında kar saçağı sarık arkada sâde
Nice gezer bu soğuklarda bilmezem ar'ar

Şitânın ettiği bî-dâdı mülk-i gül-şende
Efendi binde birin söylesem dolar defter

Ayağı donmadı mı havzın evvelâ baştan
Ya düşmedi mi çenârın eli çemende meğer

Hazan yeli eser etmiş misâl-i rîh-i merâk
Bu hastalık beden-i servi korkaram sarsar

Kanı çemendeki germiyyet-i tarab şimdi
Aceb ne hâlde bülbül dedikleri kaşmer

Komaz getirmeğe bûy-i bahârı bâd-ı sabâ
Kenâr-ı bâmda yahlar durup yalın hançer

Donar soğuktan efendi semender âteşte
Bir iki gün dahi böyle eserse bu sarsar

Bürûdet öyle ki buzlanmasın deyü lâyık
Konulsa penbeye yâkût-pâre-veş ahker

Açılmaz oldu çemenlerde çeşm-i şehlâsı
Değürdü nergise de çeşm-i rûzgâr nazar

Görüp bu hâli gül-istanda dondu cedvel-i âb
Bahâra dek duramaz korkarım kenâr çizer

Kılıç gibi esiyor sarsar-ı zemistânî
Nihâl giyse nola yahdan âhenîn miğfer

Kesâdı yok hele kış günleri akār-ı gamın
Harâb hâneler akmazsa da hele damlar

Düşüp bu gice tevârîhe fikr-i gülle hezâr
Ayâz kıssasın etti sabâha dek ez-ber

Şikeste-beste hele ben de bir gazel yaptım
Düşüp hayâlime ol şûh ile geçen demler

Şu sırma saçlara birden sarıldı sevdâlar
Emîn-i sîm-keşâna bu yıl göründü zarar

Pesend muhtesib-i asra şeyhi etti bugün
Usûl ile fıçının tâ dibinde der-çenber

Süzüldüğünce çakır keyf çeşm-i şeh-bâzın
Hamâme-beççe gibi dil sakır sakır ditrer

Efendim âh havâlar bu gün soğuk diyerek
Sokuldu koynuna ol mâh-pârenin micmer

O tıfl-ı duhter-i rezle biraz alıştırdık
Atar kapağı aman duymasın peder mâder

Murabba' hamrı müselles deyip satar zâlim
Şarâbın üstüne hürmet biraz da hîle katar

Yiğit mi oldun a cânım nedir bu kırmızı şâl
Başında dün dahi bağlıydı kırmızı çenber

Nedir bu sürhi-i rû bezme varmadın çünkim
Ya Ka'be'den mi gelirsin bu şekl ile kâfer

Görem ne vakt ki gerdişte çeşm-i gül-gûnun
Düşer hayâlime mecliste devr eden sâgar

O ebruvânını seyr eylesem gelir yâda
Miyân-ı pâdişeh-i dîne bend olan hançer

c. Temmûziye

Nesîb bölümünde yazdan ve sıcaktan söz edilen kasidelere denir. Aşağıdaki parça Nef'î'nin Nasûh Paşa için yazdığı *temmûziye*nin *nesîb* bölümüdür:

Yine erişti temûz oldu cihan pür-tef ü tâb
Girdi bir hilkate hep âteş ü bâd âb u türâb

Erdi bir gāyete te'sîr-i havâ kim bir mûr
Bir dem-i germ ile eyler yedi deryâyı serâb

Hâk bir mertebe germ oldu ki devrân edemez
Nice tûfan ile bir zerre gubârın sir-âb

Dökülen hâke bu fasl içre değildir bârân
Huy-feşân olmadadır tâb-ı temûz ile sehâb

Böyle germâda ki deryâları huşk etti havâ
Kûhtan zâhir ü câri olanı sanmanız âb

Tâb-ı mihr oldu güdâzende-i tîğ-ı küh-sâr
Cûy-veş akmadadır her yana pûlâd-ı müzâb

Böyle kalırsa güdâzendegi-i mihr eyler
Ma'den-i sîm olan yerleri bahr-i sîm-âb

Nazm için vasfını bu fasl-ı cahîm-efrûzun
Etse bir şâir eğer tab'ına tevcîh-i hitâb

Düşmedin dâm-ı hayâle dahi bir demde eder
Tâb-ı endîşesi mürgān-ı ma'ânîyi kebâb

Döndü hâkister-i pür-ahkere rîk-i ummân
Ahkeri gevher ü tennûr-ı pür-âteş gird-âb

Aks-i hâl-i ruh-ı hûbâna döner âyinede
Düşse deryâda eğer mihre mukâbil dür-i nâb

Oldu pür-tâb o kadar şiddet-i germâdan kim
Andırır hâlet-i ser-germi-i uşşâkı habâb

Erdi ol dem ki sipend-i ser-i âteş gibi hep
Sâbitât-ı feleği ede yerinden pür-tâb

Bir ola sâbit ü seyyâr u müneccimler ile
Hükm için dahi ne takvîm ala ne usturlâb

Nem çeken oldu felek kubbe-i germ-âbe gibi
Zanneder nâzil olan katreyi kim görse şehâb

Ne durur zer-ger-i dehr ana ta'accüb ederim
Bu kadar olmuş iken pûte-i gerdun pür-tâb

Eritip kurs-ı zer-i mihri de meh gibi niçin
Etmez ol râyiz-i tünd-eblak-ı devrâna rikâb

ç. Ramazaniye

Ramazaniye, ramazan dolayısıyla yazılan ve *nesîb*inde ramazanı türlü yönleriyle anlatan kasidelerdir. Divan şairleri içinde en çok *ramazaniye* yazan Endurunlu Fazıl'dır. *Ramazaniye*ler içinde en ünlüsü ve güzeli Sabit'in, Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa'ya yazdığı *ramazaniye*dir. Aşağıdaki parça bu kasidenin *nesîb* bölümüdür :

Yevm-i şek niyyetine şîre sıkarken yârân
Sıkboğaz etti basıp şahne-i şehr-i ramazân

Çilleye vesvesesiz girdi kapandı zâhid
Habs olur tâ ramazan âhir olunca şeytân

Dehen ü destini mey-hâre yudu sahbânın
Kûze-i bâdeyi ibrîk-ı vuzû' etdi hemân

Döndü bahtı gibi levni yine ayyâşların
Şimdi tevhîde giren şeyhlerindir devrân

Yıldızı düştü siyeh-kâre-i mînâ-nûşun
Sanma kandîl uçurur kayyum-ı seyyâre-feşân

Alınır mı ramazan sôfilerinden Mushaf
Rahlenin nevbetini beklemeyince insân

Etti mâhiyye berât-ı hasenâtı tezhîb
Sığanıp girdi zer-efşanlığa kandîlciyân

Kubbe kandîlleri dâire-i hall-kârî
Zû-i kâşâne-i tâ'âta zer-endûde tavân

Oldu her câmi'-i zîbende birer hırmen-i nûr
Silme mikyâli kanâdil zücâc-ı rahşân

Kalb-i mü'min gibi mescid müteselli ma'mûr
Dil-i fâsık gibi mey-hâne harâb u vîrân

Donanıp al akîdeyle şeker tablaları
Etti her kûşe-i İstanbul'u sûk-i Mercân

Can verir râhat-ı hulkūme esîr-i helvâ
Gelse efsürdegi-i savm ile hulkūmuna cân

Biri rindin mütevezzâda komuş helvâsın
Şâh-ı misvâke bedel eyledi idhâl-i dehân

Elde işkenbe fener arkada zenbîl-i sahûr
Gece faslında şikem-hârelerindir seyrân

Vakt-i imsâkteki micmere-i anberden
Hoştur âlûfteye iftârdaki bir lûle duhân

Kadeh-i rıtl-ı giran mertebesi keyf verir
Kahve-âşâma ağır kahve ile bir fincân

Her makām üstüne iftârda tercîh olunur
Nağme-i nerm ile âheng-i dügâh-i dendân

Bu da bu şehr-i azîmin berekâtındandır
Fukarâsında da ârâste hân-ı elvân

Matbah-ı rûzeyi miftâh-ı akîdeyle açar
Feth-i rûzîye bakan ağzı mühürlü rindân

Bu kadar şevket-i İslâm'ı görüp şem'-i künişt
Etmede mescide îman getirip ref'-i bütân

Her menâr oldu birer şâtır-ı zerrîn kemer
Sadr-ı a'zamla olan tâ ki terâvîhe revân

Kubbe-i kıble-nişînân-ı Mehemmed Paşa
Leyletü'l-kadr-i kerem iyd-i sabâh-ı ramazân

d. İydiye

Bayramlarda sunulan kasidelere denir. Şair bayram dolayısıyla, kasidesine bir başlangıç yapar ve sunduğu kişinin bayramını kutlar. Aşağıdaki kaside, Nedim'in Damat İbrahim Paşa'ya sunduğu *iydiye*dir:

İydin mübârek olsun eyâ âsaf-ı cihân
Gelsin edeble pâyına bûs etsin âsümân

Tutsun cihânı debdebe-i tabl-ı haşmetin
Olsun felekte devlet-i câhın cihân cihân

Tebrîk eylemek sana iydi mücâzdır
Sen iyde ol mübârek eyâ Ca'fer-i zamân

Teshîr edip cihânı kul ettin kapında hep
İkbâl ü ızz ü devlet ü câhı yegân yegân

Aldın o rütbe lutf u keremle cihanda nâm
Medhinde gayri söz bulamaz oldu şâirân

Lutf u mürüvvet eyle biraz dahi bizlere
Mazmûn bağışla bâri efendim amân amân

Feyzinle oldu bezm-i cihan sicn iken behişt
Lutfunla oldu çarh-ı felek pîr iken civân

Bir çetr kurdu himmet-i cûdun cihanda kim
Kâm aldı sâyesinde cihân-ı cihâniyân

Bir dahme açtı dest-i zuhûrun felekte kim
Nâmın işitmemişti ne Sâm u ne Kahramân

Devletle sen o sadra ki teşrîf eyledin
Bir yana durdu fitne cihandan hemân o ân

Âhir bilirdi kendüyi ma'zûl çarh-ı dûn
Devletle ibtidâda vezîr olduğun zamân

Vasfın müzeyyel eyledi bu nev kumâş ile
Nessâc-ı kilk-i nâdire-perdâz u nükte-dân

İydiyye câmelerle çıkıp seyre dil-berân
Uşşâkın ettiler yeniden hâlini yaman

Bir bûse verdi bana ağız miskidir deyü
Bir tatlı dilli câna yakın tıfl-ı dil-sitân

Kasr-ı Cinân'a azm edelim sevdiğim dedim
Ol hûr-veş dedi ne dursun amân hemân

Görmüş mü kimse Cedvel-i Sîm'in nazîrini
Dil-berler atsa seyrine anın aceb mi cân

Havzın safâsını edemem hîç sana beyân
Düştük bugün o şûh ile zevrakta yan-be-yan

Bestir ki geçti cânımıza rûzenin gamı
Cisr-i Sürûr'dan geçelim bâri bir zamân

Ey sadr-ı muhterem ede Hak iyd her günün
Vasfında ola böyle Nedîmâ şeker-feşân

e. Nevrûziye

Nevrûziye, nevruz dolayısıyla, yazılan kasidelerdir. Nevruz, güneşin Koç burcuna girdiği gündür ve Rumî martın dokuzuna rastlar. Bahar başlangıcı ve Celâlî takvimine göre de yılbaşıdır.

İranlıların kutladıkları bu gün, sonradan Türklere de geçmiştir. Ramî Paşa'nın oğlu Refet Bey'in, Damat İbrahim Paşa'ya sunduğu "nev-rûz" redifli uzun kasidenin birkaç beyti şöyledir:

Hayât-ı taze verip dehre makdem-i nev-rûz
Hoşâ erişti meşâm-ı deme dem-i nev-rûz

Dağıttı leşker-i sermâyı sahn-ı gül-şenden
Kurunca bâr-gehin şâh-ı ekrem-i nev-rûz

Nizâm-ı tâze bulup mülket-i sahan şimdi
Yetişti vakt-i ferahzâ-yı hurrem-i nev-rûz

Taravetiyle yüzü güldü gonce-i bâğın
Olunca mazhar-ı feyz ü mükerrem-i nev-rûz

Harîm-i bâğ o kadar cilve-rîz-i şevk olmuş
Ki görse bâğ-ı behişt ola mahrem-i nev-rûz

f. Rahşiye

Nesîb bölümünde atın anlatıldığı ve övüldüğü kasidelere denir. Aşağıdaki parça, Nef'î'nin IV Murat'a sunduğu *rahşiy*enin *nesîb* bölümüdür. Bu kasidede IV. Murat'ın atları çok abartılarak övülmüştür:

Bâreka'llâh zihî rahş-ı humâyun-sîmâ
Ki komuş nâmını sultân-ı cihan bâd-ı sabâ

Ne sabâ sâika dersem yaraşır sür'atte
Ki seğirdirken ana sâyesi olmaz hem-pâ

Bırakır anı dahi sâyesi gibi yolda
Olsa ger şâtır-ı endîşe ile pâ-der-pâ

Düşmeden sâyesi hâk üzre eder âlemi tayy
Sehv ile râkibi gösterse inâna irhâ

Kuş yetişmez der idim olmasa tayyâr eğer
Eremez gerdine zîrâ ki ne sarsar ne sabâ

Nice tayyâr o sebük-pây-ı cihan-peymâ kim
Ana hem-seyr olamaz hîç ne Anka ne Hümâ

Nûrdan bâl açar uçmağa melektir sanasın
Olsa zin-pûş-i ser-â-serle ne dem cilve-nümâ

Tayy eder âlemi bir göz yumup açıncaya dek
Bu kadar çâpük ü çâlâk olur mu acabâ

Meğer Evren ola yâ Saçlı Doru yâ Mercân
Ya celâlî Yağızı yâ iki Edhem ya Hümâ

Nice Evren ki ne dem eylese pür-tâb-ı bülend
Sanki pervâza gelir hışm ile bir ejderhâ

Atılır hâmesi ok gibi elinde duramaz
Etse bir şâir eğer medh-i şitâbın imlâ

Nice Saçlı Doru bir bâl-küşâ Ankā kim
Bir kanat ile uçar uçtuğu dem bî-pervâ

Nice Saçlı Doru gûyâ ki yanar âteştir
Dûdıdır anın o yâl-i siyeh-i anber-sâ

Bu da Evren gibi pür-tâb-ı bülend etse olur
Râkibi Zâl-i zer ü kendisi gûyâ Ankā

Nice Mercân o sebük-cilve vü çâpük-rev kim
Ana gül-gûn sirişk olur olursa hem-pâ

İstese bu da eder bir ser-i mûda cevelân
Belki rakkāslık etmekte olur ahyânâ

Seyr eden cilvesini şu'le-i cevvâle sanır
Devr eder âlemi sür'atle o denlü zîrâ

O Celâlî Yağızı da ne kadar çâpüktür
Ki olurken ana meydân-ı cihan teng-fezâ

Başlasa cilveye mânend-i kümeyt-i hâme
Merkez-i nokta olur ana fezâ-yı pehnâ

İki Edhem hod iki şûh Arab dil-beridir
Ki tefâvütleri yok biri birinden aslâ

Görse ger bunları Mecnûn-ı melâmet-dîde
Yâdına gelmez idi bir dahi hüsn-i Leylâ

İ'tikādım bu ki mânendi bulunmaz birinin
Bulunursa dahi bir yerde bulunmaz illâ

Yine ıstabl-ı şehen-şâh-ı cihân-ârâda
Ki ne atlar bulunur biri birinden zîbâ

Evvelâ Kapuağası Dorusu'dur birisi
Ki berâberdir ana pûyede kûh ü sahrâ

Kuhl için kalmaz idi gerd-i zemîn-i eş'âr
Olsa ger cilve-gehi arsa-i mük-i ma'nâ

Bir de Arslan Dorusu'dur ki gemin gördükçe
Kendidir aynı ile şîr-i ner-i silsile-hâ

Urulur gerdenine anın için altından
İki zencîr ki zabt etmesi âsân ola tâ

Cebelî Doru ile hod Kayışoğlu Dorusu
Nicedir her biri sür'atte kıyâs et meselâ

Menzile nûr-ı basar gibi berâber yetişir
Olsa her birine hem-pûye eğer tîr-i kazâ

Birisi dahi Ağa Alcası kim anında
Yaraşır eyler isem medhini bu gûne edâ

Âsümân-pûye zemîn-gird müselse-harekât
Bâd-pâ şu'le-i cevvâle-i âlem-peymâ

Bir de Şâm Alcası kim etse ne dem meyl-i hırâm
Sanki reftâra gelir bir sanem-i sürh-kabâ

Olsa bu cilve bu nâz aşkar-ı Behrâm'da ger
Zühre gökten inip olurdu dil-ârâm ana

Turfe gül-gûn karîbinde reviş kim sanasın
Cümle endâmına urmuş yed-i kudret hınnâ

Bir de Dağlar Delisi'dir ki şitâb ettikçe
Bir olur zelzeleden lerze-i kûh ü deryâ

Sarsılır arz u semâ sanki kıyâmet koparır
Böyledir tünd şitâb eylediğince ammâ

Gelse reftâra döner bir sanem-i ra'nâya
Başlasa cilveye tâvûs-ı cinandır gûyâ

Nâmı Dağlar Delisi kendisi âhû-yı harem
Perçemi sünbül-i Çin cübbesi dîbâ-yı Hıtâ

Cilve ettikçe ne dem olsa perîşan perçem
Pür olur nükhet-i müşgiyle giribân-ı havâ

Birisi dahi Sürâhî-i Ser-efrâz ki çarh
Yaraşır pâyine yüz sürmek için olsa dü-tâ

Nedir ol gerden-i mevzûn o sürîn-i ferbih
Aceb endâmı güzel şûh-ı cihandır hakkâ

Şîvede cilvede mestâne hırâm eylemede
Var ise yine odur bir sanem-i müstesnâ

Salınıp her tarafa nâz ile ettikçe hırâm
Bir nigâh ile eder cân-ı cihânı yağmâ

Dil-nüvâz ola meğer ana berâber dil-ber
Yoksa âlemde bulunmaz dahi misl ü hem-tâ

Tarz u tavrın nice ta'rîf edeyim anın da
Görmedim buncılayın dil-ber ü şûh u ra'nâ

Hüsn-i ahlâkı yerinde harekâtı mevzûn
Şîvesi cilvesi hep biri biriden a'lâ

O reviş ol yürüyüş ol nigeh-i düzdîde
Dil-ber-i şûh gibi şîveleri hoş-rübâ

Armağan gitse olur Çîn'e hele tasvîri
Bu kadar ancak olur hak bu ki sun'-ı Mevlâ

Yaraşır atlas-ı çarh olsa ana pây-endâz
Eylese her ne zaman cilve-i pür-istiğnâ

Müddeâ-fehm o kadar kim eder âheng-i şitâb
Râkibi gûşe-i ebrû ile etse îmâ

Yaraşır dersem eğer ana Burâk-ı cennet
Ki revâdur buna ta'zîm o kadar kim farazâ

Pîş-i pâyında melek gāşiye-dâr olsa mahal
Na'l-i zerrînine hurşîd yüzün sürse revâ

Çok mudur bu şeref ol rahş-ı mübârek-kademe
Ki sa'âdetle süvâr ola ana zıll-i Hudâ

9. Hammâmiye

Nesîb bölümünde hamamın ve hamamdaki bir güzelin anlatıldığı kasidelere denir. Aşağıdaki parça, Nedim'in Damat İbrahim Paşa için yazdığı *hammâmiy*enin *nesîb* bölümüdür. Nedim, bu kasidesinde, hamamda karşılaştığı bir güzelle konuşmaktadır. Kaside içinde çok zor olan bu türlü karşılıklı konuşmayı ilk kez Nedim deneyerek bu yolda bir yenilik göstermiştir.

Sepîde-dem ki olup dîde hâbdan bîdâr
Hurûşa başladı nâ-gâh serde derd-i humâr

Hezâr za'f ile hammâma doğru azm ettim
Kemer güsiste perâkende gûşe-î destâr

Varıp o hâl ile hammâma üft ü hîz ederek
Edince gûşe-i halvette cây-gâh-ı karâr

Ne gördüm âh amân el-amân bir âfet-i cân
Gelip yanımda güneş gibi oldu lem'a-nisâr

Saçı fütâdesinin hâbı gibi pejmürde
Nigâhı âşıkının hâtırı gibi bîmâr

Vücûdu hâm gümüşten beyâz gülden nerm
Boyu henûz yetişmiş nihâlden hem-vâr

Kamer hamîresi yâhud güneş murabbâsı
Bilûr şâh mı ya nahli lü'lü'-i şeh-vâr

O kadd ü had o tenâsüb o gabgab ol pistân
O yâl ü bâl o temâyül o şîve-i reftâr

Tamâm reng ü bahâ mû-be-mû girişme vü nâz
Tamâm hüsn ü ser-â-pây şu'le-i dîdâr

Velîk hiss olunur kim o nâz-perverdin
Derûnu içre bir endîşe vü bir âteş var

Ben ise derd ile kıldım figan ki âh aceb
Nedir eden dilin ol nâz-perverin âzâr

Didi o dem dil-i dîvâne herçi bâd-â-bâd
Bu hâletin ederim andan aslın istifsâr

Cevâb-ı lutf verirse eğer zihî devlet
Zihî sa'âdet eğer kim ederse de âzâr

Heman hitâb edip ey âfitâb-ı nâz dedim
Ki ey fedâ o siyeh zülfe nâfe-i Tatar

Gümüşten âyineler gibi sâf iken sînen
Sezâ mıdır ki ola böyle pây-mâl-i gubâr

Cihânı etmiş iken hayretin zebûn ya seni
Kim etti böyle ser-endâz-ı hayret ü efkâr

Nedir aceb sebeb-i hayretin nedir derdin
Kemâl-i lutfun ile kıl kemînene ihbâr

İşitti çünki sözüm ol gül-i hadîka-i nâz
Derûn-ı sîneden âh eyleyip çü bülbül-i zâr

Didi ki âh su'âl etme derd-i pinhânım
Dil-i figârıma zahm urma sen de dîğer bâr

Dilimle uğradığım kayda ben bu âlemde
Ne bülbül uğradı ne tûtî-i şeker-güftâr

Karârın aldı dilin bir garîb dağdağa kim
İlâcı güç gamı müşkil tegâfülü düşvâr

Bu şeb bir âfetin ibrâmı ile mecliste
Çekilmiş idi bir iki piyâle-i ser-şâr

Tamâm neş'eler ettikte mihr gibi tulû'
Miyân-ı meclise nukl oldu sohbet-i eş'âr

Nedîm nâmına bir şâir-i cihan var imiş
Kemend-i zülfüme düşsün İlâhi ol ayyâr

Bir iki beytin anın keyfe-mettefak nâ-gâh
Bir ehl-i dil okuyup etti bir dahi tekrâr

Şu rütbe etti eser bana ol edâ-yı selîs
Ki tab'-ı şûhum olup çâk-sâz-ı ceyb-i karâr

Yemîn edip kılıcım kabzasına nezr ettim
Bulup Nedîm'i iki bûse eyleyim îsâr

Bu kerre şimdi belâ bunda hânesin bilmem
Ki azm edip olan îfâ-yı nezre hâhiş-kâr

Tutalım arayarak bulmuşam anı ammâ
Kabûl kılmayıp eylerse nezrim istihkâr

Hicâb mâni' olursa ya nâz ederse yâhud
Ederse zühd satıp sûret-i riyâ ızhâr

Nice çıkam acabâ uhdesinden ol nezrin
Kalır mı âh benim gerdenimde yoksa bu bâr

Kaçan ki bu sözü gûş etti dil kalıp bî-hûş
Kemâl-i hayret ile hem çü sûret-i dîvâr

Dedi ki ey gül-i nev-hîz-i nâz u işve sana
Fedâ Nedîm gibi bendeler hezâr hezâr

Ne gûne sihr idi âyâ o beyt-i pür-te'sîr
Ki bir senin gibi ser-keş perîyi kıldı şikâr

Dedi ki bir iki beytü'l-kasîde kim olmuş
Anınla hazret-i sadr-ı güzîne midhat-kâr

Bunlardan başka, kasidelerin *nesîb* bölümünde devlet büyüklerinin yaptırdıkları köşklerin anlatıldığı kasidelere *dâriye*, padişahın tahta çıkışı dolayısıyla yazılan kasidelere *cülûsiye*, padişahlarla öteki devlet büyüklerinin savaş ya da herhangi bir amaçla gittikleri yerlerden dönmeleri üzerine yazılan kasidelere *kudûmiye* ya da *istikbâliye*, bir kalenin, bir ülkenin fethi dolayısıyla o yerin fatihine sunulan kasidelere *fethiye*, savaşın sonunda imzalanan antlaşma ve sağlanan barış dolayısıyla yazılan kasidelere de *sulhiye* denir.

Kimi kasidelerin *nesîb* bölümünde şehir tasviri de yapılmıştır. Bağdat'ın alınması üzerine Fuzulî'nin Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu :

Münşi-i kudret ki çekmiş hâme-i hikmet-nigâr
Safha-i eyyâma kılmış sebt-i vasf-ı her diyâr

matla'lı kasidesi Bağdat şehrinin tasviriyle başlar. Aşağıya alınan parça, Nedim'in Sadrazam Damat İbrahim Paşa için yazdığı, İstanbul'un tasviriyle başlayan kasidenin *nesîb* bölümüdür:

Bu şehr-i Stanbûl ki bî-misl ü bahâdır
Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır

Bir gevher-i yek-pâre iki bahr arasında
Hurşîd-i cihan-tâb ile tartılsa sezâdır

Bir kân-ı ni'amdır ki anın gevheri ikbâl
Bir bâğ-ı İrem'dir ki gülü izz ü alâdır

Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ
El-hak bu ne hâlet bu ne hoş âb u havâdır

Her bağçesi bir çemen-istân-ı letâfet
Her kûşesi bir meclis-i pür-feyz ü safâdır

İnsâf değildir anı dünyâya değişmek
Gül-zârların cennete teşbîh hatâdır

Herkes erişir anda murâdına anınçün
Der-gâhları melce-i erbâb-ı recâdır

Kâlâ-yı maârif satılır sûklarında
Bâzâr-ı hüner ma'den-i ilm ü ulemâdır

Câmi'lerinin her biri bir kûh-i tecellî
Ebrû-yi melek andaki mihrâb-ı duâdır

Mescidlerinin her biri bir lücce-i envâr
Kandilleri meh gibi leb-rîz-i ziyâdır

Ser-çeşmeleri olmada insâna revan-bahş
Germ-âbeleri câna safâ cisme şifâdır

Hep halkının etvârı pesen-dîde vü makbûl
Derler ki biraz dil-beri bî-mihr ü vefâdır

Şimdi yapılan âlem-i nev-resm-i safânın
Evsâfı hele başka kitâb olsa sezâdır

Nâmı gibi olmuştur o hem sa'd hem âbâd
İstanbul'a ser-mâye-i fahr olsa revâdır

Kûh-sârları bâğları kasrları hep
Gûyâ ki bütün şevk u tarab zevk u safâdır

İstanbul'un evsâfını mümkin mi beyân hiç
Maksûd heman sadr-ı kerem-kâra senâdır

Kimi kasidelerin *nesîb* bölümü, ahlaki ve felsefi bir konuya ayrılmış olabilir. Nef'î'nin IV. Murat için yazdığı aşağıdaki kasidenin *nesîb* bölümü talihten ve felekten şikâyetlerle başlamaktadır :

Nedir ehl-i dile bu cevr-i firâvân-ı felek
Alıver dâdımız ey dâver-i devrân-ı felek

Bu kadar cevre tahammül mü olur âdemde
Nice bir bu sitem-i bî-had u pâyân-ı felek

Ne revâ sencileyin pâdişehin devrinde
Böyle cârî ola ehl-i dile fermân-ı felek

Tek sitem eylemesin bana ko mebzûl olsun
Bir alay gâv u hara ni'met-i erzân-ı felek

İltifâtın bana dünyâ dolusu ni'met iken
Olamam zillet edip zille-i ber-hân-ı felek

Kim çeker minnetin ol süfle-nihâd u dûnun
Başına çalsın eğer var ise ihsân-ı felek

Kâşkî dehre gelip böyle sitem çekmekten
Olmasam bir dem olursa dahi mihmân-ı felek

Sen eğer dâdımı dâd etmez isen seyr eyle
Ne keş-â-keşte kalır gûşe-i dâmân-ı felek

Lafı ko dâmenine ermez elin versen eğer
O bilir hasmını var ol kadar iz'ân-ı felek

Tutalım ki elim erişmez imiş dâmenine
Pençe-i âhıma girmez mi girîbân-ı felek

Âh dursun hele şemşîr-i zeban çeksem eğer
Ne çeker ben bilirim hep dil-i tersân-ı felek

O dahi bencileyin bende-i der-gâhındır
Olsa rif'atte nola kulların akrân-ı felek

Bendene böyle sitem etmeden el çekmezse
Ben vebâlin çekeyim var ise hüsrân-ı felek

Bâri ma'kûl ile mâ-beynimiz ıslâh eyle
Ne var ey şâh-ı hikem-senc zeban-dân-ı felek

O letâfet ki var âyîne-i idrâkinde
Görünür hep sana râz-ı dil-i pinhân-ı felek

Neyledim ben ana yâ bana ne verdi alamaz
Hamdüli'llah değilim düşmen-i nâ-dân-ı felek

Kime ser-keşlik ederse eder ammâ bilirim
Hîç mümkin midir ola sana isyân-ı felek

Ser-fürû etmez idi pâyine yüz sürmek için
Olsa isyâna eğer kudret ü imkân-ı felek

Ol kadar hükmüne münkâd ki ger emr etsen
Fevri aksine döner çenber-i gerdân-ı felek

Vakf-ı ser-pençe-i ikbâl-i cihan-gîrindir
Gûy-i hurşîd-i zer-endûd ile çevgân-ı felek

Eder elkâb-ı hümâyununu böyle tahrîr
Kalem aldıkça ele münşi-i dîvân-ı felek

Kasidelerin rediflerine göre adlandırıldığını yukarıda söylemiştik. Böyle kasidelere genellikle, redif olarak *gül, sünbül, lâle, benefşe, güneş (âfitab), su (âb), tîğ, kalem* gibi sözcükler seçilmiştir. Bu kasidelerin *nesîb*leri, redif olarak seçilen sözcüğün anlamıyla ilgili konuda yazıldığı gibi, öteki bölümlerde de redifin anlamıyla ilgili kavram ve benzetmeler bulunur.

a. Verdiye (Gül Kasidesi)

Aşağıdaki parça Fuzulî'nin Kanuni Sultan Süleyman için yazdığı kasidenin *nesîb* bölümüdür:

Çıktı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsâr gül
Sildi mir'ât-ı zamîr-i pâkten jengâr gül

Câm tut sâkî ki gül-bünler gül izhâr ettiler
Sen dahi bir gül-bün-i ra'nâsın et izhâr gül

Geldi ol dem kim ola izhâr-ı hikmet kılmağa
İnşirâh-ı sadr ile sadr-ı saf-ı ezhâr gül

Yetti ol mevsim ki açmağa gönüller mülkünü
Ola gül-şende reyâhin hayline ser-dâr gül

Âdem isen bâğ seyrin eyle bu mevsimde kim
Bâğı reng ü bûy ile kıldı behişt-âsâr gül

Çâr-sû-yı bâğ seyrânı bugün mergûbdur
Kim şikûfe anda sarrâf oldu vü attâr gül

Çıkmış iken bezm-i gül-şenden yine avdet edip
Câm-ı mey sundurdu ehl-i tevbeye tekrâr gül

Habsten Yûsuf çıkıp sultân-ı Mısr olmuş kimi
Oldı açıp goncesin ârâyiş-i gül-zâr gül

San Züleyhâ halvetidir gonce-i der-beste kim
Çıktı andan dâmen-i çâkiyle Yûsuf-vâr gül

Çâk olup bulmuş safâ bâd-ı seherden sanasın
Bâddır Cibrîl ü kalb-i Ahmed-i Muhtâr gül

Şeb-nem-i gül-zâr-ı ruhsâr-ı Resûlu'llâh'tır
Neşr-i ıtriyle kılur her dem anı iş'âr gül

Dürr-i şeb-nem saçtı rengin berglerden her taraf
La'l-i handân etti hublar kimi gevher-bâr gül

Sûret-i hâline hayrân eyledi ârifleri
Açtı irfân ehline gencîne-i esrâr gül

Sebze üzre gezdirir bâd-ı sabâ gül bergini
Sanki sebze âsmandır kevkeb-i seyyâr gül

Kıldı pinhan goncenin lu'b ile gözden hokkasın
Bulmak olmaz hîç reng ile zihî ayyâr gül

Yüz çevirmiş hârdan ayrılmak ister bî-sebeb
Mün'am-ı nâ-kes kimi aslından eyler âr gül

Hâr-ı gayret nola ger sancılsa gül-bün bağrına
Ayrılıp andan olur hem-sohbet-i ağyâr gül

Yeridir odlara yansa hasret ile hâr kim
Andan alır zîb ü zînet gayre olur yâr gül

Bî-vefâlık âdetin tutmuş anınçündür bu kim
Ömrden olmak cihan bağında ber-hur-dâr gül

Hansı bülbül kanı tutmuş bilmezem kim muttasıl
Geh esîr-i hâr olur geh mübtelâ-yı nâr gül

Seyr-i bâğ ettim seher gördüm açıp mecmû'asın
Hıfz edip bu matla'ı eylerdi istihzâr gül

Âşık olmuş hüsnüne ey serv-i hoş-reftâr gül
Çâk çâk etmiş seninçün sîne-i efgâr gül

Gül ne nisbettir sana senden ana yüz fark var
Sen büt-i perde-nişînsin şâhid-i bâzâr gül

Eyle pinhân eylemiş göğsünde sırr-ı aşkını
Kim ayağından asarlar eylemez ızhâr gül

Tûtiyâ-yı çeşm için her subh-dem yollar tutup
Hâk-i der-gâhın sabâdan eyler istifsâr gül

Seyr-i gül-zâr ettiğin peyk-i sabâdan fehm edip
Genc-i zer kılmış müheyyâ kılmağa îsâr gül

Berg-i güller sanma rengin hışţler cem' eylemiş
Çekmeğe ol genc-i zer hıfzına bir dîvâr gül

Tâ serîr-i sebzeyi debretmeye tahrîk-i bâd
Sâyesinden urdu her dürcine bir mismâr gül

Her seher gül-zâr levhine çeker yüz dâire
Gālibâ minkārı bülbülden alır pergâr gül

Ayş için gül-şen şeb-istânın münevver kılmağa
Her ağaçta asdı bir kandîl-i pür-envâr gül

Bunca kandîli fürûzân eyledi ammâ ne sûd
Dûd-ı dilden kıldı bülbül rûzgârın târ gül

Dâr-ı dünyâyı fezâ-yı cennete dönderdi lîk
Gonce kimi bülbüle dünyâyı kıldı tar gül

Bir zebân-ı hâldir her yaprağı fehm etseler
Perde-dâr-ı hâk olanlardan verir ahbâr gül

Bülbülün zâr ettiği feryâdlar te'sîridir
Bî-sebeb hâb-ı ademden olmamış bîdâr gül

Bâğ-ban Sultân-ı âdil devridir tenbîh kıl
Urmasın gül-zâra âteş zulm edip zinhâr gül

b. Sünbüliye (Sünbül Kasidesi)

Aşağıdaki parça, Bakî'nin Mehmet Çelebi için yazdığı kasidenin *nesîb* bölümüdür :

Urunup farkına bir tâc-ı mücevher sünbül
Oldu iklîm-i çemen tahtına server sünbül

Şeh-levendâne şikest eyledi tarf-ı külehin
Göğsünün tüğmelerin çözdü ser-â-ser sünbül

Oldu gül-şen yine bir dil-ber-i müşgin mergül
Şol kadar verdi ana zînet ü zîver sünbül

Çehre gül sîne semen çeşm-i mükehhal nergis
Hat çemen gonce dehen ca'd-ı mu'anber sünbül

Yazdırıp müşg ile boynuna hamâyil taktı
Kendüye etmek için halkı müsahhar sünbül

Sahn-ı gül-zâra gelip eyledi arz-ı dîdâr
Jâlelerden takınıp gûşuna gevher sünbül

Benzer ol bûy-i dil-âvîz ile mûy-i yâre
Başlar üzre nola ger eyler ise yer sünbül

Yine gömgök tere batmış çıkageldi çemene
Nev-bahâr erdi deyü verdi haberler sünbül

Beden-i pâki neden böyle olurdu hoş-bû
Olmasa müşg ü gül-âb ile muhammer sünbül

Var ise bencileyin âşık-ı zâr olmuştur
Gök gök etmiş döğünüp cismini yer yer sünbül

Aşk sevdâlarına uğramasa kılmaz idi
Mûy-i jûlîde ile bir ten-i lâgar sünbül

Yine Fir'avn-ı şitâ ceyşine Mûsâ-mânend
Eyledi elde asâsını bir ejder sünbül

Nev-arûs-ı çemene mâşıtadır fasl-ı bahâr
Kim anın hâne-i müşgînine benzer sünbül

Sâkiyâ zevrakı sür bâd-ı bahâr esti yine
Sebze-zâr oldu yem-i ahdar u lenger sünbül

Sahn-ı gül-şende yatıptır gece var ise meğer
Ki takınmış seherî başına güller sünbül

Bürüdü kendinin etrâfını bâl ü per ile
Yine tâvûs-sıfat cilveler eyler sünbül

Yine ferrâş-sıfat destine çârûb almış
Ki ide hidmet-i hâk-i der-i dâver sünbül

c. Şemsiye (Güneş Kasidesi)

Aşağıdaki parça Ahmet Paşa'nın Fatih Sultan Mehmet için yaz dığı kasidesinin *nesîb* bölümüdür :

Taht urup tâk-ı felekte husrev-i hâver güneş
Giydi nârencî kabâ urundu nûr efser güneş

Mesned-i sultân-ı subh oldu serîr-i âsümân
Saçtı pîrûze tabaklardan zer ü gevher güneş

Kufl açıp dürc-i zebercedden cevâhir döktü kim
Hâk gencin eyleye gencîne-i cevher güneş

Kulzüm-i Hind'in batırmağa gümüş zevrakların
Bâd-bân-ı nûr ile donattı fülk-i zer güneş

Dâne-i encüm derip meh hırmeninde her seher
Bâl açıp cevlân eder tâvûs-ı zerrin-per güneş

Gûyyâ Nûşin-revân-ı subhdur kim adl için
Lâciverdî kubbeye zencîr-i zer asar güneş

Yâ felek Mısr'ında sultân oldı bir Yûsuf-cemâl
Yâ Züleyhâ'dır tutar nârenc-i zer-peyker güneş

Yâ cemâline cihânın nûr u fer vermek için
Rûz ruhsârından açtı anberin mi'cer güneş

Hak budur kim şâh dîvânın temâşâ kılmağa
Düzdü tâk-ı zer-nigâra la'lden manzar güneş

Kendinin hüsn-i cemâlin fikr ederken germ olup
Can diliyle eyledi bu matla'ı ez-ber güneş

Subh-dem cevlân edip tâvûs-ı zerrin-per güneş
Bûstânına sipihrin verdi zîb ü fer güneş

Zînet-i Bâğ-ı İrem tutmak için gül-zâr-ı subh
Eyledi gök sebze-zârın pür-gül-i ahmer güneş

Kûze-i yâkût ile pîrûze-gûn dôlâbdan
Çarh-ı mînâ-rengi sîm-âb etti ser-tâ-ser güneş

Bezm-i ayşın Zühre'nin germ etmeğe sâkî-sıfat
Âb-gûn akdâh içinde gezdirir âzer güneş

Geh hamâm-ı mâh-ı tâbâna takar sîmin cenâh
Geh düzer Sî-mürg-ı çarha âteşin şeh-per güneş

Ayda bir kez kâsesin anberle mâhın doldurur
Tâ ki şeh bezminde bir dem gezdire micmer güneş

d. Kelâmiye (Sühan Kasidesi)

Nesîb bölümünde, "söz"ü konu olarak alan, sözün değer ve öne mini anlatan kasidelere denir. Bu yolda yazılmış kasidelerin en ünlüsü, Sünbülzade Vehbî'nin Sadrazam Halil Paşa için yazdığı *kelâmiye*dir. Bu kasidede zamanın değersiz şairleri yerilmekte ve onlara şiirin ne yolda yazılabileceği hakkında öğütler verilmektedir. Çağın şiir ve edebiyat anlayışıyla ilgili özgün sayılabilecek düşünceler bulunması nedeniyle, buraya kasidenin bütünü alınmıştır.

Sühan oldur ki ola âyet-i kübrâ-yı sühan
Yazıla safha-i i'câzda âlâ-yı sühan

Şâir oldur ki anın kalbine Hassân gibi
Nefha-i rûh-ı emîn eyleye ilkâ-yı sühan

Husrev-i mülk-i sühan ana denir kim kalemi
Çeke menşûr-ı hayâlâtına tuğrâ-yı sühan

Eyleye şaJşa'a-i fikreti mânend-i Kelîm
Ceyb-i ma'nâda nümûde yed-i beyzâ-yı sühan

Dem-i Îsî gibi enfâs-ı hayât-efzâsı
Ede bir nutk-ı revan-bahş ile ihyâ-yı sühan

Hızr u İskender'i sîr-âb ede cûy-ı nazmı
Eylese âb-ı hayâta bedel icrâ-yı sühan

Cevher-i nutk-ı güher-bârı ile âlemde
Hüsn-i sûret bula efrâd-ı heyûlâ-yı sühan

Tab'ı âyîne-i işrâk ola tâ kim andan
Mantıku't-tayr okuya tûti vü bebgā-yı sühan

Nazmına silk-i cevâhir mi denir olmayanın
Dili deryâ-yı hüner tab'ı güher-zâ-yı sühan

Pûte-i zer-ger-i endîşede kāl olmayıcak
Sîm-i ma'nâ olamaz k bil-i tamga-yı sühan

Kimse bakmaz yüzüne tâb-ı hayâl-i rengîn
Olmasa gāze-i ruhsâr-ı dil-ârâ-yı sühan

Sîne mir'at-ı mücellâ gibi sâf olmaz ise
Hüsn-i sûret mi bulur anda mezâyâ-yı sühan

Olmayan hall-i İlâhî'ye karîn eyleyemez
Dil-i pür-ukde ile keşf-i merâyâ-yı sühan

Micmer-i dilde olursa eser-i âteş-i aşk
Neşr eder râyihasın anber-i sârâ-yı sühan

Hum-ı endîşede sahbâ gibi sâf olmayıcak
Nazm-ı rengîn olamaz zîver-i mînâ-yı sühan

Anı Câmî gibi Nâbî gibi rindân anlar
Başkadır neş'e-i keyfiyet-i sahbâ-yı sühan

Ceyş-i fikr ile alıp memleket-i ma'nâyı
Gösterir şevket ü dârâtını Dârâ-yı sühan

Rezm-gâh-ı sühana tîğ-ı zebânın eyler
Tîzi-i tab' ile şemşîr-i mücellâ-yı sühan

Mahrem-i bikr-i mazâmîn olamaz nâ-ehlân
Takviyet vermeyicek tab'a mezâyâ-yı sühan

Sadef-i sîne-i deryâ-yı maârifde olur
Yoksa her dilde bulunmaz dür-i yek-tâ-yı sühan

Sapa vâdîleri seyrân ederek çeşm-i hayâl
Reh-i nâ-refteyi geşt etmelidir pây-ı sühan

Yoksa mânend-i Havâyî bir iki güfte ile
Herze-gûyân olamaz nâtıka-pîrâ-yı sühan

Nice şâir deyü ta'bîr olunur anlara kim
Şeb-i ömründe henüz görmeye rü'yâ-yı sühan

Şâiriyyet ana isnâd-ı mecâzîye çıkar
Bilmeye ol ki hakîkatle müeddâ-yı sühan

Tâlib-i nazm-ı gazel ilme çalışsın evvel
Leyte şi'rî deyü eylerse temennâ-yı sühan

İlm ü şi'r ikisi ma'nâda mürâdifler iken
Bir midir şâir-i nâ-dân ile dânâ-yı sühan

Evvelâ ilm-i maânîde mahâret lâzım
Bilmeye nükte-i ser-beste-i ma'nâ-yı sühan

İstiârât u kinâyât u hakîkatle mecâz
Dâimâ olmadadır câri-i mecrâ-yı sühan

Ahsen-i sûret-i vech-i şebeh-i bilmeyicek
Neye teşbîh olunur vech-i dil-ârâ-yı sühan

Fârisî vü Arabîden iki şeh-bâl ister
Tâ ki pervâz-ı bülend eyleye Ankā-yı sühan

Ede mânend-i Hümâ nesr-i felekle pervâz
Ola cevlan-gehi tâ evc-i muallâ-yı sühan

Şuarânın da belî tali'i mes'ûd olmaz
Nahs-ı ekberle tulû' etti Süreyyâ-yı sühan

Sebeb-i cevr-i felek hüsn-i makāl oldu deyü
Yoktur ancak yüzümüz etmeğe şekvâ-yı sühan

Bir de cevr etmese farzâ felek insâf etse
Var mı ikrâma sezâ nükte-şinâsâ-yı sühan

Bir alay şâir-i nâ-muntazam-ı bed-mahlas
Nazm-ı rüsvâyi ile eyledi rüsvâ-yı sühan

Vezn-i eş'ârı terâzûlara vaz' etmişler
Tartılır şimdi dükânlarda mukaffâ-yı sühan

İktidâ eylediler meslek-i Âşık Ömer'e
Aşk u şevk ile nice kāfiye-cûyâ-yı sühan

Gevherî güftesine döndü bugünlerde meded
Gevher-i nâdire-i lü'lü'-i lâlâ-yı sühan

Hâne-i tab'-ı Harâbî gibidir yaptığı beyt
Yıktı nazmı temelinden nice bennâ-yı sühan

Ekserî halt-ı kelâmın hezeyân-ı mahmûm
Acabâ tuttu mu şâirleri hummâ-yı sühan

İllet-i kabz-ı arûzîye düçâr olmuşlar
Yetişip tenkıyeler etsin etibbâ-yı sühan

Her biri bahr-i remel bahr-i hezecden savurup
Rîh-i enfâsın eder furtına-fersâ-yı sühan

Çâr-mevc-i eser-i sarsar-ı güftârından
Gark olur sarsılarak fülk-i felek-sâ-yı sühan

Çalışır hicve dahi harf-i hecâ bilmez iken
Sanki merdâne olur dâhil-i heycâ-yı sühan

Ne müsecca' ne mukaffâ ne kelâm-ı mevzûn
Ne muhammes ne murabba' ne müsennâ-yı sühan

Kimi mânî kimisi vâdi-i türkmânîdir
Karaoğlan kayabaşısı yelellâ-yı sühan

Mey-i meyhâne ile muğbeçeyi yâd ederek,
Oldular Bekri gibi mey-kede-pîrâ-yı sühan

Sûz-i pervâne vü şem'a dolaşurlar gâhî
Tutuşur gayret ile şem'-i şeb-ârâ-yı sühan

Nev-bahâr olsa bahâriyye-i gül bülbül ile
Âkıbet köhne-bahâr oldu ser-â-pâ-yı sühan

Zülf anılsa uzatır bahs-i cünûn silsilesin
Nice dîvâne-i ma'nâ nice şeydâ-yı sühan

Mültezem menkıbe-i Kays ise bilmem ne demek
İzdivâc etti mi Mecnûn ile Leylâ-yı sühan

Telh olur sohbet-i Şîrîn ile Ferhâd'a dahi
Ba'dezin tâze vü ter olsa da helvâ-yı sühan

Hüsnü var mı bu kadar Yûsuf'ı telmîh ederek
Çâk ola perde-i nâmûs-ı Züleyhâ-yı sühan

Sarfa sarf eylemeyip medreselerde ömrün
Geçinir ba'zı yobaz softa da monlâ-yı sühan

Kas'a-i şeyh-i imâretten içip çorbayı
Zann eder kābil-i te'vil ola zırvâ-yı sühan

Öttürür gâhice boru gibi çatlak kalemin
Nefesi etse çalardı kaba sur-nâ-yı sühan

Tıfl-ı ebced gibi târîh-i rekîkin edemez
Bin hesâb etse yine dâhil-i ma'nâ-yı sühan

Uydurup kendi hesâbınca heman ta'miyeye
Zann eder yaptı o bî-çâre muammâ-yı sühan

Sikkeyi cehl ile mermerde kazar ol rakamın
Etseler nakşını dâğ-ı dil-i hârâ-yı sühân

Başkadır ilm-i muammâda mezâyâ-yı nükat
Görmez ol rikkat-i nâ-dîdeyi a'mâ-yı sühan

Narhı altmışlığa indi hele târîhlerin
Pek ucuzlandı bu bâzârda kâlâ-yı sühan

Nice nâ-ehl-i gedâ-tıynet-i sâil-meşreb
Ceri ser-mâye eder eylese imlâ-yı sühan

Kalmadı şâir ile farkı heman cerrârın
Müntec-i cerr ü suâl oldu kazâyâ-yı sühan

Daldılar bâb-ı kibâra gazelim var diyerek
Oldu sâil kapısı der-geh-i vâlâ-yı sühan

Kim vefât etse kazıp seng-i mezâra târîh
Ceng ü tomarın eder mahşere mevta-yı sühan

Hâsılı âlemi târîh ile telvîs etti
Nice murdâr u mülevves hezeyan-lâ-yı sühan

Cây-gâh oldu o kâğıdlara battâliyye
Her konakta bulunur bir iki torba-yı sühan

İyd-i nev gelse heman köhne kasîde getirip
Yeni eski bulur esbâb-ı atâyâ-yı sühan

Eyleyip şi'ri varak-pâre-i imsâkiyye
Ramazanda dağıtır halka hedâyâ-yı sühan

Bu tarîk ile çöker sofra-i halviyyâta
Nukl-i iftâra getirmiş gibi hurmâ-yı sühan

Şâiriz biz de deyü söylemeğe âr ederiz
Oldu rüsvâ bu kadar sûret-i zîbâ-yı sühan

Kudemânın bulup âsârını gencîne mîsâl
Ettiler cümle harâmî gibi yağmâ-yı sühan

Selh ü ilmâm ü nevâdır deyü sonra çalışır
Aybını setre nice düzd-i tüvânâ-yı sühan

Sirkat-i şi'r edene kat'-ı zeban lâzımdır
Böyledir şer'-i belâgatta fetâvâ-yı sühan

Öyle hardır vahal-i hayret olan bî-ser ü pâ
Bu revişle olamaz bâdiye-peymâ-yı sühan

Ağzına almaz eğer kand-i mükerrer olsa
Lafz-ı hâyîdeyi tûtî-i şeker-hâ-yı sühan

Köhne mazmun giyip ol câme-i müsta'mel ile
Şîvesin gösteremez kāmet-i bâlâ-yı sühan

Acem âhundu gibi ba'zısı da bes ki deyü
Fârisî lehcesi üzre eder inşâ-yı sühan

Vaz'-ı erkân-ı ma'ânîde hatâsın bilmez
Acemîler geçinir Sâib ü Rüknâ-yı sühan

Şeved ü mişeved ü bâşed ü âmed şüd ile
Fârisî oldu sanır yaptığı saçma-yı sühan

Zann eder bağladığı nazmı şikeste-beste
Isfahan'da okunur beste-i ra'nâ-yı sühan

Tutturup ya'ni aşirân-ı acem perdelerin
Kerre-nâ-yı kalemin eyledi şehnâ-yı sühan

Her biri fâris-i meydân-ı belâgat geçinir
Leng ü lûk olsa nola esb-i sebük-pâ-yı sühan

Görse bu herzeleri tebri'e-i zimmet ile
Yakasın silker idi ehl-i teberrâ-yı sühan

Ne hacâlet ki henüz bir eyü Türkî bilmez
Tarz-ı Tâzî vü Derîde ede peydâ-yı sühan

Bir Acem börkü giyip bâri Acem şeklinde
Şehr-i Tebrîz'de olsun koca mirzâ-yı sühan

Gûy-i çevgân-ı sühan başka oyundur ne demek
Acem alayı gibi göstere alay-ı sühan

Başka örnek de olur kâle-i zer-beft-i Acem
Rûm'da çıkmaz anın gibi mutallâ-yı sühan

Mâil-i duhter-i mazmûn-ı Acem bü'l-hevesân
Şimdi mâder-be-hatâ doğmada ebnâ-yı sühan

Çağatayca iki söz bilse Nevâyî geçinir
Deşt-i Kıpçak'da sanır kendüyi Kalga-yı sühan

Şi'ri bâzîçe-i tıflâne eden eşhâsın
Kimisi söz ebesidir kimi baba-yı sühan

Bir zamanda yine bu tarza zuhûr eyleyicek
Herze-gerdân-ı ser-i kûçe vü sahrâ-yı sühan

"Kaldırım taşları altında birer şâir var"
Deyü taş urmuş idi Sâbit-i dânâ-yı sühan

Şimdi görseydi neler çıktı o menfezlerden
Kaldırımlarda gezer bir sürü pûyâ-yı sühan

Hocaya gitsin okutmağa bu ebced-hanlar
Başlasın mektebe varsın da elifbâ-yı sühan

Nev-sühanlar bana taklîd ile yazsın sühanı
Ki benim her sühanım nüsha-i kübrâ-yı sühan

Tab'ım âyîne-i ilhâm-ı füyûzât-ı Hudâ
Bana keşf oldu bu sûretle hafâyâ-yı sühan

Dür-i şeh-vâr-ı mazâmîn ile memlû sînem
Dil-i pür-hûş u hurûşum ser-i deryâ-yı sühan

İşitip şöhretimi mülk-i bekâda Bâkî
Anlamış kalmadığın ana bakâyâ-yı sühan

Belki fehm eyler idi sûd u ziyân-ı sühanı
Gelse arz eylese Nef'î bana kâlâ-yı sühan

Gittim isbât-ı vücûd etmek için Şîrâz'a
Eyledim Urfi-i fehhâr ile gavgâ-yı sühan

Bi't-terâzî varıcak mahkemeye olmuş idi
Kutb-ı Şîrâzi-i allâme-i mevlâ-yı sühan

Şâhid-i adlim olup Hâfız u Sa'dî anda
Hükm olundu bana ehliyyet-i da'vâ-yı sühan

Nola Vehbî-i ilâhî deyü meşkûr olsam
Hibedir mevhibedir bana atâyâ-yı sühan

Çâre ne böyle kafes-bend-i gam oldum kaldım
Tutalım tab'ım imiş bülbül-i gûyâ-yı sühan

Ta'n-ı hussâd ile dem-beste vü lâl oldum âh
Ebkem olsun beni hâmûş eden a'dâ-yı sühan

Yetişir nush ise de lâf ise gavgâ ise de
Bu kadar gulgule-i hûy-u sühan hây-ı sühan

Şimdi bir nazm-ı dil-ârâ-yı neşât-âver ile
Âşıkâne olalım velvele-ârâ-yı sühan

Gayri faysal verelim fâriğ olup da'vâdan
Olsun işte bu gazel hüccet-i ibrâ-yı sühan

Süzülüp nâz ile olmazsa da gûyâ-yı sühan
Yine ol çeşm-i sühan-gû eder îmâ-yı sühan

Deheni hokka-i yakût-ı letâfet gûyâ
Nutka gelse saçılır lü'lü'-i lâlâ-yı sühan

Şîve-i k^{a}met-i bâlâsını yâd ettikçe
Yakışır her ne kadar eylesem ıtrâ-yı sühan

Bûse va'd eylemiş ağyâra lebinden dediler
Aradım ağzını hiç etmedi ifşâ-yı sühan

Söze yatsın deyü pek üstüne düştüm bu gece
Subha dek olmadı bir türlü pezîrâ-yı sühan

O cefâ-pîşe vü bâbî-i sühan-fehm ammâ
Eylemez âşık-ı bî-çâreden ısgā-yı sühan

Vehbiyâ lâl olurum vasf-ı leb-i la'linde
Dehen-i tengi değildir bilirim cây-ı sühan

Âsafâ afv ki ma'zûr olup etdim böyle
Vâdi-i hezl-i zarîfânede imlâ-yı sühan

Ruhsatın olmasa cür'et mi ederdim hâşâ
Tavır-ı fahriyye ile etmeğe inşâ-yı sühan

Müteşâirleri ancak garazım terbiyedir
Anlasınlar ne imiş rütbe-i vâlâ-yı sühan

Karamanlı gibi elbette delîle muhtâc
Ka'be-i nazma giden bâdiye-peymâ-yı sühan

Yoksa bî-çârelerin yüzlerine aybın urup
Maksadım etme değil mashara-sîmâ-yı sühan

Nîk ü bed bakma efendim yine in'âm eyle
Mâye-i şöhret olur bezl-i atâyâ-yı sühan

Bermekîler dahi bakmaz idi nîk ü bedine
Gelse çölden bir alay laklaka-fersâ-yı sühan

Surresin kaptırıp ihyâ-yı kulûb ettikçe
Be-hayâtik der idi ma'şer-i urbâ-yı sühan

Sadr-ı rif'atte heman devlet ile sağ olasın
Olsun erbâb-ı sühan mahmidet-ârâ-yı sühan

e. Kalemiye

Nesîb bölümünde "kalem"in niteliklerini anlatan kasidelere denir. Aşağıdaki parça, Neşatî'nin Reisü'l-küttap Şamîzade için yazdığı *kalemiye*nin *nesîb* bölümüdür:

Kalem ki vesme-keş-i nev-ârûs-ı ma'nâdır
Hemîşe zîb-dih-i hacle-gâh-ı inşâdır

Kalem ki sihr ile kat'-ı reh-i hayâl eyler
Eğerçi silsile-i hat hemîşe deryâdır

Kalem ki şifte-i şâhid-i tahayyüldür
Cünûn-ı aşk ile ser-der-hevâ-yı sevdâdır

Ne hâme gül-şen-i hâlet-fezâ-yı i'câza
Siyeh bahâr-ı letâfetle serv-i ra'nadır

Ne hâme şâhid-i müşgin-kabâ-yı ma'nâya
Midâd-ı sürh-i hinâ ol bütân-ı zîbâdır

Ne hâme mutrib-i şîrin terâne-i hoş-dem
Ki tâze tâze nevâlarla hâlet-efzâdır

O nağme-rîz-i belâgat ki şâhidân-ı sühan
Nevâ-yı pâkine bî-ihtiyâr şeydâdır

Yatar sutûrda mîzân-ı vezn ile bî-bâk
Yürür hemîşe resen-bâz-ı sihr-pîrâdır

Hırâm-ı nâz ile şeb-dîz-i pûye-gâh-ı hüner
Ki pây-bend-i dil-ârâsı zülf-i havrâdır

Şarâb-ı şevk be-ser âşık-ı giriban-çâk
Ki kârı girye ile râz-ı aşkı ifşâdır

Safâ ile serini pây edip yürür dâim
O rehte kim reh-i medh-i hidîv-i vâlâdır

Aşağıdaki parça da, Fuzulî'nin Reisü'l-küttap Celâlzade Mustafa Çelebi için yazdığı *kalemiye*nin *nesîb* bölümüdür:

Meğer kılur rakam-ı vasf-ı hatt-ı yâr kalem
Ki hatt-ı yâr kimi oldu müşg-bâr kalem

Meğer diler sıfat-ı la'l-i yâr ede tahrîr
Ki la'l-i yâr kimidir güher-nisâr kalem

Eğer cefâ çeke sûret nigârdan yüz yıl
Dimen çeke sıfat-ı sûret-i nigâr kalem

Yazanda mîm ü elif ol kad ü dehâna şebîh
Kemâl ü sihrine çok kıldı iftihâr kalem

Velî hırâm ü tekellüm verir de âciz olup
Hatına çekti hat ü oldu şerm-sâr kalem

Ne yerde kim yüğürür nâfe nâfe müşg döker
Tutup durur reviş-i âhu-yı Tatar kalem

Huceste Hızır'dır âb-ı hayât içmek için
Zaman zaman zulemâta kılur güzâr kalem

Ne içti mihberede bilmezem ki vâlih olup
Özüne eyledi ser-geştelik şi'âr kalem

Kara başın götürüp dâim ilden ile gezer
Tutarlar ise dahi eylemez karâr kalem

Bir öz başına ög almış karârı yok delidir
Çıkınca tutmasalar âlemi yakar kalem

Siyâh-bahtlığı yazmış alnına takdîr
Nola geçirse kara günde rûzgâr kalem

Diliyle öz başına muttasıl belâ getirir
Ki halka gizlü sözü eyler âşikâr kalem

Ticâret ehline benzer müsâferet yoluna
Hutût satırlarından çeker katâr kalem

Kara durur yüzü ol vechden kim eyler fâş
Özüyle yâri arasında her ne var kalem

Şikeste nâmeleri ya'ni ehl-i hüsne satar
Meta'-ı memleket-i Hind ü Zengibâr kalem

Öper sahîfe yüzün vah görün bu tâli'i kim
Bulur visâl-i nigâr-ı semen-izâr kalem

Midâd-ı turrasına yüz sürer zihî devlet
Tutar hemîşe ser-i zülf-i tâb-dâr kalem

Anınçün elden ele gezdirir ekâbir kim
Tapupdur âsaf-ı davrandan i'tibâr kalem

Gül-i hâdika-i ikbâl Mustafâ Çelebi
Kim oldu devlet-i kurbiyle kâm-kâr kalem

2. **Girîz-gâh** ya da **Girîz**

Kasidelerin *nesîb* bölümünden *medhiye* bölümüne geçerken söylenen beyit ya da beyitlere denir. Bu beyit iki bölümü birleştiren bir basamak görevindedir. *Girîz-gâh beyti* gelişigüzel söylenmez. Yeri getirilerek, uygun nükteli bir sözle övgüye başlandığı belirtilir. Özellikle Nedim, kasidelerinin *girîz-gâh beyitleri*nde nükteli, zekice buluşlarıyla üstün bir başarı sağlamıştır.

Nedim, Ali Paşa için yazdığı :

Başlayıp cûşişe tab'ımda mezâyâ-yı sühan
Mevc-hîz oldu yine lücce-i deryâ-yı Aden

matla'lı kasidesinin *nesîb* bölümünden *medhiye* bölümüne şu nükteli *girîz-gâh beyitleri*yle geçmiştir :

Gâh ol şûhu gehî tab'ını vasf eylemeden
Bilirim kasdını bi'llâh Nedîmâ'nın ben

Olmak ister yine bir tavr-ı nev-âyîn üzre
Vasf-ı Paşa-yı Ferîdun-haşeme tarh-efken

Yine Nedim, Damat İbrahim Paşa için yazdığı :

Bu şehr-i Stanbûl ki bî-misl ü bahâdır
Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır

matla'lı İstanbul kasidesinin *girîz-gâh beyti*ni de çok zarif ve zekice söylemiştir :

İstanbul'un evsâfını mümkin mi beyân hiç
Maksûd heman sadr-ı kerem-kâra senâdır

Nef'î'nin, IV. Murat için yazdığı :

Esti nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem
Açsın bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm-ı Cem

matla'lı *bahariye*sinin *girîz-gâh beyti* de şöyledir :

Bir câm sun Allâh için bir kâse de ol mâh için
Tâ medh-i şâhen-şâh için alam ele levh ü kalem

3. Medhiye

Kasidenin sunulduğu kişinin övüldüğü bölümdür. Övülen kimsenin kişisel yetenekleri hiç dikkate alınmadan, çok abartmalı olarak, kalıplaşmış mazmun ve benzetmelerle yapılan bir övgüdür. Bu da, lutfu, cömertliği, adaleti, kuvveti, haşmetiyle tanınmış tarihi ve efsanevi kahramanlarla karşılaştırılarak yapılır. Bu bölümün şiir yönü çok zayıftır. Dil, öbür bölümlere oranla daha ağırdır.

Aşağıdaki parça, Bakî'nin Kanuni Sultan Süleyman için yazdığı :

Hengâm-ı şeb ki küngüre-i kasr-ı âsmân
Zeyn olmuş idi şu'lelenip şem'-i ahterân

matla'lı kasidesinin *medhiye* bölümüdür :

Bâlâ-nişîn-i mesned-i şâhân-ı tâc-dâr
Vâlâ-nişân-ı ma'reke-i arsa-i Keyân

Cemşîd-i ayş u Hüsrev-i Dârâ-yı dâr u gîr
Kîsrâ-yı adl ü re'fet-i İskender-i zamân

Sultân-ı şark u garb u şehen-şâh-ı bahr u ber
Dârâ-yı dehr şâh Süleymân-ı kâm-rân

O şeh-süvâr-ı memleket ü adl ü dâd kim
Atı önünce olsa revâ husrevân revân

Ser-keşlik etti emrine benzer peleng-i çarh
Zencîrle getirdi yine keh-keşân keşân

Sâhib-vücûd-ı memleket-i lutf u cûd o kim
Mebzûl hân-ı lutfuna mahsûl-i bahr u kân

Müştâk bûy-ı hulkuna attâr-ı nev-bahâr
Muhtâc dest-i himmetine hâce-i hazân

Devrinde kimse çarh-ı sitem-gerden inlemez
Bî-şer' eder ederse eğer çeng ü ney figān

Adlin katında cevr ü sitem dâd-ı Keykubâd
Hışmın yanında lutf u kerem kahr-ı Kahramân

Lerzende görse havfın ile teb tutar sanır
Bağlar şihâb-ı gerden-i gerdûna rîsmân

Tîğın adem diyârına rûşen-tarîktır
A'dâ-yı dîni durma kılıçtan geçir hemân

Deryâ misâl askerin içre alemlerin
Feth ü zafer sefînesine açtı bâd-bân

Minkārına dilerse alır çarhı dâne-vâr
Ankā-yı Kāf-ı kadrine bir tu'medir cihân

Çevgân uruptur ana ezel dest-i himmetin
Ol dem bu dem durur ki döner gûy-i âsmân

4. Tegazzül

Tegazzül, "gazel söyleme, gazel tarzında şiir yazma" anlamına **gelir. Kasidelerin içinde, genellikle** *medhiye* bölümünden sonra, bir fırsatını düşürüp aynı ölçü ve uyakta bir *gazel söylemek*tir. Şair, duruma uygun bir beyitle gazel söyleyeceğini önceden haber verir.

Neşatî, Musahip Mustafa Paşa için yazdığı:

Dil iki hem âyine hem tûti-i şekker-hâdır
Gayre muhtâc değil kendi ile gûyâdır

matla'lı kasidesinin *tegazzül* bölümüne şöyle başlar:

Mutrib-i hâme alıp sâz-ı hayâli deste
Yine sad şevk ile mızrâb-zen-i ma'nâdır

Evcte beste edip bu gazel-i zîbâyı
Âteşin nağme ile meclise şevk-efzâdır

Dil ki sevdâ-zede-i turra-i müşg-âsâdır
Hûn eden derd ile bî-çâreyi ol sevdâdır

Aklı zencîr-be-pâ cû gibi sahrâya salan
Serv-kāmet yine bir şûh-i perî-sîmâdır

Şafak-ı şerme koyan mâh-ı nevi sâkînin
Şu'le-i meyle benânında olan hınnâdır

Dîde-i terde hayâl-i ruhu zîbâ yaraşır
Gûyyâ şîşe ile iki gül-i ra'nâdır

Gösterir şem' gibi şevk ile kendin âşık
Kârı giryeyle yine râz-ı dilin ifşâdır

beyitleriyle gazeli tamamladıktan sonra şu beyitle *fahriye*ye geçer :

Bu kasîdemde letâfetle bu pâkîze gazel
Bezm-i ma'nâda dırahşan kadeh-i sahbâdır

Nedim'in III. Ahmet için yazdığı :

Bak Stanbul'un şu Sa'd-âbâd-ı nev-bünyânına
Âdemin canlar katar âb u havâsı cânına

matla'lı kasidesinin *tegazzül* bölümü şöyledir :

Bir gazel tarh eyleyim bârî ki kalsın yâdigâr
Sahn-ı Sa'd-âbâd'da İstanbul'un hûbânına

El yusun candan düşenler pençe-i müjgânına
Tel takınsın dûş olanlar kâkül-i pîçânına

Bir bahâneyle şikest olmakta pek benzer hele
Tevbe-i bî-vakt âşık dil-berin peymânına

Dil-rübâya bî-vefâlık hak bu kim pek aybdır
Neyleyim güçtür bunu tefhîm şehr oğlanına

Aldı bir sevdâ-ger-i dil-cûy aklım kim henüz
Şâh-bender nasb olunmuş nâz şehr-istânına

Mey tamâm oldu dirîgā sâki-i gül-çehrenin
Doymadık sîb ü turunc u gabgab u pistânına

Âh kim her-câidir bîgâne-meşrebdir biraz
Ol perînin söz mü vardır yoksa hüsn ü ânına

Kimi zaman, kaside *tegazzül*le de başlayabilir. Bu durumda kasidede *nesîb* bölümü bulunmaz. Gazelden sonra yine *medhiye*ye geçilir. Nef'î'nin Sadrazam Murat Paşa için yazdığı kaside *tegazzül*le başlar. Aşağıdaki parça, bu kasidenin başındaki *gazel* bölümüdür:

Gamzen ne dem ki tîğ çekip hun-feşân olur
Uşşâk-ı dil-figâra ecel mihribân olur

Çeşmin o Kahramân-ı gazab-nâktir senin
Kim hışmı zâil olsa dahi bî-amân olur

Kim gördü böyle hindû-yi mest-i kemin-küşâ
Kim bir hadengi âfet-i cân-ı cihân olur

Müjgânlarınla seyr eden ol ebrüvânı der
Birden bu denlü tîr nice der-kemân olur

Gamzen suâle başlasa uşşâka hem müjen
Gûyâ lisân-ı hâl ile bir tercemân olur

Gamzen görür itâb ile öldürdüğün bizi
Durmaz girişme dahi ana hem-zebân olur

Bu nâz u bu nigâh-ı tegāfül ki sende var
Hızr olsa âşıkın sebeb-i terk-i cân olur

Sen böyle nâz u şîve satınca gedâlara
Narh-ı metâ'-ı derd ü belâ râygân olur

Yeksân ise yanında seven sevmeyen seni
Hûbâna bu muâmeleden çok ziyân olur

Râzî değilse ger buna nâmûs-ı dil-berî
Uşşâka derse böyle ihânet yaman olur

Her nâ-mahalle ruhsat-ı nezzâre yâ neden
Bir gün demez misin ki mahallinde kan olur

Dil bu hevâ ile kafes-i teng-i sînede
Mânend-i mürg-i bâl-şikeste tapân olur

Kim gül-şen-i ruhunda vere nağmeye karâr
Tâ ol zaman ki bâğ-ı cihân pür-hazân olur

Fikr eyleyince dâm-ı girih-gîr-i zülfünü
Bir hâlet elverir ki kafes gül-sitân olur

Zülfün mü yâ gezende siyeh mâr-ı ham-be-ham
Kim pâsbân-ı genc-i nihân-ı miyân olur

Yâhud hümâ şikâr edici şâh-bâzdır
Dâim hevâ-yı sayd ile bî-âşiyân olur

Gâhî ki halka halka durur pîç ü tâb ile
Tuğrâ-yı hükm-i pâdişeh-i hüsn ü ân olur

Gâhî ki deste deste yatur yerde gûyyâ
Çârûb-ı âstân-ı memâlik-sitân olur

Nedim'in III. Ahmet için yazdığı bir *bahariye* de *tegazzül*le başlar. Aşağıdaki parça bu kasidenin baştaki *gazel* bölümüdür:

Gey ey fasl-ı bahâran mâye-i arâm u hâbımsın
Enîs-i hâtırım kâm-ı dil-i pür-ıztırâbımsın

Dehân-ı gonceyi bâz et zebân-ı sûseni ter kıl
Şikest-i tevbeye dahl edene hâzır cevâbımsın

Gül-istandan nümâyan ol çü ma'nâ-yı bülend ey serv
Bu mevzun kadd ile hakkâ ki beyt-i intihâbımsın

Açıl ey fasl-ı dey sen gül-sitanlardan açılsın gül
Terennüm eyle bülbül mutribim çengim rebâbımsın

Salındın şöyle kim yıktın beni ey ar'ar-ı âzâd
Seni gördükte sandım dil-ber-i âlî-cenâbımsın

Gülüm şöyle gülüm böyle demektir yâra mu'tâdım
Seni ey gül sever cânım ki cânâna hitâbımsın

Müdâm ey lâle-i hâtır-küşâ dûr olma gül-şenden
Seninle neş'e tahsîl eylerim câm-ı şarâbımsın

Ne hâlettir sana baktıkça ey cû ömrüm eksilmez
Meğer zencîr-i bend-i pây-ı ömr-i pür-şitâbımsın

5. Fahriye

Fahriye, kaside içinde şairin kendini övdüğü bölümdür. *Medhiye* bölümünde olduğu gibi burada da şair, abartmalı olarak kendini İran'ın ünlü şairleriyle karşılaştırarak över. Şiirinin ve şairlik gücünün onlardan üstün olduğunu söyler. Böyle söylemekle de, kaside sunulan kişinin, sıradan bir şairce övülmediğini, şiirinin ve şairliğinin değeri yüksek bir şairce övüldüğünü anlatmak ister.

Kaside *fahriye*lerinde en çok başarı göstermiş şair, Nef'î'dir. Nef'î kendisiyle birlikte, şiiri ve şairliği de yüce ve saygıdeğer bir sanat olarak övmüştür.

Nef'î'nin III. Ahmet için yazdığı:

Her ne fitne kim zuhûra hayyiz-i imkân bulur
Vech-i imkân-ı zuhûrun ol hat-ı fettan bulur

matla'lı kasidesinin *fahriye* bölümü şöyledir:

Ne vücûd-ı bî-nazîrin gibi bir memdûh olur
Ne benim gibi senâ-kâra felek akran bulur

Ben o Hakkânî-i ahdım kim benim memdûhumun
Âsitan-rûb-ı serâyı devlet-i hakan bulur

Enverî-i rûzgârım kim şeb-istân-ı sühan
Şem'-i fikr ile ziyâ-yı neyyir-i rahşan bulur

Husrev-i dîvân-ı nazmım kim berât-ı şâiri
Vâdi-i ma'nâda cevlân etmeğe meydan bulur

Beyt-i ma'mûr-ı felek reşk etmede ebyâtıma
Seyr eden gerçi dilim bir hâne-i vîran bulur

Hâne-i vîrandır ammâ tîşe urdukça hayâl
Her tehî küncinde bir gencîne-i pinhan bulur

Gâh olur nakkâb-ı çâpük-dest-i fikri tab'ımın
Genc-i pür-gevher ararken bir tükenmez kân bulur

Pây-mâl eyler yürür a'dâ kelâm-ı pâkimi
Her sözün ammâ yine kadr-i dür-i galtan bulur

Başlasam endîşeye ervâh-ı ma'nâ cem' olur
Nutka gelsem sûret-i deyr-i ma'ânî can bulur

Şâhid-i mazmûnuma endîşe varın bezl eder
Nakd-i şi'rime sühan ser-mâye-i dükkân bulur

Nef'î, kimi kasidelerine *fahriye* ile başlar. Böyle kasidelerinde *nesîb* bölümü yoktur. Nef'î'nin kasideyi sunduğu kişiden önce, kendini övmesi, yukarıda söylendiği gibi, övülen kimsenin, böyle sözü değerli bir şairce övülmesinden dolayı gurur ve şeref duymasını, böyle övülmesiyle değerinin bir kat daha arttığını anlatmak içindir. Bu da övülen kişiye karşı başka bir yoldan yapılmış bir medhiye sayılır.

Nef'î, III. Ahmet için yazdığı "verir" redifli kasidesine *fahriye* ile başlamıştır. Aşağıdaki parça bu kasidenin baştaki *fahriye* bölümüdür:

Her ma'ni-i latîf ki candan nişan verir
Ta'bîr edince tab'ım anı nazma can verir

Her nazm-ı dil-firîb ki benden sudûr eder
Lafzı cemâl-i şâhid-i ma'nâya an verir

Her nükte-i hafî ki kelâmımda derc olur
Mazmûnı dest-i âleme bir dâstan verir

Ol sihr-sâz-ı mu'cize-gûyem ki nutkumun
Feyzi devât u kilke zebân u dehan verir

Ol nâzım-ı leâli-i nazmım ki şi'rimin
Reşk-i cemâda tab'-ı cevâhir-feşan verir

Pâkîze-gûy-i nâdire-sencim ki her sözüm
Şeh-nâme-i belâgata hüsn-i beyan verir

Vassâf-ı Muhteşem-sühanim kim kasâidim
Şâhân-ı Cem-şükûh-ı cihan-bâna şan verir

Bir dânesini gevher-i silk-i kelâmımın
Mahsûl-i bahr u kâna veren râygân verir

Tab'ım arûs-ı ma'niye meşşâtalık eder
Endîşem âyine kalemim sürme-dan verir

Hâmem ki nazmımı eder ihyâ midâd ile
Âb-ı hayâta reşhası rûh-ı revan verir

Nef'î *fahriye*ye çok düşkündür. Yukarıdaki kasidesine *fahriye* ile başladığı halde, hızını alamaz ve *medhiye*den sonra yeniden kendini övmeğe başlar :

Çok devletinde şâir-i sâhir-beyan velî
Dâd-ı edâyı Nef'î-i şîrin-zeban verir

Nef'î, II. Osman için yazdığı "benim" redifli kasidesine de *fahriye* ile başlamıştır. Aşağıdaki parça bu kasidenin baştaki *fahriye* bölümüdür :

Saf-der-i ma'ni dil-i sâhib-kırânımdır benim
Tîğı şemşîr-i cihan-gîr-i zebânımdır benim

Sînesin çâk eyledim çarhın değildir keh-keşân
Zahm-ı şemşîr-i zebân-ı kin-sitânımdır benim

Kahramân'ım nîze vü şemşîre çekmem ihtiyâc
Hâme-i câdû-zeban tîg u sinânımdır benim

Sâhir ü hayy-âzmâyem mu'ciz-i dest-i Kelîm
İstesem mevkûf-ı tahrîk-i benânımdır benim

Husrev-i gencîne-perdâzım tükenmez gevherim
Vâridât-ı gayb-ı genci şâygânımdır benim

Tâ ezelden feyz-i Hak mevkûfdur endîşeme
Mülk-i ma'nâ vakf-ı tab'-ı kâm-rânımdır benim

Mülk-i Rûm'u ol kadar tuttu sevâdı şi'rimin
Feyzi'yem gûyâ ben ol Hindû-sitânımdır benim

Şimdi sırr-ı feyz-i Hallak-ı ma'ânî bendedir
Ser-te-ser âlem sevâd-ı Isfahân'ımdır benim

Enverî-i rûzgârım nokta-i perkâr-ı gayb
Gûy-i hurşîd-i zamîr-i gayb-dânımdır benim

Lâ-mekân-seyr âfitâbım hâke düşmez pertevim
Arş-ı istiğnâ-yı himmet âsumânımdır benim

Ben o hurşîdim ki pinhânım derûn-ı zerrede
Hem cihan pür-şu'le-i kevkeb-feşânımdır benim

Bî-vücûdum ol kadar âyîne-i idrâkte
Kim gubâr-ı dil cihân-ı lâ-mekânımdır benim

Cevher-i ferdim heyûlâ-yı tasavvurdan berî
Şeş-cihât-ı ma'rifet kevn ü mekânımdır benim

Köhne üstâd-ı muallim-hâne-i endîşeyim
Nâtıkâ şâgird-i ders-i imtihânımdır benim

Ol nedîm-i bezl-gûyem bezm-i şâh-ı aşkta
Güft ü gûy-i cân u dil sehv-i lisânımdır benim

Âfitâb-ı subb-ı ma'nâ bezm-i endîşemde câm
Bâde feyz-i lâ-yezâl-i câvidânımdır benim

Nâz-perver âşıkım ser-mest olursam gam değil
Gamze-i hun-rîz-i sâkî pâs-bânımdır benim

Mahrem-i esrâr-ı aşkım bana düşmez söylemek
Hançer-i müjgân-ı cânân tercümânımdır benim

Söylesem ol nükte-perdâz-ı ma'ânî-perverim
Akl-ı kül dîvâne-i hüsn-i beyânımdır benim

Mest-i câm-ı aşkım ilhâm olmayınca söylemem
Gerçi kim fevvâre-i ma'nâ dehânımdır benim

Şimdi ammâ böyle deryâlar gibi pür-cûş eden
İltifât-ı pâdişâh-ı nükte-dânımdır benim

Nef'î, Hz. Muhammet için yazdığı tek *na't*ı, "sözüm" redifli kasidesine de *fahriye* ile başlamıştır. Aşağıdaki parça bu na'tın baştaki *fahriye* bölümüdür :

Ukde-i ser-rişte-i râz-ı nihânîdir sözüm
Silk-i tesbîh-i dür-i seb'ü'l-mesânîdir sözüm

Bir güherdir kim nazîrin görmemiştir rûzgâr
Rûzgâr-ı âlem-i gayb armağanıdır sözüm

Rûzgâr ihsânımı bilmiş benim yâ bilmemiş
Âleme feyz-i hayât-ı câvidânîdir sözüm

Ehl olan kadrin bilir ben cevherim medh eylemem
Âlemin ser-mâye-i deryâ vü kânıdır sözüm

Bî-garaz bir cevher-i sâfîdir ammâ muttasıl
Ehl-i tab'ın zîver-i tîğ u sinânıdır sözüm

Ya'ni kim endîşe-sencân-ı cihânın dâimâ
Hem sarîr-i kilki hem vird-i zebânıdır sözüm

Bir benim gibi ciğer-dâr ehl-i tab' olmaz dahi
Cevher-i tîğ-ı kazâ-yı nâ-gehânîdir sözüm

Gamze-i dil-ber nola reşk eylese endîşeme
Hırz-ı bâzû-yı dil-i sâhib-kırânîdir sözüm

Ol kadar pür-şîvedir gûyâ ki bikr-i fikrimin
Gamze-i merd-efken-i nâ-mihribânîdir sözüm

Ol kader dil-dûzdur gûyâ ki bir şûh âfetin
Nâvek-i müşgin kemân-ı ebruvânıdır sözüm

Âyet-i nun ve'l-kalemdir mushaf-ı sînemde yâ
Rüstem-i endîşenin tîr ü kemânıdır sözüm

Bir gül-istandır hayâlim dil-şüküfte bülbülü
Ol gül-istânın latîf âb-ı revânıdır sözüm

Bir şeb-istandır devâtım hâme zengî hâdimi
Ol şeb-istânın arûs-ı dil-sitânıdır sözüm

Âferiniş tûti-i endîşeye bir dâmdır
Kim o dâmın dâne-i pür-imtinânıdır sözüm

Kimse inkâr edemez mâhiyyet-i endîşemi
Ehl-i reşkin nüsha-i ıkd-ı lisânıdır sözüm

Âfet-i aynü'l-kemâl-i reşk kâr etmez bana
Def'-i zahm-ı çeşm-i hallâk-ı ma'ânîdir sözüm

Hâk-i pâyim sürme eylerse aceb mi rûzgâr
Unsur-ı rûh-ı Kemâl-i Isfahânîdir sözüm

İşte hallâk-ı maânî şimdi geldi âleme
Gûş edin âsârını kim tercemânıdır sözüm

Sonra gelsem dehre hallâk-ı ma'ânîden nola
Kāleb-i huşk-i hayâle rûh-ı sânîdir sözüm

Nüktede âlem harîf olmaz bana gûyâ benim
Her ne söylersem cevâbı "len terânî"dir sözüm

Her ne söylersem kazâ mazmûnunu isbât eder
Anı bilmez ki hitâb-ı imtihânîdir sözüm

Ben ne keşşâfım ne sâhib-keşf ammâ ma'nide
Mû-şikaf-ı nüktehâ-yı âsmânîdir sözüm

Binde bir ma'nâyı nazm etmem yine bir lafz ise
Yoklasan mecmû'a-i râz-ı nihânîdir sözüm

Hâsid-i keç-rev hayâle rast gelmezse nola
Ehl-i dil yârâna her dem yâr-ı cânîdir sözüm

Ben cihân-ârâ şehen-şâh-ı cihân-ı ma'niyim
Sözlerinde pâdişâh-ı kâm-rânîdir sözüm

Dönse şemşîr-i hatîbe nola şemşîr-i zebân
Mülk-i nazmın hutbe-i emn ü emânıdır sözüm

Tab'ımın bir tercemân-ı ter-zebânıdır kalem
Hâmemin bir hem-zebân-ı nükte-dânıdır sözüm

Pâs-bân olmuş bir ejderdir kalem genc-i dile
Kim o gencin şeb-çerâğ-ı pâs-bânıdır sözüm

Tâ sabâh-ı haşre dek bin mübtelâyı mest eder
Bezm-i aşkın neşve-i rıtl-ı girânıdır sözüm

Rind-i hûşyârım harâbât-ı muhabbettir dilim
Âşık-ı her-câiyim vahdet-nişânıdır sözüm

Olalı peygam-ber-i âhir-zamâna na't-gû
Âb-ı rûy-ı ümmet-i âhir-zamânîdir sözüm

6. Dua

Kasidenin en son bölümüdür. Birkaç beyit olur. Şair, burada övdüğü kimsenin başarılı, uzun ömürlü ve talihinin iyi olması yolunda iyi dileklerde bulunarak dua eder. *Dua* bölümüne geçtiğini şair uygun bir sözle belirtir.

Nef'î'nin, III. Ahmet için yazdığı "bulur" redifli kasidesinin *dua* bölümü şöyledir :

Söz tükendi başla ey Nef'î du'âya sıdk ile
Çünki âdettir du'â ol dem ki söz pâyan bulur

Tâ hat-ı nev-hîz ile gül-zâr-ı hüsn-i dil-berân
Revnak-ı fasl-ı bahâr-ı ravza-i rıdvan bulur

Gül-şen-i ikbâli ser-sebz ola tâ kim rûzgâr
Gül gibi bâğ-ı cihânı hurrem ü handan bulur

Nef'î'nin, Sadrazam Hafız Ahmet Paşa için yazdığı "üzre" redifli kasidenin *dua* bölümü şöyledir:

Yeter söz kalmadı hem kâfiye teng oldu ey Nef'î
Du'âya başla yüz sür der-geh-i Rabbü'l-ibâd üzre

Ola tâ kim cihan gâhî pür-emn ü gâh pür-fitne
Döne tâ kim felek bin yılda bir gâhî murâd üzre

Vezâret eyleye devletle dîvân-ı humâyunda
Ola fermânına şâhân-ı âlem inkıyâd üzre

Mühimmâtın müheyyâ ide hep eltâf-ı Rabbânî
Ola tâ haşre dek eyyâm-ı ömrü imtidâd üzre

Genellikle iki eşit parçaya bölünebilen kalıplarla yazılan ve *iç uyakları* bulunan kasidelere *musammat kaside* denir. Nef'î'nin IV. Murat için yazdığı ünlü *bahariye*si musammat bir kasidedir:

Esti nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem
Açsın bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm-ı Cem

Erdi yine ürd-i behişt oldu havâ anber-sirişt
Âlem behişt-ender-behişt her kûşe bir bâğ-ı İrem

Gül devri ayş eyyâmıdır zevk u safâ hengâmıdır
Âşıkların bayramıdır bu mevsim-i ferhunde-dem

Dönsün yine peymâneler olsun tehî hum-hâneler
Raks eylesin mestâneler mutribler ettikçe negam

Bu demde kim şâm u seher mey-hâne bâğa reşk eder
Mest olsa dil-ber sevse ger ma'zûrdur şeyhü'l-harem

Yâ neylesin bî-çâreler âlûfteler âvâreler
Sâgar suna meh-pâreler nûş etmemek olur sitem

Yâr ola câm-ı Cem ola böyle dem-i hurrem ola
Ârif odur bu dem ola ayş u tarabla muğtenem

Zevkı o rind eyler tamâm kim tuta mest ü şâd-kâm
Bir elde câm-ı lâle fâm bir elde zülf-i ham-be-ham

Lutf eyle sâkî nâzı ko mey sun ki kalmaz böyle bu
Dolsun surâhî vü sebû boş durmasın peymâne hem

Her nev-resîde şâh-ı gül aldı eline câm-ı mül
Lutf et açıl sen dahi gül ey serv-i kadd ü gonce-fem

Bu dürd ü bu sâfî deme dönsün piyâle gam yeme
Kânun-ı devr-i dâime uy sen de mey sun dem be-dem

Meydir mihekk-i âşıkan âşûb-ı dil ârâm-ı can
Ser-mâye-i pîr-i mugan pîrâye-i bezm-i sanem

Mey âkıli irşâd eder âşıkları dil-şâd eder
Seyle verir ber-bâd eder dillerde koymaz gerd-i gam

Mey âteş-i seyyâledir mînâ kadehle lâledir
Yâ gonce-i pür-jâledir açmış nesîm-i subh-dem

Sâkî meded mey sun bize câm-ı Cem ü Key sun bize
Rıtl-ı pey-â-pey sun bize gitsin gönüllerden elem

Biz âşık-ı âzâdeyiz ammâ esîr-i bâdeyiz
Âlüfteyiz dil-dâdeyiz bizden dirîğ etme kerem

Bir câm sun Allâh için bir kâse de ol mâh için
Tâ medh-i şâhen-şâh için alam ele levh ü kalem

Eblâk-süvâr-ı rûzgâr âşûb-ı Rûm u Zengibâr
Leşker-şikâr-ı kâm-kâr Behrâm-ı Efrîdun-alem

Pîrâye-i mülk ü milel ser-mâye-i dîn ü düvel
K'olmuş nasîbi tâ ezel tâc-ı Ferîdun taht-ı Cem

Hakan-ı Osmânî-neseb kim münderic zâtında hep
İslâm-ı Fârûk-ı Arab ikbâl-i Pervîz-i Acem

Sultan Murâd-ı kâm-rân efser-dih ü kişver-sitân
Hem pâdişah hem Kahramân sâhib-kırân-ı Cem-haşem

Şâhen-şeh-i ferhunde-baht ârâyiş-i dîhîm ü taht
Bahtı kavî ikbâli saht İskender-i Yûsuf-şiyem

Şâh-ı cihân-ârâ mıdır mâh-ı zemin-pîrâ mıdır
Behrâm-ı bî-pervâ mıdır yâ âfitâb-ı pür-kerem

Şâhâne-meşreb Cem gibi sâhib-kıran Rüstem gibi
Hem İsi-i Meryem gibi ehl-i dil ü ferhunde-dem

Dünyâ vü mâ-fîhâ nedir cennet olursa yâ nedir
Lutf eylemek zîrâ nedir yanında bir nakd u selem

Cümle hünerden bâ-nasîb sırrı aceb sun'-ı garîb
Meclisde şûh u dil-firîb ceng edicek şîr-i ücem

Gâhî ki ol şîr-i yele hışm ile tîğ alır ele
Olur cihân pür-zelzele basdıkça meydâna kadem

Ol dem ki kasd-ı ceng eder sahrâları gül-reng eder
Dünyâyı hasma teng eder olursa Sâm u Güstehem

Sürdükçe hasma yek-tene bakmaz silâh ü cevşene
Yer kalmaz aslâ düşmene illâ beyâbân-ı adem

Ey husrev-i âlî-nijâd vey dâver-i pâk-i'tikād
Ey şâh-ı sâhîb-adl ü dâd ey pâdişâh-ı muhterem

Sen bir şeh-i zî-şânsın şâhen-şeh-i devrânsın
Ya'ni ki sen hakansın devrinde ben Hâkânî'yem

Ben gerçi bir bî-hâsılam şâgird-i ders-i müşkülem
Hem-mekteb-i ehl-i dilem halk olmadan levh ü kalem

Sözde nazîr olmaz bana ger olsa âlem bir yana
Pür-tumturak u hoş-edâ ne Hâfız'em ne Muhteşem

Hakānî'yem hem Muhteşem yanımda ser-heng-i haşem
Hâfız olur leb-beste dem hâmem edince zîr ü bem

Nef'î yeter da'vâyı ko dünyâ ile gavgâyı ko
Eflâke istiğnâyı ko hâke yüzün sür lâ-cerem

Kaldır elin eyle du'â buldu kasîden intihâ
Şimdi du'â etmek sana hem müstehabdır hem ehem

Nice kasîde bir kitâb mecmû'a-i pür-intihâb
Her nüktesi faslü'l-hitâb her beyti bir genc-i hikem

Tâ kim cihân ma'mûr ola geh emn ü geh pür-şûr ola
İkbâl ile mesrûr ola ol husrev-i vâlâ-himem

Şeyh Galip divanında, *Mesneviyyât* başlığı altındaki bölümün ilk şiiri, *mesnevi* biçimiyle yazılmış, *nesîb, girîz-gâh, medhiye* ve *dua* bölümleri olan bir kaside niteliğindedir. III. Selim için yazılan bu kasidenin *nesîb* bölümünde yeni yapılan bir kasr tasvir edilmiştir. Kasidenin 1-24'üncü beyitleri *nesîb*, 25'inci beyiti *girîz-gâh*, 26-29'uncu beyitleri *medhiye* ve 30'uncu beyti de *dua* bölümlerini oluşturur.

1 Zihî kasr-ı vâlâ-yı gerdûn-esâs
Ki hayran nükūşunda vehm ü havâs

2 Meğer nûr-ı enzâr-ı merdân-ı pâk
Tecessüm kılıp olmuş ol kasra hâk

3 Yuyup gözde evvel ayağın nigâh
Olur sonra seyrâna düstûr-hâh

4 Aceb sakfı mı bâl-i Ankā mıdır
Anın nakşı erjeng-i ma'nâ mıdır

5 Kec-endâmı dîvâr-ı meh-tâb-ı nâz
Per-i bâlişi kâkül-i hâb-ı nâz

6 Rehâmâtı mir'ât-ı rûh-ı sirişt
Der ü bâmı kûşe-be-kûşe behişt

7 Sezâ bâl-i tâvûs olup hâk-rûb
Zemînini Behzâd ide reft ü rûb

8 Tesâvîr-i can-perver ü can-fezâ
Serâ-yı mücessem mücessem serâ

9 Bu hem-tarh-ı beyt-i Züleyhâ değil
Anın gördüğü hâb u hülyâ değil

10 Mücessemleridir bahâr-ı hayâl
Bütün yâdigâr-ı diyâr-ı hayâl

11 Pil-i mevc-i deryâda çün aks âh
Nukūşunda ma'nâlar eyler şinâh

12 Olup tasfiye lâciverd-i sipihr
Tılâsına sarf oldu zer hall-i mihr

13 Ana oldu ma'mûr nakş-ı nigâr
Bu yıl görmedik işte bir nev-bahâr

14 Olup çarh rengi tabak-ber-tabak
Söküldü binâ-yı felekten şafak

15 Hümâ vü güneş zîr-i tâkındadır
Velî sâyesi tâ rivâkındadır

16 Nihâlân-ı tasvîri hâlet verir
Semer yerine hep tarâvet verir

17 Süleyman dahi görmemiş Cem değil
Bu bir başka âlem o âlem değil

18 Tecellî-serâdır desem nâ-savâb
Ki pür-nûr u pür-şevk u hem nâ-harâb

19 Uyar mı buna çâr-bâğ-ı Acem
Kıyâs etme olmaz buna mülk-i Cem

20 Şuâ'ı değildir eden pîç ü tâb
Kamaşmakta nezzâre-i âfitâb

21 Eğer olmasa hayret envâr yine
Dayanmazdı hurşîd-i dîvârına

22 Fürûzende bir iki mir'âtı var
Ki hurşîd-veş niçe zerrâtı var

23 Yıkan arz-ı Kisrâ'yı eyvânıdır
Enûşîrvan tahtı şirvânıdır

24 Nizâmın görenler ederler şu'ûr
Serâ-yı hümâyun imiş bî-kusûr

25 Bu kasr-ı mücedded be-arş-ı Mecîd
Ola Han Selîm'e mübârek sa'îd

26 O sultan ki cism-i cihan cânıdır
Zamânın zamân-ı bahârânıdır

27 Uluvv-i neseble sipihr-intisâb
Felek-ber-felek nûr-ı mâh âfitâb

28 Bezimde gül-i sürh rezim içre berk
Kemer-beste fermânına garb u şark

29 Bu devranda söz budur Allah Alîm
Zemîn ü zamân-âsmân Han Selîm

30 Hudâ ömrünü ber-karâr eylesin
Verip maksadın kâm-kâr eylesin

7. MESNEVİ

*Mesnevi*nin sözlük anlamı "ikişer ikişer, ikili" demektir. Her beytin dizeleri kendi aralarında uyaklı, aruz bahirlerinin kısa kalıplarıyla yazılan uzun bir nazım biçimine denir. Bu yolda yazılmış yapıtlara da *mesnevi* adı verilir. Özel olarak, Mevlâna Celalettin Rumî'nin 25.700 beyit olan ve 6 cilt tutan ünlü tasavvufi yapıtı da bu adla anılır.

Mesnevi, nazım biçimi olarak İran edebiyatının malıdır. Arap ve Türk edebiyatına İranlılardan geçmiştir. Araplar mesneviye, iki dize birbiriyle uyaklı olarak birleştiği için *müzdevice* adını verirler.

Divan şiirinde anlam ve kavramlar bir beyitte tamamlandığı için, şair her beyte iki uyak bulmak zorunda olduğundan, mesnevi en kolay nazım biçimi sayılır. Bu nedenle, kısa konularda nazım biçimi olarak fazla ilgi gösterilmemiştir. Divanlarda kısa mesnevi biçimiyle yazılmış şiirlere pek az raslanır. Örneğin Bakî, Nef'î, Nedim ve Nailî mesnevi şeklini hiç kullanmamışlardır. Kimi divan şairleri öteki nazım biçimlerinin yanında mesnevi biçimini de kullanılmışlardır. Şeyhî, Fuzulî, Nabî, Şeyh Galip gibi.

*Mesnevi*lerde en çok kullanılan kalıplar şunlardır:

mef'ûlü mefâ'ilün fa'ûlün
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün
fa'ûlün fa'ûlün fa'ûlün fa'ûl

Son kalıba, Firdevsî'nin *Şeh-nâmesi* de bu ölçüde olduğu için *şeh-nâme vezni* denir.

*Mesnevi*lerde konuya doğrudan doğruya girilmez. Kendine özgü bir düzeni vardır. *Mesnevi* bölümleri genellikle şu sırayı izler:

1. **Mensur** ya da **Manzum Dîbâce** (önsöz)

Fuzulî'nin *Leylâ vü Mecnun*'u manzum ve mensur bir önsözle başlar. Aşağıdaki 3 rübâi mesnevinin manzum önsözüdür. Burada Fuzulî, bu mesneviyi yazmaktaki amacını belirterek Tanrı'dan yardım dileğinde bulunur.

Ey neş'et-i hüsnü aşka te'sîr kılan
Aşk ile binâ-yı kevni ta'mîr kılan
Leylî ser-i zülfünü girih-gîr kılan
Mecnûn-ı hazin boynuna zencîr kılan

*

Tutsam taleb-i hakîkata râh-ı mecâz
Efsâne bahânesiyle arz etsem râz
Leylî sebebiyle vasfın etsem âğâz
Mecnun dili ile etsem ızhâr-ı niyâz

*

Lutf ile şeb-i ümîdimi rûz eyle
İkbâlimi tevfîk ile fîrûz eyle
Leylî kimi lafzımı dil-efrûz eyle
Mecnun kimi nazmımı ciğer-sûz eyle

Bu 3 rübâiden sonra kısa bir mensur önsöz vardır.

2. **Tevhîd**

3. **Münacât**

4. **Na't**

5. **Mirâciye**

Kimi mesnevilerde *mirâciye* yoktur.

6. **Medh-i Çihâr-yâr-ı Güzîn** (4 halife için yazılan övgü)

4 halifeden başka din büyükleri hakkında *medhiye* de olabilir. Çoğunlukla mesnevilerde bu *medhiye*ler bulunmaz.

7. Yapıtın sunulduğu kişiye medhiye

Yapıtın sunulduğu kişi, genellikle zamanın padişahıdır.

8. Sebeb-i Telif ya da **Sebeb-i Nazm-ı Kitab** (yapıtın yazılış nedeni)

Bu bölüm bütün mesnevilerde bulunur. Burada şair, yapıtını yazmaya başlamasının nedenini açıklar. Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevisinin *sebeb-i telif* bölümü şöyledir :

Bir meclis-i ünse mahrem oldum
Ol cennet içinde Âdem oldum

Meclis veli gül-şen-i muhabbet
Bülbülleri yek-ser ehl-i ülfet

Her birisi şâir-i sühan-senc
Gencîneler elde cümlesi genc

Sohbetleri şi'r ü fazl u irfân
Ülfetleri nazm u nesr ü iz'ân

Ben mest-i sabûh-ı nükte-dânî
Vakt ise sabâh-ı nev-cüvânî

Gâhî okunurdu Hayr-âbâd
Nâbî olunurdu hayr ile yâd

Hakkâ ki acîb bir eserdir
Erbâbı yanında mu'teberdir

Hengâm-ı hiremde söylemiştir
Pîr olduğu demde söylemiştir

Ol nazmın edip bir ehl-i ma'nâ
Medhinde mübâlagayla ıtrâ

Bezm ehli ser-â-ser etti ikrâr
Bu kavli muvâfakatla tekrâr

Bir gâyete erdi kim me'âli
Tanzîrinin olmaz ihtimâli

Ol ıtl bana giran göründü
Bir sûret-i imtihan göründü

Ta'rizâne edip hitâbı
Verdim o gürûha bu cevâbı

Kim Nâbi'ye hiç düşer mi evfâk
Şeyh'in sözüne kelâm katmak

Ey kıssadan olmayan haber-dâr
Nâkıs mı bıraktı Şeyh Attâr

İşte o kadardır ol hikâye
Bâkîsi dürûg-ı bî-nihâye

Manzûme-i fârisî-veş ebyât
Bi'l-cümle tetâbu'-ı izâfât

İnşâya verir eğerçi zînet
Türkî söz içinde ayn-ı sıklet

Az olsa eğer değildi mâni'
Derdik ona belki de sanâyi'

Hem bir dahi var ki ol sühan-sâz
İğrâkta mürg-ı pest-pervâz

Evsâf-ı Burâk-ı Fahr-i Âlem
Rahşiyye-i Nef'î andan akdem

Lâzım mı Burâk'ı medh ü tavsîf
Bu kârı ana kim etti teklîf

Afv eyleyelim ki belki bilmez
Bir sürçen atın başı kesilmez

Hem bir de bu kim o pîr-i fânî
Almış nice dürlü nâm u şânı

Beş dâne şehen-şeh-i melek-zâd
Tab'ına keremle etmiş imdâd

Bâzâr-ı cihanda kâmın almış
Meydân-ı sühanda nâmın almış

Böyleyken edip yine tekâsül
Kılmış nice ma'nide tegāfül

Bulmağla bir iki hoşça ta'bîr
Erlik midir izdivâcı tasvîr

Dersen ki Nizâmî-i girâmî
Etmiş o dahi bu iltizâmı

Ol tarz-ı Acem'dir olmaz îcâb
Rindân-ı Acem gözetmez âdâb

Her tavrına iktifâ ne lâzım
Câizse de ictirâ ne lâzım

Hem bir dahi bu ki ol sühan-senc
Vermiş kalemine renc-i bî-genc

Bir düzd-i bürehne-pâyı gûyâ
Mansûr'a diler ki ede hem-pâ

Mi'râc-ı hayâle eyleyip sâz
İster ki Mesîh'e olsun enbâz

Mebnâ-yı binâ-yı Hayr-âbâd
Bir hayrsızın hemâlin îrâd

El-hak çalıp alma kıssadır ol
Hırsızlara hayli hissedir ol

Pîrâne tekellüf etmiş ancak
Vermiş hele kâr-ı düzde revnak

Nush etse eğer budur mezâkı
Dünyâ fânî ahret bâkî *

Olsa ne kadar harâb u mağşûş
Yoktur bunu işitmemiş bir gûş

Merd ana denir ki aça nev râh
Erbâb-ı vukûfu ede âgâh

Olmaya sözü bedîhi-i tâm
Ede nice tecrübeyle ikdâm

Ammâ kime eyleyim bunu fâş
Ben dahi bileydim ol kadar kâş

Efvâha sözüm olaydı dem-sâz
Lâzım mı idi felekte pervâz

Veh veh bu ne sırdır ettim ızhâr
Sad tevbe vü sad hezâr inkâr

Bir ehl-i sühan ki ede tahsîn
Bir çarh değer o beyt-i rengîn

Dâim bunu der ki elde hâme
Âfet bana i'tibâr-ı âmme

Çün kârı himâyet eylemektir
Efhâma riâyet eylemektir

Elbette olup füsürde-hâtır
Ma'nîden olur zebânı kâsır

Lâkin yine bellidir tabîat
Meydandadır aldığın vedîat

Çâlâk-zamir ü merd-i âgâh
Etmez hele düzdi hem-ser-i şâh

* Bu dizenin ölçüsü bozuktur.

Olsa ne kadar şikeste-pervâz
Uymaz yine kûf u kaza şeh-bâz

Kalmadı mı neşve-i muhabbet
Pâyâna mı erdi ol hikâyet

Hiç aşktan özge şey revâ mı
Sarf etmeğe gevher-i kelâmı

Dersen ki hezâr olundu tekrâr
Sahbâ-yı bakādan olma bîzâr

Âlem heme derd-i aşk u ülfet
Bâkî keder ü elem nühûset

Bu râhdan oldun ise âgâh
Çıkmaz yolun üzre düzd-i güm-râh

Bu derd-i sühandır olmaz ızhâr
Ta'bîr edemem dahi neler var

Gencûr-ı cevâhir-i sanâyi'
Ol san'atı yok ki zevke râci'

Hattâ dedi bir Mesîh-i hoş-dem
Hem söyleyemem de hem beğenmem

Ettim nice dürlü i'tirâzât
Hem her birisin de ettim isbât

Bu nağmeye kim ben ettim âheng
Evvel beni kıldı zâr ü dil-teng

Tuttu beni ol söz ile yârân
Da'vâya gerek gel imdi burhân

Nâbî ana kim güc ile ermiş
Allah sana gençliğinde vermiş

Aldım o hevesle kilki deste
Bu nazmı dedim şikeste-beste

Noksânıma vardır i'tirâfım
Bî-hûde değil velîk lâfım

Bed-reng ise de kumâş-ı evren
Kalmaz yine kâle-i Halep'ten

An kes ki zi-şehr-i âşnâ est
Dâned ki metâ'-ı mâ kucâ est

9. Âğâz-ı Dâstan

Bu başlık altında mesnevinin asıl konusuna geçilir. Bu bölüm kendi arasında, türlü başlıklarla bölümlere ayrılır. Bu başlıklar kimi zaman Farsça olarak yazılır.

10. Hâtime (sonsöz)

Yapıtın bittiğini bildiren bölümdür. Burada, mesnevinin bitiş tarihi, adı ve sonsöz söylenir.

Fuzulî'nin *Leylâ vü Mecnun*'unun *hâtime* bölümü şöyledir:

Sâkî mütegayyir oldu hâlim
Söyleşmeğe kalmadı mecâlim

Min-ba'd ziyâde verme bâde
Rahm eyle ki ser-hoşam ziyâde

Hoş gaflet ile geçirdim eyyâm
Bilmen ki nolur işim ser-encâm

Ser-mâye-i ömr gitti elden
Sûd etmedim ettiğim amelden

Feryâd bu cevrden ki gerdûn
Ahvâlimi eyledi diğer-gûn

Dün dîde-i ter kılıp güher-bâr
Gerdûna dedim ki ey cefâ-kâr

Hergiz revişinden olmadım şâd
Dâm-ı gam u mihnetinden âzâd

Ahbâba nakîz devr edersen
Erbâb-ı kemâle cevr edersen

Mecnûn eğer olsa idi câhil
Olmazdın itâatinde kâhil

Fermânına inkıyâd ederdin
Gönlünü müdâm şâd ederdin

Ehl-i hüner olduğu sebebden
Sâhib-nazar olduğu sebebden

Akrânı içinde hâr kıldın
Bî-izzet ü i'tibâr kıldın

Leylî ger olaydı bir hayâsız
Yâ sen kimi mihrsiz vefâsız

Olmazdı ana hemîşe cevrin
Kâmınca müdâm olurdu devrin

Fazl ehline mâil olduğundan
İdrâk ile kâmil olduğundan

Dâim gam elinde zâr edüpsen
Âşüfte-i rûzgâr edüpsen

Men hem ger olaydım ehl-i tezvîr
Etmezdin i'ânetimde taksîr

Senden garazım olup ser-encâm
Devrinde mana olurdu ârâm

Çün ehl-i vakār u neng ü ârem
Cevrinle hemîşe hār ü zârem

Bu yüzden imiş senin medârın
Var imdi ki yoktur i'tibârın

Gerdûn işidip menüm itâbım
Verdi bu edâ ile cevâbım

K'ey sûret-i hâlden habersiz
Her hikmete ayb eden hünersiz

Men emre muvâfık eylerem devr
Hikmette vefâdır ettiğim cevr

Ammâ sen eden amel hatâdır
Kim pîr-i tarîkatin hevâdır

Şâirliğe iftihar edüpsen
Kizbi özüne şi'âr edüpsen

Mecnun dediğin vücûd-ı kâmil
Her dânişe menden oldu kābil

Dîvâne ana sen eyledin ad
Senden ana yetti zulm ü bî-dâd

Leylî dediğin meh-i tamâmı
Men perdede sakladım girâmî

Rüsvâ-yı halâyık eyledin sen
Min ta'neye lâyık eyledin sen

Geh Nevfel'e özr kıldın ıtlâk
Geh İbni Selâm'a zulm ilhâk

Şerm et bu ne herzedir ne mühmel
Ne ibni Selâm hansı Nevfel

Şerh eylemek eyledin fesâne
Kıldın oların sözün bahâne

Gördü çürümüş sünükler âzâr
Töhmetlerine olup giriftâr

Emvât mezâlimine girdin
Âsûdelere azâb verdin

Cürmüne olanda halk mülzem
Lâzım sorulur bu iftirâ hem

Yetmez mi bu bâis-i azâbın
Bu mes'elede nedir cevâbın

Ey tûti-i bûstân-ı güftâr
Sarrâf-ı sühan Fuzûli-i zâr

Aldanma eğer sipihr-i lâib
Ta'n ile sana dediyse kâzib

Eş'âra abes deyip usanma
Ser-mâye-i nazmı sehl sanma

Sözdür güher-i hazîne-i dil
Izhâr-ı sıfât u zâta kâbil

Can sözdür eğer bilirse insân
Sözdür ki diyerler özgedür cân

Bi'llâh bu yaman mıdır ki hâlâ
Emvâta söz ile verdin ihyâ

Mecnûn ile Leylî'ni kılıp yâd
Ervâhlarını eyledin şâd

Ey kilk-i revende bâreka'llâh
Oldun men-i reh-neverde hem-râh

Min sa'y ile hâcetim bitirdin
Bir menzile âkıbet yetirdin

Rahmet sana kim sen ettin imdâd
Bu eski binâyı ettim âbâd

Eşk ile derûnu sîm-endûd
Âh ile birûnu anber-âlûd

Mahzenleri genc-i gevher-i derd
Revzenleri menfez-i dem-i serd

El-kıssa müretteb oldu bir bâğ
Her lâlesi bağrı üzre bir dâğ

Hûn-ı ciğer âb-ı cûy-bârı
Nevk-i müje ebr-i nev-bahârı

Ol dem ki bu nüsha oldu merkûm
Leyli Mecnûn adına mersûm

İzhâra gelip rümûz-ı vahdet
Vahdette tamâm olup hikâyet

Târîhine düşdüler muvâfık
Bir olmağ ile ol iki âşık

Genellikle konusu aşk olan mesneviler içinde *gazel*ler, *murabba*'lar, *muhammes*ler de yer alabilir. Bunlar mesnevinin ölçüsünde olduğu gibi başka ölçüyle de olabilir. Bu şiirler, mesnevi kahramanlarının ağzından gerektiğinde söylenir. Fakat, şair, bağımsız bir nazım biçimi gibi, bu şiirlerde mahlasını da kullanır.

Şair bu tür şiirleri söyleyeceği zaman, bunu sözün gelişine uygun olarak belirtir. Fuzulî, *Leylâ vü Mecnun* adlı mesnevisinde:

Vefâ her kimseden kim istedim andan cefâ gördüm
Kimi kim bî-vefâ dünyâda gördüm bî-vefâ gördüm

matla'lı gazeli söylemeden önce şu beyti yazmıştır:

Bahtım sıfatında bir gazel var
Dâim kıluram men anı tekrâr

Yine:

Kanı ey zâlim bizimle ahd u peymân ettiğin

nakaratlı murabba'ını söylemeden önce şu beyti yazmıştır:

Nakş et bu murabba'ı harîre
Gör anı yetir bizi zamîre

Mesnevideki *tevhîd, münacât, na't* birden çok da olabilir. Mesnevinin hikâye bölümü içinde bir konudan ötekine geçerken konuyla ilgili küçük hikâyeler, fıkralar da anlatılır. Kimi zaman konu sonlarında ikişer beyitle sâkîye seslenilir:

Fuzulî'nin *Leylâ vü Mecnun*'undan:

Sâkî getür ol şarâb-ı nâbı
Kim yetti nisâba gam hisâbı

Gam düşmen-i cân-ı mübtelâdır
Def' eyleyegör ki bir belâdır

Kimi mesnevilerin *hâtime* bölümünden önce bir *fahriye* bulunur. Burada şair, değerli bir yapıt ortaya koymasıyla övünür. Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk*'ında bu yolda yazılmış bir *fahriye* vardır:

Tarz-ı selefe tekaddüm ettim
Bir başka lugat tekellüm ettim

Ben olmadım ol gürûha pey-rev
Uymuş beli Gencevî'ye Hüsrev

Bi'llâh bu özge mâ-cerâdır
Sen bakma ki defter-i belâdır

Zannetme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahi söyle böyle bir söz

Erbâb-ı sühan tamâm ma'lûm
İşte kalem işte kişver-i Rûm

Gördün mü bu vâdî-i kemîni
Dîvan yolu sanma bu zemîni

Engüşt-i hatâ uzatma öyle
Beş beytine bir nazîre söyle

Az vaktte söyledimse anı
Nâ-pûhteliğin değil nişânı

Gördük nice şâhlar gedâlar
Bir anda yapar anı babalar

Gencînede resm-i nev gözettim
Ben açtım o genci ben tükettim

Esrârını Mesnevî'den aldım
Çaldım veli mîri mâlı çaldım

Fehm etmeğe sen de himmet eyle
Oi gevheri bul da sirkat eyle

Çok görme bu hikmet-i beyânım
Tevfîka havâle eyle cânım

İn dem ki zi-şâirî eser nist
Sultân-ı sühan menem diğer nist

*Mesnevi*lerde konu ne olursa olsun, ilk dikkati çeken özellik olayın bir masal havası içinde anlatılmasıdır. Akıl ve mantık ölçülerini aşan bir sürü olay birbirini izler. Olayın geçtiği yer ve zaman belirsizdir. Konuda birlik sağlanmamıştır. Hikâyenin bölümleri, birbirine eklenmiş ilgisiz parçalar gibi görünür. Doğa ve olayların geçtiği ortam betimlemeleri gerçeğe uygun değildir. Hikâye kahramanları olağanüstü davranışlarda bulunurlar.

Bu hikâyelerin ağırlık merkezi aşktır. Genellikle bu aşk insanca bir aşktır. Kimi zaman bu aşk ilâhi olarak da anlatılır.

Hikâyelerde, cinler, periler, devler, cadılar, ateş saçan ejderler gibi masal motifleri de bol bol bulunur.

Mesneviler konuları açısından 6 sınıfta toplanabilir :

1. Aşk konulu mesneviler:

Konusu insani aşk olan mesnevilerdir. Genellikle iki ana kahramanı olur. Bu türe giren mesnevi konuları, Türk, İran ve Arap edebiyatlarında ortak olarak işlenmiştir.

Fuzulî'nin *Leylâ vü Mecnun*'undan:

Bu Leylî'nin Mecnun'dan haber-dâr olduğudur
ve
Meta'-ı vaslına nakd-i cân ile harî-dâr olduğudur

Çün bildi kim olduğunu Leylî
Ruhsârına aktı eşk seyli

Giryan dedi ey gözüm çerâğı
Vahşîlere el menimle yağı

Sen men dediğim habîb imişsen
Derd-i dilime tabîb imişsen

Sensen dün ü gün dilimde zikrim
Gönlümde olan hayâl ü fikrim

Ger tanıyabilmedim revâdır
Mestem men ü mest işi hatâdır

Kimse ki özünden ola gāfil
Bir özgeni bilmeğe ne kābil

Ol dem ki dimâğa yetti bûyun
Göz gördü şuâ'ı mâh-ı rûyun

Can bî-haber oldu akl şeydâ
Ten kıldı min ıztırâb peydâ

Deryâ-yı tahayyüre olup gark
Ağyârdan etmedim seni fark

Ma'zûr tut ey sanem bu hâlim
Ta'n eyleme verme infi'âlim

Sensiz men idim şikeste-hâtır
Yüz şükr sana yetiştim âhir

Gül-zâr-ı ümîdim oldu sîr-âb
Yâ Rab bu hayâldir mi yâ hâb

Ayş u tarabım çerâğı yandı
Bahtım yuhudan meğer uyandı

Ey dil ki ederdin âh ü nâle
Dâim nigerân olup visâle

Ha devlet-i vasl u zevk-i dil-dâr
Bi'llâh dahi etme nâle vü zâr

Ey dîde döküp sirişk-i gül-gûn
Her dem der idin ki kanı Mecnûn

Manzûrun oluptur ol semen-ber
Kıl makdemine nisâr gevher

Ey can ki çekerdin intizârı
Görmek dileyip hemîşe yârı

Yettin ana gel çık imdi tenden
Git yâra kes ihtilâtı menden

Derdini der iken ol perî-zâd
Sûz ile bu şi'ri etti bünyâd

Bu gazel Leylî dilindendir

Açmadı gönlüm felek tâ bağrımı kan etmedi
Kılmadı hurrem meni tâ zâr u giryân etmedi

Kılmadın yüz pâre bî-dâd ile pür-hun gönlümü
Bu çemende gül kimi bir lahza handân etmedi

Şükr kim verdi felek kâmım menim nevmîd idik
Şîve-i mihr ü mahabbetten peşîmân etmedi

Derd yoktur kimsede yoksa tabîb-i feyz-i aşk
Kimde gördü derd kim ol derde derman etmedi

Sabr yoktur merdüm-i âlemde yoksa rûzgâr
Hansı müşkil işi tedrîc ile âsân etmedi

Tuttu seyl-i âb-ı çeşmim yer yüzün ammâ hoşam
Kim binâsın sabrımın el seyl vîrân etmedi

Aşk sevdâsında sûd ettim metâ'-ı vasl-ı dost
Ey Fuzûlî can veren cânâna noksân etmedi

Bu Mecnûn'un nihâyet-i hayretidir
ve
Leylî'den istiğnâ ve gafletidir

Mecnûn dedi ey mana açan râz
Lutf ile kılan meni ser-efrâz

Kimsen mana zâhir eyle adın
Bu bâdiyede nedir murâdın

Can tâzelenir fesâhatinden
Bu lehce-i pür-melâhatinden

Huliku hoş u lâfzı cân-fezâsen
Böyle görünür ki âşinâsen

Bi'llah ne diyârdan gelirsen
Ne râh-güzârdan gelirsen

Ger lâle isen ne dağdansen
V'er sûsen isen ne bâğdansen

Şîrin şîrin tekellümün var
Hâl-i dilime terahhumun var

Bîgâneden ummazım bu hâli
Bir ülfetten değil bu hâlî

Bîhûde değil bu gönlüm almak
Gelmek başım üzre sâye salmak

Akl olsa ide menümle hem-râh
Ahvâlinden olurdum âgâh

Gam gönlümü etmeseydi bî-tâb
Göz perdesi olmasaydı hûn-âb

Gaflet halelinden ayrılırdım
Elbette kim olduğun bilirdim

Çün mende yok ihtimâl-i idrâk
Sen söyle özün ki kimsen ey pâk

Bu gazel Mecnun dilindendir

Eyle ser-mestem ki idrâk etmezem dünyâ nedir
Men kimem sâkî olan kimdir mey ü sahbâ nedir

Gerçi cânândan dil-i şeydâ için kâm isterem
Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedir

Vasldan çün âşıkı müstağni eyler bir visâl
Âşıka ma'şûktan her dem bu istiğnâ nedir

Hikmet-i dünyâ vü mâ-fîhâ bilen ârif değil
Ârif oldur bilmeye dünyâ vü mâ-fîhâ nedir

Âh u feryâdın Fuzûlî incidüptür âlemi
Ger belâ-yı aşk ile hoşnûd isen gavgâ nedir

2. Dini ve tasavvufi mesneviler :

Din kurallarını, peygamber ve din ululârının yaşamlarındaki olayları, türlü simgelerle tasavvuf ilkelerini anlatan mesnevilerdir.

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inden :

(Vilâdet Bölümü)

Âmine Hatun Muhammed anesi
Ol sadeften doğdu ol dür dânesi

Ol gice kim doğdu ol Hayrü'l-Beşer
Anesi anda neler gördü neler

Dedi gördüm ol habîbin anesi
Bir aceb nur kim güneş pervânesi

Berk urup çıktı evimden nâ-gehân
Göklere dek nûr ile doldu cihân

İndiler gökten melekler saf saf
Ka'be gibi kıldılar evim tavaf

Hem havâ üzre döşendi bir döşek
Adı Sündüs döşeyen anı melek

Yarılıp dîvâr çıktı nâ-gehân
Üç bile hûrî bana oldu ıyân

Ba'zılar derler ki ol üç dil-berin
Âsiye'ydi biri ol meh-peykerin

Biri Meryem Hatun idi âşikâr
Birisi hem hûrilerden bir nigâr

Geldiler lutf ile ol üç meh-cebîn
Verdiler bana selâm ol dem hemîn

Çevre yanıma gelip oturdular
Mustafâ'yı birbirine muştular

Dediler oğlun gibi hiç bir oğul
Yaradılalı cihan gelmiş değül

Ulu devlet buldun ey dil-dâr sen
Doğısardır senden ol hulk-ı hasen

Âmine eydür çü vakt oldu tamâm
Kim vücûda gele ol Hayrü'l-Enâm

Susadım gâyet harâretten katı
Sundular bir câm dolusu şerbeti

İçtim anı oldu cismim nûra gark
Edemezdim nûrdan kendimi fark

Geldi bir akkuş kanadıyle revân
Arkamı sığadı kuvvetle hemân

Doğdu ol sâatte ol sultân-ı dîn
Nûra gark oldu semâvât u zemîn

Yaradılmış cümle oldu şâd-mân
Gam gidip âlem yeniden buldu cân

Cümle zerrât-ı cihân edip nidâ
Çağrışuban dediler kim merhabâ

Merhabâ ey âl-i sultan merhabâ
Merhabâ ey kân-ı irfan merhabâ

Merhabâ ey bülbül-i bâğ-ı cemâl
Merhabâ ey âşinâyı Zü'l-celâl

Merhabâ ey pâdişâh-ı dü-cihân
Senin için oldu kevn ile mekân

Ey gönüller derdinin dermânı sen
Ey yaradılmışların sultânı sen

Sensin ol sultân-ı cümle-enbiyâ
Nûr-ı çeşm-i evliyâ vü asfiyâ

Çünkü nûrun rûşen etti âlemi
Gül cemâlin gül-şen etti âlemi

Yâ Habîba'llah bize imdâd kıl
Son nefeste lutfun ile şâd kıl

XVI. yüzyılda *hilye* adında mesnevi biçimiyle yazılan yeni bir edebi tür ortaya çıkmıştır. Bunlar peygamberlerin fiziksel yapılarını anlatan mesnevilerdir. Bu *hilye*leri yazan şairler Arapça *şemâil-i şerîf* kitaplarından yararlanmışlardır. Yalnız Hz. Muhammed'i anlatan *hilye*lere *hilye-i nebevî, hilye-i şerîf, hilye-i Fahr-i Âlem* adı verilir. En ünlü *hilye* Hakanî Mehmet Efendi'nindir. Bütün peygamberleri anlatan *hilye*lere *hilye-i enbiyâ*, 4 Halife için yazılanlara *hilye-i çihâr-yâr-ı güzîn*, yalnız Hz. Hasan ve Hüseyin için yazılanlara da *hilye-i Hasan ve Hüseyn* denir.

Hakanî'nin *Hilye-i Şerîf*'inden :

Eşkelü'l-Ayn

Mest-i aşk olmağın ol çeşm-i humâr
Humrete mâil idi bir mikdâr

Sîne çâk idi resûlün her ân
Ol iki kanlu gözüne kurbân

Ayn-ı alasını gâh u bî-gâh
Gayre baktırmaz idi aynu'llâh

Sâkinân-ı harem-i gerdûnu
Oldu hûnî gözünün meftûnu

Kutretü'l-ayn-ı Halîl idi o hûb
Ana mîrâs idi o cezb-i kulûb

Dîdesinde ne idi dirsen o al
Dahi çeşminde idi câm-ı visâl

Devlet olmuştu o gözler dîne
Ayn-ı ikbâl idi hûrü'l-ıyne

Haste-i aşkı idi ser-tâ-ser
Kahramânî gözüne Rüstem'ler

Baksa ol ilm-i ledün sultânı
Rûhun ağzına gelirdi cânı

Dil-küşâ olsa nola çeşm-i resûl
Kühl-i mâzağ ile mekhûl idi ol

Görmemişti rasad-engîz-i kader
Gözleri gibi Hûdâyî gözler

Muttasıl ol iki çeşm-i şeh-bâz
Sâha-i arşa ederdi pervâz

Mâ-siva'llâha nazar kılmadı hem
Hîç aynında değildi âlem

Ebdebü'l-Eşfâr

Akabât içre o seyf-i sârım
Ya'ni ferzend-i muaykab dediğim

Tîr-i müjgânı siyâh idi anın
Târ-ı gîsûsu gibi hûrânın

Kara kirpik değil ey ehl-i usûl
Sürme-i leyle-i Mi'râc idi ol

Mülk-i cân u dil-i uşşâka meğer
Nâvek-endâz idi ol kirpikler

Eylemişti anın el-hak Sânî'
Tîğ-ı müjgânını nass-ı kātı'

İbn-i umrânı o mest-i Samedî
Hâsılı kirpiğine asmaz idi

Dedi evsâfın eden mûy-be-mû
Çeşm-i âhûsu uzun kirpiklü

Meyl-i kühl etmez idi bî-teklîf
Ekhelü'l-ayn idi ol zât-ı şerîf

Kühl-i kudretle mükâhhal idi ol
Her husûs ile mükemmel idi ol

Aknâyü'l-Enf

Meh-cebîn ile o bînî-i şerîf
Hûb u hem-vâr idi mevzûn u latîf

Hâcibeynine karîb olduğu yer
Bir sehl yüksek idi der Câber

Görünürdü o nebiyy-i Arabî
Karşudan mürtefi'ü'l-enf gibi

Anı etmişti Hudâ-yı müteâl
O mehin evc-i cemâlinde hilâl

Hem o bînî kaşı mâ-beyni ile
Kâf ü hâ şekli idi aynı ile

Şol kadar hûb idi ol enf-i şerîf
Edemez ehl-i maârif ta'rîf

Sanki vaz' etmiş idi baht-ı bülend
Behce-i hüsne gümüş bâzû-bend

Tiğ idi arşa asılmış ya meğer
Vech-i pâkindeki enf-i hoşter

Sidre'den ayrılıcak rûh-ı emîn
Gül gibi kokusun alırdı hemîn

Gûyyâ enf-i habîbü'r-rahmân
Gonce-i verd-i sefîd idi hemân

Dâim eylerdi o devletle meşâm
Kurb-ı Hak râyihasın istişmâm

Neşatî'nin *Hilye-i Enbiyâ*'sından :

Hilye-i Nûr-ı Musavver Yûsuf

Vasf eden Yûsuf'u bâ-zîb-i cemâl
Kıldı bu vech ile tahkîk-i makāl

Ki melâhatte o yek-tâ-yı nazîf
Yâsemen gibi sefîd idi latîf

Eyleyen gül gibi hoş-bûy tenin
Eylemiş reşk-i semen pîrehenin

Görüp ol cismi be-reşk-i can-gâh
Dâğ dâğ olmuş idi sîne-i mâh

Pertev-i hüsn ile meh-peyker idi
Reşk-i hurşîd-i ziyâ-güster idi

Vechin etmişti Hudâ pür-leme'ân
Bakmağa tâb götürmezdi cihân

Eyleyen ârızını meh pertev
Enfini etmiş idi çün meh-i nev

Dediler var idi hâl-i müşgîn
Rûy-i pâkinde be-ruhsâr-ı semîn

Şem'a pervâne düşüp bî-pervâ
Oldu gûyâ kızarıp hâl-nümâ

Hem dahi vermiş idi zîb-i cemâl
Lahmdan ol şeh-i hüsne iki hâl

Biri olmuştu be-takdîr-i Mecîd
Cebhe-i pâkinin üstünde bedîd

Biri de çeşminin üstünde tamâm
Hüsn ile vermiş idi zînet-i tâm

Hem dahi sun'-ı Hudâvend-i Hakîm
Çeşminin cirmini etmişti azîm

Bu letâfetle veren hüsnüne tâb
Kâkülün etmiş idi hem pür-tâb

Vasatü'l-kāme vü mevzûn-endâm
Dahi olmuştu o zîbende-hurâm

Nice kad serv-i sanavber-sîmâ
Ana dil-beste geçerdi dünyâ

Hem erişmişti be-sâl ü eyyâm
Ömr-i pâki yüz otuz dörde tamâm

Hilye-i Hazret-i Mûsâ-yı Kelîm

Vasf-ı Mûsâ'yı eden zîb ü ıyân
Hilyesin kıldı bu resm üzre beyân

Ki o peygam-ber-i sâhib-heybet
Nazar ettikçe verirdi dehşet

Eyleye çarha nazar heybetle
Düşe Behrâm-ı felek dehşetle

Hem lisânında be-kavl-i Kur'ân
Var idi ukde olup deyr-i beyân

Esmerü'l-levn idi ol pâk-likā
Ki odur ahsen-i elvân be-safâ

Vasf-ı pâkinde edip bast-ı sühan
Kâse-i çeşmi amîk idi diyen

Kıldı bu nükteyi gûyâ îhâm
Eyleyip ehl-i dile remzini âm

Merdümün etmiş idi bâ-temkîn
Rasad-ı hikmet ile ka'r-nişîn

Dahi etmişti Hudâ-yı yek-tâ
Lihye-i pâkini pür-tâb-nümâ

Dest-i kudretle Hudâvend-i Celîl
Nahl-i mevzûnunu etmişti tavîl

Olmuş ol kadd ile ol pâk-sirişt
Serv-i bâlâ-yı çemen-zâr-ı behişt

Eyleyen gül-bün-i kaddin tezyîn
Eylemişti gül-i rûyin pür-çîn

Hem dahi sun'-ı Celîl-i Cebbâr
Cismin etmişti nahâfetle nizâr

Dahi olmuştu o pâkîze-sıfat
Sâhib-i şer'-i kitâb-ı Tevrat

Sâl-i ömrlinde edenler tedkîk
Yüz yigirmi diye kılmış tahkîk

Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk*'ından :

Âğâz-ı Dâstan

Dil-zinde-i feyz-i Şems-i Tebrîz
Nev-pâre-i hâme-i şeker-rîz

Bu resme koyup beyân-ı aşkı
Söyler bana dâstân-ı aşkı

Kim vardı Arab'da bir kabîle
Müstecmi'-i haslet-i cemîle

Ser-levha-i defter-i fütüvvet
Ser-hayl-i Arab Benî-Mahabbet

Ammâ ne kabîle kıble-i derd
Bi'l-cümle siyâh-baht u rû-zerd

Giydikleri âfitâb-ı temmûz
İçtikleri şu'le-i cihan-sûz

Vâdîleri rîk-i şişe-i gam
Kumlar sağışınca hüzn ü mâtem

Har-gehleri dûd-ı âh-ı hırmân
Sohbetleri ney gibi hep efgân

Her birisi bir nigâra uygun
Şemşîr gibi dehânı pür-hûn

Erzakları belâ-yı nâ-gâh
Âteş yağar üstlerine her gâh

Ektikleri dâne-i şirâre
Biçtikleri kalb-i pâre pâre

Anlar ki kelâma can verirler
Mecnûn o kabîledendi dirler

Her kim ki belâya mürtekibdir
Elbet ol ocağa müntesibdir

Sattıkları hep meta'-ı candır
Aldıkları sûziş-i nihandır

Vilâdet-i Hüsn ü Aşk

Oldu bu serâya pâ-nihâde
Ol gece iki kibâr-zâde

Fi'l-hâl açıldı subh-ı ümmîd
Hem mâh doğdu hem de hurşîd

Ol hâle sebeb bu iki şehmiş
Her biri süvâr-ı mihr ü mehmiş

Ammâ biri duhter-i semen-ber
Biri püser-i Mesîh-peyker

Fehm etmedi kabîle mâ-cerâyı
Hep duydu bu iki mübtelâyı

Hüsn eylediler o duhtere ad
Ferzend-i güzîne Aşk-ı nâ-şâd

Hüsn'e dedi sonra kimi Leylâ
Şîrin dedi kimi kimi Azrâ

Mecnûn kodu kimi Aşk için ad
Vâmık dedi kimi kimi Ferhâd

Sonra o lugat olup diğer-gûn
Leylâ dedi Aşk'a Hüsn'e Mecnûn

Her ân bozup kazâ tılısmı
Bir gûne değiştirirdi ismi

Bunlar dahi tıfl-ı bî-ser-encâm
Gerdun dolaşır ki ide güm-nâm

Güm-nâmlık ile bula şöhret
Güm-geştelik ola sonra âdet

3. Ahlaki ve öğretici mesneviler :

Öğüt ve bilgi vermek amacıyla yazılan mesnevilerdir. Türlü konularda öğüt vermek için yazılan mesnevilere *pend-nâme* ya da *nasîhat-nâme* denir. Özellikle dini, toplumsal ve ahlaki bir takım öğütler vererek, okuyucuyu, o çağın gereğine göre yaşamın bütün evreleri için hazırlamak ve yetiştirmek amacını güderler. Bundan dolayı *pend-nâme*ler "nazma çekilmiş" âyet, hadis, hikmet, kelâm-ı kibar ve atasözleriyle doludur.

Güvahî'nin *Pend-nâme*'sinden seçilmiş beyitler :

Bitir bir işi gayre sonra tut yüz
Ki bir koltukta sığmaz iki karpuz

Sonun sanan işinin önün anlar
Önün anlamayan sonunu tanlar

Döner şerre sakın uzatma hayrı
Uzat şerri ki hayra döne seyri

Nasîhat edicek dinle uluyu
Kalırsın dinlemez isen uluyu

Yolun üzre eğer köprü ola yol
Basuban geçme uluyu budur yol

Ulu ile keşür eksen yoğunu
Çıkar hıssanda kalırsın uğunu

Edepsizliği kâr edinme kesil
Katı uzanma yorganınca kösül

Uluyu hasm edinen ahkar olur
Ağır bastıkta yeyni kalkar olur

Ulu hasm olsa âhir yıkar evler
Ulular arabayla tavşan avlar

Bu pendin dinlemedin mi ananın
Ki olmaz oğlu kızı utananın

Kimin kimden ne derdi var birâder
Göbeğin öksüz oğlan kendi keser

Demişler hem işitgil bir dahi pend
Gereklidir tutagör ey hired-mend

Zarûrî ger mahal düşe edin borç
Uzatır boynun isteyen deve burç

Yime gam çün işin ileri varır
Ki ölmez borçlu benizi sararır

Dürüş harc et nitekim düğün için
Ki ağ akça olur kara gün için

Ayak bas olmagıl kendüyü bilmez
Veren alır veren el bil kesilmez

Ne çâre çok sınanmıştır bu merrat
Ki tutulmaz kuru torba ile at

Nabî'nin *Hayriye*'sinden :

Der-Beyân-ı Sıfat-ı Hezl ü Mizâh

Ey taleb-kâr-ı huzûr-ı dü-cihân
Râh-cûy-ı taraf-ı râhat-ı cân

Eyleme hezl ü mizâhı pîşe
Düşürür dostlarını endîşe

Dostu etme latîfeyle fedâ
Hakk-ı nân u nemeki etme hebâ

Âb-dâr olsa latîfe haştir
Lîk bir semti yanar âteştir

Lafz-ı endek ola ma'nâsı kesîr
Etmeye kimseyi aslâ dil-gîr

Bâğ-ı dilden yeni kopmuş gül ola
Gûş eden vasfı ile bülbül ola

Der-Beyân-ı Şeref-i Lutf u Kerem

Ey nigeh-dûz-ı mezâyâ-yı usûl
Nâzır-ı manzara-i redd ü kabûl

Kec-nigâh eyleme hem-sâyelere
İltifat eyle tehî vâyelere

İmtizâc ile gözet hakk-ı civâr
Çekmesin kimse yüzünden âzâr

Yalınız lokmaya bâz etme dehen
Hisse-dâr et yediğin ni'metten

Kimseye buğz u adâvet etme
Terk-i âsâyiş-i âdet etme

Gazab u hiddet ü kin gösterme
Kimseye çîn-i cebin gösterme

Hüsn-i hâl ile geçin herkesle
Hoş-dil ol her kes ü her nâ-kesle

Yâr ol dostlarına bâr olma
Sû-i hulk ile dil-âzâr olma

Kimsenin cevr ile cânın sıkma
Hâtırın yapmağa sa'y et yıkma

Konusu, eski bilimlerden *ilm-i kıyâfet* olan mesnevilere *kıyâfet-nâme* denir. *İlm-i kıyâfet*, insanın fiziksel yapısından, yani organlarının biçiminden, renginden, özelliklerinden, insanın ahlak ve yaratılışını tanımak bilimidir. Mensur *kıyâfet-nâme*ler de vardır.

Hamdullah Hamdi'nin *Kıyâfet-nâme*'sinden :

Sûretler Beyânındadır ki Sîretlere Nişandır

Hak yarattı çü nev'in insânın
Kıldı efrâdını muhâlif anın

Gerçi birdir kamusu sûrette
Bir değildir ve lîk hilkatte

Lutfunu âleme ıyân etti
Sûreti sîrete nişân etti

Reng-i İnsan Beyânındadır

Levni ahmer delîl-i hûn u şebâb
Rengi esmer nişân-ı fikr-i savâb

Rengi anın ki sürh-ı sâfîdir
Edebi vü hayâsı vâfîdir

Rengi ol âdemin ki safrettir
Kalbi kalb u işi hiyânettir

Ol sarı kim siyâha mâildir
Hak budur cümle hulku bâtıldır

İnsanın Kāmeti Beyânındadır

Kāmeti her kimin ki ola uzun
Olur ol sâfi-kalb ü sâde-derûn

Kısa olursa kibr ü kîne olur
Mekr ile hîleye hazîne olur

İnsan Kulağı Beyânındadır

Her ki har-gûş olursa câhil olur
Gerçi hıfz eylemekte kâmil olur

Küçük olsa kedi gibi gûşu
Uğrulukta unuttura mûşu

İnsanın Gözü Beyânındadır

Göz karası zekâ alâmetidir
Sürh olursa şecâat âyetidir

Gözleri gök olanda olmaz edeb
Gözü çakır bahâdır olsa aceb

Göz büyük olsa issi kâmil olur
Küçük olsa hafîf ü mühmil olur

Yumru olsa hasûd u hâin olur
Mu'tedil bunlara mübâyin olur

4. Savaş ve kahramanlık konulu mesneviler :

Din düşmanlarıyla yapılan savaşları anlatan mesnevilere *gazâ-nâme* ya da *gazavat-nâme* denir. Genellikle *gazâ-nâme*lerde düşmanla yapılan tek bir savaş, *gazavat-nâme*lerde ise savaşlar ve akınlar anlatılır.

Bir şehrin ya da kalenin alınmasını anlatan yapıtlara *fetih-nâme*, fetihleri ve zaferle sonuçlanan savaşları anlatan *gazâ-nâme*lere de *zafer-nâme* adı verilir.

Mihailoğlu Ali Beğ'in *Gazavat-nâme*'sinden :

Meğer bir subh kim hurşîd-i devrân
Çekip şemşîr-i bürran tuttu kalkan

Yine hengâmesi germ oldu rezmin
Yine sâkîsi devr etti bu bezmin

Yine girdi kemin-gâha sitâre
Yine hurşîdi sürdü Zengibâr'a

Seherden durdu ol hurşîd-i izzet
Koca Îsâ Beğ'e kıldı azîmet

Revân oldu şükûh u kevkeb ile
Nice meh-kadr u keyvân-merteb ile

Seçildi leşkerinden bir nice er
Nitekim sâyir ılduzlardan ülker

Azıklanmağa çıktılar kenâra
Tutaş olmağa hem sayd u şikâra

Biraz kim gitti ol cumhûr-ı âgâh
Göründü karşıdan küffâr nâ-gâh

Libâsı her birinin gök demürden
Seçilmez sûreti kara kömürden

İşitmiş ehl-i İslâmın çerisin
Önün bağladı anmadı gerisin

Revan döndürdü serverler inânı
Seğirdip geldiler ser-dâra ânî

Dediler düşmenin hâlin ser-â-ser
Göğe attı külâhın ol hüner-ver

Buyurdu kondu leşker bir araya
Derildi gāziler tedbîr ü râya

Cihan görmüş zaman sürmüş erenler
Bu yolda dikkat ile kıl yaranlar

Nice meydâna girmiş pehlevanlar
Döne döne sınanmış can-feşanlar

Yine söz dürcin açtı ol sipeh-dâr
Yine bin lutf ile oldu güher-bâr

Ki iy cânan yolunda can verenler
Bu iyde kendüzün kurban verenler

Cihanda can hemin cânân içindir
Belî erkek koyun kurbân içindir

Çün oldu mü'minin mevt armağanı
Niye saklar kişi dünyâda cânı

Ne gam ferzend ü mâl u avret için
Ki er doğdu cihanda gayret için

Döşekte can çekişmek key belâdır
Kılıçtan yara ermek hoş safâdır

Buyurmuş Şâh-ı Merdan Şîr-i Yezdân
Emîr-i saf-şiken ser-bâz-ı meydân

Ki ser vermezseniz serverlik ile
Fedâ etmezseniz cân erlik ile

Size âhir ecelden hiç aman yok
Mukadder va'deden artık zaman yok

Anın hakkı ki fermânındayım ben
Ebed takdîri çevgânındayım ben

Kılıçtan başa bin yara erişmek
Yeğ andan kim döşekte can çekişmek

Sonu her bir vücûdun çün ademdir
Şehîd olmak bugün demdir kademdir

5. Bir şehri ve güzellerini anlatan mesneviler :

Bu bölüğe giren mesneviler, *şehr-engiz* ve *ta'rifat*lardır. *Şehr-engiz*ler, bir şehrin güzellerini anlatmak amacıyla yazılır. Türk edebiyatına özgü yeni bir mesnevi türüdür. İlk *şehr-engiz*i XVI. yüzyılın başlarında Mesihî yazmıştır.

Taşlıcalı Yahya'nın *İstanbul Şehr-engizi*'nden :

Menba'-ı Hûbân u Mecma'-ı Âşıkān olan At Meydanı'nın Beyânındadır

Oldu şehr içre At Meydânı
Hûblar mecma'ı safâ kânı

Cem' olurlar oraya hâs ile âm
Sanki âdem denizidir o makām

Her sokaktan gelir sıgār u kibâr
Akar ol bahre sanasın enhâr

Ol yüce yerden eylesen nazarı
Görünür Akdeniz cezîreleri

Vermiş ol rûy-ı bahra ziynet ü fer
Fi'l-mesel hâl-i ârız-ı dil-ber

Dahi var anda nitekim tûbâ
Nice âlî dıraht-ı bî-hem-tâ

Mürg-ı perrâna üstü cây u makar
Altı nice müsâfire çâder

Bir tılısm ile sarmaşıp meselâ
Durur anda iki üç ejderhâ

Hûbdur çeşmelerle mâ-beyni
Çeşmeler oldu Kevser'in aynı

Taştan vardır anda nice sütûn
Durur üstünde kubbe-i gerdûn

İşbu şehr-i muazzama el-hak
At Meydânı'dır veren revnak

Oldu bu şehr sanki bâğ-ı cinân
Var durur anda nice bin gılmân

Enderunlu Fazıl'ın *Zenan-nâme*'sinden :

Der-Beyân-ı Kıssa-i Hammâm-ı Zenân

Dinle ey mâil-i peygâm-ı nisâ
Şîve-i kıssa-i hammâm-ı nisâ

Ne fezâhetler eder ol zümre
Dâhil-i halvet-i hammâm içre

Ne aceb tâkatı var hammâma
Tâ seherden oturur akşama

Bâ-husus şîve-i meşşâteleri
Al çakşırlı o dellâkeleri

Âh pâkîze-beden nâturlar
O ayak üzre olan billurlar

Sırmalı bohçalar koltukta
Ukde olmaz mı dil-i âşıkta

İki endâze boyu na'lınlar
O edâlar o güzel âyınlar

Evvelâ perdeyi eyler sad-çâk
Sonra hammâma olur bir dellâk

Her biri fenn-i edâda usta
Sabr u tâkat vere Hak zen-dosta

Çıkara şîve ile pîreheni
Vere hammâma ziyâlar bedeni

Görünür aksi dahi kurnada
Kurs-ı hurşîd gibi deryâda

Çöze gîsûları istiğnası ile
İki engüşt-i mühennâsı ile

Kınalı parmağı gîsûlarda
Şâh-ı mercan gibidir anberde

Kaplamış cismini ol mûy-i siyâh
Şeb-i deycûrda kalmış ol mâh

Cism-i üryânda bir kıt'a-i nûr
Sanki bir pâresi olmuş mestûr

Peştemâlı o kadar ince kumaş
Ki eder gizlediği nesneyi fâş

Sînesinde o turuncî memeler
Bâğ-ı hüsnünde olan cimcimeler

Ekserîsi beli mûhiş görünür
Memeler yerle berâber sürünür

Neyleyim olsa dahi hûr u melek
Memeler sarkar iken karnına dek

Bâ-husus hâmile olsa farzâ
Anı hey'ette ederler rüsvâ

Oturur kûşelere hanımlar
Eyleye sâiri kaşmerlikler

Turşular fâkiheler şerbetler
Kapışırlar anı ol nikbetler

Kimi kandîl uçurur sabundan
Gösterir her biri bir türlü fen

Liften kimi yapar sahte sakal
Koparır anı o biri tel tel

Tas ile kimi soğuk su serper
O dahi çehresine od çarpar

Peştemâlını belinden o kapar
O birisi de ana öyle yapar

Bir düğündür sanasın ol hâlâ
Ancak ol ortada eksik zurna

Enderunlu Fazıl'ın *Hûban-nâme*'sinden :

Der-Beyân-ı Hûbân-ı Mısr

Ey zülâl-i lebidir Nîl-i hayât
Gamze-i Kāhiresi seyf-i memât

Zen ü gılmânı bilâd-ı Mısr'ın
Turfa bâzîçesi ehl-i asrın

Hastadır dîde-i mahmûrları
Mûysuzdur ten-i billûrları

Hep siyeh-çerde olur hûbları
Var sefîd-rû dahi mahbûbları

Bulunur çâh-ı zenahdanları
Katı çoktur meh-i Ken'an'ları

Şîve vü işvede hep fâiktir
Dahi âğâzeleri muhriktir

Der-Beyân-ı Hûbân-ı İslambol

Ey veren mâha ruh-ı şehrine
Tutturan mihre yüzü şemsine

Hâric ez-akl-ı beşer İslambol
Eremez gāyetine ehl-i ukūl

Ya'ni her kûşesidir bir mahşer
Dahi her nâhiyesi bir kişver

Sanki bir nusha gibidir dünyâ
Bura fihrist-i kitâb olmuş ana

Sanki âlemde bu bir dürr-i yetîm
Bir sadef olmuş ana heft-iklîm

Bulunur bunda hep efrâd-ı milel
Tab'-ı insâna nice vere halel

Oldu hırmen-gehi hep bu nâsın
Tohmu var bunda bütün ecnâsın

Benzemez birbirine hûbânı
Müteaddid görünür elvânı

Cümlesi şûh-ı fırîb ü tannâz
Mahrem-i şu'bede-i nâz u niyâz

Söyleşir kûşe-i ebrûsu ile
Gâhice gamze-i câdûsu ile

Her biri nâz u sitem üstâdı
Cümlenin cevr ü cefâ mu'tâdı

O temâyül o tegāfül o edâ
O tebessüm o tekellüm o sadâ

O reviş ol kırıtış zenne gibi
Turfa reftâr ile bilmem ne gibi

Va'de-i kâzibesi bî-gāye
Yine ferdâyı savar ferdâya

Kāmet-i nâziki bir ince fidân
Ârızı hem-sıfat-ı berg-i hazân

Gâh bir dil-bere dil-beste olur
Rûz-ı şeb fıkri ile haste olur

Der-Beyân-ı Hûbân-ı İngiliz

Ey leb-i la'li dem-i İsâî
Çeşm-i dârü's-sanem-i tersâî

İngiliz'in büt-i can-âşûbu
Hâvi-i cümle hısâl-i hûbu

Mu'tedil bir adadır deryâda
Misli yok behcet ile dünyâda

Ol sebeb cümleleri bahrîdir
Mâhdır dil-beri hem mâhîdir

Sîne-i İngiliz âyîne ola
Feleğin nisbet-i ayı ne ola

Ten-i billûru ki mevzun kāmet
Olmuş elmâs-tıraş-ı kudret

Sağdır gerçi metâ'ı ammâ
Tuhfe-i vaslı çürüktür hâlâ

Râm olur halka dil-i sengîni
Tutma ol dil-ber için sen kîni

6. Mizahi mesneviler :

Kişileri ve toplumun aksak yönlerini hiciv yollu anlatan mesnevilerdir. Divan şiirinde bu yolda yazılmış en ünlü yapıt Şeyhî'nin *Har-nâme*'sidir. 126 beyit olan bu mesnevide Şeyhî, öküzlerin rahatına ve boynuzlarına imrenen bir eşeğin sonunda kulaklarını yitirmesini anlatarak rakipleriyle alay eder. Bu mesneviyi Şeyhî, Çelebi Mehmet'in gözünü tedavi etmesine karşılık olarak aldığı Tokuzlu adlı köye giderken, buranın eski sahiplerince tecavüze uğraması üzerine yazmıştır.

Şeyhî'nin *Har-nâme*'sinden :

Bir eşek var idi za'îf ü nizâr
Yük elinden katı şikeste vü zâr

Gâh odunda vü gâh suda idi
Dün ü gün kahr ile kısuda idi

Ol kadar çeker idi yükler ağır
Ki teninde tü komamıştı yağır

Nice tü kalmamıştı et ü deri
Yükler altında kana battı deri

Eydür idi gören bu sûretlü
Tan değil mi yürür sünük çatlu

Dudağı sarkmış u düşmüş enek
Yorulur arkasına konsa sinek

Doğranır idi arpa arpa teni
Gözü görünce bir avuç samanı

Kargalar derneği kulağında
Sineğin seyri gözü yağında

Arkasından alınsa pâlânı
Sanki it artuğuydu kalanı

Bir gün issi eder himâyet ana
Ya'ni kim gösterir inâyet ana

Aldı pâlânını vü saldı ota
Otlayarak biraz yürüdü öte

Gördü otlakta yürür öküzler
Odlu gözler ü gerlü göğüzler

Sömürüp eyle yerler otlağı
Ki çekicek kılın tamar yağı

Boynuzu ba'zısının ay gibi
Kiminin halka halka yay gibi

Böğrüşüp çün verirler âvâze
Yankılanırdı dağ u dervâze

Har-ı miskin eder iken seyrân
Kaldı görüp sığırları hayrân

Geh yürürler ferâgat u hoş-dil
Gâh yayla vü kışla geh menzil

Ne yular derdi ne gam-ı pâlân
Ne yük altında haste vü nâlân

Acebe kalır u tefekkür eder
Kendü ahvâlini tasavvur eder

Ki biriz bunlarınla hilkatte
Elde ayakta şekl ü sûrette

Bunların başlarına tâc neden
Bizde bu fakr u ihtiyâc neden

Bizi gör arpa oku yay etti
Bunların boynuzun kim ay etti

Dedi bu müşkilimi etmez hal
Meğer ol bir falan har-ı a'kal

Var idi bir eşek firâsetlü
Hem ulu yollu hem kiyâsetlü

Çok geçirmiş zamâneden çağlar
Yükler altında sızırıp yağlar

Nuh peygam-berin gemisine ol
Vermiş İblîs'e kuyruğuyla yol

Der imiş ben döşedidim döşeği
Dirilirken ölüp Üzeyr eşeği

Hoş-nefestir deyü vü ehl ü fasîh
Hürmet eyler imiş hımâr-ı Mesîh

Kurt korkar idi kulağından
Arslan ürker idi çomağından

Ol ulu katına bu miskin har
Vardı yüz sürdü dedi ey server

Sen eşekler içinde kâmilsin
Âkıl ü şeyh ü ehl ü fâzılsın

Anda k'ıslâh ede tapun şer ü şûr
Har-ı Deccâl'a diyeler ker ü kûr

Menzil-i mü'minîne reh-bersin
Merkeb-i sâlihîne mazharsın

Nesebindir mesel hatîblere
Nefesin hoş gelir edîblere

Sen eşeksin ne şek hakîm-i ecell
Müşkilim var keremden etgil hall

Bugün otlakta gördüm öküzler
Gerüben yürür idi göğüzler

Her birisi semiz ü kuvvetlü
İçi vü taşı yağlu vü etlü

Niçin oldu bulara erzânî
Bize bildir şu tâc-ı sultânî

Yok mudur gökte bizim ılduzumuz
K'olmadı yer yüzünde boynuzumuz

Her sığırdan eşek nite ola kem
Çün meseldir ki der benî âdem

Har eğer hâr u bî-temîz oldu
Çünkü yük tartar ol azîz oldu

Bâr-keşlikte çün biziz fâik
Boynuza niçin olmadık lâyık

Böyle verdi cevâb pîr eşek
K'iy belâ bendine esîr eşek

Bu işin aslına işit illet
Anla aklında yoğ ise kıllet

Ki öküzü yaradıcak Hallâk
Sebeb-i rızk kıldı ol Rezzâk

Dün ü gün arpa buğday işlerler
Anı otlayıp anı dişlerler

Çün bular oldu ol azîze sebeb
Verdi ol izzeti bulara Çalap

Tâc-ı devlet konuldu başlarına
Et ü yağ doldu iç ü taşlarına

Bizim ulu işimiz odundur
Od uran içimize o dûndur

Bize çoktur hakîki buyrukta
Nice boynuz kulağ u kuyruk da

Döndü yüz derd ile za'îf eşek
Zâr u dil-haste vü nahîf eşek

Dedi sehl ola bu işin aslı
Çünki şerh oldu bâbı vü faslı

Varayın ben de buğday işleyeyin
Anda yaylayıp anda kışlayayın

Nice yiyem odun ile letler
Bulayın buğday ile izzetler

Gezürek gördü bir göğermiş ekin
Sanki tutardı ol ekin ile kîn

Işk ile değdi girdi işlemeğe
Gâh ayaklayu gâh dişlemeğe

Arpa gördü göğermiş aç eşek
Buldu can derdine ilac eşek

Değme kerret ki şevk ile karvar
Toprağın bile götürür har-vâr

Eyle yedi gök ekini terle
Ki gören der zihî kara tarla

Yiyürek doydu karnı çağnadı
Yuvalandı vü biraz ağnadı

Başladı ırlayıp çağırmağa
Anıp ağır yükün ağırmağa

Demiş ol âdemî ki hoş demdir
Ni'am olduktta bî-negam gamdır

Pes edip cûş içinde eşvâkı
Rast düzdü nevâ-yı uşşâkı

Çeker âvâze tîz eder perde
Hoş ser-âgâz eder muhayyerde

Nice düzmek ki bozdu âhengi
Perdesin açtı ol cihan nengi

Çıkarır har çün enkerü'l-esvât
Ekin issine arz olur arasât

Ağaç elinde azm-i râh etti
Tarlasını göricek âh etti

Dâneden gördü yeri pâk olmuş
Gök ekinliği kara hâk olmuş

Yüreği sovumadı söğmek ile
Olmadı eşeği döğmek ile

Bıçağın çekti kodu ayruğunu
Kesti kulağını vü kuyruğunu

Kaçar eşşek acıyurak cânı
Dökülüp yaşı yerine kanı

Uğrayu geldi pîr eşek nâ-gâh
Sordu hâlini kıldı derd ile âh

Yirmürü inleyü dedi ey pîr
Har-ı rûbah gibi pür-tezvîr

Bâtıl isteyü haktan ayrıldım
Boynuz umdum kulaktan ayrıldım

Beş mesnevinin bir araya gelmesiyle oluşan yapıta *hamse* denir. Divan edebiyatında *sâhib-i hamse* (hamse sahibi) olmaya çok önem verilirdi.

4. KIT'A

*Kıt'a*nın sözlük anlamı "parça, bölük, cüz"dür. Yalnız ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle uyaklı 2 beyitlik nazım biçimine denir. Bu türlü *kıt'a*lar genellikle *dörtlük* adıyla anılmaktadır. Uyak düzeni şöyledir : x a — x a

*Kıt'a*larda beyitler arasında anlam birliği bulunur ve beyitler birbirini tamamlayıcı niteliktedir. *Kıt'a* nazım biçiminde şair mahlasını kullanmaz. Ancak, mahlas kullanılmış *kıt'a*lar da vardır.

*Kıt'a*ların konusu çok değişiktir. Önemli bir düşünce, hikmet, nükte, yergi olabilir. Örnekler :

Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin
Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzu şûr eyler
Gâh bir harf sukûtiyle eder nâdiri nâr
Gâh bir nokta kusûriyle gözü kûr eyler *(Fuzulî)*

*

Şu'arâ haylini defter edicek kilk-i kazâ
Mahv u isbât ile pür kıldı niçe evrâkı
Niçeyi kazıdı yanlış deyü bu defterden
Bâkî'ye edip işâret dedi sahha'l-bâkî *(Bakî)*

*

Dest-i kûtâhımızı etmemiş Allâh resâ
Menba'-ı lutfunu yoksa elimizle kaparız
Bize versin mi Hudâ âb-ı hayât-ı tevfîk
Hızr'ı bulsak reh-i zulmette külâhın kaparız
(İzzet Molla)

*

Yâ Rab ne eksilirdi deryâ-yı izzetinden
Peymâne-i vücûda zehr-âb dolmasaydı
Âzâde-ser olurdum âsîb-i derd ü gamdan
Yâ dehre gelmeseydim yâ aklım olmasaydı *(Ziya Paşa)*

a. Nazım

Birinci beyti *musarra'* olan, başka bir deyişle birinci, ikinci ve dördüncü dizesi birbiriyle uyaklı *kıt'a*lara denir. Örnekler :

Dost bâğından belâlı bülbüle bir gül yeter
Gözlerim kan ağlasın tek yüzüme bir gül yeter
Gerçi söz bâğında çok nev-rûz olur güller biter
Bir gül-istandan nişan vermeğe birkaç gül yeter
(Ahmet Paşa)

*

Âteş-i hasret benim kâr ettiğini cânıma
Yana yana hâlimi arz eylesem cânânıma
Hem-demim sâyem durur akşam olıcak âh kim
Okumazsam mum ile ol dahi gelmez yanıma *(Zatî)*

*

Ey felek maksadın ülfet mi adâvet mi nedir
Yoksa ol mâh ile uşşâka felâket mi nedir
Ermeden vuslata hicrâna eriştik ammâ
Anlasam bâri bidâyet mi nihâyet mi nedir *(Şeyh Galip)*

b. Kıt'a-ı Kebîre

Beyit sayısı ikiden artık olan *kıt'a*lara denir. Matla' beyti olmayan bir gazel gibidir. Gazelden ancak, konu bakımından ayrılır. Uyak düzeni şöyledir:

x a — x a — x a — x a ...

Şair mahlasını herhangi bir beyitte kullanır. *Tarih*ler, genellikle bu türlü kıt'a biçimiyle yazılır. Örnekler:

Her kimin var ise zâtında şerâret küfrü
Istılahât-ı ulûm ile müselmân olmaz

Ger kara taşı kızıl kan ile rengîn etsen
Tab'a tağyîr verip la'l-i Bedahşân olmaz

Eylesen tûtiye ta'lîm-i edâ-yı kelimât
Nutku insân olur ammâ özü insân olmaz

Her uzun boylu şecâ'at edebilmez da'vî
Her ağaç kim boy atar serv-i hırâmân olmaz *(Fuzulî)*

*

Tarih

— Şeyh Galip'in ölümü için —

Çarh-ı kec-rev galata düştü yine
Kıydı ehl-i dile âh ol bed-hû

Cevr-i devr ile hamûş oldu dirîğ
Galata Şeyhi gibi nâdire-gû

Gâlib-i mutlak olurdu sözde
Etse merdân-ı sühan ana gulû

Kıldı eflâke edip rûhu urûc
Şeb-i Mi'râc'da azm-i mînû

Mislini zîr-i felekte bulamaz
Etmesin yok yere devran tek ü pû

Çiellei ahde çekildi gitti
Erba'în içre o merd-i nîkû

Hüzn ile yazdı Sürûrî târîh
Geçti Gâlib Dede candan yâhû *(Sürurî)*

*Kıt'a*lar divanlarda *mukattaât* başlığı altında toplanır.

5. MÜSTEZAD

Müstezadın sözlük anlamı "ziyadeleşmiş, artmış, çoğalmış" demektir. Gazelin özel bir biçimine denir. Uzun dizelere, kısa bir dize ekleyerek yazılır. Eklenen bu kısa dizeye *ziyade* denir. Uzun dizenin ölçüsü mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün, *ziyade* dizenin ölçüsü de, ana kalıbın ilk ve son parçalarından oluşan mef'ûlü fa'ûlün'dür. *Ziyade*lerin, asıl dizenin anlamını tamamlar nitelikte olması gerekir. Çok zaman bu kurala dikkat edilmeyerek, kısa dizelerden yalnızca şiirin tekdüzeliğini yok etmek için yararlanılmıştır.

Örneğin, İzzet Molla'nın 3 beytini aldığımız aşağıdaki *müstezad*ında "Te'sîr-i lisânın" ve "Bu bâğ-ı fenânın" *ziyade*leri "gerçekten ziyadedir":

Bülbül yetişir bağrımı hûn etti figânın
Zabt eyle dehânın
Hançer gibi deldi ciğerim tîğ-ı zebânın
Te'sîr-i lisânın

Âh etse nola bülbül-i dil meşhedim üzre
Tâ mahşer olunca
Çok çekti gam-ı hârını gül-zâr-ı cihânın
Bu bâğ-ı fenânın

İzzet ne şeker çiğnedi tûtî gibi bilmem
Açmış yeni bir söz
Reşk ile sulandı yine ağzı şu'arânın
Sınf-ı husemânın
(İzzet Molla)

*Müstezad*ın birkaç türlü *uyak düzeni* vardır. En çok kullanılanlar şunlardır. (*Ziyade* dizeler ayraç içinde gösterilmiştir.)

a(a) a(a) — b(b) a(a) — c(c) a(a) — d(d) a(a) — e(e) a(a)...

a(b) a(b) — c(c) a(b) — d(d) a(b) — e(e) a(b) — f(f) a(b)...

a(b) a(b) — x(x) a(b) — x(x) a(b) — x(x) a(b) — x(x) a(b)...

Örnek :

Ey şûh-ı kerem-pîşe dil-i zâr senindir
Yok minnetin aslâ
Ey kân-ı güher anda ne kim var senindir
Pinhân u hüveydâ

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var
Gül goncasısın kûşe-i destâr senindir
Gel ey gül-i ra'nâ

Neylersen edip bir iki gün bâr-ı cefâya
Sabr eylede sonra
Peymâne senin hâne senin yâr senindir
Ey dil tek ü tenhâ

Bir bûse-i can-bahşına ver nakd-i hayâtı
Ger kāil olursa
Senden yanadır söz yine bâzâr senindir
Ey âşık-ı şeydâ

Çeşmânı siyeh-mest-i sitem kâkül-i pür-ham
Ebrûları pür-çîn
Benzer ki bu dil-dâr-ı cefâ-kâr senindir
Bî-çâre Nedîmâ *(N e d i m)*

a. Müstezad-ı Südâsiye

Uzun dizeleri mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün ölçüsünde, kısa dizeleri, yani *ziyade* dizeler de mefâ'îlün mefâ'îlün ölçüsünde olan *müstezad*tır. Bu çeşit *müstezada, südâsiye* denmesinin nedeni, uzun ve kısa dizelerdeki mefâ'îlün parçalarının 6 tane olmasıdır. Uyak düzeni genel tipteki müstezad gibidir. Örnek :

Hırâmân ol çemenlerde gel ey serv-i revânım gel
Nedir bu nâz u istiğnâ
Gözüm yollarda kaldı gül açıl gonce vü hânım gel
Gören sansın gül-i zîbâ

Hilâl-i hasret-i dîdârın oldum künc-i firkatte
Mürüvvet yok mudur zâlim
Hayât-ı tâze ver bu haste-i hicrâna cânım gel
Edip vaslın ile ihyâ

Yeter şemşîr-i ebrû-yu uzaktan gösterip geçmek
Benim ey çeşm-i cellâdım
Derûnum çâk çâk oldu aman kestin amânım gel
Sarıl merhem gibi cânâ

Yıkıldı gitti cümle dünkü gün gördüklerin ağyâr
Yılan gibi sokulmuşken
Bu şeb vîrânemiz tenhâdır ey genc-i nihânım gel
Safâlar ile bî-pervâ

Ne taşlar dikti gamzen sîne-i uşşâka anlarsın
Ne denlü çille çekmişler
Temâşâ eyle Ok Meydânı'nı kaşı kemânım gel
Hedeftir tîrine dünyâ

Beşiktaş semtidir kâşânemizde râhat eylersin
Berâber sarılıp yatsak
Benim ey dâye-perver tıfl-ı nâz-ı dil-sitânım gel
Kulun olsun sana lala

Ruhun mir'âtına Vehbî bakıp bir nev gazel yazmış
Efendim pek güzel yazmış
Şeker gibi oku ey tûti-i şîrîn-zebânım gel
Lebin bûs eylerim ammâ

(Sünbülzâde Vehbî)

b. İki ziyadeli müstezad

Ölçü ve uyak düzeni bakımından *tek ziyadeli müstezad*ın benzeridir. Yalnız, *ziyade* dizeler iki tanedir ve uzun dizelerle uyaklıdır.

Örnek :

Hey hey ne acâib bezemiş hüsn ile Bârî
Bu sûret-i yâri
Bu nakş-ı nigârı
Her ehl-i nazar kim göre tahsîn ola kârı
Bu çeşm ü izârı
Kalmaya karârı

Ey mutrıb-ı dil-keş ele al çeng ü rebâbı
Çâk eyle hicâbı
Ref' eyle nikābı
Ey sâki-i mevh-veş taşa çal şîşe-i ârı
Sun câm-ı ukārı
Def' eyle humârı

Uşşâkı katâr eyledi aşk içre Muhammed
Ol şâh-ı mümecced
Ol matlab-ı maksad
Ey üştür-i dil sen olagör pîş-i katârı
Çek aşk ile bârı
Ye derd ile hârı

Başka bir şairin gazeline *ziyade*ler ekleyerek de *müstezad* yazılabilir. Adlî'nin mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün ölçüsündeki gazeline, Osmanzade Taip mefâ'ilün fe'ilün ölçüsünde mizahi anlamlı *ziyade*ler ekleyerek bir *müstezad* meydana getirmiştir :

"O dem ki mültefit-i yâr-ı dil-firîb olurum"
Dürüst söyleyemem
"Fenâ-resîde-i ser-mâye-i rakîb olurum"
Fenâ-resan diyemem

"Ümîd-i zirve-i dil-hâh ile bu vadîde"
Hemîşe zırvalarım
"O reh-revim ki zebûn-ı firâz u şîb olurum"
Yine pilâv yiyemem

"Gelû-girifte-i kûhl-ı gam olur isem de"
Misâl-i kelb-i akûr
"Yine o gül-ruhu gördükte andelîb olurum"
Ve-lîk havlayamam

"Nabız-girift dil-i Adlî helâke teşne iken"
Aceb murâd nedir
"Yine firîfte-i ülfet-i tabîb olurum"
Bu haltı anlayamam

(Osmanzâde Taip)

II. BENTLERLE KURULAN NAZIM BİÇİMLERİ

A. TEK DÖRTLÜKLER

1. RÜBÂİ

Rübâi, 4 dizelik ve kendine özgü ayrı ölçüsü olan, bağımsız bir nazım biçimidir. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı, üçüncü dize *serbest*tir (a a x a). *Rübâi*nin üçüncü dizesine uyaksız olmasından dolayı *hasî* (hadım) adı verilir. Rübâi için *terâne, dü-beyt, çâr-mısra', çehâr-mısra'* terimleri de kullanılır.

*Rübâi*nin, aruzun hezec bahrinden olan 24 kalıbı vardır. Bunlar, *ahreb* ve *ahrem* diye ikiye ayrılır. Her iki kümede de 12 kalıp bulunur. Mef'ûlü parçasıyla başlayan kalıplar *ahreb,* mef'ûlün parçasıyla başlayanlar *ahrem* kümesini oluşturur. Türk edebiyatında yalnız *ahreb* kalıpları kullanılmıştır. Şair, aynı kümeden olmak üzere, *rübâi*de ayrı ayrı kalıpları karışık olarak kullanır. *Rübâi*nin her dizesi ayrı bir ölçüde olabildiği gibi, dört dizesi de aynı ölçüde olabilir. Genellikle bir *rübâi*de iki kalıp kullanılmıştır. Bu iki

kalıptan biri, birinci, ikinci ve dördüncü dizede, öteki de üçüncü dizede kullanılır ki bu düzen *rübâi*nin, üçüncü dizede en güçlü düşünceyi söyleme ve uyumu sağlama ilkesine uygundur.

Türk edebiyatında en çok kullanılmış *rübâi* kalıpları şunlardır:

mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûl

mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün fa'

mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlü fa'ûl

mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlün fa'

*Rübâi*ler, "divan tertibi"nde, *rübâiyât* bölümünde uyaklarına göre sıralanır.

Rübâi, İran edebiyatından Türk edebiyatına geçmiştir. Çeşitli konularda yazılır. Şair, dünya görüşünü, felsefesini, tasavvufi düşüncelerini, maddi ve manevi aşkını en özlü bir biçimde ancak bu biçim içinde anlatabilir.

Türk edebiyatında XIV. yüzyıldan sonra *rübâi* yazılmaya başlanmıştır. XVII. yüzyıl şairlerinden Azmîzâde Haletî *rübâi*leriyle tanınmışsa da, bu yolda büyük başarı gösterememiştir. Yine XVII. yüzyıl şairlerinden Nabî, divanını tertip ederken, her harf ile başlayan gazellerin başına aynı uyakta bir rübâi koymuştur.

Rübâi, ince duygu ve düşüncelere, nükteli buluşlara çok uygun olduğundan, divan edebiyatı nazım biçimleri içinde günümüze kadar canlılığını yitirmeden yaşayabilmiş tek biçimdir. Örnekler:

(1, 2, 4. dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûl)
(3. dizenin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün fa')

Ben leblerini cânıma emsen görürem
Gözün yarasın gönüle merhem görürem
Aşkın odu ki yaka iki cihânı
Ben kendü canıma yalnız kem görürem
(Kadı Burhanettin)

*

(1, 2, 3. dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlün mefâ'îlün fa')
(4. dizenin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün fa')

Kimdir ki gamında nâle vü zâr etmez
Derdin sana nâle ile ızhâr etmez
Feryâdına hîç kimsenin yetmezsin
Feryâd ki feryâd sana kâr etmez *(Fuzulî)*

*

(Bütün dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlü fa'ûl)

Ahvâl-i cihânı her zaman söyleşelim
Ammâ gam-ı aşkımız nihan söyleşelim
Ey vâkıf-ı râz-ı aşk olan ârif-i cân
Ney gibi seninle bî-zeban söyleşelim

(Azmîzâde Haletî)

*

(1, 2, 4. dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlü fa'ûl)
(3. dizenin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlün fa')

Sâkî nigehin tamâm kâr etti bana
Hayretle cihan yüzünü târ etti bana
Sahbâya bahâne bulma va'llâh bi'llâh
Nettiyse o çeşm-i pür-humâr etti bana *(Nedim)*

*

(1, 4. dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlü fa'ûl)
(2, 3. dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûl)

Mecnûn ki "lâ-ilâhe illâ" der idi
Teklîf-i şu'ûr eyleseler "lâ" der idi
Ol mertebe meşgûl idi Leylâ ile kim
Mevlâ diyecek mahalde "Leylâ" der idi

(Yenişehirli Avnî)

*

(Bütün dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûl)

Eslâf kapıldıkça güzelden güzele
Fer vermiş o neşveyle gazelden gazele
Sönmez seher-i haşre kadar şi'r-i-kadîm
Bir meş'aledir devr edilir elden ele

(Yahya Kemal Beyatlı)

a. Rübâî-i Musarra'

4 dizesi de birbiriyle uyaklı *rübâî*lere denir. Fakat, böyle rübailerde, uyaklı olmasından dolayı üçüncü dizede uyum değişikliği olmadığından, dördüncü dizede asıl söylenmek istenen duygu ve düşünce güçlü bir etki bırakmaz. Örnekler:

(1. dizenin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlü fa'ûl)
(2, 3, 4. dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûl)

Hoş ol ki çekem dem-i ecel bâde-i nâb
Ser-mest yatam kabrde tâ rûz-i hisâb
Gavgâyı kıyâmette duram mest ü harâb
Ne fikr-i hisâb ola ne idrâk-i azâb *(Fuzulî)*

*

(1, 3. dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlün mefâ'îlü fa'ûl)
(2. dizenin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün fa')
(4. dizenin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûl)

Tâ boynuma saldı ol ham-ı zülf kemend
Tedbîr ile açılmadı boynumdan bend
Çok pend verildi olmadı fâide-mend
Yetmez mi mana pend veren halka bu pend *(Fuzulî)*

*

(Bütün dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün fa')

Fem nâmına bir sırr-ı hüveydâdır bu
Ruh nâmına bir nâr-ı tecellâdır bu
Leb nâmına bir mu'ciz-i Îsâ'dır bu
Dil nâmına bir mahşer-i gavgâdır bu *(Şeyh Galip)*

Şairler, rübâiler de genellikle mahlas kullanmazlar. Fakat mahlas kullanılmış rübâilere de rastlanır. Fehim-i Kadîm aşağıdaki rübâisinde, İran'ın ünlü rübâi şairi Ömer Hayyam'la kendini karşılaştırarak mahlasını söyler:

(1, 2. dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlün mefâ'îlün fa')
(3. dizenin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlün mefâ'îlü fa'ûl)
(4. dizenin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün fa')

Nâ-çâr ki mest-i aşk-ı Hayyâm oldum
Bu çâr-su-yı cihanda bed-nâm oldum
Aşk ile edip rübâiye meyl Fehîm
Hayyâm-sıfat şöhret-i eyyâm oldum

*

(1, 2, 4. dizelerin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûl)
(3. dizenin ölçüsü: mef'ûlü mefâ'îlün mefâ'îlün fa')

Şevkınla Nahîfî gibi pür-dâğ olayım
Tek lâle-sıfat zîb-dih-i bâğ olayım
Ağyâr ko reşk ile helâk olsun hep
Dünyâda hemen sen ile ben sağ olayım

2. TUYUĞ (TUYUK)

Tuyuğ, uyak düzeni *rübâi* gibi olan ve aruzun yalnız fa'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılan 4 dizelik bir nazım biçimidir. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı, üçüncü dizesi serbesttir (a a x a). Halk edebiyatında, onbirli kalıpla yazılan mâni biçimindeki şiirlere de *duyuğ* denir.

Tuyuğ, yalnız Türk edebiyatın da görülür. Halk edebiyatındaki *mâni* biçiminin karşılığı sayılabilir. *Mâni*de olduğu gibi *tuyuğ*da da ve genellikle *cinaslı uyak* kullanılır. Bu biçime daha çok Azerî ve Çağatay edebiyatlarında rastlanmaktadır. Edebiyatımızda en çok *tuyuğ* yazmış şair Kadı Burhanettin'dir. Divanında 169 *tuyuğ* vardır. İvaz Paşazâde Atayî, Nesimî ve Ali Şir Nevaî de *tuyuğ*larıyla tanınmıştır. Nesimî'nin *tuyuğ*larının çoğu *musarra*'dır. XVI. yüzyıldan sonra edebiyatımızda hemen hemen hiç *tuyuğ* yazılmamıştır. Örnekler:

Gözü cân esrütmeğe hammâr imiş
Kaşı gönül yıkmağa mi'mâr imiş
Diledim hâlim ki gözüne diyem
Turfa budur gözleri bîmâr imiş *(Kadı Burhanettin)*

*

Dil-berin işi itâb u nâz olur
Çeşmi câdû gamzesi gammâz olur
Ey gönül sabr et tahammül kıl ana
Yâra erişmek işi az az olur *(Kadı Burhanettin)*

*

Gönlüm oldu aşkının âvâresi
Gamzenin gitmez gönülden yâresi
Derdime çok istedim derman velî
Yoğ imiş la'linden özge çâresi
(İvaz Paşazâde Atayî)

*

Dil-berin haddi gül-i handan durur
Şol mutarra sünbülü reyhan durur
Cân eğer tenden revân olsa ne gam
Ehl-i aşkın cânı çün cânan durur
(İvaz Paşazâde Atayî)

a. Musarra' Tuyuğ

4 dizesi de uyaklı olan *tuyuğ*dur.

Âlemi yüzün gül-istân eylemiş
Bülbülü ser-mest ü hayrân eylemiş
Anberîn zülfün perîşân eylemiş
Mâhını ebrinde pinhân eylemiş *(Nesimî)*

*

Dalmışam şol bahre kim pâyânı yok
Batmışam şol gence kim hüsrânı yok
Bulmuşam şol bedri kim noksânı yok
Girmişem ol şehre kim vîrânı yok *(Nesimî)*

B. MUSAMMATLAR

a. DÖRTLÜLER

1. MURABBA'

Murabba' bent adı verilen 4 dizelik *kıt'a* (dörtlük)'lardan oluşur. Genellikle uyak düzeni şöyledir:

a a a a — b b b a — c c c a — d d d a ...

İlk bendin, ilk 3 dizesi kendi aralarında uyaklı olabilir. Bu durumda uyak düzeni şöyle olur:

b b b a — c c c a — d d d a — e e e a ...

Yalnız dördüncü dizenin öteki bentlerin dördüncü dizesiyle uyaklı olması gerekir. Kimi zaman birinci bendin dördüncü dizesi öteki bentlerin dördüncü dizesi olarak yinelenir ve böylece bir nakarat meydana getirilir. Böyle murabba'lara *murabba'-ı mütekerrir* denir. Uyak düzeni şöyle olur:

$a\ a\ a\ a^n$ — $b\ b\ b\ a^n$ — $c\ c\ c\ a^n$ — $d\ d\ d\ a^n$ ...

Kimi zaman da birbiriyle uyaklı olan dördüncü dizelerin sözleri her bentte başka olur. Buna da *murabba'-ı müzdevic* denir. Şairin mahlası son bendin herhangi bir dizesinde bulunur.

Nedim kimi *murabba'*larının son bendinde mahlasını 1, 2 ve 3. dizede *redif* olarak kullanmıştır:

Her gülün şevkıyle bülbül gibi zâr olmaz *Nedîm*
Değme bir zülf-i girih-gîre şikâr olmaz *Nedim*
Her gül-istanda çü şeb-nem hâk-sâr olmaz *Nedîm*
Değme bir dil-ber beğenmez bir dil-i nakkâdı var

*Murabba'*ın bent sayısı 3-7 arasında değişir. Her konuda yazılır. Örnekler:

Murabba'-ı Mütekerrir

Perîşân-hâlin oldum sormadın hâl-i perîşânım
Gamından derde düştüm kılmadın tedbîr-i dermânım
Ne dersin rûzgârım böyle mi geçsin güzel hânım
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım

Esîr-i dâm-ı aşkın olalı senden vefâ görmen
Seni her kanda görsem ehl-i derde âşinâ görmen
Vefâ vü âşinâlık resmini senden revâ görmen
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım

Değer her dem vefâsız çerh yayından mana bin ok
Kime şerh eyleyem kim mihnet ü endûh u derdim çok
Sana kaldı mürüvvet senden özge hîç kimsem yok
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım

Gözümden dem-be-dem bağrım ezip yaşım kimi gitme
Seni terk etmezem çün men meni sen dahi terk itme
İgen hem zâlim olma men kimi mazlûmı incitme
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım

Katı gönlüm neden bu zulm ile bî-dâda râgıbdır
Güzeller sen tegi olmaz cefâ senden ne vâcibdir
Senin tek nâzenîne nâzenin işler münâsibdir
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım

Fuzûlî şîve-i ihsânın ister bir gedâyındır
Dirildikçe seg-i kûyun ölende hâk-i pâyındır
Gerek öldür gerek ko hükm hükmün rây râyındır
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım *(Fuzulî)*

*

Murabba'-ı Müzdevic

Ser-â-pâ hüsn ü ansın dil-sitansın nâz-perversin
Civân-ı mihribânsın şûhsun nâzende dil-bersin
Nazîrin yok cihanda hüsn ile mihr-i münevversin
Bahâ olmaz sana cânâ aceb pâkîze gevhersin

Eyâ gül-zâr-ı hüsn ü behcetin nahl-i ser-efrâzı
Kim üstâd etti fenn-i işvede ol çeşm-i tannâzı
Kim öğretti sana cânâ bu denlü şîve vü nâzı
Ki dâim böyle nâz ile güler nâz ile söylersin

Yeter kaldın yeter ey tıfl-ı nâzım hânede tenhâ
Yeter karışmasınlar sana gayri dâye vü lâlâ
Biraz gel bağa bülbül dinle gül seyr et açıl cânâ
Ki sen dahi henüz açılmamış bir gonce-i tersin

Hırâmın dil-pesend ü cünbüşün dil-hâhtır cânâ
Hayâlinle Nedîm'in kârı âh u vâhtır cânâ
Atan anan senin var ise mihr ü mâhtır cânâ
Ki bir bakışta mihre bir bakışta mâha benzersin *(Nedim)*

2. ŞARKI

Şarkı, biçim bakımından *murabba*'a benzer. Dörtlüklerden kurulur, *Şarkı*larda da temel uyak her dörtlüğün dördüncü dizesinde yinelenir. Genellikle uyak düzeni şöyledir:

a a a a — b b b a — c c c a — d d d a ...

Bu temel uyak kimi zaman ilk dörtlüğün ikinci dizesinde de olur. Bu durumda ilk dörtlüğün ikinci ve dördüncü dizeleri, öteki dörtlüklerin dördüncü dizesi olarak yinelenir ki buna *nakarat* denir. Uyak düzeni şöyledir:

a a^n a a^n — b b b a^n — c c c a^n — d d d a^n ...

Nakaratsız şarkılar da vardır. Uyak düzeni şöyle olur:

b a b a — c c c a — d d d a — e e e a ...

İlk dörtlüğün üçüncü dizesi uyaksız olan şarkılar da vardır: Böyle şarkıların uyak düzeni şöyledir:

a a x a — b b b a — c c c a — d d d a ...

a a x a^n — b b b a^n — c c c a^n — d d d a^n ...

Şarkı biçimi Türk edebiyatında doğmuştur. Bestelenmek için yazılır. Bundan dolayı bent sayısı azdır.

Bestelenecek şarkılar, müzik usullerine uyan kalıplarla özellikle mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün kalıbıyla yazılır. Müzikte, şarkıların üçüncü dizelerine *miyân* ya da *miyân-hâne* adı verilir. Sözün ve bestenin en dokunaklı yeri bu dizeye denk getirilir.

Divan edebiyatında en güzel şarkıları Nedim yazmıştır. Nedim'in şarkılarının dili, gazel ve kasidelerine göre çok sadedir.

Şarkılarda konu genellikle aşk, sevgili, içki ve eğlencedir. Nedim'in aşağıdaki şarkısı *nakaratlı* bir şarkıdır:

Sevdiğim cânım yolunda hâke yeksân olduğum
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Ey benim aşkınla bülbül gibi nâlân olduğum
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Cümle yâran sana uşşâk olduğun bilmez misin
Cümlenin tâkatların tâk olduğun bilmez misin
Şimdi âlem sana müştâk olduğun bilmez misin
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Gâhi Feyz-âbâd'a doğru azm edip eyle safâ
Âsaf-âbâd'a gelip gâhî salın ey meh-likā
Gel hele gör sahn-i Sa'd-âbâd'a hiç olmaz bahâ
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Kaplatıp gül-penbe şâlı ferve-i semmûruna
Ol siyeh zülfü döküp ol sîne-i billûruna
Itr-ı şâhîler sürüp ol gerden-i kâfûruna
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Sen açıl gül gibi zâr ile hezâr olsun Nedîm
Bend bend olsun ham-ı zülfün şikâr olsun Nedîm
Sen salın cânâ yolunda hâk-sâr olsun Nedîm
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum *(Nedim)*

Nedim'den sonra en çok *şarkı* yazmış şairler Enderunlu Fazıl ve Enderunlu Vasıftır. Fakat bunlar, şarkılarında Nedim kadar başarılı olamamışlardır. Enderunlu Fazıl ve Vasıf'tan birer örnek :

Gözlerin nergis-i şehlâ mı aceb
Dehenin gonce-i zîbâ mı aceb
Hep şükûfeleri cem' etti yüzün
Gül-sitânın yeni dünyâ mı aceb

Kimse bilmez ne çiçeksin cânâ
Yâsemen gerçi ki ismin hâlâ
Gerdenin berg-i semendir ammâ
Ruhların lâle-i hamrâ mı aceb

Katmer olmuş nedir ol kâkül-i nâz
Bağçe-i işvede ol sünbül-i nâz
Nedir ol çehrede bitmiş gül-i nâz
Dil ana bülbül-i gûyâ mı aceb

İşte bu şarkı eyâ gonce-dehen
Bir çiçektir sana âşıklardan
Fâzıl'ın sözüne benzer bu sühan
O sana âşık-ı şeydâ mı aceb *(Enderunlu Fazıl)*

*

Çözülme zülfüne ey dil-rübâ dil bağlayanlardan
Kaçınma âteş-i aşkınla bağrın dağlayanlardan
Düşer mi ictinâb etmek senincün ağlayanlardan
Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan

Senin bir reng-i rûyin var ki gül-berg-i izârında
Bulunmaz gül-sitân-ı âlemin bâğ u bahârında
Otur ihrâma ârâm et biraz havzın kenârında
Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan

Gelip fasl-ı bahâr âlem safâ-yı gül-şen ettikte
Nevâ-yı bülbülü şâh-ı gül-i ra'nâ işittikte
Uyup ahbâba cânâ seyr-i Sa'd-âbâd'a gittikte
Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan

Hevâ-yı kâkülünle başka bir hâlet olur serde
Yeni baştan misâl-i Vâsıf uğrattın beni derde
Gamınla gerçi çoktan ağlarım ammâ bugünlerde
Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan

(Enderunlu Vasıf)

Yeni Türk edebiyatı döneminde yazılan *şarkılar* genellikle 2 bentli ve *nakaratlı*dır. Örnekler :

Kalbim yine üzgün seni andım da derinden,
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden!
Üzgün ve kırılmış gibi en ince yerinden,
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden!

Senden boşalan bağrıma göz yaşları dolmuş!
Gördüm ki yazın bastığımız otları solmuş.
Son demde bu mevsim gibi benzim de kül olmuş,
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden!

(Yahya Kemal Beyatlı)

*

Dün kahkahalar yükseliyorken evinizden,
Bendim geçen, ey sevgili, sandalla denizden!
Gönlümle, uzaklarda bütün bir gece sizden
Bendim geçen, ey sevgili, sandalla denizden!

Dün bezminizin bir ezelî neş'esi vardı,
Saz sesleri tâ fecre kadar Körfez'i sardı;
Vaktâki sular şarkılar inlerken ağardı,
Bendim geçen, ey sevgili, sandalla denizden!

(Yahya Kemal Beyatlı)

3. TERBİ'

Terbi'in sözlük anlamı "dörtleme, dörtlü duruma getirme"dir. Bir gazelin beyitlerinin üstüne, başka bir şair tarafından, aynı ölçü ve uyakta ikişer dize ekleyerek yazılan *murabba*'a denir. Gazelde

matla'dan sonraki beyitlerin birinci dizeleri serbest olduğundan *terbi'*, o dizenin uyağına göre yapılır. Uyak düzeni şöyle olur (Eklenen iki dize siyah harflerle gösterilmiştir) :

aa a a — **b**b b a — **c**c c a — **d**d d a — **e**e e a ...

Eklenen bu iki dizeye *zamîme* denir. Bu *zamîme*nin, eklendiği beyitle anlam bakımından kaynaşması gerekir. Az kullanılmış bir biçimdir.

b. BEŞLİLER

1. MUHAMMES

Her bendi 5 dizeden oluşan nazım biçimine denir. İlk bendin dört ve beşinci ya da yalnız beşinci dizesi öteki bentlerin sonunda yineleniyorsa *muhammes-i mütekerrir* adını alır. Bu iki durumda uyak düzeni şöyleydir :

a a a a^n a^n — b b b a^n a^n — c c c a^n a^n — d d d a^n a^n ...

a a a a a^n — b b b b a^n — c c c c a^n — d d d d a^n ...

Kimi zaman, her bendin ilk 3 dizesi kendi aralarında uyaklı olduğu halde, son ikisi bütün bentlerde aynı uyağı alır. Bu durumda uyak düzeni şöyle olur :

b b b a a — c c c a a — d d d a a — e e e a a ...

Dört ve beşinci dizeler *nakarat* olarak da yinelenebilir. Bentlerin beşinci dizeleri değişiyorsa, buna *muhammes-i müzdevic* denir. Uyak düzeni şöyledir :

a a a a a — b b b b a — c c c c a — d d d d a ...

Her konuda muhammes yazıldığı gibi, muhammes biçimiyle şarkılar da yazılır. Bunlara *muhammes şarkı* adı verilir. Örnekler :

Muhammes-i Mütekerrir

Şeh-râh-ı muhabbet ki tarîk-ı ezelimdir
Ser-menzil-i aşk eski mekân ü mahalimdir
Yoldan koyan ammâ beni tûl-i emelidir
Bu çâk-i girîbâna sebeb kendi elimdir
Hep çekticeğim kendi cezâ-yı amelimdir

Yazık bana kim bunca zaman olmadım irşâd
Kaldım heves-i şâdi ile dehrde nâ-şâd
Kangı amelimle olayım lâyık-ı âzâd
Destimde ne tesbîh ü zebânımda ne evrâd
Hep çekticeğim kendi cezâ-yı amelimdir

Hak vermiş iken bu dil-i bîmâra şifâyı
Ben gayrıdan ümmîd ederim derde devâyı
Yersem de eğer sîneme bin tîr-i belâyı
Dahl eyleyemem keşmekeş-i kavs-i kazâyı
Hep çekticeğim kendi cezâ-yı amelimdir

Olup heves-i nefs ile zîb-i dehenim lâf
Nakd-i nefesim etmedeyim yok yere isrâf
Gencîne-i ömr oldu bu sûret ile itlâf
Bakılsa ger ettiğime bâ-dîde-i insâf
Hep çekticeğim kendi cezâ-yı amelimdir

Kat' olsa da şemşîr-i azâb ile amânım
Nâr-ı elem-i dûzah ile yansa da cânım
Hâkister olup kalmasa da nâm u nişânım
Ol dem yine bu mısra' olur vird-i zebânım
Hep çekticeğim kendi cezâ-yı amelimdir

Bahş et güneh-i Vâsıf'ı yâ Rab koma mahrûm
Vurma yüzüne neyse kusûru kala mektûm
Pinhân u ıyan hazretine cümlesi ma'lûm
Yok kimselerin sun'u karar-dâde-i mefhûm
Hep çekticeğim kendi cezâ-yı amelimdir

(Enderunlu Vasıf)

*

Muhammes-i Müzdevic

Dil-berle her şeb eyler iken ayş u işreti
Şîrîn-i sâz-kârı iken şehd-i sohbeti
Sahbâ-yı vasla sonra katıp zehr-i firkati
Aşk olsun ana kim çeke câm-ı melâmeti
Hem-reng-i la'l-i yâr bile hûn-ı hasreti

Kem-yâb idi metâ'-ı ser-â-pây-ı hüsnü hayf
Yoktu nazîr-i gevher-i yek-tâ-yı hüsnü hayf
Çesbân idi merâmıma bâlâ-yı hüsnü hayf
Nakd-i hayât müft idi kâlâ-yı hüsnü hayf
Şeh-bender-i firâkta anlandı kıymeti

Çeşmi bakılsa tîğ-ı sitemden yaman imiş
Perçem hatına nisbet ile müslümân imiş
Hûnî nigâhı gamzesi cellâd-ı cân imiş
Bir rahmi yok mürüvveti yok bî-amân imiş
Bi'llâh böyle bilmez idim ben ol âfeti

Tâb-ı temûz-ı hecrin ile yandım ağladım
Sahbâ-yı hûna teşne idim kandım ağladım
Bu mâ-cerâyı ben tükenir sandım ağladım
Cânâ safâ-yı bezmini çok andım ağladım
Yâd eyleyip o neş'eleri ol meserreti

Gālib şeb-i mihende çekip âh u vâların
Künc-i sitemde terk edesin bî-nevâların
Derd ü belâda ammayasın mübtelâların
Ağyâr-ı dûna hasr edesin hep atâların
Kurbânın olduğum bana düşmez mi gayreti

(Şeyh Galip)

2. TARDİYE

Tardiye, muhammesin özel bir biçimidir. Muhammes aruzun her kalıbıyla yazıldığı halde, *tardiye* yalnız mef'ûlü mefâ'ilün fa'ûlün kalıbıyla yazılır. *Tardiye*nin muhammesten ayrılan ikinci özelliği de, temel uyağın bentlerin yalnız beşinci dizelerinde olmasıdır. Her bendin ilk 4 dizesi de kendi arasında uyaklıdır. Uyak düzeni şöyledir ve başka biçimi yoktur :

b b b b a — c c c c a — d d d d a — e e e e a ...

*Tardiye*ye, *tard u rekîb* de denir. Eski mesnevilerde şairler, yapıtı tezdüzelikten kurtarmak için, olayın kahramanlarının ağzından yer yer gazel, murabba gibi manzumeler söylerlerdi. Bunlara da *tardiye* denilmektedir.

Türk edebiyatında *tardiye* pek az kullanılmıştır. Yalnız, Şeyh Galip *tardiye*ye özel bir değer vermiş ve Türk edebiyatının en güzel *tardiye*lerini yazmıştır. *Hüsn ü Aşk*'tan 2 örnek :

Bir şâha esîr oldu kim dil
Her bendesi Kahramân-ı Kātil
Gamzeyle sitemde la'li yek-dil
Bîgâne nigâhı kana mâil
Tîr-i gamı câna âşinâdır

Dîvân-ı kazâsı zulm-bünyâd
Lerzende-i bîm-i cânı cellâd
Her kûşede bang-i dâd u bî-dâd
Gavgā-yı kıyâmet âh u feryâd
Mahşer mi yâhud bu Kerbelâ'dır

La'l-i lebi ömr-i Nûh-ı ma'nâ
Çeşminde nühüfte rûh-ı ma'nâ
Hep döktüğü kan sabûh-ı ma'nâ
Feyz-i sühana fütûh-ı ma'nâ
Her nutku hayâttır bakādır

Zülfün dağıtıp ederse tâlân
Küfre sığmır sipâh-ı îmân
Bu havf ile kâkülü perîşân
Dâvâsına tîğ-ı katli burhân
Veh bu ne acîb müddeâdır

Bî-çâre gönül gamıyla yansın
Tek ol büt-i âteşîn inansın
Hûn-âbe-i hecre can boyansın
Mahmûr gözü şarâba kansın
Bir kahrına bin kerem fedâdır

Gālib gibi sad-hezâr meftûn
Sahrâ-yı mahabbetinde Mecnûn
Olmaz yine kimse zâr u dil-hûn
Her cevrine ehl-i derd memnûn
Ammâ ki ne çâre bî-vefâdır *(Şeyh Galip)*

*

Hoş geldin eyâ berîd-i cânân
Bahş et bana bir nüvid-i cânân
Cân ola fedâ-yı iyd-i cânân
Bî-sûd ola mı ümîd-i cânân
Yârin bize bir selâmı yok mu

Ey Hızr-ı fütâdegân söyle
Bu sırrı edip ıyân söyle
Ol sen bana tercemân söyle
Ketm etme yegân yegân söyle
Gam defterinin tamâmı yok mu

Yâ Rabbi ne intizârdır bu
Geçmez nice rûzgârdır bu
Hep gussa vü hârhârdır bu
Duysam ki ne şîve-kârdır bu
Vuslat gibi bir merâmı yok mu

Çıktım ser-i dâra hem-çü Mansûr
Âvâzım ezân-ı nefha-i sûr
Gam kıldı gelûmu Şah u Mansûr
Oldum sipeh-i belâya mahsûr
Ol pâdişehin peyâmı yok mu

Kâm aldı bu çarhtan gedâlar
Ferdâlara kaldı âşinâlar
Durmaz mı o ahdler vefâlar
Geçmez mi bu ettiğim duâlar
Hâl-i dilin intizâmı yok mu

Dil hayret-i gamla lâl kaldı
Gālib gibi bî-mecâl kaldı
Gönderdiğim arz-ı hâl kaldı
El'an bir ihtimâl kaldı
İnsâfın o yerde nâmı yok mu *(Şeyh Galip)*

*

Divan'ndan bir örnek :

Yek nazrada kıldın ey yüzü gül
Âyînemi âftâbe-i mül
Geçti bana neşve-i tegāfül
Hem eyle hem eyleme tenezzül
Dil-hânesi cây-ı işretindir

Bir şûlesi var ki şem'-i cânın
Fânûsuna sığmaz âsmânın
Bu sîne-i berk-âşiyânın
Sînâ dahi görmemiş nişânın
Efrûhte-i inâyetindir

Şeh-bâz-ı dil oldu evc-pervâz
Kim sayd-ı Hümâya eyleyip nâz
Zülfünde de olmaz âşiyân-sâz
Afv eyle ki ey şeh-i felek-tâz
Perverde-i dest-i himmetindir

Bir âleme olmuşum ki vâsıl
Şeb-nemleri mihr ile mukābil
Yok pertev-i mihre anda hâil
Nezdik ü ba'îdi özge menzil
Kim firkatin aynı vuslatındır

Açıldı der-i harîm-i ma'nâ
Bir sûret olur hezâr da'vâ
Esrâr-ı hafî hep oldu peydâ
Bildim ki bu cümle şûr u gavgā
Gavgāyı sever bir âfetindir

Ey arş-ı kemâl ü meh-sitâre
Olmak nola düşmen-i nezâre
Gālib sana oldu pâre pâre
Bir hâne-harâb imiş ne çâre
Dâm-ı reh-i mihr-i tal'atındır *(Şeyh Galip)*

*Tardiye*yi, Şeyh Galip'ten önce Nedim kullanmıştır. *Nedim Divan*'ında Sadrazam Damat İbrahim Paşa medhinde 12 bentlik bir *tardiye* vardır. İlk bendi şöyledir :

Hoş geldin eyâ Hıdîv-i Ekrem
Lutfunla gönüller oldu hurrem
Şâd oldu mekâriminle âlem
Her gûne meâsirin dem-â-dem
Ârâyiş-i arsa-i cihandır

Şeyh Galip'ten çok etkilenmiş olan Abdülhak Hamit, manzum *Eşber* adı tiyatrosunda iki yerde *tardiye*yi kullanmıştır :

Âheste revânım nesîm-i gül-bîz
Esvâtı da eylemezdi tehzîz
Hâmûş idi nâle-i seher-hîz
Bir sohbet idi sükûnet-engîz
Hoş yatmıştık çemende bî-hâb

Çökmüştü havâya reng-i sünbül
Her gonce verirdi neş'e-i mül
Girmiş idi cûy-bâra bülbül
Sandım ki eder tebessüm ol gül
Vurmuş yüzüne meğerse meh-tâb

Bir feyz-i latîfi var ki bilmem
Çeşmimden akan sirişk-i pür-sem
Vechinde dururdu ayn-ı şeb-nem
Leb-beste iken o şûh-ı gül-fem
Dendânı olurdu dürr-i nâ-yâb

Geçmezdi o gonce gül-şeninden
Hoşnûd idi ya'ni meskeninden
Reng-âver idi neşîmeninden
Etmezdi güzâr gerdeninden
La'linde dururdu bâde-i nâb

Meyden kızarıp o vech-i mahzûn
Gûyâ ki olur hicâbı efzûn
Arz eyler edip onunla meşhûn
Mînâ-yı tehîyi câm-ı gül-gûn
Bir bûse demek o aynı nûş-âb

Gül-bûse-i iltifâtı gûyâ
Ol sûret ile ederdi îmâ
Ben de buna karşı bî-muhâbâ
Kılmakla pey-â-pey arz-ı sahbâ
Sûz-ı dilimi ederdim işrâb

3. TAHMİS

*Tahmis*in, sözlük anlamı "beşleme, beşli duruma getirme"dir. Bir gazelin beyitlerinin üstüne aynı ölçü ve uyakta üçer dize ekleyerek yazılmış muhammese denir. Uyak düzeni şöyledir (Eklenen dizeler siyah harflerle gösterilmiştir) :

aaaaa — bbbba — ccccca — ddddda — eeeeea ...

Gazelde matla'dan sonraki beyitlerin birinci dizeleri serbest olduğu için, *tahmis* o dizenin uyağına göre yapılır. Eğer serbest dizenin son sözcüğü uyağa uygun gelmezse, ondan önceki sözcükle uyak düzenlenir, son sözcük de redif olarak kalır. Nailî-i Kadim'den aldığımız örnekte üçüncü bent yukarıda anlatılan biçimdedir. *Tahmis*te en önemli nokta, eklenen dizelerin, gazelin beyitleriyle anlam ve güç bakımından kaynaşabilmiş olmasıdır. Yoksa eklenmiş dizeler sırıtır, birer yama gibi kalır ve tahmis başarılı sayılmaz. Gazelin makta' beytinde şair nasıl kendi mahlasını söylerse *tahmis eden* şair de son bentte mahlasını söyler. *Tahmis* genellikle gazelde yapılır. Fakat, kimi kasidelere de tahmis yazılmıştır *Tahmis* divan edebiyatında muhammesten daha çok rağbet görmüş bir biçimdir. Hemen hemen her şair, kendinden önceki ya da çağdaşı olan şairlerin birkaç gazelini *tahmis etmiştir.* Kendi gazelini *tahmis ederek muhammes* durumuna getiren şairler de vardır. Bu türlü *tahmis*ler divanlarda "tahmîs-i gazel-i hod" başlığı altında verilmiştir. Örnek :

Tahmis-i Gazel-i Bahayî

Hirâs-ı fitne saldın dehre ey bî-dâd neylersin
Kopardın yer yer âşûb-ı kıyâmet-zâd neylersin
Perîşanlıklar ettin nev-be-nev îcâd neylersin
"Dağıttın hâb-ı nâz-ı yârı ey feryâd neylersin
"Edip fitneyle dünyâyı harâb-âbâd neylersin"

Vücûdun eylemiş hikmet-şinâs-ı âlem-i bâlâ
Aristâlis-i ahd ü nakd-i vakt ü Bû-Alî Sînâ
Benânın hall-i râz-ı müşkilâtı nabz edip hakkâ
"Edersin gerçi her derde tabîbim bir devâ ammâ
"Cünûn-ı ehl-i aşk olunca mâder-zâd neylersin"

Nihandır bûy-i fitne târ-ı amber-fâm-ı zülfünde
Nice subh-ı kıyâmet muhtefîdir şâm-ı zülfünde
Dimâğ âşüftedir can ârzû-yı kâm-ı zülfünde
"Dil-i mecrûhuma rahm eyle kalsın dâm-ı zülfünde
"Şikeste-bâl olan mürgu edip âzâd neylersin"

Zemin nat'-ı siyâset-gâh-ı dil seyf-i kazâ mübrem
Zebân hâmûş-ı hayret sîne sûzan dîdeler pür-nem
Hevâ-yı aşk şûr-efken mahabbet gālib ü muhkem
"Şehîd-i tîğ-ı aşk-ı yârdır ser-cümle-i âlem
"Urup şemşîre dest ey gamze-i cellâd neylersin"

Bulup pervâza ruhsat rûzgâra işveler sattın
Perîşân etmeğe cem'iyyet-i uşşâkı cân attın
Ne al ettinse ettin mürg-ı cânı dâma uğrattın
"Varıp gîsû-yi zülf-i yârı biri birine kattın
"Yine bir fitne tahrîk eyledin ey bâd neylersin"

Ne sûret kim çekersin can bağışlarsın Mesîh-âsâ
Olur hayrân-ı kârın mû-şikâfân-ı yed-i beyzâ
Bu san'atta ne Erjeng ü ne Mânî'dir sana hem-tâ
"Güzel tasvîr edersin zülf ü hâl-i dil-beri ammâ
"Füsûn-ı fitneye geldikte ey Bihzâd neylersin"

Olursun Nâilî-veş gördüğün dil-dâra efkende
Metâ'-ı sabrını tâlân eder her şûh-ı nâzende
Mahabbet germ-fezâ ashâb-ı cem'iyyet perâkende
"Bahâyî-veş değilsin kābil-i feyz-i safâ sende
"Tekellüf ber-taraf ey hâtır-ı nâ-şâd neylersin"

(Nailî-i Kadim)

Eğer tahmis edilen gazel musammat bir gazel ise, tahmis de musammat olarak yapılır. Örnek :

Tahmis-i Gazel-i Fuzulî-i Bağdadî

Aceb ol şâhı zâlim âşıkın hûnına kanmaz mı
Bu denlü nâle bir gün ana te'sir ede sanmaz mı
Kıyâmet yok mudur sanır yahud haşre inanmaz mı
"Meni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
"Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı"

Dem-â-dem ol gül-i handân eder can bülbülün seyrân
Nasîbi illerin ihsân benim endûh-ı bî-pâyân
Eder gayrileri handân beni bin derd ile giryân
"Kamu bîmârına cânân devâ-yı derd eder ihsân
"Niçin kılmaz mana dermân meni bîmâr sanmaz mı"

Duyuldu râz-ı pinhânım tükenmez âh u efgānım
Yıkıldı kalb-i vîrânım ferâgat üzredir cânım
Akar eşk-i firâvânım çıkar eflâke nâlânım
"Şeb-i hicran yanar cânım döker kan çeşm-i giryânım
"Uyarır halkı efgānım kara bahtım uyanmaz mı"

Olaldan dilde gam mesken huzûrum gitti âlemden
Görünür çeşmime gül-şen belâ-yı aşk ile külhan
Nice demler o sîmin-ten haber almadı dâmîden

"Gamım pinhân tutardım men dediler yâre kıl rûşen
"Desem ol bî-vefâ bilmem inanır inanmaz mı"

Firâk-ı ârız-ı gül bu eder can bülbülün sayru
Gözümden devr dürer incü figânımdan cihan memlû
Ruhun gördükte ey meh-rû sirişkim saçılır her sû
"Gül-i ruhsârına karşu gözümden kanlu akar su
"Habîbim fasl-ı güldür bu akan sular bulanmaz mı"

Ruhun seyr eyleyen âkil olursa mest-i lâ-ya'kil
Değildir sevmemek kābil mahabbet etmemek müşkil
Ne denlü olsa sengin dil sarakdı meyl eder hâsıl
"Değildim men sana mâil sen ettin aklımı zâil
"Mana ta'n eyleyen gāfil seni görgeç utanmaz mı"

Kulun Bâkî şeker-hâdır lebin vasfında gûyâdır
İşi seyr ü temâşâdır ser-i kûyinde gavgādır
Gedâ-yı bî-ser ü pâdır garîb-i deşt-peymâdır
"Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
"Sorun kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı" *(Bakî)*

4. TAŞTİR

Taştir, tahmisin başka bir biçimidir. Tahmiste gazelin her beytinin üstüne eklenen üç dize, *taştir*de beyitlerin arasına konur. *Taştir*de de eklenen dizelerin gazelin ölçü ve uyağıyla uyuştuğu gibi beytin anlamıyla da kaynaşması gerekir. *Taştir*e dizelerin iki yana ayrılmasından dolayı *tahmis-i mutarraf* ya da kısaca *mutarraf* da denir. Uyak düzeni şöyledir (Eklenen dizeler siyah harflerle gösterilmiştir) :

a a a a a — b b b b a — c c c c a — d d d d a — e e e e a ...

Tahmiste olduğu gibi, şair bir yerini getirerek son bentte mahlasını kullanır. Nedim, Nedim-i Kadim'in :

Derdin nedir gönül sana bir hâlet olmasın
Sad el-hazer ki sevdiğin ol âfet olmasın

matla'lı gazeline yazdığı *taştir*de mahlasını çok zarif bir biçimde söyler :

"Şâyed eser ede nefes-i âteşîni hayf"
Olmaz enîn-i âşıka zîrâ metâ' vü keyf
Hem-mahlasım ki nazm ile etmişti selî-i seyf
Bu mısra'ı benimçün okurmuş şitâ vü sayf
"Söylen Nedîm-i zâr ile germ-ülfet olmasın"

Örnek :

Taştîr-i Gazel-i Bakî

"Fermân-ı aşka cân iledir inkıyâdımız"
Pürdür hayâl-i yâr ile her lahza yâdımız
Mevkûfdur o mâha samîm-i fuâdımız
Âhir varınca haddine hestî-i şâdımız
"Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdımız"

"Baş eğmeziz edâniye dünyâ-yı dûn içün"
Ettik fedâ zevâhiri şevk-ı derûn içün
Sattık metâ'-ı ömrü mey-i la'l-gûn içün
Nevbet çalınca rıhlet-i mülk-i sükûn içün
"Allâh'adır tevekkülümüz i'timâdımız"

"Biz müttekâ-yı zer-keş-i câha dayanmazız"
Bâlîn-i bahtı cây-ı mübâhât sanmazız
Pervâne-vâr şem'-i mükâfâta yanmazız
İkbâl için mevâid-i iblîse kanmazız
"Hakk'ın kemâl-i lutfunadır istinâdımız"

"Zühd ü salâha eylemeziz ilticâ hele"
Âsâr-ı ittikâya bedel câm alıp ele
Dünyâda varımız yoğumuz vermişiz yele
Çekmekteyiz kavâfil-i uşşâka meş'ale
"Tuttu eğerçi âlem-i kevni fesâdımız"

"Meyden safâ-yı bâtın-ı humdur garaz hemân"
Değmezdi yoksa sekrine peymâne-i mugân
Her câm içinde seyr edilir başka bir cihân
Şürb-i müdâm için neye kıldık fedâ-yı cân
"Erbâb-ı zâhir anlayamazlar murâdımız"

"Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur"
El-hak gazelde neşve-i Bâkî bekâ bulur
Ahlâf o nazma gûş tutarken safâ bulur
Taştîrimiz bu sâyede az çok bahâ bulur
"Bâkî kalır sahîfe-i âlemde adımız"

(Yahya Kemal Beyatlı)

Kimi zaman *taştir* yazılırken, gazel beyitlerinin dizeleri arasına, 2 dize eklenir. Buna *terbi'* de denir. Örnek :

Terbi'-i Gazel-i Fuzûlî

"Cânımın cevheri ol la'l-i güher-bâra fedâ"
Gönlümün şeh-peri ol şûle-i ruhsâra fedâ
Aklımın pertevi şol rûy-i pür-envâra fedâ
"Ömrümün hâsılı şol şîve-i reftâra fedâ"

"Derd çekmiş başım ol hâl-i siyeh kurbânı"
Gayri görmez dilim ol pâdişehin hayrânı
Hâke düşmüş yüzüm ol serv-kadin mihmânı
"Tâb görmüş tenim ol turra-i tarrâra fedâ"

"Gözlerimden dökülen katre-i eşkim güheri"
Bulunur kûy-i dil-ârâda ararsan beheri
Taht-ı pâyından akan sem' ile fehmin neheri
"Leblerinden saçılan lü'lü'-i şeh-vâra fedâ"

"Çâk-i sînemde olan kanlu ciğer-pâreleri"
Aşka meyl eylemeden korkutur âvâreleri
Eyledim ben anı hem dilde olan yâreleri
"Mest çeşminde olan gamze-i hun-hâra fedâ"

"Pâre pâre dil-i mecrûh-ı perîşânımdan"
Tîr-i müjgânın atıldıkça akan kanımdan
Şerha şerha açılan sîne-i üryânımdan
"Ser-i kûyunda gezen her ite bir pâre fedâ"

"Cân u dil kaydını çekmekten özüm kurtardım"
Bilmeyip cânı ezel zulmet ile örterdim
Dili hıfz etmeğe sa'y eyler iken gör derdim
"Cânı cânâneye ettim dili dil-dâra fedâ"

"Ey Fuzûlî nola ger saklar isem cânı azîz"
Ayş u işretle temâşâya götürsem de temiz
Aydiyâ şimdi ne gam hoşça tutarsak anı biz
"Vakt ola kim ola bir şûh-ı sitem-kâra fedâ" *(Aydî)*

c. ALTILILAR

1. MÜSEDDES

Bentleri 6 dize olan nazım biçimine denir. Uyak düzeni genellikle şöyle olur ki böyle *müseddese, müseddes-i müzdevic* denir:

a a a a a a — b b b b b a — c c c c c a — d d d d d a ...

Uyak düzeni şöyle olanlar da vardır:

a a a a a a — b b b b c c — d d d d e e — f f f f g g ...

b b b b c a — d d d d c a — e e e e c a — f f f f c a ...

Eğer, ilk bendin beş ve altıncı dizesi ya da yalnız altıncı dizesi öteki bentlerde yineleniyorsa, böylesine *müseddes-i mütekerrir* denir. Uyak düzeni şöyledir:

a a a a a^n a^n — b b b b a^n a^n — c c c c a^n a^n — d d d d a^n a^n..

Müseddes çeşitli konularda yazılır. Örnekler:

Müseddes-i Mütekerrir

Firâşım seng-i hârâ pûşişim şevk-ı kıtâd olsun
Yerim beytü'l-hazen kârım figân-ı girye-zâd olsun
Ten-i mecrûhuma ta'n-ı adû zahm-ı ziyâd olsun
Edenler gönlümü âzürde mesrûrü'l-fuâd olsun
Yıkanlar hâtır-ı nâ-şâdımı yâ Rabbi şâd olsun
Benimçün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

Sipihr-i kîne-cûdan bî-vefâlık resm-i âdîdir
Felekten bî-niyâz olmak dahi bir özge vâdîdir
Verâ-yı kâm-cûyân-ı mahabbet nâ-murâdîdir
Gönül bu matla'ın memnûn-ı ma'nâ-yı maâdîdir
Yıkanlar hâtır-ı nâ-şâdımı yâ Rabbi şâd olsun
Benimçün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

Mürûr-ı dehr ile dil-şâd olup ahbâb kârımdan
Adû pür-derd ü dâğ olsun cefâ-yı ihtiyârımdan
Bu beyti istimâ' etsin geçenler reh-güzârımdan
Bu anlansın zebân-ı sebze-i hâk-i mezârımdan
Yıkanlar hâtır-ı nâ-şâdımı yâ Rabbi şâd olsun
Benimçün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

Müsâfir-hâne-i dünyâda hân-ı gussa zâdımdır
Libâs-ı âfiyet merdûd-ı çeşm-i şu'le-zâdımdır
Melâlet râhat-ı cânım sitem rûh-ı fuâdımdır
Benim hod tâ ezelden nâ-murâd olmak murâdımdır
Yıkanlar hâtır-ı nâ-şâdımı yâ Rabbi şâd olsun
Benimçün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

Ne mümkündür bula ey Nâilî hükm-i kazâ tağyîr
Bozulmak mümteni'dir ser-nüvişt-i hâme-i takdir
Bu ma'nâda derûn-şâdım ki bir dem etmeyip te'hîr
Edip ser-tîz ü bürrân tîşe-i âzârı bî-taksîr
Yıkanlar hâtır-ı nâ-şâdımı yâ Rabbi şâd olsun
Benimçün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

(Nailî-i Kadim)

*

Müseddes-i Müzdevic

Menem ki kâfile-sâlâr-ı kâr-bân-ı gamem
Müsâfir-i reh-i sahrâ-yı mihnet ü elemem
Hakîr bakma mana kimseden sağınma kemem
Fakîr-i pâdişeh âsâ gedâ-yı muhteşemem
Sirişk taht-ı revandır mana vü âh alem
Cefâ vü cevr mülâzım belâ vü derd haşem

Ne mülk ü mâl mana verse çerh memnûnem
Ne mülk ü mâlden âvâre kılsa mahzûnem
Eğerçi müflis ü pest ü muhakkar u dûnem
Dem-â-dem eyle hayâl eylerem ki Kārûn'em
Gönülde nakd-i vefâ genci lîk pinhânî
Gözüm hızâne-i la'l ü güher velî fânî

Hayât serf edüben derd kılmışam hâsıl
Sirişk-i al u ruh-ı zerd kılmışam hâsıl
Zamîr gözgüsüne gerd kılmışam hâsıl
Tabîat-i seg-i şeb-gerd kılmışam hâsıl
İşim kara gice tâ subh nâle vü feryâd
Ne verseler ana şâkir ne kılsalar ana şâd

Sirişk-rîz gül-endâmlar hevâsıyle
Şikeste-hâl siyeh zülfler belâsıyle
Zamâne içre gam-ı aşk mâ-cerâsıyle
Hemîşe maslahatım özgeler rızâsıyle
Ne devr-i gerdiş-i gerdûn menüm murâdım ile
Ne gāyet-i emelim hüsn-i i'tikādım ile

Hasûd sûret-i ahvâlime nazar kılmaz
Cefâ kılur men-i bî-çâreye hazer kılmaz
Sanır ki nâle vü zârım ana eser kılmaz
Anı mürûr ile âlemde der-be-der kılmaz
Zamâne içre mücerrebdir intikām-ı zamân
Hemîşe yahşıya yahşı verir yamana yaman

Hoşem ki hâme-i takdîr-i Îzîd-i müte'âl
Vücûh levhine tasvîr erende sûret-i hâl
Rakam kılan eğer idbârdır ve ger ikbâl
Olur tegayyür ana gayrden bir emr-i muhâl
Sa'âdet-i ezelî kābil-i zevâl olmaz
Güneş yer üstüne hem düşse pây-mâl olmaz

Âzîz-i Hak hased-i düşmen ile olmaz hâr
Hasûd hîlesi ikbâli eylemez idbâr
Eğerçi gül-büne gâhî hazandan âfet var
Tedârük eyler ana âkibet nesîm-i bahâr
Garaz ki her kim ezelden olursa devlet-mend
Muhâldir yete âsâr-ı devletine gezend

Eğerçi bir nice gün iktizâ-yı âlem-i dûn
Cihanda eyledi ikbâl râyetini nigûn
Zamâne sûret-i ahvâlim etti dîğer-gûn
Vefâ hatına kalem çekti çerh-i bûkalemûn
Künun zamâne ol ahvâlden peşîmandır
Eğerçi kâfir idi hâliyâ müselmandır

Fuzûlî eylediğin ahdine vefâ kılgıl
Yeter şikâyet edip şerh-i mâ-cerâ kılgıl
Vücûdunu hedef-i nâvek-i belâ kılgıl
Kamu cefâlara sabr eyleyip duâ kılgıl
Kim ola dost rızâsı hemin sana hâsıl
Rızâ-yı dosttur asl-ı temettu' ey gâfil *(Fuzulî)*

2. TESDİS

Tahmis gibidir, yalnız gazelin beyitleri üstüne 3 yerine aynı ölçü ve uyakta 4 dize eklenerek yazılan nazım biçimine denir. Az kullanılmıştır. Uyak düzeni şöyledir (Eklenen dizeler siyah harflerle gösterilmiştir):

a a a a a a — b b b b b a — c c c c c a — d d d d d a ...

ç. MÜSEBBA' (YEDİLİ)

Bentlerinin dize sayısı 7 olan nazım biçimidir. Hemen hemen hiç kullanılmamıştır.

d. MÜSEMMEN (SEKİZLİ)

Bentlerinin dize sayısı 8 olan nazım biçimidir. Uyak düzeni şöyledir:

a a a a a a a a — b b b b b b b a — c c c c c c c a — d d - d d d d d a ...

Uyak düzeni aşağıdaki biçimde olanlar da vardır:

a a a a a a b b — c c c c c c d d — e e e e e e f f — g g - g g g h h h ...

Örnek:

Mersiye Berây-ı Esrâr Dede

Kan ağlasın bu dîde-i dür-bârım ağlasın
Ansın benim o yâr-ı vefâ-dârım ağlasın
Çeşm ü dehân u ârız u ruhsârım ağlasın
Baştan başa bu cism-i siyeh-kârım ağlasın
Ağyârım ağlasın bana hem yârım ağlasın
Gûş eyleyen hikâyet-i Esrâr'ım ağlasın
Nâdîde bir güher telef ettim dirîğ vâh
Hâk içre defn edip gerü gittim dirîğ vâh

Zât-ı şerîfi âleme bir yâdigâr idi
Fakr u fenâ vü aşk-ı hüner ber-karâr idi
Her şeb misâl-i şem' benimle yanar idi
Sâyem gibi yanımda enîs-i nehâr idi
Hakkâ tamâm âşık idi yâr-ı gâr idi
Bir kaç zaman muammer olaydı ne var idi
Allâh verdi aldı yine kurb-ı hazrete
Biz kaldık intizâr ile rûz-ı kıyâmete

Âhir nefeste sohbeti oldu mahabbet âh
Bir yara urdu bağrıma âh derd-i firkat âh
Gelmez mi hîç kalb-i fakîre bu sûret âh
Ey kâş etmeyeydim o âşık ile sohbet âh
Yakmazdı belki cânımı bu nâr-ı hasret âh
Telh etti kâmımı o zehr-nâk şerbet âh
Eyvâh elden o gül-i handânım aldı mevt
Esrâr'ım aldı cümle dil ü cânım aldı mevt

Olsun mübârek ol meh-i kabr-i saâdeti
Mevlâ müyesser ede makâm-ı şefâati
Bitmiş ne çâre dâne vü gelmişti sâati
Dehrin budur hemîşe muhibbâna âdeti
Tefrîk içindir etse de izhâr vuslatı
Zehri yutulmaz ağza alınmaz harâreti
Ben gördüğüm bu dâr-ı fenânın fenâsıdır
Bâkî Hudâ rızâsı bekâ Hak bekâsıdır

Meydân-ı Mevlevîde nişân âşikâr edip
Pervâz ederdi şevk ile Ankâ şikâr edip
Eylerdi nây u defle sema' âh u zâr edip
Bulmuştu kân-ı matlabı Hak'ta karâr edip
Almıştı müjde kûyine yârin güzâr edip
Gitti ne çâre Gâlib'i hasretle bâr edip
Olsun visâl-i hazret-i pîrânla kâm-yâb
Kıldı karîn-i kabri Fasîh-i felek-cenâb *(Şeyh Galip)*

e. MÜTESSA' (DOKUZLU)

Bentleri 9 dize olan nazım biçimidir. Hemen hemen hiç kullanılmamıştır.

f. MUAŞŞER (ONLU)

Bentlerinin dize sayısı 10 olan nazım biçimidir. Çok az kullanılmıştır. Örnek:

Bir güzel gördüm ki reşk-i sûret-i büt-hânedir
Kendisinden gayriye âteş gibi bîgânedir
Kim zebânından gelen efsûn ile efsânedir
Mü'min ü küffâr ile hem-sohbet ü hem-hânedir
Câm-ı zerrîn nûş eder bir bî-vefâ mestânedir
Nûş eden bir cür'asın bin yıl yeri mey-hânedir
Tuğ çekmiş bir dil-âverdir ki kasdı cânâdır
Nûr-ı tab'ımdan çerâğın yakmamışdır yâ nedir
Râstı ben şem'-i dil-sûzem adû pervânedir
Kim dolaşsa âteşe pervâne yâ dîvânedir

Bir nihâlem kim bana berg-i hazân oldu nasîb
Sûd içinde gayrılar bana ziyân oldu nasîb
Cismden âr eyler oldum tâ ki cân oldu nasîb
Bir Hümâ-yı nûr-bâlem üstühân oldu nasîb
Gel haber ver aşktan çünkim zebân oldu nasîb
Sûz-ı hasret âşikârâ vü nihân oldu nasîb
Bana yanmak bî-tereddüd bî-feğân oldu nasîb
Kendü hâlimden bana çünkim beyân oldu nasîb
Râstı ben şem'-i dil-sûzem adû pervânedir
Kim dolaşsa âteşe pervâne yâ dîvânedir

Sûretim nakş-ı fenâ göstermeğe mir'âttır
Ayn-ı hurşîdem bana pervâneler zerrâttır
Şöyle gûyâyem ki yanımda cihan asmâttır
Geh dilimden sihr câri gâh nârencâttır
Tâk-ı aşka çıkmağa himmet bana mirkâttır
Âb-ı hayvânem şeb-i muzlim bana zulmâttır
Tende cânım pertev-i envâr-ı bahr-i zâttır
Mâverâ-yi sûretim fehm eylemek heyhâttır
Râstı ben şem'-i dil-sûzem adû pervânedir
Kim dolaşsa âteşe pervâne yâ dîvânedir

Gerçi devran benden önden gayra verdi fursatı
Pây-ı taht-ı aşkta çalındı Mecnun nevbeti
Âhiri Ferhâd'ı hem irgürdü başa san'atı
Kıble-gâhı oldu Mahmûd'un Ayâz'ın türbeti
Vâmık'ın Azrâ ile anıldı türlü hâleti
Lâ-cerem her âşıkın bir demde oldu şöhreti
Bunların başındadır iklîm-i aşkın devleti
Şâm-ı gamda bunların oldum çerâğ-ı sohbeti
Râstı ben şem'-i dil-sûzem adû pervânedir
Kim dolaşsa âteşe pervâne yâ dîvânedir

Ey Hayâlî tâ ki gördüm ol kamer-ruhsârımı
Mihr-i âlem-tâbdan germ eyledim bâzârımı
Vuslatı hicrâna sattım aldılar ikrâmımı
Deyr-i aşkın râhibiydim kesdiler zünnârımı
Hâsılı asnâmdan pâk ettiler Ferhâr'ımı

Aldı bir şâh-ı cihan gönlüm ile esrârımı
Nâr-ı aşkınla yanıp yakılma ettim kârımı
Mâh-rûlar şevkine nûr eyledim destârımı
Râstı ben şem'-i dil-sûzem adû pervânedir
Kim dolaşsa âteşe pervâne yâ dîvânedir *(Hayalî)*

g. TERKÎB-İ BEND ve TERCÎ'-İ BEND

1. TERKÎB-İ BEND

Bentlerle kurulan uzun bir nazım biçimidir. Her bent iki bölümdür. Birinci bölüme *terkîb-hâne* adı verilir. *Kıt'a* da denir. Genellikle kısaca *bend* terimi kullanılır. Her bent, sayısı 5 ile 10 arasında değişen beyitlerden oluşur. Bentlerin uyak düzeni gazele benzer. Kimi zaman, bentlerin bütün dizeleri her bentte ayrı ayrı olmak üzere kendi aralarında uyaklanır. Bent sayısı 5 ile 10 arasında değişir. Daha artık da olabilir. Bendin son beytine *vasıta beyti* ya da *bendiye* denir. Bu beyit her bendin sonunda değişir ve mutlaka kendi dizeleri arasında bentten ayrı olarak uyaklanır. *Terkîb-i bend*in uyak düzeni şöyledir:

aa xa xa xa xa bb — cc xc xc xc xc dd ...

Uyak düzeni şöyle de olabilir:

aa aa aa aa aa bb — cc cc cc cc cc dd ...

Her iki biçimde de uyakları "bb" ve "dd" harfleriyle gösterilen beyitler *vasıta beyti*dir.

*Terkîb-i bend*lerde genellikle, talihten ve hayattan şikâyetler, dini, tasavvufi, felsefi düşünceler anlatılmış, toplumsal yergi niteliğinde eleştirilere yer verilmiştir. Mersiyeler de genellikle *terkîb-i bend* biçimiyle yazılır.

Terkîb-i bend ve *tercî'-i bend*de beyit ve bent sayısı çok olursa bunlara *terkîb-i bend-i kebîr* ve *tercî'-i bend-i kebîr* adı verilir.

Altılı, yedili, sekizli, dokuzlu ve onlu *musammatlar* küçük bir terkîb-i bend ve tercî'-i bende benzerler. Bundan dolayı bunların *müzdevic* olanları *terkîb-i bend*, *mütekerrir* olanları da *tercî'-i bend* adıyla da anılır. Örneğin *terkîb-i bend-i müseddes*, *tercî'-i bend-i müseddes* gibi.

Konusu toplumsal yergi olan en ünlü *terkîb-i bend* Ruhî-i Bağdadî'nindir. Zamanında büyük bir ün kazanan bu *Terkîb-i Bend*'e üç yüzden fazla *nazîre* yazılmıştır. Bu nazîrelerin içinde en güzeli ve en ünlüsü de Ziya Paşa'nındır.

Ruhî'nin *Terkîb-i Bend*'i 7 beyitlik (vasıta beytiyle 8) 17 benttir, Ziya Paşa'nın *Terkîb-i Bend*'i ise 10 beyitlik (vasıta beytiyle 11) 12 benttir. Örnekler:

Terkîb-i Bend

1

Sanman bizi kim şîre-i engûr ile mestiz
Biz ehl-i harabâttanız mest-i elestiz

Ter-dâmen olanlar bizi âlûde sanır lîk
Biz mâil-i bûs-i leb-i câm u kef-i destiz

Sadrın gözetip neyleyelim bezm-i cihânın
Pây-ı hum-ı meydir yerimiz bâde-perestiz

Mâil değiliz kimsenin âzârına ammâ
Hâtır-şiken-i zâhid-i peymâne-şikestiz

Erbâb-ı garaz bizden ırağ olduğu yeğdir
Düşmez yere zîrâ okumuz sâhib-i şestiz

Bu âlem-i fânide ne mîr ü ne gedâyız
A'lâlara a'lâlanırız pest ile pestiz

Hem-kâse-i erbâb-ı diliz arbedemiz yok
Mey-hânedeyiz gerçi velî aşk ile mestiz

Biz mest-i mey-i mey-kede-i âlem-i cânız
Ser-halka-i cem'iyyet-i peymâne-keşânız

2

Sâkî getir ol bâdeyi kim dâfi'-i gamdır
Saykal vur o mir'âta ki pür-jeng-i elemdir

Dil-besteleriz bizden ırağ eyleme bir dem
Ol bâdeyi kim nûr-ı dil ü dîde-i Cem'dir

Ey hâce fenâ ehline zinhâr ululanma
Dervişi bu mülkün şeh-i bî-hayl ü haşemdir

Hâk ol ki Hudâ mertebeni eyleye âlî
Tâc-ı ser-i âlemdir o kim hâk-i kademdir

Gel doğrulalım mey-kedeye rağmına anın
Kim bâr-ı riyâdan kad-i ber-geştesi hamdır

Mey sun bize sâkî biziz ol kavm ki derler
Rindân-ı sabûhî-zede-i bezm-i kıdemdir

Bu nazmı Peyâmî'den işit hâle münâsib
Kim zübde-i yârân-ı sühan-dân-ı Acem'dir

"Mâ rind-i sabûhî-zede-i bezm-i Elestîm
"Pîş ez-heme sâgar-keş ü pîş ez-heme mestîm"

3

Hoş-gûşe-i zevk idi safâ ehline âlem
Bir hâl ile sürseydi eğer ömrünü âdem

Sıhhat sonu derd olmasa vuslat sonu hicrân
Nûş âhiri nîş olmasa sûr âhiri mâtem

Bu âlem-i fânîde safâyı ol eder kim
Yeksân ola yanında eğer zevk u eğer gam

Dâim ola hem-sohbet-i rindân-ı kadeh-nûş
Varın koya meydâna eğer bîş ü eğer kem

Sôfî ki safâda geçinir Mâlik-i Dînâr
Bir dirhemini alsan olur hâtırı derhem

Zâhir bu ki âhir yeri hâk olsa gerektir
Ger dirheme muhtâc ola ger mâlik-i dirhem

Mey sun bize sâkî içelim rağmına anın
Kim cehli ile bilmediği yerden urur dem

Her münkir-i keyfiyyet-i erbâb-ı harâbât
Öz aklı ile Hakk'ı diler kim bula heyhât

4

Gör zâhidi kim sâhib-i irşâd olayın der
Dün mektebe vardı bugün üstâd olayın der

Mey-hânede ister yıkılıp olmağı vîrân
Bî-çâre harâbâtta âbâd olayın der

Elden komasın gül gibi câm-ı meyi bir dem
Her kim ki bu gam-hânede dil-şâd olayın der

Bir serv-kadin bende-i efkendesi olsun
Âlemde o kim gussadan âzâd olayın der

Ömrün geçirip kûh-ı belâda dil-i şeydâ
Berhem-zen-i hemgâme-i Ferhâd olayın der

Vasl istemeyip hecr ile hoş geçtiği bu kim
Miskin gam-ı cânâneye mu'tâd olayın der

Gezdi yürüdü bulmadı bir eğlenecek yer
Min-ba'd yine âzim-i Bağdâd olayın der

Bağdâd sadeftir güher-i dürr-i Necef'tir
Yanında anın dürr ü güher seng ü hazeftir

5

Ol gevher-i yek-tâ ki bulunmaz ana hem-tâ
Gelmez sadef-i kevne bir öyle dür-i yek-tâ

Ol zât-ı şerîfe yaraşır da'vi-i himmet
Kim oldu ne dünyâ ana maksûd ne ukbâ

Kim derk eder anı ki ola zâtına ma'lûm
Remz-i kütüb-i medrese-i âlem-i bâlâ

Ol zâhidin ağlar yer ü gök hâline yarın
Kim içmeye destinden anın câm-ı musaffâ

Bir noktadadır sırrı dedi çâr kitâbın
Ol çârdadır sırr-ı kütüb-hâne-i eşyâ

Ol nokta benim dedi dönüp remzini seyr et
Ya'ni ki benim cümle-i esmâya müsemmâ

Çün hıssa imiş kıssadan ehl-i dile maksûd
Maksûd nedir anla bil ey ârif-i dânâ

Hep mağlata vü laklakadır bâtın u zâhir
Bir nokta imiş asl-ı sühan evvel ü âhir

6

Vardım seherî tâat için mescide nâ-gâh
Gördüm oturur halka olup bir nice gümrâh

Girmiş kemer-i vahdete almış ele tesbîh
Her birisinin virdi zebânı çil ü pencâh

Dedim ne sayarsız ne alırsız ne verirsiz
K'aslâ dilinizde ne nebî var ne hod Allâh

Dedi biri kim şehrimizin hâkim-i vakti
Hayr etmek için halka gelir mescide her-gâh

İhsânı da pencâh u çihildir fukarâya
Sabr eyle ki demdir gele ol mîr-i felek-câh

Geldiklerini mescide bildim ne içindir
Yüz döndürüp andan dedim ey kavm olun âgâh

Sizden kim ırağ oldu ise Hakk'a yakındır
Zîrâ ki dalâlet yoludur gittiğiniz râh

Tahkîk bu kim hep işiniz zerk u riyâdır
Taklîddesiz tâatınız cümle hebâdır

7

Dünyâda denîlerden edersen taleb-i kâm
Ey hâm-tama' niceye dek bu tama'-ı hâm

Bir nâ-halefi cübbe vü destâr ile görsen
Eylersin anın cübbe vü destârına ikrâm

Nakşın çıkarıp eylemeden zâtını ma'lûm
Başlarsın ana eylemeye fakrını i'lâm

Cerrâr deyü vermez olur Tanrı selâmın
Şermende eder eylese bir habbece in'âm

Vay er olasın hırkada nâmın ola dervîş
Mülhid deyü yandırmağa eyler seni ikdâm

Yazık sana kim eyleyesin hırs u tama'dan
Bir habbe için kendini âlemlere bed-nâm

Yok sende kanâat gözün aç olduğu oldur
Rızkın erişir yoksa eğer subh eğer şâm

Et lokması lâzım mı doyurmaz mı seni nân
Zehr olsun o lokma k'ola pes-mande-i dûnân

8

Ebnâ-yı zamânın talebi nâm u nişandır
Her biri tasavvurda filân ibni filândır

Güftâra gelip söyleseler cehl-i mürekkeb
Zu'munca velî her biri bir kutb-ı zamandır

Erbâb-ı hired zerre kadar mu'tekid olmaz
Ol mürşide kim mu'tekid-i bî-hıredandır

Taklîd ile seccâde-nişîn olmuş oturmuş
Tahkîkte ammâ har-ı be-güsiste-inandır

Dermiş bana keşf oldu rumûzât-ı hakîkat
Va'llâhi yalandır sözü bi'llâhi yalandır

Kendinden ırağ ol düşüp ardına yorulma
Ol bî-haberin gittiği yol zann u gümandır

Ey tâlib-i tahkîk eğer var ise derkin
Gûş et bu sözü kim haber-i bâ-haberandır

Zinhâr unutup bildiğini düşme inâda
Bir pîre yapış kim eresin sırr-ı maâda

9

Giryen kopar ey hâce meğer kim ciğerinden
Kim çıktı oiğer-pârelerin çeşm-i terinden

Bin girye edersin seni âhir ayırırlar
Ferzend ü zen ü tantana-i sîm ü zerinden

Bu mülk-i fenâya kim ademden sefer ettin
Sûdun nedir ancak anı bil sen seferinden

Yok çıkmağa gönlün der-i dünyâ-yı denîden
Bi'llâh di hoşnûd musun yoksa yerinden

Bu mezbeleden şöyle güzâr eyleye gör kim
Bir zerre gubâr ermeye tâ reh-güzerinden

Sîm ile zeri kendine kat kat siper etsen
Merk okunu geçmez mi sanırsın siperinden

Akl adın anıp kendini teklîfe bırakma
Dîvâne olup ref'-i kalem kıl üzerinden

Ey hâce eğer kim ne isen âkıl ü dânâ
Şeydâlığı bin akla değişmez dil-i şeydâ

10

Ey sâhib-i kudret kanı insâf ü mürüvvet
Rindân-ı mey-âşâma niçin olmaya rağbet

Kısmetleri dersen ezelî cevr ü cefâdır
Cevr ola niçin zevk u safâ olmaya kısmet

Dersin ki bugün eylemeyen yarın eder zevk
Çok mu iki gün bendelerin eylese işret

Hâcetlerimiz kâdir iken kılmağa hâsıl
Salmak kereminden bizi ferdâya ne hâcet

Nâ-çâr çeker halk bu zahmetleri yoksa
Âdem kara dağ olsa getirmez buna tâkat

Hâlin kime açsan sana der hikmeti vardır
Öldürdü bizi âh bilinmez mi bu hikmet

Bî-hûde dönüp neyler ola başımız üzre
Halkın bu felek dediği dolâb-ı meşakkat

Bî-hûde yeter döndü heman terkini kılsa
Kim aksine devr eylemeden yeğdi yıkılsa

11

Çarhın ki ne sa'dinde ne nahsinde bekâ var
Dehrin ki ne hâsında ne âmında vefâ var

Aldanma anın sa'dine nahsinden alınma
Nahsinde deme mihnet ü sa'dinde safâ var

Meyl etme anın hâsına âmından üşenme
Âmında deme hısset ü hâsında atâ var

Cehd eyle heman gayr eline bakmayagör kim
Benden ne sana fâide senden ne bana var

Eğninde görüp gayrıların atlas u dîbâ
Gam çekme ki eğnimde benim köhne abâ var

Geç cümle bu efkârları ârif-i vakt ol
Ser-geşte bil anı ki serinde bu hevâ var

Ferdâ elemin çekme mey iç bak ruh-i hûba
Âşıklara ferdâda dahi va'd-i likâ var

El verse safâ fırsatı fevt eyleme bir dem
Dünyâ ana değmez ki cefâsın çeke âdem

12

Sûrette nola zerre isek ma'nide yohuz
Rûhü'l-kudüsün Meryem'e nefh ettiği rûhuz

Peymâne-i hurşîd ile her subh ederiz ayş
Îsâ gibi peymâne-keş-i lây-ı sabûhuz

Ettikse şarâb içmemeğe tövbe güzelsiz
Sâbit-kademiz tevbemiz üstünde nasûhuz

Mâr ise adû biz yed-i beyzâ-yı Kelîm'iz
Tûfân ise dünyâ gamı biz keşti-i Nûh'uz

Molla okusun medresede şerh-i ma'ânî
Metn-i kadehi sun bize biz ehl-i şürûhuz

Sôfî bizi sen cism göziyle göremezsin
Aç can gözünü eyle nazar gör ki ne rûhuz

Pür-gûlara leb-beste görünmekteyiz ammâ
Rindân-ı Mesîhâ deme miftâh-ı fütûhuz

Îsâ-dem ü Rûhî-lakab u Hızr-hayâtız
Deryâ-yı sıfât içre nihan gevher-i zâtız

13

Âyâ nice bir devr ede bu çâr-anâsır
Kim ana ne evvel ola ma'lûm ne âhîr

Gâh eyleyeler âlem-i tefrîdde seyrân
Gâhî olalar âlem-i terkîbde sâyir

Tefrîdde çâr ola vü nâ-çâr ola devri
Terkîbe gelince se-mevâlid ola zâhir

Bu cümle mezâhirde olan mu'teber insân
İnsâna ola cümle tufeylî bu mezâhir

Nefsini bilenler getire Hâlik'a îmân
Bilmezlere îman getirenler ola kâfir

Kâfir ki yerin dûzah eder cehl ile eyler
Çün cehl hakîkatta ola küfr aceb sır

Dünyâ vere câhillere el kâmil olanlar
Ayakta kalıp olmayalar habbeye kādir

Çün cehldedir zevk kemâli nidelim biz
Kāl ehli safâ eyleye hâli nidelim biz

14

Sôfî ki riyâ ile eder kendini mevsûf
Evkāt-ı şerîfi ola taklîd ile masrûf

Minberde hatîb ola vü mahfilde muârif
Âr eylemeye olduğuna cehl ile ma'rûf

Ayîne-i kalbini kedûret ede tîre
Rûşen-ger-i feyz-i hak ile olmaya mekşûf

Cân u dilinin mihr ü mehi olmaya pür-nûr
Dâim biri mahsûf ola anın biri meksûf

Cem'-i kütüb etmekle ne mümkin ola vâkıf
Esrâr-ı Hudâ'ya k'ola ol mürşide mevkūf

Zâtında ki esrâr-ı kemâl olmaya hardır
Yâ şâl-ı siyeh eğnine giymiş ya yeşil sûf

Âlemde ki kâmil çeke gam zevk ede câhil
Yerden göğe dek yuf bana ger demez isem yuf

Çün Hak diyeni eylediler zulm ile ber-dâr
Bâtıl söze âğâz edelim biz dahi nâ-çâr

15

Yuf hârına dehrin gül-i gül-zârına hem yuf
Ağyârına yuf yâr-ı cefâ-kârına hem yuf

Her ayş ki mevkūf olan keyfiyyet-i hamra
Ayyâşına yuf hamrına hammârına hem yuf

Çün ehl-i vücûdun yeri sahrâ-yı ademdir
Yuf kāfile vü kāfile-sâlârına hem yuf

Zî-kıymet olunca nidelim câh u celâli
Yuf anı satan dûne hırî-dârına hem yuf

Âlemde ki bengîler ola vâkıf-ı esrâr
Seyrânına yuf anların esrârına hem yuf

Ârif ki ola müdbir ü nâ-dân ola mukbil
İkbâline yuf âlemin idbârına hem yuf

Çarh-ı feleğin sa'dine vü nahsine sad hayf
Kevkeblerinin sâbit ü seyyârına hem yuf

Çün ola harâm ehl-i dile dünyi vü ukbâ
Cehd eyle ne ukbâ ola hâtırda ne dünyâ

16

Dünyâ talebiyle kimisi halkın emekte
Kimi oturup zevk ile dünyâyı yemekte

Yok derdine bir çâre eder mîr ü gedâda
Sen çektiğin âlâmı gerek sakla gerek de

A'yân-ı cihandan kerem umma anı sanma
Âsâr-ı atâ ola ya paşada ya beğde

Matbâhlarına aç varanlar değenek yer
Der-bânları var göz kapuda el değenekte

Bir devrde geldik bu fenâ âleme biz kim
Âsâr-ı kerem var ne beşerde ne melekte

Ağyâr vefâdan dem urur yâr cefâdan
Âdemde vefâ olmaya var ola köpekte

Evc-i feleğe bastı kadem câh ile câhil
Erbâb-ı kemâlin yeri yok zîr-i felekte

Yâ Râb bize bir er bulunup himmet eder mi
Yoksa günümüz böyle felâketle geçer mi

17

Verdik dil ü cân ile rızâ hükm-i kazâya
Gam çekmeziz uğrarsak eğer derd ü belâya

Koyduk vatanı gurbete bu fikr ile çıktık
Kim renc-i sefer bâis ola izz ü alâya

Devr eylemedik yer komadık bir nice yıldır
Uyduk dil-i dîvâneye dil uydu hevâya

Olduk nereye vardık ise aşka giriftâr
Alındı gönül bir sanem-i mâh-likāya

Bağdâd'a yolun düşse ger ey bâd-ı seher-hîz
Âdâb ile var hizmet-i yârân-ı safâya

Rûhî'yi eğer bir sorar ister bulunursa
Derlerse buluştun mu o bî-berg ü nevâya

Bu matla'-ı garrâyı oku epsem ol andan
Ma'lûm olur ahvâlimiz erbâb-ı vefâya

Hâlâ ki biz üftâde-i hûbân-ı Dimişk'ız
Ser-halka-i rindân-ı melâmet-keş-i ışkız

(Rûhî-i Bağdadî)

*

Terkîb-i Bend

1

Sâkî getir ol bâdeyi kim mâye-i candır
Ârâm-dih-i akl-ı melâmet-zedegândır

Ol mey ki olur saykal-ı dil ehl-i kemâle
Nâ-puhtelerin aklına bâdî-i ziyandır

Bir câm ile yap hâtırı zîrâ dil-i vîrân
Mehcûr-ı harâbât olalı hayli zamandır

Sâkî içelim aşkına rindân-ı Hudâ'nın
Rindân-ı Hudâ vâkıf-ı esrâr-ı nihandır

Sâkî içelim rağmına sofî-i harîsin
Kim maksadı Kevser emeli hûr-ı cinandır

Aşk olsun o pîr-i mey-i perverde-i aşka
Kim bâdesi sad-sâle vü sâkîsi civandır

Pîr-i meye sor mes'elede var ise şübhen
Vâizlerin efsâneleri hep hezeyandır

Ben anladığım çarh ise bu çarh-ı çep-endâz
Yahşi görünür sûreti ammâ ki yamandır

Benzer felek ol çenber-i fânûs-ı hayâle
Kim nakş-ı temâsîli serî'ü'l-cereyandır

Sâkî bize mey sun ki dil-i tecrübet-âmûz
Endîşe-i encâm ile vakf-ı halecandır

İç bâde güzel sev var ise akl u şuûrun
Dünyâ var imiş yâ ki yok olmuş ne umûrun

2

Yetmez mi bu kasrî reviş-i ağreb-i âlem
Bir menzile ermez mi aceb kevkeb-i âlem

Şimdi uyuyanlar o zamanda uyanırlar
Bir subha resîde olur âhir şeb-i âlem

Pâ-mâl eder encâm kimin üstüne dönse
Âğâz edeli devre budur meşreb-i âlem

Bin böyle cihân-ı zer ü sîm olsa yetişmez
Mümkin mi ki is'âf oluna matlab-ı âlem

Hâricden eğer olsa temâşâsına imkân
Müdhiş görünür heykel-i müstağreb-i âlem

Almış yükünü şöyle ki seyrinde halelsiz
Bir zerre dahi kaldıramaz merkeb-i âlem

Ebnâ-yı beşerde kalacak mı bu muâdât
Bilmem ne zaman doğrulacak mezheb-i âlem

Her safhada bir şekl-i hakîkat eder ibrâz
Her gün çevirir bir varaka makleb-i âlem

Bin ders-i maârif okunur her varakında
Yâ Rab ne güzel mekteb olur mekteb-i âlem

Bu cism-i kesîfin neresi merkez-i kuvvet
Yâ Rab ne matıyyeyle gezer kāleb-i âlem

Sübhâneke yâ men halaka'l-halka ve sevvâ
Sübhâneke sübhâneke sübhâneke el-fâ

3

Ey kudretine olmayan âğâz u tenâhî
Mümkin değil evsâfını idrâk kemâhî

Her nesne kılar varlığına hüsn-i şehâdet
Her zerre eder vahdetine arz-ı güvâhî

Hükmün kılar ızhâr bu âsâr ile mihri
Emrin eder ibrâz bu envâr ile mâhı

Dil-sîr-i bisât-ı ni'amın mürg-ı hevâyî
Sîr-âb-ı zülâl-i keremindir suda mâhî

Eyler keremin âteşi gül-zâr Halîl'e
Mağlûb olur peşşeye Nemrûd-ı mübâhî

Zâlimlerin adlin ne zaman hâk edecektir
Mazlûmların çıkmadadır göklere âhı

Bîgânelere münhasır envâ'-ı huzûzât
Mihnet-zede-i aşkına mahsûs devâhî

Sensin eden ıdlâl nice ehl-i tarîki
Sensin eden ihdâ nice güm-geşte-i râhı

Hükmün ki ola mûcib-i hayr ü şer-i ef'âl
Yâ Rab ne içindir bu evâmir bu nevâhî

Sendendir İlâhî yine bu mekr ü bu fitne
Bu mekr ü bu fitne yine sendendir İlâhî

Güftî be-kün ü bâz zenî seng-i melâmet
Dest-i men ü dâmân-ı tu der-rûz-ı kıyâmet

4

Bir katre içen çeşme-i pür-hûn-ı fenâdan
Başın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan

Âsûde olam dersen eğer gelme cihâna
Meydâna düşen kurtulamaz seng-i kazâdan

Sâbit-kadem ol merkez-i me'mûn-ı rızâda
Vâreste olup dâire-i havf u recâdan

Dursun kef-i hükmünde terâzû-yı adâlet
Havfın var ise mahkeme-i rûz-ı cezâdan

Her kim ki arar bûy-i vefâ tâb'-ı beşerde
Benzer ana kim devlet umar zıll-i Hümâ'dan

Bî-baht olanın bâğına bir katresi düşmez
Bâran yerine dürr ü güher yağsa semâdan

Erbâb-ı kemâli çekemez nâkıs olanlar
Rencîde olur dîde-i huffâş ziyâdan

Her âkıle bir derd bu âlemde mukarrer
Râhat yaşamış var mı gürûh-ı ukalâdan

Hall etmediler bu lugazin sırrını kimse
Bin kâfile geçti hukemâdan fuzalâdan

Kıl san'atı üstâdı tahayyürle temâşâ
Dem urma eğer ârif isen çûn u çerâdan

İdrâk-i maâlî bu küçük akla gerekmez
Zîrâ bu terâzû o kadar sıkleti çekmez

5

Dehrin ne safâ var acabâ sîm ü zerinde
İnsan bırakır hepsini hîn-i seferinde

Bir reng-i vefâ var mı nazar kıl şu sipihrin
Ne leyl ü nehârında ne şems ü kamerinde

Seyr etdi havâ üzre denir taht-ı Süleyman
Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde

Hürr olmak eğer ister isen olma cihânın
Zevkında safâsında gamında kederinde

Cânan gide rindan dağıla mey ola rîzân
Böyle gecenin hayr umulur mu seherinde

Hayr umma eğer sadr-ı cihân olsa da bi'l-farz
Her kim ki hasâset ola ırk u güherinde

Yıldız arayıp gökte nice turfa müneccim
Gaflet ile görmez kuyuyu reh-güzerinde

Anlar ki verir lâf ile dünyâya nizâmât
Bin dürlü teseyyüb bulunur hânelerinde

Âyînesi iştir kişinin lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde

Ben her ne kadar gördüm ise ba'zı mazarrât
Sâbit-kademim yine bu re'yin üzerinde

İnsâna sadâkat yaraşır görsede ikrâh
Yardımcısıdır doğruların hazret-i Allâh

6

Gadr ede reâyâsına vâlî-i eyâlet
Dünyâda vü ukbâda ne zillet ne rezâlet

Lâyık mıdır insân olana vakt-ı kazâda
Hak zâhir iken bâtıl için hükmü imâlet

Kādî ola da'vâcı vü muhzır dahi şâhid
Ol mahkemenin hükmüne derler mi adâlet

Ey mürtekib-i har bu ne zillet ki çekersin
Birkaç kuruşa müddet-i ömrünce hacâlet

La'net ola ol mâla ki tahsîline anın
Yâ dîn ola yâ ırz u ya nâmûs olan âlet

Âdem olanın hayr olur âdemlere kasdı
İnsanlığa insanda budur işte delâlet

İnsân ana derler ki ede kalb-i rakîki
Âlâm-ı benî-nev'i ile kesb-i melâlet

Âdem ana derler ki garazdan ola sâlim
Nefsinde dahi eyleye icrâ-yı adâlet

Sâdık görünür kisvede erbâb-ı hıyânet
Mürşid sanılır vehlede ashâb-ı dalâlet

Ekser kişinin sûretine sîreti uymaz
Yâ Rab bu ne hikmettir İlâhî bu ne hâlet

Ümmîd-i vefâ eyleme her şahs-ı dağalde
Çok hâcıların çıkdı haçı zîr-i bağalde

7

Bir abd-i Habeş dehre olur baht ile sultân
Dahhâk'in eden mülkünü bir Gâve perîşân

İkbâline idbârına bel bağlama dehrin
Bir dâirede devr edemez çenber-i devrân

Zâlim yine bir zulme giriftâr olur âhir
Elbette olur ev yıkanın hânesi vîrân

Ekser görülür çünki cezâ cins-i amelden
Encâmda âhenden olur rahne-i sûhân

Tezkîr olunur la'n ile Haccâc ile Cengiz
Tebcîl edilir Nûşirevân ile Süleymân

Kābil midir elfâz ile tağyîr-i hakîkat
Mümkin mi ki tefrîk oluna küfr ile îmân

Bir hâkden inşâ olunur deyr ile mescîd
Birdir nazar-ı Hak'da mecûs ile müselmân

Her derdin olur çâresi her inleyen ölmez
Her mihnete bir âhir olur her gama pâyân

Geh çâk olunur dâmen-i pâkîze-i ismet
Geh iffet eder âdem-i ârâyiş-i zindân

Sabr et siteme ister isen hüsn-i mükâfât
Fikr eyle ne zulm eylediler Yûsuf'a ihvân

Zâlimlere bir gün dedirir kudret-i Mevlâ
Ta'llâhi le-kad âsereka'llâhü aleynâ

8

Her şahsı harîm-i Hak'a mahrem mi sanırsın
Her tâc giyen çulsuzu Edhem mi sanırsın

Dehri arasan binde bir âdem bulamazsın
Âdem görünen harları âdem mi sanırsın

Çok mukbili gördüm ki güler içi kan ağlar
Handan görünen herkesi hurrem mi sanırsın

Bil illeti kıl sonra müdâvâta tasaddî
Her merhemi her yâreye merhem mi sanırsın

Kibre ne sebeb yoksa vezîrim deyü gerçek
Sen kendini düstûr-ı mükerrem mi sanırsın

Ey müftehir-i devlet-i yek-rûze-i dünyâ
Dünyâ sana mahsûs u müsellem mi sanırsın

Hâlî ne zaman kaldı cihan ehl-i tama'dan
Sen zâtını bu âleme elzem mi sanırsın

En ummadığın keşf eder esrâr-ı derûnun
Sen herkesi kör âlemi sersem mi sanırsın

Bir gün gelecek sen de peşîmân olacaksın
Ey gonca bu cem'iyyeti her dem mi sanırsın

Nâ-merd olayım çarha eğer minnet edersem
Cevrinle senin ben keder etsem mi sanırsın

Allâh'a tevekkül edenin yâveri Hak'tır
Nâ-şâd gönül bir gün olur şâd olacaktır

9

Pek rengine aldanma felek eski felektir
Zîrâ feleğin meşreb-i nâ-sâzı dönektir

Yâ bister-i kemhâda ya vîrânede can ver
Çün bay u gedâ hâke berâber girecektir

Allâh'a sığın şahs-ı halîmin gazabından
Zîrâ yumuşak huylu atın çiftesi pektir

Yakdı nice canlar o nezâketle tebessüm
Şîrin dahi kasdetmesi câna gülerektir

Bed-asla necâbet mi verir hiç üniforma
Zer-dûz palan ursan eşek yine eşektir

Bed-mâye olan anlaşılır meclis-i meyde
İşret güher-i âdemi temyîze mihektir

Nush ile yola gelmeyeni etmeli tekdîr
Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötektir

Nâ-danlar eder sohbet-i nâ-danla teleззüz
Dîvânelerin hem-demi dîvâne gerektir

Afv ile mübeşşer midir ashâb-ı merâtib
Kānûn-ı cezâ âcize mi hâs demektir

Milyonla çalan mesned-i izzette ser-efrâz
Birkaç kuruşu mürtekibin cây kürektir

Îmân ile din akçadır erbâb-ı gınâda
Nâmus u hamiyyet sözü kaldı fukarâda

10

İkbâl için ahbâbı siâyet yeni çıktı
Bilmez idik evvel bu dirâyet yeni çıktı

Sirkat çoğalıp lafz-ı sadâkat modalandı
Nâmûs tamâm oldu hamiyyet yeni çıktı

Düşmanlara ahbâbını zem oldu zarâfet
Dil-dârdan ağyâra şikâyet yeni çıktı

Sâdıkları tahkîr ile red kāide oldu
Hırsızlara ikrâm u inâyet yeni çıktı

Hak söyleyen evvel dahi menfûr idi gerçi
Hâinlere ammâ ki riâyet yeni çıktı

Evrâk ile i'lân olunur cümle nizâmât
Elfâz ile terfîh-i raiyyet yeni çıktı

Âciz olanın ketm olunur hakk-ı sarîhi
Mahmîleri her yerde himâyet yeni çıktı

İsnâd-ı taassub olunur merd-i gayûra
Dinsizlere tevcîh-i reviyyet yeni çıktı

İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakkî
Evvel yoğidi işbu rivâyet yeni çıktı

Milliyyet-i nisyân ederek her işimizde
Efkâr-ı firenge tabaiyyet yeni çıktı

Eyvâh bu bâzîçede bizler yine yandık
Zîrâ ki ziyân ortada bilmem ne kazandık

11

Zâhirde görüp bizleri sanma ukalâyız
Biz bir sürü âkil sıfatında budalâyız

Âkil denilir mi bize kim hâli bilirken
Dil-dâde-i âlâyiş-i nîreng-i hevâyız

Yârân-ı vatandan bizi özler bulunursa
Düşdük sefer-i gurbete muhtâc-ı duâyız

Terkîb-i acîbiz iki hâsıyyetimiz var
Ahbâbımızın devletiyiz hasma belâyız

Güncîde durur hırkamız altında künûzât
Dervîşleriz gerçi nazarda fukarâyız

Ukbâya yarar bir işimiz yok ise bârî
Âzâde-dil-i şâibe-i zerk ü riyâyız

Devletlülere bizleri tahkîr düşer mi
Biz âciz isek de yine mahlûk-ı Hudâ'yız

Bir âfet-i hun-hâra esîr oldu gönül kim
Her nâzına her lâhzada bin kerre fedâyız

Hâtırda durur sohbetinin lezzeti hâlâ
Gerçi o şereften nice yıldır ki cüdâyız

Her cevrine râzîleriz ey şâh-ı melâhat
Bizler ki kuluz mu'tasım-ı bâb-ı rızâyız

İster bize lutf eyle diler bizden ırağ ol
Dünyâda heman sen şeref ü şân ile sağ ol

12

Her millet için bir düziye adlini âm et
Fikr-i gazab-ı hazret-i Ma'bûd-ı enâm et

Bevvâl-i çeh-i Zemzem-i la'netle anar halk
Sen Ka'be gibi kendini hürmetle be-nâm et

İncinmemek istersen eğer mülk-i fenâda
Bir kimseyi incitmemeğe hasr-ı merâm et

Bir yerde ki yok nağmeni takdîr edecek gûş
Tazyi'-i nefes eyleme tebdîl-i makâm et

Avrat gibi mağlûb-ı hevâ olma er ol er
Nefsin seni râm etmeye sen nefsini râm et

Mânend-i şecer nâbit olur sâbit olanlar
Her kangı işin ehli isen anda devâm et

Noksânını bil bir işe yâ başlama evvel
Yâ başladığın kârı pezîrâ-yı hitâm et

Uğrarsa sabâ râhın eğer semt-i Irak'a
Bağdâd eline doğru dahi azm-i hırâm et

Merdân-ı sühan-dânı ziyâret edip andan
Âdâb ile var ravza-i Rûhî'ye selâm et

Tahsînini arz eyleyip evvelce Ziyâ'nın
Bu beyti huzûrunda oku hatm-i kelâm et

Meydân-ı sühanda yoğiken sen gibi bir er
Bir şâir-i Rûm oldu sana şimdi berâber *(Ziya Paşa)*

2. TERCÎ'-İ BEND

Biçim ve uyak yönünden *terkîb-i bend*e benzer. Yalnız, *tercî'*-i *bend*de, bentleri birbirine bağlayan *vasıta beyitleri* her bendin sonunda yinelenir. Her biri 10 beyte yakın, 10-12 bentlik bir şiirde bütün bentlerin böyle tek beyte bağlanabilmesi için, anlam yönünden hepsinin bu beyitle ilgili olması gerekir. *Vasıta beyti*nin her bendin sonunda yinelenmesi şiire bir tekdüzelik verdiği gibi anlam ilgisi kurma bakımından da güçlük doğurur.

*Tercî'-i bend*lerde genellikle Tanrı'nın gücü, evrenin sonsuzluğu, doğanın ve yaşamın karşıtlıkları gibi konular işlenir. Örnek :

Tercî'-i Bend

1

Kabûl eyler mi yâ Rab zahm-ı pür-nâsûrumuz bih-bûd
Kalır mı yoksa bu âteşle dâğ-ı dil gibi pür-dûd

Alırsa pençeye yazık beni bu baht-ı nâ-mes'ûd
Kıyâmet kopsa gevher tutsa âlem olmayam hoşnûd

Ferah nâmın dahi yâd edemez bu cân-ı zehr-alûd
Rızâdır çâresi her ne dilerse hazret-i Ma'bûd

Belâ mevc-âver-i gird-âb-ı hayret nâ-hudâ nâ-bûd
Adem sâhillerin tuttu dirîgâ bang-i nâ-mevcûd

2

Düşüp dâm-ı hevâya hasret-i gül-zâr kaldım ben
Gidip nefh-i Mesîhâ-veş sabâ bîmâr kaldım ben

Gül-i ümmîd soldu mübtelâ-yı hâr kaldım ben
Bu gül-şen külhan oldu çeşmime nâ-çâr kaldım ben

Şarâb-ı ye'se düştüm teşne-i dîdâr kaldım ben
Başımdan aştı seyl-âb-ı keder bîzâr kaldım ben

Belâ mevc-âver-i gird-âb-ı hayret nâ-hudâ nâ-bûd
Adem sâhillerin tuttu dirîgâ bang-i nâ-mevcûd

3

Aceb ey Hızr-ı ma'nâ bî-nevâya himmet olmaz mı
Şefâat yoksa da bir tesliyet-gûn sohbet olmaz mı

Demem hâşâ bu nâ-kâma ümîd-i vuslat olmaz mı
Sezâ-vâr-ı hitâb olmak gibi bir ruhsat olmaz mı

Ya ehliyyet mi lâzım bahşiş-i ehliyyet olmaz mı
Esîr-i derd ü firkat lâ-cerem ye's-ülfet olmaz mı

Belâ mevc-âver-i gird-âb-ı hayret nâ-hudâ nâ-bûd
Adem sâhillerin tuttu dirigā bang-i nâ-mevcûd

4

Eğer küstâh isem de çâre ne bî-çâreliktendir
Hezâran kayd u bende düştüğüm âvâreliktendir

Gönül cem'iyyeti sevmezse de sad-pâreliktendir
Devâdan şekvemiz var ise de bir pâreliktendir

Sirişkim bî-sebebdir menba'-ı gam-hâreliktendir
Mahâldir gark-ı eşk olsa gözüm hun-bâreliktendir

Belâ mevc-âver-i gird-âb-ı hayret nâ-hudâ nâ-bûd
Adem sâhillerin tuttu dinigā bang-i nâ-mevcûd

5

Belâ bu kim dahi sûret miyim ma'nâ mıyım bilmem
Sezâ-vâr-ı meges yâ lokma-i Ankā mıyım bilmem

Esîr-i pîç-tâb-ı zülf-i müşk-efzâ mıyım bilmem
Perîşânî-i gam menşûruna tuğra mıyım bilmem

Gam-ı Yûsuf'la dolmuş Mısr-ı istiğnâ mıyım bilmem
Garîk-ı Nîl-i hasret Gālib-i rüsvâ mıyım bilmem

Belâ mevc-âver-i gird-âb-ı hayret nâ-hudâ nâ-bûd
Adem sâhillerin tuttu dirîgā bang-i nâ-mevcûd

(Şeyh Galip)

B. NAZIM TÜRLERİ

1. TEVHİD VE MÜNACÂT

Tanrı'nın birliğini ve ululuğunu anlatan şiirlere *tevhid,* Tanrı'ya karşı yapılan yalvarış ve yakarışları anlatan şiirlere de *münacât* denir. *Tevhid* ve *münacât* kutsal bir konu olduğundan divanların en başında yer alır. *Tevhid* ve *münacâtlar* genellikle *kaside* biçimiyle yazılır. Bu konular için öteki nazım biçimleri de kullanılmıştır.

Divan edebiyatında en tanınmış *tevhid* Nabî'nindir.

Taâlâ'llah zihî dîvan-tırâz-ı sûret ü ma'nâ
Ki cism-i lâfz ile rûh-ı meâli eylemiş peydâ

Zihî hayyât-ı hıl'at-dûz-ı bâzâr-ı hakāyık kim
Kad-i ma'nâyı etmiş câme-i terkîb ile ber-pâ

Olup hurşîd ü mehden mühre-keş evrâk-ı eflâke
Hutût-ı rûz u şebden nüsha-i sun' eylemiş inşâ

Edip vaz'-ı kalem evrâk-ı hikmet-hâme-i sun'a
Çekip müsvedde-i gaybı beyâza eylemiş imlâ

Verip tertîb eczâ-yı muhâlif-gûne-i kevne
Dü renge târdan dikmiş ana şirâze-i ibkā

Kurup bir bâr-gâh-ı sun' lutf-ı kahrdan memzûc
Verip ezdâda âmîziş komuş nâmın anın dünyâ

Yazıp redd ü kabûle hüccet etmiş kişvenin ta'dîl
Verip kevn ü fesâda sûret etmiş hükmünü icrâ

Verip hakk-ı sarîhin kabz u bast u mahv u isbâtın
Adâlet-hâne-i hikmette etmiş cümlesin irzâ

Edip dolâb-ı istiğnâyı gerdan cûy-ı cûd üzre
Riyâz-ı ihtiyâc-ı mümkinâtı eylemiş irvâ

Zihî zât-ı ulûhiyyet mühim-sâz-ı rübûbiyyet
Ki şehr-istân-ı sun'unda değil bir zerre nâ-ber-câ

Zihî Mübdi' ki bî-reng-i amâdan eylemiş tasvîr
Hezâran çihre-i rengîn hezâran dîde-i bînâ

Zihî Vâcib ki etmiş mümkinin îcâdını îcâb
Kemâl-i rahmetinden eylemiş ma'dûm iken ihyâ

Zihî Hâlık ki kemter nutfe-i nâ-çîzden etmiş
Kıbâb-ı bâr-gâh-ı çarha sığmaz kimseler peydâ

Zihî Râzık ki enbân-ı ademden etmede ihsân
Hezâran tûşe-i şîrin hezâran ni'met-i ahlâ

Zihî Fâtih ki agsân-ı hafâdan etmede ibrâz
Nikāb-ı berg-pîçîde hezâran mîve-i eşhâ

Zihî Bârî ki hikmet-hâne-i sun'unda halk eyler
Hezâran dil-ber-i mevzûn hezâran duhter-i hasnâ

Zihî Sânî' ki eyler berg-i tut u kirm-i bed-bûdan
Libâs-ı iftihâr-ı şehriyârân atlas u dîbâ

Zihî Kādir ki hâk-i tîre-tıynetten eder îcâd
Sefîd ü zerd-i ma'den sebz ü sürhîn cevher-i garrâ

Zihî Âdil ki eyler çâr-sû-yı çâr faslında
Terâzû-yi dü-keffe hizmetin sermâ ile germâ

Zihî Kābız ki âlem kabza-i hükmünde muztardır
Zihî Bâsıt ki çekmiş kâinâta sofra-i yağmâ

Edip âlemlere bahş-ı hayât enfâs-ı rahmânî
Çıkarmış arz-ı meyte mürdegânın eylemiş ihyâ

Çınâr-ı ratbdan tahsîl edip tedrîc ile âteş
Nihâd-ı gūreden tedbîr ile terkîb eder helvâ

Bu ulviyyât u süfliyyât-ı tedbîrât-ı rabbânî
Kitâb-ı ma'rifettir nokta-i zerrâtı ser-tâ-pâ

Bu emvâc-ı mecâzın ka'rına reh-yâb olan anlar
Ki var tahtında pür-dürr-i hakîkat bir aceb deryâ

Hurûş-ı rahmetinden müsteâr ârâyiş-i hestî
Kelâm-ı izzetinden müstefâd esrâr-ı mâ-evhâ

Kitâb-ı hikmetinde nokta-i zer kursa-i hurşîd
Kıbâb-ı izzetinden câm-ı revzen târem-i mînâ

Der-i ilminde müsta'mel sühan mâhiyyet-i âlem
Reh-i fazlında pâşîde güher hâsıyyet-i eşyâ

Şükūh-ı kudreti bâlâ-yı isrâkât-ı insânî
Vücûh-ı hikmeti bîrûn-ı hadd-i fehm ü istîfâ

Sehâb-ı lutfı nâ-kābil temânu' eylemek imsâk
Hudûd-ı men'i nâ-mümkin tecâvüz eylemek i'tâ

Terâzû-yı tekābül vaz' edip bâzâr-ı imkâna
Nakîzeyne tevâfukla tehâlüf eylemiş ilkā

Anâsırla tabâyi' reng-i zıddından olup kāim
Biri birile olmuşlar vahîdü'l-asl iken a'dâ

Edip bi't-tab' biribirine hem dost hem düşman
Koparmış iktizâ-yı hikmet üzre arada gavgā

Tehâlüf sûretâ mâni' değildir vahdet-i aslâ
Olur bir şâhdan sürh u sefîd ü hâr u gül peydâ

Muhîtin vasfıdır azb u ücâc-ı lezzet-i enhâr
Müsemmâ vâhid ammâ muhtelif evsâf ile esmâ

Ezel ser-nokta-i devr-i hayât-ı asldır k'eyler
Ebedden imtinâ-ı infikâk-i aynına îmâ

Olanlar zevk-yâb-ı meşhed-i Mûsâ eder idrâk
Ser-â-ser olduğun âlem tecellî-hâne-i Sînâ

Maraz hem-çeşm-i sıhhat nîstî mir'ât-ı hestîdir
Dü mir'ât-ı tekâbül-gûnedir serrâ ile darrâ

Olur zâhir tıbâa nisbet ancak nef' ile darrı
Eğerçi nef' ü darrı muhtevî mecmûa-i eczâ

Makâl-i lâ-ubâlî hem-cenâh-ı tâir-i re'fet
Suâl-i lem-teadnî hem-per-i tâvûs-ı istiğnâ

Edip yerli yerince kâr-gâh-ı hikmetin tertîb
Kimin etmiş gedâ-yı kâse-ber-kef kimisin ignâ

Gıdâsın herkesin şâyânı üzre eylemiş ta'yîn
Kimin etmiş pâlâs-ı cehle müstağrak kimin dânâ

Melâik hâdimân-ı ye'mür-i bi'l-adli ve'l-ihsân
Şeyâtin dîde-bân-ı fursat-ı yenhâ ani'l-fahşâ

Kimin etmiş diyânet şöhret ile umde-i eyyâm
Kimin etmiş günâh-ı ma'sıyetle âleme rüsvâ

Kimin hem-bister-i illet kimin hem-hâbe-i sıhhat
Kimin etmiş reâya kimisin şâh-ı cihân-ârâ

Burâk-ı izzet ü câhı edip pâ-beste-i tahsîs
Semend-i rahmet-i âmın inânın eylemiş irhâ

Kimin etmiş risâletle şefî'-i varta-i mahşer
Kimin etmiş velâyetle nedîm-i halvet-i ma'nâ

Cihandan asl-ı maksûd enbiyâ vü evliyâdır hep
Velîkin oldular enva'-ı uhrâ bi't-teba' peydâ

Nübüvvet hâkim-i ferman-revâ-yı mesned-i teşri'
Velâyet hâzin-i envâr-ı sırru'l-gayb-ı lâ-yuhsâ

Nübüvvet kîmyâ-yı mes sirişt-i pûte-i işrâk
Velâyet vâsıl-ı iksîr-i eczâ-hâne-i ulyâ

Nübüvvet sâhib-i terfi-bahş-ı râyet-i ahkâm
Velâyet hâcet-i halvet-serâ-yı izzet-i ahmâ

Nübüvvet âfitâb-ı nûr-pâş-ı maşrık-ı ızhâr
Velâyet vâsıl-ı iksîr-i eczâ-hâne-i ulyâ

Verip ser-mâye-i tafsîli dest-i teng-i icmâle
Eder bir noktadan çendin kitâb-ı anberîn imlâ

O mücmel noktanın tafsîl-i âsârın temâşâ et
Olur bir tohm-ı kemterden dıraht-ı bâr-ver peydâ

Olur ol nokta zâhir ayni ile mîve zımnında
Ayâr-ı nokta-i dil nolduğun fehm eyle ey dânâ

Anınçün kalb-i mü'min oldu arş-ı a'zam-ı Bârî
Dedi ârif benim ol nokta-i mevzû'a tahte'l-bâ

Bu âlem bir kitâb-ı hikmet-endûz-ı hakāyıktır
Meâlin her kim istihrâc ederse âferin bâdâ

Aceb vaz' eylemiş bu kâr-gâh-ı hikmet-âmîzi
Ki kemter sun'unu derk eyleyince pîr olur bernâ

Hakîkat-bîn olanlar fark ederler olduğun ancak
Cihân-ı zâhir ü bâtın hükûmet-hâne-i eşyâ

Meşâir vaz' edip terkîb-i cism-i nev'-i insanda
Yed-i her dîgere etmiş münâsib âletin i'tâ

Dimâgı eyleyip halvet-serâ-yı kuvvet-i tasvîr
O âlî kasrda şâh-ı hayâli eylemiş îvâ

Binâ-yı intizâm-ı dîn ü dünyâya edip âlet
Zebâna nutk vermiş gûşa vermiş kuvvet-i ısgā

Edip çeşme havâle hizmet-i zevk-i temâşâyı
Cemâl ü çeşmi etmiş birbirine vâlih ü şeydâ

Edip nerm ü dürüştü lâmise bî-çâreye ta'yîn
Meşâmı bûya vakf etmiş mezâka lezzeti ihdâ

Hat u nakş u kumâş u kârı etmiş cûy-ı sun'undan
Ser-i enbûbe-i mîzâb-ı engüştân ile iskā

Hıred derkinde âciz sun'unun fehminde dil hayrân
Taâla'llah zihî sâni' taâla'llah zihî dânâ

Bülend ü pest-i âlem birbirile irtibât etmiş
Biri birisine muhtâcdır a'lâ ile ednâ

Medârından terakkî yâ tenezzül eylese hur-şîd
Olurdu zindegî iksîr-i sıhhat hem-per-i Ankā

Fusûl-i erbaâ etse tecâvüz hadd-i perkârın
Nizâm-ı mümkinâta ihtilâl eylerdi isti'lâ

Eğer leyl ü nehâr âmed şüdünde geçse mikdârın
Hayât-ı kâinâta fâsidât eylerdi istîlâ

Havâ-yı rûh-bahşa etmeyeydi cilve-i rahmet
Olurdu halk-ı âlem yek nefesde cümle nâ-peydâ

Olaydı pâ-keşîde âb refitâr-ı dil-ârâdan
Ederdi sûz-ı sîne teşnegânın sıhhatin yağmâ

Birûn olmazsa âteş hacle-gâh-ı seng ü âhenden
Olur efsürde-i ta'tîl ni'met-hâne-i uzmâ

Eğer hâk-i siyeh bast eylemezse hân-ı ihsânı
Olur kâr-ı şikem-hârân-ı âlem âh u vâveylâ

Kemîne gendüm-i kem-kadr nâ-yâb olsa âlemden
Nolurdu zîb-i hân-ı şehriyârân-ı cihân-ârâ

Eğer gâv-ı hakîr olmasa gerden-dâde-i hizmet
Olurdu hâl-i mağrûrân-ı âlem müşrif-i ifnâ

Sehâb-ı rahmet-i Hak gevher-efşân olmasa yek-çend
Olurdu halk-ı âlem kâse-gerd-i dest-i istiskâ

Şumâr-ı ni'metinde bî-vefâdır leşker-i a'dâd
Senâ-yı kudretinde nâ-resâdır süllem-i ihsâ

Bu denlü ni'met-i bî-imtinânın kadrini bilmez
Aceb küfrân-ı nâ-şükrandır ekser merdüm-i dünyâ

Bu denlü ni'met-i ma'lûme vü mechûleden sonra
Eder takdîrden bast-ı şikâyet etmez istihyâ

Bu nân u bu nemek hakkın ferâmûş eyleyen câhil
Ne sûretle olur ümmîd-vâr-ı ni'met-i ferdâ

Cezâ tertîbine şâyandan özge bir cevâb olmaz
Ger etse müfti-i insâfdan yüz kerre istiftâ

Değil lutfu Hudâvend-i kerîmin kābil-i inkâr
Meğer inkâr eden mecnun ola yâ tıfl yâ a'mâ

Eğer ki ism-i Settâr'ın meded-kâr olmasa lutfu
Ederdi iktızâ evvel kademde olmağı rüsvâ

İlâhî sâbık-ı in'âmını et lâhika peyvend
Günâh-ı bendegânı etme rûy-ı cehline ilkā

Usât-ı bendegânın olsa da şâyeste-i ta'zîb
Yine eyle İlâhî şânına şâyânını icrâ

Kerimâ câhilân-ı ni'metiz mümkin midir bizden
Bu denlü ni'metin etmek hukūk-ı şükrünü îfâ

Bizim küfrânımız lağv olduğunda şübhe yok ancak
Anı sen cınbız-ı ahlâm-ı gufrânımla kıl ilgā

Afüvvâ bendegânın lâyıkı taksîrdir afv et
Edersen de bile taksîri bast-ı harf-i isti'fâ

O der-gâh-ı kerem kim hâki ihsan-hîz-i rahmettir
Ne kādirdir amel müstevcib afv olmağa hâşâ

Neyiz biz yâ bizim a'mâlimiz nolsa gerek yâ Rab
Ana da mikneti sensin veren ey mûcid-i eşyâ

Garîk-i lutf iken hâşâ ki rahmetten ola mahrûm
Kemîne bî-kesin abd-i fakîrin Nâbi-i şeydâ *(N a b î)*

2. NA'T

Hz. Muhammed'i övmek için yazılan şiirlere denir. Hz. Muhammed'in türlü vasıflarıyla birlikte mucizeleri de anlatılır. *Na't*lar genellikle *kaside* biçimiyle yazılır. Bu konuda öteki nazım biçimleri de kullanılmıştır. Divan edebiyatında en tanınmış *na't* Fuzulî'nin *Su Kasidesi*'dir :

Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlara su
Kim bu denlü dutuşan odlara kılmaz çâre su

Âb-gûndur günbed-i devvâr rengi bilmezem
Yâ muhît olmuş gözümden günbed-i devvâra su

Zevk-ı tîğından aceb yoh olsa gönlüm çâk çâk
Kim mürûr ilen bırağur rahneler dîvâra su

Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânın sözün
İhtiyât ilen içer her kimde olsa yâra su

Suya versin bâğ-ban gül-zârı zahmet çekmesin
Bir gül açılmaz yüzün tek verse min gül-zâra su

Ohşadabilmez gubârını muharrir hattına
Hâme tek bakmaktan inse gözlerine karasu

Ârızın yâdıyla nem-nâk olsa müjgânım nola
Zâyi' olmaz gül temennâsıyla vermek hâra su

Gam günü etme dil-i bîmârdan tîğın dirîğ
Hayrdır vermek karanu gicede bîmâra su

İste peykânın gönül hecrinde şevkım sâkin et
Susuzam bir kez bu sahrâda menimçün ara su

Men lebin müştâkıyam zühhâd kevser tâlibi
Nitekim meste mey içmek hoş gelir huş-yâra su

Ravza-i kûyine her dem durmayıp eyler güzâr
Âşık olmuş gâlibâ ol serv-i hoş-reftâra su

Su yolun ol kûydan toprak olup tutsam gerek
Çün rakîbimdir dahi ol kûya koyman vara su

Dest-bûsu ârzûsuyla ger ölsem dostlar
Kûze eylen toprağım sunun anınla yâra su

Serv ser-keşlik kılur kumrî nîyâzından meğer
Dâmenin duta ayağına düşe yalvara su

İçmek ister bülbülün kanın meğer bir reng ile
Gül budağının mizâcına gire kurtara su

Tînet-i pâkini rûşen kılmış ehl-i âleme
İktidâ kılmış tarîk-i Ahmed-i Muhtâr'a su

Seyyid-i nev'-i beşer deryâ-yı dürr-i ıstıfâ
Kim sepüptür mu'cizâtı âteş-i eşrâra su

Kılmak için tâze gül-zâr-ı nübüvvet revnakın
Mu'cizinden eylemiş ızhâr seng-i hâra su

Mu'cizi bir bahr-ı bî-pâyân imiş âlemde kim
Yetmiş andan min min âteş-hâne-i küffâra su

Hayret ilen parmağın dişler kim etse istimâ'
Parmağından verdiği şiddet günü ensâra su

Dostu ger zehr-i mâr içse olur âb-ı hayât
Hasmı su içse döner elbette zehr-i mâra su

Eylemiş her katreden min bahr-ı rahmet mevc-hîz
El sunup urgaç vuzu' için gül-i ruhsâra su

Hâk-i pâyine yetem der ömrlerdir muttasıl
Başını taştan taşa urup gezer âvâre su

Zerre zerre hâk-i der-gâhına ister sala nûr
Dönmez ol der-gâhtan ger olsa pâre pâre su

Zikr-i na'tın virdini derman bilir ehl-i hatâ
Eyle kim def'-i humâr için içer mey-hâra su

Yâ Habîba'llah yâ Hayre'l-beşer müştâkınam
Evle kim leb-teşneler yanıp diler hem-vâre su

Sensin ol bahr-ı kerâmet kim şeb-i Mi'râc'da
Şeb-nem-i feyzin yetirmiş sâbit ü seyyâra su

Çeşme-i hurşîdden her dem zülâl-i feyz iner
Hâcet olsa merkadin tecdîd eden mi'mâra su

Bîm-i dûzah nâr-ı gam salmış dil-i sûzânıma
Var ümîdim ebr-i ihsânın sepe ol nâra su

Yümn-i na'tından güher olmuş Fuzûlî sözleri
Ebr-i nîsandan dönen tek lü'lü'-i şeh-vâra su

Hâb-ı gafletten olan bîdâr olanda rûz-ı haşr
Eşk-i hasretten dökende dîde-i bîdâra su

Umduğum oldur ki rûz-ı haşr mahrûm olmayam
Çeşme-i vaslın vere men teşne-i dîdâra su *(Fuzulî)*

Gazel biçimiyle yazılmış *na't*a örnek:

Kāmetin ey bûstân-ı lâ-mekân pîrâyesi
Nûrdan bir servdir düşmez zemîne sâyesi

Yûsuf'u gerçi görenler ellerini kestiler
Gün yüzün gördü senin şakk oldu ayın ayası

Menzilin tîr-i duâ-veş mâ-verâ-yı nüh-sipihr
Kadrinin arş-ı muallâdan muallâ pâyesi

Evvel ü âhir nazîrin yok senin zâtın durur
Hatm-i cümle enbiyâ kevn ü mekânın vâyesi

Âhiret bâzârına vardıkta eyler fâide
Nakd-i aşkındır anın kim serverâ ser-mâyesi

Bâğ-ı cennette ümîdim bu durur ki Zâti'yi
Cümle mü'minlerle ol serv edine hem-sâyesi *(Z a t î)*

3. MERSİYE

Bir kimsenin ölümü üzerine duyulan üzüntü ve acıyı anlatmak için yazılan şiirlere denir. Divan edebiyatında *mersiye*lerin *terkîb-i bend* biçimiyle yazılması bir gelenek haline gelmiştir. *Tercî'-i bend* biçimiyle yazılmış *mersiye*ler de vardır.

Kimi şairler, Kerbela olayını ele alarak, Hz. Hüseyin için de *mersiye*ler yazmışlardır. Bunların içinde en tanınmışları Fuzulî'nin ve Kâzım Paşa'nındır. Örnekler:

Mersiye-i Hazret-i Sultan Süleyman Hân
1

Ey pây-bend-i dâm-geh-i kayd-ı nâm u neng
Tâ key hevâ-yı meşgale-i dehr-i bî-direng

An ol günü ki âhir olup nev-bahâr-ı ömr
Berg-i hazâna dönse gerek rûy-i lâle-reng

Âhir mekânın olsa gerek cür'a gibi hâk
Devrân elinden erse gerek câm-ı ayşa seng

İnsân odur ki âyine-veş kalbi sâf ola
Sînende neyler âdem isen kîne-i peleng

İbret gözünde niceye dek gaflet uyhusu
Yetmez mi sana vâkıa-ı şâh-ı şîr-ceng

Ol şeh-süvâr-ı mülk-i saâdet ki rahşına
Cevlân deminde arsa-i âlem gelirdi teng

Baş eğdi âb-ı tîğına küffâr-ı Engürûs
Şemşîr-i gevherini pesend eyledi Freng

Yüz yere koydu lutf ile gül-berg-i ter gibi
Sandûka saldı hâzin-i devran güher gibi

2

Hakkā ki zîb ü zînet-i ikbâl ü câh idi
Şâh-ı Sikender-efser ü Dârâ-sipâh idi

Gerdûn ayağı tozuna eylerdi ser-fürû
Dünyâya hâk-i bâr-gehi secde-gâh idi

Kemter gedâyı az atâsı kılurdı bay
Bir lutfu çok mürüvveti çok pâdişâh idi

Hâk-i cenâb-ı hazret-i der-gâh-ı devleti
Fazl ü belâgat ehline ümmîd-gâh idi

Hükm-i kazâya verdi rızâyı eğerçi kim
Şâh-ı kazâ-tevân u kader dest-gâh idi

Gerdûn-ı dûna zâr u zebûn oldu sanmanuz
Maksûdu terk-i câh ile kurb-ı İlâh idi

Cân u cihânı gözlerimiz görmese nola
Rûşen-cemâli âleme hurşîd ü mâh idi

Hurşîde baksa gözleri halkın dola gelür
Zîrâ görünce hâtıra ol meh-likā gelür

3

Döksün sehâb kaddin eğip katre katre kan
Etsin nihâl-i nârveni nahl-i ergavân

Bu acılarla çeşm-i nücûm olsun eşk-bâr
Âfâkı tutsun âteş-i dilden çıkan duhân

Kılsın kebûd câmelerin âsmân siyâh
Giysin libâs-ı mâtem-i şâhı bütün cihân

Yaksın derûn-ı sîne-i ins ü perîde dâğ
Nâr-ı firâk-ı Şâh Süleymân-ı kâm-rân

Kıldı firâz-ı küngüre-i arşı cilve-gâh
Lâyık değildi şânına hakkā bu hâk-dân

Mürg-ı revânı göklere erdi Hümâ gibi
Kaldı hazîz-i hâkde bir iki üstühân

Çâbük-süvâr-ı arsa-i kevn ü mekân idi
İkbâl ü izzet olmuş idi yâr u hem-inân

Ser-keşlik etti tevsen-i baht-ı sitîze-kâr
Düştü zemîne sâye-i eltâf-ı Girdigâr

4

Olsun gamında bencileyin zâr ü bî-karâr
Âfâkı gezsin ağlayarak ebr-i nev-bahâr

Tutsun cihânı nâle-i mürgân subh-dem
Güller yolunsun âh u figân eylesin hezâr

Sünbüllerini mâtem edip çözsün ağlasın
Dâmâna döksün eşk-i firâvânı kûh-sâr

Andıkça bûy-ı hulkunu derdinle lâle-veş
Olsun derûn-ı nâfe-i müşg-i Tatar târ

Gül hasretinle yollara dutsun kulağını
Nergis gibi kıyâmete dek çeksin intizâr

Deryâlar etse âlemi çeşm-i güher-feşân
Gelmez vücûda sencileyin dürr-i şâh-vâr

Ey dil bu demde sensin olan bana hem-nefes
Gel nây gibi inleyelim bâri zâr zâr

Âheng-i âh u nâleleri edelim bülend
Eshâb-ı derdi cûşa getirsin bu heft bend

5

Gün doğdu şâh-ı âlem uyanmaz mı hâbdan
Kılmaz mı cilve hayme-i gerdun-çenâbdan

Yollarda kaldı gözlerimiz gelmedi haber
Hâk-i cenâb-ı südde-i devlet-meâbdan

Reng-i izârı gitti yatur kendi huşk-leb
Şol gül gibi ki ayrı düşüptür gül-âbdan

Gâhî hicâb-ı ebre girer Husrevâ felek
Yâd eyledikçe lutfunu terler hicâbdan

Tıfl-ı sirişki yerlere girsin duâm odur
Her kim gamından ağlamaya şeyh ü şâbdan

Yansın yakılsın âteş-i hecrinle âftâb
Derdinle kara çullara girsin sehâbdan

Yâd eylesin hünerlerini kanlar ağlasın
Tîğın boyunca karaya batsın karâbdan

Derd ü gamınla çâk-i girîbân edip kalem
Pîrâhenini pârelesin gussadan alem

6

Tîğın içirdi düşmene zahm-ı zebanları
Bahs etmez oldu kimse kesildi lisanları

Gördü nihâl-i serv-i ser-efrâz-ı nîzeni
Ser-keşlik adın anmadı bir dahi banları

Her kanda bassa pây-ı semendin nisâr için
Hanlar yolunda cümle revân etti canları

Deşt-i fenâda mürg-ı hevâ durmayıp döner
Tîğın Hudâ yolunda sebîl etti kanları

Şemşîr gibi rûy-i zemîne taraf taraf
Saldın demir kuşaklı cihan pehlevanları

Aldın hezâr büt-kedeyi mescîd eyledin
Nâkûs yerlerinde okuttun ezanları

Âhir çalındı kûs-ı rahîl ettin irtihâl
Evvel konağın oldu cinan bûstanları

Minnet Hudâ'ya iki cihanda kılıp saîd
Nâm-ı şerîfin eyledi hem gâzi hem şehîd *(B a k î)*

*

Mersiye

Zâlimler el urup hep şemşîr-i can-rübâya
Kasd ettiler ser-â-pâ evlâd-ı Mustafâ'ya
Devrân olup müsâid ol kavm-i bî-hayâya
Îsâl olundu bî-dâd ser-hadd-i intihâya
Kimler eder tahammül yâ Rab bu ibtilâya
Âmâc edip vücudun bin nâvek-i kazâya
Düştü Hüseyn atından sahrâ-yı Kerbelâ'ya
Cibrîl var haber ver sultân-ı enbiyâya

Cûş eyleyip belâyâ mânend-i mevc-i tûfân
Keştî-i ehl-i beyti kıldı şikest ü vîrân
Maktûl olup ser-â-ser ashâb-ı âl-i zî-şân
Yek-tâ-rev oldu ol meh çün âfitâb-ı rahşân
Her yandan etti savlet hınzîr-veş Yezîdân
Ser-tâ-be-pâ vücudun zahm eyleyip kızıl kan
Düştü Hüseyn atından sahrâ-yı Kerbelâ'ya
Cibrîl var haber ver sultân-ı enbiyâya

Ashâb u âlînin hep kibârı vü sıgârı
Bir bir kılıp önünde azm-i huzûr-ı Bârî
Dil-teng edip susuzluk tâ arşe oldu sârî
Ezvâc-ı tâhirâtın feryâd-ı bî-karârı

Her yüzden etti tazyîk a'dâ o şehriyârı
Âhir çıkıp elinden dâmân-ı ihtiyârı
Düştü Hüseyin atından sahrâ-yı Kerbelâ'ya
Cibrîl var haber ver sultân-ı enbiyâya

Yârân olup ser-â-pâ mest-i mey-i şehâdet
Meydanda kaldı tenhâ ol mihr-i evc-i hâcet
Bu hâl olup adûya ser-mâye-i cesâret
Etrâfın aldı birden ol kavm-i pür-dalâlet
Yetmiş iki yerinden mecrûh olup nihâyet
Bundan ziyâde harbe Hak vermeyip icâzet
Düştü Hüseyn atından sahrâ-yı Kerbelâ'ya
Cibrîl var haber ver sultân-ı enbiyâya

Ol şâh-ı din-penâhı tenhâ görünce düşman
Etti hücûm u savlet şiddetle her taraftan
Bir hâle vardı âhir zahm-ı hadeng-i âhen
Mânend-i kasr-ı cennet cisminde oldu rûşen
Envâ'-ı yârelerden her cânibinde revzen
Kâzım olup nihâyet bî-tâb harb ederken
Düştü Hüseyn atından sahrâ-yı Kerbelâ'ya
Cibrîl var haber ver sultân-ı enbiyâya *(Kâzım Paşa)*

4. MEDHİYE

Bir kimseyi övmek için yazılan şiirlere denir. İki türlüdür: Birincisi padişah, vezir, şeyhülislam gibi yaşayan devlet büyükleri için yazılır. İkincisi 4 halife ve başka din ve tarikat ululari için yazılanlardır. 4 halife için yazılan medhiyelere *medh-i çihâr-yâr-ı güzîn* denir. *Medhiye*ler genellikle kaside biçimiyle yazılır. Öteki nazım biçimleriyle de yazılmıştır Divan edebiyatında en çok işlenmiş konudur.

Aşağıdaki *medhiye,* XVII. yüzyıl bilginlerinden ve *Mesnevi*'nin en iyi şerhini yaptığından dolayı Hazret-i Şârih sıfatıyla anılan İsmail-i Ankaravî için yazılmış *müseddes-i mütekerrir* biçiminde bir *medhiye*dir:

Müseddes Der-Vasf-ı Hazret-i Şârih Dede Efendi

Ey şeyh-i şüyûh sırr-ı min-Allâh için olsun
Şânında olan himmet-i her-gâh için olsun
Hâkim nazar et pîr-i felek-câh için olsun
Mahrûm koma mahrem et ol şâh için olsun
Yâ Hazret-i Şârih medêd Allâh için olsun
Şerh eyle benim sadrımı bir âh için olsun

Sen şârih-i Kur'ân-ı hakîkatsin efendim
Sen fâtih-i genc-i ahadiyyetsin efendim
Sen vâris-i sultân-ı risâletsin efendim
Sen sırr-ı elem neşraha âyetsin efendim
Yâ Hazret-i şârih meded Allâh için olsun
Şerh eyle benim sadrımı bir âh için olsun

Tahkîkına hayrân bütün kümmel-i ervâh
Levha asılır yazdığın âsâr olup elvâh
Miftâh-ı beyânınla açılır der-i fettâh
Ma'nâda bütün senden alır dersini şürrâh
Yâ Hazret-i Şârih meded Allâh için olsun
Şerh eyle benim sadrımı bir âh için olsun

İsmâil olup ism-i şerîfin Çeh-i zemzem
Hâmenden akar şerh olıcak beyt-i mükerrem
Ey kıble-i âlem sana muhtâcdır âdem
Kim bile nedir ilmü'l-esmâ kadem ü dem
Yâ Hazret-i Şârih meded Allâh için olsun
Şerh eyle benim sadrımı bir âh için olsun

Geldi sana Esrâr velî hâli diğer-gûn
Aldattı anı nefs ü hevâ eyledi meftûn
Mahcûb gözü gönlü eli boş talebi dûn
Cibrîl gibi şerh-i sadır destine merhûn
Yâ Hazret-i Şârih meded Allâh için olsun
Şerh eyle benim sadrımı bir âh için olsun *(Esrar Dede)*

5. HİCVİYE

Bir kimseyi yermek amacıyla yazılan şiirlere denir. Divan edebiyatında medhiyelerde olduğu gibi, *hicviye*lerde de abartılı bir üslup kullanılır. Hicvedilen kişi, kişiliğinin gerçek yönleriyle ilgisi olmayan yergi ve sövgülerle yerin dibine batırılır. Divan Edebiyatında Nef'î *hicviye*leriyle tanınmıştır. Örnek :

(Gürcü Mehmet Paşa hakkında hicviye)

Gürc-i hınzir a samsun-ı muazzam a köpek
Kandasın kanda nigeh-bâni-i âlem a köpek

Vây ol devlete kim ola mürebbîsi anın
Bir senin gibi denî cehl-i mücessem a köpek

Ne güne kaldı meded Devlet-i Âl-i Osman
Hey yazık hey ne musîbet bu ne mâtem a köpek

Ne ihânettir o sadra bu zamanda andan
Olmaya sâhibi bir âsaf-ı ekrem a köpek

Pây-mâl eylediniz saltanatın ırzını hep
Yok yere oldu telef ol kadar âdem a köpek

Sen kadar düşmen-i devlet mi olur hınzîr
Ne durur saltanatın sâhibi bilmem a köpek

Add olunsa eğer esbâb-ı nizâm-ı devlet
Seni katl eylemedir cümleden akdem a köpek

Ehl-i dil düşmeni din yoksulu bir mel'unsun
Öldürürlerse eğer can-be-cehennem a köpek

Sende İslâm eseri olsa eğer zerre kadar
Eylemezdin Alaman-zâdeyi hem-dem a köpek

Bu kadar cürm ile sen sağ olasın da yine ben
Vâcibü'l-katl olam ey bahtek-i azlem a köpek

Hele bu hükme gâvur kâdısı olmaz râzî
Kanda kaldı ki müselmân-ı müsellem a köpek

Seni hicv etmek ile katle neden istihkak
Sen nesin bilmem eyâ kâfir-i mübhem a köpek

Sana şetm eylemek olursa eğer katle sebeb
Katl-i âm eyle heman durma dem-â-dem a köpek

Bî-günah katle rızâ var mı şerîatte sor â
Gör ne der hazret-i müfti-i mükerrem a köpek

Tutalım müfti sükût eylese hak söylemede
Yok mu bir dâd-ger ü a'del ü ahkem a köpek

Hak götürdü arabı gitti hele dünyâdan
Kim götürse akabince seni bilsem a köpek

Fîle nâ-çâr meğer yükledeler tâbûtun
Çekemez cîfe-i murdârını âdem a köpek

Fîller de çekemezse ne aceb lâşeni kim
Var mı bir sencileyin dîv-i mücessem a köpek

Çâk çâk etmiş iken tîğ-i zebânımla seni
Kanda buldun bu kadar yâreye merhem a köpek

Ki ferâmûş edip ol mertebe zahmın acısın
Kudurup yine ısırdın beni muhkem a köpek

Sonra duydum seni ol fâhişe kişkirdiğini
Hak belâsın vere ol fâhişeye hem a köpek

Ondan a'lâ bilir olmazdı benim kadrimi hiç
Yalınız ben demezem der bunu âlem a köpek

Garazım cehlini tahkîktir anın yohsa
Sen kadar har olayım kendim öğersem a köpek

Sana nisbetle har-ender-har iken Veysî'ye
Yaraşır dense har-ı Îsi-i Meryem a köpek

Sen kadar har da olur mu acabâ dünyâda
Harsın ammâ har-ı Deccâl ile tev'em a köpek

Kâfirim ger seni hicv ettiğime nâdim isem
Hak huzûrunda ya senden utanursam a köpek

Her ki bâ-mâ bi-sitîzed be-hudâ istîzed
Hak elimde ne kadar çerb çalarsam a köpek

İ'tikādımca gazâ eyledim inşâ-allâh
Hak sözü söylemeden hîç usanmam a köpek

Men ne anem ki zebûnî-keşem ez-çarh-ı felek
Feleği hicv ederim cevrini görsem a köpek

Haşre dek sağ kalursam da sana şetm ederim
Hak sözü söylemeden hîç usanmam a köpek

Hâtır-ı devlet için yâ taleb-i cennet için
Terk olur mu bu kadar ma'ni-i mülhem a köpek

Beni incitmeyiceksen yine bu hicv-i cedîd
Olmamıştı dahi va'llâhi musammem a köpek *(Nef'î)*

6. FAHRİYE

Şairlerin kendilerini övmek için yazdıkları şiirlere denir. Her ne kadar insanın kendisini övmesi hoş karşılanan bir davranış olmasa da, divan şairleri bu *fahriye*lerinde sanatkârane bir gururla şiiri ve şairliği övmüşlerdir. Divan edebiyatında *Nef'î fahriye*leriyle tanınmıştır.

*Fahriye*ler, genellikle kasideler içinde bir bölüm olarak bulunur. Bunun dışında ayrı bir nazım biçimiyle ya da bir gazelin makta' beytinde şair *fahriye* söyleyebilir.

Gazel biçimiyle yazılmış *fahriye*ye örnek :

Tûti-i mu'cize-gûyem ne desem lâf değil
Çerh ile söyleşemem âyînesi sâf değil

Ehl-i dildir diyemem sînesi sâf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil

Yine endîşe bilir kadr-i dür-i güftârım
Rûzgâr ise denî dehr ise sarrâf değil

Girdi miftâh-ı der-i genc-i maânî elime
Âleme bezl-i güher eylesem itlâf değil

Levh-i Mahfûz-ı sühandır dil-i pâk-i Nef'î
Tab'-ı yârân gibi dükkânçe-i sahhâf değ *(Nef'î)*

Kıt'a biçimiyle yazılmış *fahriye*ye örnek :

Benim ol Nef'i-i rûşen-dil ü sâfî gevher
Feyz alır câm-ı safâ meşreb-i bî-bâkimden

Âsman himmet umar kevkebe-i tab'ımdan
Akl-ı küll ders okur endîşe-i derrâkimden

Himmetim hîçe sayar genc-i temannâyı velî
Gamı dünyâya değişmem yine imsâkimden

Feyz-ı Hak berk urur âyîne-i endîşemden
Çeşm-i can rûşen olur meşrık-ı idrâkimden

Devr eder şeş ciheti hem yine merkezde mukîm
Çok değildir bu tecessüs dil-i çalâkimden

Ka'be-i ma'niye bir yoldan iletti beni kim
Kudsiyan sürme çeker gerd-i reh-i hâkimden

Âlem-i ma'niyem âzâde kazâ hükmünden
Kimse rencîde değil gerdiş-i eflâkimden

Kulzüm-i ma'rifetim ceyb ü kenârım pürdür
Sâhilim pâktir âlâyiş-i hâşâkimden

Ben bu hâletle tenezzü mü ederdim şi're
Neyleyim kurtulamam tab'-ı heves-nâkimden

Bu heves böyle kalırsa dil-i tab'ımda eğer
İşitilmezse sözüm sîne-i sad-çâkimden

Ben ölürsem yine âşüfte olur halk-ı cihân
Hüsn-i ta'bîr-i zebân-ı çemen-i hâkimden *(Nef'î)*

Türlü şiirlerden seçilmiş *fahriye*ler :

Bu mu'ciz nazmı görüp ehl-i eş'âr
Gazel demekten istiğfâr ederler *(Necatî)*

*

Nizâmî hamsesiyle bir peleng-i kûh-i nazm idi
Bu beş beyt ile ey Zâtî biz anın pençesin burduk *(Zatî)*

*

Meddâh olalı çeşm-i gazâlânına Bâkî
Öğrendi gazel tarzını Rûm'un şuarâsı *(Bakî)*

*

Bu arsada Bâkî nice üstâda yetişti
Âlemde bugün ana bir üstâd yetişmez *(Bakî)*

*

Bu devr içinde benim pâdişâh-ı mülk-i sühan
Bana sunuldu kasîde bana verildi gazel *(Bakî)*

*

Zamânede benim ol şâir oğlu şâir kim
Baş eğdi nazmıma dünyânın ehl-i irfânı *(Nev'îzade Atai)*

*

Felek tab'ım gibi gevher getirmez her zaman dehre
Nice yılda eder hâsıl sadef bir dürr-i yek-tâyı *(Nef'î)*

*

Sözün olmazsa da ey Nâilî şâyeste-i tahsîn
Yine bir tarz-ı hâs-ı şûhtur bir özge vâdîdir
(Nailî-î Kadim)

*

Değildir tâze-gû yârâna peyrev Nâilî ammâ
Yine inkâr olunmaz şâir-i nâzük-tabîattir *(Nailî-i Kadim)*

*

İşte meydân-ı sühan var ise gelsin Nâilî
Ser-kalemden böyle mu'ciz ihtirâ'ı kimsenin
(Nailî-i Kadim)

*

Ey Nâilî hamûşî mahz-ı hikemdir ammâ
Eş'ârı böyle söyler üstâd söyleyince *(Nailî-i Kadim)*

*

Tab'ım o bağ-bân-ı giran-dest-i mâyedir
Kim bir gül istesem bana bir gül-sitan verir

Her harf-i şûhu bülbül-i şeydâya nazmının
Bir gül-sitan tebessüm-i gül armağan verir

Encüm değil felekte kazâ bikr-i fikrime
Her şeb hediyye bir tutuk-ı zer-nişan verir *(Nedim)*

*

EK

1. NAZÎRE

Bir şairin şiirine başka bir şairce aynı ölçü uyak ve redifte yazılan benzerine denir. Divan şairlerince bir şairin şiirini *tanzîr etmek*, ona karşı bir saygı duyulduğunu ve onun şiirinin ve üslûbunun beğenildiğini anlatmak içindir. Bundan dolayı divan edebiyatında *nazîre*lerin önemli bir yeri vardır. Divan edebiyatı ürünleri arasında bu amaçla düzenlenmiş pek çok *nazîre mecmuaları* vardır.

*Nazîre*nin, asıl şiirin bir taklidi olmaması ve en az onun kadar güzel olması gerekir. Durum böyle iken, divan şairleri *nazîreciliği* bir biçim benzeyişi düzeyinden ileri götürememişlerdir. Örneğin, Fuzulî yolunda şiirler yazan Kâzım Paşa, onun birçok gazeline *nazîre* yazmışsa da, Fuzulî'deki ruh ve sanat onda olmadığı için kuru bir taklitten ileri gidememiştir. Yine Nedim'i izleyen İzzet Ali Paşa da, Nedim'deki şuh üslûbu taklit etmişse de başarılı olamamıştır. Halbuki *nazîre*de asıl amaç, şairin kendi özelliğini ve sanatçı kişiliğini göstermesidir. Nedim, Fuzulî'nin âşıkane bir gazeline, kendi sanatçı kişiliğine uyan şuh ve nükteli bir üslûpla yazdığı *nazîre*yle bu yolun en güzel örneğini vermiştir :

Hayret ey büt sûretin gördükte lâl eyler meni
Sûret-i hâlim gören sûret hayâl eyler meni

Mihr salmazsın mana rahm eylemezsin munca kim
Sâye tek sevdâ-yı zülfün pây-mâl eyler meni

Za'f-ı tâli' mâni-i tevfîk olur her nice kim
İltifâtın ârzû-mend-i visâl eyler meni

Men gedâ sen şahâ yâr olmak yok ammâ neyleyem
Ârzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler meni

Tîr-i gamzen atma kim bağrım deler kanım döker
Akd-ı zülfün açma kim âşüfte-hâl eyler meni

Dehr vakf etmiş meni nev-res civanlar aşkına
Her yeten meh-veş esîr-i hatt u hâl eyler meni

Ey Fuzûlî kılmazam terk-i tarîk-ı aşk kim
Bu fazîlet dâhil-i ehl-i kemâl eyler meni *(Fuzulî)*

*

(Nedim'in naziresi)

Bûs-i la'lin şöyle sîr-âb-ı zülâl eyler beni
Kim gören âb-ı hayât içmiş hayâl eyler beni

Şâire söz bulmağa minnet yok ammâ neyleyim
Âh kim hayret seni gördükçe lâl eyler beni

Sevdiğim câm-ı meye hâcet nedir la'l-i lebin
Bir şeker-handeyle mest-i bî-mecâl eyler beni

Bâğda zülf ü ruhun andıkça bu kimdir deyü
Sünbül ü gül biribirinden suâl eyler beni

Nükhet-i zülfünle geldikçe nesîm-i nev-bahâr
Turra-i sünbül-sıfat âşüfte-hâl eyler beni

Nâ-tüvânım şöyle çeşmin hasretinden kim gehî
Sâye-i müjgân-ı âhû pây-mâl eyler beni

Gerdişin gördükçe sâkî-i mülâyım meşrebin
"Ârzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler beni"*

Hasret-i çeşminle ben hâk-i siyâh olsam dahi
Baht âhir sürme-i çeşm-i gazâl eyler beni

Güldürür yâ ağlatır yâ lutf eder yâhud itâb
Hâsılı neylerse ol ruhsâr-ı âl eyler beni

Arz-ı hâlim çok efendim hâk-i pây-ı devlete
Lutfun ammâ bî-niyâz-ı arz-ı hâl eyler beni

Ben kulun lâyık değildir vaslına ammâ yine
İltifâtın ârzû-mend-i visâl eyler beni

Gûyyâ bilmez efendim bende-i dîrînesin
Kim Nedîmâ bu mudur deyü suâl eyler beni *(Nedim)*

Şem'î'nin ve Şeyh Galip'in Fuzulî'nin aşağıdaki gazeline yazdıkları *nazîre*ler, Fuzulî'nin üslûbunun taklidi olsa bile onunki kadar güzeldir:

Penbe-i merhem-i dâğ içre nihandır bedenim
Diri oldukça libâsım budur ölsem kefenim

Câm cânan dilemiş vermemek olmaz ey dil
Ne niza' eyleyelim ol ne senindir ne menim

Taş deler âhım oku şehd-i lebin şevkından
Nola zenbûr evine benzese beytü'l-hazenim

* Bu dize Fuzulî'nindir.

Tavk-ı zencîr-i cünun dâire-i devlettir
Ne revâ kim meni andan çıkara za'f-ı tenim

Aşk ser-geştesiyem seyl-i sirişk içre yerim
Bir habâbım ki hevâdan doludur pîrehenim

Bülbül-i gam-zedeem bâğ u bahârım sensin
Dehen ü kadd ü ruhun gonce vü serv ü semenim

Edemem terk Fuzûlî ser-i kûyun yârin
Ne kadar zulm yeri ise mana hoştur vatanım *(Fuzulî)*

*

(Şem'i'nin naziresi)

Râzıyem her ne ederse bana serv-i semenim
Tîğ-ı cevri ile sad-pâre kılursa bedenim

Beni öldürmeğe âr eyler imiş sîm-tenim
Varayım yalvarayım boynuma takıp kefenim

Beni tek zülf-i dil-âvîzine ber-dâr eyle
Çekeyim pâdişehim kendi elimle resenim

Göremez girsem eğer mûr-ı zaîfin gözüne
Ey Süleymân-ı zaman böyle hayâl oldu tenim

Gözümün yaşı gibi çıktı gözümden dünyâ
Yârdan gayrı görünmez gözüme kimse benim

Hulle-i cennet olursa çekeyim, çâk edeyim
Dem-i vaslında bana hâil olur pîrehenim

Şem'i'yem gûşe-i mey-hâneyi vermem feleğe
Gül-şen-i bâğ-ı İrem'den bana yeğdir vatanım *(Şem'î)*

*

(Şeyh Galip'in naziresi)

Neye müncer ola hâlim bu televvünle benim
Dil peşîman-ı güneh tevbeye varmaz dehenim

Bend bend olmadayım rişte-i tûl-i emele
Kâfir-istân-ı ser-i zülfü müdür yâ vatanım

Nev-bahâr-ı gam-ı la'liyle gönül gül-bün-i hûn
Zikr ü fikrimde pey-â-pey sitem-i yâsemenim

Şem'-i efsürdeye fânûstan olmaz behre
Dûş-i câna nice bir bâr olacaktır bedenim

Çâre yok neyleyeyim dest-i irâdet kûtâh
Çekmeğe kāil idim kendi elimle resenim

Şîvenin şîveye tebdîl ederdi Ya'kûb
Görse âğûş-ı Zelîhâ'daki beyt-i hazenim

Çâr-mîh-ı sitem-i kayd-ı anâsır bu aceb
Çarh-ı çârümde Mesîhâ gibi kadr-i sühanim

Şeb-i hicrân ne belâ kevkebim eyler pinhân
Dîde-i bahtı remend-dîde eder pîrehenim

Nâzımız çarha geçer derse eğer mürşid-i Rûm
Sen benimsin benim ey Gâlib-i bî-çâre benim

(Şeyh Galip)

Halk şairleri arasında da birbirlerine *nazîre söylemek* geleneği vardır. Fakat, onlar da bu yolda fazla başarılı olamamışlardır. Hatta, halk şairleri, divan şairlerinden de ileri giderek, benzetme ve kavramları kullanmakla kalmayıp dizeleri bile olduğu gibi almışlardır. Aşağıdaki koşmalarda olduğu gibi :

Gird-âb-ı mihnette kapandın kaldın
Vermedin bir yandan ses kara bahtım
Anladım gâfilsin uykuya daldın
Deli poyraz gibi es kara bahtım

Âlemde bir candan korkulmaz iken
Pençenden kimseler kurtulmaz iken
Aslana kaplana yırtılmaz iken
Dedirdin tilkiye pes kara bahtım

Dertliyâ çıkar mı bu işin ucu
Şimdi fark eden yok altını tuncu
Evvel beğenmezdim mesi pabucu
Verdirdin çarığa mes kara bahtım *(Âşık Dertli)*

*

(Seyranî'nin naziresi)

Nice defterlerden isim sildirdin
Gelmedi hiç senden ses kara bahtım
Bahtın gemisinde yelken yok bildin
Durma lodos gibi es kara bahtım

Ahd ettim bir gonca bulmamasına
Bulmadım çâresin solmamasına
Bu derdinden iflâh olmamasına
Kat'iyen ümidin kes kara bahtım

Âlem yıkıcıdır yoktur yapucu
Kimi cellât olmuş kimi kapucu
Ezel giymez iken mesi pabucu
"Verdirdin çarığa mes kara bahtım"*

Ağır meclislerde sıkılmaz iken
Mengeneye versen bükülmez iken
Seyrânî aslana yıkılmaz iken
"Dedirdin tilkiye pes kara bahtım" ** *(S e y r a n î)*

*

(Tokatlı Nurî'nin naziresi)***

Yine defterlerden silmişler beni
Duyunca bir çirkin ses kara bahtım
Sandılar gemimin yoktur yelkeni
İnadına çoşkun es kara bahtım

Âlem yıkıcı olmuş yok yapucu
Kimi cellat olmuş kimi kapucu
Ezel giymez idik mesi pabucu
Verdirdi çarığa mes kara bahtım

Her vech ile başka çıkılmaz iken
Cendereye vurup sıkılmaz iken
Bu Nurî aslana yıkılmaz iken
Dedirdi tilkiye pes kara bahtım *(T o k a t l ı N u r î)*

2. TEHZİL

Tehzil, ünlü bir şiire, aynı ölçü ve uyakta şaka ve alay yollu yazılmış *nazire*dir. Buna *hezl* de denir. Şair, bununla ya bir konuya mizahi bir nitelik verir, ya da ciddi şiirleri mizahi bir duruma sokar. Ancak bunun bayağılıktan uzak, zarif olması gerekir.

Divan edebiyatında Mürekkepçi Havayî ve Sürurî *hezliyât*larıyla tanınmıştır. 17. yüzyıl şairlerinden Güftî'nin 86 şairi *tehzil* eden *Teşrifatü'ş-Şu'arâ* adlı manzum bir tezkiresi vardır. Yeni Türk edebiyatında *tehzil*leriyle ün kazanmış şairler Fazıl Ahmet Aykaç ve Halil Nihat Boztepe'dir. Örnekler :

Enderunlu Vasıf'ın, Nedim'in :

---

* Bu dize Dertli'den alınmıştır.
** Bu dize Dertli'den alınmıştır.
*** Bu koşmanın son iki dörtlüğü küçük değişikliklerle Seyranî'den alınmıştır.

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şîşeden ruhsâr-ı al olmuş sana

matla'lı gazeline yazdığı *tehzil:*

Musahip Hâtif Efendi'ye

Kırmızı aşı boyası rûy-i al olmuş sana
Acıyıp bakkalda bekmez sonra bal olmuş sana

Nezle ettikçe kışın tahlîl için dendânını
Bir saçak buzu kırılmış som hilâl olmuş sana

Söz yok âhûdan ibâret herze-i ma'tûfuna
Nokta bî-ma'nâ kelâm-ı bî-meâl olmuş sana

Terkiye mir'ât asılmaz sen deli misin herîf
Her sözün sedremeki bilmem ne hâl olmuş sana

Perperilikten bakiyye o da kalmış bir yelek
Eskiyip astarı kirli dest-mâl olmuş sana

Dalkelle tas destinde tulumbacı iken
İçi kokmuş kirlihanım kaşkaval olmuş sana

Bak a şaşkın ol gözü şehlâyı seyr etsin deyü
Bir kırık gözlük iki çeşm-i pişâl olmuş sana

Kirli festen perçemin çıkmış dürülmüş lif gibi
Sünbüliyye kır bıyık süt ak sakal olmuş sana

Âhûvân-ı Çîn ile gelmiş geyikler bir yere
Üşmek ister başına kaçmak muhâl olmuş sana

Ağarıp kabı dökülmüş zağra sanma Hâtifâ
Sen bir uncu bâr-gîr kürkün çuvâl olmuş sana

(Enderunlu Vasıf)

*

Fazıl Ahmet Aykaç'ın Nedim'in:

Ol perî-rû âşıka râm olsa da mâni' değil
Gündüzün olmazsa ahşam olsa da mâni' değil

matla'lı gazeline yazdığı *tehzil:*

Şahsımız ma'rûz-ı düşnâm olsa da mâni değil
Fikrimiz mağlûb-ı evhâm olsa da mâni değil

İntişâr etsin hemen cezrî fikirler sû-be-sû
Neşr eden Atî vü İkdam osa da mâni değil

Ger muharrir olmak istersen atıl sen ortaya
Yazdığın ma'lûm-ı i'lâm olsa da mâni değil

Münteşir olsun da bir yerde benim âh-ı dilim
Ger Sabah olmazsa Akşam olsa da mâni değil

Rind-meşreb ehl-i dildir bildiğim Doktor Rıza
Şimdi artık şeyhü'l-islâm olsa da mâni değil

Fâzılâ biz anladık pek vâzıhan efkârını
Sözlerin mestûr-ı ibhâm olsa da mâni değil

(Fazıl Ahmet Aykaç)

Orhan Seyfi Orhon'un Fuzulî'nin ünlü *Su Kasidesi*'ne yazdığı *tehzil :*

Saçma ey Terkos gölünden tozlanan yollara su
Kim bu denlü tozlanan yollara kılmaz çâre su

Âb-ı lutfun çeşme-i vaslında ancak katredir
Çıkmıyor bir türlü zîrâ istenen mikdâra su

Kimseler bilmez hakîkî menba'ın mâhiyyetin
Gerçi bir çok ism alıp gelmektedir bâzâra su

Rahmet-i ilhâma dâim muntazır Yahya Kemal
Bâğ-bân-ı tab'ı vermez yılda bir eş'âra

Gâlibâ beyne'l-milel bir hayra vakfetsin diye
Lutf-ı tâli' bahş kılmıştır Celâl Muhtar'a su

Tamtakır bak cümle sarnıçlar susuz kalmış Ada
Vermemek câiz midir hiç böyle bir gül-zâra su

Kıldı İsâ âkıbet âb-ı hayât-ı lutfunu
Etse lâyıktır teşekkür Lütf-i Kırdar'a su

Halkı sîr-âb eyleyen ihsân-ı bî-pâyânıdır
Katre yokken çeşmelerden fışkırır hem-vârâ su

Anladık eksik kalan nakdîne-i himmet imiş
Bağlıdır ancak sanırdık dirhem ü dînâra su

Suya dâir nutkunun âb-ı revandan farkı yok
Âşık olmuş gûyiyâ ol zât-ı hoş-güftârâ su

Bir benim yalnız susuz kalmış bu bezm-i nûşda
Yârdan su istesem mutlak sunar ağyâra su

İçmemiştir neylesin şampanya ya şerbet değil
Sâki-i bahtın elinden Seyfi-i bî-çâre su

(Orhan Seyfi Orhon)

3. TAZMİN

Bir dize ya da beytin, başka bir şairce her hangi bir nazım biçimine tamamlanmasına ve böylece yazılan şiire denir. Bu dize ve beyit bir kaside ve gazel içinde de *tazmin* edilebilir. Nedim, Sadrazam Şehit Ali Paşa için yazdığı "üstüne" redifli kasidede Rasih'in bir gazelinin matla'ını *tazmîn ederek* bir tegazzül meydana getirmiştir :

Râsih'in bu matla'ın tazmîn edip sâkî-i kilk
Nukl sundu çektiğim sahbâ-yı irfân üstüne

"Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne
"Urma zahm-ı sîneme peykân peykân üstüne"

Nergis-i gül-gûn beyâzın sanma sürh etmiş remed
Gamze-i zâlim yine kan eylemiş kan üstüne

Tîğ-ı âteş-renge arz etmiş dil-i mecrûhunu
Müjdeler ey can be-kef nâr etti kurbân üstüne

Sünbül-istân-ı hatın fikriyle her şeb-tâ-seher
Göz döner bin kerre bir hâb-ı perîşân üstüne

Kişver-i hüsne aceb âşûblar düşmüş yine
Çekmiş ebrû hançerin ber-geşte müjgân üstüne

Halvet-i sâf-i zamîran hâne-i âyînedir
Sıklet olmaz gelse de mihmân mihmân üstüne

Tarf-ı hatta turrası bir ukde peydâ eylemiş
Gûyyâ sah çekmiş âsaf pençe fermân üstüne

Enderunlu Fazıl da, Nedim'in bir gazelinin matla'ını müseddes-i mütekerrir biçiminde *tazmin etmiştir :*

Ya bir kendin gibi şûh-ı sitem-kâra hevâ-dâr ol
Ya hâl-i sohbetinde mübtelâ-yı çeşm-i bîmâr ol
Muhassal vâkıf-ı hâl-i dil-i uşşâk-ı nâ-çâr ol
Yeter ey mest-i nahvet hâbdan bir kerre bîdâr ol
"Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden zâlim haber-dâr ol
"Beni bîmâr-ı hicrân eyledin sen dahi bîmâr ol"

Ser-â-pâ sîne-çâk-ı tîğ-ı nâz-ı gamze-i yârız
Mey-i hayretle dâim dîde-dûz-ı çeşm-i bîmârız
Bu işret-gehde bilmem gâh mestiz gâh hüşyârız
Bu mâtem-hânede kan ağlarız biz âşık-ı zârız
"Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden zâlim haber-dâr ol
"Beni bîmâr-ı hicrân eyledin sen dahi bîmâr ol"

Makālimden bilindi behre-yâb-ı feyz-i ezhârız
Ki biz rûşen-zamîrânız seher vaktinde bîdârız
Nedîm-âsa anınçün Fâzılâ pâkîze-güftârız
Gehî dil-şâd olursak gâhice hem lücce-i bârız
"Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden zâlim haber-dâr ol
"Beni bîmâr-ı hicrân eyledin sen dahi bîmâr ol"

(Enderunlu Fazıl)

4. BAHR-I TAVÎL

Ölçülü ve uzun nesir cümleleri niteliğinde uyaklı dizelerden meydana gelen bir biçimdir. Dizelerin ölçüsü, her hangi bir kalıbın ana parçalarından yani, "fe'ilâtün", "fâ'ilâtün", "mefâ'îlün", "müstef'ilün" gibi parçalarından birinin arka arkaya yinelenmesiyle yazılır. Dizelerde *seci*'ler de yapılır. Çok az kullanılmış bir biçimdir. Şeyh Galip'ten bir örnek :

Mısra'-ı Evvel (birinci dize, ölçüsü : 74 fe'ilâtün)

Ey gül-istân-ı letâfette hezâr işve vü nâz ile yetişmiş gül-i ra'nâ sana gûyâ ki edip müşg-i sehâb u mey-i gül-gûn u gül-âbı dahi bârân edip enfâs-ı Mesîhâ'yı nesîm eyleyip envâ'-ı nezâketle tarâvetle verip perveriş etmişler o ruhsâreyi yüz reng-i bahârân ile bin gonce-i handânı mukattar kılıp el-hak bir aceb sûrete koymuş seni nakkāş-ı ezel kim ne gelir misli ne gelmek mutasavver görünür böyle bahâ ile bu hüsn ile yaraşmaz sana kim âşık-ı şûrîde-i bî-tâbını mahzûn edesin nâle vü âh ile ciğer-hûn edesin yâ bu mudur kāide-i şehr-i muhabbet bu mudur tarz-ı meveddet tutalım böyle imiş farz mı ol resm-i cefâyı donatıp bezm-i safâyı oturup meclise beğler gibi sen nûş-ı şarâb eylesen uşşâkı terâneyle dil ü sînesini nây u rebâb eylese kim men' ede hâşâ

Mısra'-ı Sânî (ikinci düze, ölçüsü : 70 fe'ilâtün)

Ser-te-ser mülk-i cihân berg-i benefşeyle gül ü gonce vü lâleyle dolup gül-şen-i firdevs ile hem-reng olup elvân-ı şükûfeyle müzeyyen oluyor sen dahi envâ'-ı küşâyişler ile nâdire cünbüşler ile gelsen elin boynuma salsan beni alsan da berâberce açılsak çemene bakuşuban hande-i nâz ile biraz serve biraz dahi gülüşsek semene yoksa bu olmuş mu değil memleket-i nâzda bu lutf u nüvâziş bu inâyet güzelim bil ki budur tavr-ı pesen-dîde-i hûbân ki alıp âşıkı tenhâca fakat bir iki mutrible gehî kendisi sâkî vü gehî mutribi sâkî ederek gül gibi handân olarak açılarak haste-i hicrânını ihsân-ı firâvân ile ihyâ ede tekrâr dirilip yine öldürmek için tâzece can-bahşına îmâ ede ya'nî ki biraz lutf u biraz cevr ise de cânib-i insâfa gide etmeye yek-bâre sitem resmini icrâ

Mısra'-ı Sâlis (üçüncü dize, ölçüsü : 66 fe'ilâtün)

Gele ey mâh-ı siyeh-perçem ü gül-fem bu gece seyr ü temâşâya çıkıp cilve-i meh-tâb ile deryâda biraz âlem-i âb eylesek olmaz mı ki envâr-ı ziyâsıyla kamer mevclerin her birini sîm-serivler gibi tezyîn edip aksiyle nücûmun dahi kandîl-i dırahşân ile bir bezm-i Çerâğān-ı diğer-gûn görülmüş ki şeb-istân-ı cihân böyle münevver geceyi böyle safâ bahrı ki rü'yâda bile gördüğü yoktur ki ser-â-ser çemen üşkûfeleri gelmiş o deryâya habâb olmuş o gird-âbların her biri bir havz-ı pür-âb olmuş aceb tarz-ı pesen-dîdesi var sûret-i nâ-dîdesi var gûya sana kâse-i billûr-sipihrin içi şîr ile leb-â-lebde eğilmiş de zemîn üzre dökülmüş dağılıp lü'lü'-i şer-vârları târ-ı şuâ'ıyla nücûmun yine tekrâr dizilmiş nazar erbâbına olmuş heme yağmâ

Mısra'-ı Râbi' (dördüncü dize, öçüsü : 64 fe'ilâtün)

Güzelim âşıka cevr etme cefâ meşrebine gitme aman haste-i hicrânını incitme ki bir gün ola sen dahi düşüp aşkına senden beterin zülfüne ber-dâr olasın mihnet-i endûha haber-dâr olasın âh u figān ile yanıp yakılasın gül-ruhunun şu'lesine âlemi şeydâ kılasın sonra nedâmetlerini kimseye izhâr edemezsin ki sen uşşâkına rahm etmediğin lutf u vefâ mesleğine gitmediğindir ki gelip yoluna bu dâma tutuldun deyü enva'-ı melâmetler edip bir birine halk işâretler edip âşıka rahm etmeyenin hâli budur zübde-i âmâli budur öyle gerektir deyip ol hüsnüne dil bağladığın kâfiri tahrîk ederek bir bir ederler sana tevbîh o zaman sen diyesin kim bana bu sözleri hep söyledi dîvâne kıyâs eylediğim Gālib-i şeydâ

(Şeyh Galip)

Halk Şiiri Nazım Biçimleri ve Türleri

Halk şiirinde *mâni* ve *koşma* tipi olarak iki ana biçim vardır. Aslında az sayıda olan öteki biçimler, bu iki ana biçimden çıkmıştır. Dizelerin kümelenişi, dizelerin hece sayısı ve uyak düzeni bakımından özellik gösterenler *biçim*, biçimi ne olursa olsun konu bakımından benzerlerinden ayrılanlar da *tür* adı altında toplanmıştır.

I. HECE ÖLÇÜSÜYLE YAZILAN HALK ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE TÜRLERİ

A. ANONİM HALK ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ

1. MÂNİ

Mâni halk şiirinde en küçük nazım biçimidir. Yedi heceli 4 dizeden oluşur. Birinci ikinci ve dördüncü dizeler uyaklı, üçüncü dize serbesttir, uyak düzeni harflerle şöyle gösterilir : a a x a

Birinci ve üçüncü dizeleri serbest, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı mâniler de vardır.

*Mâni*lerin ilk iki dizesi, uyağı doldurmak ya da temel düşünceye bir giriş yapmak için söylenir. Genellikle asıl söylenmek istenen düşünceyle anlam yönünden ilgisi pek yokmuş gibi görünse de konuya bağlı olarak yorumlanabilir. Üçüncü dizenin serbest olması *mâni* söyleyene kolaylık sağlar. Temel duygu ve düşünce son dizede ortaya çıkar.

Anlamlı bir dize ya da uyak bulunamadığı durumlarda, birinci dizede, anlamlı bir sözcüğün hitap biçiminde yinelenmesiyle dize doldurulur ya da türlü çağrışımlar yaratabilecek uydurma bir sözcükle uyak sağlanır. Aşağıdaki mânilerin birinci dizelerinde, mânînin girişinde anlamsız sayılabilecek rastgele sözcükler kullanılarak ölçü doldurulmuştur :

Gidene bak gidene
Güller sarmış dikene
Mevlâ sabırlar versin
Gizli sevdâ çekene

*

Le beni eyle beni
Elekten ele beni
Alacaksan al artık
Düşürme dile beni

Aşağıdaki *mâni*de de "pirince" ve "girince" sözcüklerine anlamsız bir sözcük olan "birince" uyak yapılmıştır.

Hey birince birince
Kaşık saldım pirince
Bir incecik ter bürür
Yâr kapıdan girince

*Mâni*lerin başlıca konusu aşk olmakla birlikte, bunun dışında türlü konularda da yazılabilir. Halk arasında *mâni söylemek* için, *mâni yakmak, mâni düzmek, mâni atmak* gibi deyimler kullanılır. Mâni söyleyenlere de *mânici, mâni yakıcı, mâni düziicü* denir. Mâniler kendilerine özgü bir ezgi ile bestelenerek okunur. Türk halkı arasında *mâni söylemek* bir gelenek haline gelmiştir. Özellikle Anadolu'da kızlar ve kadınlar arasında *mâni söyleme* geleneği çok yaygındır. Örnekler :

İnleyim dinle gönül
Dinleyim inle gönül
İmil imil yanalım
Senin derdinle gönül

*

Keten gömlek beden dar
Beni koyup giden yâr
Sen bana kıymaz idin
Sana bir öğreten var

*

Sabah oldu uyan yâr
Misk anbere boyan yâr
Yastık seni incitir
Gel göğsüme dayan yâr

*

Akşam oldu bize gel
Gözlerini süze gel
Bir eline bâde al
Bir eline meze gel

*

Dağlar başın kar aldı
Gül etrafın hâr aldı
Ecele borçlu kaldım
Bir canım var yâr aldı

*

İpek yorgan düreyim
Aç koynuna gireyim
Açıldıkça ört beni
Var olduğun bileyim

*

Akşamlar olmasaydı
Bâdeler dolmasaydı
Yâr koynuma girince
Hiç sabah olmasaydı

*

Bahar gördüm yaz gördüm
Güzel gördüm naz gördüm
Her tarafı dolaştım
Senin gibi az gördüm

*

Ay doğar ayazlanır
Gün doğar beyazlanır
Mahmur gözlü sevdiğim
Uyanmaya nazlanır

*

Su gelir deste gider
Ayrılır dosta gider
Gurbet yansın yıkılsın
Sağ gelen hasta gider

*

Akşam arada kaldı
Fitil yarada kaldı
Gül yüzlüm kömür gözlüm
Aceb nerede kaldı

*

Bahçenizde dut var mı
Havada bulut var mı
Ben yârimi kaybettim
Bulmaya ümit var mı

*

Bir mendil işle yolla
Ucun gümüşle yolla
İçine beş elma koy
Birini dişle yolla

*

Sunam sese mi geldin
Kadem basa mı geldin
Sağlığımda gelmedin
Öldüm yasa mı geldin

Dize sayısı dörtten artık olan mâniler de vardır. Bu türlü mânilerin, genellikle, birinci dizesinin hece sayısı yediden azdır. Dize sayısı dörtten çok olan mânilerin uyak düzeni de değişiktir. 5 dizeli mânilerin uyak düzeni şöyledir : a x a x a

Dize sayısı 6 ve 6'dan çok olan *mâni*lerin uyak düzeni de şöyle olur : a a x a x a x a x a ... Örnekler :

5 dizeli *mâni* :

Karaca
Aldım aşkın tüfeğin
Vurdum birkaç karaca
Dünyada bir yâr sevdim
Kaşı gözü karaca

6 dizeli *mâni* :

Gülerler
Gümüş kollar gül eller
Yiğit aşka düşünce
Söyletirler gülerler
Bahçıvanca bahtım yok
Sümbül okşar gül eller

7 dizeli *mâni* :

Karadan
Yârim gider gemiyle
Ben giderim karadan
Ciğerim göz göz oldu
Görünmüyor karadan
Hak beni ayırmasın
Kaşı gözü karadan

8 dizeli *mâni* :

Yayılan
Ya şâh-maran ya yılan
Zülüf müdür kâkül mü
Ak gerdana yayılan
Yâr bana bir ok vurdu
Elindeki yayılan
Sıdkını bütün eyle
Hoş geçin Mevlâyılan

9 dizeli *mâni* :

Güldüğümü
Vardım yârin bağına
Çözülmüş gül düğümü
Felek bir sille vurdu
Şaşırdım bildüğümü
Ey felek çok mu gördün
Bir kere güldüğümü
Hakk'a geçeydi niyâz
Dilerdim öldüğümü

10 dizeli *mâni* :

Kararsın
Bulut gökte kararsın
Ne büyüksün ne küçük
Tamam bana kararsın
Gündüz gelme gece gel
Bekle sular kararsın
Sarılalım yatalım
Düşman bağrı kararsın
Atma kulun yabana
Bir gün olur ararsın

14 dizeli *mâni* :

Dağıdır
Sayda gelmez dağıdır
Gelse yârim yanıma
Cümle gamım dağıtır
Vur külüngün Şîrin'im
Sînem Ferhad dağıdır
Dilin bülbül yüzün gül
Sînen cennet bağıdır
Ak gerdanın üstüne
Siyah zülfün dağıtır
Bir kez yüzüme gülmez
Ettiği gözdağıdır
Sensiz şeker yiyemem
Kuzum bana ağıdır

*Mâni*ler, birinci dizelerindeki hece sayısının eksik olması, dize sayısı ve uyaklarının cinaslı olmasına göre ad alırlar.

a. Kesik Mâni

Birinci dizesinin hece sayısı yediden az olan mânilerdir. Dizeleri cinaslı uyaklarla kurulur. Bundan dolayı böyle mânilere *cinaslı mâni* de denir. Birinci dize *cinaslı uyağı* oluşturan sözcüktür. Bu sözcük ya da söz öbeği anlamlı da olsa düşünceye bir giriş ve uyağa başlangıç niteliğinde olduğundan mâninin yapısında ve anlammda bir aksaklığa yol açmaz.

*Kesik mâni*lerde anlam birimi beyittir. Yani, her beytin anlamca, öteki beyitlerle bir ilgisi yoktur. Aradan bir beyit çıkarılmasıyla mâninin yapısında ve anlamında bir bozukluk meydana gelmez.

Cinaslı mâniler besteyle okunurken, ilk dize "adam aman" sözüyle başlatılarak mâninin uyağı belirtilir. *Cinaslı mâni*lerin çoğu İstanbul mânileridir. Örnekler :

Böyle bağlar
Yâr başın böyle bağlar
Gül açmaz bülbül ötmez
Yıkılsın böyle bağlar

*

Bu gün al
Yârim giymiş bu gün al
Şâd edersen bu gün et
Câu alırsan bu gün al

*

Yâr elinden
Tutaydım yâr elinden
Yâr benim canım gözüm
Korkum ağyâr elinden

*

Yara benden
Selâm ey yâra benden
Ben gitmem o da gelmez
Bitmez bu yara benden

*

Ak sâdeler
Giyinir ak sâdeler
Gözlerimin yaşları
Mermere aksa deler

*

Almadan
Kokun aldım almadan
Bir de yüzün göreyim
Tanrı canım almadan

*

Sînemi
Bürümüş ter sînemi
Felek çarkın kırılsın
Her işin tersine mi

*

Nem alır
Yatma a kız yüz üstü
Ak göğüsler nem alır
Ben felek soygunuyum
Hırsız gelse nem alır

*

Yâr asar
Hekimsen bak nabzıma
Cerrah isen yara sar
Beni kimse asamaz
Asar ise yâr asar

*

Cınacık
Felek kökten budadı
Vurdu bir acı nacak
Ellere ben acırken
Ben oldum acınacak

*

Yaraşır
Geçti gönül yaraşır
Ben bu dağı aşamam
Tut kolumdan yar aşır
Yâr cemâlin pek güzel
Her ne giysen yaraşır

*

Tası yok
Ne vîran çeşme imiş
Su içecek tası yok
Yıkıldı vîran gönlüm
Yapacak ustası yok
Şu vefâsız dünyânın
Ucu var ortası yok

*

Sürüne
Madem çoban değilsin
Ardındaki sürü ne
Ben bir körpe kuzuyum
Al kat beni sürüne
Beni böyle yandıran
Sürüm sürüm sürüne

Birinci dizesi yedi heceli olan *kesik mâni*lere, *doldurmalı kesik mâni* ya da *ayaklı mâni* denir. Örnekler :

Ah o beni o beni
Kâkül örtmüş o beni
Ben yârimi unutmam
Unutsa da o beni

*

Ah demedi demedi
Elinde gül demedi
Ben nasıl güleceğim
Yâr bana gül demedi

*

Adam aman çe midir
Nefesin gül kokuyor
İçerin bahçe midir
Beni baştan çıkaran
Yârimin perçe midir

b. Artık Mâni

4 dizeli genel tipte olan mâniye, aynı uyakta başka dizeler eklenerek söylenen mâniye denir. Bunları, dize sayısı dörtten artık olan *kesik mâni*lerle karıştırmamak gerekir. *Artık mâni*lerde genellikle *cinaslı uyak* kullanılmadığı gibi birinci dizeleri de anlamlıdır. Artık mânilere *yedekli mâni* de denir. Örnekler :

Derdim var beller gibi
Söylemem eller gibi
Kalbimin hüzünü var
Yıkılmış eller gibi
Gözlerimden yaş akar
Bulanmış seller gibi

*

Ağlarım çağlar gibi
Derdim var dağlar gibi
Ciğerden yaralıyım
Gülerim sağlar gibi
Her gelen bir gül ister
Sahipsiz bağlar gibi

*

İlkbahara yaz derler
Şirin söze naz derler
Kime derdim söylesem
Bu dert sana az derler
Kendin ettin kendine
Yana yana gez derler

c. Deyiş (Karşılıklı Mâni)

İki kişinin karşılıklı olarak söyledikleri mânilere *deyiş* adı verilir. Bunlar, sorulu cevaplı biçimde düzenlenir. Böyle mânilerde kimi zaman mâninin, kimin ağzından söylendiği belirtilir.

Deyiş

Ağa — Âdilem sen nâ-çarsın
İnci mercan saçarsın
Dünya deniz olunca
Gülüm nere kaçarsın

Âdile — Ağam derim nâ-çarım
İnci mercan saçarım
Dünya deniz olunca
Ben kuş olup uçarım

Ağa — Âdilem sen nâ-çarsın
La'l ü gevher saçarsın
Ben bir şâhin olunca
Yavrum nere kaçarsın

Âdile — Ağam derim nâ-çarım
La'l ü gevher saçarım
Sen bir şâhin olunca
Ben yerlere kaçarım

Ağa — Âdilem sen nâ-çarsın
La'l ü gevher saçarsın
Ben Azrâil olunca
Kuzum nere kaçarsın

Âdile — Ağam derim nâ-çarım
İnci mercan saçarım
Sen Azrâil olunca
Ben cennete kaçarım

Kimi *deyiş*ler de soru-cevap biçiminde düzenlenmez. Bunlar belirli bir konu üzerine söylenir. Böyle mânilerde, genellikle konu ile ilgili bir sözcük ya da söz öbeği her mânide yinelenir. Aşağıdaki *deyiş*te "Ay doğar" sözü her mâninin birinci dizesinin başında yinelenmiştir :

Deyiş

Ay doğar gediğinden
Tanırım giydiğinden
Cânım ol yâre kurban
Dönmese dediğinden

Ay doğar ayazlanır
Gün doğar beyazlanır
Şu Bolu'nun kızları
Hem gelir hem nazlanır

Ay doğar batar şimdi
Işığı tutar şimdi
Yârimin kölesiyim
Dilerse satar şimdi

Ay doğar minâreden
Ölürüm bu yâreden
Benim yârimi gönder
Yeri göğü yaradan

Ay doğar sini gibi
Sallanır servi gibi
Yârin kokusu gelir
İlkbahar gülü gibi

Ay doğar aşmak ister
Al yanak yaşmak ister
Şu benim deli gönlüm
Yâre kavuşmak ister

Kimi saz ve tekke şairlerince söylenmiş mâniler de vardır. Bu mânilerin birinci dizelerinde şair *mahlas*ını söyler.

Hatâyim hâl çağında
Hak gönül alçağında
Bin Kâbe'den yeğrektir
Bir gönül al çağında *(Hatâyî)*

*

Muhyiddinem bir sözüm
Bir savtım bir âvâzım
Çağıran hem işiten
Cümlede gören gözüm *(Muhyiddin)*

*

Kâsımîyem yareli
Bağrımı yâr yâr eli
Derdime em oldu yâr
Der-gâhına varalı *(Kâsımî)*

2. TÜRKÜ

Türkü, türlü ezgilerle söylenen, bir anonim halk şiiri nazım biçimidir. Söyleyeni belli, kişisel halk şiiri biçimleri arasına giren *türkü*ler de vardır. *Türkü,* her iki bölüğe de girebildiğinden halk edebiyatının en zengin alanıdır.

Türkü bentleri, yapı ve sözleri bakımından iki bölümden oluşur. Birinci bölüm türkünün asıl sözlerinin bulunduğu bölümdür ki bent adı verilir. İkinci bölüm ise her *bend*in sonunda yinelenen *nakarat*tır. Bu bölüme *bağlama* ya da *kavuştak* denir. *Bentler* ve *kavuştak*lar kendi aralarında uyaklanırlar. Türküler hece ölçüsünün her kalıbıyla söylenir. Genellikle yedili, sekizli ve onbirli hece kalıpları kullanılmıştır. Türkülerin konuları çok değişiktir. Aşk duyguları, günlük olaylardan etkilenmeler, savaşlardaki kahramanlıklar en güzel ve en çoşkun olarak türkü biçimiyle anlatılabilmektedir. Halk arasında heyecan uyandıran her olaya bir *türkü yakılır.* Bunlar bestelenir ve türlü yollardan yurdun her köşesine yayılır. Türlü bölgelerde, türlü biçimlere girer; kimi dizeler düşer yerlerine yenileri eklenir. Kısaca Anadolu halkı bütün acılarını ve sevinçlerini türkülere doldurur.

*Türkü*ler, ezgileri, konuları ve yapıları bakımından sınıflanabilir. Ayrıca söylendikleri bölgelere göre de ad alırlar: *Bingöl ağzı, Urfa ağzı, Eğin ağzı* gibi. Kimi tanınmış türküler de içindeki en etkili sözlerle anılır : *Ayşem, Zeynebim, Fidayda, Adanalı* gibi.

1. Ezgilerine Göre Türküler :

Türküler, ezgilerine göre *usulsüzler* ve *usullüler* olarak ikiye ayrılır. *Usulsüzler*in *divan, bozlak, koşma, hoyrat, kayabaşı, Çukurova* gibi çeşitleri vardır. Bunların hepsi de *uzun havalar*dır. *Usullü türküler,* genellikle *oyun havaları*dır. Bunlara Konya'da *oturak,* Urfa'da *kırık* adı verilir.

2. Konularına Göre Türküler :

Türkülerin, konu bakımından çok çeşitli sınıflamaları yapılmıştır. Türkülerdeki belli başlı konular göz önüne alınarak şöylece sınıflanabilir :

1. Ninniler

Ninni, annenin çocuğunu kucağında, salıncakta ya da beşikte uyutmak için kendine özgü bir besteyle söylediği basit sözlü türkülerdir. *Ninni*lerde, anne çocuğuna ilişkin isteklerini, iyi dileklerini, kendi sevinç ve üzüntülerini yanık bir hava içinde anlatır. Örnek :

Dandini dandini dasdana
Danalar girmiş bostana
Kov bostancı danayı
Yemesinler lahnayı
Lahnayı yemez kökünü yer
Benim oğlum lokum şekeri yer
Uyusun da büyüsün ninni
Tıpış tıpış yürüsün ninni

2. Çocuk Türküleri

Çocuklara sağlam bir kişilik kazandırmak, iyi duygu ve düşünceler aşılamak için yazılmış ve bestelenmiş türkülerdir. Okullarda ulusal bayram günlerinde söylenen şarkılar da bu bölüğe girer. Örnek :

Daha dün annemizin
Kollarında yaşarken
Çiçekli bahçemizin
Yollarında koşarken
Bugün okullu olduk
Sınıfları doldurduk
Sevinçliyiz hepimiz
Yaşasın okulumuz
Okul bizim evimiz
Biz okulu severiz

3. Doğa Türküleri

Yaylalar, dağlar, ormanlar, dereler, pınarlar, geyikler, kuşlar, çiçekler gibi türlü doğa varlıklarını konu alan türkülerdir. Bu konular belli bir olaya bağlı olabileceği gibi, türlü duyguların anlatılmasında da etkili olurlar. Bu türkülerde doğanın canlı cansız bütün varlıkları duygulu ve anlayışlı bir insan gibi düşünülür. Örnek :

Senin yazın kışa benzer
Bir sevdâlı başa benzer
Çok içmiş sarhoşa benzer
Duman eksilmeyen dağlar
A dağlar âh ulu dağlar
Eşinden ayrılan ağlar

Selviye benzer meşesi
Deli olup aşka düşesi
Top top olmuş menevşesi
Burca burca kokan dağlar
A dağlar âh ulu dağlar
Eşinden ayrılan ağlar

Ben bu dağdan geldim geçtim
Boz bulanık suyun içtim
Ben yârimden ayrı düştüm
Gördünüz mü bakan dağlar
A dağlar âh ulu dağlar
Eşinden ayrılan ağlar

Yükseklerde yurdun mu var
Şâhinlerin kurdun mu var
Bencileyin derdin mi var
Göz yaşları akan dağlar
A dağlar âh ulu dağlar
Eşinden ayrılan ağlar *(Âşık Hasan)*

4. Aşk Türküleri

Aşk duygularını, sevgiliye kavuşmayı, ayrılığı dile getiren içli türkülerdir. Örnek :

Söğüdün yaprağı nârindir nârin
İçerim yanıyor dışarım serin
Zeynep'i bu hafta ettiler gelin
Zeynebim Zeynebim anlı Zeynebim
Üç köyün içinde şanlı Zeynebim

Zeynep bu güzellik var mı soyunda
Elvan elvan güller kokar koynunda
Arife gününde bayram ayında
Zeynebim Zeynebim anlı Zeynebim
Üç köyün içinde şanlı Zeynebim

Zeynep'e yaptırdım altından tarak
Tarada zülfünü gerdana bırak
Görüşmek isterim yollarım ırak
Zeynebim Zeynebim anlı Zeynebim
Üç köyün içinde şanlı Zeynebim

Zeynep'in alı var alı neylesin
Al yanak üstüne şalı neylesin
Bu yosmalık dururken malı neylesin
Zeynebim Zeynebim anlı Zeynebim
Üç köyün içinde şanlı Zeynebim

Zile'nin yolları dardır geçilmez
Soğuktur suları bir tas içilmez
Anadan geçilir yârdan geçilmez
Zeynebim Zeynebim anlı Zeynebim
Üç köyün içinde şanlı Zeynebim

5. Kahramanlık ve Askerlik Türküleri

Savaş, göç, akın gibi olayları yiğitçe bir üslûpla anlatan türkülerdir. Cinayet, baskın, isyan gibi olaylarla ilgili türküler de bu bölüğe girer. Kahramanlık türkülerinin çoğu halk şairlerince söylenmiş olup sonradan halka mal olmuştur. Örnek :

Genç Osman Türküsü

İbtidâ Bağdat'a sefer olanda
Atladı hendeği geçti Genç Osman
Vuruldu sancaktar kaptı sancağı
İletti bedene dikti Genç Osman

Eğerleyin kır atımın ikisin
Feth edeyim düşmanların hepisin
Sabah namazında Bağdat kapısın
Allah Allah deyip açtı Genç Osman

Sultan Murat eydür gelsin göreyim
Nice kahramandır ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tuğ vereyim
Kılıcından al kan saçtı Genç Osman

Kul Mustafa karakolda gezerken
Gülle kurşun yağmur gibi yağarken
Yıkılası Bağdat seni döğerken
Şehitlere ser-dâr oldu Genç Osman *(Kul Mustafa)*

6. Tören Türküleri

Kına gecesi, nişan, düğün gibi törenlerde okunan türkülerdir. Örnek :

Gelin Türküsü

Gelin gelin allı gelin has gelin
Ak elinde ben olayım tas gelin
Kalbindeki tasaları kes gelin
Ölmeyince sakın yârdan ayrılma

Gelin güzel amma azıcık bönce
Gelinin beli yüzükten ince
Dayanmazlar gelin seni görünce
Ölmeyince sakın yârdan ayrılma

Ay ile güneş doğdu ucadan
Şavkı vurdu pencereden bacadan
Uykusuz kaldın geçen geceden
Ölmeyince gelin yârdan ayrılma

7. İş Türküleri

Toplu olarak bahçede, bağda, bostanda, tarlada çalışırken söylenen türkülerdir. Örnek :

Adana köprü başı
Otur saraya karşı
Gel sarılıp yatalım
Dosta düşmana karşı

Adana'nın panbuğu
Altın dolu sandığı
İnanmayın hep yalan
El kızının yandığı
Vur çapayı çapayı
Vur kazmayı kazmayı

Pamuk içinde çiğit
Belinde altın divit
Hem sararmış hem solmuş
Bir kız için bir yiğit

Pamuğu dize çeker
Sürmeyi göze çeker
Yâri güzel olanlar
Kendini naza çeker
Vur kazmayı kazmayı
Vur çapayı çapayı

8. Karşılıklı Türküler

İki kişinin karşılıklı olarak belli bir konu üzerinde söylediği türkülerdir. Genellikle eğlenceli ve hafif konulu bu türküler halk hikâyelerinde görülür. Dörtlüklerle söylenir. Örnek :

Oğlan — Türkmen kızı, Türkmen kızı
Al giymiş bağlar kırmızı
Sandım sabahın yıldızı
Yandım sana Türkmen kızı

Kız — Ağam oğlan beyim oğlan
Canım olsun sana kurban
Olayım derdine derman
Bin gidelim ağam oğlan

Oğlan — Kıratımın nalı yoktur
Arkasında çulu yoktur
Dağın taşın yolu yoktur
Ben gidemem Türkmen kızı

Kız — Bileziğim nal eyleyem
Hem perçemi çul eyleyem
Dağı taşı yol eyleyem
Bin gidelim ağam oğlan

Oğlan — Anan duyar baban duyar
Arkamıza atlı koyar
Gelen atlı cana kıyar
Ben gidemem Türkmen kızı

Kız — Anam duysun babam duysun
Arkamıza atlı koysun
Gelen atlı beş bin olsun
Bin gidelim ağam oğlan

Oğlan — Alıverin kıratımın yemini
Üstüne binenler sürsün demini
On bin uşak gelse önüme
Vermem senin gibi gelini

Kız — Katmerler ettirdim yağlı ballı
O da atımın terkesinde bağlı
Pusatlar giydim telli pullu
Bin gidelim dağlara hey

9. Ölüm Türküleri (Ağıtlar)

Genç yaşta hastalık, cinayet, kaza gibi nedenlerle ölenler için yakılan türkülerdir. Bu türküler ölenin yakın akrabaları, nişanlısı, karısı ya da kendi ağzından söylenir. Sözleri ve bestesi acıklıdır. Aşağıdaki türkü gelin giderken Kızılırmak köprüsünün yıkılmasıyla suda boğulan Hürü adlı gelin için yakılmıştır :

Kızılırmak Türküsü

Altı kardeş idik bindirdik ata
Hürü'yü yolladık üç köyden öte
Kızılırmak'a varınca oldu bir hata
Nettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi

Evde kaynanası evi bezetir
Yolda kaynatası yolu gözetir
Gelinsiz hâneyi kime bezetir
Nettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi

Atlılar da Kapaltı'nı dolaşır
Yengeler de kuzu gibi meleşir
Kara haber güveyiye ulaşır
Nettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi

Köprüye varınca köprü yıkıldı
Üç yüz atlı birden suya döküldü
Nice yiğitlerin beli büküldü
Nettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi

Elinin kınası soldu mu ola
Gözünün sürmesi yoydu mu ola
Evde kaynatası duydu mu ola
Nettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi

Kızılırmak parça parça olaydın
Her bir parçan bir yerlerde kalaydın
Sen de benim gibi yârsız kalaydın
Nettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi

10. Oyun Türküleri

Besteleri, oyun hareketlerine ve figürlerine uygun türkülerdir. Bunlar oyun sırasında söylendiği gibi, oyun dışında da söylenir. Örnek :

Kaleden kaleye şahin uçurdum
Âh ile vâh ile ömür geçirdim
Ben yâre şekerli şerbet içirdim
Öyl'olur böyl'olur Türkmen güzeli
Edâsı çok olur Türkmen güzeli

Kalenin burcuna taş ben olaydım
Elâ göz üstüne kaş ben olaydım
Yalnız yatana eş ben olaydım
Öyl'olur böyl'olur Türkmen güzeli
Edâsı çok olur Türkmen güzeli

Kapının önünden gelir geçersin
Karanfil kokulu tütün içersin
Ne candan seversin ne vaz geçersin
Öyl'olur böyl'olur Türkmen güzeli
Edâsı çok olur Türkmen güzeli

3. Yapılarına Göre Türküler :

Türküler bentlerinin ve kavuştaklarının kümelenişi açısından çok değişik yapılarda görünürler. Bunların içinde en yaygın olanlar sınıflamaya alınmıştır.

1. BENTLERİ MÂNİ DÖRTLÜKLERİYLE KURULAN TÜRKÜLER

a. Mâni Dörtlükleriyle Kurulan Kavuştaksız Türküler

Birbiriyle az çok ilgili konularda söylenmiş mânilerin arka arkaya sıralanmasından oluşur. Böyle türkülerde konu birliğini sağlayan bir sözcük ya da söz öbeği, bentlerin ilk dizelerinde yinelenir. Bu yinelenen söz, bir yer adı, hayvan adı, çiçek adı olabilir. Uyak düzeni şöyledir : a a x a — b b x b — c c x c — d d x d ...

Örnek :

Karanfil oylum oylum
Geliyor selvi boylum
Selvi boylum gelince
Şen olur benim gönlüm

Karanfil uzar gider
Yaprağın düzer gider
Yâr yolunu şaşırmış
İnşallah bize gider

Karanfil olacaksın
Sararıp solacaksın
Ben hâkime danıştım
Sen benim olacaksın

Karanfil katar oldu
Hasretlik yeter oldu
Gül yüzlüm kömür gözlüm
Gözümde tüter oldu

Karanfil oymak oymak
Olur mu yâre doymak
Yâre doydum diyenin
Câizdir başın vurmak

b. Kavuştakları Mâni Biçiminde olan Türküler

Mâni dörtlükleriyle kurulan türkülerin bentlerine yine mâni biçiminde *kavuştak*lar eklemekle oluşur. Örnek :

Çarşamba'yı sel aldı
Bir yar sevdim el aldı
Keşke sevmez olaydım
Elim koynumda kaldı
Ah ne imiş ne imiş
Kaderim böyle imiş
Gizli sevdâ çekmesi
Ateşten gömlek imiş

Çarşamba yollarında
Kelepçe kollarımda
Allah canımı alsın
O yârin kollarında
Ah ne imiş ne imiş
Kaderim böyle imiş
Gizli sevdâ çekmesi
Ateşten gömlek imiş

Çarşamba dedikleri
Şekerdir yedikleri
Hiç aklımdan çıkmıyor
O yârin dedikleri
Ah ne imiş ne imiş
Kaderim böyle imiş
Gizli sevdâ çekmesi
Ateşten gömlek imiş

Çarşamba yazıları
Körpedir kuzuları
Mevlâm alnıma yazmış
Bu kara yazıları
Ah ne imiş ne imiş
Kaderim böyle imiş
Gizli sevdâ çekmesi
Ateşten gömlek imiş

c. Kavuştakları 1 Dize Olan Türküler

Örnek :

Kadifeden kesesi
Kahveden gelir sesi
Oturmuş kumar oynar
Ciğerimin köşesi
Haydi yallah Beyoğlu'na yolla yâr yolla

Kadife yastığım yok
Odana bastığım yok
Kuran'a el basarım
Senden başka dostum yok
Haydi yallah Beyoğlu'na yolla yâr yolla

Kadifeden yeleğim
Seni sevdim meleğim
Biraz da sen beni sev
Rahat etsin yüreğim
Haydi yallah Beyoğlu'na yolla yâr yolla

ç. Kavuştakları 2 Dize Olan Türküler

Örnek :

Zeytinyağlı yiyemem
Basma fistan giyemem
Senin gibi câhile
Ben efendim diyemem
Kaldım duman içi dağlarda
Sevgili yârim nerelerde

Asmadan üzüm aldım
Sapını uzun aldım
Verin benim yârimi
Annemden izin aldım
Kaldım duman içi dağlarda
Sevgili yârim nerelerde

Kara üzüm asması
Yeşil olur yazması
Ben yârimden ayrılmam
Kara yazı yazması
Kaldım duman içi dağlarda
Sevgili yârim nerelerde

d. Kavuştakları 3 Dize Olan Türküler

Örnek :

Mor koyun meler gelir
Dağları deler gelir
Hakikatli yâr ise
Geceyi böler gelir
Nesine yavrum nesine
Sigara koymuş fesine
Ben yandım cilvesine

Mor koyun meşelerde
Gül yağı şişelerde
Evliler eve gider
Ben kaldım köşelerde
Nesine yavrum nesine
Sigara koymuş fesine
Ben yandım cilvesine

Mor koyun kuzusuna
Kan kaynar pazusuna
Nideyim de ağlayım
Alnımın yazısına
Nesine yavrum nesine
Sigara koymuş fesine
Ben yandım cilvesine

e. Kavuştakları 4 Dize Olan Türküler

Örnek :

Süpürgesi yoncadan
Gayet beli inceden
Ben seni sakınırım
Yerdeki karıncadan
Hanım şaşırdın beni
Aşka düşürdün beni
Aşk adamı ağlatır
Dert adamı söyletir

Yokuşta yoruldun mu
Sözüme darıldın mı
Sen bana yâr olalı
Boyunca sarıldın mı
Hanım şaşırdın beni
Aşka düşürdün beni
Aşk adamı ağlatır
Dert adamı söyletir

Tesbihimde mercanım
Neren ağrıyor canım
Evi barkı bağları
Satar sana harcarım
Hanım şaşırdın beni
Aşka düşürdün beni
Aşk adamı ağlatır
Dert adamı söyletir

2. BENTLERİ DÖRTLÜKLERLE KURULAN TÜRKÜLER

a. Dörtlüklerle Kurulan Kavuştaksız Türküler

Dörtlüklerden oluşur. Kavuştakları yoktur. Hece ölçüsünün çeşitli kalıplarıyla yazılmakla birlikte, genellikle onbir heceli kalıpla yazılır. Uyak düzeni şöyledir:

b b b a — c c c a — d d d a — e e e a ...

İlk dörtlüğün uyak düzeni x a x a ya da b a b a biçiminde de olabilir. Örnek:

Sen de gider isen bizim illere
Sana neler diycem dur seher yeli
Tanrı emânetim yâre bir selâm
Götür bir tenhada ver seher yeli

Seher yeli her yellerin başısın
Sabah olsun tan yerleri ışısın
Çiğ düşsün de gül goncalar üşüsün
Sen de murâdına er seher yeli

Eser seher yeli sabaha yakın
Nazlı yâr uykuda uyarman sakın
Açılmış gerdanı benlere bakın
Düşünde ne görür sor seher yeli

b. Bentlerinin Dördüncü Dizesi Kavuştak Olan Türküler

Bu türkülerde, bentlerin ilk 3 dizesi kendi aralarında uyaklıdır. Dördüncü dize her bendin sonunda *kavuştak* olarak yinelenir. Uyak düzeni şöyledir (Kavuştaklar "k" harfiyle gösterilmiştir) :

a a a k — b b b k — c c c k — d d d k ...

İlk bendin uyak düzeni x k x k ya da a k a k biçiminde de olabilir. Hece ölçüsünün çeşitli kalıplarıyla yazılır. Örnek :

Yeşil ördek gibi daldım göllere
Sen düşürdün beni dilden dillere
Başım alıp gidem gurbet illere
Ne sen beni unut ne de ben seni

Sevdiğim semânın güneşi mâhı
Seni seven âşık çekmez mi âhı
Getir el basayım Kelâmu'llah'ı
Ne sen beni unut ne de ben seni

Gel seninle bir ahdaman kuralım
Bağlanalım bir karara varalım
Verdiğimiz sözde hemen duralım
Ne sen beni unut ne de ben seni

3. BENTLERİ ÜÇLÜKLERLE KURULAN TÜRKÜLER

a. Üçlüklerle Kurulan Kavuştaksız Türküler

Üçlüklerden oluşur. Hece ölçüsünün çeşitli kalıplarıyla yazılır. Böyle türkülerin uyak düzeni şöyledir : a a a — b b b — c c c — d d d ... Örnek :

Çek deveci develerin sulansın
Sulasın da dört bir yana bulansın
Herkes sevdiğini alsın dolansın

Çek deveci develerin harıma
Yük vurmuşlar üç yaşında toruma
Hasret koydu kader beni yârime

Çek deveci develerin yokuşa
Gül memeler birbirine tokuşa
Deli oldum o sendeki bakışa

Çek deveci develerin Nemse'ye
Taramış saçların dökmüş enseye
Yâr severim zararım yok kimseye

b. Kavuştakları 1 Dize Olan Türküler

Bu bölüğe giren türküler bentlerinin dördüncü dizesi *kavuştak* olan türkülerle karıştırılmamalıdır. Bentleri dörtlüklerle kurulan türkülerin kavuştak olan dördüncü dizeleri öteki dizelerle aynı ölçüdedir. Bentleri üçlük, kavuştakları 1 dize olan türkülerde ise, kavuştak olan dize, bentle aynı ölçüde değildir. Örnek :

Alişimin kaşları kara
Sen açtın sîneme yara
Bulamadım derdime çâre
Görmedin mi civan Alişimi Tuna boyunda

Alişim yatır yol başında
Benleri var sol kaşında
Yazık oldu genç yaşında
Görmedin mi civan Alişimi Tuna boyunda

Evleri var hâne hâne
Benleri var tane tane
Sevemedim yana yana
Görmedin mi civan Alişimi Tuna boyunda

c. Kavuştakları 2 Dize Olan Türküler

Örnek :

Aşağıdan akar gelir gemiler
Yel vurdukça inim inim iniler
Vefâsızlar ayda bir dost yeniler
Güzel olsa esmer olsa elverir
Kadir Mevlâm ihsan eder yel verir

Yaz gelince badem açar çiçeği
Ağalar takınır hançer bıçağı
Böyle m'olur bu yerlerin gökçeği
Güzel olsa esmer olsa elverir
Kadir Mevlâm ihsan eder yel verir

Yaz olunca atlar çıkar çayıra
İşimizi Bâri Hudâ kayıra
Meğer beni senden ölüm ayıra
Güzel olsa esmer olsa elverir
Kadir Mevlâm ihsan eder yel verir

ç. Kavuştakları 3 Dize Olan Türküler

Örnek :

Al yeşil bayrağı gelin mi sandın
Sefere gideni gelir mi sandın
Trampet sesini davul mu sandın
Aman padişahım izin ver bize
İzin vermezseniz atın denize
Tutalım Moskof'u verelim size

Eski saraylarda kur'a çekilir
Kur'ası çıkanın boynu bükülür
Anası babası yola dökülür
Aman padişahım izin ver bize
İzin vermezseniz atın denize
Tutalım Moskof'u verelim size

Kışlanın önünde bir uzun selvi
Kimimiz nişanlı kimimiz evli
Sılada bıraktım bir saçı telli
Aman padişahım izin ver bize
İzin vermezseniz atın denize
Tutalım Moskof'u verelim size

d. Kavuştakları 4 Dize Olan Türküler

Örnek :

Pınar başından bulanır
İner ovayı dolanır
Sende çok mallar talanır
Dağlar duman oldu
Çayır çemen oldu
Ben yâri görmedim
Hâlim yaman oldu

Hiç ovaya inmedin mi
Aşk oduna yanmadın mı
Gam gussadan donmadın mı
Dağlar duman oldu
Çayır çemen oldu
Ben yâri görmedim
Hâlim yaman oldu

Yaz görmemiş kışa benzer
Dert görmemiş başa benzer
İçmiş de sarhoşa benzer
Dağlar duman oldu
Çayır çemen oldu
Ben yâri görmedim
Hâlim yaman oldu

Köroğlu serinden geçti
Aşkın dolusundan içti
Ayvaz gelip bundan göçtü
Dağlar duman oldu
Çayır çemen oldu
Ben yâri görmedim
Hâlim yaman oldu *(K ö r o ğ l u)*

4. BENTLERİ BEYİTLERLE KURULAN TÜRKÜLER

a. Beyitlerle Kurulan Kavuştaksız Türküler

Böyle türkülerin uyak düzeni şöyledir: a a — b b — c c — d d ... Örnek:

Gelin ağlar yaşın yaşın
Gitmem deyü sallar başın

Geline lâzım bir kaba
Ağlayaydı kaba kaba

Geline lâzım bir ana
Ağlayaydı yana yana

Geline lâzım bir koca
Bekleyeydi yol boyunca

Gelinim hatunum kınan kutlu olsun
Gittiğin yerlerde dilin tatlı olsun

b. Kavuştakları 1 Dize Olan Türküler

Örnek:

Çanakkale içinde vurdular beni
Ölmeden mezara koydular beni
Ah gençliğim eyvah

Çanakkale içinde aynalı çarşı
Ana ben gidiyom düşmana karşı
Ah gençliğim eyvah

Çanakkale içinde bir uzun servi
Kimimiz nişanlı kimimiz evli
Ah gençliğim eyvah

Çanakkale içinde bir dolu testi
Analar babalar ümidi kesti
Ah gençliğim eyvah

c. Kavuştakları 2 Dize Olan Türküler

Örnek :

İstanbul'dan Üsküdar'a yol gider
Hanımlara deste deste gül gider
Yandım çavuş yandım senin elinden
Çok sallama kasatura fırlar belinden

İstanbul'la Üsküdar'ın arası
Yaktı beni kaşlarının karası
Yandım çavuş yandım senin elinden
Çok sallama kasatura fırlar belinden

İstanbul'dan üç mum aldım yakmaya
Yakıp yakıp yâr yüzüne bakmaya
Yandım çavuş yandım senin elinden
Çok sallama kasatura fırlar belinden

ç. Kavuştakları 4 Dize Olan Türküler

Örnek :

Pınar başı burma burma
Yâr gelince öter turna
Çayırda buldum seni
Ellere vermem seni
Kendime aldım seni
Sineme sardım seni

Çıktım pınarın başına
El ettim dudu kuşuna
Çayırda buldum seni
Ellere vermem seni
Kendime aldım seni
Sineme sardım seni

Pınar başı ben olayım
Bulanırsam bulanayım
Çayırda buldum seni
Ellere vermem seni
Kendime aldım seni
Sineme sardım seni

B. ÂŞIK EDEBİYATI NAZIM BİÇİMLERİ

1. K O Ş M A

Halk edebiyatı nazım biçimleri içinde en çok sevilen ve kullanılan *koşma*dır. Hece ölçüsünün (6+5) ya da (4+4+3) duraklı

kalıbıyla yazılır. Bu kalıpların karışık olarak kullanıldığı *koşma*lar da vardır. 4 dizeli bentlerden oluşur. Dörtlük sayısı en az üçtür. Genellikle 3 ile 5 arasında değişir. Dörtlük sayısı beşten artık *koşma*lara da rastlanır. Uyak düzeni birinci dörtlüğün dışında bütün dörtlüklerde aynıdır. Uyak düzeni genellikle şöyle olur:

b a b a — c c c a — d d d a...

İlk dörtlüğün uyak düzeni x a x a ya da b b b a biçiminde de olabilir.

Şair *koşma*nın son dörtlüğünde mahlasını söyler.

(4+3) yedili ve (4+4) sekizli kalıpla yazılmış *koşma*lar da vardır. Bunların koşma olarak gösterilmeleri ezgilerinden dolayıdır. Zaten, halk arasında özel bir ezgiyle okunan her hangi bir şiire *koşma* adı verilir.

Koşmalar ezgiyle okunuşlarına göre çeşitli adlar alır. *Acem koşması, Kerem, Kesik kerem, Gevherî* gibi...

*Koşma*lar genellikle lirik konularda yazılır. Aşk duyguları, üzüntüleri, acıları, sevgiliye kavuşma isteği, ayrılıktan yakınma, doğayla ilgili türlü duygu ve düşünceler hep koşma ile anlatılmıştır. Atasözleriyle işlenmiş ögüt veren, talihten, kaderden yakınan konularda yazılmış *koşma*lar da vardır. Örnekler:

Eğer benim ile gitmek dilersen
Eğlen güzel yaz olsun da gidelim
Bizim iller kıraçlıdır aşılmaz
Yollar çamur kurusun da gidelim

Aşamazsın Karaman'ın ilini
Köprüsü yok geçemezsin selini
Gerdan yaylasının perçem belini
Lâle sünbül bürüsün de gidelim

Sökülsün dağların buzu sökülsün
Öne insin çöl ovaya dökülsün
Erzurum dağının karı çekilsin
Ak koyunlar yürüsün de gidelim

Karac'oğlan der ki buna ne fayda
Hiç rağbet kalmadı yoksula bayda
Bu ayda olmazsa gelecek ayda
Onbir ayın birisinde gidelim *(Karacaoğlan)*

*

Keklik gibi taştan taşa sekerek
Gerdan açıp gelişini sevdiğim
Sağa sola taksim etmiş örgüsün
Onar onar bölüşünü sevdiğim

On altıya karar verdim yaşını
Yenice sevdâya salmış başını
El yanında yıkar gider kaşını
Tenhalarda gülüşünü sevdiğim

Sarardı gül benzim soldu diyerek
Hasret kıyâmete kaldı diyerek
Hani Ruhsâtî de noldu diyerek
Arayıp da buluşunu sevdiğim *(Ruhsatî)*

*

Bâd-ı sabâ selâm söyle o yâre
Mübârek hâtırı hoş mudur nedir
Nideyim yitirdim bulamam çâre
Mestân elâ gözler yaş mıdır nedir

O nazlı cânana uğrasa yollar
Bize mesken oldu kahveler hanlar
Yârin meclisinde oturan canlar
Hesap etsin yıllar beş midir nedir

Eğil güzel eğil saçın sürünsün
Aç beyaz göğsünü tenin görünsün
Evvel benim idin şimdi kiminsin
Gündüzün hoş geçen düş müdür nedir

Emrah eydür can bülbülü kafeste
Benim hasb-ı hâlim bildirin dosta
Kendim gurbet ilde dost kara yasta
Gitmiyor kervanım kış mıdır nedir *(Erciş li Emrah)*

Karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış *koşma*lar da vardır. Dedim-dedi biçiminde yazılan şiirlere *mürâcaa* denilmektedir. Divan şiirinde de vardır. Bunlar genellikle sorulu cevaplı olarak düzenlenir. Soru ve cevapların dizelerde düzenlenişi iki türlüdür :

1. Bir dize soru bir dize cevap olanlar :

Önceki dizede şair sevgiliye hitap ederek bir soru sorar. Bundan sonraki dizede de sevgili bu sorunun cevabını verir. Örnekler :

Dedim dil-ber yanakların kızarmış
Dedi çiçek taktım gül yarasıdır
Dedim tane tane olmuş benlerin
Dedi zülfüm değdi tel yarasıdır

Dedim dil-ber sana yazıldı kanım
Dedi niçin dersin benim sultânım
Dedim kimler sarmış ince miyânın
Dedi kendin sardın kol yarasıdır

Dedim bu Ömer'in aklını aldın
Dedi sevdiğine pişman mı oldun
Dedim dil-ber niçin sararıp soldun
Dedi hep çektiğim dil yarasıdır *(Âşık Ömer)*

2. Soru ve cevabı aynı dize içinde olanlar :

Bu türlü *koşma*da şair, yine sevgiliye hitap ederek, dizenin birinci parçasında soruyu sorar. İkinci parçada da sevgili cevap verir. Örnek olarak alınan aşağıdaki koşmalar birbirine *nazire*dir.

Uykudan uyanmış şâhin bakışlım
Dedim sarhoş musun söyledi yok yok
Ak ellerin elvan elvan kınalım
Dedim bayram mıdır söyledi yok yok

Dedim ne gülersin dedi nazımdır
Dedim kaşın mıdır dedi gözümdür
Dedim ay mı doğdu dedi yüzümdür
Dedim ver öpeyim söyledi yok yok

Dedim aydınlık var dedi aynımda
Dedim günâhım çok dedi boynumda
Dedim meh-tâb nedir dedi koynumda
Dedim ki göreyim söyledi yok yok

Dedim vatanın mı dedi ilimdir
Dedim bülbül müdür dedi dilimdir
Dedim Nesîmî şah dedi kulumdur
Dedim satar mısın dedi ki yok yok *(Kul Nesimî)*

*

(Temeşvarlı Âşık Hasan'ın naziresi)

Bilmem sarhoş mudur uykudan kalkmış
Taramış zülfünü gerdana dökmüş
Beyaz ellerine al kına yakmış
Dedim öpüşelim dedi ki yok yok

Dedim selvi nedir dedi boyumdur
Dedim bu güzellik dedi soyumdur
Dedim bu cilveler dedi huyumdur
Dedim koçuşalım dedi ki yok yok

Dedim ölüm yok mu dedi aynımda
Dedim öz vebâlim dedi boynumda
Dedim turunçların dedi koynumda
Dedim koklaşalım dedi ki yok yok

Dedim yanakların dedi gülümdür
Dedim kâkülün dedi sünbülümdür
Dedim garip Hasan dedi kulumdur
Dedim sarmaşalım dedi ki yok yok *(Âşık Hasan)*

*

(Erzurumlu Emrah'ın naziresi)

Sabahtan uğradım ben bir güzele
Dedim mahmur musun söyledi yok yok
Ak ellerin boğum boğum kınalı
Dedim bayram mıdır söyledi yok yok

Dedim inci nedir dedi dişimdir
Dedim kalem nedir dedi kaşımdır
Dedim on beş nedir dedi yaşımdır
Dedim daha var mı söyledi yok yok

Dedim ölüm vardır dedi aynımda
Dedim zulüm vardır dedi boynumda
Dedim ak memeler dedi koynumda
Dedim ver ağzıma söyledi yok yok

Dedim Erzurum nen dedi ilimdir
Dedim gider misin dedi yolumdur
Dedim Emrah nendir dedi kulumdur
Dedim satar mısın söyledi yok yok *(Erzurumlu Emrah)*

Yukardaki genel tipteki *koşma* ile biçim yönünden aralarında özellikler bulunan koşma çeşitleri de vardır:

1. Koşma - Şarkı

İlk dörtlüğün ikinci ve dördüncü dizesi öteki dörtlüklerde *nakarat* olarak yinelenen *koşma*lara denir. Örnek:

Görüp cemâlini âşık olduğum
Hakk'ı bir bilirsen ağlatma beni
Uğruna serimi fedâ kıldığım
Hakk'ı bir bilirsen ağlatma beni

Bu güzellik bâkî kalmaz sevdiğim
Âşıkın ağlatan gülmez sevdiğim
İyilerden kemlik gelmez sevdiğim
Hakk'ı bir bilirsen ağlatma beni

İltifat etmeğe gelsen yanıma
Müddeîler sitem eder canıma
Bed-duâ alırsın girme kanıma
Hakk'ı bir bilirsen ağlatma beni

Gevherî der dil-ber öğüt tutmaz mı
Âşıkın dediği yola girmez mi
Kara bağrım hûn ettiği yetmez mi
Hakk'ı bir bilirsen ağlatma beni *(Gevheri)*

2. Tecnis

Bütün uyakları *cinaslı* olan *koşma*lara denir. Örnekler:

Yaktı beni aşk oduna o yanmaz
Ya ne dersin merhametsiz o yâre
Seher oldu feryâdımdan oyanmaz
Umarım ki öte bülbül oyara

Ben âşıkım el göğüste yüz yerde
Gel efendim del sînemi yüz yerde
Yaralarım göz göz oldu yüz yerde
Demem yârim ne yaradır o yara

Urdu beni zâlim kanlı yaramaz
Gayet çoktur değil benim yaram az
Bana yârdan gayri cerrah yaramaz
Umarım ki yine bağrım o yara

Gevherî der benim yârim sanemdir
İki gözüm çağlar kurusa nemdir
Gel güzelim dudaklardan sen emdir
Mübtelâyım lebler ile o yâra *(Gevherî)*

*

Sen hûblar şâhısın sultan ya handan
Rikâbında gerek yüz lâle güzel
Bırakmam destini asla yakandan
Taksalar boynuma yüz lâle güzel

Yâr kabrim kazagör yek-tâsını bul
Hecele rı ze'yi yek tâ sin'i bul
Fürûş-ı elmasın yek-tâsını bul
Sakın meyil verme yüz la'le güzel

Âgâhî şekvâmız yâre ne senden
Çektiğim hecr-i gam-ı yâre ne senden
Dilediğim bir gül yâre ne senden
Gerekmez bizlere yüz lâle güzel *(A g â h î)*

*

Derd-i dilim arttı yarımın derdim
Seksende doksanda yüzde seyr eyle
Gonca güllerinin yârimin derdim
Gerdanda dudakta yüzde seyr eyle

Sel gelince yıkılırmış yar dedim
Al hançeri vur sîneye yar dedim
Yeter cevr ü cefâ etme yâr dedim
Cism ü bedenimi yüz de seyr eyle

Çeşmiyâ bin gazel yazdım dîvâne
El bağladım yâre durdum dîvâne
Dedi var yıkıl git behey dîvâne
Aşkın deryâsında yüz de seyr eyle *(Ç e ş m î)*

*

Rahm etmedi el göğüste yüz yerde
Kan ağladım boyun burdum o yâre
Eyvah uslanmadım belki yüz yerde
Ayak çaldım başım vurdum o yara

Hasta gönül baştan başa yarasın
Kocalıkta ne sorarsın yâra sin
Kays bana gösterdi ciğer yarasın
Benzemiyor buna gördüm o yara

Huzûrî dertlidir sâdık yârine
Dertsizlerin ağyârı ne yârî ne
Yâr va'd etti gelmesini yarına
Yara yarem karşı durdum o yâre *(H u z u r î)*

3. Musammat Koşma

Dizelerinde *iç uyak* bulunan *koşma*lara denir. Her dizenin sonundaki uyak, dize içinde belirli duraklarda yinelenir. Divan şiirinde *musammatlar* eşit iki parçaya ayrılabilen kalıplarla yazılır. Fakat, halk şiirinde bu kurala uyulmaz. 6+5 duraklı kalıpla yazılan *musammat koşma*larda *iç uyak* genellikle altıncı hece üzerinde bulunur. Örnekler :

Ay cemâli parlak kadi toparlak
Lebleri bal kaymak sükker misin sen
Boynuma lâle tak hele bir yol bak
Bu kadar yalvarmak ister misin sen

Lebler kırmızı la'l kaşları hilâl
Gözler âhû misâl bulunmaz emsâl
Bilmem bu ne hayâl bilmem bu ne hâl
Bu ne parlak cemâl ülker misin sen

Mir'âtî hem-vâre yanıktır yâre
Yüreğimde yâre oldu bin pâre
Gönül başka yâre düşmez ne çâre
Bir başka nigâre benzer misin sen *(Mir'atî)*

*

Bir kāmet-i dirâz servi-i mümtâz
Özge işve-bâz pek elvanlıca
Dideleri şeh-bâz bir sâhib-i nâz
Gerdânı sîm-beyâz delikanlıca

Gîsûları feste gör deste deste
Hevâ vü heveste olsun dil-beste
Mürg-ı dil kafeste eyler nefeste
Tûtî gibi seste hûb lisanlıca

La'li şeker gibi hûrî nesebi
Hindûyî gabgabı gül-gündur lebi
Bilinmez meşrebi dönmez akrebi
Zülfü gönlüm gibi perişanlıca

Bülbül gül-istansız durmaz efgansız
Gedâyî cânansız olamaz ansız
Yâr sevdim akransız ahde îmansız
Ne de pek îmansız ne îmanlıca *(Gedayî)*

4. Ayaklı Koşma

Koşmanın ilk dörtlüğünün ikinci ve dördüncü, öteki dörtlüklerinin de yalnız dördüncü dizelerine *ziyade* eklemekle oluşan *koşma*ya denir. Bu *ziyade*ler 5 heceli olur. Uyak düzeni şöyledir (*Ziyade* dizeler ayraç içinde gösterilmiştir):

b a (a) b a (a) — c c c a (a) — d d d a (a) ...

Ziyade dizeler ikiden artık olabilir. *Ayaklı koşma*lar, genellikle *musammat koşma* biçiminde yazıldığından, *musammat ayaklı koşma, musammat müstezat koşma* da denir. *Ayaklı koşma* ayrıca *yedekli koşma* adıyla da anılır. Örnek:

Ey benim cânânım can içre cânım
Şûh nev-civânım olma bî-vefâ
Rahm eyle bana
Ben sana kurbânım gel kes gerdânım
Dök yerlere kanım tek ol âşinâ
Olma bî-vefâ

Nâr-ı aşkın serde düştüm yek derde
Şeklin perîlerde yoktur kişverde
Ellerin hançerde zerrîn kemerde
Her gördüğün yerde gel bakma kıya
Can sana fedâ

Sevdim sen dil-beri hûblar serveri
Gördüm şeklin perî oldum müşterî
Çeksen de hançeri kessen bu seri
Gayri şimden geri sen şah ben Gedâ
Kul oldum sana *(Gedayî)*

2 ziyadeli *ayaklı koşma*ya örnek:

Çin sabahtan hâb-ı nazdan uyandı
Göründü gözüme bir serv-i sîm-ber
Leberi Kevser
Siyah zülfü mâr
Leb-i kevserinden cüdâ düşeli
Anın için işim oldu âh u zâr
Oldum bî-karâr
Leyl ile nehâr

Bir bî-karâr oldum yatabilmenem
Garip bülbül gibi ötebilmenem
Var ise gevherim satabilmenem
Sattım düründen eyledim zarâr
Alan etti kâr
Eyledi inkâr

İnkâr eylediğin ikrâra gelmez
Vefâsız dil-berde hiç kerem olmaz
Bir bûse istedim darıldı vermez
Gördüm nazarım değiptir eser
Peri cefâ-kâr
Bana olmaz yâr

Cefâ-kârlardan el çektim usandım
Leyil ile nehâr odlara yandım
Çubukoğlu der ki yâr beğendim
Yeşil kemhâlar giymiş ser-â-ser
Sînesi mermer
Memeleri nâr *(Çubukoğlu)*

5. Zincirleme (Zincir-bend)

Bentlerinin dördüncü dizesinin uyaklı sözcüğü, bir sonraki dörtlüğün ilk dizesinin başında yinelenen *koşma* ve *destan*lara denir. *Zincirleme* biçimine, ezberlemeyi kolaylaştırdığı için daha çok destanlarda rastlanır. Örnek :

Destan

O ki yaratıldık türâb-ı Tûr'dan
Perverdigâr Hak Sübhân'ı biliriz
Türâbın aslını yarattın nûrdan
Nûrdan evvel bir mekânı biliriz

Mekânda var iken nice bin şeher
Anı ziynet kıldı ne mürg-ı meher
Günde yetmiş kere eyledi teher
Ekl ettiği rızk u nânı biliriz

Rızk u nâna visâl eyledi Hudâm
Yoktan var edildi o zaman Âdem
Cihandan cihana basanda kadem
Ana nisbet dü cihânı biliriz

Dü cihanda yer gök çarh u felekler
Hesâba muntazır suda semekler
Arş-ı a'lâ müntehâda melekler
Ne zikirde kelâm kânı biliriz

Kelâm kânı zikir ederler gâyet
Yalan değil günü bugün ber-hayât
Altı bin altı yüz altmış altı âyât
Emr-i Hak'tan biz Furkân'ı biliriz

Furkan'da nice bin âyet yerine
Nice sinek nice mürg u karınca
Mağrib maşrık kûh-ı Kaf'a varınca
Hükm eyleyen Süleymân'ı biliriz

Zülâlî şevketten almaz hiç bacı
Izhâr eder günah-kâra ilâcı
Başına örterler mürüvvet tacı
Fahr-ı Âlem şâh sultânı biliriz *(Zülalî)*

Zincirleme biçiminde yazılan koşmalara *zincir-bend ayaklı koşma* denir. *Zincir-bend ayaklı koşma*larda, her dizenin sonundaki sözcük ya da söz öbeği ondan sonraki dizenin başında yinelenir. Bu yinelenen sözcükler arasında *ziyade*lerin bütünü ya da son sözcüğü de vardır. Örnek :

Ganî Mevlâm düştüm aşkın oduna
Aşk oduna düştüm ciğerim kebâb
Söyündürmez âb
Âb akıyor benim iki gözümden
Gözümden akan yaş hep olur şarâb
Kerem et yâ Rab

Kerem et yâ Rabbî hâlim yamandır
Yaman oldu hâlim sana ıyandır
Iyan oldu beyân âhir zamandır
Âhir zaman oldu oku dört kitâb
Bulasın sevâb

Sevâb ister isen seherden uyan
Uyan seher vakti alasın meydan
Meydana girmişim bu sînem üryan
Üryan olur sînem ey âlî-cenâb
Eyledim hicâb

Hicâbdan başladım güzel feryâda
Feryâd eyliyorum dilim duâda
Duâdan ayrılmam dâr-ı dünyâda
Dünyâda yok imiş Zahmiyâ sahâb
Olmuşum türâb *(Z a h m î)*

2. DESTAN

4 dizeli bentlerden oluşur. Başka bir deyişle bentleri dörtlüktür. Halk şiirinde en uzun nazım biçimi *destan*dır. Kimi destanlarda dörtlük sayısı 100'ü geçer. *Destanlar,* genellikle hece ölçüsünün onbirli kalıbıyla yazılır. Sekizli kalıpla yazılan destanlar da vardır. Uyak düzeni şöyledir : b a b a — c c c a — d d d a — e e e ... İlkdörtlüğün uyak düzeni x a x a biçiminde de olabilir.

*Destan*ın son dörtlüğünde şair mahlasını söyler. Destanlar ezberlenmesi ve kolay hatırlanması düşüncesiyle genellikle *zincirleme* olarak yazılır.

Destanlar konu bakımından birkaç bölükte toplanabilir :

1. Savaş destanları

Bir savaşı görmüş, ya da başkasından dinlemiş şairin, gördüklerini ya da duyduklarını "nazmen" anlattığı destanlardır. Bu tür destanlar, gerçeğe bağlı olduğu ölçüde tarihe yardımcı bir kaynak olabilirler. Örnek :

Bosna Destanı

Bosnalı der behey devletlü vezir
Nemse kralının kasdı bizedir
Duydu Bosna askerinin geldiğin
Şüpheniz olmasın fırsat gözetir

Urdu taburları geldi kaleye
Kasd eyledi hasmın ol havâliye
Geldi islâm askeri kelle kelleye
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Ali Paşa der ki çıkalım düze
Hak Taâlâ imdâd eyleye bize
Düşmanla gelelim biz de yüz yüze
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Çekti tuğlarını düşman üstüne
Kuşandı kılıcın kâfir kasdına
Asker ta'yîn etti hasmın üstüne
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Asker-i islâmla kesildi yollar
Kondu karakollar yürüdü diller
Gelen gāzîlere verdi çengeller
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Pançov kalesinden bir saat beri
Geldi düşmanlarda müjde haberi
Tîğden geçirmişler yedi bin seri
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Feryatçısı geldi Banya Loka'nın
Elli bin askeri vardır Duka'nın
Kaleyi hıfz edin vermeyin sakın
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Pek çok yiğitleri yeldirip geçti
Nemse kâfirine gör ne iş açtı
Kâfirler içine gulgüle düştü
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Rebî'ü'l-evvelin yedinci günü
Küffâra erişti islâmın ünü
Günden zâhir oldu Muhammed dini,
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Allah Allah deyip yürüdü asker
Katanası yolu göstermek ister
Gāziler at sürüp meydanı ister
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Kâfir gördü bizi geriye kaçtı
Dest-i felek kudret ateşin saçtı
İç ağası ceng kapısın açtı
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

On bir saat tamam eyledik cengi
İslâm askerinin olmadı dengi
Kâfir suya döktü topu tüfengi
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Bindi gāzîler at sürdü meydana
Ellerinde kılıç hep Rüstemâne
Uralım kılıcı gelsin bu yana
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Çark-ı feleklerin kurup geçtiler
Şehitlik şerbetin anda içtiler
Yürüdü gāzîler serdengeçtiler
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Kaleli gördü kim geriye gitti
Feth-i bâb eyleyip ettiler hamdi
Haydarlığı ispat ettiler şimdi
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir

Ahmed bu nusratın şükrün edelim
Duâya meşgul ol sözü nidelim
İnşâ-allah Belgrad'a gidelim
İmdâd-ı Hak ile nusrat bizimdir *(Âşık Ahmet)*

2. Deprem, yangın, salgın hastalık gibi olaylarla ilgili destanlar

Bu destanlarda, duygu öğesine de yer verilir. Geçirilen felâket etkili ve acıklı bir dille anlatılır. Örnek :

Erzincan Destanı

Sana derim sana söngün Erzincan
Hani eyvan köşkün şirli otağın
Aldın kucağına nice yüz bin can
İnsan körhanesi taşın toprağın

Nice civanları eyledin türâb
Bülbülün yerinde çağırır gurâb
Çarşın pazarların hep olmuş harâb
Solmuş gazel dökmüş bostanın bağın

Yuvan harâb olmuş otağın hâlî
Kimseye mülk olmaz bu dünya malı
Evvel halk ağzına tattırdın balı
Nihayet tas ile içirdin ağın

Hani al yeşilli gezen sunalar
Öldü solmamışken elde kınalar
Vîran olmuş cennet gibi hâneler
Sönmüş dahi tütmez bir tek ocağın

Cennet sayılırdın halkın sağ iken
Çevre yanın İrem gibi bağ iken
On beşinde kız gelinlik çağ iken
Bin yıllık kocaya döndürdün çağın

Hani o müzeyyen oteller hanlar
Balçığını çamur eyledi kanlar
Muradı gözünde nice civanlar
Uçtu geldi doldurdu mu kucağın

Hikmetin sorulmaz Cenâb-ı Mevlâ
Bu bir âfet miydi yoksa bir belâ
Bir gece ansızdan kopan zelzele
Bâd-ı sarsar gibi döktü yaprağın

Görmedim bu hâli tâ bu yaşa dek
Âh u figan direk olmuş arşa dek
Felek mumun yandırmadı başa dek
Nısfü'l-leyl olmadan söndü çırağın

Hilkatinden midir belâlı başın
Herc ü merc oldu toprağın taşın
Matem ile doğan yaslı güneşin
Kan ağlıyor gördü kanlı sabahın

Felâket koymadı tutar dizlerde
Âlem yankılandı kan yaş gözlerde
Nice civanların leşi düzlerde
Dörtte bir kalmadı ölüden sağın

Bu da bir Nuh Tûfan başında geçti
Nice can bülbülü yuvadan uçtu
Nice hânedânın dünyâdan göçtü
Ciğerler parçalar işbu firakın

Acep sebep neydi bu Nuh Tûfan'a
Tüyler ürpertici bu heyecâna
Bütün dünya yüzü ağladı sana
Kaldır başın bir versene kulağın

Şiddet-i şitâda bu Nuh Tûfan'ın
Kaldı deli düzde sabî sübyânın
Muradı gözünde nice civânın
Al yeşilken kara oldu duvağın

Gülşen bağlarına baykuşlar konmuş
Köşk ü sarayların harâba dönmüş
Nice yuvaların ocağı sönmüş
Çağlar hazin hazin Fırat ırmağın

Bir kıyamet oldu bu âfet şehre
Ne sebep uğradı mazhar-ı kahra
İfrit sîmâ gibi dökmüş bed-çehre
Sürüler yaylağı şu zümrüt dağın

Sâbit Müdâm der ki dağladın beni
Bin yaşa Millî Şef kuracak yeni
Yarana merhemdir İsmet İnönü
Dök matemin çalın şadlık boyağın *(Sâbit Müdâm)*

3. Eşkiya ve ünlü kişilerin serüvenlerini anlatan destanlar

Örnek :

Bıdıkoğlu Destanı

Gelin kardaş müşâvere edelim
Biz bu gece Kirmasti'ye girelim
Siz dövüşün biz seyrini görelim
Göremem seyrini dir Bıdıkoğlu

Bursa'nın Paşa'sı bayrağın açtı
Dayanamadı da geriye kaçtı
Yetiş Beter Ahmet bir günün düştü
Çevir çaydan yanın kır Bıdıkoğlu

Başıma giydiğim tatarın börkü
Sırtıma giydiğim Köçek'in kürkü
Ova'nın Manyas'ın Gönen'in Türk'ü
Çevir çaydan yanın bir Bıdıkoğlu

Bir zaman da Kirmasti'yi sındırdım
Köçekoğlu'nu ben tahttan indirdim
Beter Ahmet'i bu cenkte aldırdım
Şehittir inşallah dir Bıdıkoğlu

Üç beş atlı ileriye seçildi
Saçma kurşun dört yanıma saçıldı
Gemilerin yelkenleri açıldı
Bin de adalara geç Bıdıkoğlu

4. Mizahi destanlar

Örnek :

Esnaf Destanı

Küçükten çıktım gurbet ellere
Hakikat râhına düştüm gezerken
Eski sözdür gelir yazılan sere
Aşk atına bindim yayan giderken

Şair oldum evvel dinle yalanı
Vezn ü mevzun derler bilmem ben anı
Unuttum bildiğim Türkçe lisanı
Arabî Farisî sohbet ederken

Âşıklığı özge hâlet sanırdım
Çalıp çağırmayı âdet sanırdım
Bunu ben bir kolay sanat sanırdım
Mızrabım kırıldı bozuk çalarken

Anladım ki bu bir çıkmaz sokaktır
Ben çıkardım diyen bunu ahmaktır
Bizlere ma'rifet hayli ıraktır
Gözlerim kararda eş'ar yazarken

Aklımı fikrimi başıma derdim
Düşünüp giderken bir pîre erdim
Otuz iki esnaf ahvalin sordum
Bana ol pîr haber verdi sorarken

Vardım çiftçi oldum cümleden akdem
Yıllık ile tuttu beni bir âdem
İçtiğim tarhana çorbası her dem
Ağzım yaktım sıcak çorba içerken

Hele kaçtım ben o köyden aşağı
Vardım bir şehire bastım ayağı
Anda oldum bir çulfanın çırağı
Çıkrığım kırıldı masra sararken

Nalbant oldum kırdım nalın çoğunu
Bir katır nalladım dinle oyunu
Meğer acemiymiş bilmem huyunu
Çenemi teptirdim nalın sökerken

Berber oldum doldu dükkâna eller
Şer'an tıraş eder kel başı berber
Ağustos gelince pek kokar keller
Usandım başını tıraş ederken

Hamamcı oldum hamam çöktü başıma
Tellak oldum bak şu benim işime
Çuldan bir kese pek gitti hoşuma
Yağır ettim birin kese sürerken

Bakkal oldum kapan yaptım yerimi
Yağ tükendi Moskof aldı Kırım'ı
Kayıkçı oldum taktım küreklerimi
Tayfalar kırıldı kürek çekerken

Avcı oldum kuşlar havaya uçtu
Hırsız oldum kement boynuma geçti
Gemici oldum gemim engine düştü
Hele ben kurtuldum tekne batarken

Kalafatçı oldum âlem uşattı
Limanda tekneler hep yağır yattı
Kalafat ettiğim gemiler battı
Andan da kovulduk hile ederken

Balıkçı oldum balık ağa girmedi
Asla dört paraya elim ermedi
Dilenci oldum kimse para vermedi
Büyük kapılarda boyun eğerken

Aşçı oldum asla pişmedi yemek
Boyacı oldum bilmem al yeşil irenk
Tellal oldum tuttum bir topal eşek
Çamura saplandı çekip giderken

Saraç oldum bir gün başladım işe
Sahtiyan tükendi kalmadı tirşe
Kebapçı oldum eti sapladım şişe
Tuzunu unuttum biber ekerken

Pabuççu oldum dikemedim pabucu
Dikerken kırıldı tığların ucu
Kalaycı oldum hayli çalkadım kıçı
Eski bakırların pasın silerken

Manav oldum elma armut tez çürür
Cambaz oldum ip üstünde kim yürür
Kasap oldum her gün gözüm kan görür
Yüreğim bayıldı kana bakarken

Sarraf oldum sayamadım parayı
Dülger oldum yapamadım sarayı
Hallaç oldum elime aldım yayı
Kirişim kırıldı pamuk atarken

Kazaz oldum yakışmadı elime
Sâi oldum hırsız indi yoluma
Mutaf oldum bak şu benim hâlime
Götün götün gittim kızıl bükerken

Kuyumcu oldum döğemedim gümüşü
Bilemedim elmas ile çaytaşı
Pazvant oldum bir gün yıkıldı çarşı
Hele ben kurtuldum çarşı çökerken

Cevahirci oldum sözün doğrusu
Fark etmedim cevahiri elması
Terzi oldum ele aldım makası
Parmağım kestirdim kumaş biçerken

Hammal olduk bir hafif yük bulmadım
Pelvan oldum hiç bir adam yenmedim
Ytrttılar yakamı birden duymadım
Kollarım kırıldı göğüs tutarken

Meyzin oldum ezan vakti olmadı
Bağıra bağıra sesim kalmadı
Kahveci oldum hiç müşteri gelmedi
Şerbetim ekşidi döktüm kokarken

İmam oldum kaba sofu çoğaldı
Beynamazlar hep camiye döküldü
Lerze oldu bir gün cami yıkıldı
Aptesli aptessiz namaz kılarken

Ben bu sanatları bir bir dolaştım
Tekrar gelip şairliğe bulaştım
Kâmilî mürşidin eline düştüm
Tekke-i aşk içre çile çekerken *(Kâmilî)*

5. Toplumsal taşlama ya da eleştiri niteliğinde destanlar

Örnek :

İnsan Destanı

Hilkatin sırrını bilmek isteyen
Men-aref râzıyla aynı râz olur
Mahlûkta Hâlik'ı görmek isteyen
Kendin görür gayre hiç bakmaz olur

Kimsenin yüzünden nakşı alınmaz
İnsanın kalbine vâkıf olunmaz
Hiç kimsenin içi dışına uymaz
Dışı türbe içi hem kovaz olur

Akıl yaşta değil baştadır başta
Kişinin mikdârı bilinir işte
Herkes bir değildir yaradılışta
İnsandan insana imtiyâz olur

Kimi türk kim esnaf kimi hocadır
Kimi kırkta sabî kimi kocadır
Kimi alçak gönüllüdür yücedir
Kimi Nemrud gibi pek burnaz olur

Kimi zalim zulme dünyayı karır
Kimisi adl ile âlemi bürür
Kimi peygamberin yolunca yürür
Kimi cahil kimi pek yobàz olur

Kiminin işidir dâim kıyl ü kāl
Kimi dilsiz yürür olmuş ehl-i hal
Kimi serçe-himmet kimisi kartal
Kimi Bâzu'llah'tır kimi bâz olur

Kimisi vahdetten sebakın alır
Mey-i ene'l-hakla dolar boşalır
Kimi bir taneye aldanır kalır
Kimine dü cihan zevki az olur

Kimisine çayır çimen seccade
Kimisi çimende nûş eder bâde
Kimi mihnet çeker kimi safâda
Kimi Mahmud olur kim Ayaz olur

Kimi men-areften ders almış okur
Şeyda bülbül gibi durmadan şakır
Kimi kibr ü gurur hasırın dokur
Tevâzu' gölünde kimi sâz olur

Kimisi ışıktır kimisi naşi
Kimisi geçinir sözde bektaşi
Kimisi namazdan kaldırmaz başı
Kimi taharetsiz beynamaz olur

Kimi din uğrunda can atar harbe
Kimisi düşkündür ekl ile şürbe
Kimisi ün salar şark ile garbe
Kimi Köroğlu'dur kim Ayvaz olur

Kimi zerrak sofu kimi yol eri
Kimi yol iz bilmez gezer serseri
Kimi başta eser kavak yelleri
Aldığı sattığı yel poyraz olur

Kiminin gönlünde bin aslan yatar
Kıyl ü kāl-i dehri başından atar
Kimi dünya için kan tere batar
Kimisi yel kovar şaşkın kaz olur

Kimi dağ bel aşar menzile erer
Kimisi düz yolda şaşırır gezer
Kimi âşık kimi ma'şuk can üzer
Kimi cana yakın dil-nüvâz olur

Kimi cahil alıp kıldığın bilmez
Kimisi âlimdir mescide girmez
Bu bir sırru'llahtır hiç akıl ermez
Kimi nazlı kimi pür niyâz olur

Kimisi bezirgân kimisi esnaf
Kimisi tîre-dil kimi sîne-saf
Gönül beytu'llahtır gir eyle tavaf
Gönül alanların gönlü şâz olur

Kimisi cömerttir kimisi hasis
Kimi din imamı kimisi kıssis
Kimisi ferişte kimisi iblis
Kimi pest kimisi ser-firâz olur

Kimi ârif olur çalmadan oynar
Kimi Amr Ayyar'ı yan baştan atar
Kimi bir al ile bin tilki tutar
Kimi tilki gibi pek kurnaz olur

Hayattan kimi her nasibin alır
Kimi bin mihnetle dolar boşalır
Kimisi havaya uyar alçalır
Kimisi sa'y eder çok mümtâz olur

Mevlâ irşâd etmez ise bir kulu
Uyanmaz bî-çâre sanki bir ölü
Yorulduğu caba güttüğü yolu
Hakikate varmaz hep mecâz olur

Kimisi gözünün önün göremez
Kimisi görse de eli eremez
Kimisi diz boyu suya giremez
Kimi ummanlarda bir ser-bâz olur

Kimi karıncadır deve görünür
Kimi aslan çakal postun bürünür
Kimi kırlangıç tek yerde sürünür
Kimi Cibrîl ile hem-pervâz olur

Kimisi aç yatar kimisi toktur
Kimisinin derdi Garip'ten çoktur
Kiminin evinde hiç düzen yoktur
Varır başkasına düzen-sâz olur

Kimi kanun çalar kimi tambura
Kimisi bulgara kimisi cura
Kimi kara-düzen kim düzen-kara
Kiminin elinde çöğür sâz olur

Kimisi şöyledir kimisi böyle
Ömrünü geçirir kimi heyheyle
Kimisi elinde bir küçük neyle
Kâşif-i esrâr-ı remz ü râz olur

Kiminin döl döşü olur bir güdü
Kiminin yoğurt da çalınmaz südü
Kimin Osman gibi meseldir udu
Kimi udsuz arsız pek yırtlaz olur

İlm ü ma'rifette kimisi üstâz
Kim mektep kaçkını kallâş yaramaz
Kimisi tüğmenli tavuk veş oflaz
Kimi tuğsuz vezir kel horoz olur

Kimisi fil kimi fil yutan sıçan
Kimi yılan çıyan kimi merd aslan
Kimi hacer şecer kimi irin kan
İnsan dedikleri azdan az olur

Ervâhı katıklı dehre az gelir
Yolunda yorulmaz dâim hız gelir
Anlamaza davul çalsan vız gelir
Anlıyana sivrisinek sâz olur

Âdem oğlanını böylece kabul
Eylemek gereksin sen dahi oğul
Her türlü noksanı sende ara bul
Kendi özün gören ser-firâz olur

Herkesin bir hâli bir şânı vardır
Hâl ü şâna göre îkânı vardır
Kendi âlemince devrânı vardır
Sinek peri nemle davlum-baz olur

Boşa devr eylemez bu koca perkâr
Çizdiği emr ü nehy dâiren-mâdar
Garip öksüz üşütmeğe yağar kar
Kimine zemheri ılık yaz olur

Pazarda eşeğin kuyruğun kesme
Kim uzun kim kısa der ise küsme
Çalış kazan harc et mayayı esme
Maya da mayasız tutulmaz olur

Kör ölürse badem gözlüydü derler
Dilsiz ölse şirin sözlüydü derler
Balık kaçsa kırk yük çözlüydü derler
Serçe uçsa ya toy yâhut kaz olur

Her kimin tedbiri takdire uya
Cihan ni'metinden yer doya doya
Kutsuz ağustosta girerse suya
Bıyığın don keser çat ayaz olur

Ayağı bağlı bir aslana mekes
Vızvızla dedirtir en nihâyet pes
Bu meclis böyledir yorulma abes
Bahtı yâr olanlar sühan-sâz olur

Âdetu'llah budur gökte ve yerde
Derler fertten ferde fark var bin perde
Mesnedin düşükse herhangi yerde
Sözün âyet olsa i'tirâz olur

Hakkın intikamı uzar kısalır
Sanma kim tamamen terk olur kalır
Hakkını hak yine kuvvetiyle alır
Kimi Nemrud kimi bir uyaz olur

Herkes bir hallidir hâlince yürü
Diyemem kimseye aşın pek duru
Kimin kimden vardır bir çeknedürü
Arada dolaşan hatır nâz olur

Öz hâlinde yaşa insan isen sen
Dil epsem baş esen demiştir bilen
Adamın yanazın bilmek istersen
Kısa köse olur yâhut daz olur

Yılan küçücükken ez büyütme ha
Büyütürsen olur başına belâ
Düşmana merhamet eyleme aslâ
Merhametten doğan hep maraz olur

Görmek ister isen cihanda rahat
Çalış durma kazan etme sefahet
Damlayı damlayı göl olur elbet
Derd ü belâ bile azdan az olur

Merd isen borç etme esbâbın kayır
Borçlunu yakandan tatlılıkla ır
Muhammet kapısı yılan ağzıdır
Borçlu ölmez amma benzi saz olur

Borç denen bir yükü taşır mı bir er
Gerçi yük altında er ölmez derler
Borcuna kirpidir soysuz nâ-merdler
Alımına amma bir şah-bâz olur

Başa bir bun gelse kolayca gitmez
Bunalan buz yudar söz kabul etmez
Dert belâ denilen ay yıl gözetmez
Fasıl mevsim bilmez kış ve yaz olur

Namını çıkarmak istersen eğer
Oğlan kız yetiştir bırak bir eser
Ad san bırakmağa çalış birâder
Bu kubbede kalan hoş âvâz olur

İyi olan hiç kimseye kem demez
İylik de varlıkla aç aman bilmez
Hânedân ekmeğin konuksuz yemez
İşi konuk ikrâm ve i'zâz olur

Akıl için meheng derler söz yeter
Söz de yetmez söz yanında iş ister
Kim hâl ü şâna uygun söz söyler
Kimi halden bilmez pek yanaz olur

Hilkatin sırrını düşünme ince
Bu lugaz akl ile hall olmaz hoca
Kimisi serv-endam kimisi cüce
Kimi küt kötürüm tor topaz olur

Düşündüm bu hâli ben önden sona
Akl erdirdim dersem yalandır hâşâ
Ahval-i âlemden bahs etmek bana
Düşmez düşse bile pek dirâz olur

Kimi a'lâlanır kimisi pesti
Kimi su akarken doldurur testi
Kiminin elinde sen gibi Mestî
Para pul bulunmaz kırık sâz olur *(M e s t î)*

6. Atasözleri destanları

Böyle destanlarda şair, atasözlerini *nazma çekerek* türlü öğütler verir. Örnek :

Atalarsözü Destanı

Tut atalar sözün kalb-i selim ol
Gönülden gönüle yol var demişler
Gider yavuzluğu tab'-ı halim ol
Sarp sirke kabına zarar demişler

Bilirsin alçağa akmadadır su
Kâmilin câhile nasihatı bu
İkrârını gözet olma abes-gû
Birdir îman ile ikrar demişler

Âkıbet-endîş ol gönül dibelik
Yetişmez mi sana bu nümûnelik
Kaçan lori kuşu bulsa bir kemik
Evvel ölçer sonra yutar demişler

Her kâra uzatma elin eteğin
Yelkovana döner âhir emeğin
Nitekim şaşkını gölde ördeğin
Başın kor kıçından dalar demişler

Aldanma cihânın sakın varına
Bir nefesi verme cihan varına
Bugünkü işini koyma yarına
Yar yıkıldığı gün tozar demişler

Kestim bu arzada ben de bir boyun
Meydân-ı hünerde gel sen de soyun
Feleğin zoruna dayanmaz oyun
Katı zor oyunu bozar demişler

Gerçi çok cihanda boşa yelenler
Kanda bilmeyenler kanda bilenler
Böyledir kâide dağdan gelenler
Bağda olanları kovar demişler

Dediler bu pendi sordumsa kime
Tuz etmek bilmeze hâlini deme
Kül kömür ye nâ-merd lokmasın yeme
Gün olur başına kakar demişler

Abestir her vara yoğa koşanlar
Gâhi doğru gâhi eğri eşenler
Ağlamak ne demek kendi düşenler
İki gözden bile çıkar demişler

Arz eyle bu pendi kendi özüne
Dost addetme her güleni yüzüne
İncinme dostunun doğru sözüne
Doğru söz insana batar demişler

Darb-ı mesellerle eylersen amel
Kırkların birine olursun bedel
Usûlü ma'nâyı bilmeyen echel
Solağına davul çalar demişler

Bir mürşid-i kâmil bulmayanlara
Bin nasihattan ders almayanlara
Sözünün sübûtu olmayanlara
Dipsiz kile boş bir anbar demişler

Eşkin at yanına bağlansa güre
Huy alır huyundan ol göre göre
Hizmet eyler isen eyle bir ere
Su aktığı yere akar demişler

Çâr-sû-yı dehirde nice toz kopar
Ol vakti gözeten çok takye kapar
Helâl-zâde gelir pazarlık yapar
Haram-zâde pazar bozar demişler

Âdetu'llah budur ezel ü âbâd
Kul kula sebeptir ey dil-i nâ-şâd
Baya gedâ hizmet etmeden murâd
Bal tutan parmağın yalar demişler

Dilden ister isen gıll ü gış gide
Metâ-ı râzını açma hâside
Kıyma müşteriye az al fâide
Alan da satandan umar demişler

Yâr ile ettiğin kavle ver karar
Kâr etmezsen bâri eyleme zarar
Aza kanâat et olma tama'-kâr
Ucuz satan tizcek satar demişler

Ham tama'ı gel terk eyle erken
Elimden çıkmasın der isen örken
Deve âhû gibi boynuz ararken
İki kulaktan da çıkar demişler

Hileyi irtikâb etme kıl hazer
Denilsin nâmına bir er oğlu er
Sen elin kapısın kakarsan eğer
El de senin kapın kakar demişler

Irzıyla varamaz eşkıyâ eve
Uslu gez kim seni kâmiller seve
Hardan büyük at var attan da deve
Deveden de büyük fil var demişler

Güneş balçık ile sıvanmaz ey dil
Bî-zeban da olsa bellidir kâmil
Kendinden gayriyi beğenmez câhil
Kendi çalar kendi oynar demişler

Tâlib-i ma'rifet çekerse emek
Yüğrük at artırır yemin giderek
Şâire ses ile saz u söz gerek
Yalnız taş olmaz duvar demişler

Kûy-i dil-ârâya eylersen akın
Hele gâfil olma etrafa bakın
Karda yürü izin belirtme sakın
Ârif olur il iz duyar demişler

Doyar mı cân u dil bûs u kenâre
Hicrân-ı aşk ile leb pâre pâre
Nem giderse gitsin visâl-i yâre
Bir arzu hezâran dînar demişler

Yüzüm yerde tenim hâk ile yeksan
Serim gavgalarda hâlim perîşan
Gözlerim cemâl-i cânâna hayran
Gönül masûmdur umar demişler

Gerek şakî olsun gerekse saîd
Kereminden Kerîm eylemez baîd
Böyledir Mevlâ'dan kesme sen ümîd
Gün doğmadan neler doğar demişler

Kanâat kıl lokma-i rûz u şebe
İller konar topladığın zehebe
Bilirsin atalarımız bir tepe
Yıkılır bir dere dolar demişler

Yırtıcı kuşların ömürleri az
Bir tek ipte iki can-bâz oynamaz
Şâh-râhta kuyuyu kâmetince kaz
Ez-kazâ ayağın kayar demişler

Levnî nasâyihi pirlerin böyle
Durûb-ı emsâli nazm ile söyle
Meydân-ı hünerde ağırlık eyle
Ağır basar yeyni kalkar demişler *(Levnî)*

7. Hayvan destanları

Örnek :

Hayvan Destanı

Gel vahş u tuyru beyân edelim
Gör neler halk etmiş Bâri Taâlâ
Her birin ismiyle ayan edelim
Ayn-i ibret ile eyle temâşâ

Zor u kuvvet düşer aslan şânına
Ancak karakulak varır yanına
Yüce taht kurup fil üstühânına
Demir mıh kakarlar kâr etmez aslâ

Ayıya hor bakma ateştir özü
Gerçek kurdun dahi soğuktur yüzü
Gergedan bir hayvan onun boynuzu
Zehir nûş eyleyen canlara şifâ

Tavuşan tutamaz bu kûhisârı
Tazı dirîğ etmez eldeki varı
Parsı alır aslâ komaz şikârı
Çakal hırsızlıkta cümleden a'lâ

Kepçekuyruk dersen âteş-i sûzan
Maymuna her fenni öğretir insan
Dâim bulut ile ceng eder kaplan
Pars ile hasımdır bî-bâk ü pervâ

Huda'nın emriyle geldi cihâna
Hizmet etmek için ben-i insana
Hak hidâyet verdi Veysel Karan'a
Deve feriştedir hayvan suretâ

Bak kelerle kirpilerin derdine
Tâ-be-seher kurbağanın virdi ne
Atmasalar Kaf dağının ardına
Yıkardı âlemi heman ejderhâ

Meşhurdur müşgü ceylanın zâhir
Sırtlan dahi kefen soymada mâhir
Hınzîr-i murdârı bulsa bir kâfir
Can verir bir lokma etine ammâ

Sincap daldan dala yelip gezmede
Sıçan dıvarları delip gezmede
Gelincik bulduğun çalıp gezmede
Hudâ köstebeği yaratmış a'mâ

Yaban eşeğine eyledim nazar
Beğendiği yerde dolaşır gezer
Sığır her tarafı otlayıp keser
Camus gölde sürer zevk ile safâ

Koyun mübârektir çıktı cennetten
Keçide bulmadım eser lezzetten
Katır eşek dönmez düşen hizmetten
At yanında ester misâl-i sıpa

Kedi ne kaşmerdir gör küçücekten
Porsuğu öldürsen almaz dayaktan
Hele hakîkatli yoktur köpekten
Nan yediği yere eyler can fedâ

Mikdârı küçüktür gerçi karınca
Neydiğin bilirsin zahmın urunca
Gör kaplumbağayı âdem görünce
Hicâb ile başın çeker hırkaya

Örümcek tel çeker görünmez hayâl
Akrep kimi soksa olur bî-mecâl
Çekirge de yağar ol bâran misâl
Hikmetine akıl erişmez ammâ

Zehirde gâliptir yılana çıyan
Sokunca öldürür âdemi heman
Ol engerek ise bir âfet-i can
Kertenkele durur kırlarda hakkâ

Kanda ise kürkçü dükkânın bulur
Bahâ vü kıymetin ekâbir bilir
Kürk olur bunların kürkü giyilir
Tilki vaşak kakum samur zerduvâ

Ömer hayvanların kadri bilindi
Cümle eylediğin kadar bulundu
Dile gelenleri takrîr olundu
Kuşların da vasfın edeyim şehâ *(Âşık Ömer)*

8. Yaş destanları

İnsanın doğumundan ölümüne değin geçirdiği yaşam evrelerini anlatan destanlardır. Örnek :

Yaş Destanı

Mükerrem eyledi Âdem'i Sübhan
Esmâ-yı hüsnâyı bildirdi âsan
Mekr ile buğdayı yedirdi şeytan
Tâc u hulle gider ten üryân olur

Cennetten çıktılar Âdem ü Havvâ
Cihan sarayında koptu vâveylâ
Anlardan züriyet oldu hep peydâ
Zürriyet görünce iş figān olur

Bir katra menidir sulb-i pederde
Kırk günde göbek-dâr rahm-i mâderde
Altmış günde vücud bulur hayterde
Habterde hayâtı câvidân olur

Arka göğüs gerdan dil ağız dudak
Bir dâne yüz yanak olmada duşak
İki kaş ile baş hem iki kulak
Memeler sînede bir nişân olur

Akıl fikir ermez sırr-ı Sübhân'a
Kısmetin ne ise gelir cihâna
Dokuz ay on günde doğurur ana
Cihânı görünce iş figān olur

Ebe yur arıdır sararlar masum
Göbeği kesilir düzlenir mahdum
Dayalar elinde ahvâli ma'lûm
Elden ele geçer âlî-şân olur

Beşikte sallanır bir esrük aslan
Ne adı bellidir ne misli ayan
Altı ayda söyler lisanı süt nân
Bir yaşına girer hod lisân olur

Bir buçuk yaşında sürünür gezer
İkisinde sütten kesilir bezer
Üç yaşında şirin kelâmın düzer
Dört yaşında merd-i Yezdân olur

Beş yaşında olur bülbül lisânı
Altısında olur tıfl-ı sultânî
Yedisinde olur mektep mekânı
Sekizinde sünnet ve iskân olur

Dokuzunda durmaz okur Kuran'ı
On yaşında anlar yahşi yamanı
On birinde yazar nusha dîvânı
On ikide hilâl kaş kemân olur

On üçünde eyler hoş musâhabet
On dördünde eder tenhâca sohbet
On beşinde eder hublarla ülfet
On altı yaşında nev-civân olur

On yedi yaşında düşer sevdâya
On sekizde uğrar kuru kavgâya
On dokuzda sunar destin sahbâya
Yirmisinde merd-i sühan-dân olur

Yirmi beş yaşında olur bir dayı
Otuzunda saymaz adlı ankâyı
Otuz beş yaşında yıldırır bayı
Kırk yaşında merd-i merdân olur

Kırk yaşında yiğit erer kemâle
Ellisinde döner Rüstem-i Zâl'e
Elli beş yaşında bir başka hâle
Altmışında aklı perîşân olur

Altmış beş yaşında ak pak sakalı
Yetmişinde döşer ölüm hayâli
Yetmiş beş yaşında kalmaz mecâli
Sekseninde pîr-i nâ-tüvân olur

Seksen beş yaşında azîz-i cihan
Doksanında hata çıkmaz lisandan
Doksan beş yaşında kalır nâm u şan
Yüz yaşında ağlar hânümân olur

Cümlemize kerem ede Girdigâr
Yüz beşinde cürmün anıp eder zâr
Yüz onunda olur ölümü nâ-çâr
Yüz on beş yaşında teslîm-i cân olur

Kimse bilmez hiç kimsenin amelin
Öksüz bırakır da gider eşmelin
Gelir komşuları diker kefenin
Koyarlar tabuta yol revân olur

İşit ben ölmüşüm kınalar yakın
Âşık lisanına dikkatle bakın
Dü cihâna gâfil aldanma sakın
Mülkü bu dünyânın hep yalan olur

Kurban hayvanının dalı bulunmaz
Gurbette ölenin şalı bulunmaz
Seyrânî'nin başka malı bulunmaz
İki dîvan koşma bir destân olur *(Seyranî)*

Bu genel konuların dışında, özel ve kişisel durum ve olayları anlatan *destan*lar da vardır.

Destanların da kendine özgü bir ezgisi vardır ve bu ezgiyle okunur.

8. SEMÂİ

Halk şiirinde hece ölçüsüyle ve aruz ölçüsüyle yazılan iki türlü *semâi* vardır. (Aruz ölçüysüyle yazılan semâi için, "Aruz ölçüsüyle Yazılan Halk Şiiri Nazım Biçimleri" bölümüne bakınız.) Hece ölçüsüyle yazılan *semâi*ler koşma tipine benzer. Uyak düzeni aynıdır. Yalnız aralarındaki ayrım dizelerinin hece sayısı bakımındandır. *Semâi*ler hece ölçüsünün sekizli kalıbıyla yazılır. Ya (4+4) duraklı ya da duraksız olur. Dörtlük sayısı 3 ilâ 5 arasında değişir. Dörtlük sayısı beşten artık semâiler azdır.

*Semâi*lerde daha çok sevgi, doğa, güzellik gibi konular işlenir. Koşmaya göre, daha canlı ve kıvrak bir üslûbu vardır. Semâilerin de kendine özgü bir ezgisi vardır ve bu ezgiyle okunur. Örnekler:

İncecik'ten bir kar yağar
Tozar Elif Elif diye
Deli gönül abdal olmuş
Gezer Elif Elif diye

Elif'in uğru nakışlı
Yavru balaban bakışlı
Yayla çiçeği kokuşlu
Kokar Elif Elif diye

Elif kaşlarını çatar
Gamzesi sîneme batar
Ak elleri kalem tutar
Yazar Elif Elif diye

Evlerinin önü çardak
Elif'in elinde bardak
Sanki yeşil başlı ördek
Yüzer Elif Elif diye

Karac'oğlan eğmelerin
Gönül sevmez değmelerin
İliklemiş düğmelerin
Çözer Elif Elif diye *(Karacaoğlan)*

*

Güzel ne güzel olmuşsun
Görülmeyi görülmeyi
Siyah zülfün halkalanmış
Örülmeyi örülmeyi

Bahçende gülün dallanmış
Şeydâ bülbüller dillenmiş
Güzel dudağın ballanmış
Sorulmayı sorulmayı

Mendilim yudum arıttım
Gülün dalında kuruttum
Adı ne idi unuttum
Sorulmayı sorulmayı

Benim yârim bana küsmüş
Zülfünü gerdana düzmüş
Mahabbeti benden kesmiş
Sevilmeyi sevilmeyi

Çağır Karac'oğlan çağır
Taş düştüğü yerde ağır
Yiğit sevdiğinden soğur
Sarılmayı sarılmayı *(Karacaoğlan)*

*

Gönül gurbet ele varma
Ya gelinir ya gelinmez
Her dil-bere meyil verme
Ya sevilir ya sevilmez

Yürüktür bizim atımız
Yardan atlattı zâtımız
Gurbet elde kıymatımız
Ya bilinir ya bilinmez

Bahçenizde nar ağacı
Kimi tatlı kimi acı
Gönüldeki derd ilacı
Ya bulunur ya bulunmaz

Deryalarda olur bahri
Doldur da ver içem zehri
Sunam gurbet elin kahrı
Ya çekilir ya çekilmez

Emrah der ki düştüm dile
Bülbül figân eder güle
Güzel sevmek bir sarp kale
Ya alınır ya alınmaz *(Erzurumlu Emrah)*

4. VARSAĞI

Varsağı, Güney Anadolu bölgesinde yaşayan Varsak Türklerinin özel bir ezgiyle söyledikleri türkülerden gelişmiş bir biçimdir.

*Semâi*ye benzer. Uyak düzeni aynıdır. Dörtlük sayısı 3 ile 5 arasında değişir. Kimi zaman daha artık da olabilir. Hece ölçüsünün sekizli kalıbıyla yazılır. Onbir heceli varsağılar da vardır. Semâiden daha değişik bir ezgiyle okunur.

*Varsağı*lar, yiğitçe, mertçe bir üslupla söylenir. Bu da varsağı içinde "behey", "bre", "hey", "hey gidi" gibi ünlemlerle sağlanır. İçinde bu ünlemler bulunmayan varsağılar ezgilerinden anlaşılır.

Halk edebiyatında en çok *varsağı* söylemiş şair Karacaoğlan'dır. Örnekler :

Bre ağalar bre beğler
Ölmeden bir dem sürelim
Gözümüze kara toprak
Dolmadan bir dem sürelim

Aman hey Allahım aman
Ne aman bilir ne zaman
Üstümüzde çayır çemen
Bitmeden bir dem sürelim

Buna felek derler felek
Ne aman bilir ne dilek
Âhir ömrümüzü helâk
Etmeden bir dem sürelim

Karacaoğlan der cânân
Güzelim sözüme inan
Bu ayrılık bize heman
Ermeden bir dem sürelim *(Karacaoğlan)*

*

Yürü bre Bulgar dağı
Hemen dağlar sende m'olur
Yaylalı sünbüllü yurtlar
Büyük evler sende m'olur

Yükseğinde döner kuşlar
Enginde kervan işler
Kürk giydirir at bağışlar
Yiğit beğler sende m'olur

Yaylası ufak tepeler
Yağar yağmur kar sepeler
Kulakta altın küpeler
Hemen dil-ber sende m'olur

Karac'oğlan düz ovalar
Şahinin keklik kovalar
İnil inil taş yuvalar
Büyük seller sende m'olur *(Karacaoğlan)*

*

Behey elâ gözlü dil-ber
Vaktin geçer demedim mi
Harâmî olmuş gözlerin
Beller keser demedim mi

Bak şu kaşa bak şu göze
Ciğer kebap oldu köze
Yakasız gömlekler bize
Felek biçer demedim mi

Deryalarda yüzer gemi
Şeker dudağının yemi
Süregör devranı demi
Devran geçer demedim mi

Karac'oğlan der merd ile
Sözüm yoktur nâ-merd ile
Kahpe felek bu derd ile
Bizi eğer demedim mi *(Karacaoğlan)*

C. ÂŞIK EDEBİYATI NAZIM TÜRLERİ

Âşık edebiyatı nazım türleri genellikle *koşma* ve *semâi* biçimiyle yazılır. Bu türler koşma ve semâilerden konuları bakımından ayrılır.

1. GÜZELLEME

Doğa güzelliklerini anlatmak ya da kadın, at gibi sevilen varlıkları övmek için yazılan şiirlerdir. Örnekler:

Dinleyin ağalar medhin eyleyim
Elma yanaklının kara kaşlının
O gül yüzlerine kurban olayım
Dal gerdanlının da sırma saçlının

O yârin açılmış gülü goncedir
Boyu fidan beli gâyet incedir
Mutâbık fakirce hemen bencedir
İpek poşulunun güneş başlının

Bir yol öpemedim kara gözünden
Geçilmez ki cilvesinden nazından
Hokka dehânından şirin sözünden
Kiraz dudaklının inci dişlinin

Âşık oldum cemâlinin gülüne
Al kınalar yakmış sedef eline
Bir gönül bağlıdır her bir teline
Henüz çağı on üç on dört yaşlının

Bin deyiş söylerim her gidişine
Evvel sevip sonra terk edişine
Noksânî girdin mi sen de düşüne
O turunç memeli beyaz döşlümün *(N o k s a n î)*

*

Çukurova bayramlığın giyerken
Çıplaklığın üzerinden soyarken
Şubat ayı kış yelini koğarken
Cennet demek sana yakışır dağlar

Ağacınız yapraklarla donanır
Taşlarınız bir birliğe inanır
Her çiçekler bağrınızda gönenir
Pınarınız çağlar akışır dağlar

Rüzgâr eser dallarınız atışır
Kuşlarınız birbiriyle ötüşür
Ören yerler bu bayramdan pek üşür
Sünbül niçin yaslı bakışır dağlar

Karac'oğlan size bakar sevinir
Sevinirken kalbi yanar göyünür
Kımıldanır hep dertleri devinir
Yas ile sevincim yıkışır dağlar *(K a r a c a o ğ l a n)*

*

İnce boyunlu kalem kulaklı
Terâzi tabanlı uğru yelekli
Bir geyik sîmâlı hatun bilekli
Kalkana benziyor döşü kır atın

Dizgin toplayınca yerler yırtılır
Kuyruk kaldırınca sağrı örtülür
Kır atın elinden can mı kurtulur
Göğsü bidil bidil benli kır atın

Yokuşa yukarı keklik sekişli
İnişe aşağı tavşan büküşlü
Düşmanın görünce şâhin bakışlı
Kuğuya benziyor boynu kır atın *(K ö r o ğ l u ?)*

2. TAŞLAMA

Bir kimseyi yermek ya da toplumun bozuk yönlerini eleştirmek amacıyla yazılan şiirlerdir. Örnekler :

Bir vakte erdi ki bizim günümüz
Yiğit belli değil mert belli değil
Herkes yarasına derman arıyor
Devâ belli değil dert belli değil

Fark eyledik âhir vaktin yettiğin
Merhamet çekilip göğe gittiğin
Gücü yeten soyar gücü yettiğin
Papak belli değil Kürt belli değil

Adalet kalmadı hep zulüm doldu
Geçti şu bahârın gülleri soldu
Dünyânın gidişi acâyip oldu
Koyun belli değil kurt belli değil

Başım ayık değil kederden yastan
Âh ettikçe duman çıkıyor baştan
Harâba yüz tuttu bezm-i gül-istan
Yayla belli değil yurt belli değil

Çark bozulmuş dünyâ ıslah olmuyor
Ehl-i fukarânın yüzü gülmüyor
Âşık Ruhsat dediğini bilmiyor
Yazı belli değil hat belli değil *(Ruhsatî)*

*

Eşeği saldım çayıra
Otlaya karnın doyura
Gördüğü düşü hayıra
Yoranın da arvadını

Dağdan tahta indirenin
Iskatına oturanın
Hizmetini bitirenin
İmamın da arvadını

Münkir münâfıkın soyu
Yıktı harâb etti köyü
Mezarına bir tas suyu
Dökenin de arvadını

Müfsidin bir de gammazın
Malı vardır da yemezin
İkisin meyyit namazın
Kılanın da arvadını

Derince kazın kuyusun
İnim inim inilesin
Kefen dikmeğe iğnesin
Verenin de arvadını

Kazak Abdal söz söyledi
Cümle halkı dahl eyledi
Sorarlarsa kim söyledi
Soranın da arvadını *(Kazak Abdal)*

*

Ormanda büyüyen adam azgını
Çarşıda pazarda insan beğenmez
Medrese kaçkını softa bozgunu
Selâm vermek için kesan beğenmez

Elin kapısında karavaş olan
Burunu sümüklü gözü yaş olan
Bayramdan bayrama bir tıraş olan
Berbere gelir de dükkân beğenmez

Âleme ta'n eder yanına varsan
Seni yanıltır bir mesele sorsan
Bir cim çıkmaz eğer karnını yarsan
Câmiye gelir de erkân beğenmez

Dağlarda kırlarda gezen bir yörük
Kimi tımar sipah kimisi bölük
Bir elife dili dönmeyen hödük
Şehr-istana gelir ezan beğenmez

Bir çubuğu vardır gāyet küçücek
Zu'm-ı fâsidince keyf getirecek
Kırık çanağı yok ayran içecek
Kahvede fağfurî fincan beğenmez

Yaz olunca yayla yayla göçenler
Topuz korkusundan şehre kaçanlar
Meşe yaprağını kıyıp içenler
Rumeli Yenicesi duhan beğenmez

İş gelmez elinden gitmez bir kâre
Aslında neslinde giymemiş hare
Sandığı gömleksiz duran mekkâre
Bedestene gelir kaftan beğenmez

Kazak Abdal söyle bu türlü sözü
Yoğurt ayran ile hallolmuş özü
Köyden şehre inse bir köylü kızı
İnci yakut ister mercan beğenmez *(Kazak Abdal)*

3. KOÇAKLAMA

Coşkun ve yiğitçe bir üslupla savaş ve döğüşleri anlatan şiirlerdir. Halk şiirinde en güzel *koçaklama*lar Köroğlu'nundur. Örnekler:

İki koçak bir araya gelende
Görelim ne işler meydan içinde
Kesilir kelleler boşalır kanlar
Yeğin olur leşker meydan içinde

Oklar uçup gider şahanlar gibi
Merd de aşıp gider aslanlar gibi
Kılıçlar oynaşır ceylanlar gibi
Kesilir ne başlar meydan içinde

Yiğitler çağrışır yaman gün olur
Allah Allah derler yüksek ün olur
Çarha çarha döğüşicek hun olur
Hasmın arar koçlar meydan içinde

Köroğluyum medhim merde yeğine
Koç yiğit değişmez cengi düğüne
Sere serpe gider düşman önüne
Ölümü karşılar meydan içinde *(Köroğlu)*

*

Şahlar şâhı divan açar
Divan gümbür gümbürlenir
Merd dayanır nâ-merd kaçar
Meydan gümbür gümbürlenir

Yiğit kendini öğende
Oklar menzili döğende
Şeş-per kalkana değende
Kalkan gümbür gümbürlenir

Ok atılır kal'asından
Hak saklasın belâsından
Köroğlu'nun nârasından
Her yan gümbür gümbürlenir *(Köroğlu)*

*

Benden selâm olsun Bolu Beyi'ne
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcırtısından kalkan sesinden
Dağlar sada verip seslenmelidir

Düşman geldi tabur tabur dizildi
Alnımıza kara yazı yazıldı
Tüfek icad oldu merdlik bozuldu
Eğri kılıç kında paslanmalıdır

Köroğlu düşer mi yine şânından
Ayırır çoğunu er meydanından
Kır at köpüğünden düşman kanından
Çevrem dolup şalvar ıslanmalıdır *(K ö r o ğ l u)*

4. AĞIT

Bir kimsenin ölümü üzerine duyulan acıları anlatmak amacıyla söylenen şiirlerdir. Ölümden duyulan üzüntüyle birlikte ölenin iyilikleri de anlatılır.

Anonim halk şiiri malı olan *ağıtlar* da vardır. Bunlar genellikle genç yaşta ölen kız ve delikanlılar için söylenir. Ayrıca gelin olup anasının evinden ayrılan kızlar için de *ağıtlar yakılır*. Örnek :

Sefil baykuş ne gezersin bu yerde
Yok mudur vatanın illerin hani
Küsmüş müsün selâmımı almadın
Şeydâ bülbül şirin dillerin hani

Ecel tuzağını açamaz mısın
Açıp ta içinden kaçamaz mısın
Azad eyleseler uçamaz mısın
Kırık mı kanadın kolların hani

Bir kuzu koyundan ayrı ki durdu
Yemez mi dağların kuşuyla kurdu
Katardan ayrıldın şahin mi vurdu
Turnam teleklerin tellerin hani

Aç mısın yok mudur ekmeğin aşın
Odan ne karanlık yok mu ataşın
Hanidir güveğin hani yoldaşın
Hani kapın bacan yolların hani

Kara yerde mor menekşe biter mi
Yaz baharda ishak kuşu öter mi
Bahçede alışan çölde yatar mı
Uyan garip bülbül güllerin hani

Bunda yorgan döşek yastık var mıdır
Bu geniş dünyada yerin dar mıdır
Dalın tahta duvar önün yar mıdır
Yeşil başlı sunam göllerin hani

Körpe maral idin dağlarımızda
Dolanırdın sol u sağlarımızda
Taze fidan idin bağlarımızda
Felek mi budadı dalların hani

Gelinlik esvabın dar mı biçildi
Düğününde acı şerbet içildi
İlikle düğmele göğsün açıldı
Noldu kemer beste bellerin hani

Alışmış kaşların var mı kınası
Ala idi o gözlerin binası
Kocaldın mı on beş yılın sunası
Yok mudur tâkatın hallerin hani

Emmim kızı aç kapıyı gireyim
Hasta mısın hâlin hatırın sorayım
Susuz değil misin bir su vereyim
Çaylarda çalkanan sellerin hani

Yatarsın gaflette gamsız kaygusuz
Ninni balam ninni kalma uykusuz
Hem garip hem çıplak hem aç hem susuz
Felek fukarası malların hani

Her gelip geçtikçe selâm vereyim
Nişan-gâh taşına yüzün süreyim
Kaldır nikābını yüzün göreyim
Ne çok sararmışsın hallerin hani

Civan da canına böyle kıyar mı
Hasta başın taş yastığa koyar mı
Ergen kıza beyaz bezler uyar mı
Al giy allı balam şalların hani

Daha seyran-gâha çıkamaz mısın
Çıkıp da bağlara bakamaz mısın
Kaldırsam ayağa kakamaz mısın
Ver bana tutayım ellerin hani

Sen de Hıfzî gibi tezden uyandın
Uyandın da taş yastığa dayandın
Aslı Hanım gibi kavruldun yandın
Yeller mi savurdu küllerin hani *(Hıfzî)*

Ç. TEKKE EDEBİYATI NAZIM TÜRLERİ

Din ve tasavvufla ilgili kavram, duygu, düşünce, ilke ve kuralları halka yaymak amacıyla bir tarikata bağlı şairlerce yazılan şiirlerdir.

1. İLÂHİ

Tanrıyı övmek, ona yalvarmak için yazılan şiirlere denir. Özel bir ezgiyle okunur. *İlâhiler* tarikatlara göre türlü adlar alır:

Mevleviler ilâhiye *âyin*, Bektaşiler *nefes*, Gülşeniler *tapuğ*, Halvetiler *durak* öteki tarikatlar da *cumhur* ya da *ilâhi* der. Yunus Emre *ilâhi*leriyle tanınmıştır. Örnekler :

Aşkın aldı benden beni
Bana seni gerek seni
Ben yanarım dünü günü
Bana seni gerek seni

Ne varlığa sevinirim
Ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum
Bana seni gerek seni

Aşkın âşıklar öldürür
Aşk denizine daldırır
Tecellî ile doldurur
Bana seni gerek seni

Aşkın şarabından içem
Mecnun olup dağa düşem
Sensin dün ü gün endişem
Bana seni gerek seni

Sultanım başım tacısın
Âşıkların muhtacısın
Benim canım mi'racısın
Bana seni gerek seni

Sofulara sohbet gerek
Ahîlere ahret gerek
Mecnunlara Leylî gerek
Bana seni gerek seni

Eğer beni öldüreler
Külüm göğe savuralar
Toprağım anda çağıra
Bana seni gerek seni

Cennet Cennet dedikleri
Birkaç köşkle birkaç huri
İsteyeni sen ver anı
Bana seni gerek seni

Yûnus durur benim adım
Gün geçtikçe artar odum
İki cihanda maksudum
Bana seni gerek seni *(Yunus Emre)*

Dağlar ile taşlar ile
Çağırayım Mevlâm seni
Seherlerde kuşlar ile
Çağırayım Mevlâm seni

Sular dibinde mâhiyle
Sahralarda âhû ile
Abdal olup yâhû ile
Çağırayım Mevlâm seni

Gök yüzünde Îsâ ile
Tûr dağında Mûsâ ile
Elindeki asâ ile
Çağırayım Mevlâm seni

Derdi öküş Eyyûb ile
Gözü yaşlı Ya'kūb ile
Ol Muhammed mahbûb ile
Çağırayım Mevlâm seni

Bilmişim dünya hâlini
Terk ettim kıyl ü kālini
Baş açık ayak yalını
Çağırayım Mevlâm seni

Yûnus okur diller ile
Ol kumru bülbüller ile
Hakkı seven kullar ile
Çağırayım Mevlâm seni *(Yunus Emre)*

*

Ey dost aşkın denizine
Girem gark olam yürüyem
İki cihan meydan ola
Devranım sürem yürüyem

Girem denize gark olam
Ne elif ne mim dal olam
Dost bağında bülbül olam
Güllerin derem yürüyem

Bülbül olubanı ötem
Gönül alam canlar utam
Başımı elimde tutam
Yoluna verem yürüyem

Bülbül olubanı gidem
Ey nice gönüller güdem
Yüzüm aşk ile dem-be-dem
Toprağa sürem yürüyem

Şükür gördüm dîdârını
İçtim visâlin yarını
Bu benlik senlik şarını
Terkini uram yürüyem

Yûnus'tur aşk âvâresi
Bîçâreler bî-çâresi
Sendedir derdim çaresi
Dermanım soram yürüyem *(Yunus Emre)*

2. NEFES

Bektaşi şairlerin yazdıkları tasavvufi şiirlere denir. Genellikle *nefes*lerde tasavvuftaki *vahdet-i vücud* kuramı anlatılır. Bunun yanı sıra Hz. Muhammet ve Hz. Ali için övgüler de söylenir. *Nefes*lerde, kalenderane ve alaycı bir üslup dikkati çeker. Örnekler:

Şu görünen yayla ne güzel yayla
Bir dem süremedim giderim böyle
Pîrim ben gidiyom sen himmet eyle
Bu yıl bu yayladan Şâh'a gidelim

Eğer ekilir de bostan olursam
Şu halkın diline destan olursam
Kara toprak senden üstün olursam
Bu yıl bu yayladan Şâh'a gidelim

Bir bölük turnaya sökün dediler
Yürekteki derdi dökün dediler
Yayladan öteki yakın dediler
Bu yıl bu yayladan Şâh'a gidelim

Alınmış abdestim aldırırlarsa
Kılınmış namazım kıldırırlarsa
Sizde Şâh diyeni öldürürlerse
Bu yıl bu yayladan Şâh'a gidelim

Pir Sultan Abdalım dünya durulmaz
Tâlip pîre varmak ile yorulmaz
Ala gözlü Şah karşımdan ayrılmaz
Bu yıl bu yayladan Şâh'a gidelim *(Pir Sultan Abdal)*

*

Güzel âşık cevrimizi
Çekemezsin demedim mi
Bu bir rıza lokmasıdır
Yiyemezsin demedim mi

Yimeyenler kalır nâ-çâr
Gözlerinden kanlar saçar
Bu bir demdir gelir geçer
Duyamazsın demedim mi

Bu dervişlik bir dilektir
Bilene büyük devlettir
Yensiz yakasız gömlektir
Giyemezsin demedim mi

Çıkalım meydan yerine
Girelim Ali sırrına
Cân u başı Hak yoluna
Koyamazsın demedim mi

Âşıklar harâbât olur
Hak katında kutlu olur
Mahabbet baldan tatlı olur
Doyamazsın demedim mi

Pir Sultan Abdal şâhımız
Hakk'a ulaşır yolumuz
On iki imam katarımız
Uyamazsın demedim mi *(Pir Sultan Abdal)*

*

Hak yoluna gidenlerin
Asâ olsam ellerine
Er pîr vasfın edenlerin
Kurban olsam dillerine

Bir üstada olsam çırak
Bir olurdu yakın ırak
Yapsalar kemiğim tarak
Yâr zülfünün tellerine

Yönüm Hakk'a döndürseler
Kemiğimi kavursalar
Harman gibi savursalar
Mahabbetin yellerine

Torunuyuz bir dedenin
Tohumuyuz bir bedenin
Münkir ile ceng edenin
Silah olsam bellerine

Seyrânî kaldır parmağın
Vaktidir Hakk'a durmağın
Deryâya akan ırmağın
Katra olsam sellerine *(Seyranî)*

3. NUTUK

Pîrlerin ve mürşitlerin, tarikata yeni giren dervişlere, tarikat derecelerini ve tarikat âdabını öğretmek için söyledikleri şiirlerdir. Örnek :

Evvel tevhid sürer mürşid dilinden
Erişir cânına fazlı Hudâ'nın
Kurtulursun emârenin elinden
Erişir cânına fazlı Hudâ'nın

İkincide verir lafzatu'llâhı
Anda keşf ederler sıfatu'llâhı
Hasenât yeter der eder günâhı
Erişir cânına fazlı Hudâ'nın

Üçüncüde yâ Hû ismini oku
Garib bülbül gibi durmayıp şakı
Kendi vücudunda bulagör Hak'ı
Erişir cânına fazlı Hudâ'nın

Dördüncü esmâya nâil olasın
Enal'-Hak sırrına vâkıf bulasın
Dahi ölmezden sen evvel ölesin
Erişir cânına fazlı Hudâ'nın

Gel imdi sen dahi şeyhin hâline
Karışasın evliyânın yoluna
Dalasın sen âb-ı hayat gölüne
Erişir cânına fazlı Hudâ'nın

4. DEVRİYE

Devir kuramını anlatan şiirlere denir. Devir kuramı Hz. Muhammet'in "Ben nebî iken Âdem su ile çamur arasındaydı" hadisi ile ilgilidir. Mutasavvıflara göre vücut halindeki Muhammet yeryüzüne sonradan gelmiştir. Halbuki ruh halinde olan Muhammet ezelden beri vardı. Vakti gelen ruh maddi âleme iner. Önce cemâda, sonra nebâta, hayvana, insana ve en sonra da insan-ı kâmile geçer. Oradan da ilk büyük ruh olan Tanrı'ya döner ve onunla birleşir. Bu inişe *nüzûl,* tekrar Tanrı'ya dönüşe de *urûc* denir. Bu iniş ve çıkışı anlatan şiirlere de *devriye* adı verilir. Örnek :

Ak süt iken kızıl kana karışıp
Emr-i Hak'la coşup cevlâna geldim
Mâ-i cârî ile akıp yarışıp
Katre-i nâ-çizden ummâna geldim

Dokuz ay on gün batn-ı mâderde
Kudretten gözüme çekildi perde
Vaktim tamam olup âhiri yerde
Çıkıp ten donundan cihâna geldim

Hakikat meyinden nûş edip kanıp
Can gözlerim o gafletten uyanıp
Kudretten her türlü renge boyanıp
Bu âlem-i nakş u elvâna geldim

Bir zerreyim âfitâbımdan dûrum
Aşk ile mesrûrum kalbi pür-nûrum
Tâ ezelden zevk-ı seyre mecbûrum
Seyr ü sülûk edip seyrâna geldim

El tutup tarîkat râhına girdim
Çok evliyalara hizmetler verdim
Sıdk u hulûs ile ben Hak'a erdim
Bu cihâna keşf-i burhâna geldim

Erden el almışam ben de bir erim
Râh-ı hakîkatte ehl-i hünerim
Hak'tan geldim yine Hakk'a giderim
Hemen bu mekâna mihmâna geldim

Tıfl-ı edced-hânım rûz-ı elestten
Hidâyet erişip feyz-i kudretten
Hikmetler okuyup ilm-i hikmetten
Ol mekteb-i sırr-ı irfâna geldim

Aşk ile kendime biçtim kefenim
Dolayıp boynuma taktım resenim
Vardır asliyetim Mansur'dan benim
Asılmaya dâr-ı dîvâna geldim

Anladım aslımı bildim kendimi
Erenlerden aldım nush u pendimi
Pîrlerden kuşandım kemer bendimi
Merd-i şeh-bâz olup meydâna geldim

Dîn-i Muhammed'i icrâ kılmaya
İmam Hüseyn intikamın almaya
Ol Yezid kavmine kılıç çalmaya
Bir olup Mehdi'yle bir yana geldim

Münkirlerle ceng eyledim bunca dem
Çektim ellerinden çok renc ü elem
Öldürürse beni münkirler ne gam
Ben Hüseyn aşkına kurbâna geldim

Nice kahramanlık edip meydanda
Koymayıp intikam aldım düşmanda
Söylenip şöhretim şânım cihanda
Sürüp çok demler bu devrâna geldim

Gelip ihtiyarlık düştü serime
Oturup kalkamaz oldum yerime
Lerze inip bütün her yerlerime
Bir muhâlif vakt u zamâna geldim

Gelip ol Azrâil aldı canımı
Bir pençede döktü yüz bin kanımı
Kesti nefesimi hep dermanımı
Eyvah ben ol mevt-i hazâna geldim

Üryan püryan edip beni soydular
Nazik tenim teneşirde yuydular
Alıp gidip kabr-istana koydular
Hayf ben o sessiz vîrâna geldim

Gûşuma bir sadâ geldi akabi
Gördüm ki bir melek söyler Arabî
Titretir yerleri hışm u gazabı
Havf ile gafletten uyana geldim

Geldi bir hışm ile ol Arap melek
Dedi bana ol dem "dinek Rabbek"
"Aman yâ Muhammed nebî" diyerek
Geçtim o suâli âsâna geldim

Nice bin yıl yattım türâb içre bil
Böyle emreylemiş o Rabb-ı Celil
Çalınıp bir nice Sûr-i İsrâfil
Uyanıp kabrimde ben câna geldim

Gördüm ol dem hep mürdeler dirilmiş
Cümle âlem Arasat'a derilmiş
Baktım ki terazi mîzan kurulmuş
Baş açık yarışıp mîzâna geldim

İki melek yakama el saldılar
Çekip beni mîzan üzre aldılar
Bu kul "mağfûr" deyip nidâ kıldılar
Şükr edip ben şâd u handâna geldim

Dediler ol vakit bana "kum teal"
Gösterdiler bir hoş mekân ü mahal
Nakşı güzel yakut la'l yeşil al
Şükür ben cennet-i Rıdvân'a geldim

Seyr ettim o güzel gül-zârı bir an
Dediler yetişir bu kadar seyrân
Getirdiler beni ol dem oradan
Yine bir acâib mekâna geldim

O mekândan biraz geldim beriye
Rast geldim anda ulu çeriye
Dediler bana gel gir içeriye
Akıllar mat eden der-bâna geldim

Akl u fikr ü nefs girdim içeri
Gördüm anda vardır dîv ü peri
Korkup aklım aldı oldum serseri
Hayf bir belâlı zindâna geldim

Âdem yoktur kimden alam haberi
Anda varan çıkmaz derler ekseri
Usul döndüm ol mahalden ben geri
Çıkıp ol eflâk-i devrâna geldim

Eflâkte nücûma varıp karıştım .
Nücûmdan anâsır bahrine düştüm
Heman ol dem cemâdâta ulaştım
Ol hikmet sırrını seyrâna geldim

Görün beni nerden gelip gitmişim
Cemâdattan nebâtâta yetmişim
Yeryüzünde yeşil yeşil bitmişim
Sefil düşüp batn-ı hayvana geldim

Sıfat-ı hayvana düştü menzilim
Ağzım mühürlendi söylemez dilim
Dedim yâ Rab benim nic'olur hâlim
Zâr ü figān edip efgāna geldim

Sıfat-ı hayvanda gezdim bir eyyâm
Geçip menzillerim olunca tamâm
Bildim aslım Âdem aleyhi's-selâm
Ahsen-i sûrette cihâna geldim

Çok seyr ü devr edip geldim ben ey can
Bildim cihan yine evveliki cihan
Bundan ötesini etmezem beyan
Bu sırrı saklayıp pinhâna geldim

Dört kitapta yoktur bu ilim inan
"İlm-i devriyye"dir bu bir sırr-ı kân
Bulup bir mürşid-i kâmil ü irfan
Okuyup bu dersi âyâna geldim

Afveyle günâhım Gaffârü'z-zünûb
Setreyle uyûbum Settârü'l-uyûb
Bu Hüsnî cürmünü bilip utanıp
Yâ Rabbi rahmet ü gufrâna geldim *(Hüsnî)*

5. ŞATHİYÂT-I SOFİYÂNE

İnançlardan teklifsizce alaycı bir dille söz eder gibi yazılan şiirlerdir. Görünüşte saçma sanılan bu sözlerin, yorumlandığında tasavvufla ilgili türlü kavramlara değindiği anlaşılır. Bu türlü şiir-

lere, genellikle Bektaşi şairlerinde rastlanır. Medrese hocalarına göre bu *şathiye*ler küfür sayılır. Örnekler:

Yeri göğü ins ü cinni yarattın
Sen ey mimarbaşı eyvancı mısın
Ayı günü çarhı burcu var ettın
Ey mekân sahibi rahşancı mısın

Denizleri yarattın sen kapaksız
Suları yürüttün elsiz ayaksız
Yerleri temelsiz göğü dayaksız
Durdurursun acep iskâncı mısın

Kullanırsın kanatsızca rüzgârı
Kürekle mi yaptın sen bu dağları
Ne yapıp ta öldürürsün sağları
Can verip alırsın sen cancı mısın

Sekiz cennet yaptın sen Âdem için
Adın büyük bağışla onun suçun
Âdemi cennetten çıkardın niçin
Buğday nene lâzım harmancı mısın

Bir iken bin ettin kendi adını
Görmedim sen gibi iş üstadını
Yaşadırsın kurudursun odunu
Sen bahçıvan mısın ormancı mısın

Cebrâil'e perde ardında söylerdin
İnip Beytu'llah'a kendim dinlerdin
Bu ateşi cehennemi neylerdin
Hamamın mı var ya külhancı mısın

Hafâya çekilip seyrana durdun
Aklı yetmezlerin aklını vurdun
Kıldan ince köprü yaptın da kurdun
Akar suyun mu var bostancı mısın

Bu kışlara bedel bu yazı yaptın
Evvel bahara karşı güzü yaptın
Mîzânı iki göz terazi yaptın
Bakkal mısın yoksa dükkâncı mısın

Kazanlarda katranların kaynarmış
Yer altında balıkların oynarmış
On bu dünya kadar ejderhan varmış
Şerbet mi satarsın yılancı mısın

Esirci misin koydun cehenneme arap
Hoca mısın okur yazarsın kitap
Aslın kâtip midir görürsün hesap
Ihtisabın mı var yok hancı mısın

Yüz bin cehennemin olsa korkmam birinden
Rahman ismi nâzil değil mi senden
Gaffârü'z-zünûbum demedin mi sen
Afv et günahımı yalancı mısın

Beni afv eylesen düşen mi şandan
Şahlar bile geçer böyle isyandan
Ne dökülür ne eksilir haznenden
Afv etsen olmaz mı noksancı mısın

Şanına düşer mi noksan görürsün
Her gönülde oturursun yürürsün
Bunca canı alıp gene verirsin
Götürüp getiren kervancı mısın

Bilirsin ben kulum sen sultanımsın
Kalbde zikrim dilde tercemanımsın
Sen benim canımda can mihmanımsın
Gönlümün yârısın yabancı mısın

Beni delil eyler kendin söylersin
İçerden Azmî'yi pazar eylersin
Yücelerden yüce seyran eylersin
İşin seyran kendin seyrancı mısın *(Azmî)*

*

Yücelerden yüce gördüm
Erbabsın sen koca Tanrı
Âlem okur kelâm ile
Sen okursun hece Tanrı

Yiğit adıyle anılır
Filânoğlu filân deyü
Anan yoktur baban yoktur
Sen benzersin piçe Tanrı

Âsi kullar yaratmışsın
Varsın şöyle dursun deyü
Anları koymuş orada
Sen çıkmışsın uca Tanrı

Kıldan köprü yaratmışsın
Gelsin kullar geçsin deyü
Hele biz şöyle duralım
Yiğit isen geç a Tanrı

Kaygusuz Abdal yaradan
Gel içegör şu cür'adan
Kaldır perdeyi aradan
Gezelim bilece Tanrı *(Kaygusuz Abdal)*

II. ARUZ ÖLÇÜSÜYLE YAZILAN HALK ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ

Halk şairleri, divan şairlerinden etkilenerek, belirli birkaç biçim ve kalıpla şiirler de yazmışlardır. Bu durumun ortaya çıkmasında, halk şairlerinin aydınlar ve divan şairlerince hor görülmelerinin, değersiz ve güçsüz sayılmalarının payı vardır. Böylece, bilgiçlik göstermek için aruz ölçüsüyle, ağdalı bir dille şiirler yazarak öz kaynaklarından uzaklaşmışlardır. Yalnız, birkaç kalıp ve biçim almakla kalmayıp divan edebiyatı *mazmun*larını da kullanmışlar hatta, daha ileri giderek bu mazmunları hece ölçüsüyle yazdıkları şiirlere de sokmuşlardır.

Halk şiirlerindeki bu aruzlu biçimler sayıca azdır. Kalıplar da her biçimin bir tek kalıbı olmak üzere 6'yı geçmez. Saz şairleri aruzu acemice kullanmışlardır. Şiirleri aruz hatalarıyla doludur. Ölçüyü kullanmaktaki bu başarısızlıkları, dil yanlışları yapmaları sonucunu da doğurmuştur. Bu biçimler yalnız ölçülerine göre değil, ezgileri de dikkate alınarak adlandırılır:

1. DİVAN

Aruzun, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kabılıyla *gazel, murabba, muhammes, müseddes* biçiminde yazılan şiirlerdir. Saz şairlerince özel bir ezgiyle okunur. *Musammat* olanları da vardır. *Divan*a sazşairleri *divanî* de derler.

Gazel biçimindeki *divan*ların uyak düzeni söyledir:

a a — x a — x a — x a — x a ...

Murabba biçimindeki divanların uyak düzeni genellikle söyledir:

a a b a — c c c a — d d d a — e e e a ...

İlk dörtlüğün uyak düzeni a a a a, b a b a, b b b a biçimlerinde de olabilir.

1. Gazel biçiminde divan

Ser-nigûn kıldık zamânın sâgar-ı mînâsını
Çekmeyiz şimden gerü sâkînin istiğnâsını

Sâgarından bâdesinden neş'esinden çektik el
Başına çalsın felek ahvâl-i nâ-ber-câsını

Hırka-pûş olduk kalender-meşreb olduk hâsılı
Hîçe saydık âlemin a'lâsını ednâsını

Düştüler çâh-ı kazâya göz göre ikbâl için
Âlemin gördük nice bînâ vü nâ-bînâsını

Biz libâs-ı fahrı Mekkî çâk çâk ettik yine
Tâlibi her kimse giysin atlas u dîbâsını *(M e k k î)*

2. Murabba biçiminde divan

Şerh edip râz-ı derûnum ol cenâna söylesem
Pâyine yüzümü sürsem bî-bahâne söylesem
Katre-i eşkim dökülse dâne dâne söylesem
Çektiğim her türlü gamdan bir nişâne söylesem

Tutalım ben söylemişim ol perî ma'zûrdur
Tıfl-ı nev-res hâl-i dilden bilmemek meşhûrdur
Bilse de bî-merhamettir hüsnüne mağrûrdur
Bana rahm etmez o kâfir müslümâna söylesem

Hâlimi takrîr edersem yâre bî-ma'nâ yere
Ede mi te'sîr gûyâ su geçe mi mermere
Ol kadar mazmunlu sözler söyledim ki dil-bere
Bülbül-i gûyâ olurdu bî-zebâna söylesem

Çok muhabbet nüshasını alnıma yazdı kalem
Başıma cem' oldu hep pervâneler çekti alem
Ne çırağlar yaktı gör kim sîneme şem'-i elem
Derdimi bir anlar olsa yana yana söylesem

Câm-ı çeşmimdir görünen eldeki peymâne-vâr
Sâki-i gam dil surâhîden alır meyhâne-vâr
Gevherî bu keyf ile çok söyledin dîvâne-vâr
Kâil idim bir kelâmı âkılâne söylesem *(G e v h e r î)*

3. Ayaklı Divan

Gazel biçimindeki *divan*ın dizeleri sonuna fâ'ilâtün fâ'ilün ölçüsünde *ziyade*ler ekleyerek yazılan *müstezad*tır. Buna *yedekli divan* da denir. Uyak düzeni şöyledir :

a (a) a (a) — b (b) a (a) — c (c) a (a) — d (d) a (a) — e (e) a (a) ..

Örnek :

Mübtelâ-yı aşk olalı'an buldu lezzet cânımız
Var bizim cânânımız
Pâk olur her bezmde güller gibi meydânımız
Her dem ü devrânımız

Gelse nâ-dan neş'e bulmaz bezmimiz vârestedir
Aşk ile şâyestedir
Cân içinde gizlidir her an bizim mihmânımız
Böyledir irfânımız

Tâ ezel merdânelerdir ser verirler şâhına
Şems-i Tebriz râhına
Ser verir sır vermeyiz çoktur olan kurbânımız
Can verir hûbânımız

Var semâmızda safâ câna gıdâ aşka cilâ
İsmi her anda vefâ
Anlaşılmaz zâhidâ hem seyrimiz seyrânımız
İncedir erkânımız

Mağz-ı Kur'an'dır muhakkak der tarîk-i Mevlevî
Ey Pesendî Mesnevî
Hüccet-i kātı' oluptur ser-te-ser peymânımız
Var bizim îmânımız *(P e s e n d î)*

2. S E M Â İ

Aruzun, mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün kalıbıyla yazılan *gazel, murabba, muhammes, müseddes* biçimindeki şiirlere denir. Ayrı bir ezgiyle okunur. Uyak düzeni divanda olduğu gibidir.

1. Gazel biçiminde semâî

Vefâsın görmedim ol şûha meftûn olduğum kaldı
Düşüp sevdâsına âlemde mahzûn olduğum kaldı

Görüp göz yaşıma rahm etmedi devletlü sultânım
Döküp âb-ı sirişki dîde pür-hûn olduğum kaldı

Cefâ vü cevrine râzı olurdum ben o dil-dârın
Ana va'd ettiğim cân işte medyûn olduğum kaldı

Ümîdim Dertli'ye dermân edersin der idim hâlâ
Senin derdinle şâhım derdi efzûn olduğum kaldı

(Âşık Dertli)

2. Murabba biçiminde semâî

Behey sofî bizi ta'n etme her dem yerli yersizce
Bizi kendin gibi câhil mi zannettin hünersizce
Sözüm dinle seni bed-nâm ederler hayr u şersizce
Dilin çek ehl-i uşşaktan din ü îmânı fersizce

Bir âteştir bizi yandırdı olduk cümlemiz ihrak
Sen ol âteşle yanmazsın elin çek bâri ey alçak
Demişsin mey içip mahbûb seven kâfir olur mutlak
İşittim öyle bir boklar yemişsin iki kararsızca

Biz ol kālû belâdan müslümanız evvel ü âhir
Elest peymânesin nûş eyleyen âşıklarız zâhir
Ne haddi dil uzatsın ehl-i aşka sen gibi kâfir
Nice bî-dinleri îmâna çektik biz habersizce

Şerîat hem tarîkat ehlinin dânâsı olduk biz
Hakîkat ma'rifet deryâsının gavvâsı olduk biz
Tarîk-i müstakimin Derviş'i yek-tâsı oduk biz
Ki sen bir şeddeli merkebsin ey sofî semersizce *(D e r v i ş)*

3. Musammat Semâî

Her beyti iç uyaklarla 4 eşit dize parçasından oluşan *semâi*dir. Örnek :

Hakîkat câyıdır cânâ bizim mey-hânemiz şimdi
Sirişk-i âşıkān-âsâ dolar peymânemiz şimdi

Hayâl-i şem'-i hûbâna düşen tâ haşre dek yana
Ruh-ı dil-dâr-ı cânâna döner pervânemiz şimdi

Bakar mı hüsnü dir aya sala her cây-ı sevdâya
Takıldı zülf-i Leylâ'ya dil-i dîvânemiz şimdi

Olanlar aşk ile yanık durur her kavline sâdık
İçer peymâneyi âşık olur mestânemiz şimdi

Enîsim Nûri zâr oldu karârım bî-karâr oldu
Habîbim beyt-i yâr oldu ibâdet-hânemiz şimdi

(T o k a t l ı N û r i)

4. Ayaklı Semâî

Ayaklı semâi, divan edebiyatı nazım biçimlerinden *müstezad-ı siidâsiye*nin aynıdır. Yani, uzun dizeler mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün ölçüsünde, *ziyade*ler ise mefâ'îlün mefâ'îlün ölçüsündedir. Uyak düzeni de *ayaklı divan*da olduğu gibidir. Bu biçim *yedekli semâi* adıyla da anılır. Örnek :

Behey zâlim benim erbâb-ı aşka âşinâ dersin
Geçersin rûya gülmezsin
Sulu şeftâli-i vaslım kamu derde devâ dersin
Öpülmezsin sevilmezsin

Sana ağyâra meyl etme dedikçe zıddına gittin
Bana yüz bin hitâb ettin
Şaşırdım neyleyim bilmem döğülmezsin söğülmezsin
Niçin îmâna gelmezsin

İşittim şüphesiz âşıklara va'd-i visâl ettin
İnanmam kîl ü kāl ettin
İnan hem hâzır ol meylim bu şeb senden yana dersin
Gelirim derde gelmezsin

Öpülmezsin sevilmezsin deyü şây oldu âlemde
Revâ mı gençliğin demde
Olur mu bûse vermek her zaman bâd-ı havâ dersin
Yenilmezsin içilmezsin

Dedi zencîr-i zülfe gayri mâiller azâd olsun
Dedi ömrüm ziyâd olsun
Muhabbet bağladım gayri sana Kenzî gedâ dersin
Filankesden kesilmezsin *(K e n z î)*

Her dize 1 mefâ'îlün parçasına uyan 4 söz öbeğine bölünmüş ve her öbeği öteki dizelerde birbirini izleyecek biçimde yazılmış murabba' biçimindeki semâilere de *ayaklı semâi* denir. Her parça bir numarayla gösterilirse, dörtlüklerde bu parçaların izlediği sıra şöyledir :

1 2 3 4 — a

2 3 4 5 — a

3 4 5 6 — a

4 5 6 7 — a

Efendim gel bana bildir bu istiğnâ ne âdettir
Bana bildir bu istiğnâ ne âdettir adâlettir
Bu istiğnâ ne âdettir adâlettir halâvettir
Ne âdettir adâlettir halâvettir nezâkettir

Nice ta'rif edem medhin bu âlemde senin dil-ber
Edem medhin bu âlemde senin dil-ber ruyin enver
Bu âlemde senin dil-ber ruyin enver lebin sükker
Senin dil-ber ruyin enver lebin sükker saâdettir

Yanağında açılmıştır o gonca-ter gül-i ra'nâ
Açılmıştır o gonca-ter gül-i ra'nâ gözü şehlâ
O gonca-ter gül-i ra'nâ gözü şehlâ ne hûb sevdâ
Gül-i ra'nâ gözü şehlâ ne hûb sevdâ ne tâkattir

Cüdâ kılmaz seni Hengâm bedenden can cüdâ olsa
Seni Hengâm bedenden can cüdâ olsa fedâ olsa
Bedenden can cüdâ olsa fedâ olsa gedâ olsa
Cüdâ olsa fedâ olsa gedâ olsa şefâattir *(Hengâmî)*

3. KALENDERÎ

Aruzun, mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün kalıbıyla *gazel, murabba, muhammes, müseddes* biçiminde yazılan şiirlerdir. Özel bir ezgiyle okunur. Uyak düzeni, *divan* ve *semâi*nin aynıdır.

1. Gazel biçiminde kalenderî

İçtin mi a cânım yine mestâne durursun
Gamzen gibi âşıklara bîgâne durursun

Kimden söz işittin ki cefâ hakkına dâir
Böyle güzelim hâtırı vîrâne durursun

Geç şâhım otur başımın üstünde yerin var
El bağlı efendim kime dîvâne durursun

Bir çift idiniz vuslat-ı devlette geçen gün
Nettin eşini ey peri bir dâne durursun

Sen al ile başımdan alıp aklımı şimdi
Ey rind-i felek-meşreb edîbâne durursun

Öldürmek ise Nûri kulun kasdına böyle
Çek hançeri öldür o paşam ya ne durursun

(Tokatlı Nurî)

2. Murabba biçiminde kalenderî

Gönlüm seni ey şûh-i sitem-ger sever oldu
Hicrin bana âh kim neler etti neler oldu
Sensiz geceler hem-demim âh-ı seher oldu
Her sâat-ı hicrin bana bin yıl kadar oldu

Feryâd u figânım bu gece arşa dayandı
Derd ü gam ile dîdelerim kana boyandı
Firkat günü âh böyle uzandıkça uzandı
Her sâat-ı hicrin bana bin yıl kadar oldu

Rahm eyle bu firkat odunu söndür efendim
Bir katre zülâl-ı lebini gönder efendim
Mehcûr olalı bir iki üç gündür efendim
Her sâat-ı hicrin bana bin yıl kadar oldu

Âhımla cihan gamz eder bu ne aceb âh
Hicran oduna can u ciğer yandı bu şeb âh
Neyse bu Gedâyî kulunu terke sebeb âh
Her sâat-ı hicrin bana bin yıl kadar oldu *(Gedayî)*

3. Ayaklı Kalenderî

Divan edebiyatındaki *müstezad* biçimine, halk şairleri *ayaklı kalenderî* ya da *yedekli kalenderî* derler. Ölçü ve uyak düzeni bakımından divan müstezadından hiç bir farkı yoktur. Örnek:

Ey gül-şen-i cennette biten verd-i tarâvet
Vey bûy-i letâfet
Cennette mi ser çektin eyâ servi-i kāmet
Bilmem ne alâmet

Sen pâdişeh-i kişver-i mahbûb-ı cihansın
Sultân-ı zamansın
Dil mülkü senin tahta cülûs eyle adâlet
Ey Şâh-ı velâyet

Benden sakınıp rûyini zülfüne bürünme
Ağyâra görünme
Hüsnünde ki var bunca nezâketle sabâhat
Allâh'a emânet

Cânâ bu nezâket bu letâfet bu ne zîbâ
Şol rev-arûs âsâ
Yoksa ki bezetmiş seni meşşâta-i kudret
Vermiş sana zînet

Emrah sana bülbül gibi ey ruhları gül-gûn
Bin cân ile meftûn
Gel pâdişehim başın için eyle inâyet
Kıl nâil-i vuslat

(Erzurumlu Emrah)

4. SELİS

Aruzun, fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla yazılan *gazel*lere denir. *Murabba, muhammes, müseddes* biçimiyle yazılmış *selis*ler de vardır. Uyak düzeni, *divan, semâi* ve *kalenderî* de olduğu gibidir.

1. Gazel biçiminde selis

Gide mi haşre kadar hüzn ile firkat acabâ
Yoksa hâsıl ola mı yâr ile vuslat acabâ

O mürüvvetsiz o zâlim o sitem-kârenin âh
Eremi dâmenine dest-i meserret acabâ

Baksa bir kerre benim hâl-i diğer-gûnuma ol
Çeşm-i insâf ile etmez mi mürüvvet acabâ

Beni gördükte yüzün döndürür ol âfet-i cân
Ne içindir bana bu rütbe eziyyet acabâ

Kime şekvâ edeyim kimlere feryâd edeyim
Uzanırsa nideyim leyle-i hasret acabâ

Mürg-ı dil-dâr-ı heves bir gün olup meyl ede mi
Kona mı Nûri kulun başına devlet acabâ

(Tokatlı Nurî)

2. Murabba biçiminde selis

Yine aldı gam u efkâr-ı dili dâğ-ı tenin
Acımaz mı yüreğin merhametin yok mu senin
Ne revâ cevri ola goncaya serv-i semenin
Acımaz mı yüreğin merhametin yok mu senin

Bunca cevr ettiğini kimseler ey gül edemez
Ben gibi nâle vü nâlişleri bülbül edemez
Âh u efgânıma kâfir de tahammül edemez
Acımaz mı yüreğin merhametin yok mu senin

Bunca kim derde kodun âşık-ı bî-çâreleri
Tîğ-ı cevrin ile açtın sineme yâreleri
Dâğ dâğ oldu a kâfir ciğerim pâreleri
Acımaz mı yüreğin merhametin yok mu senin

Çünkü göğsünde yok insâfın a zâlim nideyim
Varayım başım alıp özge diyâra gideyim
Sen git ağyâr ile gül oyna da ben zâr ideyim
Acımaz mı yüreğin merhametin yok mu senin

Derd-i aşkın komadı Nûri mecâlim yetişir
Bu kadar çekmeye de kalmadı hâlim yetişir
Yetişir çekticeğim gayri a zâlim yetişir
Acımaz mı yüreğin merhametin yok mu senin

(Tokatlı Nurî)

5. SATRANÇ

Aruzun, müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün kalıbıyla *musammat gazel* biçiminde yazılan şiirlere denir. Dizelerin uyaklı parçaları alt alta dizilirse müfte'ilün müfte'ilün ölçüsünde ve dörtlüklerden oluşan bir biçim ortaya çıkar. *Satranç, şatranç* adıyla da anılır : Örnek :

Medhine meddâh olalım hüsrev-i hûban güzele
Vasfına sözler bulalım dinleye yâran güzele

Benzeyemez hûr u melek hidmetine çektik emek
Dişleri zer şâne gerek zülfü perîşan güzele

Dayanamam nazlarına tûti gibi sözlerine
Çekme sezâ gözlerine kuhl-i Sıfâhan güzele

Söyleme efsâne gibi bakması bîgâne gibi
Şem'ine pervâne gibi yan güzele yan güzele

Söylese diller dolaşır bakmaya gözler kamaşır
Sırmalı kaftan yaraşır serv-i hırâman güzele

Yüzüne zer hızma ile cebhe zeheb düzme ile
Başta oya yazma ile yakışır elvan güzele

Ruhları gül gonca femi kendi aşîret Hatem'i
Gezseler Rûm u Acem'i olmaya akran güzele

Serv-i sehî kāmetime kāmet-i kıyâmetime
Gelse eğer da'vetime kesmeli kurban güzele

Emrine tâ'at edelim cevrine gayret edelim
Hâneyi halvet edelim bir gece mihman güzele

Câm ile mey süzdürelim bezme şeker ezdirelim
Seyr ederek gezdirelim bâğ ile bostan güzele

Dertli-i efkendeleriz vasfını gûyendeleriz
Can baş ile bendeleriz şimdi Alî-şan güzele

(Âşık Dertli)

6. VEZN-İ ÂHAR

Aruzun, müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün kalıbıyla *murabba'* biçiminde yazılır. Uyak düzeni *murabba*'a benzer. Her dizesi bir müstef'ilâtün parçasına uyan 4 söz öbeğine bölünmüştür. Birinci dizenin parçalarını dolduran sözler, sırasıyla ikinci, üçüncü ve dördüncü dizelerin ilk parçaları olarak yinelenir. Bu düzene göre birinci dize ile 4 dizenin birinci parçalarını dolduran sözler, yukarıdan aşağıya okunduğunda aynı olur. Bunun

gibi, ikinci parçalar ikinci dize ile, üçüncü parçalar üçüncü dize ile, dördüncü parçalar dördüncü dize ile yukarıdan aşağıya okunduğunda aynıdır. Dörtlüklerdeki bu düzen, her parçaya ayrı bir numara vererek gösterilirse şöyle görünür:

1	2	3	4	a
2	3	4	5	a
3	4	5	6	a
4	5	6	7	a

Aşağıdaki örnekte parçalar, aralarına yatay bir çizgi konularak belirtilmiştir:

1	2	3	4
Ey vaslı cennet /	kıl câna minnet /	vay serv-i kāmet /	cân içre cansın
2	3	4	5
Kıl câna minnet /	vay serv-i kāmet /	cân içre cansın /	nev-res fidansın
3	4	5	6
Vay serv-i kāmet /	cân içre cansın /	nev-res fidansın /	şûh-i cihansın
4	5	6	7
Cân içre cansın /	nev-res fidansın /	şûh-i cihansın /	gözden nihansın

Üftâden oldum / gül gibi soldum / sor bana noldum / cevrinle cânan
Gül gibi soldum / sor bana noldum / cevrinle cânan / oldum perîşan
Sor bana noldum / cevrinle cânan / oldum perîşan / ey fitne-devran
Cevrinle cânan / oldum perîşan / ey fitne-devran / âhir zamansın

Bir hûb-edâsın / pek dil-rübâsın / lîk pür-cefâsın / sırrın bilinmez
Pek dil-rübâsın / lîk pür-cefâsın / sırrın bilinmez / nakşın alınmaz
Lîk pür-cefâsın / sırrın bilinmez / nakşın alınmaz / mislin bulunmaz
Sırrın bilinmez / nakşın alınmaz / mislin bulunmaz / bir nev-civansın

Ettimse âhı / feth etti mâhı / aşk-ı İlâhî / var sende gāyet
Feth etti mâhı / aşk-ı İlâhî / var sende gā yet / Hak'tan hidâyet
Aşk-ı İlâhî / var sende gāyet / Hak'tan hidâyet / Nûrî nihâyet
Var sende gāyet / Hak'tan hidâyet / Nûrî nihâyet / sâhib-divansın

(Tokatlı Nurî)

*Vezn-i âhar*ın, *zincirleme* biçiminde yazılmış olanları da vardır. *Zincirleme vezn-i âhar*da dizelerin ölçüsü ya müstef'ilâtün müstef'ilâtün ya da müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün olur. Ölçüsü müstef'ilâtün müstef'ilâtün olanlar 4 dizelik bentlerden oluşur. Bu türlü *vezn-i âhar*larda birinci dizenin ikinci parçası ikinci dizenin başında, ikinci dizenin ikinci parçası üçüncü dizenin başında, üçüncü dizenin ikinci parçası dördüncü dizenin başında yinelenir. Örnek :

Ey çeşm-i âhû / tûti sühan-gû
Tûti sühan-gû / zülfü semen-bû
Zülfü semen-bû / müşg-i şümârâ
Müşg-i şümârâ / vay od-ı sârâ

Zülfü semen-bû / müşg-i şümârâ
Müşg-i şümârâ / vay od-ı sârâ
Vay od-ı sârâ / dehirde hem-tâ
Dehirde hem-tâ / yoktur hiç aslâ

O kaş o göz ne / o dil o söz ne
O dil o söz ne / o ruh o yüz ne
O ruh o yüz ne / gılman mı aslın
Gılman mı aslın / hûri mi neslin

O ruh o yüz ne / gılman mı aslın
Gılman mı aslın / hûrî mi neslin
Hûrî mi neslin / var mı ki mislin
Var mı ki mislin / hûblukta aslâ

Sîmîn-bendensin / çeşm-i fitensin
Çeşm-i fitensin / gonca-dehensin
Gonca-dehensin / kaddin kıyâmet
Kaddin kıyâmet / kân-ı melâhat

Gonca-dehensin / kaddin kıyâmet
Kaddin kıyâmet / kân-ı melâhat
Kân-ı melâhat / sâhib-nezâket
Sâhib-nezâket / kadrin muallâ

Bir nev-hilâlsin / aynî zülâlsin
Aynî zülâlsin / Yûsuf-cemalsin
Yûsuf-cemalsin / her elde mâhir
Her elde mâhir / el-hak bu zâhir

Yûsuf-cemalsin / her elde mâhir
Her elde mâhir / el-hak bu zâhir
El-hak bu zâhir / ettin mi âhir
Ettin mi âhir / aklımı yağmâ

Gel koynuma gir / bir öpücük vir
Bir öpücük vir / maksûda ergir
Maksûde ergir / edip vefâyı
Edip vefâyı / terk et cefâyı

Maksûda ergir / edip vefâyı
Edip vefâyı / terk et cefâyı
Terk et cefâyı / Mefher gedâyı
Mefhar gedâyı / ağlatma cânâ *(M e f h a r)*

Müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün kalıbıyla yazılan *zincirleme vezn-i âhar*lar beyitlerden oluşur. Bu türlü *vezn-i âhar*larda her beyitte birinci dizenin dördüncü parçasını dolduran söz ikinci dizenin birinci parçası olarak yinelenir. Örnek :

Dil bism-i şâhi / bil bism-i şâhi / kıl bism-i şâhi / dâim tilâvet
Dâim tilâvet / ger kılsa âdet / etse kırâat / dil bism-i şâhi

Gündüzde sâim / gecede kāim / zikriyle dâim / budur şerâfet
Budur şerâfet / eyler riâyet / hüsn-i himâyet / bil bism-i şâhi

Dilde hayâlin / nakş et meâlin / mâh ile sâlin / terk etme ey cân
Terk etme ey cân / bir nefs ü bir an / düşmana kalkan / kıl bism-i şâhi

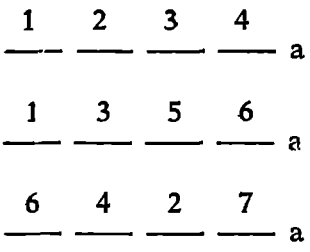
Kâmil kelâmı / söyler selâmı / eyler bu nâmı / dâim tilâvet
Dâim tilâvet / kıl bism-i şâhi / bil bism-i şâhi / dil bism-i şâhi

(K â m i l)

Bentleri 3 dize olan *vezn-i âhar*lara da rastlanır. Uyak düzeni şöyledir :

a a a — b b a — c c a — d d a ...

Bentleri 3 dize olan *vez-i âhar*larda kalıbın parçalarını dolduran sözlerin dizeler içindeki dağılış düzeni, 4 dizeli bentlerden meydana gelen *vezn-i âhar*lara benzemez. Bunlarda daha karışık bir düzen vardır. Her bendin birinci dizesindeki birinci parçayı dolduran söz ikinci dizenin birinci parçası olarak, her bendin birinci dizesindeki ikinci parça üçüncü dizenin üçüncü parçası olarak, her bendin birinci dizesindeki üçüncü parça ikinci dizenin ikinci parçası olarak, her bendin birinci dizesindeki dördüncü parça üçüncü dizenin ikinci parçası olarak, her bendin ikinci dizesindeki dördüncü parça üçüncü dizenin ilk parçası olarak yinelenir. İkinci dizenin üçüncü parçası başka bir yerde yinelenmez. Bu düzen, parçalar numaralarla gösterilirse şöyle görünür :

Ey cân-ı âlem / bir ince belsin / her sırra mahrem / sen bî-bedelsin
Ey cân-ı âlem / her sırra mahrem / vay gonca gül-fem / gāyet güzelsin
Gāyet güzelsin / sen bî-bedelsin / bir ince belsin / tûl-i emelsin

Ey çeşm-i fettân / anladım bildim / yok sende îmân / beyhûde yeldim
Ey çeşm-i fettân / yok sende îmân / katlime fermân / ben revâ kıldım
Ben revâ kıldım / beyhûde yeldim / anladım bildim / âhir ecelsin

Çok derde düştüm / var söyle yâre / aşkınla piştim / yandım ne çâre
Çok derde düştüm / aşkınla piştim / yandım tutuştum / bir şîve-kâre
Bir şîve-kâre / yandım ne çâre / var söyle yâre / durmasın gelsin

Bir vasla ermek / hûbların şahı / yüz yüze sürmek / diller penâhı
Bir vasla ermek/yüz yüze sürmek/yok mudur görmek/sen hüsn-i mâhı
Sen hüsn-i mâhı / diller penâhı / hûbların şâhı / burc-i hilâlsin

Durdunsa bensiz / âferin Nûrî / gülsün dikensiz / etme gurûrî
Durdunsa bensiz / gülsüz dikensiz / istemem sensiz / cennât u hûrî
Cennât u hûrî / etme gurûrî / âferin Nûrî / sâhib-gazelsin

(Tokatlı Nurî)

Yeni Türk Şiiri Nazım Biçimleri Ve Türleri

Yeni nazım biçimleri, Türk edebiyatında ilk kez, Tanzimattan sonra tek tük görülmeğe başlar. Tanzimat dönemi şairleri, genellikle divan şiirinin nazım biçimlerini kullanıyorlardı. Ancak, onların bu biçimlerde yaptıkları yenilik özde ve konuda idi. Abdülhak Hamit'in öncülüğüyle yeni biçimler de çoğaldı. Biçim yönünden asıl önemli başarıyı Serveti Fünun şairleri sağladılar. Batıdan yeni nazım biçimleri alarak, eskileri tümüyle bıraktılar. Yeni Türk şiiri nazım biçimlerinin ortak ve genel özellikleri birkaç madde içinde şöylece toplanabilir.

1. Birden artık bentlerden oluşan biçimlerde bentlerin dize sayısı eşit olmayabilir. Bir nazım biçimi değişik sayıda dizeli bentlerden oluşabilir.

2. Bentler, şiir içinde başlı başına bir anlam bütünlüğü göstermezler. Anlam yönünden bentler arasında sıkı bir bağ vardır ve bentlerin yerleri de değişmez. Bu da şiirde konu birliğinin ve plan düşüncesinin bulunduğunu gösterir. Ayrıca her şiirin konuyla ilgili bir adı vardır.

3. Şiirde konu birliği sağlanmasıyla, şiir sonunda şairin adını söylemesi yersiz olacağından, şairin mahlası bulunmaz.

4. Yeni Türk şiirinde nazım birimi beyit ya da dörtlük değil dizedir. Dizede her zaman anlam bütünlüğü olmayabilir. Bir dizede tamamlanamamış düşünce, öteki dizeye geçebilir.

A. NAZIM BİÇİMLERİ

I. DÜZENLİ NAZIM BİÇİMLERİ

Bu bölüğe giren biçimler, daha önceleri Türk edebiyatında bulunmayan biçimlerdir. Bunlar ilk kez Servet-i Fünun şairlerince Batı edebiyatlarından alınarak Türk edebiyatına sokulmuştur. Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati dönemlerinde sevilen ve çok kullanılan *sone, örüşük uyak* ve *triyole* biçimleri, sonraları yavaş yavaş geçerliğini yitirmiş ve unutulmuştur. Örneğin, *soneyi* Yahya Kemal hiç kullanmamıştır. Bu yeni nazım biçimleri arasında, Cumhuriyet dönemi edebiyatında ve sonraları en çok sevilen ve kullanılanlar *çapraz uyak, sarma uyak* ve *düz uyak*tır.

1. SONE

Sone, önceleri İtalyan edebiyatında kullanılmış, oradan Fransız edebiyatına geçmiştir. Bütün Avrupa edebiyatlarında *sone*ye rastlanır. Bu biçim daha çok lirik konulara elverişli olduğundan sevilmiş ve tutunmuştur.

Sone, 14 dizelik bir nazım biçimidir. İlk 2 bendi dörder, son 2 bendi üçer dizelidir. Uyak düzeni bakımından ikiye ayrılır:

1. İtalyan tipi sone:

Uyak düzeni şöyledir:

a b b a — a b b a — c c d — e d e

2. Fransız tipi sone:

Uyak düzeni şöyledir:

a b b a — a b b a — c c d — e e d

Bu iki *sone* tipi arasındaki ayrım, son üçlüklerdeki uyak değişikliğidir. Türk şairleri her iki tip *sone*de kimi değişiklikler yaparak uyak düzenlerini çok ayrı biçimlerde kullanmışlardır. En çok rastlanan biçimler şöyledir:

a b b a — c d d c — e f f — e g g

a b b a — c d d c — e e f — g g f

a b a b — c d c d — e f f — e g g

a b a b — c d c d — e f f — g g f

*Sone*nin ilk iki bendi, son iki üçlükte söylenecek duygu ve düşünce için bir hazırlık, bir giriş bölümüdür. Özellikle son dize duygu yönünden en güçlü dize olur ve şiirin bütün etkisini üzerinde toplar. Örnek :

Makdem-i Yâr

Pervâne-i zerrin gibi her zühre-i zerrîn
Titrerdi zümürrüd-geh-i lerzân-ı çemende,
Çağlardı leb-i sîm-i hıyâbân-ı semende
Bir çeşme-i billûr ile bir cûy-i bilûrîn.

Düşmüştü siyeh berg-i şebe şeb-nem-i sîmîn
Şeb-nem gibi titrerdi kamer leyl üzerinde...
Bir şeb-pere-i hufte bir âhû-yı çerende
Vermişti bu nüzhet-gehe bir vahşet-i nermîn.

Âhû ile şeb-perre vü evrâk ile ezhâr
Nâ-gâh fısıldaştı leb-i âb-ı revânda
Zîrâ şu perî-hâneye karşı bu evânda

Ey dürr-i yetîm-i sadef-i şefkatim, ey yâr,
Sen bir meh-i zî-ruh gibi yükseliyordun,
Muzlim korunun zıllı içinden geliyordun.

(Cenap Şahabettin)

2. TRİYOLE

10 dizeli bir nazım biçimidir. Başta iki dizelik bir parçadan sonra, dörder dizelik iki bent gelir. Baştaki iki dizelik parçanın birinci dizesi birinci dörtlüğün dördüncü dizesi, ikinci dizesi de ikinci dörtlüğün yine dördüncü dizesi olarak yinelenir. Ancak, yinelenen bu iki dizenin, dörtlüğü oluşturan öteki üç dizenin anlamıyla uyuşması gerekir. *Triyole*de 2 uyak bulunur. Baştaki iki dize kendi arasında uyaksız olmakla birlikte, sonunda yinelendikleri dörtlüklerin uyaklarını bu iki dize oluşturur. Buna göre uyak düzeni şöyledir (Yinelenen iki dize, 1 ve 2 numaralarıyla gösterilmiştir) :

$a^1 b^2 — a a a a^1 — b b b b^2$

Örnek :

Hilâl-i Seher

Yüzünde hasta-i sevdâ gibi melâlet var,
Nedir bu hâl-i perîşânın ey hilâl-i seher?

Sabâh-ı feyz-i bahârîde mübtesem ezhâr
Çemen çemen mütemevvic nesîm-i anber-bâr;
Niçin? Ben anlamadım kimden etsem istifsâr?
Yüzünde hasta-i sevdâ gibi melâlet var!...

Dem-i seherde yanında şu parlayan akter
Hazân içinde solan bir çiçek gibi dil-ber
Sürûr-ı fecr ile şâdân iken bütün yerler;
Nedir bu hâl-i perîşânın ey hilâl-i seher? *(Tahsin Nahit)*

3. ÇAPRAZ UYAK (Rimes croisées)

4 dizeli bentlerle kurulan bir biçimdir. Her dörtlüğün tek ve çift sayılı dizeleri kendi aralarında uyaklanır. Dörtlük sayısı sınırlı değildir. Uyak düzeni şöyle olur:

a b a b — c d c d — e f e f ...

Çapraz uyak, her türlü konuya elverişli bir biçim olduğundan çok kullanılır. Bu biçim *çaprazlı uyak, çaprazlama* adlarıyla da anılır. Örnekler:

Geçmiş Yaz

Rüya gibi bir yazdı. Yarattın hevesinle,
Her ânını, her rengini, her şirini hazdan
Hâlâ doludur bahçeler en tatlı sesinle!
Bir gün, bir uzak hatıra özlersen o yazdan.

Körfezdeki dalgın suya bir bak, göreceksin:
Geçmiş gecelerden biri durmakta derinde;
Mehtâb... iri güller... ve senin en güzel aksin...
Velhâsıl o rüya duruyor yerli yerinde!

(Yahya Kemal Beyatlı)

*

Rindlerin Ölümü

Hâfız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış;
Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle.
Gece, bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış
Eski Şîrâz'ı hayâl ettiren âhengiyle.

Ölüm âsûde bahar ülkesidir bir rinde;
Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter
Ve serin serviler altında kalan kabrinde
Her seher bir gül açar; her gece bir bülbül öter

(Yahya Kemal Beyatlı)

4. SARMA UYAK (Rimes embrassées)

4 dizeli bentlerle kurulan bir biçimdir. Dörtlük sayısı sınırlı değildir. Her dörtlüğün birinci ve dördüncü ikinci ve üçüncü dizeleri kendi aralarında uyaklıdır. Uyak düzeni şöyledir:

a b b a — c d d c — e f f e...

Sarma uyak, her çeşit konuya uygun düşen bir biçimdir. *Çapraz uyak* kadar çok kullanılmamıştır. Bu biçim, *sarmalı uyak, sarmalama* adlarıyla da anılır. Örnek :

Her Şey Yerli Yerinde

Her şey yerli yerinde; havuz başında servi
Bir dolap gıcırdıyor uzaklarda durmadan,
Eşya aksetmiş gibi tılsımlı bir uykudan
Sarmaşıklar ve böcek sesleri sarmış evi.

Her şey yerli yerinde; masa, sürahi, bardak,
Serpilen aydınlıkta dalların arasından
Büyülenmiş bir ceylan gibi bakıyor zaman
Sessizlik dökülüyor bir yerde yaprak yaprak.

Biliyorum gölgede senin uyuduğunu
Bir deniz mağarası kadar kuytu ve serin
Hazların âleminde yumulmuş kirpiklerin
Yüzünde bir tebessüm bu ağır öğle sonu.

Belki rüyalarındır bu taze açmış güller,
Bu yumuşak aydınlık dalların tepesinde,
Bitmeyen aşk türküsü kumruların sesinde,
Rüyası ömrümüzün çünkü eşyaya siner.

Her şey yerli yerinde bir dolap uzaklarda
Azapta bir ruh gibi gıcırdıyor durmadan,
Bir şeyler hatırlıyor belki maceramızdan
Kuru güz yaprakları uçuşuyor rüzgârda.

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

5. ÖRÜŞÜK UYAK (Terza-rima)

İlk kez İtalyan edebiyatında kullanılmış bir biçimdir. Fransız edebiyatında da yaygın olarak kullanılan biçimler arasındadır. Bizde Servet-i Fünun edebiyatı döneminden sonra denenmiş, yaygınlaşmadan bırakılmıştır.

Örüşük uyak, 3 dizeli bentlerden oluşur. En sonda tek bir dize bulunur. İlk üçlükte birinci ve üçüncü dizeler uyaklıdır. İkinci üçlükten sonra her üçlüğün orta dizesi, arkasından gelen dizenin birinci ve üçüncü dizeleriyle uyaklanır. En sondaki tek dize de, kendinden önceki üçlüğün orta dizesiyle uyaklıdır. Buna göre uyak düzeni şöyle olur :

a b a — b c b — c d c — d e d ... e

*Örüşük uyak*ta bentlerin sayısı sınırlı değildir. Gerektiği kadar uzun olabilir. Kısa örüşük uyakta, son dizenin, şiirin en güçlü ve etkili dizesi olmasına dikkat edilir. Bu biçime *örüşük üçlü* de denir. Örnek :

Kelebek

Mavi bir gölge uçtu pencereden
Baktım : Âvâre bir küçük kelebek;
Yaramaz geldi kim bilir nereden?

Belli yorgundu; bir veremli çiçek
Gibi serpildi lambanın yanına;
Bir duman uçtu, gitti titriyerek...

Anladım kıydı yavrucak canıma.
Söyle ey mavi gölge, söyle eğer
Bir ölümden de çok fenaysa bana,

Şu karanlık, şu kimsesiz geceler.

(Ali Canip Yöntem)

6. DÜZ UYAK

Düz uyak (düz kâfiye), uyak düzeni bakımından divan şiirindeki *mesnevi*nin aynıdır. Yani, her beyit kendi arasında uyaklıdır. Bu biçime *eşleme* de denilmektedir. Fransız edebiyatından, divan şiirindeki mesnevide bulunmayan özelliklerle birlikte alınmıştır. Mesnevide her beyit başlı başına bir anlam bütünlüğüne sahiptir. *Düz uyak*ta ise beyitler arasında sıkı bir anlam ilişkisi vardır. Mesnevi aruzun kısa kalıplarıyla yazılır. Düz uyakta, aruzun uzun kalıpları yanında hece ölçüsü de kullanılır. Divan şiirinde mesnevi biçimi uzun konular için kullanılmıştır. Yeni Türk şiirinde *düz uyak*la, birkaç beyitlik kısa şiirler de yazılmıştır. Düz uyak biçimi, şiirin planına göre çeşitli bentlere ayrılabilir. Örnek :

Ses

Günlerce ne gördüm, ne de bir kimseye sordum;
"Yârab! Hele kalb ağrılarım durdu." diyordum.
His var mı bu âlemde nekâhet gibi tatlı?
Gönlüm bu sevincin halecaniyle kanatlı
Bir taze bahar âlemi seyretti felekte.
Mevsim mütehayyil, vakit akşamdı Bebek'te;
Akşam... Lekesiz, saf, iyi bir yüz gibi akşam...
Tâ karşı bayırlarda tutuşmuş iki üç cam,

Sâkin koyu, şen cepheli kasriyle Küçüksu,
Ardında vatan semtinin ormanları kuytu;
Bir neş'eli hengâmede çepçevre yamaçlar
Hep aynı tahassüsle meyillenmiş ağaçlar;
Dalgın duyuyor rüzgârın âhengini dal dal,
Baktım süzülüp geçti açıktan iki sandal;
Bir lâhzada bir pancur açılmış gibi yazdan
Bir bestenin engin sesi yükseldi Boğaz'dan.
Coşmuş gene bir aşkın uzak hatırasıyle,
Aksetti uyanmış tepelerden sırasıyle,
Dağ dağ o güzel ses bütün etrafı gezindi;
Görmüş ve geçirmiş denizin kalbine sindi.

Ânî bir üzüntüyle bu rüyâdan uyandım
Tekrar o alev gömleği giymiş gibi yandım
Her yerden o, hem aynı bakış, aynı emelde,
Bir kanlı gül ağzında ve mey kâsesi elde;
Her yerden o, hem aynı güzellikle, göründü,
Sandım bu biten gün beni râmettiği gündü.

(Yahya Kemal Beyatlı)

7. HALK ŞİİRİNDEN ALINAN NAZIM BİÇİMLERİ

1911 yılından sonra başlayan Türkçülük akımıyla, şairler edebiyat alanında Türk şiirinin öz kaynağı olan halk edebiyatına yönelmişlerdir. Bu yöneliş, Batıdan yeni alınan nazım biçimleri yanında, Türk halk şiirinin malı olan nazım biçimlerini, özde ve konuda yapılan yeniliklerle uygulama alanına çıkarmıştır. Bu biçimlerle yazılmış şiirlerin dize kümelenişi, uyak düzeni ve ölçüleri açısından, halk şairlerinin söyledikleriyle hiç bir ayrımı yoktur. Ancak, onların bu biçimleri kullanırken, halk şairlerinden ayrıldıkları nokta dil, üslup ve içeriktedir. Öncelikle bu biçimlerle yazılan şiirlerde bir konu bütünlüğü ve plan vardır. Şiire konuyla ilgili bir ad verilir. Ayrıca şiirin son dörtlüğünde genellikle şairin adı *(mahlası)* da bulunmaz. Her ne kadar, bu biçimlerle yazılmış şiirler yeni bir sanat anlayışıyla işlenmişse de, halk şiirinin kimi motiflerinin ham malzeme olarak kullanıldığı da görülür.

Bu yolla yeni Türk şiirine giren biçimler, *koşma, semâi* ve *mâni*dir.

a. Koşma tipi :

Koşma tipinde, şiirin uyak düzeni halk şiirindeki koşmanın aynıdır. Onbirli kalıbın genellikle (6+5) ve (4+4+3) duraklı biçimleri kullanılır. Örnek :

Nerdesin

Geleceyin bir ses böler uykumu,
İçim ürpermeyle dolar: — Nerdesin?
Arıyorum yıllar var ki ben onu,
Âşıkıyım beni çağ'ran bu sesin.

Gün olur sürüyüp beni derbeder,
Bu ses rüzgârlara karışır gider.
Gün olur peşimden yürür beraber,
Ansızın haykırır bana: — Nerdesin?

Bütün sevgileri atıp içimden,
Varlığımı yalnız ona verdim ben.
Elverir ki, bir gün bana, derinden,
Tâ derinden bir gün bana: "Gel" desin.

(Ahmet Kutsi Tecer)

b. Semâi tipi:

Semâi tipinde, hece ölçüsünün (4+4) sekizli kalıbı dışında, (4+3) yedili kalıbıyla yazılmış şiirler de vardır. Örnek:

Rüya

Ben bir rüya gördüm akşam
Yeşil giymişim üstüme
Besbelli şiir yazarım
Kalem almışım destime

Defler vuruldu önceden
Sazlar çalındı inceden
Döşek sermişler yoncadan
Bir nur doluyor cismime

Tepsilerde vişne kiraz
Şerbet içtim kandım biraz
Dedim gayri durmak olmaz
Remil atılsın ismime

Oktay der ki yoktur hilem
Seni bana yazmış Mevlam
Müjde usul boylu sunam
Müjde eşime dostuma *(Oktay Rifat)*

c. Mâni tipi:

Mâni, tek dörtlük olan bağımsız bir nazım biçimidir. Yeni Türk şiirindeki mâni tipi biçimi; mâni dörtlüklerinin arka arkaya sıralanmasından doğmuştur. Dörtlükler anlam bakımından bağımsız değildir, birbiriyle ilgilidir. Bütün olarak uyak düzeni şöyledir:

a a x a — b b x b — c c x c — d d x d ...

Örnek :

Usanç

Her yalana kanmışım,
Her söze inanmışım,
Ben artık sevgiden de
Bıkmışım, usanmışım!

Ne bağımda gülüm var,
Ne dalda bülbülüm var;
Artık ne aşkım; ne de
Aşka tahammülüm var!

Sevda yüceldi gitti,
Bıraktı, geldi gitti!
Gelişi güzel amma,
Kalbimi deldi gitti!

Ne söz ister, ne saz...
Güzelde vefa olmaz!
Bir taş olsa, dinlensem
Başımı koyup biraz!

Ey Seyfi, bezgin sesin!
Bilseler ne haldesin?
Ey sevda bekleyenler,
Ondan ümidi kesin! *(Orhan Seyfi Orhon)*

II. SERBEST DÜZENLİ NAZIM BİÇİMLERİ

Serbest düzenli nazım biçimleri, var olan biçimler dışında, şairin kendi beğenisine ve şiir anlayışına göre yarattığı, ya da Batı ve Türk edebiyatındaki kimi nazım biçimlerini küçük değişiklikler yaparak yeniden düzenlediği biçimlerdir. Bunlar, dize kümelenişi, uyak düzenleri açısından çok değişik görünüştedir. Bundan dolayı, bu biçimleri kesin sınırlar içine almak ve kesin kurallara bağlamak zordur. Bu nedenle, sık rastlanan ve yaygınlaşmış biçimler sınıflamaya alınmıştır. Bu bölüğe giren biçimlerde aruz ve hece ölçüsünün türlü kalıpları kullanılmıştır. Bu biçimleri oluşturan bentlerin sayısı sınırlı değildir, gerektiğince az ve çok olabilir.

A. EŞİT DÜZENLİ BİÇİMLER

Bentleri eşit sayıda dizelerle kurulmuş biçimlerdir. Bu biçimlerde şiirin bütününde bir ölçü kullanıldığı gibi, bentlerin uyak düzeni de birbirinin aynıdır.

1. ÜÇLÜLER

Bentleri 3 dizeden oluşur. Bu biçimlerde en sık rastlanan uyak düzenleri şunlardır:

a a a—b b b—c c c—d d d...
a x a—b x b—c x c—d x d...
b b a—c c a—d d a—e e a...
a b b—a c c—d e e—d f f...
a a b—c c b—d d e—f f e...
a b a—c b c—d e d—f e f...

Yukarıdaki son iki biçimde bir uyak, 2 bendin, üçüncü dizesinde ya da ikinci dizesinde yinelenmektedir. Bunun için, bu biçimlerle yazılan şiirlerin bent sayısının çift olması gerekir. Örnek:

Akşam Mûsikisi

Kandilli'de, eski bahçelerde,
Akşam kapanınca perde perde,
Bir hatıra zevki var kederde.

Artık ne gelen, ne beklenen var;
Tenha yolun ortasında rüzgâr
Teşrin yapraklarıyle oynar.

Gittikçe derinleşir saatler,
Rikkatle, yavaş yavaş ve yer yer
Sessizlik dâimâ ilerler.

Ürperme verir hayâle sık sık,
Her bir kapıdan giren karanlık,
Çok belli ayak sesinden artık.

Gözlerden uzaklaşınca dünya
Bin bir geceden birinde gûyâ
Başlar rüya içinde rüya. *(Yahya Kemal Beyatlı)*

2. DÖRTLÜLER

Bentleri 4 dize olan biçimlerdir. Bunları, *çapraz uyak, sarma uyak, koşma, semâi* ve *mâni tipi* biçimlerle karıştırmamak gerekir. Bu biçimlerin uyak düzenleri, yukarıda adı geçenlere benzemez. En sık rastlanan uyak düzenleri şunlardır:

a a a a—b b b b—c c c c—d d d d...
x a x a—x b x b—x c x c—x d x d...

Örnek:

İstiklâl Marşı

Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak,
O benim milletimin yıldızıdır parlayacak,
O benimdir, o benim milletimindir ancak!

Çatma, kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl;
Kahraman ırkıma bir gül... Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım,
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim îman dolu göğsüm gibi serhaddim var
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir îmanı boğar,
"Medeniyet" dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana vadettiği günler Hakk'ın,
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri "toprak" diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır atanı.
Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ!
Canı, cânânı, bütün varımı alsın da Hüdâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.

Rûhumun senden İlâhî şudur ancak emeli;
Değmesin ma'bedimin göğsüne nâmahrem eli!
Bu ezanlar — ki şehâdetleri dinin temeli —
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder — varsa — taşım,
Her cerîhamdan, İlâhî, boşanıp kanlı yaşım;
Fışkırır rûh-ı mücerred gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım!

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey nazlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet.
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

(Mehmet Akif Ersoy)

3. BEŞLİLER

Bentleri 5 dize olan ve uyak düzeni *muhammese* benzemeyen biçimlerdir. Bu biçimlerde en sık rastlanan uyak düzenleri şöyledir:

a b a b b — c d c d d — e f e f f...
a b a b a — c d c d c — e f e f e...
a b b b a — c d d d c — e f f f e...
a b a b c — d e d e c — f g f g c...

Örnekler:

Doksan Beşe Doğru

Bir devr-i şeâmet: Yine çiğnendi yeminler;
Çiğnendi, yazık, milletin ümmîd-i bülendi!
Kānun diye topraklara sürtüldü cebinler;
Kānun diye, kānun diye, kānun tepelendi...
Beyhûde figanlar yine, beyhûde eninler!

Eyvâh! Otuz üç yıl o zehir giryeleriyle,
Hüsranları, buhranları, ehvâli, melâli,
Âmâl ü devâhîsi ve sulh ü zaferiyle
Bir sel gibi akmış, mütevekkil, mütehâlî...
Yazsın bunu târîh-i iber hatt-ı zeriyle!

Ey bir demi rü'yâ gibi geçmiş kara günler,
Bir lahza edin seyr-i cahîminizi tekrâr;
Dönsün bize mâzî, o derin nazra-i muğber...
Heyhât! Otuz üç yıl, otuz üç yıl bütün ekdâr;
Heyhât!... Ne bir ders, ne bir fikr-i mukarrer!

Silmez fakat elvâhını târîh-i muânid;
Doksan beşi aç: Gölgesi bir tâc-ı harîsin
Saklar mütelâşî, müteredded, mütemerrid
Evza'-ı şeb-engîzini bir bûm-ı habîsin;
Hâlâ o vesâvis, o desâyis, o mefâsid!

Hâlâ o şebin zeyl-i temâdîsi bu ezlâm;
Hâlâ o cehâlet, o tecâhül ve o techîl;
Hâlâ vatanın hissesi bir tûde-i âlâm;
Hâlâ düşünen başlara hep latme-i tenkîl,
Hâlâ sırıtan dişlere hep lokma-i in'âm!

Hâlâ tarafiyyet, hasebiyyet, nesebiyyet;
Hâlâ "Bu senindir, bu benim!" kısmeti cârî;
Hâlâ gazab altında hakîkatle hamiyyet...
Hep dünkü terennüm, sayıdan, saygıdan ârî;
Son nağmesi yalnız: Yaşasın sevgili millet!

Millet yaşamaz, hakka tahassürle solurken
Sussun diye vicdânına yumruklar inerse;
Millet yaşamaz, meclisi müstahkar olurken
İğfâl ile, tehdîd ile titrer ve sinerse;
Millet yaşamaz ma'şer-i millet boğulurken!

Kânun diyoruz; nerde o mescûd-ı muhayyel?
Düşman diyoruz; nerde bu? Hâricde mi, biz mi?
Hürriyyetimiz var, diyoruz, şanlı, mübeccel;
Düşman bize kânun mu, ya hürriyyetimiz mi?
Bir hamlede biz bunları kahr ettik en evvel.

Bir hamle-i mahmûm-ı tegallüble değiştik
Hürriyyeti şahsiyyete, kânunu gurûra;
Heyhât! Otuz üç yıl geri düştük ve bu mühlik
Yoldan şu nedâmetli ve gafletli mürûra;
Bî-şübhe o hummâ-yı cünûn oldu muharrik.

Ey millete bir sille olan darbe-i münker!
Ey hürmet-i kânunu tepen sadme-i bî-dâd!
Milliyyeti, kânunu mukaddes tanıyan her
Vicdan seni la'netle, mezelletle eder yâd...
Düşsün sana — meyyâl-i tahakküm — eğilen ser,
Kopsun seni — bir hak diye — alkışlayan eller!

(Tevfik Fikret)

*

Otuzbeş Yaş Şiiri

Yaş otuzbeş; yolun yarısı eder.
Dante gibi ortasındayız ömrün.
Delikanlı çağımızdaki cevher,
Yalvarmak yakarmak nâfile bugün,
Gözünün yaşına bakmadan gider.

Şakaklarıma kar mı yağdı, ne var?
Benim mi, Allahım, bu çizgili yüz?
Ya gözler altındaki mor halkalar?
Neden böyle düşman görünürsünüz
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

Zamanla nasıl değişiyor insan;
Hangi resmime baksam ben değilim.
Nerde o günler, o şevk, o heyecan
Bu güler yüzlü adam ben değilim;
Yalandır, kaygısız olduğum, yalan.

Hayal meyal şeylerden ilk aşkımız:
Hâtırası bile yabancı gelir.
Hayata beraber başladığımız
Dostlarla da yollar ayrıldı bir bir;
Gittikçe artıyor yalnızlığımız.

Gökyüzünün başka rengi de varmış,
Geç fark ettim taşın sert olduğunu.
Su insanı boğar ateş yakarmış;
Her doğan günün bir dert olduğunu
İnsan bu yaşa gelince anlarmış.

Ayva sarı, nar kırmızı sonbahar.
Her yıl biraz daha benimsediğim.
Ne dönüp duruyor havada kuşlar?
Nerden çıktı bu cenaze; ölen kim?
Bu kaçıncı bahçe gördüm târumar?

Neylersin, ölüm herkesin başında;
Uyudun uyanmadın olacak,
Kim bilir nerde, nasıl, kaç yaşında?
Bir namazlık saltanatın olacak
Taht misali o musallâ taşında.

(Cahit Sıtkı Tarancı)

4. ALTILILAR

Bentleri 6 dize olan ve uyak düzenleri *müseddes*e benzemeyen biçimlerdir. Bentleri 6 dize ve altıdan artık olan biçimlerde uyaksız dizeler olabilir. Bir dize belirli bir yerde ya da herhangi bir yerde yinelenebilir. Az kullanılır. Aşağıdaki uyak düzenleri kullanılmıştır:

a b c a b c — d e f d e f...

a a b c b c — d d e f e f...

a b a b c c — d f d f g g...

a a b c c b — d d e f f e...

Örnek:

Mâzî... Âtî

Mâzî... O şimdi gölge iken şimdi zî-hayât
Bir cism olan; o şimdi ölen, şimdi canlanan
Mevcûd; evet, o dalga, o gird-âb-ı hâtırât
İnsan için nedir?... Evet, insan ki doğmadan
Ölmekle uğraşır ve bu takdîre katlanır,
Mâzîde bir taayyünü hâiz midir?... Hayır.

Ölmek hayâtı tâzelemektir: Biz ölmesek
Efkâr ölür; hayât-ı beşer şahs-ı fikretin
Bir cümle-i tekâmüllü... Her fikr-i müşterek
Bir sadmedir onunla kımıldar bu hey'etin
Zerrât-ı bî-nihâyesi zerrât-ı nâimi;
Kevnin, hulâsa, fikr-i beşerdir munazzımı.

Mâzîde kābil olsa, taayyün, bekā, sebût,
Âtî nasıl hayâl edilir?... Bir zekâ-şiken
Durgunluk ihtināk-ı mülûl ile pür-sükût,
Ancak tenebbüt eyleyen, ancak pinekleyen,
Mensuh ve münhasif, mütenahnih, ateh-likā
Bir varlık... İşte çehre-i mâzî-i zî-bekā.

Mâzî, o bir muallim, o bir pîr, o bir peder,
Hâlin tutup sinirli elinden, ağır, sabûr,
Âtîye doğru yedmeli... Âtî, o pür-seher
Bir ufk-ı muhtecib ki füyûzâta mehd-i nûr,
Efkâr için sipihr-i teâlî bilinmeli;
Âtî çıkınca ortaya mâzî silinmeli! *(Tevfik Fikret)*

5. YEDİLİLER

Bentleri 7 dize olan biçimlerdir. Yedili biçimlerde bentlerin bir dizesi uyaksız da olabilir. Görülen uyak düzenleri şöyledir:

a b a b c c b — d e d e f f e...

a a b b b c c — d d e e e f f...

Örnek:

Itrî

Büyük Itrî'ye eskiler derler,
Bizim öz mûsikîmizin pîri;
O kadar halkı sevkedip yer yer,
O şafak vaktinin cihangîri,
Nice bayramların sabah erken,
Göğü, top sesleriyle gürlerken,
Söylemiş saltanatlı Tekbîr'i.

Tâ Budin'den Irâk'a, Mısr'a kadar,
Fethedilmiş uzak diyarlardan,
Vatan üstünde hürr esen rüzgâr,
Ses götürmüş bütün baharlardan.
O dehâ öyle toplamış ki bizi,
Yedi yüz yıl süren hikâyemizi
Dinlemiş ihtiyar çınarlardan.

Mûsikîsinde bir taraftan din,
Bir taraftan bütün hayat akmış;
Her taraftan, Boğaz, o şehrâyin,
Mavi Tunca'yla gür Fırat akmış.
Nice seslerle, gök ve yerlerimiz,
Hüznümüz, şevkimiz, zaferlerimiz,
Bize benzer o kâinât akmış.

Çok zaman dinledim Nevâ-kâr'ı,
Bir terennüm ki hem geniş, hem şûh:
Dağılırken "Nevâ"nın esrârı,
Başlıyor şark ufuklarında vuzûh;
Mest olup sözlerinde her heceden,
Yola düşmüş, birer birer, geceden
Yürüyor fecre elli milyon rûh.

Kıskanıp gizlemiş kaza ve kader
Belki binden ziyade bestesini.
Bize mîrâsı kaldı yirmi eser.
"Nât"ıdır en mehîbi, en derini.
Vâkıâ ney, kudüm gelince dile,
Hızlanan mevlevî semâıyle
Yedi kat arşa çıkmış "Âyîn"i.

O ki bir ihtişamlı dünyaya
Ses ve tel kudretiyle hâkimdi;
Âdeta benziyor muammâya;
Ulemâmızda bilmiyor kimdi?
O eserler bugün define midir?
Ebediyette bir hazine midir?
Bir bilen var mı? Nerdeler şimdi?

Öyle bir mûsikîyi örten ölüm,
Bir teselli bırakmaz insanda.
Muhtemel görmüyor henüz gönlüm,
Çok saatler geçince hicranda,
Düşülür bir hayale, zevk alınır:
Belki hâlâ o besteler çalınır,
Gemiler geçmiyen bir ummanda.

(Yahya Kemal Beyatlı)

6 SEKİZLİLER

Bentleri 8 dize olan biçimlerdir. Abdülhak Hamit, *Makber*'ini uyak düzeni a a b b a a x d — d d e e f f x d... biçiminde olan 8 dizeli bentlerle yazmıştır.

Makber'den seçilmiş birkaç bent:

Eyvâh, ne yer ne yâr kaldı!
Gönlüm dolu âh u zâr kaldı!
Şimdi buradaydı gitti elden,
Gitti ebede gelip ezelden.
Ben gittim o hâk-sâr kaldı;
Bir gûşede târumâr kaldı;
Bâkî o enîs-i dilden eyvâh,
Beyrût'a bir mezâr kaldı!

Nerde arayım o dil-rübâyı?
Kimden sorayım o bî-nevâyı?
Bildir bana nerde, nerde yâ Rab?
Kim attı beni bu derde yâ Rab?
Derler ki: Unut o âşinâyı,
Gitti, tutarak reh-i bekâyı.
Sığsın mı hayâle bu hakîkat?
Görsün mü gözüm bu mâcerâyı?

Çık Fâtıma lahdden kıyâm et,
Yâdımdaki hâline devâm et.
Ketm etme bu râzı, söyle bir söz;
Ben isterim âh öyle bir söz.
Güller gibi meyl-i ibtisâm et,
Dâğ-ı dile çâre bul, merâm et:
Bir tatlı bakışla, bir gülüşle,
Eyyâm-ı hayâtımı tamâm et.

Makber mi, nedir şu gördüğüm yer?
Yâ böyle revâ mı cây-ı dil-ber?
Bir tecrübedir bu, hîledir bu;
Yok, mahvıma bir vesîledir bu.
Bak bak ne değişmiş ol semenber!
Gül çehresi, bak, ne yolda muğber!
Nefrîn, bu siyâh bahta nefrîn,
Feryâd bu hâle tâ-be-mahşer.

Gitti nazarımdan, âh gitti,
Bî-maksad u bî-günâh gitti.
Her ferd cihanda birdir ammâ,
Bir tâne değildir öyle, hâşâ.
Bir tâne idi o mâh, gitti,
Aylarca olup tebâh, gitti.
Görsem yeridir seni karanlık,
Nûrum benim ey İlâh, gitti!

Ey yâr, şu nev-bahâr sensin;
Ben anlıyorum ki yâr sensin.
Ettikçe nigâh bahr u berre,
Birden sanırım ki ba'zı kerre,
Meşcerdeki rûzgâr sensin;
Ağlar, derim, eşk-bâr sensin.
Türben görününce, anlarım ki,
Öldüm, bana türbe-dâr sensin.

B. KARIŞIK DÜZENLİ BİÇİMLER

Bentleri oluşturan dizelerin sayıları ve bu dizelerin ölçüleri (ya da dizelerin hece sayısı) bakımından değişiklik gösteren biçimlerdir.

a. Dizelerin hece sayısı değişik olanlar :

Bentlerinin dize sayısı eşit olan biçimlerdir. Yalnız, dizelerin hece sayısı değişiktir. Örnek :

Hikâye

Senin dudakların penbe
Ellerin beyaz,
Al tut ellerimi bebek
Tut biraz.

Benim doğduğum köylerde
Ceviz ağaçları yoktu,
Ben bu yüzden serinliğe hasretim
Okşa biraz.

Benim doğduğum köylerde
Buğday tarlaları yoktu,
Dağıt saçlarını bebek
Savur biraz.

Benim doğduğum köylerde
Şimal rüzgârları eserdi,
Ve bu yüzden dudaklarım çatlaktır
Öp biraz.

Benim doğduğum köyleri
Akşamları eşkiyalar basardı,
Ben bu yüzden yalnızlığı hiç sevmem
Konuş biraz.

Benim doğduğum köylerde
İnsanlar gülmesini bilmezdi
Ben bu yüzden böyle nâçar kalmışım
Güldür biraz.

Sen Türkiye gibi aydınlık ve güzelsin
Benim doğduğum köyler de güzeldi,
Sen de anlat doğduğun yerleri
Anlat biraz.

(Cahit Külebi)

b. Bentlerinin dize sayısı değişik olanlar :

Dizeleri aynı ölçüde olan biçimlerdir. Ancak, bentlerde dizelerin kümelenişi değişiktir.

Örnek :

Merdiven

Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden,
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak,
Ve bir zaman bakacaksın semâya ağlayarak...

Sular sarardı, yüzün perde perde solmakta,
Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...

Eğilmiş arza kanar, muttasıl kanar güller,
Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller.
Sular mı yandı, neden tunca benziyor mermer?

Bu bir lisan-ı hafîdir ki rûha dolmakta,
Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...

(Ahmet Haşim)

C. SERBEST NAZIM

Genel anlamda ölçü ve uyak kurallarına bağlı olmayan şiirdir. Türk edebiyatında, divan *müstezad*ının gelirtirilmiş biçimi, gözüyle bakılan *serbest nazım*, aslında Servet-i Fünun döneminde Batı edebiyatlarından alınarak yeni Türk şiirine uygulanmış bir biçimdir. Aruzla yazılan *serbest müstezat*larda birkaç boy dize bulunur. Uzun dize, orta dize, kısa dize, en kısa dize gibi. Orta, kısa, en kısa dizelerin ölçüsü uzun dizenin ölçüsünden çıkar. Örneğin, uzun dizesi "mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" olan bir şiirin orta dizesi "fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün", kısa dizesi "mefâ'ilün fe'ilün" ve en kısa dizesi de "fe'ilün" ya da "fa'lün" ölçüsünde olur. Türlü uzunluktaki bu dizeler bir düzene bağlı olmaksızın şiir içinde yer alır, ya da şair, belli bir düzen içinde bu dizeleri şiire yerleştirir. *Uyak örgüsü* de belli bir düzene bağlı değildir. Ayrıca, dizeler bentler oluşturacak biçimde de kümelenmez.

1. Ölçülü - uyaklı olanlar

Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati şairlerinin kullandığı biçimdir. Bu bölüğe giren biçimlere *serbest müstezat* da denilmiştir. Türlü uzunluktaki dizelerin şiir içinde düzenleniş durumuna göre ikiye ayrılabilir :

a. Uzun ve kısa dizeleri düzenli olanlar :

Bu tür içine giren biçimlerde uzun ve kısa dizeler belirli bir düzen içinde birbirini izler. *Uyak örgüsü* düzenlidir, kısa dizeler birbiriyle uyaklı olabilir. Örnek :

Resim Yaparken

Fırçam, kadîd bir ağacın hasta bir dalı,
Destimde müştekî heyecanlarla titriyor;
Gûyâ çiçek diye
Bir hâk-i sebze döktüğü kanlarla titriyor.

On gündür işte uğraşıyor fikr ü san'atım
Bir mevc-i hisse vermek için şekl-i irtisâm;
Seyr eylerim bu levhayı artık ale'd-devâm,
Verdim emek diye.

Seyr eylerim ve aczine kâil bu san'atın,
Tahdîse inhimâk ederim sun'-ı kudreti.
Lâkin zamân olur
Pek rûhsuz bulur da beğenmem tabîati.

Mutlak o gün beğenmek için hasta münfail,
Bir başka çehre, giryeli bir çehre isterim...
Bundadır işte, şi'r olacak yerde sözlerim
Ba'zan figân olur! *(T e v f i k F i k r e t)*

b. Uzun ve kısa dizeleri düzensiz olanlar :

Uzun ve kısa dizelerin şiir içinde belli bir düzenleri yoktur. Kimi dizeler uyaklı olmakla birlikte, uyak örgüsü bulunmaz. Örnek :

O Belde

Denizlerden
Esen bu ince hava saçlarınla eğlensin.
Bilsen
Melâl-i hasret ü gurbetle ufk-ı şâma bakan
Bu gözlerinle, bu hüznünle sen ne dilbersin!
Ne sen,
Ne ben,
Ne de hüsnünde toplanan bu mesâ,
Ne de âlâm-ı fikre bir mersâ
Olan bu mâi deniz,
Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz.
Sana yalnız bir ince taze kadın,
Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer,
Bu sefil iştihâ, bu kirli nazar,
Bulamaz sende, bende bir ma'nâ
Ne bu akşamda bir gam-ı nermîn,
Ne de durgun denizde bir muğber
Lerze-i istitâr u istiğnâ.

Sen ve ben
Ve deniz
Ve bu akşam ki lerzesiz, sessiz,
Topluyor bûy-ı rûhunu gûyâ
Uzak
Ve mâi gölgeli bir beldeden cüdâ kalarak,
Bu nefy ü hicre müebbed bu yerde mahkûmuz...

O belde
Durur menâtık-ı dûşîze-i tahayyülde;
Mâi bir akşam
Eder üstünde dâimâ ârâm;
Eteklerinde deniz
Döker ervâha bir sükûn-ı menâm...
Kadınlar orda güzel ince, sâf, leylîdir,
Hepsinin gözlerinde hüznün var,
Hepsi hemşîredir veyâhut yâr;
Dilde tenvîm-i ıztırabı bilir
Dudaklarındaki giryende bûseler, yâhut
O gözlerindeki nûlî sükût-ı istifhâm.
Onların rûhu şâm-ı muğberden
Mütekâsif menekşelerdir ki
Mütemâdî sükûn u samtı arar;
Şu'le-i bî-ziyâ-yı hüzn-i kamer
Mültecî sanki sâde ellerine.
O kadar nâ-tüvân ki, âh, onlar,
Onların hüzn-i lâl-i müştereki,
Sonra dalgın mesâ, o hasta deniz,
Hepsi benzer o yerde birbirine...

O belde
Hangi bir kıt'a-i muhayyelde?
Hangi bir nehr-i dûr ile mahdûd?
Bir yalan yer midir veyâ mevcûd,
Fakat bulunmayacak bir melâz-ı hülyâ mı?
Bilmem... Yalnız
Bildiğim sen ve ben ve mâi deniz
Ve bu akşam ki eyliyor tehzîz
Bende evtâr-ı hüzn-i ilhâmı,
Uzak
Ve mâi gölgeli bir beldeden cüdâ kalarak
Bu nefy ü hicre müebbed bu yerde mahkûmuz.

(Ahmet Haşim)

2. Ölçüsüz - uyaklı olanlar

Bu bölüğe giren biçimlerde, uzun dizelerin hece sayısı 15 - 20 ve daha artık olabilir. En kısa dizeler kimi zaman bir tek heceye kadar düşer. Ölçü yoktur. Ancak, kimi dizeler hece ölçüsünün türlü kalıplarına uyabilir. Uyak düzeni *ölçülü-uyaklı* olanlara oranla daha serbesttir. Uyaksız dizeler de vardır. Bu türlü şiirlerde, ölçü ve uyağın sağladığı tekdüze uyum çok azaldığından ya da tümüyle yok olduğundan güçlü bir iç uyum bulunur. Bunlar da uzun ve kısa dizelerin düzenlenişine göre ikiye ayrılır.

a. Uzun ve kısa dizeleri düzenli olanlar :

Böyle şiirlerde uzun ve kısa dizelerin hece sayısı belli bir düzen içerisinde azalıp çoğalarak birbirini izler. Örnek :

Gemiciler

Biz dalgalar, fırtınalar kahramanı yiğitleriz.
Ufuklardan ufuklara haber sorar, gezeriz.
Güneşlerde uyuklayan yamaçları,
Kalbi durgun tarlaları bıraktık.
Gölge veren ağaçları
Sevmiyoruz biz artık.
Sevgilimiz,
Ey deniz!
İşte biz :
Nihayetsiz
Mavilikler yolcusu!
Ruhumuzun kardeşidir
Güneşlerde parlayan bu yeşil su.
Bayrağımız yeşil sular ateşidir.
Biz bayrağın fedaisi sayısız Türk genciyiz
Biz hilale şan arayan korku bilmez gemiciyiz.
Ey vatandan müjdelerle bize kadar gelen rüzgâr
O sarışın sahillerde kara gözlü, genç kızlar,
Yaz gecesi mehtap ile konuşurken
Doğru söyle, sordular mı bizleri?
Nasıl cevap verdi gökten
Gemimizin rehberi,
O vefakâr
Yıldızlar?...
Poyraz var;
Yelken dolar.
Gemi sanki kanatlı!
Enginlerde pembe güneş
Gülümserken bu yolculuk ne tatlı!
Çal sazını kalenderce yiğit kardeş!
Nağmelerin yorulmayan dalgalardan bahtiyar,
Gönderelim bu ahengi o sevgili yurda kadar.

(Enis Behiç Koryürek)

b. Uzun ve kısa dizeleri düzensiz olanlar :

Böyle şiirlerde uzun ve kısa dizelerin hece sayısı belli bir düzen içinde değildir. Dizelerin kümelenişinde de bir düzen kaygısı yoktur. Örnek :

Solgun Bir Gül Dokununca

Çoklarından düşüyor da bunca
Görmüyor gelip geçenler
Eğilip alıyorum
Solgun bir gül oluyor dokununca.

Ya büyük şehirlerin birinde
Geziniyor kalabalık duraklarda
Ya yurdun uzak bir yerinde
Kahve, otel köşesinde
Nereye gitse bu akşam vakti
Ellerini ceplerine sokuyor
Sigaralar, kâğıtlar
Arasından kayıyor usulca
Eğilip alıyorum, kimse olmuyor
Solgun bir gül oluyor dokununca.

Ya da yalnız bir kızın
Sildiği dudak boyasında
Eşiğinde yine yorgun gecenin
Başını yastıklara koyunca.

Kimi de gün ortası yanıma sokuluyor
En çok güz ayları ve yağmur yağınca
Alçalır ya bir bulut, o hüzün bulutunda
Uzanıp alıyorum, kimse olmuyor
Solgun bir gül oluyor dokununca.

Ellerde, dudaklarda, ıssız yazılarda
Akşamlara gerili ağlara takılıyor
Yaralı hayvanlar gibi soluyor
Bunalıyor, kaçıp gitmek istiyor
Yollar, ya da anılar boyunca.

Alıp alıp geliyorum, uyumuyor bütün gece
Kımıldıyor karanlıkta, ne zaman dokunsam
Solgun bir gül oluyor dokununca

(Behçet Necatigil)

c. Ölçüsüz - uyaksız olanlar :

Ölçü ve uyağın katı kurallarına bağlı olmayan nazımdır. Ara sıra ölçü ve uyak serpintilerine rastlanırsa da, şiirin bu iki öğesi ortadan kaldırılmıştır. Bu tür şiirlerde amaç, ölçü ve uyağa başvurmadan şiirde bir iç uyum yaratmaktır. Ayrıca, şiirin özü ve içeriği de yeni bir sanat anlayışıyla işlenmiştir. Örnekler :

Kitabe-i Seng-i Mezar

I

Hiç bir şeyden çekmedi dünyada
Nasırdan çektiği kadar;
Hatta çirkin yaratıldığından bile
O kadar müteessir değildi;
Kundurası vurmadığı zamanlarda
Anmazdı ama Allah'ın adını,
Günahkâr da sayılmazdı.
Yazık oldu Süleyman Efendi'ye

II

Mesele falan değildi öyle,
To be or not to be kendisi için;
Bir akşam uyudu;
Uyanmayıverdi.
Aldılar, götürdüler.
Yıkandı, namazı kılındı, gömüldü.
Duyarlarsa öldüğünü alacaklılar
Haklarını helâl ederler elbet.
Alacağına gelince.
Alacağı yoktu zaten rahmetlinin.

III

Tüfeğini depoya koydular,
Esvabını başkasına verdiler.
Artık ne torbasında ekmek kırıntısı,
Ne matrasında dudaklarının izi;
Öyle bir rüzgâr ki,
Kendi gitti,
İsmi bile kalmadı yadigâr.
Yalnız şu beyit kaldı,
Kahve ocağında, el yazısıyle:
"Ölüm Allah'ın emri,
Ayrılık olmasaydı" *(Orhan Veli)*

*

Sereserpe

Uzanıp yatıvermiş sereserpe;
Entarisi sıyrılmış hafiften;
Kolunu kaldırmış, koltuğu görünüyor,
Bir eliyle de göğsünü tutmuş
İçinde kötülüğü yok, biliyorum;
Yok, benim de yok ama...
Olmaz ki.
Böyle de yatılmaz ki. *(Orhan Veli)*

*

Söz

Aynada başka güzelsin
Yatakta başka;
Aldırma söz olur diye;
Tak takıştır,
Sür sürüştür;
İnadına gel,
Piyasa vakti
Muhallebiciye,
Söz olurmuş
Olsun,
Dostum değil misin? *(Orhan Veli)*

III. DİVAN ŞİİRİNDEN GELİŞTİRİLEN NAZIM BİÇİMLERİ

Türk Edebiyatında son yıllarda ortaya çıkan bir akımla, divan şiiri nazım biçimleri özde ve biçimde yapılan değişikliklerle yeniden işlenmeğe başlanmıştır. Bu yoldaki örneklerin gelişip olgunlaşmasıyla Türk şiirinde biçim sorunlarının belirli bir açıklığa kavuşacağı ve ayrıca divan şiirinden öz bakımdan, çok değişik yönlerden beslenen bu akımla, Türk şiirinin yeni bir ses ve deyiş özelliği kazanacağı kanısındayız.

Beyitlerle kurulan biçimlerde genellikle, divan şiiri nazım biçimlerinin uyak düzenine bağlı kalınmıştır. Kimi örneklerde bir iki dize uyaksız olduğu gibi, tümüyle uyak düzeninin uygulanmadığı durumlara da rastlanmaktadır. Ayrıca anlam bütünlüğü yönünden beyit niteliğinde olanların, 3-4 dize olarak sıralandığı da görülmektedir.

Ölçü olarak hece ölçüsünün, genellikle uzun duraksız kalıpları kullanılmıştır. Her beyit ayrı ölçüde olabildiği gibi, bir beytin dizelerinde de ölçü değişmektedir.

Bentlerle kurulan biçimlerden *murabba, şarkı* ve *muhammes*lerde, divan şiirindeki uyak düzenine az çok uyulmuştur. Fakat, eski uyak düzenini uygulamada daha özgür davranılmıştır. Bentlerinin dize sayısı beşten artık olanlarda belirli bir uyak düzeni yoktur.

Daha deneme ve arayış döneminde olan bu akıma ilişkin kesin görüşler ileri sürmek sakıncalıdır. Bu nedenle, kısaca değindiğimiz, Türk şiirindeki bu yeni biçim araştırmasını sürdüren günümüz şairlerinden, söylediklerimizi tanıklamak amacıyla birkaç örnek almayı uygun gördük.

I. BEYİTLERLE KURULAN BİÇİMLER

1. Kaside tipi :

salihat-ı nisvandan saffet hanımefendiye

hatırlarım bir akşam bir yokuşa durmuştum
iri atlarımız macardı dantellerimiz alman

ne göksuda bülbül dinlemek ne abdülhak şinasi bey
ıpıılık bir sevgi geçerdi arasıra içimden o zaman

siz ne zaman öldünüz allahaşkına yani ne zaman
kirli karlar bile erimemişti haber yoktu nisandan

rüştü paşaydı deli rüştüye çıkmıştı adı osmanlı ordusunda
o zaman hamitti padişah kocamın bıyıkları kocaman

o günlerde her şey akıp giderdi biz de şaşardık
hürriyet meşrutiyet otuzbir mart falan filan

gemiler de öyle boğazdan aşağı boğazdan yukarı
bıyıklarını burardı umursamazdı paşa kocam o zaman

rüştü paşaydı sakallıydı belki sadece sakallıydı
ki sakallar geçmişinde herhalde bir orman

bir oğul bir kız iki gelin bir damat isviçre lozan
nasıl ağladığımı ben bilirim bir yangının ardından

uykularım bölünüyor artık şu konağı bekliyorum
söyle ey muhabbet kuşunun tüyü söyle ölüm ne zaman

hep bir şeylere baktım bir şeyleri korudum kızdım
kızgındı haremi vardı sakallıydı rüştü paşa o zaman

hatırlarım bir akşam bir yokuşa durmuştum
iri atlarımız macardı dantelleriniz alman

bahriye nazırı tevfik paşa mütarekeler falan
dünya nasıl çekilirdi ayaklarımın altından

annemin sonsuz giysileri bir telaşı bileyen tramvay
ben ne güzel çocuktum yalnızlıkların ardından

yeniköyde bir yalı fatihte evler ayışıklı bir zaman
rüştü paşaydı adı Yıldız'da ve dömekede kahraman

herkes ne zaman ölür elbet gülünün solduğu akşam
aldım anlayamadım öldüm anlayamadım almadığım akşam

daha önce hiç ölmedim temmuzum ve incilerim
göksuyu ışıklarla teşrif ettiğimiz akşam

ne zaman gülüm solar ne zaman deniz ne zaman akşam
ne zaman gemilerdi ne zamandı paşa kocam

artık başucum dinlendirir bir şamdanın süsünü
söyle ey göksu akşamı hafız burhan ölüm ne zaman

mevlûtlar okunur dalgalar kalır bir geminin ardından
öldüm ben saffet hanımefendi salihat-ı nisvandan

(Turgut Uyar)

2. Gazel tipi :

çokluk senindir

özenle soyduğum şu elma söyle şimdi kimindir
özenle ne yapıyorsam bilirsin artık senindir

suya giden bir adam mesela omuzunu eğri tutsa
güneş su ve adamın omzundaki eğrilik senindir

ayağa kalkarsın, adına uygunsun ve haklısın
kararan dünya bildiğin gibi sık sık senindir

kararan dünya yeni bir güle bir ateş parçasıdır
bir ateş parçasından arta kalan soylu karanlık senindir

bir deneyli geçmişi aldın geldin yeniyi güzel boyadın
ben bilirim sen de bil ilk aydınlık senindir

benim sevdiğim su senin suyunun öz kardeşidir
senin soyunun bıraktığı güçler artık senindir

çünkü bir silâh gibi tutarsın tuttuğun her şeyi
her yeri bir uyarma diye tutan ıslık senindir

senindir ey sonsuzveren ne varsa hayat gibi
tutma soluğunu, genişle, öz ve kabuk senindir

ey en güzel görüntüsü çiçeklere dökülen bir çavlanın
aşkım, sonsuzum, bu dünyada ne var ne yok senindir

(Turgut Uyar)

3. Mesnevi tipi :

Eller

Eller, hepsi de beşer tane parmaktan,
Eller, türlü türlü... yaşamaktan.

Boynu bükük eller, dizlerin üstünde,
İster bir yabancının, ister kardeşimin de;

Eller, göbek üstünde, yok bir şey umrunda.
Elikten çıkmış eller, ekmek uğrunda.

Derileri soyulanlar çamaşırdan
Eller, avuç içleri nasırdan.

Karınınkiler öylesine, çocuğuma bakmaktan.
Tahta uğmak, sabah karanlığı ateş yakmaktan.

Açılmış, kapanmayacak avucundan belli
Dilencinin eli.

Eller, eteklerde, baygın düşmüş bir ara,
Eller, sarılmış demir parmaklıklara.

Bir elim, kalem tutmuş, yazı yazar.
İki elimde kazma, toprağı kazar.

El var, titrer durur, el var yumuk yumuk.
El var pençe olmuş, el var yumruk.

Hepsi de etten, deriden, tırnaktan;
Farkları yok ama dal ucunda yapraktan.

Atmış elindekini, tutmayacak bir daha,
Eller görüyorum, eller, açılmış Allah'a...

(Ziya Osman Saba)

4. Rübai tipi:

haydi ben geldim oturup konuşalım ey gök
bütün altın tarlası bütün komşularımla
tarla tapan ırgat esnaf bütün komşularımla
in dolaş bir yerlerde buluşalım ey gök

(Turgut Uyar)

II. BENTLERLE KURULAN BİÇİMLER

1. Murabba tipi:

müjgân'a aşk şarkıları
—2
o akşam da lambamızı söndürmüştük nedîm ile
nedîm'den bile kıskandığım sevdiğim ile
son şarkılar dağılmıştı mevsim ile
yalnız çamlıca'da bir ud yankılanırdı

dünyayı tumturaklı bir yalan sayanlar
yalanın dehşetini yaşlandıkça anlar
nâzım'ın pirâye'yi sevdiği zamanlar
ölse ölümünden ne suçlar çıkarılırdı

boğucu bir sessizlikte ateşten goncalardır
o demirden şiirler ki sanki tabancalardır
umutsuz hangi gününde el atsan ateşe hazır
nâzım onları yazarken duvarlar çatırdardı

gördün sessizce buluştuğunu nâzım'la nedîm'in
lâcivert ıssızlığında yıldızlı bir serviliğin
birinin elinde vâridat'ı simavnalı bedreddin'in
birinin ağzında gül elinde mey kâsesi vardı

(Attila İlhan)

2. Muhammes tipi :

müjgân'a aşk şarkıları
— 1
dinlerdim telaşlı kanunlardan sarışın türkçeyi
nasıl da sevdim ne iştir bilmeden sevmeyi
ürkek bir çilenti usulca yoklardı bahçeyi
nerde tavus kuşları nerde müjgân'ın gençliği
nasıl da sevdim ne iştir bilmeden sevmeyi

okşamak kumralığını içinden uysal lambaların
beyhude ıslıklarını yakınlaşan sonbaharın
akşam tenhalığında birlikte duygulanmaların
saklı mutluluğuyla dalgından çok daha fazla dalgın
nasıl da sevdim ne iştir bilmeden sevmeyi

bir parça son yalnızlığa öncekiler hazırlıktır
insan bırakmaz sevdiğini sevmek insanı bırakır
kalırsa gözlerinin elinde yaldızı belki kalır
ney üşür kanun pırıldar udlar oldukça karanlıktır
nasıl da sevdim ne iştir bilmeden sevmeyi

(Attila İlhan)

B. NAZIM TÜRLERİ

1. LİRİK ŞİİR

İçten gelen heyecanları coşkulu bir dille anlatan duygusal şiir türüdür. Her ulusun ilk şairleri yapıtlarını saz eşliğinde söylerlerdi. "Lir"de telli bir çeşit saz olduğu için, sonraları içe doğan türlü duyguları anlatan şiirlere *lirik* denmiştir. Aynı anlamda Tanzimat döneminden sonra Türkçede *rebâbî* (rebâb : kemençeye benzer bir çeşitli telli saz) terimi de kullanılmıştır. Divan edebiyatında özellikle gazeller, murabbalar, şarkılar, halk edebiyatında koşmalar, semâiler *lirik şiir* türüne örnektir. Yeni Türk edebiyatında *lirik şiirler* türlü nazım biçimleriyle yazılmıştır. Örnekler :

Bir Günün Sonunda Arzu

Yorgun gözümün halkalarında
Güller gibi fecr oldu nümâyân,
Güller gibi... sonsuz, iri güller,
Güller ki kamıştan daha nâlân,
Gün doğdu yazık arkalarında!

Altın kulelerden yine kuşlar,
Tekrarını ömrün eder ilân,
Kuşlar mıdır onlar ki her akşam,
Âlemlerimizden sefer eyler...

Akşam, yine akşam, yine akşam,
Bir sırma kemerdir suya baksam;
Akşam, yine akşam, yine akşam,
Göllerde bu dem bir kamış olsam! *(Ahmet Haşim)*

*

Firari

Sana çirkin dediler, düşmanı oldum güzelin,
Sana kâfir dediler, diş biledim Hakk'a bile
Topladın saçtığı altınları yüzlerce elin,
Kahpelerdin de garez bağladım ahlâka bile...

Sana çirkin demedim, ben, sana kâfir demedim,
Bence dinin gibi küfrün de mukaddesti senin,
Yaşadın beş sene kalbimde, misafir demedim,
Bu firar aklına nerden, ne zaman esti senin?

Zülfünün yay gibi kuvvetli çelik tellerine
Takılan gönlüm asırlarca peşinden gidecek.
Sen bir ahu gibi dağdan dağa kaçsan da yine
Seni aşkım canavarlar gibi takip edecek!..

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

2. PASTORAL ŞİİR

Doğa güzelliklerini, orman, yayla, dağ, köy ve çoban yaşamını ve bunlara karşı duyulan özlemleri anlatan şiir türüdür. *Pastoral* sözcüğü "çobanlara ilişkin" demektir ve Türkçede bu anlamda *râiyâne, rüstâî* terimleri de kullanılmıştır. Batı edebiyatlarında doğrudan doğruya doğa manzaralarını canlı bir biçimde anlatan şiirlere *idil,* konuşma biçiminde yazılan *pastoral şiir*lere de *eglog* denir.

Örnek :

Bingöl Çobanları

Daha deniz görmemiş bir çoban çocuğuyum,
Bu dağların eskiden aşinasıdır soyum.
Bekçileri gibiyiz, ebanced buraların,
Bu tenha derelerin, bu vahşi kayaların
Görmediği gün yoktur sürü peşinde bizi,
Her gün aynı pınardan, doldurup testimizi
Kırlara açılırız çıngıraklarımızla.

Okuma yok, yazma yok; bilmeyiz eski, yeni,
Kuzular bize söyler yılların geçtiğini,
Arzu, başlarımızdan yıldızlar gibi yüksek;
Önümüzde bir sürü, yanımızda bir köpek
Dolaştırıp dururuz aynı daüssılayı,
Her adım uyandırır acı bir hatırayı.

Anam bir yaz gecesi doğurmuş beni burda,
Bu çamlıkta söylemiş son sözlerini babam,
Şu karşıki bayırda verdim kuzuyu kurda,
"Suna"mın başka köye gelin gittiği akşam,

Gün biter, sürü yatar ve sararan bir ayla,
Çoban hicranlarını basar bağrına yayla,
— Kuru bir yaprak gibi kalbini eline al
Diye hıçkırır kaval:
Bir çoban parçasısın olmasan bile koyun,
Daima eğeceksin başkalarına boyun;
Hülyana karışmasın ne şehir, ne de çarşı,
Yamaçlarda her akşam batan güneşe karşı,
Uçan kuşları düşün, geçen kervanları an,
Mademki kara bahtın adını koydu çoban!
Nasıl yaşadığından, ne içip yediğinden,
Çıngırak seslerinin dağlara dediğinden
Anlattı, uzun uzun.
Şehrin uğultusundan usanmış ruhumuzun
Nadir duyabildiği taze bir heyecanla,
Karıştım o gün bugün bu zavallı çobanla
Bingöl yaylalarının mavi dumanlarına,
Gönlümü yayla yaptım Bingöl çobanlarına

(Kemalettin Kamu)

3. DİDAKTİK ŞİİR

Belli bir düşünceyi aşılamak ya da belli bir konuda öğüt, bilgi vermek, ahlaki bir ders çıkarmak amacıyla öğretici nitelikte yazılan, duygu yönü zayıf şiir türüdür. Türk edebiyatında *ta'limî* terimi de aynı anlamda kullanılmıştır. *Manzum hikâye*ler ve *fabl*lar da bu bölüğe girer. Örnekler:

Seyfi Baba

Geçen akşam eve geldim, dediler: Seyfi Baba
Hastalanmış, yatıyormuş.
— Nesi varmış acaba?
— Bilmeyiz, oğlu haber verdi geçerken bu sabah.
— Keşke ben evde olaydım... Esef ettim, vah vah!
Bir fener yok mu, verin... Nerde sopam? Kız, çabuk ol...
Gecikirsem kalırım beklemeyin... Zira yol
Hem uzun, hem de bataktır,
— Daha âlâ, kalınız:
Teyzeniz geldi, bu akşam, değiliz biz yalnız.
Sopa sağ elde, kırık camlı fener sol elde;
Boşanan yağmur iliklerde, çamur tâ belde.
Hani, çoktan gömülen kaldırımın, hortlayarak,
"Gel!" diyen taşları kurtarmasa, insan batacak.
Saksağanlar gibi sektikçe birinden birine,
Boğuyordum müteveffâyı bütün âferine.
Sormayın derdimi, bitmez mi o taşlar giderek,
Düştü artık bize göllerde pek âlâ yüzmek!
Yakamozlar saçarak her tarafından fenerim,
Çifte sandal, yüzüyorduk, o yüzer, ben yüzerim!
Çok mu yüzdük, bilemem, toprağı bulduk neyse;
Fenerim başladı etrâfını tek tük hisse.
Vakıâ ben de yoruldum, o fakat pek yorgun...
Bakıyordum daha mahmurluğu üstünde onun:
Gâh olur, kör gibi çarpar sıvasız bir duvara;
Gâh olur, mürde şuââtı düşer bir mezara;
Gâh bir sakfı çökük hanenin altında koşar;
Gâh bir ma'bed-i fersûdenin üstünden aşar;
Vakt olur pek sapa yerlerde, bakarsın, dolaşır;
Sonra en korkulu eşhâsa çekinmez sataşır;
Gecenin sütre-i yeldâsını çekmiş, üryan,
Sokulup bir saçağın altına gûyâ uyuyan
Hânüman yoksulu binlerce sefîlân-ı beşer;
Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;
Kocasından boşanan bir sürü bî-çâre karı;
O kopan râbıtanın, darmadağın, yavruları;
Zulmetin, yer yer, içinden kabaran mezbeleler:
Evi sırtında, sokaklarda gezen aileler!
Gece reh-zen, sabah olmaz mı bakarsın, sâil!
Serseri, derbeder, âvâre, harâmî, kâtil...
Böyle kaç manzara gördüyse bizim kör kandil
Bana göstermeli bir kerre... Niçin? Belli değil!
Ya o bî-çâre de rahmet suyu nûş eyleyerek
Hatm-i enfâs edivermez mi hemen "cız!" diyerek;
O zaman sâmianın, lâmisenin sevkıyle
Yürüyen körlere döndüm, o ne dehşetti hele!

Sopam artık bana hem göz hem ayak, hem eldi...
Ne yalan söyliyeyim kalbime haşyet geldi.
Hele yâ Rabbi şükür, karşıdan üç tane fener
Geçiyor... Sapmayarak doğru yürürlerse eğer,
Giderim arkalarından... Yolu buldum zaten.
Yolu buldum, diyorum, gelmiş iken hâlâ ben!
İşte karşımda bizim yâr-ı kadîmin yurdu.
Bakalım var mı ışık? Yoksa muhakkak uyudu.
Kapının orta yerinden ucu değnekli bir ip
Sarkıtılmış olacak, bir onu bulsam da çekip
Açıversem... İyi amma kapı zaten aralık...
Gâliba bir çıkan olmuş... Neme lazım, artık,
Girerim ben, diyerek kendimi attım içeri;
Ayağımdan çıkarıp lastiği geçtim ileri.
Sağa döndüm, azıcık gitmeden üç beş basamak
Merdiven geldi ki zorcaydı biraz tırmanmak!
Sola döndüm, odanın eski şayak perdesini
Aralarken kulağım duydu fakirin sesini:
— Nerde kaldın? Beni hiç yoklamadın evladım!
Haklısın, bende kabahat ki haber yollamadım.
Bilirim çoktur işin, sonra bizim yol pek uzun...
Hele dinlen azıcık, anlaşılan yorgunsun.
Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın...
Üşüyorsan eşiver mangalı, eş eş de ısın.
Odanın loşluğu kasvet veriyor pek, baktım,
Şu fener yansa, deyip bir kutu kibrit çaktım
Hele son kibriti tuttum da yakından yüzüne,
O zaman nîm açılıp perde-yi zulmet nâ-gâh,
Gördü bir sahne-yi üryân-ı sefalet ki nigâh,
Şair olsam yine tasviri olur bence muhal:
O perişanlığı der-pîş edemez çünkü hayal!
Çekerek dizlerinin üstüne bir eski abâ,
Sürünüp mangala yaklaştı bizim Seyfi Baba.
— Ihlamur verdi demin komşu... Bulaydık şunu, bir...
— Sen otur ben ararım...
— Olsa içerdik, iyidir...
Aha buldum, aramak istemez oğlum, gitme...
Ben de bir karnı geniş cezve geçirdim elime,
Başladım kaynatarak vermiye fincan fincan,
Azıcık geldi bizim ihtiyarın benzine kan.
— Şimdi anlat bakalım, neydi senin hastalığın?
— Nezle oldun sanırım, çünkü bu kış pek salgın.
Memed Â'nın evi akmış. Onu aktarmak için
Dama çıktım, soğuk aldım, oluyor on beş gün.
Ne işin var kiremitlerde a sersem desene!
İhtiyarlık mı nedir, şaşkınım oğlum bu sene!
Hadi aktarmayayım... Kim getirir ekmeğimi?

Oturup kör gibi, nâ-merde el açmak iyi mi?
Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası; düşmanının maskarası!
Yoksa yetmiş beşi geçmiş bir adam iç yapamaz;
Ona ancak yapacak beş vakit abdestle namaz.
Hastalandım, bakacak kimseciğim yok; Osman
Gece gündüz koşuyor iş diye, bilmem ne zaman
Eli ekmek tutacak? İşte saat belki de üç,
Görüyorsun daha gelmez... Yalnızlık pek güç.
Bazı bir hafta geçer uğrayan olmaz yanıma;
Kimsesizlik bu sefer tak dedi artık canıma!
— Seni bir terleteyim sımsıkı örtüp bu gece!
Açılırsın, sanırım, terlemiş olsan iyice.
İhtiyar terleye dursun gömülüp, yorganına...
Atarak ben de geniş bir kebe mangal yanına,
Başladım uyku taharrîsine, lâkin ne gezer!
Sızmışım bir aralık neyse yorulmuş da meğer.
Ortalık açmış uyandım. Dedim, artık gideyim,
Önce amma şu fakir âdemi memnun edeyim.
Bir de baktım ki; tek onluk bile yokmuş kesede;
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sade!
O zaman koptu içimden şu tahassür ebedî:
Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param olsa idi!

(Mehmet Akif Ersoy)

*

Karga ile Tilki

Bir dala konmuştu karga cenapları;
Ağzında bir parça peynir vardı.
Sayın tilki kokuyu almış olmalı;
Ona nağme yapmaya başladı:
"Ooooo! Karga cenapları, merhaba!
"Ne kadar güzelsiniz; ne kadar şirinsiniz
"Gözüm kör olsun yalanım varsa
"Tüyleriniz gibiyse sesiniz
"Sultanı sayılırsınız bütün bu ormanın."
Keyfinden aklı başından gitti bay karganın;
Göstermek için güzel sesini
Açınca ağzını düşürdü nevâlesini.
Tilki kapıp onu dedi ki: "Efendiciğim,
"Size küçük bir ders vereceğim;
"Alıklar olmasa iş kalmaz açık gözlere;
"Böyle bir ders de değer sanırım bir peynire"
Karga şaşkın, mahcup biraz da geç ama,
Yemin etti gayrı faka basmayacağına.

(Orhan Veli)

4. EPİK ŞİİR

Konusu savaş, kahramanlık, yiğitlik ve yurt sevgisi olan ya da tarihsel bir olayı coşkulu bir anlatımla işleyen uzunca şiirlere denir. Aynı anlamda *destanî şiir, hamâsî şiir* ve *kahramanlık şiiri* terimleri de kullanılır. Örnekler :

Mohaç Türküsü

Bizdik o hücumun bütün aşkiyle kanatlı;
Bizdik o sabah ilk atılan safta yüz atlı.
Uçtuk Mohaç ufkunda görünmek hevesiyle,
Canlandı o meşhur ova at kişnemesiyle,
Fethin daha bir ülkeyi parlattığı gündü,
Biz uğruna can verdiğimiz yerde göründü.
Gül yüzlü bir âfetti iki her bûsesi lâle;
Girdik zaferin koynuna kandık o visâle.
Dünyaya vedâ ettik, atıldık dolu dizgin;
En son koşumuzdur bu! asırlarca bilinsin!...
Bir bir açılırken göğe son def'a yarıştık,
Allah'a giden yolda meleklerle karıştık.
Geçtik hepimiz dört nala cennet kapısından;
Gördük ebedî cedleri bir anda yakından!
Bir bahçedeyiz şimdi şehitlerle beraber;
Bizler gibi ölmüş o yiğitlerle beraber.
Lâkin kalacak doğduğumuz toprağa bizden,
Şimşek gibi bir hatıra, nal seslerimizden!

(Yahya Kemal Beyatlı)

*

Üç Şehitler Destanı'ndan

Mehmetçik

Atıldı, bir Mehmetçik, büyüyü bozdu,
Bir düşman süngüsüne, göğsünden,
Bu şehadetle kayalar yarıldı sanki,
Dipçik gürültüsünden.

Soruyordu herkes birbirine,
Parlayan şey bu mu?
Muzaffer oluyordu bileklerimizde,
Tarihin ilk dipçik hücumu.

Hayran oluyordu koca gökyüzü,
Göğüslerimizde büyüyen bahta,
28 Mart günü bir adsız tepede,
Çeliğe karşı tahta.

Süngülerin ucunda

Son altmış adım bize bir yudum şerbet
Düşen kahramanın sevgisiyle al
Köyde mi görmüştük, ormanda mı,
Bizim içimize sığmış o kartal?

Son kırk adımın lezzeti daha hızlı;
Başladı hayatımızda şehitlerce bir yarış.
İlerledik cihan cihan,
Karış karış!

Son yirmi adımı uçuyorduk,
Almıştı herkes dipçiğini avucuna.
Yine bir duraklama,
Geldik düşman süngüsünün ucuna,

Tabur bir mucize içindeydi.

Bir muhabbet sarmıştı her yönü,
Vatanı ve bizi seven.
Çoğalmıştık bir uçtan bir uca, rüya gibi,
Büyüyordu ova kendiliğinden.

Neydi damarlarımızda çoğalan, çoğalan,
Neydi bu tepenin ardı?
İçimizde sadece vatan değil,
Yeryüzü kadar bir şey vardı.

Ateş mi gelirmiş, yel mi esermiş,
Akıyoruz, hayatımız nerde pek belli değil.
Kurtulmuşuz bedenden artık,
Kimse ayaklı, elli değil.

Mustafa Kemallerce

Atılıyorduk kâfire,
Hepimizin bir yanı hilâl gibi,
Bir göz vardı üstümüzde göklerden.
Mustafa Kemal gibi!

Savaşırken yaşamak,
Anam südü kadar helâl gibi,
Ölüm hem büyüktü, hem kolaydı,
Mustafa Kemal gibi.

Atılıyorduk bir devre,
Tarihlerden süzülmüş bir hal gibi:
Hepimiz, hepimiz,
Mustafa Kemal gibi!

(Fazıl Hüsnü Dağlarca)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖZ SANATLARI

Mecazlar

Söz sanatları (edebi sanatlar)'nın edebiyat metinlerinin anlaşılmasında ve yorumlanmasında önemli bir yeri vardır. Özellikle, divan edebiyatının iyice anlaşılabilmesi için bu sanatların çok iyi bilinmesi gerekir. Divan şiirinde, sanatsız bir beyit hemen hemen yok gibidir. Divan şairleri sanat yapmaya *(tasannu')* çok düşkün olduklarından, bir beyit içinde birkaç sanatı iç içe kullanmışlardır. Sanat yapma kaygısıyla, yalın bir anlatım yolundan uzaklaşan kimi şairlerin divanları kuru ve zevksiz beyitlerle dolmuştur. Ancak, sanat yapma düşkünlüğünden kendini kurtarabilmiş şairler, şiirin özünde yenilikler yaparak bir çığır açmayı başarmışlardır.

Söz sanatlarının çoğu nazımda ve nesirde ortaktır. Fakat, kimileri ise yalnız nazma ya da yalnız nesre özgüdür. Burada, edebi sanatlar, *Mecazlar, Anlamla İlgili Sanatlar* ve *Sözle İlgili Sanatlar* olmak üzere 3 bölümde verilmiştir :

Bu bölümde verilen *mecaz sanatları*, sözcükleri gerçek anlamlarının dışında kullanarak yapılan sanatlardır. *Mecaz sanatı* söze güzellik, canlılık ve daha etkili bir güç vermek için yapılır. Türkçe mecazlar bakımından çok zengin bir dildir. Bu bakımdan, mecaz sanatları Türk edebiyatında çok kullanılmıştır.

1. TEŞBİH

Sözü daha etkili bir duruma getirmek için, aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha üstün olana benzetmektir. *Teşbih (benzetme)* bir mecaz sanatı değildir. Çünkü sözcükler gerçek anlamlarında kullanılır.

Benzetmede, benzetme öğeleri (erkân-ı teşbih) adı verilen 4 öğe vardır :

1. **Benzetilen** *(müşebbeh)* : Birbirine benzetilen şeylerden nitelik bakımından daha güçsüz olan.

2. **Benzetmelik** *(müşebbehün-bih)* : Birbirine benzetilen şeylerden nitelik bakımından daha üstün, daha güçlü olan, kendisine benzetilen.

Benzetilen ile benzetmeliğin ikisine birden *tarafeyn-i teşbih* denir.

3. **Benzetme yönü** *(vech-i şebeh, maksad-ı teşbih)* : Birbirine benzetilen şeyler arasındaki ortak ilgi ve benzeyiş. Bu ilgi nitelik bakımından 4 türlü olur :

a. *Ussal (aklî)* : Akıl ve mantık ölçüleriyle anlaşılabilen benzerlik.

b. *Duyusal (hissî)* : Beş duyu ile yani, tad alma, koklama, dokunma, duyma ve görme duyularıyla anlaşılabilen benzerlik.

c. *İmgesel (hayalî)* : Ancak hayal gücüyle kavranabilen benzerlik.

ç. *Düşsel (vehmî)* : Gerçekte olmayan benzerlik.

Bir *benzetmede, benzetme yönü* nicelik bakımından 3 türlü olur :

a. *Benzetilen* ile *benzetmelik* arasındaki ilginin bir yönden olması *(müfred)*.

b. Birkaç *benzetme yönü*nün anlam bakımından birbirine sıkı sıkıya bağlı olması *(mürekkeb)*. Bunlardan birinin ortadan kalkmasıyla benzetme bozulur.

c. Birkaç *benzetme yönü*nün anlam bakımından birbirine bağlı olmaması *(müteaddid)*. Bunlardan birinin ya da birkaçının ortadan kalkmasıyla benzetme bozulmaz.

4. **Benzetme edatı** *(edat-ı teşbih, vasıta-i teşbih)* : Sözcükler, kavramlar arasında benzetme ilgisi kuran edat ya da edat görevinde olan sözcükler. Benzetmelerde şu edatlar kullanılır : *gibi, bigi, kimi, sanki, meğer ki, gûyâ, tıpkı, gûne, gûnâ, misl, misillü, niteki, nitekim, misâl, sıfat, mânend, -veş, -âsâ, -vâr, âdetâ, çü, çün, tek, andırır, benzer...*

*Benzetme öğeleri*nden birinin ya da birkaçının kulllanılıp kullanılmaması açısından 4 türlü benzetme vardır:

1. Ayrıntılı benzetme *(teşbih-i mufassal)*: Dört öğesi de bulunan benzetme. Örnekler:

Gül-şen-i vasfında her beyti Necâtî çâkerin
Benzer ol mevzun nihâle kim ucunda var gül *(Necatî)*

*

Tûtî gibi hoş nükteler öğretti dehânın
Bâkî gibi üstâd-ı sühan-pervere cânâ *(Bakî)*

*

Gül hasretinle yollara dutsun kulağını
Nergis gibi kıyâmete dek çeksin intizâr *(Bakî)*

*

Sen yüzü gülsün cihan gül-zârı zindandır bana
Halk-ı âlem gül gibi her gice handandır bana *(Hayalî)*

*

Bezm-i dünyânın Hayâlî çekti seyrinden ayağ
Oldu dürd-i mey gibi mey-hânede ehl-i nişest *(Hayalî)*

*

Ne zîbâ benzer ol mahbûb-ı dil-cû bâğ-ı âlemde
Otursa şem'a dursa nahle gitse mâh-ı tâbâna *(Veysî)*

*

Kalb-i âşık gibi vîrân ettiler mey-hâneyi
Bî-nevâlar ahdine döndürdüler peymâneyi *(Sanî)*

*

Aktı gönlüm su gibi sen serv-i dil-cûdan yana
Sende mâyil ol revân ey serv akar sudan yana *(Zatî)*

*

Bir nihâl-i âhtır kaddin hevâsıyla gönül
Sahn-ı gül-şende hırâman serv-i dil-cûlar gibi
(Nailî-i Kadim)

*

Gülerek şîve ile bezme o şûhun gelişi
Benzer ol nükteye kim tab'-ı sühan-dâna gelir *(Nedim)*

*

Sînede bir lahza ârâm eyle gel cânım gibi
Geçme ey rûh-i revan ömr-i şitâbânım gibi *(N e d i m)*

*

Hac yollarında meş'ale-i kârban gibi
Erbâb-ı aşk içinde nümâyansın ey gönül *(N e d i m)*

2. Kısaltılmış benzetme *(teşbih-i mücmel, teşbih-i muhtasar):* Benzetme yönü söylenmemiş olan benzetme. Örnekler:

Hâlin ki çîn-i nâfe-i zülfündedir nihân
Gûyâ ki şâh-dâne durur der-miyân-ı misk *(A h m e t P a ş a)*

*

Ârızın âb-ı nâbdır gûyâ
Zekanın bir habâbdır gûyâ *(B a k î)*

*

Miyânın rişte-i can mı gümüş âyîne mi sînen
Bînâgûşunla mengûşun gül ile jâledir gûyâ *(B a k î)*

*

Âb-gîne içinde mey gibidir
Leb-i la'lin hayâli dilde müdâm *(B a k î)*

*

Tutsa câm-ı bâde-i gül-gûnu verd-i ter gibi
Sâid-i sâkî olur şâh-ı gül-i ahmer gibi *(B a k î)*

*

Âkıbet gönlüm esîr ettin o gîsûlarla sen
Hey ne câdûsun ki âteş bağladın mûlarla sen *(N e d i m)*

*

Sînesi destindeki peymâneden berrâk u sâf
Ruhları destindeki sahbâ-yı terden kırmızı *(N e d i m)*

*

Dil-i pür-nâle-i âşıkta hayâl-i rûyun
Nakş-ı gül-şen gibidir kâse-i fağfûr üzre *(N e d i m)*

3. Pekiştirilmiş benzetme *(teşbih-i müekked):* Benzetme edatı bulunmayan benzetme. Örnekler:

Ol leb-i mey-gûndan özge ne şarâb-ı nâb olur
Ol ruh-ı gül-gûna benzer ne gül-i sîr-âb olur
(A h m e t P a ş a)

*

Hüsnün sıfatın tâ kim diye işide dâim
Gül-şende gül ü gonce gûş u dehen olmuştur *(Necatî)*

*

Lebin letâfeti söylense goncenin sözü yok
Sözün halâveti anılsa şekkerin tuzu yok *(Necatî)*

*

Câm-ı zerrîn ü mey-i yâkūt-rengi neylesin
Şol gedâlar kim şafak bâde güneş peymânedir *(Necatî)*

*

Gözüme özge âlemler temâşâ ettirir sînen
Nice sîne bu hod âyîne-i âlem-nümâ ancak *(Bakî)*

*

Arızında ol iki zülf-i girih-gîrin senin
Surya konmuş iki garrâ tâze sünbüldür bana *(Bakî)*

*

Âşk bir şem'-i İlâhîdir benem pervânesi
Şevk bir zencîrdir gönlüm anın dîvânesi *(Hayalî)*

*

Nigârâ bezm-i hüsnünde dil-i mestânemiz kaldı
Perin yakmış cemâlin şem'ine pervânemiz kaldı *(Hayalî)*

*

Sen şeh-i çâpük-süvârın pâyına yüz sürmeğe
Leşker-i eşkim akıştı gitti ordudan yana *(Zatî)*

*

Nâzı âb etmiş de bir fevvâre resm etmiş hayâl
İşte ol sudur atılmış kāmetin olmuş senin *(Nedim)*

4. Uz benzetme *(teşbih-i beliğ)*: Yalnız benzetilen ve benzetmelik öğeleriyle yapılan, benzetme yönü ve edatı söylenmeyen benzetme. Dört öğenin de söylenmesiyle yapılan benzetmeye oranla daha güzeldir ve ona yeğlenir. Örnekler:

İncü dişin la'l-i lebin genc-i saâdettir yeter
Kân içre gevher bitmesin la'l-i Bedahşân olmasın
(Ahmed-i Dâî)

*

Mukavves kaşların yayı atar kirpük okun her dem
Ne kim ol gamzeden gelse bana sehm-i saâdettir *(Şeyhî)*

*

Tûti-i gül-zâr-ı bezmin olmağ içün eyledi
Hârı nâhun bergi şeh-per gonceyi minkâr gül *(Necatî)*

*

Göz yaşı encümünü reh-ber edinmezse eğer
Şeb-i gamda eremez âşık-ı güm-râh sana *(Necatî)*

*

Kad kıyâmet gamze âfet zülf fitne hat belâ
Âh kim ben hüsnünün bunca belâsın bilmedim
(Ahmet Paşa)

*

Fülk-i dil her dem sefer kılmağa zülfün Hind'ine
Bâd-ı âhımla gözümün yaşların deryâ kılam
(Ahmet Paşa)

*

Cevr odu yaktı beni yanımda durma ey gönül
Bir tutuşmuş âteşim kurb u civârımdan sakın *(Fuzulî)*

*

Ey kemân-ebrû şehîd-i nâvek-i müjgânınam
Bulmuşam feyz-i nazar senden senin kurbânınam *(Fuzulî)*

*

Çihre gül sîne semen çeşm-i mukahhal nergis
Hat çemen gonca dehen ca'd-ı muanber sünbül *(Bakî)*

*

Hurşîd-i ruhun kendüyü kim göstere cânâ
Hâcet mi kalır mihr ü meh-i envere cânâ *(Bakî)*

*

Sayd-ı mürg-ı cân içün zülf-i siyâhın ağının
İçine bir ben kodun adın anın hâl eyledin *(Zatî)*

*

Her nev-resîde şâh-ı gül almış eline câm-ı mül
Lutf et açıl sen dahi gül ey serv-i kadd ü gonce-fem *(Nef'î)*

*

Bezm-i meyde nukle el sunmaz hemân ancak Nedîm
Dil-berin unnâb-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilir *(Nedim)*

*

Hâl kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-amân
Ser-be-ser iklîm-i hüsnün kâfir-istân oldu hep *(Nedim)*

*

5. Yaygın benzetme *(teşbih-i temsilî)* : Benzetilenle benzetmelik arasındaki birden artık özellikleri sırayla anlatarak yapılan benzetmedir. Bu benzetmede önce benzetmelik ile benzetilen arasındaki ortak nitelikler anlatılır ve en sonra temel öğe açıklanır. Örnekler :

Nevha
I

Feminin rengi aks edip tenine
Yeni açmış güle misâl olmuş
İn'itâf ile bak ne âl olmuş,
Serv-i sîmin safâlı gerdenine.
O letâfetle ol nihâl-i revân
Giriyor göz yumunca rü'yâma.
Benziyor, aynı kendi hülyâma,
Bu tasavvur dokundu sevdâma.
Âh böyle gezer mi hiç cânân?...
Gül değil arkasında kanlı kefen...
Sen misin, sen misin garîb vatan?...

(Vâveylâ'dan — Namık Kemal)

Bu parçada "vatan", sevilen bir kadına benzetilmiştir. Kadın ile vatan arasındaki ortak benzerlikler anlatıldıktan sonra benzetilen öğe "vatan" açıklanmıştır.

Aşağıdaki parçada da "vatan" ulu bir çınara benzetilmiştir.

Çınar

Hani bir gün seninle Topkapı'dan
Geliyorduk; yol üstü bir meydan,
Bir çınar gördük : Enli, boylu, vakur
Bir ağaç; hiç eğilmemiş, mağrur
Koca bir gövde, belki altı asır,
Belki ondan da fazla, dalgın, ağır,
Kaygısız bir ömür sürüp gelmiş;
Öyle serpilmiş, öyle yükselmiş,
Ki civarında kubbeler, damlar
—Ser-te-ser secde-gîr-i istiğfâr—
Onu haşyetle seyr eder gibidir.
Duyulan hep onun menâkıbidir,
Görülen hep odur uzaklardan
Fakat ayyûka ser çeken, uzanan
Bu mehâbetli gövde çırçıplak,
Ne yeşil bir filiz, ne bir yaprak...
Kuruyor; ah, pek yazık! Şu derin
Şerha bağrında belki bir hâin

Baltanın, bir gazaplı yıldırımın
Zehridir... Söyle, ey çınar bağrın
Hangı odlarla yandı? Hangi siyah
Kurt içinden kemirdi? Hasta, tebâh,
Seni kim şimdi bağlayıp saracak?
Kim şifâlar verip de kurtaracak?
Şu dönen kargalar başında senin,
Söyle, bunlar mıdır zehirleyenin?
Söyle ey muztarib vatan, bildir.
Çektiğin hangi kanlı seyyiedir?... *(Tevfik Fikret)*

Bu temel nitelikteki *benzetme*lerden başka birkaç çeşit benzetme daha vardır: Benzetilen ile benzetmeliğin dizelerde birbirini izleyecek biçimde söylendiği benzetmeye *teşbih-i melfûf*, benzetilen ile benzetmeliğin yan yana söylendiği benzetmeye *teşbih-i mefrûk*, benzetileni birden artık olan benzetmeye *teşbih-i tesviye*, benzetmeliği birden artık olan benzetmeye *teşbih-i cem'* ya da *teşbih-i teselsülî* denir.

2. İSTİARE

Bir şeyi kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anma. Bu bakımdan *istiare* hem bir mecaz hem de bir benzetme sanatıdır. İstiarenin bu iki yönlü özelliğine göre, bir istiarede şu üç niteliğin bulunması gerekir:

a. Sözcüğün gerçek anlamının dışında herhangi bir kavrama ya da nesneye ad olması.

b. Engelleyici ipucu *(karîne-i mâni'a)* bulunması yani sözcüğün kendi anlamında kullanılmasının olanaksız olması.

c. Benzetme amacının bulunması.

*İstiare*de benzetme amacının bulunması, onun benzetme sanatının özel bir durumu olduğunu gösterir. Buna göre, *istiare*, benzetmenin temel iki öğesinin yani benzetilen ile benzetmeliğin, birinden birinin söylenmemesiyle yapılır:

1. Açık istiare *(istiare-i musarraha)*: Benzetme öğelerinden yalnız benzetmelik ile yapılan *istiare*dir. Bu türlü istiarede benzetilen söylenmez. Divan edebiyatındaki *mazmun* (klişeleşmiş mecaz)'ların çoğu *açık istiare* durumundadır. Örnekler:

Devletinde her ne la'l ü dür ki cem' etti gözüm
Yüz suyuyle hâk-i pâyine nisâr etsem gerek *(Şeyhî)*

*

Serv-i gül-ruh derdim ol fettâna lîkin servde
Sîb-i sîmîn üzre bitmiş berg-i anber-bâr yok
(Ahmet Paşa)

*

Âşiyân-ı mürg-ı dil zülf-i perîşânındadır
Kanda olsam ey perî gönlüm senin yanındadır *(Fuzulî)*

*

Âh eylediğim serv-i hırâmânın içindir
Kan ağladığım gonce-i handânın içindir *(Fuzulî)*

*

Gonce kılmaz şâd gül açmaz dutulmuş gönlümü
Ârzû-mend-i ruh-ı al u leb-i handânınam *(Fuzulî)*

*

Reyhân ile sünbül hevesi çıktı gönülden
Ol dem ki gönül rişte-i zülfüne dolandı *(Bakî)*

*

Yâd-ı ser-i zülfünle gül-zâr-ı dil ü canda
Sünbüller eder peydâ efkâr-ı perîşânım *(Bakî)*

*

Kadem kadem gece teşrîfi Nâilî o mehin
Cihan cihan elem-i intizâra değmez mi *(Nailî-i Kadim)*

*

Gezermiş kasrın etrâfında yer yer tâze meh-rûlar
Mükahhal gözlü Şîrin sözlü Leylî yüzlü âhûlar *(Nedim)*

*

Turfa reng-â-reng âheng eylemiş sahrâyı pür
Kûh ses verdikçe şeydâ bülbülün efgânına *(Nedim)*

*

Nice demdır ki gülün eyledi bülbülden dûr
Dâd elinden bu şikest olası künc-i kafesin *(Nedim)*

*

Açıldığın haber verir ağyâra gül gibi
Dâim bize nesîm-i sebük-pâ gelir gider *(Nabî)*

*

Cur'a-i can-bahşına leb-teşnedir Hızr u Mesîh
Âb-ı hayvansın yahud la'l-i leb-i cânânesin *(Nef'î)*

2. Kapalı istiare *(istiare-i mekniye)* : Benzetme öğelerinden yalnız benzetilenle yapılan *istiare*dir. Bu türlü *istiare*de benzetmelik söylenmez, bir anlamda gizlenir. Örnekler:

Mecnun ana verdi cümle rahtın
Pâk eyledi bergden dırahtın *(Fuzulî)*

*

Hevâ arâ'is-i gül-zâra oldu çehre-güşâ
Bahâr gül-şene giydirdi hulle-i hadrâ *(Fuzulî)*

*

Şahn-ı çemende durma salınsın sabâ ile
Âzâdedir nihâl bugün berg ü bârdan *(Bakî)*

*

Eşcâr-ı bâğ hırka-i tecrîde girdiler
Bâd-ı hazan çemende el aldı çenârdan *(Bakî)*

*

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalır sahîfe-i âlemde adımız *(Bakî)*

3. Yaygın istiare *(istiare-i temsiliye)* : Benzetmenin temel öğelerinden yalnız biriyle, çok sayıda benzerlikleri sıralayarak yapılan *istiare*dir. Bunu *yaygın benzetme* ile karıştırmamak gerekir. Çünkü yaygın benzetmede, benzetilen ve benzetmeliğin ikisi de söylenir. *Yaygın istiare*de ise benzetilen ve benzetmelikten yalnız birisi söylenmiştir. Örneğin aşağıdaki şiirde benzetmelik "gemi"dir, benzetilen "ruh"tur ve söylenmemiştir:

Sessiz Gemi

Artık demir almak günü gelmişse zamandan
Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan.
Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol;
Sallanmaz o kalkışta ne mendil, ne de bir kol.
Rıhtımda kalanlar bu seyahattan elemli
Günlerce siyah ufka bakar gözleri nemli,
Bîçâre gönüller! Ne giden son gemidir bu!
Hicranlı hayatın ne de son matemidir bu!
Dünyada sevilmiş ve seven nafile bekler.
Bilmez ki giden sevgililer dönmeyecekler.
Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden
Birçok seneler geçti, dönen yok seferinden.

(Yahya Kemal Beyatlı)

Bu temel nitelikteki *istiare*lerden başka birkaç çeşit istiare daha vardır: Bir tek sözcükle oluşan istiareye *istiare-i müfrede,* birden çok benzerlik sıralayarak yapılan istiareye *istiare-i mürekkebe* (buna *mecaz-ı mürekkkeb* de denir), engelleyici ipucunun bulunmadığı istiareye *istiare-i mutlaka,* engelleyici ipucunun bulunduğu istiareye *istiare-i mücerrede,* benzerliğin pekiştirici sözcüklerle nitelendiği istiareye *istiare-i müreşşaha,* içinde benzerliğin ne yönde olduğunu gösteren bir sözcüğün bulunduğu istiareye *istiare-i tahyiliye,* alaylı ve nükteli olan istiareye *istiare-i tehekkümiye* ya da *istiare-i temlihiye* denir.

3. MECAZ-I MÜRSEL

Bir sözü, gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmeden kullanma. Günlük konuşmada, doğal olarak yaptığımız bu türlü mecaza, özellikle deyimlerde bol bol rastlanır.

*Mecaz-ı mürsel*de şu iki niteliğin bulunması gerekir:

a. Sözcüğün ya da sözün gerçek anlamı dışında kullanılması.

b. Engelleyici ipucu *(karîne-i mâni'a)* bulunması.

Örneğin "göze girmek" deyiminde *mecaz-ı mürsel* vardır. Çünkü, "göz" sözcüğü bu deyimde gerçek anlamında kullanılmamaktadır. Ayrıca bir insanın göz içine girebilme olanağı yoktur. Buna göre "göze girmek" deyiminin anlamı "başkalarının beğenisini ve sevgisini kazanmak"tır.

*Mecaz-ı mürsel*de bir sözcük ya da söz mecaz anlamına, iki şey arasında türlü ilgiler kurularak aktarılır. Bu ilgiler, iki nesne ve kavram arasında benzetmeden başka ilgilerdir ve çok çeşitlidir: Gerçek ve mecazlı anlamlar arasında *parça-bütün, neden-sonuç, özel-genel*... gibi ilgiler bulunur. Örnekler:

Levh-i çehremde okumağa hikâyât-ı gamı
Geceler subha değin şem' tutar âh sana *(Necatî)*

*

Uyandır çeşm-i cânı hâb-ı gafletten seher-hîz ol
Çemen bülbülleriyle subh-dem zikr eyle Mevlâ'yı *(Bakî)*

*

Aldın hezâr büt-gedeyi mescîd eyledin
Nâkûs yerlerinde okuttun ezanları *(Bakî)*

*

Bir câm sun Allâh için bir kâse de ol mâh için
Tâ medh-i şâhenşâh için alam ele levh ü kalem *(Nef'î)*

*

Gamzen ne dem ki tîg çekip hun-feşân olur
Uşşâk-ı dil-figâra ecel mihribân olur *(Nef'î)*

*

Bir nice doyunca kanalım câm-ı murâda
Bir lahza komaz sâki-i devrân elimizde *(Nef'î)*

*

Bir kez felekte kâğıt uçursak o meh-veşe
Âyâ peyâm-ı vuslatı vermez mi rûzgâr *(Şeyh Galip)*

4. KİNAYE

Bir sözcüğü ya da sözü gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmeden ve *engelleyici ipucu (karîne-i mâni'a)* olmaksızın mecazlı anlamda kullanma. Bu kullanışta, sözün gerçek anlamı da kastedilmiş olabilir. Başka bir deyişle gerçeği mecaz yoluyla **dolaylı olarak anlatmaktır. Ancak,** sözün gerçek anlamından bir sonuç çıksa da, asıl geçerli olan mecazlı anlamıdır. Deyimlerin çoğu mecazlı anlamlarıyla kullanıldığından *kinayeli* sözlerdir. Örneğin, cömert anlamında "eli açık", konuksever anlamında "kapısı açık" gibi. *Kinaye*nin, sözün başka bir anlama gelmesi olasılığı olmayan türüne *kinaye-i karîbe*, sözün anlamının gizlendiği türüne de *kinaye-i ba'îde* denir. Örnekler:

Ayağı yer mi basar zülfüne ber-dâr olanın
Zevk u şevk ile verir cân u seri döne döne *(Necatî)*

*

Leb-i la'line sanman hat gelip hüsn ü bahâ gitti
Bana bir âşık olsa demeden ağzında tüy bitti *(Cemalî)*

*

Teşne cânım kan yudar la'line karşu eylemez
Gamzen okundan hazer benzer susadı kanına *(Şeyhî)*

*

Bıraktı yok hesâbına felek ben zâr u bîmârı
Hele gâhî gelir yoklar gam-ı dil-dâr var olsun *(Bakî)*

*

Bâkî yine mey içmeğe and içti demişler
Dîvâne midir bâde dururken içe andı *(Bakî)*

*

Hân-ı ihsânına ermez elimiz ol şâhın
Ni'met-i vaslına bî-hûde heman diş bileriz
(Ruhî-i Bağdadî)

*

Gönlüm gibi ey nâme gidip yârda kaldın
Baş üzre yerin var ham-ı destârda kaldın
(Nailî-i Kadim)

*

Erbâb-ı ye's gerçi tehî-kîsedir velî
Ehl-i ümîdden hele râhat değil midir *(Nabî)*

*

Öğme şarâbı zemm edip afyonu sâkiyâ
Açtırma ehl-i keyfe kutunun kapağını *(Fennî)*

*

Kalmazdı böğrümüzde nedâmetle destimiz
Bir kulp takmasa size ey mey-keşân sebû *(Sabit)*

*

Sevip ol goncayı ağyâra hezâr olmıyalım
Âlemin bir gül için çeşmine hâr olmıyalım
(Enderunlu Vasıf)

5. T A 'R İ Z

Söylenen sözün ya da kavramın gerçek ve mecazlı anlamı dışında büsbütün tersini kastetmektir. *Ta'riz*de, mecaz-ı mürsel ve kinayedeki ilgiler yoktur. Sözün gerçek anlamı doğru gibi görünse de, asıl amaç, sözün ters anlamına yüklenmiştir. Bu nedenle, *ta'riz* sanatı, bir kişiyi ya da durumu alaya almak ve iğnelemek amacıyla yapılır. Örnekler:

Vefâlı yâdına benden hezâr şükran ki
Bırakmıyor beni tenhâ şeb-i melâlimde

Bu beyitte şair, sevgilinin hatırasının vefalı olduğunu söyleyip, *ta'riz* yoluyla tersini kastederek onun vefasızlığını anlatıyor.

Aşağıdaki *Ters Öğüt Destanı*'nda da, adından anlaşılacağı gibi verilen öğütlerin ters anlamları kastedilmiştir.

Ters Öğüt Destanı

Bir nasihatım var zamana uygun
Tut sözümü yattıkça yat uyanma
Meşhur bir kelâmdır sen kazan sen ye
El için yok yere ateşe yanma

Her nere gidersen eyle talanı
Öyle yap ki ağlatasın güleni
Bir saatta söyle yüz bin yalanı
El bir doğru söz söylerse inanma

Ananın erine çağırma peder
Evvel âhir sana kötülük eder
Kemlik et elinden geldiği kadar
Sakın iylik edip düşman kazanma

Kime iyi desen darılır söğer
Merhamet zamanı değildir meğer
Yanında birini kesseler eğer
Bir hançer de sen vur sonra utanma

Cabadan bir kahve verme ahbaba
Evvel âhir seni verir kasaba
Paran çok var ise yatır şaraba
Olur olmaz sadakaya güvenme

Yüz verme sâile sarma yakana
Bir tokat vur eğdir doğru bakana
Bir yudum su verme canı çıkana
Aklın topla sersem olma susanma

Üç parmak noksan ölç ölçersen kile
Tatlı söz konuşma bir kimse ile
Dört kuruşa sekiz kuruş et hile
Hile-kârlık hoş sanattır usanma

Eğer ister isen efkâr görmemek
Asla gönül yapma çekme boş emek
Babanın hayrına verme bir ekmek
Aç kalıp da kapı kapı dilenme

Hediye namiyle bir şey gönderme
Âdet edip hiç misafir kondurma
Komşun evi yanar iken söndürme
El kâriyçin bir adım da uzanma

Bir yetim görünce döktür dişini
Bozmağa çabala halkın işini
Günde yüz adamın vur kır dişini
Bir yaralı sarmak için yelteme

Kaynağın tut varsan suyun bendine
Zira herkes mesend ide fendine
Öz aklın yetişir kendi kendine
Eflâtun da görsen aklın beğenme

Keyfin bozma altı için beş için
Korku çekme olur olmaz iş için
Canın fedâ eyle bir sarhoş için
Kuru sofuların sözüne kanma

Yanında saklama namus gayret âr
Bil'l-cümle mekruhu eyle ihtiyar
Mey-hâne dibine seccadeyi ser
Safâsı olmıyan yerde dolanma

Hakikattir sözüm eylerim tefhim
Ne kimseden öğren, ne eyle ta'lim
Emâneti geri eyleme teslim
Öte beri geçin sakın evlenme

Huzûrî neylersin dünya rif'atin
Kesme doğruluktan meyl ü rağbetin
Cenab-ı Mevlânın iste izzetin
Her şaşkın sözünü duyup bulanma *(H u z u r î)*

6. TEŞHİS ve İNTAK

Teşhis, insan dışındaki canlı ve cansız varlıkları, düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermek, kişileştirmektir. Bu sanat yapılırken, teşbih, istiare gibi öteki mecaz sanatlarından da yararlanılır. İnsan kişiliğinde canlandırılan bu varlıkları konuşturmaya da *intak* denir. *İntak*ta kesinlikle *teşhis, kişileştirme* vardır. Çünkü, konuşan tek canlı varlık insandır. Fakat, *teşhis*te her zaman *intak* olmayabilir.

Masallar ve fabllarda *teşhis* ve *intak* sanatına sık sık başvurulur. *Teşhis*e örnekler :

Taht urup tâk-ı felekte husrev-i hâver güneş
Geydi nârencî kabâ urundu nûr efser güneş *(A h m e t P a ş a)*

*

Sünbül-i zülf âsitînin çekme gül-gûn haddine
Câme geydirmek gülün endâmına hâcet değül
(A h m e t P a ş a)

*

Lâle yaktı ciğerini gül-i handânın için
Servler kesti kolun kadd-i hırâmânın için *(N e c a t î)*

*

Mantıku't-tayr ohudur bülbül çemen etfâline
Şerh eder her faslın anın nitekim Attâr gül *(H a y a l î)*

*

Gül-şende lâle sanma arak-nâk olup çemen
Bir âl dest-mâl ile sildi dudağını *(Bakî)*

*

Hâl ü hat mülket-i Rûm üstüne leşker çekti
Verdiler kâkül-i müşgînine ser-dârlığı *(Bakî)*

*

Gül hasretinle yollara tutsun kulağını
Nergis gibi kıyâmete dek çeksin intizâr *(Bakî)*

*

Câm-ı şarâbı içmez elinde tutar durur
Aşkın meyinden oldu meğer bî-mecâl gül *(Bakî)*

*

Hârdur tahrîk-i bâd ile libâsın çâk eden
Yoktur ey hâce güle hergiz ziyânı bülbülün *(Zatî)*

*

Olmadı tenhâca bir işret çemende yâr ile
Üstüme göz dikti nergisler nigeh-bân oldu hep *(Nedim)*

İntaka örnekler :

Uğrayu geldi pîr eşek nâ-gâh
Sordu hâlini kıldı derd ile âh

Yirmürü inleyü dedi ey pîr
Har-ı rûbah gibi pür-tezvîr

Bâtıl isteyü haktan ayrıldım
Boynuz umdum kulaktan ayrıldım

(Har-nâme'den — Şeyhî)

*

Der kopardılar kamışlıktan beni
Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni

Şerha şerha eylesin bağrım firâk
Eyleyim tâ şerh-i derd-i iştiyâk

(Mevnevi Tercümesi'nden — Nahifî)

Anlamla İlgili Sanatlar

Bir sözcüğün ya da birbiriyle anlam ilişkisi bulunan sözcüklerin gerçek anlamlarıyla yapılan sanatlar bu bölüme girer. Bu bölüm içinde, bir duygu ve düşünceyi nükteli bir biçimde söyleme temeline dayanan sanatlar da vardır.

1. İHAM

İki ya da ikiden artık anlamı olan bir sözcüğü bir dize ya da beyit içinde bütün anlamlarını kastederek kullanmaktır. Ancak, beytin genel anlamıyla, sözcüğün türlü anlamları arasında yakın bir ilgi kurmak gerekir. Tersi durumda iki anlamı olan bir sözcüğün bir anlamı beytin genel anlamına uyar, öteki anlamı uzaktan ya da dolaylı olarak ilgili olursa *tevriye* sanatı yapılmış olur. (Bkz. *Tevriye*) Ayrıca *îhamı*, kinayeyle de karıştırmamak gerekir. Çünkü, kinayede, sözcüğün birkaç gerçek anlamı değil, gerçek ve mecazlı anlamı bir arada kullanılır ve özellikle mecazlı anlamı kastedilir.

Her ne dem lutf eyleyip bezmi müşerref eylesen
Ehl-i bezm ayağına yüz sürmeğe âmâdedir *(N e f'î)*

Bu beyitte "ayak" sözcüğünde *îham* vardır. Çünkü, *ayak* hem "bacağın bilekten sonraki kısmı", hem de "kadeh" anlamına gelir. Bu iki anlam beytin genel anlamıyla sıkı sıkıya bağdaşmıştır. Her iki durumda beyit şöyle açıklanır:

1. *Ayak* sözcüğünün "bacağın bilekten sonraki kısmı" anlamına göre: Şair, sakiye ya da şarabı kişileştirerek *(teşhis)* ona hitap eder: Ne zaman, lutf edip içki meclisine şeref versen, oradakiler senin ayağını öperek saygı göstermek için beklemektedir.

2. *Ayak* sözcüğünün "kadeh" anlamına göre: Yine sakiye ya da şaraba hitap edilir: Ne zaman, lutf edip içki meclisine şeref versen, oradakiler senin elindeki içki kadehine ya da senin konulduğun kadehe yüzlerini sürmek yani onu içmek için hazır beklemektedir. Örnekler:

Ney-i bezm-i gamem ey âh ne bulsan yele ver
Oda yanmış kuru cismimde hevâdan gayrı *(Fuzulî)*

(*Hevâ*: 1. Hava, 2. Aşk, heves, 3. Nağme.)

*

Ser-geşteliğim kâkül-i müşgînin ucundan
Âşûfteliğim zülf-i perîşânın içindir *(Fuzulî)*

(*Uc*: 1. Sebep, 2. Uç, bir şeyin sivri bitim yeri.)

*

Sahn-ı çemende durma sahnsın sabâ ile
Âzâdedir nihâl bugün berg ü bârdan *(Bakî)*

(*Bâr*: 1. Meyva, 2. Yük.)

*

Ey ki deryâ-yı gam-ı aşkına yok hîç kenâr
Bûse lutf eyle hele bâri kenâr olmayıcak *(Bakî)*

(*Kenâr*: 1. Kıyı, 2. Kucaklama.)

*

Güzeller tıfl iken eyler koçulmağa heves şimdi
Sarılmak resm ü âyînin bilirler dahi kundaktan *(Bakî)*

(*Sarılmak*: 1. Bezle sarılmak, 2. Kucaklamak.)

*

Bâğ-ı bihişt-i kûyuna yârın irem deyü
Hak'tan hemîşe uçmağa bâl ü per isterin *(Bakî)*

(*İrem*: 1. İrem (bağı); 2. Ereyim; *Uçmak*: 1. Uçmak, 2. Cennet.)

*

Bâkî çemende hayli perîşân imiş varak
Benzer ki bir şikâyeti var rûzgârdan *(Bakî)*

(*Rûzgâr*: 1. Yel, 2. Zaman.)

*

Güzellerde vefâ olmaz demek yanlıştır ey Bâkî
Olur va'llâhi bi'llâhi heman yalvarı görsünler *(Bakî)*

(*Yalvarı görsünler*: 1. Yalvarsınlar, 2. *Yalvar*: Eskiden İran'da kullanılan bir çeşit para.)

*

Kāmet-i servin nem-i eşkim ser-efrâz eyledi
Noldu ol nâzik nihâle şimdi nemden incinir *(B a k î)*

(*Nemden*: 1. Yaştan, ıslaklıktan, 2. Neyimden.)

*

Düşmez o mehin râ gibi hançer kemerinden
Âşıklarını öldüren âh işte bu râsı *(B a k î)*

(*Bu râsı*: 1. Bu r harfi gibi (Arap harflerine göre) hançeri, 2. Burası, bu hali.)

*

Ne zîbâdır ol engüşt-i muhannâ pây-ı sâgarda
Sakın dûr etme ey sâkî o zer halhalı ayaktan *(B a k î)*

(*Ayak*: 1. Kadeh, 2. Ayak.)

*

Gam-ı hattıyle yârin nice bir dil pür-melâl olsun
Sür ey sâkî ayağı mûr-ı gussâ pây-mâl olsun *(B a k î)*

(*Ayak*: 1. Kadeh, 2. Ayak.)

*

Gül derin gönlüm açılmaz bana ol gonca dehen
Gālibâ hep yüzüne gül dediğime terdir *(B a k î)*

(*Gül*: 1. Gülmekten emir, 2. Gül çiçeği; *Ter*: 1. Taze, 2. Küsmüş, gücenmiş.)

*

Sıhhat istersen sakın çekme tabîbin şerbetin
Mihnet ü gam derdine gāyet devâdır şişe çek *(H a y a l î)*

(*Şişe çekmek*: 1. Akciğerden fazla kanı dağıtmak için, içinde pamuk yakarak, özel şişeleri sırta uygulamak, 2. İçki içmek.)

*

Görmedim kimsede cânâ senin ânın gibi ân
Severim cân u gönülden seni ben ânın için *(Z a t î)*

(*Ânın*: 1. Güzelliğin, 2. Onun.)

*

Rakîbe sadr gösterdin dedin ol fitneye ulu
Benim bir it kadar kapında vah vah i'tibârım yok *(Z a t î)*

(*Ulu*: 1. Yüce, 2. Ulumak eyleminden emir.)

*

Şemîm-i kâkülün almış nesîm gül-şende
Demiş ki sünbüle sende emânet olsun bu *(Figanî)*

(*Bu*: 1. İşaret sıfatı, 2. Koku.)

*

Şarâb-ı aşk ile Nev'î gibi mest-i müdâm olmak
Bakıp bu ni'met-i dünyâya hayrân olmadan yeğdir *(Nev'î)*

(*Müdâm*: 1. Sürekli, 2. Şarap.)

*

Meclis-i erbâb-ı dil bir lahza sensiz olmasın
Hürmetin inkâr eden âlemde hürmet bulmasın *(Nef'î)*

(*Hürmet*: 1. Haramlık, 2. Saygı.)

*

Sanır idim ki anberi attârlar satar
Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan *(Nedim)*

(*Cânım*: 1. Benim canım, 2. Sevgiliye hitap.)

*

Değildir kâr u bâr-ı câh mâni' kurb-ı Yezdân'a
Hasîri âlet-i kurb etme zâhid bûriyâdan geç *(Nabî)*

(*Bûriyâdan*: 1. Hasırdan, 2. Bu riyâdan, bu ikiyüzlülükten.)

*

Neyimiş dinle dem-i Hazret-i Monla Gâlib
Vardı Mi'râc'a yakın şöhret-i efsâne-i ney *(Şeyh Galip)*

(*Neyimiş*: 1. Ney çalgısı imiş, 2. Ne imiş.)

*

Gam u gussa elem firkat figân u mâtem ü hasret
Pişirdi bağrımı cânâ kebâb etdi yedi zahmet

(*Yedi*: 1. Yemek eyleminden di'li geçmiş zaman tekil 3. kişi, 2. Birinci dizede söylenen ve 7 tane olan "gam, gussa, elem, firkat, figan, matem, hasret" sözcükleri.)

*

Hâk-i pâye bir rikab ihdâsı nâ-çîz ise de
Kılma red kır atı ver ya al bağışla bir kula

(*Kır atı ver*: 1. Üzengiyi kır at, 2. Kır renkli atı ver; *Al bağışla bir kula:* 1. Üzengiyi al bir kimseye, bir kula bağışla, 2. Al ve kula renkli bir at bağışla.)

*

Susadım su diledim çâh-ı zenah-dânından
Bir arap bekler imiş ben anı hâlî sandım

(*Hâlî*: 1. Boş, 2. Onun ben'i.)

Îham sanatı, *tenasüb* ve *tezat* sanatlarına bağlı olarak da yapılır. Tenasüble birlikte yapılan îhama, *îham-ı tenasüb;* tezatla birlikte yapılan îhama da *îham-ı tezat denir.*

a. Îham-ı tenasüb

Birkaç anlamı olan bir sözcüğün dize ya da beyit içinde söylenmemiş anlamıyla, öteki kimi sözcükler arasında anlam ilgisi kurmaktır. Bu sanat, adından ve tanımından anlaşılacağı gibi *îham* ile *tenasüb* sanatının birleşmesiyle oluşur. Örneğin, Fuzulî'nin :

Mihr salmazsın mana rahm eylemezsin munca kim
Sâye tek sevdâ-yı zülfün pây-mâl eyler beni

beytinde, "mihr" sözcüğünün "sevgi" anlamı, beytin genel anlamıyla ilgilidir. Fakat, "mihr"in bir de "güneş" anlamı vardır ve kastedilmemiştir. *Sâye* (gölge) sözcüğüyle de "mihr"in "güneş" anlamının ilgili olması îham-ı tenasüb sanatını oluşturur. Örnekler :

Su verir her subh-dem göz yaşı tîğ-ı âhıma
Kim dökem kanın sipihrin salsa mihrin mâhıma *(Fuzulî)*

(*Mihr*: 1. Güneş 2. Sevgi. "Mihr"in söylenmeyen birinci anlamıyla *subh-dem, sipihr* ve *mâh* sözcükleri ilgilidir.)

*

Sür sâkiyâ kümeyt-i sebük-seyr-i sâgarı
Gezdirmedir ilâcı su inmiş ayağına *(Emrî)*

(*Ayak*: 1. Ayak, 2. Kadeh. "Ayak"ın söylenmeyen ikinci anlamı, *kümeyt* (şarap), *sâkî* ve *sâgar* sözcükleriyle ilgilidir.

*

Rind olan câm alır eline müdâm
Lâle-veş nev-bahâra katlanmaz *(Bakî)*

(*Müdâm*: 1. Sürekli, 2. Şarap. "Müdam"ın söylenmeyen ikinci anlamı *câm* sözcüğüyle ilgilidir.)

*

Ehl-i aşkın nâlesin ney kāmetin çeng eyledin
Pâdişehsin ettiğin şimden gerü kānûn olur *(Bakî)*

(*Kānûn*: 1. Yasa, kural, 2. Bir çeşit çalgı. "Kānûn"un söylenmeyen ikinci anlamı *ney, çeng* ve *nâle* sözcükleriyle ilgilidir.)

*

Gülgül oldu bâde-i aşkınla rûy-i gül-sitân
Tâb-ı meydendir cebîn-i gonce-i terde arak *(Bakî)*

(*Arak*: 1. Ter, 2. Rakı. "Arak"ın söylenmeyen ikinci anlamı *bâde* ve *mey* sözcükleriyle ilgilidir.

*

Ne güzel vâkıadır bu ki açıp can gözünü
Hâb-ı gafletde geçen ömrümü rü'yâ gördüm *(Zatî)*

(*Vâkıa* : 1. Olay, 2. Rüya, düş. "Vakıa"nın söylenmeyen ikinci anlamı *hâb* ve *rü'yâ* sözcükleriyle ilgilidir.)

*

Bezm-i dünyânın Hayâlî çekti seyrinden ayağ
Oldu dürd-i mey gibi mey-hânede ehl-i nişest *(Hayalî)*

(*Ayak çekmek*: 1. Çekilip gitmek, 2. Kadeh çekmek, içki içmek. "Ayak çekmek"in söylenmeyen ikinci anlamı *dürd-i mey, meyhâne* ve *bezm* sözcükleriyle ilgilidir.)

*

Pek uçurma bildiğim kuştur benim ey bâğ-bân
Bülbülün gül-zâr-ı âlemde hezârın görmüşüz *(Nabî)*

(*Hezâr*: 1. Bin, 2. Pek çok, 3. Bülbül. "Hezar"ın söylenmeyen üçüncü anlamıyla *bülbül, kuş* ve *uçurmak* sözcükleri ilgilidir.)

*

Rûzgârı etti ser-gerdân o haffaf-zâdemiz
Mest iken yan çizmede şeytana çarık giydirir

(*Mest*: 1. Sarhoş, 2. Bir çeşit ayakkabı. "Mest"in söylenmeyen ikinci anlamıyla *haffaf, çizme(-de), çarık* ve *giydirmek* sözcükleri ilgilidir.)

b. İham-ı tezat

Birkaç anlamı olan bir sözcüğün dize ya da beyit içinde söylenmemiş anlamıyla karşıt anlamlı bir sözcük arasında ilgi kurmak-

tır. Bu sanat, adından ve tanımından anlaşılacağı gibi *îham* ve *tezat* sanatlarıyla birlikte bulunur. *Îham-ı tezat*, kuruluş bakımından *îham-ı tenasübe* benzerse de, söylenmeyen anlam, her hangi bir sözcükle değil, kendisine karşıt anlamlı bir sözcükle ilgili olduğundan *îham-ı tenasüb*den ayrılır. Örnekler:

Avâm okur seni teshîr için hemîşe havâs
Bu muhlisin işi dâim muhabbet ü ihlâs

(*Havâs*: 1. İleri gelenler, avam karşıtı, 2. Büyü için okunan dualar. "Havâs"ın söylenmeyen birinci anlamıyla, karşıtı *avâm* sözcüğü ilgilidir.)

*

Serverlik ister isen üftâdelik şiâr et
Kim düşmeden ayağa çıkmadı başa bâde *(Fuzulî)*

(*Ayak*: 1. Ayak, 2. Kadeh. "Ayak"ın söylenmeyen birinci anlamı, karşıtı *baş* sözcüğüyle ilgilidir.)

*

Bugün ey sâki-i meh-rû senin mihrinde ser-mestem
Nazîrin görmemiştir Cem elimde bir ayağım var *(Zatî)*

(*Ayak:* 1. Ayak, 2. Kadeh. "Ayak"ın söylenmeyen birinci anlamı, karşıtı *el* sözcüğüyle ilgilidir.)

*

Vakt-i iftâr kühen sözlere karnım toktur
Vehbiyâ aç elini hayr duâ eyle hemân *(Seyyit Vehbî)*

(*Aç*: 1. Tok karşıtı, 2. Açmak eyleminden emir. "Aç"ın söylenmeyen birinci anlamıyla, karşıtı *tok* sözcüğü ilgilidir.)

*

Ay geçer görmeziz ol mihr-i cihân-ârâyı
Elimizden ne gelir tâli'imiz yâr değil *(Ruhî-i Bağdadî)*

(*Ay*: 1. 30 günlük zaman bölümü, 2. Gökteki ay. "Ay"ın söylenmeyen ikinci anlamıyla karşıtı *mihr* (güneş) sözcüğü ilgilidir.)

2. TEVRİYE

İyi ya da ikiden artık anlamı olan bir sözcüğü bir dize ya da beyit içinde yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kastetmektir.

Örnekler: (Örneklerdeki 1 numaralı anlamlar sözcüğün söylenen yakın anlamını, 2 numaralı anlamlar da kastedilen uzak anlamını göstermektedir.)

Sakın Mecnûn'u sanman ehl-i aşkın ihtiyârıdır
Güzel sevmekte zîrâ kimseye hiç ihtiyâr olmaz *(Bakî)*

(*İhtiyâr*: 1. Yaşlı, 2. Kendi iradesiyle seçme.)

*

Perde-i nâleleri çıksa Hüseynî'ye nola
Dili zâr etmeğe ol vech-i Hasen'dir bâ'is *(Bakî)*

(*Hüseynî*: 1. Müzikte bir makam, 2. Hz. Hüseyin.)

*

Şems-i asr idi asrda şemsin
Zıllı memdûd olur zamânı kasîr *(İbni Kemal)*

(*Asr*: 1. Yüzyıl, 2. İkindi vakti.)

*

Gül gülse dâim ağlasa bülbül aceb değül
Zîrâ kimine ağla demişler kimine gül *(Zatî)*

(*Gül*: 1. Gülmek eyleminden emir, 2. Gül çiçeği.)

*

Gavvâs-ı bahr-ı aşk geçersin rakîb sen
Uşşâk içinde olmaya mı bir derin yüzer *(Makalî)*

(*Derin yüzer*: 1. Denizin derinlerinde yüzer, 2. Derini yüzer.)

*

Bir delikanlu harâmîdir deyü afv ettiler
Asmadan kurtuldu ammâ çok sıkılmıştır şarâb
(Nailî-i Kadim)

(*Asma*: 1. Asmak eylemi, 2. Üzüm bitkisi.)

*

Aceb nişlerdi ol şiveyle bilsem Leyli-i gül-rû
Koparırken göreydi ravzasından Kays'ı şeft-âlû *(Sabit)*

(*Kays'ı*: 1. Leyla vü Mecnun hikâyesinin erkek kahramanını, 2. Kaysı meyvası.)

*

Şevk-ı tamâm va'de-i ferdâyı dinlemez
Reşk ana kim cihanda bugün buldu yarını *(Nedim)*

(*Yarım*: 1. Bugünden sonra gelen günü, 2. Yârini, sevgilisini.)

*

Sâkî süregör kümeyt-i câmı
Ur ağzına ol gümüş licâmı *(Riyazî)*

(*Kümeyt*: 1. Doru at, 2. Kırmızı şarap.)

*

Gül gibi rengin değilsem de ne mânî' Vehbiyâ
Hârdan pâkîze dâmânım ki Sünbül-zâde'yim
(Sünbülzâde Vehbî)

(*Sünbül-zâde*: 1. Şairin lakabı, 2. Dikeni olmayan sünbül çiçeğinin oğluyum.)

*

Yaptığım her beyt-i ma'mûru gören üstâd-ı tab'
Zanneder kim köhne mazmunlar tecessüm eylemiş

(*Beyt*: 1. Ev, 2. İki dizelik nazım.)

*

Kûyunda nâle kim dil-i müştâktan kopar
Bir nağmedir Hicâz'da uşşâktan kopar

(*Hicaz*: 1. Şehir adı. 2. Müzikte bir makam; *Uşşâk*: 1. Âşıklar. 2. Müzikte bir makam.)

*

Gülmesi her ne kadar câna safâ-bahş ise de
Yine bir başka letâfet veriyor gülmemesi

(*Gülmeme*: 1. Gülme eyleminin olumsuzu, 2. Güle benzeyen, gül kokulu meme.)

*

Bir bûse mi bir gül mü verirsin dedi gönlüm
Bir nîm tebessümle o âfet gülü verdi

(*Gülü verdi*: 1. Gül çiçeğini verdi, 2. Güldü.)

3. İSTİHDAM

Bir sözcük ya da deyimi, hem gerçek, hem de mecazlı anlamlarını kastederek kullanmaktır. Örnekler:

Havf eder sanma beni hancer-i bürrânından
Değme nesneyle kesilmem sanemâ yanından *(Bakî)*

(*Kesilmek* — Gerçek anlamı: Bıçakla kesilmek; mecazlı anlamı: Ayrılmak.)

*

Zâhidâ sâgarı çekmek eğer olduysa günâh
Sen sevâb içre bulun biz bu günâhı çekelim *(Hayalî)*

(*Çekmek* — Gerçek anlamı : Tahammül etmek, katlanmak; mecazlı anlamı: İçki içmek.)

*

Açıl ey fasl-ı dey sen gül-sitanlardan açılsın gül
Terennüm eyle bülbül mutribim çengim rebâbımsın
(Nedim)

(*Açılmak* — Gerçek anlamı : Çiçekler açmak; mecazlı anlamı: Uzaklaşmak.)

*

Bahâr erdi açıldı sevdiğim hem fasl-ı dey hem gül
Biri sahn-ı gül-istandan biri sahn-ı gülistanda
(Muallim Naci)

(*Açılmak* — Gerçek anlamı : Çiçekler açmak; mecazlı anlamı : Uzaklaşmak.)

4. MUGĀLATA-İ MA'NEVİYE

Birden artık anlamı olan sözcük ve deyimleri, beytin genel anlamını birkaç türlü açıklanabilecek yolda kullanmaktır. Örneğin :

Düşmese ağzımdan ol şîrin dehânın lebleri
Vasf-ı la'lin durmasam zikr eylesem yârânıma *(Bakî)*

beyti iki türlü açıklanabilir :

1. O tatlı ağızın dudaklarını dilimden düşürmeyip, la'linin vasfını dostlarıma durmadan anlatsam.

2. O tatlı ağızın dudaklarını öpmek ve emmek amacıyla ağzıma alsam ve hep orada kalsa, dudağının tadını dostlarıma durmadan anlatsam.

Örnekler :

Düştük tarîk-i mey-kedeye câm-ı bâdeden
El çekmeziz ecel sımayınca ayağımız *(Hayalî)*

*

Görüp bu eşk-i pür-hûnum demin hoş deme ey meh-rû
Ne kanlar ağladı çeşmim gelince bu deme yaşım *(Hayalî)*

*

Nâbiyâ inceldi râh-ı mûsiki ol rütbe kim
Düşmeyim deyü usûl ile yürür hânendeler *(Nabî)*

5. TENASÜB

Bir konu üzerinde, aralarında türlü ilgiler bulunan en az iki sözcük, terim ve deyimi bir dize ya da beyit içinde rastgele sıralama amacı gütmeden kullanmaktır. Ancak, bu sözcükler arasında karşıtlık ilgisi bulunmaması gerekir. Divan şairleri, *tenasüb* sanatında, türlü bilim terimlerini, mitoloji, tarih ve mesnevi kahramanlarını, hayvan, bitki ve çiçek adlarını, bunların dışında çeşitli konularla ilgili sözcükleri şiirlerinde bol bol kullanmışlardır. *Tenasüb* sanatına, *mürâât-ı nazîr, cem'iyyet, telfîk, tevfîk, itilâf* ve *muvâhat* da denir. Örnekler :

a. İçki ve içki âlemiyle ilgili sözcükler :

Sabûh içmedi gündüz çemende gül-ruhsâr
Bu nergisin gözü nedir *humâr*dan bu gece *(Ahmet Paşa)*

*

Benzemez bir *keyfe* hiç keyfinde âlem var senin
*Rûh*sun el-kıssa *râh* olmanda şübhem var senin *(Nef'î)*

*

Gâh *sâkî*si gehî *sâgar*ı geh *bâde*si yok
Görmedim *meclis*-i maksûdu tamâm âmâde *(Nabî)*

*

Bir elinde gül bir elde *câm* geldin *sâkiyâ*
Kangısın alsam gülü yâhud ki câmı yâ seni *(Nedim)*

*

Bir nâzenin fitne tevellüd eder *müdâm*
*Meclis*te *duht-i rez*le o büt hem-dem olmasın *(Nedim)*

*

Mey-i dûşîne bizi etti *humâr-âlûde*
Sâkiyâ tâzelesin keyfimizi *câm-ı sabûh*
(Sünbülzâde Vehbî)

*

Ruhlarından ter düşer gül-zârda gül-berg-i al
Leblerinden *bezm-i mey*de reng alır *câm-ı şarâb* *(Veysî)*

b. Peygamberler ve mucizeleriyle ilgili sözcükler :

Yanağın âteş-i *Mûsâ* dudağın mu'ciz-i *Îsâ*
Kemâl-i hüsne *Yûsuf*'sun *Muhammed*'den dutarsın hû
(Şeyhî)

*

Eyledi aşk *Zelîhâ*'sı bu can *Yûsuf*'una
Mısr-ı hüsnünde zenahdânını *zindân*-ı *Mısır* *(Ahmet Paşa)*

*

Fâş etmez idi râz-ı dili *Yûsuf*-ı *Ken'ân*
Çâk olmasa dâmânı Zelîhâ'nın elinden *(Bakî)*

*

Gam-ı hicran beni hem-hâlet-i Ya'kūb edeli
Girye vü nâlişime külbe-i ahzân ağlar
(Sünbülzâde Vehbî)

*

Sensin bizi muhlis yine *gark-âb*-ı fenâdan
Ne *zevrak* u ne *Nuh* u ne *tûfan* biliriz biz
(Nailî-i Kadim)

*

Nâ-hûda eylemese *Nuh*'u bu *keştiye* Hudâ
Mevc-i *tûfana* ne yelken dayanırdı ne seren
(İzzet Molla)

*

Kızarmış terleyip ruhsârın ey meh tâb göstermiş
Halîl-âsâ cemâlin *âteş* içre âb göstermiş *(Rahşanî)*

*

Anâkib perde-i zünbûru çekti bâb-ı *gār* üzre
Nola görmezse çeşm-i düşmene bir *ağ* idi gûyâ *(Sabit)*

*

Hüdhüd-i nutkumu bâğ-ı sühanimde görse
Ola zindan dil-i *Belkıs*'a çemen-zâr-ı *Sebâ* *(Nazim)*

*

Meryem-i fikrim olup *hâmile*-i feyz-i Hudâ
Doğdu gehvâre-i tab'ımda *Mesîh*-i ma'nâ *(Nazim)*

*

Şu'ledir *mâh* anı *şakk etmiş benâm*yle fetil
Mu'ciz-i peygamberi her dem eder ızhâr şem' *(Riyazî)*

*

Kuru bir *değnek* idi *çûb-ı asâ*dan ne çıkan
Ne zuhûr etti ise etti *yed-i beyzâ*dan *(İzzet Molla)*

*

Nârdan güller bitirdin *seng*den *mâ-ı maîn*
*Çûb*dan ızhâr-ı *ejderhâ*-yı *Mûsâ* eyledin
(Yenişehirli Avnî)

c Din ve ibadetle ilgili sözcükler :

Çü kaddin kāmetin gördü sanavber *secdeler kıldı*
Şu kadd ü kāmete karşu *mü'ezzin* bu ne *kāmet*tir
(Ahmed-i Dâî)

*

Mest oluptur çeşm ü ebrûnun hayâlinde *imâm*
*Okumaz mihrâb*da bir harf-i *Kur'ân*'ı dürüst
(Ahmet Paşa)

*

*Kāmet*inden yüz çevirdim *secde*-i sehv ola mı
Çün *kazâ* erdi *namâz*ın *niyyet*ini bilmedim *(Şeyhî)*

*

Hâk-i kûyun var iken cennet anılmak sanemâ
Şuna benzer ki *teyemmüm* ideler *su* olıcak *(Necatî)*

*

Kâ'be olmasa kapun *ay* ile gün leyl ü nehâr
Eylemezlerdi tavâf ol güzeri döne döne *(Necatî)*

*

Biz kim *hatîb*-i *minber*-i dâra *cemâat*iz
Mecnûn olur *namâz* u *niyâz*a *imâm*ımız *(Şeyh Galip)*

ç. Mitoloji, tarih ve mesnevi kahramanları :

Hâk-i *Cem* üzre çıkıp lâle tutup *câm*ını der
Ki kimin var ise bir *câm*ı bugün oldur *Cem* *(Fuzulî)*

*

Kahraman-heybet *Ferîdun*-satvet *İskender*-sıfat
Sencer-i *Dârâ*-salâbet *Keykubâd*-ı *Cem*-haşem *(Figanî)*

*

Sifâl-i köhneden nûş-i meye mu'tâd olan rinde
Mücevher *câm*ını bin kerre sunsa *Cem* kabûl etmez
(Nailî-i Kadim)

*

Târîk-ı fâkada hem-kefş olup *Senâî*'ye
Cenâb-ı *Külhanî*-i *Lâyhâr*'a dek gideriz *(Nailî-i Kadim)*

*

Merâmı râz-ı aşkı ketm idi *Mansûr*-ı *ber-dâr*ın
Deyip gitti *ene'l-Hak* nâmını ketm etti dil-dârın
(İzzet Molla)

*

*Adl*in katında cevr ü sitem *dâd-ı Keykubâd*
*Hışm*ın yanında lutf u kerem *kahr-ı Kahramân* *(Bakî)*

*

Sahn-ı sahrâsında bin *Leylâ* vü *Mecnun* cilve-ger
Kûh-sârı üzre bin *Ferhâd* ü *Şîrin* bâde-hâr *(Fuzulî)*

*

Sikender gibi tâlib feth-i heft-iklîme ikbâli
Süleyman gibi gālib rûzgâra hükm ü fermânı *(Nef'î)*

*

Süvâr oldukça *tasvîr*inde âcizdir *musavvirler*
Ne denlü dikkat eylerse eğer *Bihzâd* eğer *Mânî* *(Nef'î)*

*

Bir *âyîne*yle *İskender* nice benzer sana cânâ
Senin her baktığın *mir'ât* olur *âlem-nümâ* câna *(Ş. Yahya)*

*

Sensin ol dâver k'olur bezminde dâim müctemi'
Kahramân'ın tîğı *Sâm*'ın gürzü *Zâl*'in hançeri *(Nedim)*

d. Dil, edebiyat ve yazı ile ilgili terimler:

Ref' eyle hacetini vü *cerr* et nasîb-i fahr
Kesr et gamı ki cânına *zamm* oldu *feth*-i bâb *(Şeyhî)*

*

Muhakkak ol saçı *reyhâna* eyledim *ta'lik*
Ol od ile oluram ben dahi *gubâr* dirîğ *(Şeyhî)*

*

Gam değül bî-hâl olursa *safha*-i hüsnüne *hat*
Resmdir âriflere *nâme yazarlar bî-nukat* *(Ahmet Paşa)*

*

Râz-ı aşkın dilime geldi ise *hâme* gibi
Başımı kes dilimi yar elümden ne gelir *(Ahmet Paşa)*

*

Mey-i nâb ile şarâb olsun *iki kâfiye*si
Bir *gazel* söyleyeyin la'line *harf-i bâde* *(Bakî)*

*

Dâne *hat* jâle *nukat* nefha-i müşgîn *ma'nâ*
Yazdı levh-i çemene bir *gazel*-i ter sünbül *(Bakî)*

*

Harf-i gama *devât* u *kalem* şekl-i âhtır
Ana *mürekkeb* âhda dûd-ı siyâhtır *(Bakî)*

*

Bir gül-istan *yazdı* bir ay içre *fasl*-ı nev-bahâr
Lâle yer yer *sürh* oluptur sebze *hat* şeb-nem *nukat* *(Bakî)*

*

Ey *şi'r* miyânında satan *lafz*-ı garîbi
Dîvân-ı *gazel nüsha*-i *kâmûs* değildir *(Nabî)*

*

Ebrûları *şeh-beyt*-i cemâle *iki mısra'*
Ol *matla'*ı *tazmîn* ile hat kıldı *murabba'*
(Sünbülzâde Vehbî)

*

Kendi elimle *kesip* yâre verdiğim *kalem*
Fetvâ-yı hûn-ı nâ-hakımı *yazdı* ibtidâ *(Nevres-i Kadim)*

e. Müzik terimleri :

Derd ü gam bezmine kaddim gibi bir *çeng* olmaz
*Nây*lar nâlelerim *sâz*ına *âheng* olmaz *(Bakî)*

*

Nevbet-i iştihârımız *bâm*-ı felekte *çalınır*
Gulgule saldı âleme velvele-i *nekîr*emiz *(Bakî)*

*

*Isfahân*ı vü *Irâk*ı Zâtiyâ *seyr eyleyip*
Bu *makâm*a gelmeye ettikçe *şeh-nâz* ağlarım *(Zatî)*

*

Nevâziş-kâri-i râmiş-ger-i üstâd-ı hüsn ister
Eder mi *sâz*-ı sînem değme bir *mızrâb*dan feryâd
(Koca Ragıp Paşa)

f. Kimya terimleri :

Yahdı beni *oduna* işim olmadı *altun*
Işkı nişe bu *bakır*a *iksir*i esirger *(Kadı Burhanettin)*

*

Kimyâ-kâr-ı emel bulsa da bir hâlî yer
*Hâk*ini *zer* eder ammâ *zer*ini *hâk* edemez
(Nailî-i Kadim)

*

Hall ü *akd*e çalışır şâm u seher
Ki bula dest-res-i *şems* ü *kamer* *(Nabî)*

*

Zer ü *sîm* adı imiş *şems* ü *kamer*
Böyle esmâ da semâdan mı iner *(Sünbülzâde Vehbî)*

g. Anâsır-ı Erba'a (hava, ateş, su toprak):

Bu hâk-sâra *su* gibi akma igende kim
Od gözlünün elindeki *bâd*-ı *hevâ* imiş *(Şeyhî)*

*

Ben bu derd ile ölüp *toprak* olursam *ey sabâ*
Su yerine *od* çıka huşg giyâhımdan benim *(Şeyhî)*

*

Eylesem ağlayarak âh ile eflâk yanar
Su yanar *nâr* yanar *bâd* yanar *hâk* yanar
(Osman Nevres)

*

Yine erişti temûz oldu cihan pür-tef ü tâb
Girdi bir hilkate hep *âteş* ü *bâd âb* u *türâb* *(Nef'î)*

ğ. Doğa ile ilgili sözcükler:

Kapunda âhıma yer yok aceb hikâyettir
Bahâr u *mevsim-i gül*dür *sabâ çemen*de garîb *(Necatî)*

*

Öyküdiğiçün kâkül-i *reyhân*ına *sünbül*
Bâğ içre *sabâ* saçını anın yola yazdı *(Ahmet Paşa)*

*

Lâle haddin göricek âh edüben ağladığım
Bu ki *gül mevsimi*dir *bâd* ile *bâran* dökülür *(Ahmet Paşa)*

*

Benim ol *şâh*-ı *nihâl*-i *çemen*-i mihnet kim
Meyve-i ma'rifet ü fazl u hüner büktü belim *(Bakî)*

*

Hazan benzim *zemistân* âh-ı *serd*im
Yüzün *evvel-bahâr* olmuş kaşın *yay* *(Bakî)*

*

Turuncî gabgab u *sîb*-i zenahdânın firâkından
Sararıp benzin ey *ünnâb* lebin *leymûn* olmuştur *(Bakî)*

*

Gonca gülsün *gül* açılsın *cây* feryâd eylesin
Sen sus ey *bülbül* biraz *gül-şen*de yârim söylesin *(Nabî)*

*

Bir *şâh*da iki *gonce-i gül*
Birbirlerine olurdu *bülbül* *(Şeyh Galip)*

h. Türlü yönlerden ilgili sözcükler:

Burc-ı şerefde ahter-i kadri k'ide *tulû'*
Görünür âfitâb nite kim *sühâ seher* *(N e c a t î)*

*

Tîr-i müjgânı hayâliyle *kemân-ebrû*ların
Sînem *Ok Meydânı*dır yâ sahn-ı *Ta'lîm-hâne*dir *(L a t i f î)*

*

Nüshan maraz-ı aşka *ilâc* eylemedi hiç
Ey *şeyh-i* kerâmât-fürûş *ez ez de suyun iç* *(S a b i t)*

*

Merd olur *bintü'l-inebden* gayrı bezm-i hâsına
Hiç ne *avret* uğratır ne pây-ı *duhter* bastırır *(S a b i t)*

*

Geçirdi *çâşni-gîr-i* felek ol denlü vaktin kim
Nevâl-i ârzû meydâna geldi *iştehâ* gitti *(N a b î)*

*

Rahş-ı emelim aldı *inân-ı* dili elden
Âhir *sürerek* vâdi-i hicrâna *düşürdü* *(T ı f l î)*

*

Akla *yelken* edip urdukça *kıyıda küreği*
*Anafor sula*rın *akıntı* gibi *çağlattık* *(S ü r u r î)*

*

Germ-âbe-i vaslında *bayıldık* o perînin
Kâni yetişir toplayalım *tası tarağı* *(K â n î)*

*

Andelîbi verd-i sad-berg ile *tekfîn* ettiler
Bir Gül-istan beytini *kabr*inde *telkîn* ettiler

*

Bir *âteşe yandım* ki görelden ruh-ı yârı
*Mum*larla arar *yanmağa pervâne* bu *nârı*

6. LEFF Ü NEŞR

Genellikle bir beyit içinde, birinci dizede en az iki şeyi söyleyip, ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları vermektir. Divan şiirinde çok sevilmiş ve kullanılmış bir sanattır. Çoğunlukla *mazmun* (klişeleşmiş mecaz)larla yapılmıştır. Bundan dolayı *teşbih* ve *istiare* sanatlarıyla yakından ilgilidir. *Leff ü neşr*, birinci dizede söylenenlerin, ikinci dizede düzenli ve düzensiz açıklanışına, göre ikiye ayrılır:

1. Leff ü neşr-i müretteb

Birinci dizede söylenenlerin karşılıkları, ikinci dizede aynı sırayı izleyen *düzenli leff ü neşr*'dir. Örneğin :

Geh gül-şen olursun dile gâhî külhan
Cennet mi cehennem misin ey âlem-i aşk

beytinde, birinci dizede önce "gül-şen", sonra onun karşılığında ikinci dizede ilk olarak "cennet"; yine, birinci dizede ikinci olarak "külhan" ve ona benzetilen "cehennem" de ikinci dizede cennetten sonra söylenmiştir. Örnekler :

Yanağın u dudağın u teninle sûretin olmuş
Biri *rengîn* biri *şîrîn* biri *nâzük* biri *ra'nâ* *(Ahmedî)*

*

Letâfetde *leb* ü *dendânın elin yüzün* olmuştur
Biri *Kevser* biri *Necm* ü biri *Nûr* ü biri *Tûbâ* *(Ahmedî)*

*

Dil marîzin sor ki derdinden *ruh*unla *zülf*ünün
Nârdan bister döşenmiş *mârdan* bâlîni var *(Ahmet Paşa)*

*

Olduğıyçün *kad* ü *zülf*üne müşâbih âyet
Mushaf açıp sürerem yüzüm *elif lâm*lara *(Necatî)*

*

*Zülf*üne nisbet ya alnın cennet olur yâ *ruh*un
Çünki *Şâm*'ın *bâğ-ı huld* altında yâ üstündedir *(Necatî)*

*

*Ârız*ın yâdıyla nem-nâk olsa *müjgân*ım nola
Zâyi olmaz *gül* temennâsıyle vermek *hâra* su *(Fuzulî)*

*

*Eş'âr*ım içre vasf-ı *leb-i yâr* gûyyâ
Âb-ı zülâl içinde yatur *la'l-pâre*dir *(Bakî)*

*

*Ruh*ların üzre yatur *zülf*-i semen-sâ gûyâ
*Gül-i ter*den edinir kendüye bister *sünbül* *(Bakî)*

*

Rûy u *mûy*-ı yâra benzer dahi nesne görmedim
Gerçi gördüm bî-vefâ dünyâda nice *mâh* u *sâl* *(Bakî)*

*

Düşse zülfünden *arak ruhsâr*-ı cânân üstüne
Gûyyâ *şeb-nem* düşer *gül-berg-i handân* üstüne *(Bakî)*

*

Hattın hadin yüzünü tutmuş nitekim ey cân
Ebr-i siyâh içinde gizlendi *mâh-ı tâbân* *(Bakî)*

*

Ten-i pür-tâb u âbın zîr-i *pîrâhen*de sultânım
*Güneş*tir kim beyaz *ebr*in içinden berk urur nûru *(Hayalî)*

*

Cihan bâğında *hadd* ü *zülf* ü *çeşm* ü *kaddin* ey dil-ber
Biri *gül*dür biri *sünbül* biri *abher biri ar'ar* *(Ulvî)*

*

Gözlerimden uçurur *hâb*ı hayâl-i *zülf*-i yâr
*Âşiyan*dan ürküdür gûyâ ki *mürg*u gelse *mâr* *(Zatî)*

*

Ey dîde bakıp *rû*yuna *hatt*ında eğleşdin
Gül ister iken keşmekeş-i *hâr*da kaldın *(Nailî-i Kadim)*

*

Sal *hatt*-ı siyeh-kârın o *ruhsâre-i ala*
*Semmûr*unu kaplat bu sene *kırmızı şâla* *(Nedim)*

*

Bâğda *zülf* ü *ruh*un andıkça bu kimdir deyü
Sünbül ü *gül* biribirinden sü'âl eyler beni *(Nedim)*

*

Gâh *engüşt*-i mühemnâsın gehî *la'l*in emip
Dâne-i unnâb ile nûş-i *şarâb* etmez misin *(Nedim)*

*

Öğrendi gazâlân-ı cihan ey gözü âhû
Kaçmağı atılmağı dönüp bakmağı senden
Meşk eyledi *pervâne* vü *şem'* ü *gül-i sad-berg*
Yanmağı yakılmağı yaka yırtmağı benden

2. Leff ü neşr-i gayr-i müretteb

Buna, *leff ü neşr-i müşevveş* de denir. Birinci dizede söylenenlerin karşılıkları, ikinci dizede ya ters yönden sırayı izler ya da karışık olarak bulunur, yani *düzensiz leff ü neşr*dir. Örneğin, Aynî'nin :

Arak kat *bâde*ye ey meh-pâre
Karıştır *nârı nûr*a nûru nâra

beytinde birinci dizede önce "arak" sonra "bâde" söylenmiştir. Bunların karşılıkları ikinci dizede ters bir sıra izler. Yani, "arak"ın

karşılığı "nûr" ikinci, "bâde"nin karşılığı "nâr" birinci olarak söylenmiştir. Aşağıdaki beyitte de karşılıklar, ikinci dizede karışık olarak verilmiştir :

*Zülf*ün altında *ruh*un üstünde *hâl*in dil-berâ
Gül döşenmiş *sünbül* örtünmüş *Habeş* sultânıdır *(Ubeydî)*

Bu beyitte "zülf"ün karşılığı "sünbül", "ruh"un "gül" ve "hâl"in de 'Habeş"tir ve karışık olarak söylenmiştir. Örnekler :

*Bel*in ile *dehân*ın andıkça
Eylerem *yok* yere *hayâl* ey dost *(Sultan Cem)*

*

Zülf ü *hâl*in dil-berin gördükçe ey *dil* kıl hazer
Kim kılan her demde *mürg*u sayd *dâm* u *dâne*dir *(Şeyhî)*

*

Aks-i *rû*yun suya salmış sâye *zülf*ün toprağa
Anber etmiş toprağın ismin suyun adın *gül-âb* *(Fuzulî)*

*

Gül-şene *nergis* ü *gül* hayli letâfet verdi
Şimdi açıldı dahi *yüz*ü *göz*ü gül-zârın *(Bakî)*

*

Mâil olmaz *gül* ü *şimşâd*-ı çemen seyrine dil
Göreli gül-şen-i hüsnünde *kad* ü *ruhsâr*ın *(Bakî)*

*

*Nâ*yın ki çıkar zemzeme *sûrâh*larından
*Bülbül*ler öter sanki gülün *şâh*larından *(Nailî-i Kadîm)*

*

Ey dil gam-ı *gîsû* vü *ruh*-ı yârda kaldın
Kayd-ı *sanem* ü ukde-i *zünnâr*da kaldın *(Nailî-i Kadîm)*

*

Fikr-i *zülf*ün *dil*de tâb-ı sûz-ı *aşk*ın *sîne*de
*Nâr*dır *külhan*da gûyâ *mâr*dır *gencîne*de *(Nef'î)*

*

Yâkût-sirişkiz yerimiz *dîde* vü *dil*dir
Âteşle sudan hâsıl olur bir güheriz biz *(Şeyh Galip)*

*

Çâh-ı zekan üftâdesi dil-beste-i *zülf*üz
Zincirlikuyu anın içün meskenimizdir
(Sünbülzâde Vehbî)

*

Hâl-i Hindû'ya mı *gîsû*ya mı kasd-i azmin
Seferin *Çîn*'e mi ey bâd-ı sabâ *Hind*'e midir
(Sünbülzade Vehbî)

7. TECÂHÜL-İ ÂRİF

Bilinen bir gerçeği, bir nükteye dayanarak bilmiyormuş gibi söylemektir. Yani, *tecâhül-i ârif* ne hiç bilmemektir, ne de bildiğini saklamaktır. Buna göre söylersek, bildiğini, türlü nedenlerle bilmezlenerek, dolaylı yollardan anlatmaktır. Bunu yaparken de *mübalağa* ve *istifham* sanatlarından yararlanılır. *Tecâhül-i ârif* sanatı *tecâhül-i ârifâne, tecâhül-i ârifîn* adlarıyla da anılır. Örneğin:

Edrine şehri mi bu yâ gül-şen-i me'vâ mıdır
Anda kasr-ı pâdişâhî cennet-i a'lâ mıdır

Beyt-i ma'mûr-ı felek mi ol fezâda ol sarây
Yâ zemîni cennet olmuş Ka'be-i ulyâ mıdır

beyitlerinde Nef'î, övdüğü yerin cennet, köşkün de Kâbe olmadığını bilmektedir. Ancak, şair, *mübalağa* ve *istifham* sanatlarına başvurarak, övgüyü daha etkili bir duruma sokmak için bu gerçeği bilmiyormuş gibi görünür. Yine Nef'i'nin aşağıdaki beytinde *hüsn-i ta'lil*le birlikte güzel bir *tecâhül-i* ârif sanatı vardır:

Bir kimseden ermezse nola gûşuma tahsîn
Efsûn-ı kelâmımla cihan beste-dehandır

Şair, kimseden takdir edici sözler işitmemiş, bunun kıskançlığın sonucu olduğunu biliyor. Fakat, kendini çekemeyenlerin bu suskunluğunu, sözlerindeki büyüyle mest olup ağızlarını açamamaları gibi bir nedene bağlayarak bilmezlikten geliyor. Başka örnekler:

Mâh-ı nevdir yoksa sen kıldıkta seyr-i âsümân
Kaldırıp parmak getirmiş âsümân îman sana *(Fuzulî)*

*

Şeb-i hicran yanar cânım döker kan çeşm-i giryânım
Uyarır halkı efgânım kara bahtım uyanmaz mı *(Fuzulî)*

*

Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım
Kurbânın olam var mı benim bunda günâhım *(Nahifî)*

*

Sahn-ı çemende nağme-keş-i aşk olan aceb
Bülbül müdür Nahîfi-i şîrin-edâ mıdır *(Nahifî)*

*

Nûr-ı mevvâc-ı maânî mi sözümde berk uran
Yâ libâsı nazmımın bir âteşin hârâ mıdır *(Nef'î)*

*

Bir nihânîce tebessüm de mi sığmaz cânâ
Söyle bi'llah dehenin tâ o kadar teng midir *(Nedim)*

*

Nedîm-i zârı bir âfet esîr etmiş işitmiştim
Sen ol cellâd-ı dîn ol düşmen-i îman mısın kâfir *(Nedim)*

*

Bi'llâh söyleyin bana ey âhuvân-ı deşt
Sizden mi yoksa nev'-i beşerden mi sevdiğim
(Mecnun Arifî)

*

Ey hâk-i Kerbelâ nedir ol sebz câmeler
Eyyâm-ı mâtemin bu mudur resm ü âdeti

*

Bilmez oldum sâkiyâ derd-i firâk-ı yâr ile
Mey midir bu yâ sirişk-i çeşm-i giryânım mıdır

*

Tecâhül-i ârifin

Ey aceb bu turra mı yâ ebr-i müşg-efşan mıdır
Nahl-i gül üstünde yâhud deste-i reyhan mıdır

Kaş mıdır yâ şâh-bâz-ı çeşmine iki kanad
Yâ hilâl-i çarh yâhud kıble-i îman mıdır

Hâllerle ruh mu yâhud hırmen-i hüsn ü cemâl
Yâ süreyyâ pâyına düşmüş meh-i tâban mıdır

Leb midir yâ berg-i gül yâ gonce-i bâğ-ı İrem
Yâ dil-i uşşâktan bir katre düşmüş kan mıdır

Diş midir yâ gonca içre jâle yâ dürr-i Aden
Çeşme-i hurşîdde yâ encüm-i rahşan mıdır

Ol zenah mı yâ rasad-gâh-ı sipihr-i izz ü nâz
Yâ Çeh-i Bâbil-sitan yâ Yûsuf'a zindan mıdır

Yâ Rab ol gerden mi yâ mihr ü vefâ tomarı mı
Şem'-i kâfûrî midir yâhud serîr-i can mıdır

Sine mi yâhud harîr-i ham ya kettân-ı Mısır
Kâkum-ı Rûsî mi yâhud vaşak-ı Şirvan mıdır

Nâfe mi yâ sâgar-ı işret mi yâ havz-ı behişt
Mürg-ı câna âşiyan yâhud neşâta kân mıdır

Goncalar mı yâ şüküft olmuş kenâr-ı servde
Âlem-i ebdân için bir nâme-i ünvan mıdır

Ey Hayâlî karanuluktur ötesi açmazın
İki sâkı mâhiyân-ı çeşme-i hayvan mıdır *(Hayalî)*

8. HÜSN-İ TA'LİL

Herhangi bir gerçek olayın meydana gelmesini, hayali ve güzel bir nedene bağlamaktır. Ancak bu nedenin kesin bir yargıya dayanması gerekir. *Hüsn-i ta'lil*de de *tecâhül-i ârif*te olduğu gibi gerçek nedeni bilmezlenmek gibi bir durum vardır. Ancak, *hüsn-i ta'lil*, tecâhül-i ârifden gerçekteki doğan sonucu hayali bir nedene bağlamak yönünden ayrılır. Örneğin, *Nahifî :*

Pîş ü pesinde şevk ile rû-mâl olup gider
Sâyen de sana bencileyin mübtelâ mıdır

beytinde, gölgenin, sevgili ile birlikte gidişini, sevgiliye âşık olmak gibi güzel bir nedene bağlamaktadır.

*Hüsn-i ta'lil*de, neden kesin bir yargıya dayanmayıp kuşkulu olarak söylenmişse buna *şibh-i hüsni ta'lil* (hüsn-i ta'lil benzeri) denir.

Şemîm-i nâfeye dâir sabâda var bir eser
Aceb o âhû-yı nâzende kâkülün mü tarar

beytinde *şibh-i hüsn-i ta'lil* sanatı vardır. Rüzgârda, sevgilinin saçının kokusu olması, onun saçlarını taraması nedenine bağlanmış. Ancak, bu neden "aceb" belirteci kullanılarak söylendiği için kesin değil, kuşkuludur. Örnekler :

Ol zevk ile sürâhinin ağzı suyun akıt
Ol reşk ile kadeh gözünü eşk-bâr kıl *(Ahmed-i Dâî)*

*

Sünbülünden sanemâ şemme-i bûy almak için
Misk sevdâya düşüp külbe-i attâra gider *(Ahmet Paşa)*

*

Bâğ-ı âlemde yüzün mânendi bir gül isteyip
Cüst ü cû edip gezer gül-zârı bülbül şâh şâh *(Avnî)*

*

Bir zebandır şerh-i gam takrîrine her berg-i gül
Eylemez bî-hûde gül gördükte efgân andelîb *(Fuzulî)*

*

Suda aks-i serv sanmam kim koparıp bâğ-bân
Suya salmış servini serv-i hırâmânım görüp *(Fuzulî)*

*

Hâk-i pâyine yetem dir ömrlerdir muttasıl
Başını taştan taşa urup gezer âvâre su *(Fuzulî)*

*

Bâğa sen serv-i revânı bir kadem bassın deyü
Hayli döküldü saçıldı yoluna berg-i hazân *(Bakî)*

*

Görüp bezminde sûzum hâl-i ruhsârın firâkıyle
Tutuştu odlara yandı benimçün ûd u micmer hem *(Bakî)*

*

Kaddine kul olmağa gelmiş dizilmiş karşına
Servler durmuş çemen sahnında kāmet gösterir *(Bakî)*

*

Âşıkāne gönlünü akıtmayaydı yâre su
Olmaz idi vâdi-i aşka düşüp âvâre su *(Bakî)*

*

Seni seyr etmek için reh-güzer-i gül-şende
İki cânibde durur serv-i hırâman saf saf *(Bakî)*

*

Gâhî hicâb-ı ebre girer Husrevâ felek
Yâd eyledikçe lutfunu terler hicâbdan *(Bakî)*

*

Bassa kenâr-ı cûya kadem pây-bûs için
Birbirini basıp gelir ey dil kenâra mevc *(Nailî-i Kadim)*

*

Ümmîd-i makdeminle senin ey çerâğ-ı hüsn
Âteş yanar başında gece şem'-danların *(Nabî)*

*

Hep i'tibâr-ı pâye-i bûs-i lebinledir
Mînâ-yı ser-keşin kadehe ser-fürûları *(Nabî)*

*

Gördüm gül-i ter mahkeme-i sahn-ı çemende
Dâmânını çâk etti deyü hâra yapışmış *(Nabî)*

*

Nihâlin ağzı köpürdü şigûfe zannetme
Cihânı eyledi dîvâne cûy-bâr-ı bahâr *(Şeyh Galip)*

*

Hem-demim sâyem durur akşam olıcak ol dahi
Okumazsam mum ile ey mâh gelmez yanıma

Şibh-i hüsn-i ta'lile örnekler :

Müzeyyen oldu reyâhin bezendi bâğ-ı çemen
Meğer ki bâğa haber geldi yârdan bu gece *(Ahmedî)*

*

Câm-ı şarâbı içmez elinde tutar durur
Aşkın meyinden oldu meğer bî-mecâl gül *(Bakî)*

*

Devrân ayağın şöyle şikest etti şarâbın
Gûyâ ki mey-i nâba gözü değdi habâbın *(Bakî)*

*

Turra-i yâri tararken öptü ruhsârın meğer
Lezzetinden çâk çâk oldu dehânı şânenin *(Nabî)*

*

Meğer alkış sadâsın andırırmış çağlayan sular
Ederlermiş duâsın pâdişâh-ı ma'delet-kârın *(Nedim)*

*

Niçin sık sık bakarsın öyle mir'ât-ı mücellâya
Meğer sen dahi kendi hüsnüne hayran mısın kâfir *(Nedim)*

9. SİHR-İ HELÂL

Bir sözcük ya da söz öbeğini, hem ondan önceki sözlerin sonunda, hem de ondan sonraki sözlerin başında anlamlı olacak biçimde kullanma. Örneğin, Nedim'in :

Gizlice arasam ağzın lebin emsem sorsam
Hîç bir çâre bilir mi dil-i bî-mâra aceb

beytinde, "sorsam" sözcüğü birinci dizenin sonunda da ikinci dizenin başında da anlamlıdır. Birinci duruma göre birinci dizenin anlamı şöyle olur : "Ağzını gizlice arasam, dudağını emsem ve somursam." İkinci durumda, beytin anlamı şöyledir : "Ağzını gizlice arasam, dudağını emsem; sorsam, acaba hasta gönlüme bir çare bilir mi?"

Sihr-i helâl deyimi, "güzel ve özlü söz" anlamında da kullanılır. Aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi :

Bugün ki şi'r ile sihr-i helâl eder Dâî
Bu resme sihr eden efsûnu sanma efsâne *(Ahmed-i Dâ)*

*

Devâtım oldu çeh-i Bâbil ü sözüm efsûn
Füsun-ger-i kelâmım arz kıldı sihr-i helâl *(Hayalî)*

*

Niyâz u nâzda sihr-i helâl bilsem de
Nigâh-ı pür-fene etmem cedel beğendiremem *(Şeyh Galip)*

Örnekler:

Karalar giymiş meh-i tâban gibi *ol serv-i nâz*
Mülk-i efrengin meğer kim hüsn içinde şâhıdır *(Avnî)*

*

Leblerin yâd eyledi yârin *lisân-ı hâl ile*
Kıldı bir şîrin hikâyet gonce-i rengîn-edâ *(Bakî)*

*

Âkıl isen vahş u tayrın şâhı ol *Mecnun gibi*
Başına mürg âşiyânından külâh-ı devlet al *(Hayalî)*

*

Şâh-ı aşkız her ne emr etsek musahhardır *felek*
Oldu mâh-ı nevle hizmet-kâr u hançer-dârımız *(Nef'î)*

*

Gül ile hâr *nedîm oldu* yâr ile ağyâr
Budur hikâyet-i devr-i zamâne ey bülbül *(Nahifî)*

10. İRSÂD

Seci'li ya da *uyaklı* bir sözde, *seci*'nin ve *uyağın* nasıl olacağını ya da seci' ve uyağın kılavuzluğuyla sözün sonunun nasıl biteceğini bir sözcükle önceden belirtme ve "îmâ" etmektir. Bu sanata *teshim* de denir. Örneğin, Sünbülzâde Vehbî'nin:

Şol müstaîn-i lutf-ı celâlim ki def'aten
Feth-i kelâma kudretimi Müste'ân verir

beytinde, birinci dizedeki "müstaîn" (yardım dileyen) sözüyle ikinci dizenin uyaklı sözcüğü olan "Müste'ân" (yardımı istenen, Tanrı) sözcüğüne işaret edilmiştir.

Elemin Kays'a kıyâs etme dil-i mahzûnun
Yok idi aklı ne derdi var idi Mecnûn'un *(Bakî)*

Bakî'nin yukarıdaki beytinde de, birinci dizede "Kays" adının geçmesi ve ikinci dizede de "yok idi aklı ne derdi var idi" denilmesi, sözün sonunun "Mecnun" olacağını anımsatmaktadır.

Birinci örnekte görüldüğü gibi, irsâd, *iştikak* sanatıyla birlikte kullanılmıştır. Ancak bunu iştikakla karıştırmamak gerekir. Çünkü iştikakta uyağa işaret olmadığı gibi, *kökteş (müştak)* sözcükler de beyit içinde rastgele yerlerde bulunur. Örnekler :

Kābiliyyet eserin mahv edelim kābil ise
Biz dahi câhil-i mukbil gibi makbûl olalım

(Sünbülzâde Vehbî)

Gazel

Nice bir hizmet-i mahlûk ile mahzûl olalım
Sâil-i Hak olalım nâil-i mes'ûl olalım

Akalım pâyına bir bahr-i hamiyyet bulalım
Sıla-i himmetine mâ gibi mevsûl olalım

Biz de sûret verelim kendimize kābil ise
Girelim ehl-i safâ bezmine makbûl olalım

Getir ey sâki yeter eyledin işgāl bizi
Bir zaman mey gibi gışşile meşgūl olalım

Kalmadan hâk-i mezellette hemen ey Âsım
Âzim-i sû-yi semâsâ-yı Stanbûl olalım

(Mütercim Asım)

11. MÜBALAĞA

Bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla bir şeyi ya olamayacağı bir biçimde anlatmak ya da olduğundan pek çok ve pek az göstermektir. Ancak bu aşırı anlatma soğuk olmamalı, nükteli ve zarif olmalıdır. Divan şairlerinin daha çok *medhiye, fahriye* ve *hicviye*lerde başvurdukları bir sanattır. Eskiler bir şairin hayalinin genişliğini ve gücünü göstermesi bakımından *mübalağa* sanatına çok önem vermişlerdir. Aşırılığın derecesine göre mübalağa sanatı *tebliğ, iğrak* ve *gulüv* adlarıyla üçe ayrılır :

1. Tebliğ : Akla ve göreneğe uygun olan *mübalağa*dır. Örnekler :

Eyyâm-ı zemistanda beni gerdiş-i devrân
Bir hâne-i viran-şüdeye eyledi mihmân

Mânend-i kafes rahneleri hârici ta'dâd
Mânend-i felek sakfı kevâkible dırahşân

Bahtım gibi tîre kef-i ümmîd gibi teng
Çeşmim gibi pür-âb derûnum gibi vîrân *(Nabî)*

2. İğrak : Akla uygun, fakat, göreneğe uygun olmayan *mübalağa*dır. Örnekler :

Yazılıp ermeye pâyânına dek nâme-i şevk
Hep ağaçlar kalem olsa kamu yaprak kâğıd *(N e c a t î)*

*

Kāmetin yâdına bir âh edeyin kim dûdu
Gül-şen-i aşkına bir serv-i hırâmân olsun *(B a k î)*

*

Gönül inler gamından dem-be-dem rûh-ı revân ağlar
Bu bâğın çeşme-sârı hep benim eşk-i revânımdır *(B a k î)*

*

Kûyun yolunda döne döne aktı göz yaşı
Seyl-âb-ı dîde Dicle-i Bağdâd olup gider *(B a k î)*

*

Adli bir gāyette kim devrinde kebk ü şâh-bâz
Birbirini âşiyânında gelir mihman bulur *(N e f ' î)*

*

Donar soğuktan efendi semender âteşte
Bir iki gün dahi böyle eserse bu sarsar *(N e d i m)*

*

Hâbda bûsesin almak nice mümkin zîrâ
Bûsenin sâyesi ruhsarına düşse uyanır *(N a b î)*

*

Olmuş o kadar halk-ı cihan mekrde üstâd
Kim sâbıka-i şöhret-i şeytân unutulmuş *(N a b î)*

*

Göz yaşım mâhiye vardı dûd-ı âhım tâ-be-mâh
Derd-i dilçün mâhdan mâhiye dek vardır güvâh

3. Gulüv : Akla da göreneğe de uygun olmayan *mübalağa*dır.

Öyle zaîf kıl tenimi firkatinde kim
Vaslına mümkün ola yetürmek sabâ beni *(F u z u l î)*

*

Göremez girsem eğer mûr-ı zaîfin gözüne
Ey Süleymân-ı zaman öyle hayâl oldu tenim *(Ş e m ' î)*

*

Bir harâret bağladım tâb-ı teb-i aşkıyle kim
Sûzumu def' eylemez nûş eylesem deryâyı ben *(B a k î)*

*

Şöyle nâz uykusuna varmış o yâr ey Bâkî
Ki cihan halkı figân eylese bîdâr olmaz *(Bakî)*

*

Benim ol nâzım-ı endîşe ki simsâr-ı kazâ
Edemez kıymet-i akd-i dür-i nazmım takdîr *(Nef'î)*

*

Erdi bir gâyete te'sîr-i hevâ kim bir mûr
Bir dem-i germ ile eyler yedi deryâyı serâb *(Nef'î)*

*

Şikest etmez habâbın etse cevlan rûy-i deryâyı
Dokunsa berk-ı na'li nerm ederken seng-i hârâyı *(Nef'î)*

*

Mû-be-mû dikkatler ettim kıl kadar fark etmedim
Kaşların bi'llah beyim sırtındaki semmûrdan *(Nedim)*

*

Âyîne oldu bir nigeh-i hayretinle âb
Bi'llâh ne saht âteş-i sûzansın ey gönül *(Nedim)*

*

Nâzı âb etmiş de bir fevvâre resm etmiş hayâl
İşte ol sudur atılmış kâmetin olmuş senin *(Nedim)*

12. TEZAD

İki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir. Bir şeyin birbirine karşıt görünen özelliklerini bulup çıkarmak da *tezad* sanatına girer. Yoksa, soğuk-sıcak, kuru-yaş, uzun-kısa, büyük-küçük, gece-gündüz gibi dilbilgisi bakımından karşıt olan sözcükleri arka arkaya sıralamak *tezad* değildir. Örneğin, aşağıdaki beyitte "âb" ve "ateş" karşıt sözcüklerdir. Fakat, bu iki şeyin âşıkın gözünde birleşmiş gibi gösterilmesi *tezad*tır.

Çeşm-i âşıkta imtizâc etmiş
Âb u âteş olup berâber dost

Tezad sanatı, divan edebiyatında *tıbak, mutâbakat, tatbik, tekâfu* adlarıyla da anılır. Örnekler:

Elden koma ayağı deyü muttasıl bana
Câm-ı Cem'in hikâyetin eyler habâblar *(Necatî)*

*

Dehânın ile miyânın durur eğer var ise
Vefâların gibi bir adı var kendüzü yok *(Necatî)*

*

Zahm-i hadeng-i gamzesidir merhem-i ciğer
Derd ü belâsıdır dile derman dedikleri *(Ahmet Paşa)*

*

Âyet-i hüsnünle sen vaslın harâm ettin bana
Ben harâmî çeşmine kanım helâl etmek neden
(Ahmet Paşa)

*

Gerçi pervâne karîb olsa çerâğa per yakar
Can yakar bir pâre düşse şem'-i tâbandan cüdâ *(Hayretî)*

*

Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb
Kılma derman kim helâkim zehri dermânındadır *(Fuzulî)*

*

Bilmez idim bilmek ağzın sırrını düşvâr imiş
Ağzını yok dediler dediklerince var imiş *(Fuzulî)*

*

Gülmek ol gonceye münâsibdir
Ağlamak bu dil-i hazîne gerek *(Bakî)*

*

Odlar yakardı başına mürgun çemende gül
Şeb-nem suvarmayaydı seherden kulağını *(Bakî)*

*

Seni hüşyâr yazdılar beni mest
Kalem-i sun'da hatâ neyler *(Bakî)*

*

Bilini bilmediler kılca dekâyık-dânlar
Ortada yok yire çok ince hayâl eylediler *(Zatî)*

*

Kankı mü'mindir saçından şedd-i zünnâr eylemez
Nice kâfirdir yüzün görüp müselmân olmayan *(Lâmiî)*

*

Çeşm-i alîli hicrin ile pür-nem eyledim
El iyd-i ekber eyledi ben mâtem eyledim *(Halim Giray)*

*

Dil-i dürd-âşinâ câm-ı neşâta eylemez minnet
Gubâr-ı gamla da bir lahza olmak şâd kābildir *(Vecdî)*

*

Dil gitti gerçi yerine kondu hezâr gam
Biri gider biri gelir oldu belâların *(Ş. Yahya)*

*

Bil kadr-i dem-i vuslat-ı yârânı Riyâzî
Her vuslatın âhir sonu hicrân olacaktır *(Riyazî)*

*

Ey meh leyâl-i vesvese-hîz-i firâkta
Sen gelmeyince hâtıra bilsen neler gelir *(Nabî)*

*

Hâhiş-i meylim füzûn etmek için bir kat dahi
Meclise Vâsıf o meh-veş geç gelir erken gider
(Enderunlu Vasıf)

*

Olmayıp sihr-i harâma meyyâl
Şi're sa'y et ki odur sihr-i helâl *(Sünbülzade Vehbî)*

*

Zevki kederde mihneti râhatta görmüşüz
Âyînedir biri birine subh u şâmımız *(Şeyh Galip)*

*

Gel ey dil terk-i rindî eyle bu deyr-i kühenden geç
Ayağ-ı meyden el çek ârzû-yı encümenden geç *(Nevres)*

*

Ne efsun-kâr imişsin âh ey dîdâr-ı hürriyyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten
(Namık Kemal)

*

Güller safâda hurrem ü handân u şâd-mân
Bülbül belâda bencileyin zâr u bî-karâr

*

Dilde satâ-yı aşkın dîde gamınla pür-nem
Bir evde ayş u şâdî bir evde ye's ü mâtem

13. İSTİDRÂK

Birini över gibi görünüp yermek ve yerer gibi görünüp övmektir. Buna göre *istidrâk* sanatı ikiye ayrılır:

1. **Yererek övme** *(Te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zemm):*

Birinci yerer gibi görünüp, tersini kastederek övmektir. Örnek:

Dehrde anlamayıp bilmediği ola meğer
Tama' u buğz u nifâk u hased ü gadr u sitem *(Nabî)*

2. Överek yerme *(Te'kidü'z-zemm bimâ yüşbihü'l-medh)* :

Birini över gibi görünüp yermektir: Örnekler:

Hüsnüne hiç diyecek yok ammâ
Nigehi ok gibi işler câna

*

Fahr-i âlemsin velîkin fâsı yok
Gevher-i kânsın velîkin râsı yok
Dilerim Hak'tan bunu her rûz u şeb
Sana bir merkeb vere kim bâsı yok

Arap alfabesine göre, "fahr فخر " sözcüğünün "f ف " harfini kaldırınca "eşek" anlamına gelen "har خر ", "gevher گوهر " sözcüğünün "r ر " harfini kaldırınca "pislik" anlamına gelen "gûh گوه " ve "merkeb مرکب " sözcüğünün "b ب " harfini kaldırınca da "ölüm" anlamına gelen "merg مرگ " sözcükleri meydana çıkar.

14. TEKRÎR

Sözün etkisini güçlendirmek amacıyla anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcük ya da söz öbeklerini arka arkaya yinelemektir. Eğer bu yineleme anlamı etkilemiyorsa buna *kesret-i tekrâr* ya da *tekerrür* denir ve yazı kusuru sayılır. Kulağı tırmalamayan ve anlamın etkisini arttıran *tekrîr*lere *hüsn-i tekrâr* denir. *Tekrîr* sanatı, eğer, soru anlamı taşıyan sözcüklerle yapılırsa *istifhâm*, ünlemlerle yapılırsa *nidâ* adını alır. (Bkz. *İstifham* ve *Nidâ)* Örnekler:

Gazel

Yüzün berg-i gül-i terdir gül-i ter
Boyun serv ü sanavberdir sanavber

Senin şem'-i cemâlinde vücûdum
Münevverdir münevverdir münevver

Hırâman kâmetin bustânı canda
Sanavberdir sanavberdir sanavber

Bana peyveste şol mihrâb-ı ebrû
Berâberdir berâberdir berâber

Dimâğım bûy-ı aşkında dem-â-dem
Mu'attardır mu'attardır mu'attar

Senin nakş-ı hayâlin cân içinde
Musavverdir musavverdir musavver

Zihî devlet ki vaslın gâhi gâhî
Müyesserdir müyesserdir müyesser

Sanâyi'den ne san'attır Nesîmî
Mükerrerdir mükerrerdir mükerrer *(Nesimî)*

*

Ey varlığı varı var eden var
Yok yok sana yok demek ne düşvâr *(Ziya Paşa)*

*

Büyüksün İlâhî büyüksün büyük
Büyüklük yanında kalır pek küçük *(Ali Haydar Bey)*

*

Bir yâreli kuş çırpınıyor sanki telinde,
Çıkmakta bu âvâz o garîbin ciğerinden...
Ûdun mu hüner yoksa cânânın elinde,
Bir feyz mi var kim daha mu'ciz hünerinden;
Çal sevdiceğim, çal güzelim, çal meleğim, çal!...

(Ey Yâr-ı Negam-kâr'dan — Tevfik Fikret)

15. NİDÂ

Şairin, çok duygulanması ve heyecanlanması sonucunu doğuran olayları ve varlıkları gözönüne getirip "ey, hey" gibi ünlemlerle onlara seslenmesidir. Bundan dolayı *nidâ, tekrîr* ve *teşhis* sanatlarıyla birlikte kullanılır. Örnekler:

Gazel

Merhabâ hoş geldin ey rûh-i revânım merhabâ
Ey şeker-leb yâr-ı şîrin lâ-mekânım merhabâ

Çün lebin câm-ı Cem oldu nefha-i rûhü'l-kudüs
Ey cemîlim ey cemâlim bahr u kânım merhabâ

Gönlüme hiç senden özge nesne lâyık görmedim
Sûretim aklım ukûlüm cism ü cânım merhabâ

Ey melek sûretlü dil-ber can fedâdır yoluna
Çün dedin lâhmüke lâhmi kana kanım merhabâ

Geldi yârim nâz ile sordu Nesîmî nicesin
Merhabâ hoş geldiniz ey hurde-dânım merhabâ *(Nesimî)*

*

(1. bend)

Merhabâ ey câm-ı minâ-yı mey-i yâkût-reng
Devri gelsin senden öğrensin sipihr-i bî-direng

Merhabâ ey yâdigâr-ı meclis-i devrân-ı Cem
Âb-ı rûy-i devlet-i Cemşîd ü âyîn-i Peşeng

Merhabâ ey şâhid-i işret-serây-ı mey-kede
Duhter-i pîr-i mugan hem-şîre-i sâkî-i şeng

Sensin ol rûh-ı revân-ı mürde-i endûh-ı gam
Sana nisbet çeşme-i âb-ı Hızır ayn-ı şereng

Sensin ol ser-mâye-i bâzâr-ı şevk-ı ehl-i aşk
Düştü feyzinle kesâda cevher-i nâmûs u neng

Sensin ol pîrâye-i hikmet ki feyz-i kâmilin
Kıldı mir'ât-ı zamîr-i ehl-i dilden def-i jeng

*(Sâkî-nâme'*den — *N e f ' î)*

Tevfik Fikret'in ünlü *Sis* şiiri, Türk edebiyatında *nidâ* sanatının en güzel bir örneğidir. Ünlemler heyecanın derece derece yükseldiği ve anlam etkisinin en güçlü olması gerektiği yerlerde kullanılmıştır :

Sis

Sarmış yine âfâkını bir dûd-ı muânid
Bir zulmet-i beyzâ ki pey-â-pey mütezâyid
Tazyîkının altında silinmiş gibi eşbâh,
Bir tozlu kesâfetten ibâret bütün elvâh;
Bir tozlu ve heybetli kesâfet ki nazarlar
Dikkatle nüfûz eyleyemez gavrına korkar!
Lâkin sana lâyık bu derin sütre-i muzlim,
Lâyık bu tesettür sana, ey sahn-ı mezâlim!
Ey sahn-ı mezâlim... Evet, ey sahne-i garrâ,
Ey sahne-i zî-şa'şaa-i hâile-pîrâ
Ey şa'şaanın, kevkebenin mehdi, mezârı;
Şarkın ezelî hâkime-i câzibe-dârı!
Ey kanlı muhabbetleri bî-lerzîş-i nefret
Perverde eden sîne-i meshûf-i sefâhet;
Ey Marmara'nın mâi der-âğûşu içinde
Ölmüş gibi dalgın uyuyan tûde-i zinde;
Ey köhne Bizans, ey koca fertût-i müsahhir
Ey bin kocadan arta kalan bîve-i bâkîr;
Hüsnünde henüz tâzeliğin sihri hüveydâ,
Hâlâ titirer üstüne enzâr-ı temâşâ.
Hâricden, uzaktan açılan gözlere süzgün
Çeşmân-ı kebûdunla ne mûnis görünürsün!
Mûnis, fakat en kirli kadınlar gibi mûnis :
Üstünde coşan giryelerin hepsine bî-his.
Te'sîs olunurken daha, bir dest-i hıyânet
Bünyânına katmış gibi zehr-âbe-i la'net!

Hep levs-i riyâ dalgalanır zerrelerinde,
Bir zerre-i safvet bulamasın içerinde.
Hep levs-i riyâ, levs-i hased, levs-i teneffu';
Yalnız bu... ve yalnız bunun ümmîd-i tereffu'.
Milyonla barındırdığın ecsâd arasından
Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk ü dırahşân?
Örtün evet, ey hâile... Örtün, evet, ey şehr;
Örtün ve müebbed uyu, ey fâcire-i dehr!...
Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar;
Kātil kuleler, kal'alı zindanlı saraylar;
Ey dahme-i marsûs-ı havâtır, ulu ma'bed;
Ey gırre sütunlar ki birer dîv-i mukayyed,
Mâzîleri âtîlere nakletmeye me'mûr;
Ey dişleri düşmüş, sırıtan kāfile-i sûr;
Ey kubbeler, ey şanlı mebânî-i münâcât;
Ey doğruluğun mahmil-i ezkârı minârât;
Ey sakfı çökük medreseler, mahkemecikler;
Ey servilerin zıll-i siyâhında birer yer
Te'min edebilmiş nice bin sâil-i sâbir;
"Geçmişlere rahmet" diyen elvâh-ı mekābir;
Ey türbeler, ey her biri pür-velvele bir yâd
İkāz ederek sâmit ü sâkin yatan ecdâd;
Ey ma'reke-i tîn ü gubâr eski sokaklar;
Ey her açılan rahnesi bir vak'a sayıklar
Vîrâneler, ey mekmen-i pür-hâb-ı eşirrâ;
Ey kapkara damlarla birer mâtem-i ber-pâ
Temsîl eden âsûde ve fersûde mesâkîn;
Ey her biri bir leyleğe, bir çaylağa mavtın
Gam-dîde ocaklar ki merâretle somurtmuş,
Yıllarca zamandan beri tütmek ne... unutmuş;
Ey mi'delerin zehr-i tekāzâsı önünde
Her zilleti bel' eyleyen efvâh-ı kadîde;
Ey fazl-ı tabiatle en âmâde ve mün'im
Bir fıtrata makrûn iken aç, âtıl u âkim,
Her ni'meti, her fazlı, hep esbâb-ı rehâyı
Gökten dilenen züll-i tevekkül ki... mürâyî
Ey savt-ı kılâb, ey şeref-i nutk ile mümtâz
İnsanda şu nankörlüğe tel'în eden âvâz;
Ey girye-i bî-fâide, ey hande-i zehrîn,
Ey nâtıka-i acz ü elem, nazra-i nefrîn;
Ey cevf-i esâtîre düşen hâtıra, nâmûs;
Ey kıble-i ikbâle çıkan yol: Reh-i pâ-bûs;
Ey havf-i müsellâh, ki hasârâtına râci'
Öksüz, dul ağızlardaki her şekve-i tâli';
Ey şahsa masûniyyet ü hürriyyete makrûn
Bir hakk-ı teneffüs veren efsâne-i kānûn
Ey va'd-i muhâl, ey ebedî kizb-i muhakkak,
Ey mahkemelerden mütemâdî sürülen hak;

Ey savlet-i evhâm ile bî-tâb-ı tahassüs
Vicdanlara temdîd edilen gûş-i tecessüs;
Ey bîm-i tecessüsle kilitlenmiş ağızlar;
Ey gayret-i milliyye ki mebgûz u muhakkar;
Ey seyf ü kalem, ey iki mahkûm-i siyâsî;
Ey behre-i fazl u edeb, ey çehre-i mensî;
Ey bâr-ı hazerle iki kat gezmeğe me'lûf
Eşrâf u tevâbî', koca bir unsur-ı ma'rûf;
Ey re's-i fürûbürde, iki akpak, fakat iğrenç;
Ey tâze kadın, ey onu ta'kîbe koşan genç;
Ey mâder-i hicran-zede, ey hem-ser-i muğber;
Ey kimsesiz âvâre çocuklar... Hele sizler,
Hele sizler...

Örtün, evet, ey hâile... Örtün, evet, ey şehr;
Örtün ve müebbed uyu, ey fâcire-i dehr!...

(Tevfik Fikret)

16. İSTİFHAM

Sözü, sorulan şeye yanıt isteme amacını gütmeden, duyguyu ve anlamı güçlendirmek için soru biçiminde söylemektir. Türlü varlıklar ve olaylar karşısında duyulan şaşkınlık, hayranlık gibi durumlarda da bu yola baş vurulur. Herhangi bir duygu, düşünce ve kavram üzerine dikkati çekmek ya da dikkati sürekli olarak bunlar üzerinde tutmak da yinelenen soru adıllarıyla sağlanır. Bu son durum *tekrîr* sanatıyla iç içe bulunur. *İstifham,* kimi durumlarda *tecâhül-i ârif* sanatıyla karışabilir. Ondan, küçük bir noktada ayrılır: *Tecâhül-i ârif*te bilmezlikten gelinen gerçek, hafifçe sezdirilmiştir. *İstifham*da böyle bir şey yoktur. Örnekler:

Gazel

Nedir bu handeler bu işveler bu nâz u istiğnâ
Nedir bu cilveler bu şîveler bu kāmet-i bâlâ

Nedir bu ârız u hat yâ nedir bu çeşm ü ebrûlar
Nedir bu hâl-i anber yâ nedir bu habbetü's-sevdâ

Nedir bu pîç pîç ü çîn çîn ü ham-be-ham kâkül
Nedir bu turralar bu halka halka zülf-i müşg-âsâ

Miyânın rişte-i can mı gümüş âyîne mi sînen
Binâgûşumla mengûşun gül ile jâledir gûyâ

Vefâ ummaz cefâdan yüz çevirmez Bâki âşıktır
Nisâr etmek ana canlar yaraşır sana istiğnâ *(Bakî)*

*

(9. bend)

Kimdir bu aczi hâs kılan nev'-i âdeme
Kimdir bu nev'i eşref eden cümle âleme

Şeytân u nefsi kimdir eden âlet-i şürûr
Kimdir koyan zebûn-ı hevâyı cehenneme

Mansûr'u kim düşürdü ene'l-Hak diyârına
Kim verdi hükm katli için şer'-i ekreme

Kimdir şarâbı hürmet ile telh-kâm eden
İ'mâl-i câm u bâdeyi kim öğreten Cem'e

Kimdir Yehûd'u münkir-i i'câz-ı Hakk eden
Kimdir Mesîh'i nefh kılan zât-ı Meryem'e

Kimdir veren cesâret-i şerr ü fezâhati
Süfyân'a Ca'de'ye Şimr'e İbn-i Mülcem'e

Kimdir Nasîr-i Tûs'u Hülâgû'ya sevk eden
Musta'sım'ı kim etti karîn İbn-i Alkem'e

Kimdir veren alîle tedâviye ihtiyâc
Kimdir koyan meziyyet-i ıslahı merheme

Zünbûr kimden eyledi tahsîl-i hendese
Bülbüllere kim eyledi ta'lîm-i zemzeme

Kimdir bu kâr-gâha çeken perde-i hafâ
Kimdir veren tasavvur-ı teftîş âdeme

*(Tercî'-i Bend'*den — *Ziya Paşa)*

17. RÜCÛ'

Söylenen bir sözü geri çevirip, onun yerine daha güçlü bir düşünceyi söylemektir. Ancak, önceki sözü geri çevirmek, ondan vazgeçmek değildir. Tersine daha önceki sözün anlamını ve gücünü yeni tanıklayıcı sözlerle pekiştirmektir. Şair, ilk söylediği sözden döndüğünü "yok yok", "yok öyle değil", "galat ettim" gibi sözlerle belirtir. Örnekler:

Severem seni can bigi hatâ dedim maâza'llah
Ne mikdârı ola cânın ki benzeden sana cânı *(Dehhanî)*

*

Sordum meğer bu dürc-i dehendir dedim dedi
Yok yok devâ-yı derd-i nihânın durur senin *(Fuzulî)*

*

Saltanat göklerine bedr oldu ol
Nicesi bedr âsman-kadr oldu ol *(Enverî)*

*

Nâmını nazm-ı bülendimle çıkardım feleğe
Ede tâ hâzin-i esrâr-ı kazâ nakş-ı hitâm

Giderek arşa çıkarmak da olur arşa değil
Ederim gâyet-i imkâna varınca ikdâm *(Nef'î)*

*

Dizildi katre-i şeb-nem ser-â-pâ berg-i sûsende
Katâr-ı cevher-i ma'nâ gibi tîğ-ı zebân üzre

Değil şeb-nem şerâr-ı âb-ı bülbüldür ki çıktıkça
Düşer kesb-i rutûbetle havâdan gül-sitân üzre *(Nef'î)*

*

Girye-i gamla geçti eyyâmım
Etmedi hande rûy-i şâdânî

Yok yok estağfuru'llah ettim sehv
Eyledim çarh u bahta bühtânî

Bana hep cevri ma'rifet etti
Al elimden Hudâ bu irfânı *(Fehim-i Kadim)*

*

Kaddin libâs-ı sürh ile âfet değil midir
Âfet değil kızılca kıyâmet değil midir *(Neylî)*

*

(Bir yalı vasfında)

Habbezâ gül-zâr-ı pür-feyz-i temâşâ-yı garîb
Kim behişt-i heşt anın bir gûşe-i tenhâsıdır

Ana tenha gûşe ta'bîr etmek ey kilk-i besîm
Hak bu kim gâyet hatânın zirve-i a'lâsıdır

Hîç tenhâ yer kalır mı ol celâlet-hânede
Kim cenâb-ı âsafın menzil-gehi me'vâsıdır *(Nedim)*

*

Pek dar yeridir sırr-ı dehen sohbet-i aşkın
Yok yok bütün esrâra işâret var içinde *(Şeyh Galip)*

*

Erbâb-ı teşâür çoğalıp şâir azaldı
Yok öyle değil şâirin ancak adı kaldı *(Muallim Naci)*

18. TEFRÎK

İki şey arasındaki ayrımları belirtmektir. Örnek :

Ruhunla mihr-i âlem-tâba kimdir söyleyen birdir
O ecsâma senin ruhsârın ervâha müessirdir

*

Nice teşbîh edelim kadd-i nihâl-i yâre
Yoğiken vech-i şebeh tâze nihâl-i çemenı
O bulur kisve-i sebzîn-i varakla revnak
Yâr eder kesb-i letâfet çıkarıp pîreheni

19. KAT'

Sözü, etkisini artırmak amacıyla, arkası kendiliğinden anlaşılacağı ve susmanın söylemekten etkili olacağı bir noktada kesmektir. Genellikle düzyazıda kullanılan bir sanattır. Nazımdan örnekler :

Ey mâder-i hicran-zede, ey hem-ser-i muğber;
Ey kimsesiz âvâre çocukar... Hele sizler,
Hele sizler...

(Sis'ten — Tevfik Fikret)

*

Tereddüt

Sarâhaten acaba söylesem darılmaz mı?
Darılmak âdeti, bilmem ki, çapkının naz mı?
Desem ki: "Ben seni..." yok, dinlemez ki, hiddet eder,
Niçin? Bu sözde ne var? Sanki hiddet etse, ne der?
Desem ki : "Ben seni pek..." ya kızar, konuşmazsa?...
Derim: "Bu çektiğim insâf edin, eğer azsa?..."
Desem ki: "Ben seni pek çok..." hayır, kızar, bilirim;
Tereddüdüm acaba hiddetinden az mı elîm?
Desem ki: "Ben seni pek çok..." Sakın gücenme emi;
Sakın gücenme, eğer anladınsa sevdiğimi.

(Orhan Seyfi Orhon)

*

Tren Sesi

Garibim;
Ne bir güzel var avutacak gönlümü,
Bu şehirde

Ne de bir tanıdık çehre;
Bir tren sesi duymaya göreyim
İki gözüm,
İki çeşme... *(Orhan Veli)*

20. TERDÎD

Sözü, karşısındakini merakta bırakacak ve ilerisinin ne olacağını sezdirmeden sürdürdükten sonra, beklenmedik çarpıcı bir sonuçla belirtmektir. Örnekler:

Dil-ber olurdun kulaklar görmedik göz duymadık
Sürme çeksem gûşuna mengûş taksam çeşmine *(Sürurî)*

*

Ali

Namluna dayanır, yola dalarsın
Duruşun bakışın yaman, be Ali!
Boşuna tetiği ne kurcalarsın?
Var daha ateşe zaman be Ali!

Yıllanmış bir çınar pusuluk yerin,
Neredeyse gelecek beklediklerin.
Var iki adımlık canı kaderin.
Desene işleri duman, be Ali!

Onu sen büyüt de söğüt boyunca
Kendini ellere versin o gece.
Sözüme kanmadın bunu duyunca,
Gözünle görünce yaman, be Ali!

Geldiler beklenen çiftler ormana,
Duruyor iki genç, ne hoş, yanyana
Bir kurşun kadına, bir de çobana,
Çınlasın yıllarca orman, be Ali!

Görünce uzanmış yâr kucağına,
Boynunu dolamış zülfü bağına,
Kurşunu kahpeye atacağına
Kendine çevirdin... Aman, be Ali!

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*

Öğüt

Dişin mi ağrıyor?
Çek kurtul.

Başın mı ağrıyor?
Bir çeyreğe iki aspirin.
Verem misin?
Üzülme, onun da çaresi var,
Ölür gidersin... *(Sabri Soran)*

21. İLTİFAT

Söz arasında o anda doğan bir duygunun etkisiyle —konu dışına çıkmadan— sözü hitap edilen kişiden bir başkasına yöneltmektir. Eğer hitap edilen bir kimse yoksa, canlı cansız ya da hayali bir varlığa sözü yöneltmek de *iltifat*tır. Örnekler:

Merhabâ ey hazret-i sâhib-kırân-ı Mesnevî
Nâzım-ı manzûme-i silk-i leâl-i Mesnevî

Mesnevî ammâ ki her beyti cihân-ı ma'rifet
Zerresiyle âfitâbının berâber pertevî *(Nef'î)*

*

Aradan yıllar geçti, işte o günden beri
Ne zaman yolda bir han rastlasam irkilirim,
Çünkü sizde gizlenen dertleri ben bilirim
Ey köyleri hududa bağlayan yaslı yollar,
Dönmeyen yolculara ağlayan yaslı yollar.
Ey garip çizgilerle dolu han duvarları,
Ey hanların gönlümü sızlatan duvarları!

(Han Duvarları'ndan — Faruk Nafiz Çamlıbel)

22. TELMİH

Söz arasında, herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye bir inanca ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek, onu anımsatmaktır. *Telmih* edilen şey uzun uzadıya açıklanmaz, bir iki sözcükle anımsatılır. Örneğin, Yunus Emre'nin bir ilâhisinin şu dörtlüğünde:

Gökyüzünde Îsâ ile
Tûr dağında Mûsâ ile
Elindeki asâ ile
Çağırayım Mevlâm seni

Birinci dizede "Hz. İsa'nın göğe çıktığı inancı"na, ikinci dizede "Hz. Musa'nın Tûr-ı Sînâ dağında Tanrı ile konuşması" olayına ve üçüncü dizede de yine "Hz. Musa'nın yere atınca yılan olan asasıyla gösterdiği mucizelere" *telmih* vardır. Örnekler:

Verseydi âh-ı Mecnun feryâdının sadâsın
Kuş mu karâr ederdi başındaki yuvada *(Fuzulî)*

(Bu beyitte, *Leylâ vü Mecnun* hikâyesinde, Mecnun'un çöllerde Leylâ'nın aşkıyla kendinden geçip hareketsiz kaldığı günlerde, "kuşların başına yuva yapmaları" olayına *telmih* vardır. Bakî'nin aşağıdaki beytinde de aynı olaya *telmih* yapılmıştır :

Gâhî cenâb-ı Leyli'ye mektûb uçurmağa
Urundu Kays başına mürg âşiyânesin *(Bakî)*

*

Nice şîrîn olmasın kim süd yerine anası
Sükker ile beslemiş ol tûti-i gûyâcığı *(Bakî)*

(Bu beyitte, "papağana şeker yedirilerek konuşma öğretilmesi"ne *telmih* vardır.)

*

Tûti-i mu'cize-gûyem ne desem lâf değil
Çerh ile söyleşemem âyinesi sâf değil *(Nef'î)*

(Bu beyitte de yine "papağana ayna karşısında konuşma öğretilmesi"ne *telmih* vardır.)

*

Yüzünü göstermesin ağyâra zülfün key sakın
Mâr olan şeytâna cennet kapusun der-hâl açar *(Necatî)*

(Bu beyitte, "cennetin kapıcısı olan yılanın, şeytanı cennete soktuğu" inancına *telmih* vardır.)

*

Hayret ilen barmağın dişler kim etse istima'
Barmağından verdiği şiddet günü Ensâr'a su *(Fuzulî)*

(Bu beyitte, Tebük gazasında, su bulunmadığı bir sırada "Hz. Muhammed'in parmağından su akıtması" mucizesine *telmih* vardır.)

*

Olsaydı bendeki gam Ferhâd-ı mübtelâda
Bir âh ile verirdi bin Bî-sütûn'u bâda *(Fuzulî)*

(Bu beyitte Ferhad'ın sevgilisi Şirin'e kavuşmak için "Bî-sütun adlı dağı delmesi"ne *telmih* vardır.)

*

Âşıka şevkınla can vermekliğin müşkil değil
Çün Mesîh-i vaktsın can vermek âsandır sana *(Fuzulî)*

(Bu beyitte, "Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi" mucizesine *telmih* vardır.)

*

Hayretinden Yûsuf'un kavm-i Züleyhâ kesti el
Sen ciğerler zahmını dillerde destân eyledin *(Hayalî)*

(Bu beyitte, Züleyha'nın evinde, Hz. Yusuf'u gören Mısır kadınlarının onun güzelliği karşısında hayrette kalarak "elma soyarken ellerini bıçakla kesmeleri" olayına *telmih* vardır.)

*

Çoh yetürme göklere efgânım ey kâfir sakın
İncinir nâ-geh Mesîhâ işidip efgânımı *(Fuzulî)*

(Bu beyitte, "Hz. İsa'nın göğe çıkması inancına" *telmih* vardır.)

*

Halkın isti'dâdına vâ-bestedir âsâr-ı feyz
Ebr-i nîsandan sadef dür-dâne ef'î sem kapar *(Belîğ)*

(Bu beyitte, "nisan yağmuru damlalarının sadefin (istiridye kabuğu) içine düşünce inci, yılanın ağzına düşünce zehir olması" inancına *telmih* vardır.)

*

Benim mu'ciz-beyân-ı nutk-ı burhânım dehânımdır
Meh-i ma'nâyı şakka tîğ engüşt-i zebânımdır *(Şeyh Galip)*

(Bu beyitte "Hz. Muhammet'in parmağıyla ayı ikiye ayırması" mucizesine *telmih* vardır.)

*

Resen-i aşkı takıp gerden-i teslîmimize
Bir gün elbet giderek biz dahi Mansûr oluruz
(Yahya Sezaî Efendi)

(Bu beyitte, ene'l-Hak diyen "Hallac-ı Mansur'un dâra çekilmesi" olayına *telmih* vardır.)

*

Kızarmış terleyip ruhsârın ey meh tâb göstermiş
Halîl-âsâ cemâlin âteş içre âb göstermiş *(Rahşanî)*

(Bu beyitte, lakabı Halîlu'llah olan Hz. İbrahim'i Nemrut yakmak için ateşe atınca, Tanrı buyruğuyla "ateşin ortasında bir pınar ve çevresinin de çimenlik olması" olayına *telmih* vardır.)

*

Ben şâirim o kâmet-i mevzûnu doğrusu
Sevmem desem de bil ki yalan söylerim sana *(Nedim)*

(Bu beyitte, "Şairler yalancıdır" meâlindeki hadise *telmih* vardır.)

*

Âlemi teshîr için hâtem ne lâzım tab'ıma
Ben Süleymân-ı hayâlim neyleyim engüşteri *(Nef'î)*

(Bu beyitte, "Hz. Süleyman'ın güç ve kudretini sağlayan ünlü yüzüğü"ne *telmih* vardır.)

23. İRSÂL-İ MESEL

Söylenen bir düşünceyi inandırmak ve pekiştirmek amacıyla söze bir atasözü ya da atasözü değerinde bir örnek katmak. Buna *îrâdı mesel* de denir. Alınan sözler, Arapça, Farsça bir atasözü ya da ünlü bir söz olabilir. Örnekler:

Ey güzellik göğüne hurşîd olan yakma bizi
Yerde kalmaz çün bilirsin dûd-ı âhı kimsenin *(Necatî)*

*

Habîb eşiği rakîbe şeref verirdi velî
Çemende gezmek ile zâğ andelîb olmaz *(Necatî)*

*

Zülfün hayâli cânımı yaksa aceb değil
Âdet durur ki şem' yakarlar çü şâm ola *(Ahmet Paşa)*

*

Elbette bu hâlimden o yârin haberi var
"Fi'l-kalbi mine'l-kalbi ile'l-kalbi sebîlâ"* *(III. Murat)*

*

Cihân-ârâ cihân içindedir arayı bilmezler
O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler *(Hayalî)*

*

Geldimse ne var ben şuarâ bezmine âhir
Âdet budur âhirde gelir bezme ekâbir *(Nev'î)*

*

"Kadr-i zer zer-ger şinâsed kadr-i gevher gevherî"**
Kadrin anınçün bilen yoktur şeh-i ekrem gibi *(Nef'î)*

*

Ağyâr elemin çekme gönül nâfile gamdır
Hasmın sitemin anlamamak hasma sitemdir *(Nef'î)*

*

* Kalbden kalbe yol vardır.

** Altının değerini kuyumcu, cevherin değerini de mücevherci bilir.

Tok olanlar bilemez çektiğini aç kalanın
Sırtı pek kimseye ahvâl-i şitâ yaz görünür *(Sami)*

*

Kirpikleri uzundur yârin hayâle sığmaz
Meşhûr bir meseldir mızrak çuvala sığmaz *(Havaî)*

*

Hased-i kalb-i adû lutf ile olmaz zâil
Sengde muzmer olan âteşe âb etmez eser
(Koca Ragıp Paşa)

*

Miyân-ı güft ü gûda bed-meniş îhâm eder kubhun
Şecâat arz ederken merd kıbtî sirkatin söyler
(Koca Ragıp Paşa)

*

Râgıbâ düşmenin aldanma tevâzû'larına
Seyl dîvârın ayağın öperek hedm eyler
(Koca Ragıp Paşa)

*

Kâse-i leb-rîz fağfûr olsa da vermez sadâ
Servet efzâyiş bulunca ağniyâ hissetlenir
(Koca Ragıp Paşa)

*

Makâlî ta'n-ı câhilden ne gam erbâb-ı irfâna
Atarlar taşı elbette diraht-ı mîve-dâr üzre *(Makalî)*

*

İntizâm-ı kâr için düşmenden istifsâr-ı rey
Râh-ı firdevs-i berîni sormadır iblîsten
(Yenişehirli Avnî)

*

Kadr ü şeref-i şâiri şâir bilir ancak
Rûhü'l-kudüsün sırrı Sirâfil'e ayandır
(Yenişehirli Avnî)

24. İKTİBAS

*İrsâl-i mesel*e benzer. Söze, anlamı pekiştirmek amacıyla ayet, hadis ya da bunlardan parçalar almaktır. Örnekler:

Hâk-i pâyin olduğum gördü dedi kâfir rakîb
Taş ile bağrın döğüp "yâ leytenî küntü türâb"

(Beyitteki Arapça söz, Furkan suresindeki ويقول الكافر ياليتنى كنت ترابا ayetinden alınmıştır. Şeytan, topraktan yaratılan insanın büyük nimetlere kavuştuğunu görerek ahirette, "keşke ben de toprak olaydım" diyor.)

*

Takdîr-i İlâhî'de sakın etme cedel
Bestir sana "lâ-yüs'elu ammâ yef'al"
Maksûdunu âhir verir Allâh Nazîm
Sen eyle heman sa'yini meşkûr evvel *(Nazim)*

(Dörtlükteki Arapça söz, Enbiya suresindeki, "Tanrı işlediğinden sorumlu olmaz, onlar sorumlu olurlar" anlamında لايسئل عما يفعل و هم يسئلون ayetinden alınmıştır.)

*

Sensin şeref-i zâtını derrâk senin
Şerh eyleyemez sıfatın idrâk senin
Ünvân-ı kitâb-ı midhatın olmuş ezel
"Levlâke lemâ halaktü'l-eflâk" senin *(Nazim)*

(Dörtlükteki لولاك لولاك لما خلقت الافلاك Arapça söz, "Eğer sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" anlamında bir hadis-i kudsîdir.)

*

Sa'y edip isyâna destinde o kaldı âkıbet
Zâhir oldu "leyse li'l-insâni illâ mâsea" *(İzzet Molla)*

(Beyitteki و ان ليس للانسان الا ما سعى Arapça söz, Sure-i ve'n-necmi'de geçen "İnsan için çalışmaktan başka bir şey olmadı" anlamında bir ayettir.)

*

"Utlubü'l-ilme velev bi's-Sîn"i tasdik eyleyen
İlme gāyet vermeyip hem-vâre cüst ü cûdadır

(Beyitteki اطلبو العلم ولو بالصين Arapça söz, "İlmi arayınız, velev ki Çin'de olsun" anlamında bir hadistir.)

Sözle İlgili Sanatlar

Sözcüğün anlamı dikkate alınmadan, yapısına, söylenişine ve yazılışına dayanan sanatlardır. Bu bölüme giren sanatlar divan edebiyatında çok kullanılmıştır.

1. CİNAS

Söylenişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı iki sözcüğü bir arada kullanmaktır. Buna *tecnis* de denir. *Cinas*, sözcüklerin Arap alfabesine göre yazılışları açısından 7 çeşittir:

1. Cinas-ı tam: Söylenişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı iki sözcükle yapılan *cinas*tır. Örnekler:

Sözün tûtiyle bülbülden işitdim
Girü şâhın senâsını iş itdim *(Ahmedî)*

(*İşitdim* ايشيتدم : Duydum / *İş itdim* ايش ايتدم : İş edindim)

*

Senin hûnî gözün cânâ girer bir demde bin kana
Bu kanlar içici kâfir acep kana kaçan kana *(Visalî)*

(*Kana* قانه : Kan'a / *Kana* قانه : Kanar)

*

Kısmetindir gezdiren yir yir seni
Göğe çıksan âkıbet yir yir seni *(İbni Kemal)*

(*Yir yir* يير يير : Taraf taraf / *Yir yir* : Toprak seni yer, içine alır)

*

Gerçi ey dil yâr için yüz verdi yüz mihnet sana
Zerrece kat'-ı mahabbet etmedin rahmet sana *(Fuzulî)*

(*Yüz* يوز : Surat / *Yüz* يوز : Yüz sayısı)

*

Bî-basar fark edemez kanda basar ol âhû
Yine izi tozunu dîde-i bînâ gözetir *(Bakî)*

(*Basar* بصر : Göz / *Basar* بصر : Basmak eyleminden türev)

*

Dâğlar kim mihrin ile sînede mihr etmişem
Göz göz olup hâlimi sen meh-likâya ağlar *(Bakî)*

(*Mihr* مهر : Sevgi / *Mihr* مهر : Güneş)

*

Yine şol denlü cefâ eyledi sengin-dilimiz
Dahi güzeller adın anmağa varmaz dilimiz *(Bakî)*

(*Dil* دل : Gönül / *Dil* دل : Konuşma organı)

*

Devr-i gül erdi gonca sıfat olma teng-dil
Azm eyle tarf-ı gül-şene gül gibi gül açıl *(Bakî)*

(*Gül* گل : Gül çiçeği / *Gül* گل : Gülmek'ten emir)

*

Nihâl-i tâzedir kaddin dehânın gonce rûyun gül
Bir iken iki olsun gel açıl gonce-dehânım gül *(Ş. Yahya)*

(*Gül* گل : Gül çiçeği / *Gül* گل : Gülmek'ten emir)

*

Teşrîfin ile ikbâl yüz tuttu ehl-i Şâm'a
Oldu sevâd-ı ceyşin ruhsâr-ı Şâm'a şâme
(Osman Nevres)

(*Şâm'a* شامه : Şam şehrine / *Şâme* شامه : Ben)

*

Eyleme vaktini zâyi' deme kış yaz oku yaz
(Sünbülzâde Vehbî)

(*Yaz* ياز : Mevsim adı / *Yaz* ياز : Yazmak'tan emir)

*

Bir pîr gelip nâ-gâh pend etti ale'l-âde
Al destine bir bâde derd ü gamı ver bâde *(Şeyh Galip)*

(*Bâde* باده : Şarap / *Bâde* باده : Rüzgâra)

*

Âteş ile söyleşir zebânı
Gûyâ o cehenneme zebânî *(Şeyh Galip)*

(*Zebânı* زبانی : Dil'i / *Zebânî* زبانی : Cehennem meleği)

*

Dest-i kûtâhımızı etmemiş Allâh resâ
Menba'-ı lutfunu yoksa elimizle kaparız
Bize versin mi Hudâ âb-ı hayât-ı tevfîk
Hızr'ı bulsak reh-i zulmette külâhın kaparız *(İzzet Molla)*

(*Kaparız* قاپارز : Kapatırız / *Kaparız* قاپارز : Ansızın yakalayıp alırız)

*

Bağda meyler içilir nâleler eyler neyler
Sesi çıkmaz acabâ bülbül uyur mu neyler

(*Neyler* نی‌لر : Ney çalgıları / *Neyler* نیلر : Ne yapar)

*

Eder irâka-i dem hasretinle çeşmânım
Terahhum et nice demdir esîr-i hicrânım

(*Dem* دم : Kan / *Dem* دم : Zaman, süre)

*

Başka bir kuvvet verir ceng-âverânın kalbine
Kalb-i leşker-gâhta oldukça hazret münceli

(*Kalb* قلب : Yürek / *Kalb* قلب : Bir şeyin ortası)

2. Cinas-ı mürekkeb : Cinaslı sözlerden biri, iki ayrı sözcük olan *cinas*tır. Bu da ikiye ayrılır :

a. Cinas-ı mefruk : Cinaslı sözlerden biri, iki ayrı sözcük olan *cinas*tır. Örnekler :

Tal'atın ayını çün âyineye benzedirem
Ben beni tanlaram ol ayı neye benzedirem
(Ahmed-i Dâî)

(*Âyîneye* آیینه‌یه : Aynaya / *Ayı neye* آیی نیه : Gökteki ayı neye)

*

Her nefeste işledim ben bir günâh
Bir günâh için demedim bir gün âh *(Süleyman Çelebi)*

(*Günâh* گناه : Günah, yazık / *Gün âh* گون اه : Gün âh demedim)

*

Varı yok yoğu var eden ol durur
Dünyede her olanı ol oldurur *(Süleyman Çelebi)*

(*Ol durur* اول دور : O'dur / *Oldurur* اولدرر : Olmasına neden olur)

*

Âh kim ömrüm cihan mülkünde cânansız geçer
Ben cihan mülkün niderem çünki cân ansız geçer
(Ahmet Paşa)

(*Cânansız* جانانسز : Sevgilisiz / *Cân ansız* جان انسز : Can onsuz)

*

Yaktı çeşmim aşk odın dedi dile gir yan ana
Âh kim rahm etmedi bu dîde-i giryân ana *(Ahmet Paşa)*

(*Gir yan* كر يان : İçine gir ve yan / *Giryân* كريان : Ağlayan)

*

Cânı ser-gerdân eder zülf-i perîşânın senin
Dil perîşân eylemektir ey perî şânın senin *(Ahmet Paşa)*

(*Perîşân* پريشان : Dağınık / *Perî şânın* پرى شانك : Peri adın, ünün)

*

Işkın yolında hicre tahammül günâh imiş
Uşşâkın işi anın içün her gün âh imiş *(Ahmet Paşa)*

(*Günâh* گناه : Günah, yazık / *Gün âh* گون اه : Gün ve âh)

*

Câna bu nâz u gunce aceb nolusar meâl
Dil hod senin durur dileğin cân ise me al *(Nizamî)*

(*Meâl* مال : Anlam, sonuç / *Me al* مه ال : İşte al)

*

Göricek yârin elde ok u yasın
Benimçün hâce başla oku yâ-sîn *(Necatî)*

(*Ok u yasın* اوق و ياسين : Ok ve yayını/*Oku Yâ-sîn* اوقى ياسين : Yâsin suresini oku)

*

Çü fursat iyşe el verdi geçir hoş gel bu devrânı
Bu günü koma yarına ki getirmez bu devr anı *(Cenanî)*

(*Devrânı* دورانى : Dünyayı, zamanı / *Devr anı* دور انى : Zaman onu)

*

Nâr-ı aşkınla derûn-ı dil yanar tennûr olur
Pertev-i mihr-i ruhunla ser-te-ser ten nûr olur *(Halilî)*

(*Tennûr* تنور : Fırın / *Ten nûr (olur)* تن نور : Vücut nurlanır)

*

Ol goncanın ki bâğ-ı cemâlinde lâle var
Nâr-ı firâkı kalbime dâğ oldu lâle-vâr *(Zatî)*

(*Lâle var* لاله وار : Lâle çiçeği var / *Lâle-vâr* لاله‌وار : Lâle gibi)

*

Nedir can kim anı sen nâzenin cânâne vermezler
Sana âşık olanlar yoluna cânâ ne vermezler *(Hayalî)*

(*Cânâne* جانانه : Sevgiliye / *Cânâ ne* جانا نه : Ey sevgili ne)

*

Lâyık mıdır ey zülf perî şânına lâyık
Dil olmaya gîsû-yi perîşânına lâyık *(Nazim)*

(*Perî şânına* پری شانکه : Peri ününe, adına / *Perîşânına* پریشانکه : Dağınıklığına)

*

Girer koynuna şem'in gece pîrâhenle pervâne
Derûnunda yer etmiştir dil-i rûşenle pervâ ne *(Ş. Yahya)*

(*Pervâne* پروانه : Kelebek / *Pervâ ne* پروا نه : Korku ne)

*

Ruhların böyle dirîğ etme dil-i dîvâneden
Şem' içün bu mertebe pervâ neden pervâneden

(*Pervâ neden* پروا نەدن : Korku niçin / *Pervâneden* پروانەدن : Kelebekten)

*

Ol meh cefâyı sanma ki devrandan öğrenir
Bî-mihr ü bî-vefâlığı devr andan öğrenir *(Râyî)*

(*Devrandan* دوراندن : Dünyadan, felekten/*Devr andan* دور اندن : Zaman ondan)

*

Hem sâki vü hem mutrib-i rengin-negamım var
Mahbûb ile mey içmeden özge ne gamım var
(Sünbülzâde Vehbî)

(*Negam* نغم : Nağmeler / *Ne gamım* نه غمم : Ne üzüntüm)

*

Gelince va'd-i visâle bahâneler söyler
O şâh-ı kişver-i hüsn ü bahâ neler söyler *(Şeyh Galip)*

(*Bahâneler* بهانەلر : Sebepler / *Bahâ neler* بها نەلر : Güzellik neler)

*

Câhile câh ile rif'at mi gelir âlemde
Alem-efrâz-ı maâriftir olan sâhib-i tuğ

(*Câhile* جاهله : Bilgisize / *Câh ile* جاه ايله : Mevki ile)

*

Dil-ârâdır tutan hurrem gezem gönlüm cihânını
Ve illâ nite bulaydı dil-ârâyı dil arayı

(*Dil-ârâyı* دلارايى : Gönül süsleyen sevgiliyi / *Dil arayı* دل ارايى : Gönül arayarak)

*

Salalı ârızına mû sâye
Len-terânî der idi Mûsâ'ye

(*Mû sâye* مو سايه : Kıl, gölge / *Mûsâ'ye* موسا يه : Hz. Mûsâ'ya)

*

Mey ile mâl-ı yetîmi ele almalı değil
Eğer almalı olursan meyi al mâlı değil

(*Almalı* آلمالى : Almak eyleminden türev / *Al mâlı* آل مالى : Malı al)

*

Bir çemenden yaratıp Hazret-i Mevlâ nâyı
Halka bildirmek için Hazret-i Mevlânâ'yı

(*Mevlâ nâyı* مولا نايى : Tanrı neyi / *Mevlânâ'yı* مولانايى : Celaleddin-i Rûmî'yi)

*

Gelmedi sâkî kanâat var iken mey hânede
Bir ayağım evdedir bir ayağım mey-hânede

(*Mey hânede* مى خانده : İçki evde / *Mey-hânede* ميخانده : İçki içilen yerde)

b. Cinas-ı merfû' : Cinaslı sözcüklerden biri, başka bir sözcüğün parçasının eklenmesiyle tamamlanan *cinas*tır. Örnekler:

Yokken güneşin eşi semâda
Bir eş görünürdü şemse mâda

(*Semâda* سماده : Gökyüzünde / *Şem-se mâda* شمسه ماده : Güneşe suda)

*

Âh kim ağzım sulandı seyr ederken sakızı
Bûse vâdiyle şeker çiğnerdi bir tersâ kızı

(Sünbülzâde Vehbî)

(*Sakızı* ساقيزى : Sakızı / *Ter-sâ kızı* ترسا قيزى : Hıristiyan kızı)

3. **Cinas-ı muharref :** Arap harflerine göre yazılışları aynı, harekeleri yani okunuşları ayrı olan sözcüklerle yapılan *cinas*tır. Örnekler :

Ay gün ile kavl olunmuş kullarındır mihr ü mâh
Müşterî olalı yıllardır çü abd-i müşteri *(Lâmiî)*

(*Kavl* قول : Söz / *Kul* قول : Köle)

*

Şehrin içinde şöhret-i artar cemâlinin
Evsâf-ı verd-i ârızı vird-i zebân olur *(Nef'î)*

(*Verd* ورد : Gül / *Vird* ورد : Tekrarlanan dua, söz)

*

Bize bozdurdu akîdeyle sıyâmı ol şûh
Bûse-i nukl-i lebi bezme edip nakl-i nevâl
(Sünbülzâde Vehbî)

(*Nukl* نقل : Meze / *Nakl* نقل : Taşıma, getirme)

*

Leb-i la'li bana nukl olduğunu nakl etsem
Mey-i gül-reng ile câm-ı Cem'in ağzı sulanur *(Şeyh Galip)*

(*Nukl* نقل : Meze / *Nakl* نقل : Anlatma)

4. **Cinas-ı nâkıs :** Cinaslı sözcüklerin birinde fazla bir harf bulunan *cinas*tır. Bu fazla harfin başta, ortada ve sonda olmasına göre üçe ayrılır :

a. **Cinas-ı mutarraf :** Cinaslı sözcüklerden birinin başında fazla bir harf bulunan *cinas*tır. Örnekler :

Sînesin etse kaçan kân-ı ma'ârif ârif
Kılsa her harfe nazar bir nice ma'nâ görünür *(Bakî)*

(*Ma'ârif* معارف : Bilgiler, bilimler / *Ârif* عارف : Bilen)

*

Dedim ki küllî cerâhat beden dedi seri ver
Cerâhatin gidicek başı Zâti râhat olur *(Zatî)*

(*Cerâhat* جراحت : İrin / *Râhat* راحت : Tasasız)

b. **Cinas-ı müşevveş :** Cinaslı sözcüklerden birinin ortasında fazla bir harf bulunan *cinas*tır. Örnekler :

Mey-âşâmân-ı bezmin sözleri hep câmdır Cem'dir
Bizim güftârımız sâkî mey-i gül-fâmdır femdir *(Cevrî)*

(*Cem* جم : Cemşid / *Câm* جام : Kadeh; *Fâm* فام : Renk / *Fem* فم : Ağız)

*

Gösterdiğim mürâcaâtı görme nâ-be-câ
İlcâ-yı fart-ı fâka ile ettim ilticâ *(Safâ)*

(*İlcâ* الجا : Mecbur etme / *İlticâ* التجا : Sığınma)

c. Cinas-ı müzeyyel : Cinaslı sözcüklerden birinin sonunda fazla bir harf bulunan *cinas*tır. Buna *cinas-ı zâid* de denir. Örnekler :

Goncalar ağız açıp derler zebân-ı hâl ile
Tâzele peymânelerle vaktidir peymânını *(Necatî)*

(*Peymâne* پیمانه : Kadeh / *Peymân* پیمان : Söz, yemin)

*

Leblerin yâkūtını nazm edicek lü'lü' gibi
Ahmed-i dîvânenin dîvânı gevherden dolar *(Ahmet Paşa)*

(*Dîvâne* دیوانه : Çılgın, âşık / *Dîvân* دیوان : Şiir kitabı)

*

Sâkî elinde bülbüleyi bülbül eylesen
İçsen şarâbı ruhlarını gül gül eylesen *(Bakî)*

(*Bülbüle* بلبله : Bir çeşit sürahi / *Bülbül* بلبل : Ötücü bir kuş)

*

Gün yüzün hem gösterir hem dir göze nem gelmesin
Çeşmeden çeşme nice eşk-i dem-â-dem gelmesin *(Bakî)*

(*Çeşme* چشمه : Çeşme / *Çeşm* چشم : Göz)

*

Dil-i pür-hûn elem-i hecrin ile cûş edeli
Çeşme-i çeşmin akan suları dem gibi gelir *(Bakî)*

(*Çeşme* چشمه : Çeşme / *Çeşm* چشم : Göz)

*

Hâlden hâlî değildir ey şeker-leb leblerin
Kanda kand olsa anın birkaç zübâb üstündedir *(Zatî)*

(*Hâl* خال : Ben / *Hâlî* خالی : Boş; *Kanda* قنده : Nerede / *Kand* قند : Şeker)

*

Bize ey bâd bâdî-i perîşânî olursan da
Dokun gâhî o zülf-i târümâra her çi bâd-â-bâd
(Sünbülzâde Vehbî)

(*Bâd* باد : Rüzgâr / *Bâdî* بادی : Sebep)

*

Dostum etmez idin gamzeni böyle hun-rîz
Beni gamz eylemese düşmen-i bed-hâh sana
(Enderunlu Vasıf)

(*Gamze* غمزه : Yan bakış / *Gamz* غمز : Kovlama)

*

Döndü cism-i za'îf pür-nâle
Mûyeden mûye nâleden nâle

(*Mûye* مویه : İnleyerek ağlama / *Mûy* موی : Kıl; *Nâle* ناله : Feryat / Nâl نال : Kamış kalemin içindeki tel)

5. Cinas-ı lâhık : Cinaslı sözcüklerde bir harfi değişik olan *cinas*tır. Buna *cinas-ı mütekârib* de denir. Değişik harf başta, ortada ve sonda olur.

a. Başta oluşuna örnekler :

Saymayan çetr-i humâyûnı örümcek ağına
Künc-i uzlet var iken eyvân-ı keyvân istemez *(Yahya Bey)*

(*Eyvân* ایوان : Kemerli yüksek yapı / *Keyvân* کیوان : Zuhal gezegeni)

*

Mihr ü vefâlar etmez isen dostum nola
Minnet değil mi cânıma cevr ü cefâların *(Bakî)*

(*Vefâ* وفا : Sadakat / *Cefâ* جفا : Eziyet)

*

Bâkî aceb mi şi'r-i dil-efrûzun etseler
Erbâb-ı aşk cem' olıcak encümende şem' *(Bakî)*

(*Cem'* جمع : Toplama / *Şem'* شمع : Mum)

*

Değme bir dîbâ-yı zîbâyı yerersin giymeğe
Gûyyâ nâzük tenin âhir gubâr olur değül *(Nihanî)*

(*Dîbâ* دیبا : İpekli kumaş / *Zîbâ* زیبا : Süslü, güzel)

*

Cefâ gördük o nahl-i nâz-perverden vefâ derken
Bizimle âkıbet bîgâne çıktı âşinâ derken *(N a b î)*

(*Vefâ* وفا : Sadakat / *Cefâ* جفا : Eziyet)

*

Kande bir gül-ruh görürse pâyına olur revân
Gül-sitân-ı reng ü bûyun cûy-bârıdır gönül *(A r i f î)*

(*Bûy* بوی : Koku / *Cûy* جوی : Irmak)

*

Olurdu bir kadeh misket şarabı jâle lâleyle
Eğer müşgin nesîm-i hulku geşt etse çemen-zârı *(S a b r î)*

(*Jâle* ژاله : Çiğ / *Lâle* لاله : Bir çiçek)

*

Mârân gibi hep birbirini sokmada yârân
Bir semm-i helâldir adı sohbet-i ahbâb
(E n d u r u n l u V a s ı f)

(*Mârân* ماران : Yılanlar / *Yârân* یاران : Dostlar)

*

Sebâtı yok mu âlemin ona kim i'timâd eder
Ferah gelir terah gider terah gelir ferah gider

(*Ferah* فرخ : Sevinç / *Terah* ترخ : Gam, tasa)

b. Ortada oluşuna örnekler :

Peyâm-ı hançer-i sertîzin ol mâhın değirmiştir
Anınçün titrer endâmı çemende bâddan bîdin *(B a k î)*

(*Bâd* باد : Rüzgâr / *Bîd* بید : Söğüt)

*

Neydüğün fehm ettik esmâdan garaz hâlâ bize
Bâde-i sâfî gerek sôfî tasarruf ber-taraf *(R u h î - i B a ğ d a d î)*

(Sâfî صافی : Halis, katışıksız / Sôfî صوفی : Sofu)

*

Bir beldede var temekkün eyle
Kesb-i şeref et terekkün eyle

(*Temekkün* تمکن : Yerleşme / *Terekkün* ترکن : Yükselme)

*

Dil kimseye eylemez temelluk
Ol hulk ile etmemiş tahalluk

(*Temelluk* تملق : Yaltaklanma / *Tahalluk* تخلق : Huy edinme)

c. Sonda oluşuna örnekler:

Sakın tab'-ı âzâdı âzârdan
Hem âfâk-ı âfât-ı bed-kârdan

(*Âzâd* آزاد : **Serbest** / *Âzâr* آزار : İncitme, kırma; *Âfâk* آفاق : Ufuklar / *Âfât* آفات : Âfetler, belâlar)

6. Cinas-ı mükerrer: Cinaslı sözcüklerden birinin, ötekinin son hecesiyle ses ve yazılış bakımından aynı olan *cinas*tır. Buna *cinas-ı müzdevic* de denir. Örnekler:

Mukaddem-dem mümeccad-ced be-nisbet
Mü'ekked-ked mü'eyyed-yed be-ni'met *(Ahmed-i Dâî)*

*

Şeh-i ferruh-ruh u ferhunde-server
Tehemten-ten Gazanfer-fer hüner-ver *(Ahmed-i Dâî)*

*

Gerdûn-ı dûna âkil isen kılma i'timâd
Dönsün piyâle devr-i kamerden budur murâd *(Bakî)*

(*Gerdûn* گردون : Dünya, felek / *Dûn* دون : Alçak)

*

Etti nisâr âdeme keff-i nesîm sîm
Gül-şende şâh-ı gül gibi sen de dökül saçıl *(Bakî)*

(*Nesîm* نسيم : Rüzgâr / *Sîm* سيم : Gümüş)

*

Dirheme kılma heves kim var anın sonunda hem
Eyleme dînâra meyli âhirinde nâr var *(Zatî)*

(*Dirhem* درهم : Gümüş para / *Hem* هم : Gam, keder; *Dînâr* دينار : Eski bir altın para / *Nâr* نار : Ateş)

*

Ne izz ü câh u neseble ne kesb-i mâl iledir
Fakat tefahuru ehl-i dilin kemâl iledir *(Seyyit Vehbî)*

(*Kemâl* كمال : Olgunluk / *Mâl* مال : Mal)

*

Çıkınca nâmı mey-âşâmlık ile bir rindin
Elinde âb görülse şarâbtır derler *(Raşit Müverrih)*

(*Şarâb* شراب : Şarap / *Âb* آب : Su)

*

Şiâ-veş âhir olur kāmeti âlâmda lâm
Çıkaran vaz'-ı teberrâ ile düşnâmda nâm *(Sami)*

(*Âlâm* آلام : Elemler / *Lâm* لام : Lam harfi; *Düşnâm* دشنام : Sövme / *Nâm* نام : Ün, şöhret)

*

Kaçan kim nükte-senc olup açar ol mâh-ı gül-fem fem
Rumûz-ı alleme'l-esmâdan urmaz dahi âdem dem *(Sami)*

(*Gül-fem* گلفم : Gül renkli / *Fem* فم : Ağız)

*

Gerdûn sitemi bahtı siyâh etmeğe değmez
Bi'llah bu gam-hâne bir âh etmeğe değmez *(İzzet Molla)*

(*Siyâh* سیاه : Kara / *Âh* آه : Feryat)

*

Gazel

Etdi ten-i nizârımı feryâd u nâle nâl
Kaldım o rütbe za'f ile yok irtihâle hâl

Evzâ'-ı bâz-gûneye mâil mizâc-ı aşk
Bunda kad-i hamîde olur i'tidâle dâl

Ârâyiş-i kabûl-i hüner servet olmasa
Olmazdı böyle cüz'-i mülâzım kemâle mâl

Sî-pâre-i havâdis-i eyyâm olup şuhûr
U'cûbe-i vekāyi'-i dehre risâle sâl

Var mı ilâcın etmeğe bir hâl ile hamûş
Olmaz müfîd herze-derây-ı makāle kāl

(Koca Ragıp Paşa)

*

Gazel

Vâız nihâni çekmiş o hinnâ-geri geri
Eyler gelip dükâna büt-i berberî berî

Çıksa ne dem kabâ-yı hevâ-gûn ile o mâh
Pür-nûr eder bu kubbe-i nîlûferi feri

Şeh-bâz-ı çeşm-i şûhuna müjgân değildir ol
Kurtuldu pençesinden atıp şeh-peri peri

Bî-behredir hilâle bakın sûz u tâbdan
Eyler mi merd-i bî-dili hiç hançeri cerî

İnsâf olunsa gonce-i bâğ-ı hayâ imiş
Gül-zâr-ı hüsn-i behcetin en bihteri teri

Başına buyruk olsa gelen gurûr-mend
Çekmezdi belki gâile-i efseri seri

Ağyâra aldanır mı meğer nev-resîdeler
Görmezse anda âşıkına benzeri zeri

Dâim tarîk-i Hak'ta budur akl ü nefse kâr
Biri Mesîh'i reh-ber eder âharı harı

Derviş-i kayd-pûşişe Gâlib ne ihtiyâc
Üryan-tenân câmesi bir haydarî deri

Der-gâh mevlevîde niyâz ile hâk olan
Eflâke âz ederse yeridir yeri yeri *(Şeyh Galip)*

7. Cinas-ı hat Arap harflerine göre, cinaslı sözcüklerde, yazılışta yalnız nokta değişikliği olan *cinas*tır. Buna *cinas-ı hattî, cinas-ı musahhaf* ve *cinas-ı tashif* de denir. Örnekler:

Ey Fuzûlî öldün efgân etmedin rahmet sana
Rahm kıldın halka efgânınla zahmet vermedin *(Fuzulî)*

(*Rahmet* رحمت : Yarlıgama / *Zahmet* زحمت : Eziyet)

*

Gerçi dilde var gam-ı aşkın gibi bir bârımız
Çok şükür Mevlâya bâri sendin ey can yârımız

(*Bâr* بار : Yük / *Yâr* یار : Dost)

*

Güvenip aklına kalma câhil
Ki olur ekser-i âkil gâfil

(*Âkil* عاقل : Akıllı / *Gâfil* غافل : Dalgın)

*

Teshîr-i uyûn eder nigâhın
Teshîr-i derûn eder nigâhın

(*Teshîr* تسحير : Büyüleme / *Teshîr* تسخير : Ele geçirme)

*

Çekme bî-hûde zahmet ey mutrib
Bu tegannî değil te'annîdir

(*Tegannî* تغنی : Makamla okuma / *Te'annî* تعنی : Zahmet çekme)

Kimi pekiştirmeli sıfatlar ve ikileme niteliğindeki sözcüklerle de *cinas* yapılır. Ancak, sıfatın önüne gelip, pekiştirme görevinde olan parça, yalın durumda da anlamlıdır. Bu türlü cinaslara *cinas-ı darbî* ya da *mühmeliye* denir.

a. Pekiştirmeli sıfatlarla yapılan *cinas*a örnekler:

Gazel

Ham-ı zülfün dehenin *büs bütün* efsûn ile tâ
Şâne-i yüsr ile âciz kala hallinde sabâ

Gözlerin *kıp kızıl* olunca o gül-ruhsâra
Belki hûn-âb-ı terahhumla kerem ede sana

Gözünü *yum yumuşak* kühl-i Sıfâhân'ı çekip
Kum döşe reh-güzer-i şâh-ı hayâle mahzâ

Kap kara ise ne gam bâdesi rengîn olsun
Saffet-i la'lini tağyîr edemez hat cânâ

Tas tamâm oldu yeter sâki biraz da ayağın
Çek tahammül edemez meşreb-i erbâb-ı safâ *(Yüsrî)*

b. İkileme niteliğindeki sözcüklerle yapılan *cinas*a örnekler:

Bezm-i işrette çalınsa neyler
Âdemi pâdişeh *eyler meyler*

Çek biraz sâki ayağı desti
Öldürür yoksa bu *desti mesti*

Döktürüp nakd-i sirişk-i âlim
Verdi yağmâya o *zâlim mâlim* *(Yüsrî)*

*

Ermek muhal sevâhil-i deryâ-yı hikmete
Her çend olsa râkib-i fülk-i *felek melek* *(Fasih)*

*

Olmaz ol şûh visâle kâil
Bûseye olsa da *nâil mâil* *(Müstakimzâde)*

*

Dediler yârimi ağyâr ile olmuş hem-dem
Bilmedim gerçek imiş kalmadı *şübhem mübhem*

*

Mâil-i cilve-i lâhût olup aklım gideli
Gelmez oldı dil-i Mecnûnuma *Leylî meyli*

2. K A L B

Bir sözcüğün harflerinin yerlerini değiştirerek yapılan *cinas*tır. Ancak, bu yolda ortaya çıkan yeni sözcüğün anlamlı olması gerekir. *Kalb*, cinas sanatları içine girdiğinden, *cinas-ı kalb*, *tecnis-i kalb* ve *maklûb* adıyla da anılır. Sözcükte harf değiştirmenin düzenli olup olmamasına göre *kalb* ikiye ayrılır :

a. Kalb-i küll : Tersinden okunduğu zaman da anlamı olabilen sözcüklerle yapılan *kalb* sanatıdır. Buna, *kalb-i muntazam* ve *aks-i müfred* de denir. Örnekler :

Belin nişânını sordum lebinden eydür kim
Dilin tut eyleme kāli ki bunda sığmaz kıl *(Ş e y h î)*

(*Bel* بل : Bel / *Leb* لب : Dudak)

*

Belini koçmadadır ol sanemin derd ü belâ
Yoksa şîrin lebi âşıklara hâzır helvâ *(B a k î)*

(*Bel* بل : Bel / *Leb* لب : Dudak)

*

Lâm-ı zülf-i ser-nigûnı göricek gam-gin gönül
Şol kadar şâd oldu san dünyâ dolusu mâlı var *(Z a t î)*

(*Lâm* لام : Lam harfi / *Mâl* مال : Mal)

*

Külâh-ı devlet ile fahr kılmaz şol ki müdriktir
Ki sonu devletin lettir külâhın kalbi hâliktir *(Z a t î)*

(*Külâh* كلاه : Külah / *Hâlik* هالك : Helâk olan)

*

Nazîrin yoktur ey Zâtî latif elfâza mâliksin
Şu kim mâliktir elfâza kelâma kalbi mâliktir *(Z a t î)*

(*Kelâm* كلام : Söz / *Mâlik* مالك : Sahip)

*

Eğer kim hil'at-i zer-beft giysem sensiz ey dil-ber
Diye can kalb ile cisme bunun her bir teli lettir *(Z a t î)*

(*Tel* تل : Tel / *Let* لت : Dayak, kötek)

*

Mûr gibi emrine kılmış itâat halk-ı Rûm
Râm oluptur nitekim Mûsâ'ya ey şeh sihr-i mâr
(Sürurî-i Kadîm)

(*Mûr* مور : Karınca / *Rûm* روم : Anadolu; *Râm* رام : İtaat etme / *Mâr* مار : Yılan)

*

Elde bulundu izzet ü irfân olur revây
Yâver bize değildir emel-i şöhret ü riyâ

(*Revây* روای : Uygun / *Yâver* یاور : Yardımcı)

*

Önüne ebr-i siyâhı çekerek
Etti pinhan kelef-i bedri felek

(*Felek* فلك : Dünya / *Kelef* كلف : Yüzdeki siyah ve kırmızı lekeler)

b. Kalb-i ba'z : Sözcüğün harflerinin düzenli olarak değişmediği *kalb*dir. Buna *maklûb-ı muavvec* de denir. Örnekler :

Işk odunu gönülde yakıp ol oda ısın
Kalb-i şitâyı âteş ile lâle-zâr kıl *(Ahmed-i Dâî)*

(*Şitâ* شتا : Kış / *Âteş* اتش : Ateş)

*

Feth ü zaferle erişiben dâr-ı mülküne
Kıldı adû rikābını kılıcına kırâb *(Ahmedî)*

(*Rikāb* رقاب : Boyun / *Kırâb* قراب : Kılıç kını)

*

Kaş râ kad elif dehân ise mîm
Kıldın ey mâh halkı emrine râm *(Bakî)*

(*Râm* رام : Boyun eğme, itaat / *Emr* امر : Buyruk)

*

Perîşan kalb ile ter gül temâşâ eyledim anda
Nigârın giydiği gül-berg-i ter mânend-i terliktir *(Zatî)*

(*Ter gül* تر گل : Taze gül / *Terlik* ترلك : Terlik)

*

Dahl ide huld-ı berîne kasrının her safhası
Raks urur havzın içinde mihr ü meh subh u mesâ *(Lâmiî)*

(*Kasr* قصر : Köşk / *Raks* رقص : Dans)

*

Nice zâlimler eylemiş pâ-mâl
Etmez ihmâl ederse de imhâl

(*İhmâl* اهمال : Savsaklama / *İmhâl* امهال : Sonraya bırakma)

*

Böyle hûn-rîzâne tevcîh-i nigeh bilmem neden
Gālibâ zann eyliyor Nâcî'yi cânî gözlerin *(Muallim Naci)*

*

Tahlîsine yok mu bir duâcı
Cânîler içinde kaldı Nâcî *(Muallim Naci)*

(*Cânî* جانی : Katil / *Nâcî* ناجی : Özel ad)

Bir dizeyi ya da cümleyi tersinden okuyarak da *kalb* sanatı yapılır. Buna *kalb-i müstevi, maklûb-ı müstevi* denir. Bu durumda, dizenin ya da cümlenin tersi, düzünün aynıdır. Örnekler :

Hoş kemâlin heme kelâmın şûh
Aşnâ-yı leâlî-i inşâ *(Nazim)*

خوش كمالك همه كلامك شوخ
آشنای لالء انشا

3. İŞTİKAK

Aynı kökten türemiş en az iki sözcüğü bir dize ya da beyit içinde kullanmaktır. *İştikak* da cinas sanatları içine girer. Yazılışları ve okunuşları aynı, fakat kökleri başka olan sözcüklerle yapılan sanata da *şibh-i iştikak* denir. Örnekler :

*Sabûh*ı ver ki *sabâh* etti fâlıku'l-*asbâh*
Ki gitti ay u toğar gün ü dinlenir *mısbâh*
(Kadı Burhanettin)

*

Cihan *fütûh*una Cem câmdır demiş *miftâh*
Gelin mülâzım-ı câm-ı cihan-nümâ olalım *(Şeyhî)*

*

Sudan topraktan olmaz böyle *terkîb*
Meğer sen akl u candasın *mürekkeb* *(Ahmedî)*

*

'Âkil ü *ma'kūl* ü *'akl* u *'âşık* u *ma'şûk* u *'ışk*
Cümle sensin pes nireden geldi bunca *kîl* ü *kâl* *(Ahmedî)*

*

Sıddîk kim *sadâkat* ile yâr-ı gār olup
Tasdîkının tasavvurudur *sıdk-ı asdikā* *(Cemalî)*

*

Sipâh-ı gam nola ayaklar ise uşşâkı
Ra'iyyetine o şâhın *ri'âyeti* yoktur *(Bakî)*

*

Derûnun pür-*ma'ârif* hem-nişînin merd-i *'ârif* kıl
Açılma ey yüzü gül şahs-ı nâ-dâna kitâb-âsâ *(Bakî)*

*

La'l-i lebine derler idi rûh-i *musavver*
Olaydı eğer rûh-i *musavver mutasavver* *(Bakî)*

*

Bir gazel dedim gözün vasfında *sihr* ettim yine
Der gören bunu diyen şâir değil *sehhâr*dır *(Zatî)*

*

Safâ mı yoksa kudûret mi bilmeden kaldık
Hücûm-ı *hâtıra*dan *hâtıra hutûr* edecek *(Nailî-i Kadîm)*

*

Kābiliyyet eserin mahv edelim *kābil* ise
Biz dahi câhil-i *mukbil* gibi *makbûl* olalım
(Sünbülzâde Vehbî)

*

Sen *Ahmed* ü *Mahmûd* u *Muhammed*'sin efendim
Hak'dan bize sultân-ı müeyyedsin efendim *(Şeyh Galip)*

*

Ne yapsın tavrını bozmazdı ammâ bozdurup âhir
Güzeller *Gālib*-i nâ-çârı *mağlûb* eylemişlerdir *(Şeyh Galip)*

*

Ey beni lutfuyla yoktan var eden Rabb-i *gafûr*
Mağfiret kıl eyledikte azm-ı iklîm-i bekā
(Enderunlu Vasıf)

*

Dil-i firkat-zede zâten *mahzûn*
Sen de bir kat daha *tahzîn* etme

*

Hâlâ o *cehâlet, o tecâhül* ve o *techil!*
(Doksan Beşe Doğru'dan — *Tevfik Fikret)*

*Şibh-i iştikak*a örnekler :

Elemin *kays*'a *kıyâs* etme dil-i mahzûnun
Yok idi aklı ne derdi var idi Mecnûn'un *(Bakî)*

*

Dûd-ı âhı kimsenin eflâke *memdûd* olmadı
Şûle-i tîğın olaldan dehr içinde rûşenâ *(Lâmiî)*

*

Kalır mı bâsıra *hâlî* hayâl-i *hâl*inden

4. AKİS

Bir dize ya da cümlenin anlamlı iki parçasından birini önce, ötekini sonra söyleyerek yani dizeyi ters yüz ederek aynı anlamda bir dize ya da cümle meydana getirmektir. *Akis* sanatına, *tard u aks* ve *aks ü tebdil* de denir. *Akis*, düzenli olup olmamasına göre ikiye ayrılır:

a. Aks-i tam: Dize ya da cümle içinde söz sırasını bir öncekinin tam tersi olarak düzenlemektir. Örnekler:

Gazel

Dîdem ruhunu gözler gözler ruhunu dîdem
Kıblem olalı kaşın kaşın olalı kıblem

Cennet gibidir rûyin rûyin gibidir cennet
Âdem doyamaz sana sana doyamaz âdem

Gamzen ciğerim deldi deldi ciğerim gamzen
Bilmem nic'olur hâlim hâlim nic'olur bilmem

Vuslat bileli hicrin hicrin bileli vuslat
Mâtem görünür şâdî şâdî görünür mâtem

Zahmım göricek cânâ cânâ göricek zahmım
Merhem koyasın bir gün bir gün koyasın merhem

Sen de nazarı dâim dâim nazarı sende
Âlem yüzüne meftun meftun yüzüne âlem

Olsun ko Nazîm ey gül ey gül ko Nazîm olsun
Her dem gülüne bülbül bülbül gülüne her dem *(Nazîm)*

*

Mümkün değil Hudâ'yı bilmek de bilmemek de
Bilmek de bilmemek de mümkün değil Huda'yı

b. Aks-i nâkıs: Dize ya da cümle içinde, sözcükler sıra değiştirirken kimi ekleme ve çıkarmalar yapılan *akis*tir. Örnekler:

Bu cümle mazâhirde olan mu'teber insân
İnsâna ola cümle tufeylî bu mazâhir *(Ruhî-i Bağdadî)*

*

Hiç mümkün olur mu rencsiz genc
Çok kimseye erdi gencsiz renc *(Şeyh Galip)*

*

Meh-tâbda meh meh içre meh-tâb
Mey şîşede şîşe meyde gark-āb *(Şeyh Galip)*

*

Kabz u bastı ıu yolun der-pey olur birbirine
Her düzün bir yokuşu ve yokuşun bir düzü var
(Pertev Paşa)

*

Gelse der-gâhına ikrâm görürler küremâ
Küremâ der-gehine gelse görürler ikrâm *(Ziya Paşa)*

*

Sendendir İlâhî yine bu mekr ü bu fitne
Bu mekr ü bu fitne yine sendendir İlâhî *(Ziya Paşa)*

5. İÂDE

Bir şiir içinde, her beytin son sözcüğünü, ondan sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanmaktır. Bu sözcük, bir söz bölüğü de olabilir. *İâde* sanatına, *reddü'l-acz ale's-sadr* da denir. Böyle yazılmış şiirlere *muâd* adı verilir. Örnekler:

Gazel

Ey güzellik göğünün mâh-ı münevver kameri
Şâd kıl gönlümü gün gibi tulû' et seherî

Seherî aşk ile meydâna girip seyr edeyim
Ola ki peyk-i sabâdan ere yârin haberi

Haberi olsa anın yoluna can verdiğime
Bana rahm eyleyüben eyleye idi nazarı

Nazarı var ola şol âşık-ı merdâne-dilin
Görüben gamzen okun sînesin eyler siperi

Siperi sînesi olmayanın ey kaşı kemân
Boynuna Şîr Alî tîğı vü Müslim teberi

Teberi alıp eline meh-i nev gökte durur
Tâ ki def' eyleye sen şâha erişen zararı

Zararı var sanemâ ben kula cevr eylemenin
Çünkü eflâke erer âteş-i âhım şereri

Şerer-i âhımı ey dost benim sanma güzel
Astı kandîl göğe şûle-i âhım eseri

Eseri kılca belirmez belinin çün sanemâ
Yine yok yere kuşanırsın o zerrin kemeri

Kemer-i gayreti aşk ile kuşanıp beline
Yâr kûyunu tavâf eyledi Zâtî seherî *(Zatî)*

*

Gazel

Mısr-ı cemâl içinde sen Yûsuf-ı huceste
Sen Yûsuf-ı huceste aşkında ben şikeste

Aşkında ben şikeste bil ey tabîb-i dil kim
Düştüm gamınla dende oldum ölümlü haste

Oldum ölümlü haste âhûların ucundan
Dahi beter gerektir ey dil uyana meste

Ey dil uyana meste ta'n eyler ise zâhid
Ayak tolayalım gel sôfî-i mey-pereste

Sôfî-i mey-pereste Subhî sabûh içir kim
Şevk ile cûşa gelsin ol hâtırı şikeste *(Subhî)*

İâde sanatının başka bir türü de *mukaddem ü muahhar* adıyla anılır. Her beytin ilk sözcüğü, o beytin son sözcüğü olarak yinelenir ve gazelin uyak sözcüğü olur. Örnek :

Gazel

Âşinâ olur Hak'a halkı doyuran aşına
Artar ol günden güne hâşâ ki alça aşına

Kaşına vü gözine şol çarh zeynin dürtünen
Hûba benzer her ki ayruk dırnağıyla kaşına

Taşına kisvet geyenin içi sağın anda bil
Kim fenâdan göçe tiz tiz ol bekâya taşına

Başına bir ışk u sevdâ gelenin tanuğudur
Benzi saru yaşlu gözü dahı bağrı başına

Daşına il ta'nının sabr ede kılmaya gile
Kendüye ne sunsa anı sana her kardaşına

Yaşına vü ömrüne çün kim kişi zâmin değil
Ne mukayyed bu cihânın kurusuna yaşına

Yaşına bu gözlerimin baksa bir rahm etse şâh
Bu Kemâl Ümmî'den ol niçe nikâbın yaşına

(Kemal Ümmî)

6. TARSİ'

Şiirde, dizelerdeki sözcükleri, sayı, ölçü ve uyak bakımdan birbirine denk getirmektir. Buna *tevâzün* denir. Bu yolda yazılmış şiirler *murassa'* adıyla alınır. Örnekler:

Ol mâlik-i milk-i mâh-ı âlem
Ol sâlik-i silk-i râh-ı Âdem *(Cemalî)*

*

Yârdan cevr ü cefâ lutf u kerem gibi gelir
Gayrdan mihr ü vefâ derd ü elem gibi gelir *(Bakî)*

*

Ol şeh-i kâm-kâr gelmez mi
Ol meh-i nâm-dâr gelmez mi *(Bakî)*

*

Tapundur Ka'be-i ulyâ-yı ashâb-ı vefâ kıblem
Kapundur Mescid-i Aksâ-yı erbâb-ı safâ kıblem *(Bakî)*

*

Bir kılca meyânı ol da ma'dûm
Bir nokta dehânı ol da mevhûm *(Lâmiî)*

*

Cem' oldu bezm-i sohbete yâran birer birer
Câm aldı dest-i işrete nindan birer birer *(Nabî)*

*

Fem nâmına bir sırr-ı hüveydâdır bu
Ruh nâmına bir nûr-ı tecellâdır bu *(Şeyh Galip)*

*

Şâh-ı melekût-ı arş-pâye
Mâh-ı ceberût-ı ferş-sâye *(Şeyh Galip)*

*

Nakl ü kitâb mâil-i takdîr eder bizi
Akl ü hisâb kāil-i tedbîr eder bizi *(Şinasi)*

*

Menba'-ı enhâr-ı âb-ı mekrümet
Matla'-ı envâr-ı tâb-ı merhamet *(Ziya Paşa)*

*

Eczâ-yı beşer câlib-i ta'cîl-i fenâdır
İbkā-yı eser mûcib-i tahsil-i bekādır *(Namık Kemal)*

7. MUAMMÂ ve LÜGAZ

a. Muammâ : Belli kurallara uyarak, bir insan adı çıkacak biçimde düzenlenmiş bilmecedir. Çözümü de bu kurallara göre yapılır. Örnekler :

Nabî'nin kendi adına yazdığı aşağıdaki iki muammâ, " نا nâ-" ve " بی bî-" olumsuz edatlarına işaret eden sözlerin yardımıyla çözülür.

(Nâbî نابی)

Sen bizi bî-âşinâ zannetme ey hûrî-likâ
Meclis-i âlemde kalmaz âşinâ bî-âşinâ *(N a b î)*

*

Bende yok sabr u sükûn sende vefâdan zerre
İki yoktan ne çıkar fikr edelim bir kerre *(N a b î)*

*

(Kāsım قاسم)

Kaşına resm-i cefâ ta'lîm edelden gözleri
Korkum oldur ara yerden nâ-gehân bir şer çıkar

(Çözümü : " قاش " *kaş* ve " رسم " *resm* sözcükleri arasından " ش " ve " ر " harflerinden oluşan " شر " *şer* sözcüğü çıkınca geriye " قاسم " Kāsım adı kalır.)

*

(Tâhir طاهر)

Dedim adın nedir tebessüm edip
Dedi bir nokta ile zahir olur

(Çözümü : " ظاهر " *zâhir* sözcüğündeki " ظ " harfinin noktası kaldırılırsa " طاهر " Tâhir adı ortaya çıkar.)

*

(Tâhir طاهر)

Şâh-ı tûbâ serv-i kaddinle gelirse bir yere
Her gören cânâ olur elbet taraf-dârın senin
(S ü n b ü l z â d e V e h b î)

(Çözümü : *Şâh-ı tûbâ*'dan " ط tı" harfi alınır. *Serv-i kad*'den de anlaşılan " ا elif" harfidir Bu iki harf, ismin " طا tâ" hecesini meydana getirir. Bu da " هر her" sözcüğüyle birleşince " طاهر " Tâhir adı ortaya çıkar.)

*

(Kemâl كمال)

Bir katre mâ düşünce gülün kalb-i pâkine
İsmim çıkar hemân varak-ı tâb-nâkine *(Namık Kemal)*

(Çözümü : " گل " *gül* sözcüğünün harfleri arasına su anlamındaki " ما mâ" sözcüğü getirilirse "كمال" Kemâl adı ortaya çıkar.)

b. Lügaz : Herhangi bir nesnenin ya da varlığın özellikleri anlatılarak yazılan bilmecedir. Örnekler :

(Altın)

Nedir kim ol iki yüzlü münâfık
Nümâyan çehresinde levn-i âşık

Gezer dünyâyı hem bî-dest ü pâdır
Mukîm-i hâne-i ehl-i ganâdır

Taâla'llah nedir anda bu kudret
Yemez içmez verir dünyâya ni'met

Gehî müslim kıyâfetle be-dîdâr
Gehî şekl-i firengîde nümû-dâr

Kırılsa pâre pâre olsa ammâ
Zarar gelmez ana bir türlü kat'â

Yatar zîr-i zeminde hâke yeksân
Semâda adıdır mihr-i dırahşân

Eğer kim olmasaydı kalbi fâsid
Cihanda olmaz idi kadri kâsid

Yeter vasf eyledin ol bî-vefâyı
Yanından gitmese vermez safâyî *(Sünbülzâde Vehbî)*

*

(Cemre)

Ol nedir kim üç birâder her zamân
Birbiri ardınca olmuştur revân

Yılda bir kerre gelirler âleme
Makdemiyle kesb-i feyz eyler cihân

Kimseler görmüş değildir yüzlerin
İsmi vardır cismi ammâ ki nihân

Birisi oldu havâya münkalib
Birisi âb içre tuttu âşiyân

Gördü bu üç her birisi yerlerin
Biri dahi eyledi hâki mekân

Serleri üç pâları beş anların
Kıl tefekkür eyledim sana beyân *(Fıtnat Hanım)*

8. HARFLERLE YAPILAN OYUNLAR

Bu oyunlar, türlü yönlerden bir şeye benzeyen harfleri birleştirerek, anlamı o durumla ilgili olan bir sözcük meydana getirme biçiminde yapılır. Örnekler :

Nas getirdi hüsnünün da'vâsın isbât etmeğe
Ol ki yârin kaşını nûn u gözün sad eyledi *(Dehhanî)*

(ن nun + ص sad = نص nas)

*

Kamu ışk ehli katline şu gamze nass-ı kāt'ıdır
Görinelden berü ey meh kaşın nûnı gözün sadı
(Cem Sultan)

(ن nun + ص sad = نص nass)

*

Mîm ağzın dâl zülfün cânım u ömrüm durur
Hey elâ gözlüm meded şol mîm ü dâlından meded *(Necatî)*

(م mim + (iki yandaki zülf) دد iki dal = مدد meded)

*

Ey boyu servim elif gibi yolunda doğruyam
Râ kaşınla dâl zülfün etmesinler beni red *(Necatî)*

(ر re + د dal = رد red)

*

Sînede sıfr u elif dâğını benden sorman
Kim anın sırrını yürekte olan âh bilir *(Necatî)*

(٠ sıfır + ا elif = اٰه âh)

*

İki zülfü dâla benzer ortada kaddi elif
Vay bu zâlim şöyle baştan ayağa dek dâddır *(Necatî)*

(د dal + ا elif + د dal = داد dâd)

*

Ayn-ı ulâ vü şîn-ı şeref kāf-ı kadr ile
Dâl etti hâ-yı hamdine tekrâr mîm ü hâ *(Cemalî)*

(ع ayn + ش şın + ق kaf = عشق aşk, م mim + حمد hamd = محمد Muhammed)

*

Çün mîm-i mecd ü sad-ı safâ tâ-yı tayyibe
Fâ-yı vefâya erdi ayân oldı Mustafâ *(Cemalî)*

(م mim + ص sad + ط tı + ا fā = مصطفا Mustafâ)

*

Lâm-ı zülfünle elif kaddin hilâli var iken
Kimsene hüsn ü cemâl içinde sana lâ demez *(Necatî)*

(ل lâm + ا elif = لا lâ)

*

Şehr-i hüsn içinde ey sultân-ı hûbân ad için
Şol elif kaddin hevâsıyle boyum dâl eyledin *(Necatî)*

(ا elif + د dal = اد ad)

*

Kadd ü zülf ü dehenin oldu elif lâm ile mîm
O sebebden dil ü can lezzetin aldı elemin *(Necatî)*

(ا elif + ل lam + م mim = الم elem)

*

Elif-i kāmetin ile kaşına râ diyeli
Gönlümü eğleyimez kimse bu râdan gayrı *(Necatî)*

(ر re + ا elif = را râ)

*

Lâm zülfüyle elif kaddi oluptur virdimiz
Her ne derse zâhid-i nâ-dân anınçün lâ deriz
(Ruhî-i Bağdadî)

(ل lâm + ا elif = لا lâ)

*

Kāmetim lâm oldu gamdan ey elif-kāmet dedim
Sarılınca bir elif lâm ile nolur lâ dedi *(Seyyit Vehbî)*

(ل lâm + ا elif = لا lâ)

*

Olmasa kudreti anın reh-nümûn
Kâf ile bulışmaz idi harf-i nûn *(Sinan Paşa)*

(ن nun + ك kef = كن kün : ol)

*

Kaş râ kad elif dehân ise mîm
Kıldın ey mâh halkı emrine râm *(Bakî)*

(ر re + ا elif + م mim = رام râm)

*

Dehânın mîm zülfün cîm kaşın nûn olmuştur
Seni ey zülfü Leylâ her gören Mecnûn olmuştur *(Bakî)*

(م mim + ج cim + ن nûn = مجنون Mecnûn)

*

Bir dem ü bir elif gerek âdeme âdem olmağa
Gālib o remzi keşf eder kāmet-i hak-nümâ-yı ney
(Şeyh Galip)

(ا elif + دم dem = آدم âdem)

*

Çün dehân u kadd ü zülfün ol dür-i yek-dânenin
Gördü vâ'ız okudu lâ-takrübû mâlü'l-yetîm *(Zatî)*

(م mim (dehân) + ا elif (kadd) + ل lam (zülf) = مال mâl)

*

Ol dehân u kāmet ü zülfeyn karşumdan benüm
Gitse ger depretmeğe kalmaz mecâl ey zülfü cîm *(Zatî)*

(م mim (dehân) + ج cim (zülf) + ا elif (kāmet) + ل lâm (zülf) = مجال mecâl)

*

Ol âfitâbın âbı ger giderse âfet olur
Anınla haşr oluruz vaktimiz kıyâmet olur *(Zatî)*

(" آفتاب âfitâb" sözcüğünün sonundaki " اب âb" hecesi atılırsa geriye " آفت âfet" sözcüğü kalır.)

*

Ey şikâr etsem diyen âlemde mürg-ı dilleri
Doğru ol gûyâ elif olsun şikârın âşikâr *(Zatî)*

(" شکار şikâr" sözcüğünün başına " ا elif" harfi getirilirse " آشکار âşikâr" sözcüğü ortaya çıkar.)

9. AKROSTİŞ

Her dizenin ilk harfi, yukarıdan aşağıya doğru okununca bir ad çıkacak biçimde düzenlenmiş şiire denir. Divan şiirinde *akrostişe muvaşşah* adı verilir. *Istihrac* da denir. Beyitlerin birinci dizeleri Arap alfabesindeki sırayı izleyecek düzende yazılmış *akrostiş*lerde vardır.

a. Dizelerin ilk harflerinden ad çıkan *akrostişe* örnekler:

Fuzulî'nin aşağıdaki gazelinde, beyitlerin birinci dizelerinin ilk harfleri birleştirilince " علی بالی Alî Bâlî" adı ortaya çıkar.

ع Ârızın görse felek mihr bırakmaz aya
Zerre zerre kılır anı bırağır sahrâya

ل Leblerin aksin alıp bâğa girer her dem su
Reşkten kan içirir berg-i gül-i ra'nâya

ی Yeridir aksine âyîne demür bend ursa
Ne için karşu durur sen kimi bî-hem-tâya

ب Bulduğu yerde hasedden gün urur sâyene tîğ
Ki refîk olmaya sen mâh-ı melek-sîmâya

ا Oka peykân dikilir gamzen için peyveste
Dokunur ta'ne oku kaşın ucundan yaya

ل La'l-i nâbın sıfatı şehd-i musaffâdır lîk
Acı etmiş anı safrâ-yı hased sahbâya

ی Yâr salmazsa Fuzûlî sana meylin ne aceb
Nice meyl etmek olur sen kimi bir rüsvâya

*

Bir şarkı güftesi olan aşağıdaki *akrostiş*te Arap alfabesine göre dizelerin ilk harfleri birleştirilirse " فاطمه (Fâtıma) Fatma" adı çıkar.

ف Firkatin aldı bütün neşve vü tâbım bu gece
ا Ağlamaktan yine zehr oldu şarâbım bu gece
ط Taştı peymâne-i gam kalmadı şekvâya mecâl
م Mihverimde dolaşır leşker-i endûh u melâl
ه Hep senin aşkın ile böyle harâbım bu gece

Yine bir şarkı güftesi olan aşağıdaki *akrostiş*te de dizelerin ilk harfleri " صباحت Sabahat" adını göstermektedir.

ص Son aşkımı canlandıran en tatlı emelsin
ب Bir hande-i sevdâ gibi bin şevka bedelsin
ا Ettikçe tebessüm akıyor nûr-ı sabâhat
ح Hâlinde de var başka edâ başka tarâvet
ت Tenhâda da mecliste de her yerde güzelsin

b. Dizelerinin ilk harfi Arap alfabesine göre düzenlenen *akrostiş*e örnekler :

Aşağıdaki *akrostiş*in ölçüsü fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün'dür. Kalıbın ilk açık hecesini harflerin adları doldurmaktadır.

ا Elf elfi nemeddir ey reh-vâr
Kuşanan doğru eylesin ikrâr

ب Be bu bin bir gûne işrettir
Ki olur hidmetinde leyl ü nehâr

ت Te temâmı o hidmetin teslîm
Adedi deh rızâdır eyle şümâr

ث Se sevâkıb menâkıbı okusun
Nev-niyâz tarîka-i hünkâr

ج Cim celâl eyle celâl edene
Tâ görüne sana cemâl-i nigâr

ح Ha halâl olmak ister isen nân
Hidmet et kendin eyleme bî-kâr

خ Hı hılâfet nihâyet-i hidmet
Hora geçse zuhûr eder ey yâr

د Dal def ü nây ile semâ' eyle
Sîne-gûyân ü zâr ol devvâr

ذ Zel zevk-ı tarîkat ey derviş
Sohbet-i pîr ile olur her bâr

ر Re rüsûma riâyet eyleyenin
Zâhir ü batını olur muhtâr

ز Ze zamânı geçirme sa'y eyle
Olma ehl-i kemâlden bî-zâr

س Sin semânın ayân olur sırrı
Mahv-ı fânî olursun ey hüşyâr

ش Şin şikâyet edip cefâlardan
Deme şundan şu var bunda bu var

ص Sâd sabr eyle kim hicâb açılıp
Görüne yâr mahv ola ağyâr

ض Dad dalâlettir ehl-i tevhîde
İkiliği bu yolda olma dûçâr

ط Tı taleb kıl kemâl erbâbın
Kulu ol hidmetinde eyleme âr

ب Zı zulümdür muâsînin aslı
Kendüye gayre eyleme âzâr

ع Ayn ilm-i ledünnîdir ders al
Ya'ni var Mesnevî oku hem-vâr

غ Gayn Gâlib Dedem olup hakkā
Dersi ben andan almışım Esrâr

ف Fe fenâya verip bütün varım
Oldum ol âsitanda bir seg-i hâr

ق Kaf kudûmun sadâsını dinle
Ki eder Hakk'a zikr ü istiğfâr

ك Kef külâhı nemed ne a'lâdır
Ki onun sâhibi olur hünkâr

ل Lâm laf urmazam hakîkattir
Mevlevî bahşıdır bu dâr u diyâr

م Mim Monlâ-yı Rûm'dur pîrim
Mesnevî'si gibi kerâmeti var

ن Nûn nâya kulak urup dinle
Neyimiş sırr-ı Hayder-i kerrâr

و Vâv varlık kadar günâh olmaz
Gaflet etme birâder ol bidâr

ه He hevâ vü heves yolunu urur
Matlabın gayr olmasın zinhâr

لا Lâm-elif lâyı mahv eder illâ
Leyse fi'd-dâri gayre diyâr

ى Ye yazıp hâme-i şikeste-rakam
Bu da ihvâna oldu bir âsâr *(Esrar Dede)*

Halk edebiyatında da bu yolda yazılmış destanlara rastlanır. Aşağıdaki destanın her dörtlüğünün dizeleri Arap alfabesinin bir harfiyle başlar.

Atalarsözü Destanı

ا Elestü bezminde biz dedik belâ
Allah birdir inkâr etmeyiz hâşâ
Envâr-ı Ahmed'i halk etti Mevlâ
Âhirde eyledi ser-dâr demişler

ب Bizleri yok iken var eden oldur
پ Pervâneyi yakıp nâr eden oldur
Bülbülün işini zâr eden oldur
Bir âşıka lâzım bir yâr demişler

ت Tamâm âdem ile doldu bu dünya
Temel taşı nadadır her biri hâlâ
Tanrı'nın emrine kim der ise lâ
Ta'âlâ der-gâhtan kovar demişler

ث Senâmız Hakk'adır ebede'l-âbâd
Semme yechu'llâha olur mu dil-şâd
Sebât eden âdem olur ber-murâd
Semeresiz dal ne yarar demişler

چ Çalışıp rûz u şeb havaya dalma
ج Cihanda kendini gavgaya salma
Cahilden hazer et zulmette kalma
Câhilin başına yular demişler

ح Hayat verir mürdelere âşıkân
Hayyeden bülbülü aşk imiş hemân
Hayâyı bırakıp cümle sâdıkân
Hüsne bakıp eyler karâr demişler

خ Halk etmedi Mevlâ insandan güzel
Hayra şer ileten hep tûl-i emel
Harâbât ehline olanlar bedel
Hudâ'nın ni'metin sayar demişler

د Dîvâne gönüller bulunca fırsat
Dilerler yâr ile eylemek ülfet
Dünyâda âbiddir o kimse elbet
Dostun kılıcını çalar demişler

ذ Zemm etme kimsenin aybını hemân
Zevk u safâsını görünce revân
Zenbiyle müznibin olursa giryân
Zünûbunu Hak yarlıgar demişler

ر Rağbet yoktur şimdi ehl-i kemâle
Rahat yoktur dünyâ erdi zevâle
Rezm eyledim bunu ehl-i dalâle
Rahmet mü'minlere yağar demişler

س Selâmet bulmazsın olursan âşık
Sevdirmezler sana yâr-ı muvâfık
Sever isen sen de bir yâr-ı sâdık
Senin de gül benzin solar demişler

ش Şarâb-ı aşk ile olursan mestân
Şevk verip âlemi edersin hayrân
Şol cihânı eğer görse âşıkān
Şükr eder Allah'a her-bâr demişler

ص Sabâvette sabî okuyup yazar
Salb eder zülfüne âşıkı dil-dâr
Sabr eyle işkilli eyleme bâzâr
Sonradan mideyi bozar demişler

ط Tâhir ol günahtan eyle ibâdet
Tahâret insana tevledir elbet
Tulû eder bir gün bize de hikmet
Topuğumuz ecel basar demişler

ظ Zâlimin nedîmi olma ey âkil
Zahrından okursun defterini bil
Zann eylersen bunda oldunsa kâmil
Zuhûr eden mihri çıkar demişler

ع İbâdet eylersen celîd eyle zarâr
Amelsiz ilimler şeytana yarar
Âkiller deliler böyle der her-bâr
Âlimin kalbi kıl yarar demişler

غ Gāibe hükm etme azarsın yoldan
Ganî fakir göçer ağlama halden
Gayrilere hâcet arz etme dilden
Gafûr'un bir ismi Gaffâr demişler

ف Fenâya dil verme elin çek ondan
Fakirlik dalkını çıkarma tenden
Fikr eyle Hudâ'nın hikmetin bundan
Felekler dâimâ devvâr demişler

ق Kudret-i Hallak'ı fikr eyle hemân
Kanâat bâbında olasın revân
Kasd etse Azrâil cânına o ân
Kıyâmet başına kopar demişler

ك Ka'be'dir mü'minin kalbini yıkma
Kemâlim var deme bâlâya çıkma
Kim bilir hâlimi deyip hiç bakma
Kendi düşen kendi kalkar demişler

ل Lem-yezel âşıklar olmadı meftûn
Lâubâli-hâlin dîdesi Ceyhûn
Leylâ için dâim bî-çâre Mecnûn
Leyl ü nehâr durmaz ağlar demişler

ر Mümkün olsa eğer vuslat-ı cânan
Münâfık zümresi ederdi îman
Mü'min kâfir kabre girdiği zaman
Münkir Nekir gelir sorar demişler

ز Ne lâzım âkıle sevdâ-yı dünya
Ne denlü cem' etsen âhiri fenâ
Nedir sende olan kuvvet-i bâlâ
Nice kahramanlar bozar demişler

و Va'llahi cihanda böyledir âdet
Verir Hak ganîdir cümleye rahmet
Vebâli yüklenen şübhesiz elbet
Varır Sırat üzre uğrar demişler

ه Heman çek kendini ihfâya bu dem
Himmetin âlî kıl çeşmini hem nem
Hem-dem ol Allah'ın emrine her dem
Herkes amelince yanar demişler

ى Yevme lâ-yenfau buyurdu Hudâ
Yüzün çevir şimdi Mevlâ'dan yana
Yârinin âşıklar dâmanın tuta
Yarayı tabibler sarar demişler

Şem'î her nutkunu söyledi a'lâ
Düştü bu tanzîrin dahi pek bâlâ
Bu meşhur meseldir ben demezen lâ
Şâir kim şâiri basar demişler *(Konyalı Şem'î)*

10. LEB-DEĞMEZ

İçinde, "b, p, f, m, v" gibi *dudak ünsüzleri (huruf-ı şefeviye)* bulunmayan sözcüklerle yazılan şiire denir. Bu yolda şiir söyleme saz şairleri arasında daha yaygındır. Buna *dudak-değmez* de denir. Aşağıdaki gazel *leb-değmez* bir gazeldir. Yalnız, gazelin makta' beytinde dudak ünsüzleri vardır:

Tarîk-ı aşka gir ehl-i Hudâ ol
Gönül gel lâyık-ı her i'tilâ ol
Dilersen dehrde âzâde-serlik
Gurûr-ı câhı terk eyle gedâ ol
Sakın ızhârdan ağyâre hâlin
Yine sen derdine çâre-resâ ol
Cidâl-i kîl ü kāle yok nihâyet
Ricâlu'llah ile hâl-âşinâ ol
Çekil izzetle uzlet gûşesine
Azîz ol derd-i şöhretten cüdâ ol
Dokunmaz leb lebe Remzî okurken
Dehân-ı dil-bere nükte-nümâ ol *(Remzi Dede)*

11. NOKTALI - NOKTASIZ ve BİTİŞEN - BİTİŞMEYEN HARFLERE İLİŞKİN SANATLAR

a. Menkut : Noktalı harflerden meydana gelen sözcüklerle yazılmış şiirdir. Buna *mu'cem* de denir.

b. Mühmel : Noktasız harflerden meydana gelen sözcüklerle yazılmış şiirdir. Buna *hazf* ve *gayr-ı menkut, hurûf-ı hattî* de denir.

Örnek :

Gazel-i Bî-nokta

Ehl-i dil âlemde her dil-dâra mâildir sever
Mahrem olursa revâdır hâl-i esrâra eğer

Her kemâle vâsıl olur hem-dem-i ehl-i kemâl
Gel heves-kâr-ı kemâl ol görme âlemde keder

Ehl-i ilm olur mükerrem hem muallâ dâimâ
Dilde evrâd ola ammâ ism-i Mevlâ her seher

Sevdim ammâ görmedim rahmın melek-rû âh âh
Gel sana ma'lûm ola ahvâl-i dil hem-derd-i ser

Görmeğe vaslın dil-i Ulvî'de toludur emel
İnlerim gülmem dem-â-dem dâimâ eller güler *(Ulvî)*

غزل بی نقطه

اهل دل عالمده هر دلداره مائلدر سور
محرم اولورسه روادر حال اسراره اكر

هر كماله واصل اولور همدم اهل كمال
كل هوسكار كمال اول كورمه عالمده كدر

اهل علم اولور مكرم هم معلا دائما
دلده اوراد اوله اما اسم مولا هر سحر

سودم اما كورمدم رحمك ملك رو آه آه
كل سكا معلوم اوله احوال دل هم درد سر

كورمكه وصلك دل علوى ده طولودر امل
اكلرم كولم دمادم دائما الله كولر

*

Ol mâlik-i milk-i mâh-ı âlem
Ol sâlik-i silk-i râh-ı Âdem

Âdil-dil ü kâmil ü mükemmel
Âdem-dem ü ekrem ü mükerrem *(Cemalî)*

اول مالك ملك ماه عالم
اول سالك سلك راه آدم

عادل دل و كامل و مكمل
ادم دم و اكرم و مكرم

c. **Muvassal :** Yalnız bitişen harflerle yazılmış şiirdir. Örnek :

Muttasıl hatt ile beyti muntazam kılmak hüner

Bu dize, bitişik ve bitişmemiş olarak Arap harfleriyle şöyle yazılır :

متصل خطيله بيتى منتظم قيلمق هنر

متصلخطيلهبيتيمنتظمقيلمقهنر

ç. **Mukatta':** Yalnız bitişmeyen harflerle yazılmış şiirdir. Örnek:

Ey dil-i âvâre var derd üzre derd

اى دل آواره وار درد اوزره درد

d. **Hayfâ :** Bir sözcüğü noktalı bir sözcüğü noktasız olarak yazılan şiirdir.

e. **Raktâ :** Her sözcüğünün bir harfi noktalı, bir harfi noktasız olarak yazılan şiirdir. Örnek :

Neseb ü hışmet ü vefâya kavî
Seni key enseb itdi ced-ber-ced *(C e m a l î)*

نسب و حشمت و وفايه قوى
سن كى انسب اتد جد بر جد

f. **Tashîf :** Kimi sözcüklere nokta koymakla ya da kimi sözcüklerin noktalarını kaldırmakla okunuşu ve anlamı değişen şiirdir. Örnek :

Ni'met-i rü'yeti gözler ne bilür
Anı göz ehli bilür göz ne bilür

نعمت رؤيتى كوزلر نه بيلور
انى كوز اهلى بيلور كوز نه بيلور

Bu beyitte, " كوز göz" sözcüğünün noktası kaldırılınca " كور kör" okunur ve beytin anlamı değişir :

Ni'met-i rü'yeti körler ne bilür
Anı göz ehli bilür kör ne bilür

نعمت رؤيتى كورلر نه بيلور
انى كوز اهلى بيلور كور نه بيلور

1. TARİH

Arap harfleriyle yazılmış olmak üzere, bir olayın oluş yılını *ebced hesabı*yla gösteren şiirdir. Bu yolda, yapılan sanata da *tarih düşürmek* denir. *Tarih*ler, genellikle *kıt'a* nazım biçimiyle yazılır. Bir beyit, dize, kısa ölçülü bir söz ya da bir tek sözcükle de tarih düşürülür.

Arap alfabesinin, her birinin ayrı ayrı olmak üzere 1'den 1000'e kadar sayı değerleri vardır. Buna *ebced hesabı* denir. *Tarih düşürme*de temel olan harflerin sayı değerleri şöyledir:

ا	elif	1	ك	kef	20	ر	re	200
ب	be	2	ل	lam	30	ش	şın	300
ج	cim	3	م	mim	40	ت	te	400
د	dal	4	ن	nun	50	ث	se	500
ه	he	5	س	sin	60	خ	hı	600
و	vav	6	ع	ayn	70	ذ	zel	700
ز	ze	7	ف	fe	80	ض	dad	800
ح	ha	8	ص	sad	90	ظ	zı	900
ط	tı	9	ق	kaf	100	غ	gayn	1000
ى	ye	10						

Arap alfabesinde bulunmayan, "پ pe, چ çim, ژ je ve ڭ gef" harfleri, "ب be, ج cim, ز ze ve ك kef" değerinde sayılır.

Bu sayı değerlerini sırasıyla gösteren ve bellekte saklanmasını kolaylaştıran sekiz sözcük vardır: "ابجد ebced", "هوز hevvez", "حطى huttî", "كلمن kelemen", "سعفص sa'fes", "قرشت karaşat" "ثخذ sehhaz", "ضظغ dazıg".

Arap harflerinin bunlardan başka sayı değerleri vardır ve *ebced hesabı*, tarih düşürme sanatının dışında çok çeşitli yerlerde kullanılmıştır.

Örneğin, *tarih düşürme* amacı gütmeden, kullanılışta kimi sözcüklerin sayı değerleri, o sözcüklerin simgesi durumuna gelmiştir:

> Aman lafzı senin ism-i şerîfinle müsâvîdir
> Anınçün âşıkın zikri amandır yâ resûla'llah

beytinde olduğu gibi. Bu beyitteki "امان aman" sözcüğünün sayı değeri 92'dir ve "محمد Muhammed" adının 92 olan sayı değerine eşittir.

Tarih düşürmede ve tarihlerde türlü sanatlar ve oyunlar gösterilmiştir. Bunlara göre tarihler çeşitli adlar alır. Bu tarih çeşitleri şunlardır (Rakamlar hicri tarihleri gösterir) :

1. Terkîb : Dize içindeki bir ya da birkaç sözcükle düşürülen tarihtir. Buna *terkîb-i tarihî* de denir. Örnek :

Feth-i Bağdâd'ı târîh oldı "gazâm" *(IV. Murat)*

Bu dizede " غزام gazâm" sözcüğü *tarih*tir ve 1048 tarihini gösterir.

*

Feth-i İstanbul'a fırsat bulmadılar evvelûn
Feth idüp Sultan Mehemmed didi târih "âhirûn" *(Avnî)*

Bu dizede " اخرون âhirûn" sözcüğü *tarih*tir ve 857 tarihini verir.

2. Tarih-i tam : Dize içinde, tarih düşürülen olayla ilgili sözlerin bütün harflerinin sayı değerlerinin toplamıyla düşürülmüş tarihtir. Örnek :

Tezevvüc itdi Âsım Beğefendi *(Sürurî)*

تزوج ايتدى عاصم بك افندى

Bu *tarih*te, bütün harflerin sayı değerleri toplamı 1202 tarihini gösterir.

*Tam tarih*te, tarih düşürülen olayı anlatan sözcüklerin sayı değeri eksik gelirse, hesabı tamamlamak için başka sözcükler de katılır. Örnek :

Hayf kim kıldı Mehemmed Beğefendi rıhlet *(Sürurî)*

حيف كيم قيلدى محمد بك افندى رحلت

Bu *tarih*te, "kıldı Mehemmed Beğefendi rıhlet" sözüne "hayf kim" sözü katılmıştır.

3. Tâmiyeli tarih : Tarih dizesinde sayı eksik ya da artık olduğu durumlarda, katılması ya da çıkarılması gereken sözleri bildiren bir çeşit bilmeceli tarihtir. Örnekler :

Çıkarup leşker-i küffârı didim târîhin
Belgrad kal'asını aldı Mehemmed Paşa
(Koca Ragıp Paşa)

چيقاروب لشكر كفارى ديدم تاريخن
بلغراد قلعه‌سنى الدى محمد پاشا

Bu *tarih*te, ikinci dizedeki harflerin sayı değeri 2003'tür. Bundan "leşker-i küffâr" tamlamasının sayı değeri 851 çıkarılırsa 1152 tarihi bulunur.

*

Şekl-i gird-âb gelir fikre yazarken târîh
Sürdi yelken kürek a'dâyı Kapudan Paşa *(Sürurî)*

شکل گرداب گلیر فکره یازارکن تاریخ
سوردی یلکن کورك اعدایی قپودان پاشا

Bu *tarih*te, "şekl-i gird-âb" sözüyle yuvarlak "٥ 5" rakamı kastedilmiştir. Tarih dizesindeki harflerin sayı değeri olan 1199'a 5 eklenince 1204 tarihi bulunur.

*

Şeh-i âlem alınca Behmen'in tâcın didim târîh
Acemden geldi miftâh-ı Revan Bâb-ı Hümâyûn'a

(Seyyit Vehbî)

شه عالم الینجه بهمنك تاجین دیدم تاریخ
عجمدن كلدی مفتاح روان باب همایونه

Bu *tarih*te, "Behmen'in tâcı" sözüyle "ب be" harfi kastedilmiştir. Tarih dizesindeki harflerin sayı değeri olan 1139'dan "ب be" harfinin sayı değeri "2" çıkarılınca 1137 tarihi bulunur.

4. Tarih-i mücevher : Tarih dizesindeki yalnız noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamıyla bulunan tarihtir. Bu yolda düşürülmüş tarihe *mu'cem, cevher, cevherî, cevher-dâr, gevher, güher, menkūt* da denir. Örnek :

Kādı-i belde-i Ebâ Eyyûb
İrmeyüp zabt-ı mansıba hayfâ
Oldı târîh-i rıhleti menkūt
İtdi Osman Efendi azm-i bekā *(Sürurî)*

قاضیء بلده ابا ایوب
ایرمیوب ضبط منصبه حیفا
اولدی تاریخ رحلتی منقوط
ایتدی عثمان افندی عزم بقا

Bu *tarih*te, tarihin noktalı harflerle düşürüldüğü *menkūt* sözüyle belirtilmiştir. Tarih dizesinin noktalı harflerinin sayı değerleri toplanırsa 1219 tarihi bulunur.

5. Tarih-i mühmel : Tarih dizesindeki yalnız noktasız harflerin sayı değerlerinin toplamıyla bulunan tarihtir. Bu yolda yazılan tarihe, *sâde, bî-nukat* da denir. Örnek :

Hurûf-ı sâdelerle eyledim tahrîr târîhin
Bekir Ağa kurup sûr-ı tezevvüc ber-murâd oldı

حروف ساده‌لرله ایلدم تحریر تاریخن
بکر اغا قوروب سور تزوج برمراد اولدی

Tarih dizesindeki noktasız harflerin sayı değerlerinin toplamı 1192 tarihini gösterir.

Tarih dizesindeki noktalı ve noktasız harflerin sayı değerleri birbirine eşit olan ve bunların toplamı asıl tarihi veren *tarih*ler de vardır. Örnek :

Kıldı cumhûrı perâkende cüyûş-ı mü'minîn *(S ü r u r î)*

قیلدی جمهوری پراکنده جیوش مؤمنین

Bu *tarih*teki noktalı ve noktasız harflerin sayı değerleri 608'dir. Bunların toplamı 1216 tarihini verir.

6. Tarih-i dü-tâ : Tarih dizesindeki harflerin sayı değerleri tarihin iki katını veren *tarih*tir. Buna, *dü-bâlâ, muzâaf* da denir. Tarihin üç katını veren tarihlere de *se-tâ* denir. Örnek :

Kaçdı kâfirler de Mısr'a vardı erbâb-ı gazâ *(S ü r u r î)*

قاچدی کافرلر ده مصره واردی ارباب غزا

Bu *tarih*teki harflerin sayı değerlerinin toplamı 1214 tarihinin iki katını verir.

Tarih dizesinin, noktalı ve noktasız harflerinden birbirine eşit iki tarih çıkan ve toplamı asıl tarihin iki katı olan tarihler de vardır. Örnek :

Muvaffaksın Sürûrî mu'cem ü mühmel dü-târîhe
Murabba' vefk-i kişver Mustafâ Han'dır mekârimle *(S ü r u r î)*

موفقسن سروری معجم و مهمل دو تاریخه
مربع وفق کشور مصطفی خاندر مکارمله

Tarih dizesindeki noktalı ve noktasız harflerin sayı değerleri ayrı ayrı 1222'dir ve bunların toplamı tarihin iki katı olur.

7. Tarih-i lafzî : Tarih rakamı söz olarak söylenmiş tarihtir. Böyle tarihlerde ebced hesabıyla da tarih düşürülmüştür. Tarihin nasıl düşürüldüğü *lafzen* ve *ma'nen* sözcükleri kullanılarak belirtilir. Örnekler :

Lafzen ü ma'nen didim târîh-i sâl-i rıhletin
Vâh göçdi Mîr Nâşid bin iki yüz altıda *(Sürurî)*

لفظا و معنا دیدم تاریخ سال رحلتن
واه کوچدی میر ناشد بیك ایکی یوز التیده

*

Yol oldı Üsküdâr'a bin otuzda Akdeniz tondı *(Haşimî)*

یول اولدی اسکداره بیك اوتوزده اق دکز طوکدی

2. MÜLEMMA'

Mülemma', Türkçe, Arapça ya da Farsça ile karışık olarak yazılmış gazellere denir. Genellikle gazelin beyitlerinin birinci dizesi Türkçe ikinci dizesi Arapça ya da Farsça olur. Dizelerin bir parçası Türkçe, öteki parçası Arapça ya da Farsça olarak yazılmış *mülemma'*lar da vardır. Örnekler :

(Aşağıdaki gazelin ikinci dizeleri Farsça olarak düzenlenmiştir.)

O şeh-süvâra ki ser-tâc olan bu Avrupa saç
Sezâ be-gîred eğer ez-diyâr-ı Mısr harâc[1]

O meh-likâya bütün halk müşterî ammâ
Ki ez-metâ'-ı visâleş heme sitâned bâc[2]

Ciğerde tîğ-ı nigâhın ne yâreler açtı
Diğer be-tîg keşîden tü mesti muhtâc[3]

Nigâhın etse ne gam şerha şerha sînemizi
Dehed lezâiz-i la'let be-zahm-ı gamze ilâc[4]

Hevâ-yı zülfüdür aksâ-yı ârzû Cevdet
Sevâd-ı turre nümâyed merâ şeb-i Mi'râc[5]
(Cevdet Paşa)

1. Mısır ülkesinden eğer haraç ele geçerse lâyıktır.
2. Ki kavuşmasının malından daima vergi alır.
3. Başka kılıç çekmen için mest olman gerekir.
4. Dudağının lezzeti bakış yarasına ilaç verir.
5. Saçın karalığı bana Miraç gecesi gibi görünür.

(Aşağıdaki gazelin ikinci dizeleri Arapça olarak düzenlenmiştir.)

Ol müşg-bû gazâle ihlâsım eyle vâzıh
بلغ صبا سلاما مسكية الروائح [1]

Olgaç habîbe vâsıl bizden hem olma gâfil
لاتقطع الرسائل لا تكتم الصرائح [2]

Yüzde şirişk kanı söyler gam-ı nihânı
قد تظهر المعانى بالخط فى الوائح [3]

Men mübtelâ-yı hicran menden ırağ cânân
والعمر كيف ماكان مثل الرياح رائح [4]

Işkın Fuzûli-i zâr terk etmek oldu düşvâr *(Fuzulî)*
يا عارفا بما صار لاتكثر النصائح [5]

1. Ey sabah rüzgârı, ona misk kokulu selâmlar götür.
2. Mektupları kesme ve açık şeyleri gizleme.
3. Anlamlar, levhalarda yazı ile belirir.
4. Ömür ise, nasıl olsa rüzgâr gibi geçip gidecektir.
5. Ey olup bitenleri bilen, fazla öğüdü bırak.

KAYNAKÇA VE DİZİN

KAYNAKÇA

Ahmet Cevdet: *Belâgat-ı Osmaniye*, İstanbul 1310.

Akalın, L. Sami: *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Varlık Yayınevi, İstanbul 1966.

Akıncı, Prof. Dr. Gündüz: *Abdülhak Hâmit Tarhan — Hayatı, Eserleri ve Sanatı*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1954.

Akyüz, Prof. Kenan: *Batı Te'sirinde Türk Şiiri Antolojisi*. Ankara 1970.

Akyüz, Prof. Kenan: *Tevfik Fikret*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1947.

Alpaslan, Prof. Dr. Ali: *Kadı Burhaneddin Divanından Seçmeler*. Kültür Bakanlığı Yayınları 1000 Temel Eser, Ankara 1977.

Arat, Prof. Dr. Reşit Rahmeti: *Eski Türk Şiiri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1965.

Ayan, Prof. Dr. Hüseyin: *Cevrî — Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*. Atatürk Üniversitesi Yayınları. Erzurum 1981.

Ayan, Prof. Dr. Hüseyin: *Fuzûlî — Leylâ vü Mecnûn*. Dergâh Yayınları, İstanbul 1981.

Aykurt, İzzet Ulvi: *Türk Vezni*. İstanbul 1942.

Aymutlu, Ahmet: *Aruz*. İstanbul 1950.

Aymutlu, Ahmet: *Hece Vezinleri ve Örnekleri*. İstanbul 1957.

Banarlı, Nihat Sami: *Edebî Bilgiler*. Remzi Kitabevi, İstanbul 1944.

Baysun, M. Cavid: *Cem Sultan — Hayatı ve Şiirleri*. Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.

Belviranlı, Dr. Ali Kemal: *Aruz ve Ahenk*. Selçuk Yayınları, İstanbul 1965.

Bezirci, Asım: *Dünden Bugüne Türk Şiiri Antolojisi*. May Yayınları, İstanbul 1968.

Bilgegil, Prof. Dr. M. Kaya: *Edebiyat Bilgi ve Teorileri, 1. Belâgat*. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980.

Boratav, Prof. Pertev Naili: *Halk Edebiyatı Dersleri I. Kitap.* Ankara 1942.

Boratav, Prof. Pertev Naili: *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.* Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969.

Boztepe, Halil Nihat: *Nedim Divanı.* İstanbul 1340.

Canpolat, Prof. Dr. Mustafa: *Ömer Bin Mezid — Mecmû'atü'n-Nezâ'ir.* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1982.

Canpolat, Prof. Dr. Mustafa: *Divan Yazınına Yansıyan Bir Niyet Tutma Oyunu.* Türk Dili Araştırmaları Yıllığı — Belleten 1977, s. 311-331, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978.

Cengiz, Halil Erdoğan: *Açıklamalı, Notlu Divan Şiiri Antolojisi.* Turhan Kitabevi, Ankara 1967.

Cengiz, Halil Erdoğan: *Divan Şiiri Antolojisi.* Milliyet Yayınları, İstanbul 1972.

Çankırılı Ahmet Talat: *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi.* İstanbul 1928.

Çankırılı Ahmet Talat: *Âşık Dertli — Hayatı, Divanı.* Bolu 1928.

Çankırılı Ahmet Talat: *Âşık Tokatlı Nuri.* Çankırı 1933.

Çankırılı Ahmet Talat: *Türk Şiirlerinin Vezni.* İstanbul 1933.

Çankırılı Ahmet Talat: *Çankırı Şairleri.* Çankırı 1930.

Çavuşoğlu, Doç. Dr. Mehmet: *Necati Bey Divanı'nın Tahlili.* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971.

Çavuşoğlu, Doç. Dr. Mehmet: *Necati Bey Divanı — Seçmeler.* Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

Çavuşoğlu, Doç. Dr. Mehmet: *Yahyâ — Dîvan.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

Çavuşoğlu, Doç. Dr. Mehmet: *Dîvanlar Arasında.* Umran Yayınları, Ankara 1981.

Çavuşoğlu, Doç. Dr. Mehmet, M. Ali Tanyeri: *Hayretî — Divan.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.

Çetin, Prof. Dr. Nihad: *Eski Arap Şiiri.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1973.

Deligönül, Mehmet: *Müstezat.* Türk Dili Araştırmaları Yıllığı — Belleten 1972, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1973.

Dilçin, Dehri: *Edebiyatımızda Atasözleri.* Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1945.

Dizdaroğlu, Hikmet: *Halk Şiirinde Türler.* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1969.

Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1948.

Elçin, Prof. Dr. Şükrü: *Halk Edebiyatına Giriş.* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Enderunlu Fazıl: *Defter-i Aşk, Hûban-nâme, Zenan-nâme.* İstanbul 1286.

Ergin, Prof. Dr. Muharrem: *Kadı Burhanettin Divanı.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980.

Ergun, Sadettin Nüzhet: *Bakî Divanı.* İstanbul 1935.

Ergun, Sadettin Nüzhet: *Türk Şairleri 3. c.,* İstanbul 1936.

Ergun, Sadettin Nüzhet: *Neşatî — Hayatı ve Eserleri.* Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933.

Ergun, Sadettin Nüzhet: *Tanzimat'a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Nümuneleri.* Sühulet Kütüphanesi, İstanbul 1931.

Ersoy, Mehmet Âkif: *Safâhat.* Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1928.

Ersoylu, Dr. Halil: *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı.* Tercüman 1001 Temel Eser, 3 c., İstanbul 1981.

Esen, Ahmet Şükrü: *Anadolu Ağıtları.* (Açıklamalar ve dizinlerle yayına hazırlayanlar: Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, Rémy Dor). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1982.

Esrar Dede Divanı. İstanbul 1257.

Fuzulî: *Türkçe Divan.* (Metni Baskıya Hazırlayanlar: Prof. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Dr. Sedit Yüksel, Dr. Müjgân Cunbur). İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1958.

Gariboğlu, Kemal: *Edebiyat Bilgileri — Batı ve Bizde Edebî Akımlar.* Gariboğlu Yayınları, Ankara 1965.

Gencan, Tahir Najat: *Yazın Bilgileri ve Tarihsel Dilbilgisi.* İstanbul 1947.

Gibb, E. J. W.: *Osmanlı Şiiri Tarihi c. I., Kitap 1.* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1943.

Göksu, M. Hasan: *Mânilerimiz.* Milliyet Yayınları, İstanbul 1970.

Gölpınarlı, Abdülbaki: *Yunus Emre ve Tasavvuf.* Remzi Kitabevi, İstanbul 1961.

Gölpınarlı, Abdülbaki: *Fuzulî Divanı.* İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul 1961.

Gölpınarlı, Abdülbaki: *Nedim Divanı.* İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.

Gölpınarlı, Abdülbaki: *Şeyh Galip — Hüsn ü Aşk.* İstanbul 1968.

Gölpınarlı, Abdülbaki: *Şeyh Galip — Divan'ından Seçmeler.* Milli Eğitim Bakanlığı 1000 Temel Eser, İstanbul 1971.

Güzel, Doç. Dr. Abdurrahman: *Kaygusuz Abdal.* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

İlaydın, Hikmet: *Türk Edebiyatında Nazım.* İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1964.

İpekten, Dr. Haluk: *Nâ'ilî-i Kadîm Divânı:* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1970.

İslâm Ansiklopedisi

İz, Prof. Fahir: *Eski Türk Edebiyatında Nazım, 1. c. 2. bölüm.* İstanbul 1966-1967.

Kadı Burhanettin Divanı — I Tıpkıbasım. Türk Dil Kurumu Yayınları. İstanbul 1944.

Kaplan, [Prof. Dr.] Mehmed: *Şiir Tahlilleri I, Âkif Paşa'dan Yahya Kemal'e Kadar.* Anıl Yayınevi, İstanbul 1963.

Kaplan, [Prof. Dr.] Mehmed: *Şiir Tahlilleri II, Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri.* İstanbul 1965.

Karaalioğlu, Seyit Kemal: *Türkçe ve Edebiyat Sözlüğü.* Okat Yayınevi, İstanbul 1967.

Karaalioğlu, Seyit Kemal: *Türk Şiir Sanatı.* İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1966.

Karaca, Mehmet: *İzahlı Edebi Sanatlar Antolojisi.* İstanbul 1966.

Kocatürk, Vasfi Mahir: *Saz Şiiri Antolojisi.* Ankara 1963.

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuat: *Türk Saz Şairleri.* Milli Kültür Yayınları, 5 c., Ankara 1962.

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuat: *Edebiyat Araştırmaları.* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1966.

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuat: *Anadolu Türklerinin Halk Edebiyatı I — Mâniler.* İstanbul 1928.

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuat: *XVII'nci asır Sazşairlerinden Gevherî — Hayatı, Eseri.* İstanbul 1929.

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuat: *Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul 1926.

Külliyat-ı Divan-ı Fuzulî. İstanbul 1286.

Kürkçüoğlu, Kemâl Edîb: *Seyyîd Nesîmî Divanı'ndan Seçmeler.* Başbakanlık Kültür Müşteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973.

Levend, Agâh Sırrı: *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi.* İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1969.

Levend, Agâh Sırrı: *Divan Edebiyatı.* İnkılap Kitabevi, İstanbul 1943.

Levend, Agâh Sırrı: *Edebiyat Tarihi Dersleri, Tanzimata Kadar.* Kanaat Kitabevi, İstanbul 1932.

Levend, Agâh Sırrı: *Edebiyat Tarihi Dersleri, Tanzimat Edebiyatı.* Kanaat Kitabevi, İstanbul 1934.

Levend, Agâh Sırrı: *Edebiyat Tarihi Dersleri, Servetifünun Edebiyatı.* Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938.

Levend, Agâh Sırrı: *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı.* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1962.

Manastırlı Mehmet Rifat: *Mecâmi'ü'l-Edeb.* İstanbul 1308.

Mazıoğlu, Prof. Dr. Hasibe: *Eski Türk Edebiyatı.* Türk Ansiklopedisi c. XXXII, fas. 256-257. Ankara 1982.

Mazıoğlu, Prof. Dr. Hasibe: *Fuzûlî — Hâfız.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1956.

Mazıoğlu, Prof. Dr. Hasibe: *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik.* İş Bankası Kültür Cep Kitapları, Ankara 1957.

Menemenlizade Tahir: *Osmanlı Edebiyatı,* İstanbul 1314.

Muallim Naci: *Aruz Nümunesi.* İstanbul 1313.

Muallim Naci: *Istılahat-ı Edebiyye.* İstanbul 1307.

Nabî Divanı. İstanbul 1292.

Nef'î Divanı. Bulak 1252.

Nevâdirü'l-Âsâr fi-Mütâlaati'l-Eş'âr. Bulak 1256.

Olgun, Tahir: *Edebiyat Lugati.* Âsar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1937.

Onan, Necmettin Halil: *Fuzuli — Leylâ İle Mecnun.* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1956.

Onan, Necmettin Halil: *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi.* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1940.

Özön, Mustafa Nihat: *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü.* İnkılap Kitabevi, İstanbul 1946-1956.

Öztelli, Cahit: *Evlerinin Önü — Halk Türküleri.* Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972.

Öztelli, Cahit: *Karacaoğlan — Bütün Şiirleri.* Milliyet Yayınları, İstanbul 1971.

Öztelli, Cahit: *Pir Sultan Abdal — Bütün Şiirleri.* Milliyet Yayınları, İstanbul 1971.

Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.* İstanbul 1946-1956.

Recaizade Mahmut Ekrem: *Ta'lîm-i Edebiyat.* İstanbul 1330.

Reşit: *Nazariyyat-ı Edebiyye.* İstanbul 1328.

Rona, Mustafa: *50 Yıllık Türk Musıkisi.* Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960.

Sait Paşa: *Mîzânü'l-Edeb.* İstanbul 1305.

Sevük, İsmail Habib: *Edebiyat Bilgileri.* Remzi Kitabevi, İstanbul 1942.

Süleyman Paşa: *Mebâni'ü'l-İnşâ 1. c.*, İstanbul 1288-1289.

Sürurî: *Bahrü'l-Maârif.* (Özel kitaplığımda bulunan yazma nüsha).

Şeyh Galip Divanı. Bulak 1152.

Şeyhi Divanı — Tarama Sözlüğü ve Nusha Farkları. Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1942.

Şeyhülislam Yahya Divanı. İstanbul 1334.

Tahirülmevlevi: *Nazm ve Eşkâl-i Nazm.* İstanbul 1329.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: *Edebiyat Üzerine Makaleler.* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1969.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihat: *Divan Edebiyatında Muamma.* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1936.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihat: *Hayalî Bey Divanı.* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1945.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihat: *Ahmet Paşa Divanı.* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1966.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihat: *Divan Edebiyatında Tevhidler 4 fas.* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1936.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihat: *Edebi Sanatlara Dair.* İstanbul 1932.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihat: *Edebiyat Meseleleri.* Ötüken Yayınları, İstanbul 1981.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihat: *Necati Beg Divanı.* İstanbul 1963.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihat: *Şeyhî Dişanı'nı Tetkik.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1964.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihat: *Zatî Divanı.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2 c. İstanbul 1968-1970.

Tevfik Fikret: *Rübâb-ı Şikeste.* İstanbul 1327.

Timurtaş, Prof. Dr. Faruk K.: *Şeyhî — Hayatı ve Eserleri, Eserlerinden Seçmeler.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1968.

Timurtaş, Prof. Dr. Faruk K.: *Tarih İçinde Türk Edebiyatı.* Vilâyet Yayınları, İstanbul 1981.

Tolasa, Prof. Dr. Harun: *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası.* Atatürk Üniversitesi Edebiyet Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.

Tulum, Dr. Mertol, M. Ali Tanyeri: *Nev'î — Divan.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

Türk Dili (Dergisi), Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, s. 207. Türk Dil Kurumu Yayınları, Aralık 1968.

Türk Ansiklopedisi.

Vehbî Divanı. Bulak 1253.

Yahya Kemal: *Eski Şiirin Rüzgârıyla.* İstanbul 1962.

Yahya Kemal: *Kendi Gök Kubbemiz.* İstanbul 1963.

Yahya Kemal: *Rubâîler.* İstanbul 1963.

Yazıcı, Rıfkı: *Örneklerle Edebi Sanatlar.* İzmir 1967.

Yazın Terimleri Sözlüğü. (Haz. Tahir Nejat Gencan, Haydar Ediskun, Baha Dürder, Enver Naci Gökşen) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974.

Yöntem, Ali Canip: *Edebiyat.* İstanbul 1926.

Yöntem, Ali Canip: *Türk Edebiyatı Antolojisi.* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1934.

Yücebaş, Hilmi: *Hiciv Edebiyatı Antolojisi.* İstanbul 1955.

Yücel, Hasan Âli: *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış.* Remzi Kitabevi, İstanbul 1933.

Yüksel, Doç. Dr. Sedit: *Şeyh Galip — Eserlerinin Dil ve Sanat Değeri.* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1963.

Ziya Paşa: *Harâbât.* İstanbul 1292.

TERİMLER VE ŞAİRLER DİZİNİ

A

Abdülhak Hamit 6, 222, 367, 382
Acem koşması 306
acz 101, 102
açık hece 3, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 494
açık istiare 412
açık îtâ 64
Adlî 207
Agâhî 311
âğâz-ı dâstan 172
ağıt 295, 342
ağıt yakmak 342
Ahmedî 438, 445, 467, 482, 483
Ahmed-i Dâî 409, 433, 443, 445, 470, 477, 482
Ahmet Haşim 22, 385, 387, 396
Ahmet Paşa 23, 69, 70, 71, 98, 100, 142, 202, 408, 413, 419, 431, 432, 433, 436, 438, 443, 450, 464, 469, 470, 474
ahreb 37, 207
ahreb kalıpları 37
ahrem 37, 207
ahrem kalıpları 38
Âkif Paşa 59
akis 485
aklî 406
akrostiş 493, 494
aks-i müfred 481
aks-i nâkıs 485
aks-i tam 485
aks ü tebdil 485
Ali Haydar Bey 453
Ali Şir Nevaî 211
alliterasyon 88
alt 100
altılı 233
altılılar 41, 43, 227, 380
alt satır 100
ana uyak 73, 74, 75, 76, 77, 95, 97
anonim halk şiiri 279, 289, 343
Arifî 476
artık mâni 287
aruz 3, 5, 6, 10, 11, 12, 13, 14, 101, 167, 207, 210, 219, 354, 356, 359, 360, 362, 372, 385
aruz bilimi 3, 5
aruz-hece 6, 10
aruz kalıpları 6, 10, 19
aruz ölçüsü 3, 10, 11, 39, 119, 334, 354, 375
aruz vezni 3
askerlik türküsü 292
assonance 73
Âşık Ahmet 317
âşıkāne gazel 110
Âşık Dertli 272, 356, 362
Âşık Hasan 291, 309
Âşık Ömer 74, 76, 82, 308, 331
aşk türküsü 292
atasözleri destanı 327

Avnî 443, 446, 503
ayak 73
ayaklı divan 355
ayaklı kalenderî 360
ayaklı koşma 312, 313
ayaklı mâni 286
ayaklı semâi 357, 358
Aydınlı Visâlî 116
Aydî 227
âyet 188
âyin 344
Aykaç, Fazıl Ahmet 273, 274, 275
Aynî 439
ayrıntılı benzetme 407
âzâde 99
Azmî 353
Azmîzâde Haletî 208, 209

B

bâbü'l-gazel 104
bâbü'n-nesîb 104
bağımsız dize 99
bağlama 289
bahariye 124, 153, 157, 163
bahir 5, 19, 167
bahr-i tavil 277
bahr-i cedîd 33
bahr-i hezec 19
bahr-i kâmil 35
bahr-i karîb 33
bahr-i muktedâb 30
bahr-i muzâri' 29
bahr-i müctes 30
bahr-i münserih 28
bahr-i müşâkil 34
bahr-i mütedârik 35
bahr-i mütekārib 34
bahr-i recez 23
bahr-i remel 25
bahr-i serî' 31
Bakî 16, 22, 23, 24, 34, 59, 61, 63, 69, 70, 71, 100, 103, 106, 108, 110, 117, 118, 124, 141, 153, 167, 202, 225, 262, 268, 408, 409, 410, 413, 414, 415, 416, 419, 422, 425, 428, 429, 430, 434, 435, 436, 438, 440, 444, 445, 446, 448, 449, 450, 456, 462, 468, 473, 474, 475, 476, 477, 481, 482, 484, 488, 492, 493
Bayburtlu Zihnî 52
Beliğ 463
bendiye 233
bent 212, 214, 217, 219, 222, 225, 227, 230, 231, 233, 234, 250, 289, 296, 300, 301 304, 306, 314, 315, 364, 367, 368, 369, 370, 371, 375, 376, 378, 380, 381, 382, 383, 384, 391
benzetilen 406, 409, 411, 412, 414
benzetme 405, 406, 407, 408, 409, 412, 414, 416
benzetme edatı 406, 408, 409
benzetmelik 406, 409, 411, 412, 414
benzetme öğeleri 406, 407
benzetme yönü 406, 408, 409
ber-ceste 100
ber-ceste şiir 100
berfiye 125
beş duraklılar 41
beşliler 41, 42, 217, 378
Beyatlı, Yahya Kemal 5, 17, 28, 62, 63, 84, 85, 87, 88, 89, 91, 102, 209, 216, 226, 370, 373, 376, 382, 401, 414
beyit 95, 101, 102, 117, 122, 123, 152, 167, 202, 203, 216, 217, 223, 225, 226, 230, 233, 250, 276, 284, 304, 357, 365, 367, 372, 391, 392, 405, 421, 425, 427, 430, 431, 437, 439, 483, 486, 487, 502, 506
beyt-i ber-ceste 100, 103
beyt-i kasîd 102, 123
beyt-i musarra' 102
beytü'l-gazel 102, 109
beytü'l-kasîd 102, 123
biçim 279
Bîdil 113
bikr-i mazmun 113
Bingöl ağzı 290
bî-nukat 505
birinci dize 101
bozlak 290
Boztepe, Halil Nihat 273

C

Cemalî 416, 484, 488, 491, 500, 501
cem'iyyet 431
Cem Sultan 34, 440, 491
Cenanî 470
Cenap Şahabettin 6, 10, 369
Cevdet Paşa 506
cevher 504
cevher-dâr 504
cevherî 504
Cevrî 113, 115, 474
cinas 467, 473, 474, 475, 477, 479, 480, 481, 483
cinas-ı darbî 480
cinas-ı hat 479
cinas-ı hattî 479
cinas-ı kalb 481
cinas-ı lâhık 475
cinas-ı mefruk 469
cinas-ı merfû' 472
cinas-ı muharref 473
cinas-ı musahhaf 479
cinas-ı mutarraf 473
cinas-ı mükerrer 477
cinas-ı mürekkeb 469
cinas-ı müşevveş 473
cinas-ı mütekârib 475
cinas-ı müzdevic 477
cinas-ı müzeyyel 474
cinas-ı nâkıs 473
cinas-ı tam 467
cinas-ı tashif 479
cinas-ı zâid 474
cinaslı 284, 310, 469, 473, 474, 475, 477, 479
cinaslı uyak 60, 77, 90, 211, 284
cumhur 344
cülûsiye 136
cüz 4, 5, 101

Ç

Çamlıbel, Faruk Nafiz 49, 53, 56, 84, 89, 92, 396, 460, 461
çaprazlama 370
çaprazlı uyak 370
çapraz uyak 368, 370, 371, 376
çâr-mısra' 207
çehâr-mısra' 207
çeşmî 311
çocuk türküsü 290
Çubukoğlu 313
çukurova 290

D

Dadaloğlu 75
Dağlarca, Fazıl Hüsnü 402
dahîl 61, 64
daire 5, 19
daire-i muhtelife 28
daire-i mu'telife 19
daire-i mütenevvi'a 31
daire-i müttefika 34
dar ayak 77, 79
darb 101
dâriye 136
Dehhanî 457, 491
Derviş 357
destan 49, 314, 315, 317, 319, 322, 327, 333, 334, 496
destanî şiir 401
devriye 348
deyiş 287, 288
deyişme 77, 80
dîbâce 168
didaktik şiir 397
divan 101, 102, 104, 122, 165, 204, 223, 290, 354, 355, 359, 360, 405
divanî 354
divan şairi 39, 100, 101, 122, 167, 269, 272, 354, 405, 447
divan şiiri 64, 73, 85, 90, 91, 92, 95, 100, 109, 113, 167, 197, 307, 311, 367, 372, 391, 405, 493
divan tertibi 208
divan tertip etmek 208
dize 95, 99, 204, 214, 217, 219, 223, 225, 226, 227, 230, 231, 233, 272, 276, 277, 279, 282, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 311, 315, 334, 357, 358, 362, 365, 367, 368, 369, 371, 372, 375, 376, 378, 380, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 421,

425, 427, 431, 437, 439, 483, 485, 493, 494, 496, 502, 506
dize düzeni 95, 96, 97, 98
dize kümelenişi 279, 388
dize sayısı 284, 384
doğa türküsü 291
dokuzlu 231, 233
dokuzlular 41, 49
doldurmalı kesik mâni 286
dört duraklılar 41
dörtlük 95, 202, 212, 214, 294, 300, 306, 309, 312, 314, 315, 334, 336, 354, 362, 367, 370, 374, 461, 496
dörtlüler 41, 42, 212, 376
dua 162, 163, 165
dudak-değmez 499
dudak ünsüzleri 499
durak 40, 41, 44, 46, 48, 50, 311, 344
duraklı 40
duraksız 40, 42, 391
durgulanma 40
duyuğ 210
duyusal 406
dü-bâlâ 505
dü-beyt 207
düşsel 406
düzenli leff ü neşr 438
düzensiz leff ü neşr 439
düz kâfiye 372
düzyazı 459
düz uyak 368, 372

E

ebced hesabı 502, 506
ebyât-ı müfredât 102
edat-ı teşbih 406
edebî sanatlar 405
Edirneli Nazmî 116
eglog 396
Eğin ağzı 290
Emrî 425
Enderunlu Fazıl 128, 194, 195, 215, 276, 277
Enderunlu Vasıf 66, 104, 215, 216, 218, 273, 274, 417, 451, 475, 476
engelleyici ipucu 412, 415, 416
Enverî 458
epik şiir 401
Ercişli Emrah 307
erkân-ı teşbih 406
Ersoy, Mehmet Akif 5, 84, 85, 90, 377, 400
Erzurumlu Emrah 48, 50, 75, 87, 309, 335, 360
Esrar Dede 71, 72, 104, 264, 496
eşkâl-i nazm 95
eşleme 372

F

fabl 397, 419
fahriye 123, 155, 157, 158, 159, 160, 176, 266, 267, 447
Fasih 67, 480
Fehim-i Kadim 113, 115, 210, 458
Fennî 417
ferd 102
fethiye 136
fetih-nâme 191
Fıtnat Hanım 490
fikr-i ber-ceste 100
Figanî 424, 433
Firdevsî 5, 168
Fuzulî 13, 15, 16, 19, 27, 29, 30, 36, 60, 61, 64, 69, 70, 101, 103, 105, 110, 119, 122, 136, 139, 151, 167, 168, 173, 176, 178, 202, 203, 208, 209, 210, 213, 230, 257, 258, 259, 269, 270, 271, 275, 413, 414, 422, 425, 427, 433, 434, 438, 440, 441, 443, 448, 450, 457, 462, 463, 468, 479, 493, 507

G

garâmî 110
gayr-ı menkut 500
gazâ-nâme 191
gazavat-nâme 191
gazel 17, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 37, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 71, 87, 97, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 154,

155, 156, 157, 176, 203, 204, 207, 214, 216, 219, 223, 224, 225, 226, 230, 233, 258, 266, 269, 270, 274, 276, 310, 354, 356, 355, 359, 360, 361, 395, 442, 447, 452, 453, 456, 478, 480, 485, 486, 487, 493, 499, 506, 507
gazel söylemek 154
gazel tipi 393
gazel-i bî-nokta 500
gazel-i müzeyyel 108
Gazi Giray 118
Gedayî 52, 312, 313, 360
gerçek anlam 415, 416, 417, 421, 429
gevher 504
gevherî 306
Gevherî 47, 48, 50, 74, 77, 81, 355
girîz 102, 152
girîz-gâh 102, 123, 152, 165
giriz-gâh beyti 152, 153
gizli îtâ 65
göz kâfiyesi 67
göz uyağı 67, 73, 83
gulüv 447, 448
güfte 494
Güftî 273
güher 504
Güvahî 188
güzelleme 337

H

hâcib 67
hadis 188
hafifleştirmek 16
Hakanî Mehmet Ef. 182
Halilî 469
Halim Giray 450
halk hikâyesi 294
halk şairi 40, 73, 76, 77, 80, 100, 102, 272, 292, 354, 360, 373
halk şiiri 73, 80, 85, 86, 90, 91, 92, 95, 279, 289, 311, 315, 334, 354, 373
halk türküsü 87
hamasî şiir 401
Hamdullah Hamdi 190
hammâmiye 134
hamse 201
hareke 3, 64, 473
harekeli 3
harekesiz 3
Hasan Asaf 83
hasî 207
hastalıklı harfler 3
Haşimî 506
haşv 101, 102
Hatayî 289
hâtime 173, 176
hayalî 406
Hayalî 69, 100, 103, 233, 407, 409, 419, 423, 426, 430, 439, 443, 446, 463, 464, 471
hayfâ 501
Hayretî 450
hayvan destanı 330
hazf 500
hece kalıpları 41
hece ölçüsü 5, 6, 10, 39, 40, 41, 279, 289, 300, 301, 305, 315, 334, 372, 374, 375, 387, 391
hece sayısı 40, 41, 279, 284, 334, 383, 384, 387, 388
hece vezni 39
Hengâmî 359
hesâb-ı benân 39
hezec bahri 5, 37, 207
hezl 273
hezliyât 273
Hıfzî 343
hicviye 122, 264, 447
hikemî gazel 112
hikemî tarz 112
hikmet 188
hilye 182
hilye-i çihâr-yâr-ı güzîn 182
hilye-i enbiyâ 182
hilye-i fahr-i âlem 182
hilye-i Hasan ve Hüseyn 182
hilye-i nebevî 182
hilye-i şerîf 182
hissî 406
hoyrat 290
hurûc 63, 64, 68, 70

hurûf-ı hattî 500
hurûf-ı illet 3
hurûf-ı kāfiye 60
hurûf-ı şefeviye 499
Husrev-i Dehlevî 113
Huzurî 77, 79, 311, 419
Hüsnî 351
hüsn-i makta' 102, 107
hüsn-i matla' 102, 105
hüsn-i tahallus 108
hüsn-i ta'lil 441, 443
hüsn-i tekrâr 452

İ

iâde 486, 487
İbni Kemal 428, 467
ibtidâ 101
iç uyak 163, 311
iç uyaklı 120
idil 396
iğrak 447, 448
îham 421, 425, 427
îham-ı tenasüb 425, 427
îham-ı tezat 425, 426, 427
İhsan Raif 53
ikfâ 64
iki duraklılar 41
ikileme 480
ikililer 42
ikinci dize 101
iki uyaklı 66
iki ziyadeli müstezad 206
ikvâ 64
ilâhî 42, 55, 58, 343, 461
İlhan, Attila 395
ilm-i kıyāfet 190
ilmü'l-aruz 3
ilmü'l-kāfiye 3
ilmü'ş-şi'r 3
iltifat 461
imale 6, 13, 14
imaleli 14
imgesel 406
İmrü'l-Kays 122
imza beyti 102
intak 419
îrâd-ı mesel 464
irsâd 446, 447
irsâl-i mesel 464
istiare 412, 414, 415, 419, 437
istiare-i mekniye 414
istiare-i musarraha 412
istiare-i mutlaka 415
istiare-i mücerrede 415
istiare-i müfrede 415
istiare-i mürekkebe 415
istiare-i müreşşaha 415
istiare-i tahyiliye 415
istiare-i tehekkümiye 415
istiare-i temlikiye 415
istiare-i temsiliye 414
istidrâk 451
istifham 441, 452, 456
istihdam 429
istihrac 493
istikbâliye 136
iştikak 447, 483
iş türküsü 293
îtâ 64
îtâ-yı celî 64
îtâ-yı hafî 65
itilâf 431
İvaz Paşazâde Atayî 211
iydiye 129
izafet kesresi 13, 65
İzzet Ali Paşa 269
İzzet Molla 202, 204, 432, 433, 469, 477

K

Kadı Burhanettin 107, 208, 211, 435, 483
kāfiye 59, 101
kāfiye-i aslıyye 67
kāfiye-i mukayyede 63
kāfiye-i müessese 61
kāfiye-i mülhaka 67
kāfiye-i müreddefe 61
kāfiye-i şaygân 65
kāfiyelemek 65
kāfiyeli 59
kāfiyesiz 59

kahramanlık şiiri 401
kahramanlık türküsü 294
kalb 481, 482, 483
kalb-i ba'z 482
kalb-i küll 481
kalb-i muntazam 481
kalb-i müstevî 483
kalemiye 150, 151
kalenderî 359, 360
kalıp 4, 5, 6, 17, 18, 19, 40, 41, 119, 163, 167, 204, 207, 214, 219, 289, 301, 306, 311, 354, 356, 360, 362, 365, 372, 391
Kâmî 100
Kâmil 365
Kâmilî 322
Kamu, Kemalettin K. 54, 397
Kânî 104, 437
kapalı hece 3, 11, 13, 14, 18
kapalı istiare 414
kapanık ayak 79, 80
Karacaoğlan 76, 82, 306, 334, 335, 336, 337, 338
karalama 103
karalama beyti 103
karîne-i mâni'a 412, 419, 416
karşılaşma 77, 79, 80
karşılıklı mâni 287
karşılıklı türkü 294
karşıt anlamlı 426, 427
Kâşımî 289
kaside 68, 70, 100, 102, 104, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 163, 165, 214, 223, 251, 257, 263, 266, 276
kaside-i lâmiyye 68
kaside-i râiyye 68
kaside tipi 392
kasr 16
kat' 459
katılmış uyak 67
kavuştak 42, 289, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305
kavuştaksız türkü 296, 300, 304
kayabaşı 290
kayd 63, 64
Kaygusuz Abdal 353
Kazak Abdal 340
Kâzım Paşa 259, 263, 267
kelâm-ı kibar 188
kelâmiye 143
Kemal Ümmî 487
Kenzî 358
kerem 306
kesik kerem 306
kesik mâni 284, 286, 287
kesret-i tekrâr 452
kırık 290
kısaltılmış benzetme 408
kıt'a 19, 202, 204, 212, 233, 269, 502
kıt'a-i kebîre 203
kıyâfet-nâme 190
kinaye 416, 417, 421
kinaye-i ba'îde 416
kinaye-i karîbe 416
kinayeli 416
kişileştirme 419
Koca Ragıp Paşa 100, 101, 112, 113, 435, 478
koçaklama 341
Konyalı Şem'î 499
Koryürek, Enis Behiç 49, 388
koşma 39, 40, 49, 50, 51, 52, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 272, 273, 279, 290, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 334, 337, 338, 339, 373, 395
koşma-şarkı 309
koşma tipi 373, 376
kökteş 447
Köroğlu 304, 338, 341, 342
kudûmiye 136
kulak uyağı 83
Kul Mustafa 86, 293
Kul Nesimî 57, 308
Kuntay, Mithat Cemal 85
Küfrî Bahayî 100
Külebi, Cahit 384

L

lafzen 506
Lâmiî 450, 473, 482, 485, 488
Latîfî 437
leb-değmez 499
leff ü neşr 437
leff ü neşr-i gayr-i müretteb 439
leff ü neşr-i müretteb 438
leff ü neşr-i müşevveş 439
Levnî 330
lirik 110
lirik şiir 395
Lügaz 489, 490

M

mahcûb 67
mahlas 102, 103, 104, 107, 108, 123, 202, 203, 210, 212, 223, 225, 289, 306, 315, 367, 373
mahlas beyti 102, 107, 109
mahlas-hâne 102, 107
Makalî 428
maklûb 481
maklûb-ı muavvec 482
maklûb-ı müstevî 483
maksad-ı teşbih 406
makta' 102, 106, 107, 117, 123, 223
makta' beyti 266, 499
ma'nen 506
mâni 43, 44, 45, 46, 210, 211, 279, 280, 282, 283, 284, 287, 288, 289, 296, 297, 373, 374
mâni atmak 280
mânici 280
mâni düzmek 280
mâni düzücü 280
mâni söylemek 279, 280
mâni tipi 374, 376
mâni yakıcı 280
mâni yakmak 280
manzume 102
manzum hikâye 397
masal 419
matla' 97, 102, 105, 117, 122, 153, 154, 155, 158, 217, 223, 225, 274, 276
matla' beyti 102, 203
matla'-ı evvel 122
matla'-ı sâlis 123
matla'-ı sânî 123
mazmun 113, 354, 412, 437
mecaz 405, 412, 416
mecaz-ı mürekkeb 415
mecaz-ı mürsel 415, 417
mecazlar 405
mecazlı anlam 415, 416, 417, 421, 429
mecaz sanatı 405, 419
Mecnun Ârifî 442
med 14, 15
medh-i çihâr-yâr-ı güzîn 168, 263
medhiye 102, 122, 152, 153, 154, 156, 159, 165, 168, 263, 264, 447
medli 14
Mefhar 364
Mekkî 355
menkut 500, 504
merhun 102
mersiye 259, 262
Mesihî 193
mesnevi 101, 121, 165, 167, 168, 169, 172, 173, 176, 177, 178, 180, 182, 188, 190, 191, 193, 197, 201, 219, 372
mesnevi tipi 393
mesneviyyât 165
Mestî 327
metâlî' 102
Mevlâna Celâleddin-i Rûmî 108, 167
mezîd 63, 64, 68, 70
mısra' 99
mısra'-ı âzâde 99
mısra'-ı ber-ceste 100
mısra'-ı evvel 101
mısra'-ı sânî 101
Mihailoğlu Ali Beğ 191
mirâciye 168
Mir'atî 312
miyân 214
miyân-hâne 214
mizahi destan 319
muâd 486

muallak 11
muallaka 122
Muallim Naci 36, 99, 430, 458, 583
muammâ 489
muaşşer 231
mu'cem 500, 504
mugâlata-i ma'neviye 430
muhammes 71, 72, 176, 217, 219, 223, 354, 356, 359, 360, 378, 391
muhammes-i mütekerrir 217
muhammes-i müzdevic 217, 218
muhammes şarkı 217
muhammes tipi 395
Muhyiddin 289
mukaddem ü muahhar 487
mukaffâ 59
mukatta' 501
mukattaât 204
murabba' 71, 176, 212, 214, 219, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 391, 395
murabba'-ı mütekerrir 212
murabba'-ı müzdevic 212, 213
murabba tipi 394
murassa' 488
Murat (III.) 464
Murat (IV.) 503
musammat 212, 233
musammat ayaklı koşma 312
musammat divan 354
musammat gazel 120, 224, 362
musammat kaside 163
musammat koşma 311, 312
musammatlar 311
musammat müstezat koşma 312
musammat semâi 357
musarra' 102, 105, 106, 202, 211
musarra' beyit 102
musarra' tuyuğ 211
mutâbakat 449
mutarraf 225
muvâhat 431
muvassal 501
muvaşşah 493
muzâaf 505
mübalağa 441, 447
Müdamî 77, 79
müfred 102, 406
müfredât 102
Mühelhil 122
mühmel 500
mühmeliye 480
mühür beyti 103
mülemma' 506
münacât 168, 176, 251
müraât-ı nazîr 113, 431
mürâcaa 307
müreddef 70
mürekkeb 406
Mürekkepçi Havayî 273
müsebba' 230
müseddes 21, 227, 228, 354, 356, 359, 360, 380
müseddes-i mütekerrir 227, 228, 263, 276
müseddesi-i müzdevic 227, 228
müselsel 106
müsned 11
müsemmem 230
Müstakimzâde 480
müstezad 204, 205, 207, 355, 360, 385
müstezad-ı südâsiye 205, 357
müşebbeh 406
müşebbehün-bih 406
müştak 447
müteaddid 406
müteharrik 3
mütekarrin 66
mütekerrir 233
Mütercim Asım 447
mütessa' 231
müzdevic 233
müzdevice 167
müzeyyel gazel 108

N

Nabî 65, 66, 67, 101, 103, 112, 113, 167, 189, 208, 252, 256, 413, 417, 424, 426, 430, 431, 435, 436, 437, 444, 447, 448, 451, 476, 488, 489
Nahifî 14, 420, 441, 443, 446

Nailî-i Kadim 31, 60, 69, 70, 100, 113, 114, 167, 223, 224, 228, 268, 407, 413, 417, 428, 432, 433, 434, 439, 440, 444, 484
nâire 63, 64, 68, 70
nakarat 95, 97, 176, 212, 214, 217, 289, 309
nakaratlı 214, 216
nakaratsız 214
Namık Kemal 411, 451, 488, 490
nasîhat-nâme 188
na't 160, 168, 176, 257, 258
nâ-tamâm 109
nazım 202, 405, 459
nazım biçimi 71, 95, 279, 354, 367, 368, 373
nazım biçimleri 98, 99
nazım birimi 95, 99, 101
nazım şekli 95
nazım şekilleri 95
nazım türü 98, 279, 367
Nazim 103, 432, 471, 483, 485
nazîre 71, 234, 269, 271, 273, 308, 309
nazîrecilik 269
nazîre mecmuası 269
nazîre söylemek 272
nazîre yazmak 269
nazm 101
nazma çekmek 188, 327
Necatî 26, 70, 71, 107, 267, 407, 409, 410, 415, 419, 433, 436, 437, 438, 448, 449, 450, 462, 464, 470, 474, 491
Necatigil, Behçet 389
Nedim 13, 14, 15, 16, 20, 25, 39, 96, 106, 107, 108, 111, 112, 113, 116, 123, 125, 129, 134, 137, 152, 153, 155, 157, 167, 205, 209, 212, 213, 214, 215, 222, 225, 268, 269, 270, 273, 274, 276, 407, 408, 409, 410, 413, 420, 424, 428, 430, 431, 434, 439, 442, 445, 448, 449, 458, 463
Nedîmâne tarz 111
Nedim-i Kadim 14, 29, 225
nefes 43, 57, 344, 346
Nef'î 14, 15, 18, 62, 65, 66, 101, 102, 108, 109, 123, 127, 131, 138, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 167, 264, 265, 266, 268, 410, 413, 416, 421, 424, 431, 434, 436, 440, 441, 442, 446, 448, 449, 454, 458, 461, 462, 464, 473
nesîb 68, 102, 104, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 131, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 150, 151, 152, 156, 158, 159
Nesimî 103, 211, 453
nesir 277, 405
Neşatî 18, 113, 114, 150, 154, 184
Nev'î 100, 120, 424, 464
Nev'îzâde Ataî 268
Nevres 451
Nevres-i Kadim 435
nevrûziye 130
Neylî 458
nida 452, 453, 454
Nihanî 475
ninni 290
Nizamî 470
Noksanî 338
nutuk 348

O

Oktay Rifat 374
onaltılılar 41, 57
onbeşliler 41, 56
onbirli 40, 51, 52, 289, 315, 336, 373
onbirliler 41, 42, 49
ondokuzlular 41, 58
ondörtlüler 41, 42, 55
onikililer 41, 53
onlu 231, 233
onlular 41, 49
onsekizliler 41, 58
onüçlüler 41, 54
onyedililer 58
Orhan Veli 390, 391, 400, 460
Orhon, Orhan Seyfi 49, 90, 275, 375, 459
Ortaç, Yusuf Ziya 46, 49
Osman Nevres 436, 468

Osmanzâde Taip 207
oturak 290
oyun türküsü 296
Ozansoy, Halit Fahri 49

Ö

ölçü 5, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 39, 40, 71, 204, 206, 216, 223, 225, 230, 269, 273, 277, 354, 360, 362, 364, 383, 384, 385, 387, 389, 488
ölçülü 277
ölçülü-uyaklı 385, 387
ölçüsüz-uyaklı 387
ölçüsüz-uyaksız 389
ölüm türküsü 295
Ömer Hayyam 210
örüşük uyak 368, 371, 372
örüşük üçlü 372

P

parmak hesabı 39
pastoral şiir 396
pekiştirilmiş benzetme 408
pekiştimeli sıfat 480
pend-nâme 188
Pertev Paşa 486
Pesendî 356
Pir Sultan Abdal 346, 347

R

Rahmî 101
Rahşanî 432, 463
rahşiye 131
râiyâne 396
raktâ 501
ramazaniye 128
Rami Paşa 69
Rasih 19, 70, 276
Raşit Müverrih 478
Râyî 471
rebâbî 395
rebîiye 124
Recaîzade Mahmut Ekrem 6, 83
redd-i mısra' 106
redd-i matla' 106
reddü'l-acz ale's-sadr 486
redif 61, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 75, 76, 80, 82, 91, 92, 117, 122, 139, 212, 223, 269
redifli 70, 80, 131
redifsiz 68
Refet Bey 131
Remzi Dede 499
revî 60, 63, 64, 68, 69, 70
reviyy-i mukayyed 60
reviyy-i mutlak 60
rimes croisées 370
rimes embrassées 370
rindâne gazel 110
Riyazî 429, 432, 451
Ruhî-i Bağdadî 234, 242, 417, 427, 476, 485, 492
Ruhsatî 307, 339
rübâî 37, 120, 168, 207, 208, 209, 210
rübâi-i musarra' 209
rübâi kalıbı 5
rübâi kalıpları 120
rübâi tipi 394
rübâi vezinleri 37
rübâiyât 208
rücû' 457
rüstâî 396

S

Saba, Ziya Osman 394
Sabit 128, 417, 428, 432, 437
Sabit Müdâm 319
Sabrî 100, 476
sâde 505
sadr 101
Safâ 474
sâhib-i hamse 201
Sâib 113
sâkin 3
Samî 478
sanatlı uyak 85
sanat yapmak 405
Sanî 407
sarmalama 371
sarmalı uyak 371

sarma uyak 368, 370, 371, 376
satır 100
satranç 362
savaş destanı 315
saz şairi 77, 79, 80, 289, 354, 499
sebeb 3
sebeb-i nazm-ı kitab 169
sebeb-i telif 169
sebk-i Hindî 113
seci' 277, 446
seci'li 446
seçkin dize 100
sekizli 48, 230, 233, 289, 306, 315, 334, 336, 374
sekizliler 41, 42, 47, 382
sekt-i melîh 16, 17
Selim (II.) 103
selis 360, 361
semâi 47, 48, 74, 75, 76, 86, 334, 336, 337, 356, 357, 358, 359, 360, 373, 395
semâi tipi 374, 376
serbest 95, 207, 223, 279
serbest müstezat 385
serbest nazım 385
se-tâ 505
Seyranî 51, 273, 333, 347
Seyyit Vehbî 427, 475, 478, 492, 504
sihr-i helâl 445
sinâd 64
Sinan Paşa 492
sone 368, 369
Soran, Sabri 461
söz sanatları 405
Subhî 487
sulhiye 136
Sultan Veled 103
Süleyman Çelebi 180, 469, 470
sünbüliye 141
Sünbülzâde Vehbî. 70, 143, 206, 429, 431, 432, 433, 440, 441, 447, 451, 468, 471, 472, 473, 484, 489, 490
Sürurî 204, 273, 437, 460, 503, 504, 505, 506
Sürurî-i Kadim 482

Ş

şâh-beyt 102, 109
şarkı 20, 96, 97, 214, 215, 216, 217, 391, 395, 494
şathiyât-ı sofiyâne 351
şathiye 352
şatranç 362
şeh-beyt 102, 109
şeh-mısra' 100
Şeh-nâme vezni 5, 168
şehr-engiz 193
şemâil-i şerîf 182
Şem'î 270, 271, 448
şemsiye 142
Şevket-i Buharî 113
Şeyh Galip 21, 25, 31, 37, 67, 68, 69, 70, 102, 109, 113, 116, 117, 121, 165, 167, 169, 176, 186, 203, 210, 219, 220, 221, 222, 231, 251, 270, 272, 277, 278, 416, 424, 433, 436, 440, 444, 446, 451, 458, 463, 468, 469, 471, 473, 479, 484, 486, 488, 493
Şeyhî 167, 197, 409, 413, 416, 420, 431, 433, 434, 436, 440, 481, 483
Şeyhülislam Yahya, (Ş. Yahya) 13, 101, 103, 120, 434, 451, 468, 471
şibh-i hüsn-i ta'lil 443
şibh-i iştikak 483, 484
şiir bilimi 3
Şinasi 488
şi'r-i ber-ceste 100
şitâiye 125
şûhâne gazel 111

T

tâc-beyt 102, 123
tahmis 223, 224, 225, 230
tahmis etmek 223, 224
tahmis-i mutarraf 225
Tahsin Nahit 370
takfiye 65
takti' 12, 19, 40
ta'limî 397
tâmiyeli tarih 503

tam tarih 503
tam uyak 73, 74, 87
Tanpınar, Ahmet Hamdi 371
tanzîr etmek 269
tapuğ 344
tarafeyn-i teşbih 406
Tarancı, Cahit Sıtkı 380
tardiye 219, 220, 221, 222
tard u aks 485
tard u rekîb 219
ta'rifat 193
tarih 203, 502, 503, 504, 505
tarih düşürme 502, 503
tarih düşürmek 502
tarih-i dü-tâ 505
tarih-i lafzî 506
tarih-i mücevher 504
tarih-i mühmel 505
tarih-i tam 503
ta'riz 417
tarsi' 488
tasannu' 405
tashif 501
taşlama 57, 322, 339
Taşlıcalı Yahya (T. Yahya) 103, 193
taştir 225, 226
Tatavlalı Mahremî 116
tatbik 449
tazmin 276
tazmin etmek 276
tebliğ 447
tecâhül-i ârîf 441, 443, 456
tecâhül-i ârifâne 441
tecâhül-i ârifîn 441, 442
tecdîd-i matla' 122, 123
Tecer, Ahmet Kutsi 374
tecnis 77, 90, 310, 467
tecnis-i kalb 481
tef'il 4
tef'ile 4, 5, 101
tefrik 459
tegazzül 104, 154, 155, 156, 157, 276
tehzil 273, 274, 275
tehzil etmek 273
tekâfu 449
tek dörtlük 374
tek dörtlükler 207
tek duraklı 40
tekellüm 78, 79
tekerrür 452
te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zemm 451
te'kidü'z-zemm bimâ yüşbihü'l-medh 452
tekke şiiri 49
tekke şairi 289
tekke şiirî 49
tekrîr 452, 453, 456
tek ziyadeli müstezad 206
telfik 431
telmih 461, 462
temel uyak 67, 95, 214, 219
temmuziye 127
tenasüb 425, 431
terâne 207
terbi' 216, 217, 226
tercî'-hâne 102
tercî'-i bend 102, 233, 250, 259, 457
tercî'-i bend-i kebîr 233
tercî'-i bend-i müseddes 233
terdîd 460
terkîb 503
terkîb-hâne 102, 233
terkîb-i bend 99, 102, 233, 234, 242, 250, 259
terkîb-i bend-i kebîr 233
terkîb-i bend-i müseddes 233
terkîb-i tarihî 503
terza-rima 371
tesdis 230
teshim 446
te'sîs 61, 64
teşbîb 104, 123
teşbih 405, 406, 419, 437
teşbih-i belîğ 409
teşbih-i cem' 412
teşbih-i mefrûk 412
teşbih-i melfuf 412
teşbih-i mufassal 407
teşbih-i muhtasar 408
teşbih-i mücmel 408
teşbih-i müekked 408
teşbih-i temsilî 411

teşbih-i teselsülî 412
teşbih-i tesviye 412
teşhis 419, 421, 453
tevâzün 488
tevfik 431
Tevfik Fikret 5, 6, 9, 32, 33, 35, 85, 379, 381, 386, 412, 453, 454, 456, 459, 484
tevhid 168, 176, 251, 252
tevriye 421, 427
tevriyeli 108
tezad 425, 427, 449
tıbak 449
Tıflî 437
Tokatlı Nurî 41, 273, 357, 359, 361, 363, 366
tören türküsü 293
triyole 368, 369
tunç kafiye 89
tuyuğ 210, 211
tuyuk 210
tür 279
Türkî-i basit gazel 31, 116
türkü 42, 47, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 82, 289, 290, 293, 294, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 335
türkü yakmak 289

U

Ubeydî 440
ulama 12, 13
Ulvî 439, 500
Urfa ağzı 290
Urfî 113
ussal 406
usullü 290
usullü türkü 290
usulsüz 290
uyağı daraltmak 79
uyak 59, 64, 65, 67, 68, 70, 73, 80, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 95, 122, 167, 208, 216, 223, 225, 230, 269, 273, 280, 284, 287, 310, 311, 369, 376, 385, 389, 446, 488
uyak bilimi 3
uyak düzeni 6, 46, 74, 95, 96, 97, 98, 105, 120, 122, 202, 203, 204, 205, 206, 210, 212, 214, 217, 218, 219, 223, 225, 227, 230, 233, 279, 282, 296, 300, 301, 304, 306, 312, 315, 334, 336, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 362, 365, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 378, 380, 381, 382, 391
uyak harfi 64
uyak harfleri 60
uyaklı 59, 60, 63, 64, 65, 73, 79, 84, 88, 102, 105, 120, 167, 202, 207, 212, 219, 279, 301, 314, 362, 371, 372, 386, 446
uyak örgüsü 385, 386
uyaksız 59, 74, 75, 97, 102, 105, 120, 207, 214, 369, 380, 381, 391
uyaksız dize 95
uyak yapmak 65, 77, 84
Uyar, Turgut 393, 394
uzak anlam 427
uz benzetme 409
uzun hava 290

Ü

üç duraklılar 41
üçlük 301, 368, 369, 371
üçlüler 41, 42, 376
üst 100
üst satır 100

V

varsağı 47, 335, 336
vasıta beyti 102, 233, 234, 250
vasıta-i teşbih 406
vasl 12, 60, 63, 64, 68, 70
Vecdî 113, 115, 450
vech-i şebeh 406
vehmî 406
verdiye 139
veted 3
Veysî 407, 431
vezin 5, 19, 39, 41
vezn-i âhar 362, 364, 365
vezn-i benân 39
Visalî 467

Y

Yahya Bey 475
Yahya Sezai Efendi 463
yakın anlam 427
yarım uyak 73, 74, 86, 87, 88
yaş destanı 331
yaygın benzetme 411, 414
yaygın istiare 414
yedekli divan 355
yedekli kalenderî 360
yedekli koşma 312
yedekli mâni 287
yedekli semâi 357
yedili 40, 46, 230, 233, 289, 306, 374
yedililer 41, 42, 43, 48, 381
yek-âhenk 117
yek-âvâz 118
yeni Türk şiiri 85, 90, 91, 95, 367, 372, 374, 385
Yenişehirli Avnî 67, 209, 432
yeni uyak 85
yererek övme 451, 452
yirmililer 41, 58
Yöntem, Ali Canip 372
Yunus Emre 43, 56, 58, 344, 345, 346, 461
Yusufelili Huzurî 80
Yüsrî 480

Z

zafer-nâme 191
Zahmî 315
zamîme 217
Zatî 203, 259, 267, 407, 409, 410, 420, 423, 426, 427, 428, 450, 471, 473, 474, 477, 481, 482, 484, 487, 493
zâtü'l-metâli' 105, 123
zengin uyak 89, 90
zihaf 15, 16
zincir-bend 314
zincir-bend ayaklı koşma 314
zincirleme 314, 315, 364
zincirleme vezn-i âhar 364, 365
ziyade 204, 205, 207, 312, 313, 314, 357
Ziya Paşa 12, 16, 55, 100, 202, 234, 250, 453, 457, 486, 488
zû-kāfiyeteyn 66, 67
Zülalî 314
zü'l-kavâfî 67
zü'l-metâli' 105, 123

Sevinç Basımevi, Ankara — 1983